

The Project Gutenberg eBook of Helenan perhe

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Helenan perhe

Author: Elizabeth Rundle Charles

Translator: Waldemar Churberg

Release date: February 4, 2008 [eBook #24511]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HELENAN PERHE ***

Produced by Tapio Riikonen

HELENAN PERHE

Kertomus Romasta ensimmäiseltä vuosisadalta

Kirj.

ELIZABETH CHARLES

Englannin kielestä suomentanut Waldemar Churberg

Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa. 1875.

SISÄLLYS:

- I. Juutalainen, joka oli vetonut Caesariin
- II. Nuori Athenalainen
- III. Isaak
- IV. Poika ja hänen imettäjänsä
- V. Caesarin ministeri
- VI. Upseeri, joka purjehti Paavalin kanssa
- VII. Syrialainen saa nuhteita
- VIII. "Opettaja".
- IX. Takaisin-tulo
- X. Juutalaisen toivo
- XI. Kartanonhoitaja rangaistu
- XII. Amfiteateri
- XIII. Cineas ja Helena

- XIV. Neron hovi
- XV. Centurio
- XVI. Kristityin kokous
- XVII. Ennustuksen tarkoitus
- XVIII. Britannialainen
- XIX. Hovissa
- XX. Tuhlaajapoika palajaa
- XXXI. Päätös
- XXII. Isä ja poika
- XXIII. Roman palo
- XXIV. Ensimmäinen vainomus
- XXV. Kapinaliitto
- XXVI. Vankeus
- XXVII. Kostaja
- XXVIII. Vapaus
- XXIX. Muutoksia
- XXX. Etevin Martyri
- XXXI. Tuonelle menneet
- XXXII. Pois sotaan
- XXXIII. Nero Kreikassa
- XXXIV. Neron loppu
- XXXV. Judea
- XXXVI. Jotapata
- XXXVII. Surun virka
- XXXVIII. Jerusalemin hävitys
- XXXIX. Loppu

I.

Juutalainen, joka oli vetonut Caesariin.

Roma — kaupungin vuonna 814; armon vuonna 61; Nero valta-istuimella; Apostolit Kristin uskon saarnaajina, vanha maailma korkeimman sivistyksensä aikakaudella, jolloin nuot vähäiset riidat olivat ratkaistut, ja kaikki kansakunnat nöyristyivät ainoisen pääkaupungin alamaisiksi; — semmoinen on tämän kertomuksen aika.

Oli vireä, rikas ja tiheään asuttu valtakunta. Ikäänkuin säteet levisivät tämän suuresta keskikohdasta sotatiet, jakaantuen sen kaukaisimmille rajoille. Välimeri oli kansakuntain valtatie, jota joukko vä'ekkäitä kaupungeita ympäröi; jota suunnattoman suuret laivastot viiltelivät, ja jonka maailma kaupallansa täytti.

Roman laki oli muodostanut kaikki voittomaat yhden-kaltaisiksi, heihin kaikkiin painanut saman kuvan; ja nämät valtakunnat, joita sodat ja merirosvot muinoin olivat autioiksi saattaneet, vaurastuivat nyt yleisen rauhan kestäessä tähän asti tuntemattomalla nopeudella.

Kun laajemmalta luomme silmämme tähän maailmaan, näemme ensiksi Hispanian, joka lyhyellä aikaa Roman provinsina oli niin rauhallisesti voimistunut, ettei historiakaan voi kuin vähäisen siitä mainita. Maa oli sivistynyt, ja täältä sai Roma Lucanonsa, Senecansa ja Trajanonsa. Rannikkoa reunustivat useat kaupungit, joista Gades oli etevin, joka vielä nytkin, niinkuin entisinä aikoina, lähettää kaikkiin maailman ääriin hedelmiänsä, viiniänsä ja öljyänsä. Kenties Hispania oli äveriäämpi kuin nyt. Oli kumminkin Afrika monta vertaa onnellisempi, pitkin koko pohjoisrantaan asui kansakuntia, joilla oli suuri sivistys ja varallisuus ja paljon kaupungeita, jotka kuljettivat Romaan parhaat viljavaransa. Karthago oli raunioittensa helmasta kohonnut toisella paikalla, ja monta pääkaupunkia oli syntynyt semmoisilla seuduilla, jotka vähää ennen olivat raakalaisparvien vainotanterina. Alexandria oli jo saavuttanut itsellensä ylhäisen aseman sekä taiteen ja kirjallisuuden että myöskin kauppaliikkeen puolesta, ja edistyi edistymistään. Kaikkialta kulki karavaneja halki hiekka-aavikon, saattaen sivistystä barbarikansoille, ja koko Afrika oli päässyt kukoistukseen, joka monen onnen vaihdellessa kesti ihmispolvien, kunnes vaipuvan keisarikunnan vauriot sitä ehkäisivät ja Muhamettilaisten voitot sen toisaalle käänsivät.

Alexandriasta tulivat isoimmat alukset ja suurimmat laivastot; sillä romalainen ylpeys kuljetti paraillaan pääkaupunkiin noita vankkoja Egyptin obeliskeja, jotka vielä tänään löytyvät uuden-aikuisessa Romassa; eikä se itämainen kauppa ollut aivan vähäinen, joka poikkesi Punaiselle Merelle ja toi sen satamoista höysteitä, kultaa, kalliita kiviä, silkkiä ja hopeisia kankaita, joita romalainen hekuma suuresti himoitsi.

Emmekä saa unohtaa Palestinaa. Aikaa sitten johonkin määrin kreikkalaistuneena ja nyt Roman sivistyksen alaisena näki kansa Lännän tiedetten ja taidetten tuotteita maassansa; mutta kreikkalaisten puhetaiteliain ja romalaisten soturien läsnä ollessa kyti yhä kansassa se hurja uskon vimma, joka viimein leimahti ilmikapinaan ja kukistui Jerusalemin ikimuistettavan valloituksen nimettömiin hirmutapauksiin.

Tuolla puolen Palestinaa olivat Syrian ja Vähän Asian runsaasti kansoittuneet maakunnat, joissa löytyi semmoisia kaupungeita, kuin Efesus, Antiochia, Smyrna ja Damaskus, ynnä monta muuta, jotka uhkeuden ja komeuden puolesta veivät voiton itse Romastakin, ja joitten rauniot hämmästyttävät nykyajan matkustajia. Näitten kautta kävi se suuri kauppa perimmäisen Idän kanssa, jonka toimesta karavaneja yhteen jaksoon hyöri Roman ja Kiinan provinsien välillä.

Mitä oli niitten läheisinten erämaitten takana, joitten poikki karavanit kulkivat, sitä eivät Romalaiset ensinkään tietäneet. Heidän aseensa eivät olleet koskaan saattaneet Persiaa minkään ikeen alle; eikä ollut milloinkaan mikään romalainen kenraali nähnyt Indus joen tasangoita eikä liioin legioneinensa Persian lahta purjehtinut. Parthit pelottivat Romalaisia enemmän kuin Persialaiset muinoin Kreikkalaisia; eivätkä latinalaiset historioitsiat ikinä antaneet Alexander suurelle anteeksi, että hän oli käyttänyt sotajoukkoja tuolle puolen Roman kotkien lentoa.

Ne Kreikkalaiset, jotka niin tavoin olivat ennen Romalaisia ehtineet kaukaisimpaan Itään, elivät, ikäänkuin nuortuneina jälkeisissään, jotenkin hilpeää elämää vanhassa kotimaassaan. Athenassa oli enemmän asukkaita kuin koskaan ennen, ja koko maa vihannoitsi. Mutta kreikkalaisten maine oli kadonnut ja heidän entinen neronsa riutunut. Kuitenkin suuresti erehtyisi, jos luulisi, että Kreikkalaiset olivat vaipuneet muitten kansojen tasalle, jotka Roman rautavaltikkaa tottelivat; päin vastoin olivat he kaikkia muita etevämmät.

Kreikkalaisten tila tähän aikaan on osaksi opettavainen, osaksi huvittava. He olivat samalla kertaa oppineita, kokkapuheisia ja pettureita. Heidän kirjallisuuttansa luettiin kaikkialla; heidän taidettansa ihmeteltiin koko maailmassa. Jokainen, joka tahtoi jommoisestakin käydä, osasi heidän kieltänsä. Tämä kieli oli yleinen kieli ja oli kaikkiin maihin tunkeunut. Kaikki, missä kysyttiin taitoa, kuntoa ja keksiväisyyttä, kaikki jalommat keinot olivat joka paikassa Kreikkalaisten omaksi joutuneet. He olivat parhaita maalareita, kuvanveistäjiä, rakennus- ja soittolaiteen harjoittajia. Ne taiteen oivatuotteet, jotka vielä säilyvät Romassa, kantavat, jos niillä mitään nimeä on, kreikkalaisten taiteiliain nimiä. Rikkaat Romalaiset lähettivät poikansa Athenaan hankkiakseen heille kasvatusta heidän säätynsä mukaan, taikka palkkasivat kreikkalaisia opettajia kotoihinsa Romaan. Romassa oli Kreikkalainen kaikki kaikissa. Pilkkaavan satiri-runoilian sanojen mukaan:

"Mittari, grammaticus, sekä lääkäri, taituri on hän,
Nuoralla-byppijä myös, magi, parturi — kaikki hän osaa."

Pohjassapäin pidettiin barbarikansat kurissa, vaikka he kyllä rajusti raja-varustuksia ahdistivat. Pannonit ja Dacit vartoivat otollista hetkeä. Germanit eivät ottaneet lannistuaksensa. Näitten takana asuivat nuot lukemattomat Gothit, ja vielä edempänä elivät Sarmatit ja Skythat, joita muut kansat heidän vuorestaan hätyyttivät. Näissä kansoissa näkivät Romalaiset paremman hengen asuvan kuin tsessään.

Gallit olivat asettuneet varsinaiseen romalaiseen provinsiin, jossa kaikki Roman sivistyksen tavalliset merkit ilmaantuivat. Etelärannikko oli jo ajat ja erät ollut sivistyneenä; ja Massilia, jonka Kreikkalaiset vuosisatoja takaperin perustivat, oli kuuluisa kulturinsa puolesta; samalla kuin lähi-seuduilla löytyi mahdollisia kaupungeita, jotka ovat jättäneet perinnöksi meidän ajoille isoja muistopatsaita ja majesteetillisia raunioita.

Toisella puolella merta oli Britannia, nyt täynnänsä sotaa ja verenvuodatusta. Sillä tänä vuonna tapahtui Boadicean kosto, kun Suetonius lähti sotaan Druideja vastaan, jättäen saaren turvattomaksi. Silloin oli Britannian kuningatar tyttärinensä mennyt barbarilais-heimokuntien luo, koston heitä kiihoittaaksensa. Maa joutui jälleen heidän valtaansa. Suetonius oli kadonnut heidän näkyvistään, ja, katsoen Britanniaa kohden, näkivät Romalaiset kaikki palavien kaupunkien savuun kätkeyksi.

Vaan mimmoinen oli Italia itse, tämä vanhan maailman keskipalkka? Äärettömän suuri ryhmä kaupungeita, verkko oivallisia valtateitä; maa viljeltynä kuin puutarha, kansasta uhkuva. Pohjassa lautuivat Alppein juurella Padus joen viljavat lakeat komein, kansakkain kaupunkinensa. Lähinnä näitä

oli Etruria, jossa öljy- ja viinipuut kasvoivat kaikin paikoin tyvenissä laaksoissa ja vuorten käytävillä. Kampania silloin tulvasi asukkaista; Pontinon suot olivat kuivina ja raadettuina; ja maailman ihanimmat seudut olivat silloin, niinkuin nytkin, Neapolin lahden äärillä, jossa romalainen heikumallisuus käytti kaikkia keinojansa uusia huveja ja uusia nautintoja keksiäkseen.

Mistäpä aloitamme? Paestumistako, jossa nuot viisi temppeleä kohosi, jo siihen aikaan ihmeteltyinä harmaan muinaisuuden perikuvana, mutta määrättyinä vielä kunniakkaampaan ikään, koska ne ovat kummastuttavan eheinä kestäneet nyky-aikoihin saakka; vai Sorrentumista, jonka ihanissa laaksoissa ikuinen kevät vallitsee; vai Capreasta, johon Tiberius oli peräytynyt kamalassa salaisuudessaan yhä julmempia juonia miettiäkseen; vai Pompejista ja Herkulanumista, jotka Vesuvion hirmuiset tulihornat ennen pitkää nielaisivat ja pitivät vuosisatojen kuluessa haudattuina, että ne meidän aikoina esiin kaivettuina ilmaantuisivat ja näyttäisivät meille vanhan ajan lahonneen sivistyksen semmoisena kuin se niitten kolkoilla kaduilla silmiin astuu? Vai käännymmekö Baiaesen, johon moneksi ihmispolveksi oli kokoontunut kaikki, mitä Romassa oli nerollista, rikasta, urhoollista, heikumallista, veltostunutta, jopa turmeltunuttakin, että syntyi kummallinen kudelma, jossa aistillisuus ja järjellisyys, kaunotunteisuus ja turmelus eri säikeinä säilyivät; jossa vielä nytkin nuot vankat patsaat löytyvät, jotka Caligula meren pohjaan pystytti voidakseen välttää rannan kaartoa ja kulkea suoraa tietä valtameren esteistä huolimatta; vai Misenumiin, jossa romalainen sotalaivasto oli ankkurissa, ja sen kolmisoutoiset airolaivat häärivät edestakaisin; vai Lucrinon järvelle ja Elysiumin kentille ja Cumaen luolaan, jonka kautta Virgilius laskee uroonsa manalaan; vai Posilipon jyrkkien kallioin kattamaan onkaloon, jonka sama runoilia määräsi haudaksensa, niinkuin tuo tunnettu hautakirjoitus kertoilee;

"Mantua synnytti mun, Kalabria henkeni otti,
Hautani Naapoliss' sain; sodat, pellot ja paimenet lauloin."

Vai saattaako kristillinen mieleemme meidän kääntymään näistä pois Puteoliin, katsoaksemme Pyhän Paavalin maalle nousemista ja seurataksemme häntä Caesarin valta-istuimen juurelle?

Keväinen päivä alkoi jo iltaantua, kun lukuisa seurue matkusti Neapolin tietä Romaa kohden. Ensinnä ratsasti joukko sotureita, joitten päällikkönä oli joku decurio; ja aivan läheltä seurasi heitä yksi centurio, kaksi miestä kummallakin puolella. Muut seurueen jäsenet eivät olleet sotamiehen luokkaa; moniaat olivat Roman kansalaisia, toiset muukalaisia; moniaat korkeata säätyä, toiset alhaista väkeä. Kaikki kulkivat hilpeästi eteenpäin, vilkkaasti keskustellen, hymyillen ja nauraen. Ylimalkain näkyi kuitenkin, että heissä oli vakava ja totinen luonto, joka ainoastaan satunnaisista syistä oli hetkeksi ilahtunut.

Ne molemmat miehet, jotka ratsastivat centurion vieressä, olivat eri kansakuntaa ja heidän muotonsa koski enemmän huomiota. Heidän kasvonsa ja asunsa todisti heitä Juutalaisiksi. Centurio kohteli heitä suurimmalla kunnioituksella. Toisella, joka matkusti lähinnä centuriota, oli nerokkaat kasvot ja kirkkaat, terävät silmät, joita hän virkeästi loi jokaiseen uuteen esineeseen, joka heidän tiellänsä ilmestyi, ja hän teki paljon kysymyksiä, joihin upseeri kohteliaasti vastasi. Toisella oli eri muoto. Hän oli varrellansa vähänläntäinen; hänen hivuksensa olivat lyhyet ja kähärät; hänen kasvonsa olivat kovat säät muuttaneet mustan ruskeiksi; hänen otsansa oli leveä, vaikkei aivan korkea; hänen huulensa ohuet; hänen suunsa tiivistä ummistettuna ja pielistä alaspäin kaareutuneena; hänen poskipäänsä olivat nelikulmaiset ja jämeät ja peitetyt tuuhealla parralla; hänen silmänsä harmaat ja ihmeellisen terävät. Ratsastaessaan katseli hän kiinteästi kaupunkia, joka nyt täydelleen levisi heidän silmiensä eteen, eikä hän näyttänyt ollenkaan huomaavan, mitä hänen ympärillensä tapahtui. Hänen kasvonsa olivat niitä, joita mielellään tahtoo toistamiseen katsella — rohkeat, vankat, voimakkaat kasvot, joissa joka juonne todisti levotonta jänteveyttä, intoa ja voimaa ja joissa kuitenkin ihmeellinen mielen tyyneys kuvautui. Hänen otsansa rypyt ja kasvojensa juovat kertoivat pitkistä taisteloista ja ahkerasta työstä; vaan kuitenkin voi tylsinkin tarkastaja helposti havaita, että tämä mies oli kaikista vastuksista voittajana päässyt.

Tämmöinen Paavali, apostoli, oli. Hänen kumppaninsa oli Lukas, tuo rakastettu lääkäri. Upseeri oli centurio Julius. Heidän ystävänsä olivat Roman kristityt, jotka olivat lähteneet Apostolia vastaan Tres Tabernaesen ja Forum Appiihin asti. Näitten lempeästä tervehdyksestä molemmat ystävät "kiittivät Jumalata ja saivat uskalluksen".

Ja nyt kuului kaukaa kaupungista humajava kohina, Roman miljonain asukasten astunta ja kivikaduilla liikkuvien rattaiden ratina. Komeita monikertaisia kivimuureja kohosi korkealle ja näitä ylempänä nousi temppeleitä ja torneja ja muistopatsaita. Keskeltä kaupunkia häämöitti keisarin mahtama linna; ja kaikkien ylinnä siinsi Kapitolion temppelein seppelöitä kunnas.

Väentunko tiellä karttui joka askeleelta, kuin he lähenivät, kunnes heidän viimein täytyi hitaammin kulkea. Maantie muuttui nyt enemmän kadun kaltaiseksi; huoneita oli yltympäri, ja vaikea oli sanoa, mistä maaseutu alkoi ja mihin kaupunki päättyi; sillä liiaksi kansoitettu pääkaupunki oli paisunut muuriensa ylitse ja penikulman määriä lakealle lähettänyt esikaupungeitaan. Enenemistään eneni liike

tiellä, joka viimein tuli aivan täyteen. Tuolla vierä aatelisten vaunuja, mennen heidän etäisiin huviloihinsa; täällä jyrisi raskaat vankkurit täynnänsä kiviä rakennustöitä varten; toiselta taholta tuli joukko sotureita, toiselta orjaparvi. Tuolla astuskeli härkälauma, uljas, pitkäsarvinen, kermankarvainen — jommoisesta Italia aina on ylpeillyt — ja läheltä seurasi joukko paimenia taikka ukittajia. Vaan yhä enemmän karttui väentunko; aaseja kantokoreinensa; muuleja taakkoineen; kaivajia, hiekkakuormia katakombeista kuljettaen; keisarillisia sananlennättäjiä; kahletettuja vankeja; kerjäläisiä, paljastaen inhottavia haavoja; pappeja matkalla temppeleihin; vedenkantajia; viininmyyjiä; kaikenlaiset taiteet ja keinot; — tällainen oli se kirjava joukko, joka kuohui heidän ympärillensä, kun he olivat ulkopuolella kaupungin portteja.

Kummallakin puolella tietä näkyi nyt hautakiviä, joitten välitse ratsastaessaan he sivusivat Caecilia Metellan suunnattoman suuren ympyriäisen tornin, tuon hautapatsaan, joka niin kuin Egyptin pyramidit oli ijäisyyttä varten rakennettu. Tästä kohdasta ulottui eteenpäin pitkä sarja hautoja, jotka tallettivat Roman jaloimpien miesten jäännöksiä. Matkustajamme jatkoivat matkaansa, kaupunkia lähestyessä. He kulkivat Egerian luolan ohitse, jonka vehmasto oli Juutalaisille vourattu. He kulkivat sen paikan sivutse, jossa kansantarun mukaan Hannibal seiso, kun hän heitti keihäänsä vallein ylitse, ja likenivät Porta Capenaa, jonka päältä yksi vedenjohto kävi.

Mutta mitkänä ajatukset olivat niin valloittaneet suuren Apostolin mielen, ettei hän näyttänyt mitään kaikista näistä huomaavan? Ajatteliko hän pääkaupungin suuruutta ja komeutta, vai pikemmin pakanuuden valtaa, jota vastaan hän taisteli?

Minkälainen se kansa oli, jolle hän nyt oli Vapahtajan evankeliumia saarnaava, tiesi hän hyvin; ja myöskin me saamme siitä tiedon, jos luemme ne kuvaemat tästä ajasta, jotka kirjoitettiin muutamia vuosia Neron hallituksen perästä. Silloin eli Roman suurin historioitsia ja sen etevin satirista. Kumpikin on maailmalle jättänyt muistelmansa. Jos nämät muistelmat eivät olisi yhdessä säilyneet, voisimme luulla niitä liioitetuiksi; mutta molemmat vahvistavat toistensa todenperäisyyttä. Jos ainoastaan Juvenalis olisi meidän edessämme, sopisi arvella, että hän runoiliana ja satiristana on liikoja laskenut; mutta Taciton kauheaa vakavuus tulee ja todistaa kaikki, mitä Juvenalis kertoo; Tacitossa ei ole mitään kiihkoa, vaan tasapuolisesti kuvaa hän noita hirmu-hallituksia, hän, jonka oma sydän tämän ajan tähden oli katkeruudella täytynyt. Vaan mimmoinen on se kuva, jonka nämät kirjailijat tuovat etemme?

Vanhan tasavallan yksinkertaiset tavat olivat aikaa sitten kadonneet. Vapaus oli iki-päiviksi paennut. Kansa oli alentunut ja katseli äänetönnä, kuinka julmimpia rikoksia tehtiin. Neroa ei tuo hirveä menetys omaa äitiä vastaan keisarin istuimelta luovuttanut. Uskonnon nimeä käytettiin perin lahonnutta opinrakennusta varten. Ei kukaan, joka luuli itsensä jotakin ymmärtävän, sitä uskonut. Julkisesta kunnian tunnosta ja rehellisyydestä tuskin tiedettiin mitään; valloitetut maakunnat olivat sorrolle alttiiksi annetut. Yksityisten hyvät avut olivat miltei sammuneet; kunniaa, totuutta ja sääliyväisyyttä ei löytynyt kuin nimeksi. Yksin siivouskin oli poistunut; julkisesti harjoitettiin moninaista riettautta, jota ei meidän aikoina sovi mainitakaan, eikä yleinen mieli-ala sitä häätänyt. Tämä oli yhteiskunta, jossa pahuus oli tunkeunut pianpa jokaiseen perheeseen ja missä vallitsevat käsitteet olivat kaikkein saastaisimmat. Miehet olivat menettäneet kunniansa, naiset kainoutensa ja lapset viattoman mielensä.

Vaan mikä vastakkaisuus ilmestyi heille tämän yhteiskunnan helmassa! He näkivät toisen keisarin leikkaavan pois koko vuoren keisarillista linnaa rakentaaksensa; toisen kutsuvan kokoon valtioneuvostonsa jonkun kalan keittämisestä päättämään. He näkivät entisen tasavallan sankarein nimen, maineen ja kunnian joutuneen unhotuksiin näitten turmeltuneilta jälkeisiltä, jotka eivät ylpeilleet mistään niin suuresti, kuin että he ainoastaan mausta voivat tesmälleen tietää jonkun simpukan taikka meritakiaisen syntymäkarin. Veltostuneet ylimykset käyttivät keveitä taikka raskaita sormuksia sen mukaan kuin ilmat talvisin ja kesäisin vaihtelivat, vaan nämät kuitenkin antoivat iltapuoliseksi huviksensa ristiin nautita kymmenkuntia orjia. Tämä oli se aika, jolloin verenhimoiset kansalaiset kymmenin tuhansin katselivat gladiatoran kuoleman kampausta, gladiatorein, joitten kostonhaluiset heimolaiset riehuvat pitkin keisarikunnan rajoja; jolloin Roman soturit olivat Dacialaisia torjumassa taikka Monan saarella Druideja sodittamassa, sillä välin kuin Boadicea johti barbarilaisheimoja Camaldunumia kostamaan; ja jolloin Roman kansalaiset kotona mahtavien porteilla tappelivat jokapäiväisestä ruokamäärästänsä; jolloin suurin pahantekijä oli kaikkein onnellisin ja ne saavuttivat itselleen rikkautta ja arvoa, jotka testamenttein salavaihdolla olivat leskiä ja orpolapsia pettäneet; jolloin hurja alhaiso, vasta amfiteaterista tultuansa, aatelisto nimettömällä rikoksilla saastutettuna ja äitinsä murhaaja keisari pilkaten katselivat, kuinka marttyyrit, *tunica molesta'an* puettuina, kuolivat liekkeihin; jolloin vuodesta vuoteen, polvesta polveen kaikki nämät vammat vähenivät, kunnes, Taciton kauheain sanojen mukaan, "he olisivat kadottaneet muistinsa samalla kuin äänensäkin, jos olisi käynyt yhtä hyvin unohtaa kuin olla äänetönnä".

Tulee kuitenkin myöntää, että paljon kelvollisuutta löytyi keskellä tätä yleistä tapain turmelusta. Todellakin löytyi hyviä avuja, jopa jalojakin. Löytyi nimiä, jotka hohtavat sitä kirkkaammin, mitä

synkempi pimeys muutoin on. He valaisevat Taciton kertomusten varjoja; ja saattavat meidän iloitsemaan, koska näemme, kuinka pahuuden on vaikea poistaa miehuullista taikka ylevää mielialaa. Paetus Thracea, Aurulenus Rusticus, Helvidius Priscus kaunistaisivat mitä aikakautta hyvänsä. Lucanus olisi yksinään voinut tämän ajan mainioksi kohottaa. Senecan elämän laatu olkoon epäiltävä, mutta ken voisi helyttämättä hänen kuolemaansa katsella? Myöhemmin Tacitus ja Plinius vireillä pitivät ylevää ystävyystänsä ja löysivät muita vertaisiansa — samankaltaisia henkiä — jotka eivät tehneet elämää ainoastaan kärsittäväksi, vaan myöskin suloiseksi. Tällä ja seuraavalla vuosisadalla löytyi hyviä ja jalomielisiä miehiä; sillä eivätkö "hyvät keisarit" tulleet "huonojen keisarein" perästä? Trajanosta olisi ollut maailman jaloimmalla ihmispolvella kunnia. Markus Aurelius oli mitä etevimpiä hallitsioita. Paitsi näitä historian suuria löytyi epäilemättä useita alhaissäätyisiä, jotka hiljaisuudessa eleivät aikansa, vaan kuitenkin olivat rehellistä ja ylevämielisiä kansalaisia. Löytyi epäilemättä paljon semmoisia kuin Juvenalin Umbricius, jotka surkuttelivat ajan pahuutta ja luulivat, niinkuin hän, ettei Romassa ollut rehellisillä mitään sijaa; mutta jotka koettivat olla rehellisinä heidän tavallansa. Varmaan löytyi paljon senkaltaisia, joista Umbricius on ainoastaan esimerkki; liian suorapuheisia menestyäksensä tässä imarteleavassa sukupolvessa ja liian jalomielisiä taipuaksensa siihen nöyryyteen, joka oli ainoa edistymisen keino.

Paitsi sitä ei Roma ollut maailma. Löytyipä maakuntakin. Siellä sai, niinkuin Umbricius kertoo, nähdä yksinkertaisuutta, hyviä avuja ja rehellisyyttä. Noille suorasukaisille, vilpittömille ja kohtuullisille talonpojille olivat pääkaupungin paheet oudot. Maaseuduilla tuo suuri joukko epäilemättä pysyi semmoisena kuin se aina oli ollut — ei parempana eikä huonompana.

Myöntäkäämme kaikki nämät — että pääkaupungissa oli muutamissa siveys ja maakunnassa maalaisten yksinkertaisuus. Mitä on jälellä?

Suoraan sanoen: että lopulta Roma oli maailman pää, sydän ja aivo. Se johti. Se kävi etupäässä. Mikäpä apu kaikista muista, kun se oli pääsemättömästi pilaantunut? Sen hyvän-avuiset kansalaiset havaitsivat itsensä toivottomaksi vähemmistöksi. He eivät voineet mitään kaikinpuoliseen rasittavaan sortoon. He taistelivat, he kuolivat; ja toisia sukupolvia nousi, joitten asema kääntyi yhä huonommaksi. Koko pää oli kipeä, koko sydän oli nääntynyt. Sydämeen yhtyneenä valtion ruumis imi turmiota, joka levisi sen hienoimpiin suoniin. Yhteiskunta oli hajoamaisillaan ja ainoastaan yksi asia voi maailman pelastaa.

Tämän pelastuskeinon toi se mies, jota olemme kuvailleet.

Mutta nyt on matkaseurueemme kulkenut Porta Capenan tiukkuvan holvikäytävän läpitse; ja centurio saattaa Juutalaisen, joka oli vetonut Caesariin, määrättyyn asuntopaikkaan.

II.

Nuori Athenalainen.

Lähellä Tiburin kaupunkia seisoj Apenninein rinteillä Lucius Sulpicius Labeon huvila. Tämän etupuolelta näki kauvas avaraa Kampaniaa ja kaukaista pääkaupunkia päin. Jotensakin pieni muihin läheisiin huviloihin verrattuna oli se kuitenkin mitä sievin rakennustapansa puolesta. Sen etupuolta kaunisti leveä pylväskäytävä, jonka edessä oli kukilla ja pensailta peitetty pengeri; tämän käytäviä reunustivat puksipuut, joitten latvat paikottain olivat leikatut kukka-astiat ja eläinten muotoisiksi. Valtatie oli noin neljänneksen penikulman päässä; ja avara platanikujamo, niin polveillen, että kulkeminen alaspäin kävi helposti laatuun, yhdisti sen kartanon kanssa ja juuri yhdistyskohdassa sijaitsi portinvartian soma huone. Huvilan takana oli ulkokuoneita ja aittoja; oikealla kädellä oli laaja kryytimaa; vasemmalla puolella ympäröivät puutarha ja viinämäki kartanon hoitajan asuntoa.

Läheltä ja loittoa näkyi vuorten vietoksilta useampia muita huviloita. Mainioiden näistä oli kaikkein läheisin, jalon komea asunto, joka laveutensa ja koreutensa puolesta oli Labeon huvilaa paljon etevämpi. Silloinen kaupungin prefekti Pedanius Secundus oli sen omistaja. Labeon penkereltä sopi nähdä suurin osa tästä kartanosta; mutta inhoittava näky sen porteilla kiinnitti kaiken huomion, sillä siellä riippui isolla ristillä kaksi orjaa, joitten hiljainen vaikeroitseminen todisti, että he vielä olivat hengissä.

Päivä oli koittanut varhain. Aurinko ei ollut vielä noussut, mutta ihmisäänet likeisestä huvilasta ilmoittivat, että orjat olivat ulkona päivän töissä. Labeon huvilassa sen sijaan oli kaikki hiljallaan eikä

ketään ollut näkyvissä paitsi yksi henkilö pylväskäytävässä.

Tämä oli huvilan emäntä, erinomaisen kaunis nainen vielä hempeimmällä iällensä. Hänen käytöksensä osotti suurinta mielen kiihtymystä ja malttamattomuutta. Tuon tuostakin astuskeli hän vähäisen aikaa edestakaisin pylväskäytävässä ja sitten kiiruhti hän portaita alaspäin penkerelle, ahkerasti katsellen maantietä kohden, ikäänkuin olisi hän jotakin odottanut.

Viimein hän pääsi epätiedostansa. Etäältä kuului hevostavioin kopina ja ennen pitkää ilmestyi yksinäinen ratsastaja laskien täyttä laukkaa edelleen. Hän poikkesi ajoportin kautta, lennätti kujamoja myöten ja saapui vähän ajan perästä huoneen luo. Nainen oli rientänyt alas. Heti hänet nähtyensä, ja seisoi häntä odottaen ja kohtasi häntä kujamossa. Ratsastaja hyppäsi hevosen selästä ja heitti sen sikseen. Lujaan, kiivaasti tarttui nainen hänen molempiin käsiinsä ja kysyi suurinta mielen liikutusta osottavalla äänellä:

"No, mitä uusia?"

Hän puhui kreikkaa, Hetkeen aikaan toinen ei vastannut mitään, vaan katseli häntä levottomin kasvoihin, joita hän turhaan koetti asettaa tyynen näköisiksi.

Oli suuri yhtäläisyys näitten molempain välillä, kun he seisoivat näin, toisiaan katsoen — veljen ja sisaren yhtäläisyys. Molemmilla oli samat hientyneet ja nerokkaat kasvojen juonteet puhtainta kreikkalaista kaavaa, samat henkevät silmät ja kirkas otsa. Mutta naisen lempeä luonto oli saattanut tämän lienteämmäksi; miehessä oli se laajentunut mitä mahtavimmaksi todistukseksi hänen järkensä voimasta.

"Armas sisareni", lausui hän viimein, puhuen hänkin kreikkaa, niin puhtaasti, kuin ainoastaan Athenan Akropolin varjossa voi oppia — "armas sisareni, ei ole mitään syytä tällaiseen tuskaan. Minä en ole kuullut mitään varsinaista; vaan luulen varmaan, että Labeo on hyvässä turvassa."

"Sinä et ole kuullut mitään", toisti nainen hengähtämättä. "Mitä minun on tekeminen?"

"Niin, rakas sisareni; olen kuullut hyviä uutisia ja pahoja uutisia, mutta en Labeosta mitään. Mutta sinä olet niin alakuloinen, etten tohdi sanoa mitään. Tule", ja hellästi tarttuen hänen käteensä astui hän pylväskäytävää kohden.

"Helena, luuletko, että jaksat kuulla, mitä minulla on kerrottavaa?" kysyi hän, kun he seisoivat siellä yhdessä.

Hän katsoi ylös veljen huolestuneisiin kasvoihin, ja painoi äkisti kätensä sydäntänsä vastaan. Sitten vastasi hän tyveneksi pakoitetulla äänellä:

"Cineas, epätieto on pahempi kuin mikään muu. Kerro minulle tarkkaan, mitä olet kuullut. Älä salaa mitään. Tahdon tietää pahimmatkin, olkoonpa sitten mitä laatua hyvänsä."

Vähän ajan kuluttua sanoi Cineas:

"Helena, sinä olet oikeassa. Epätieto on kaikista pahin. Minulla ei ole mitään kertomista sinulle, jota et saa kuulla. Minä tunnen paitsi sitä sinun voimakkaan luontosi ja lupaan vakaasti olla mitään sinulta salaamatta. Mutta samalla vaadin, että katsot asioita semmoisiksi, kuin ne todella ovat etkä kokonaan epätoivoon heittäy. Muistuta hetkeksi mieleesi viimeinen kirje, jonka Labeo lähetti sinulle. Paljonko aikaa siitä on kuin sen sait?"

"Siitä on kolmatta kuukautta kuin viimein kuulin Luciosta mitään", vastasi Helena; "se oli siihen aikaan, kuin he lähtivät Londonista Camaldunumiin tuota onnetonta Monan retkeä hankkiaksensa. Lucius haasteli hyvin iloisesti, kertoi Druideista ja heidän julmista uskonmenoistansa, kiitti Suetonion kykyä ja täytti kirjeensä ylistyspuheilla jalosta ystävästään Agricolasta, joka oli hänen teltakumppaninsa."

"Sinä tiedät, että Suetonius on armeijan parhaita kenraaleja — kukaties kaikkein etevin Corbulon jälkeen."

"Kyllä", vastasi Helena huoaten.

"Sinä tiedät myöskin, että kaikki hänen upseerinsa ovat jänteviä ja urhoollisia miehiä; ja hänen terävä järkensä ja havaintonsa ilmestyvät siinä, että hän on valinnut avuksensa semmoisia miehiä kuin Agricolan ja Lucion."

"Se on tosi, Cineas."

"No hyvä, ajattele nyt tätä", lausui Cineas semmoisella äänellä, jota hän aikoi iloiseksi. "Ainoa vaara,

jota sinun tarvitsee peljätä, on armeijan tappio. Ei ole kappaleen aikaan tullut mitään sanomia siitä. Mutta semmoinen kenraali kuin Suetonius tuskin joutunee vaaraan. Syy, jonka vuoksi emme ole kuulleet hänestä mitään, on se, että Britannialaiset ovat ruvenneet kapinaan hänen takanansa ja katkaisseet hänen yhteytensä Romalaisten kanssa."

Helena ei virkkanut mitään, vaan katseli murheellisna kuin ennenkin veljeänsä.

"Meidän täytyy siis uskoa, että Suetonius pian pääsee hämärästä näkyviin ja kukistaa barbarilaisparvien vallan."

"Niin oikein; mutta sinä et ole vielä kertonut minulle viimeisiä uutisia Britanniaasta, ja kuinka minä tiedän mitä uskoa taikka ajatella?" lausui Helena surullisesti.

"Minä tahdoin, että muistaisit, jotta, kävi kuinka kävi, armeija ja Labeo ovat turvassa. Suetonius ilmestyy legioneinensa kaikkia kostaakseen."

"Voi Cineas, älä pidä minua kauemmin epätiedossa!" lausui Helena vapisevalla äänellä. "Kerro kaikki — kaikki. Tämä epätieto kuolettaa minun. Sano minun kuullakseni pahimmatkin."

"Kallis sisareni", sanoi Cineas äänellä, jota hän turhaan koetti saada levolliseksi, "koko Britannia on tarttunut aseisin Romalaisia vastaan."

Kalmankalpeana Helena hoipertui muutaman askelen taaksepäin; mutta Cineas tapasi hänen kätensä ja piti ne omiensa välissä.

"Jaksatko kuulla enemmän?" kysyi hän huolestuneena.

"Kaikki", vastasi toinen hiljaisesti.

"Koko saari on heidän vallassaan. Boadicea on heidän johtajansa!"

"Boadicea!"

"Juuri hän."

"Sekö, joka on kärsinyt niin hirveää vääryyttä! Hurskaat jumalat!"

"Juuri se. Hän on vimmastuttanut kaikki kansalahkot ja ne seuraavat häntä, mihin ikinä hän tahtoo."

"Oi!" huudahti Helena, "mikä kosto palkinnee sitä vääryyttä, jonka hän on kärsinyt!" Hän hykersi käsiänsä tuskissaan. "Ei mikään vastarinta — ei — ei mikään — ole mahdollinen ja Suetonius on Monassa! Ja koko provinsi on Boadicean vihan alaisena!"

Cineas ei vastannut mitään, vaan hänen vaiti-olonsa osotti, että hän myöntyi toisen sanoihin.

"Kerro kaikki", sanoi Helena astuen likemmäksi häntä. "Kaikki — mitä kuuluu kolonioista?"

"Camaldunum on valloitettu."

"Entäpä asukasten laita?"

"Joka henki on loppunsa nähnyt."

Helena oihkasi ja nojautui Cineasaan tukea saadaksensa. Tämä tarttui häneen, estäen häntä maahan vaipumasta.

"Boadicea ei tunne mitään sääliä eikä mitään osotakaan", lisäsi hän vielä; "molempain tyttärtensä keralla sytyttää hän seuralaistensa sydämen kaikenlaiseen väkivaltaan. Sinä voit arvata kaikki. Mutta minä tahdon mainita kaikki yksityiset seikat, jotka olen kuullut. Muista vaan, että, vaikka mitä kertoisin, Labeo on turvassa."

"Näyttää siltä, kuin olisi Britannialaisten kosto etupäässä Camaldunumia tarkoittanut. Veteranein käytös maan asujaimia vastaan oli tämän aikaan saanut. Minun ei tarvitse muistuttaa sinulle, mimmoinen tämä käytös oli. Roman soturit eivät ole missään pahempaa vallattomuutta harjoittaneet. Kaupungissa oli ainoastaan joku kymmenkunta sotamiehiä, kun asukkaat nousivat kapinaan. Hämmästys ja kauhu levisi kaikkialle kaupunkiin, kun tämä uutinen kuultiin. Tänne tullessa kertomuksessa kuvailaan kaikenlaisia kummallisia tapauksia, jotka tahdon jutella sinulle, että saat kuulla ne semmoisina, kuin itse olen kuullut. Ne olivat nämät: — Victorian kuvapatsas kaatui itsestänsä maahan. Hurjapäisiä naisia juoksi sen ympärillä ennustaen pian tapahtuvaa onnettomuutta. Neuvoskunnassa kuultiin Britannian kielen ääniä; teateri kaikui hirmuisista ulinoista; hävinneen kolonian kuva kangasti veden pinnalla lähellä Tamesin suuta; meri oli ruskeana verestä; ja vuoksen

aikana nähtiin ihmiskuvia hiekassa."

"Kaikki nämät pahat enteet ja monet muut liioitelmat kerrottiin kumpaisessakin kansakunnassa. Kolonistat olivat epätoivoa täynnä, mutta Britannialaiset riemuitsivat. Camaldunumin asujaimet panivat prokuratorilta Catus Decianolta apua pyytämään. Tämä lähetti noin kaksi sataa huonosti varustettua soturia. Camaldunumin veteranit käyttivät itsensä kehnosti. Kansa joutui äkilliseen pelkoon; ja juuri tällöin ryntäsivät Britannialaiset kaupunkiin, surmasivat kaikki miekalla ja valloittivat viimein temppelein, josta vastarinta oli tehty. Harva pääsi pakenemaan; nämät pakolaiset toivat kamalan sanoman Londoniin."

Veljen kertoessa oli Helena pysynyt aivan äänetönnä, hartaasti ja hengähtämättä häntä kuunnellen.

"Minä en voi ymmärtää", lausui hän viimein, "kuinka meidän soturimme olivat niin huonosti johdetut. Minulla ei ole paljon toivoa", lisäsi hän heikolla äänellä.

"Petilius Cerealis lähti yhdeksännen legionan kanssa kaupunkia auttamaan", jatkoi Cineas; "mutta hän syöstiin pakoon, jalkaväki kaadettiin kokonaan ja ainoastaan hevosväki muassaan pakeni kenraali."

Helena katseli kauvan ja suruisesti veljeänsä.

"Voi Cineas!"

Tämä oli kaikkein pahin uutinen. Se oli ikäänkuin kuoleman-isku hänen toiveisinsa; sillä nyt ei ollut mikään vähäinen armeijan osasto hävinnyt, vaan kokonainen legiona.

"Tyhmän rohkeata — varsin hullua oli", vastasi Cineas, arvaten sisarensa ajatukset, "käydä yhden ainoan legionan kanssa kymmenien tuhansien viltin kimppuun. Suetonius on ihan toisenlainen päällikkö. Hän on kaikki kostava; jopa juurta-jaksain."

"Ei, ei; hän suljetaan Monaani!" lausui Helena, itsepäisenä surussaan. Häntä värisytti, kun hän ajatteli, kuinka Labeon voisi käydä.

"Jos niin tapahtuisi", sanoi Cineas tynesti, "löytyy siellä viisikymmentä kenraalia, jotka ilomielin ryhtyisivät hänen auttamiseensa. Mutta ajattele silmänräpäys, mimmainen mies Suetonius on. No, vaikka hän olisi saarrettu *Ultima Thule'hen*, avaisi hän tien itselleen ja armeijallensa. Ei minkään romalaisen kenraalin tarvitse pelätä tappiota. Kaikki, jotka ovat joutuneet jonkunlaiseen onnettomuuteen, ovat varomattomuudellaan itse olleet siihen syypäät. Mutta minä jatkan ja kerron kaikki loppuun. Cerealiin voitettuaan Britannialaiset vyöryivät eteenpäin, ikäänkuin vuoren virta upottaen kaikki. He lähestymät nyt Verulamia ja Londonia. Decianus on paennut Britanniaasta ja oleksii nyt Galliassa."

"Paennutko! prokuratoriko paennut!" huudahti Helena hämmästyneenä. ^

"Niin; suurin osa armeijasta on, kuten tiedät, Suetonion luona."

"Miksei hän voi koota niitä satureita, jotka vartioivat linnoituksia! Voi sitä pelkuria! sitä kurjaa pelkuria! Ensiksi yllyttää hän noita viheliäisiä barbareja hurjuuteen ja sitten pelkää hän heidän kostoansa. Ensiksi rosvo, sitten pelkuri," Ja levottomana ja liikuttuna astuskeli Helena edestakaisin riehuen, raivoten ja jonkunlaista lievitystä saaden vihastansa Cerealista vastaan.

Vähän ajan perästä palasi hän Cineaan luo ja lausui:

"Cineas, jos prokurator on paennut, Suetoniolla ei ole mitään toivoa."

"Toivoa — no, sitä on varmaan", vastasi Cineas niin tynesti kuin hän voi.

"Ajattele hiukka: melkoinen osa meidän vartiopaikoistamme on vielä valloittamatta. Niihin eivät Britannialaiset ole koskeneet. Niitten sotamiehistön voi koota suureksi armeijaksi. Britannialaiset eivät pysty mihinkään piiritykseen. He ovat liian hätäisiä. Jolleivät he ensi rynnäköllä saa jotakuta paikkaa käsiinsä, kääntyvät he toisen heikomman puoleen. Suetonion tarvitsee vaan lähteä takaisin, kerätä näitten linnoitusten soturit lippunsa ympärille ja sitten mennä kapinoitsioita vastaan. Ja lausuppas minulle, mikä voiton toivo olisi heillä, kun kerran joku Roman armeija, tällöinen kenraali etupäässä, käy heidän kimppuunsa? Minä takaan sinulle" — ja hänen äänensä muuttui vakavammaksi, kun hän puhettansa jatkoi — "minä takaan sinulle, että ainoastaan tällöinen päätös on mahdollinen — häviö kapinan nostajille. Häviö — perinpohjainen, kokonainen, täydellinen!"

Pitkään aikaan ei puhuttu mitään. Veli ja sisar seisovivat lähellä toisiansa. Helena oli vaipunut omiin mietteisiin, Cineas ei häirinnyt niitä. Hän oli lausunut kaikki, mitä hän voi.

Aurinko oli noussut ja valaisi tuota jalon kaunista näkyalaa. Tässä levisi Kampania — avara tasanko,

tuoreen vihantana, lehtoja ja puutarhoja täynnä, koristettu lukemattomilla kartanoilla, jotka yhä lisääntyivät, siksi kuin kaupunkiin yhtyivät. Tuossa suikerteli Tybris lakean halki, vierien, kunnes se kaukana katosi. Täältä näkyi

"Lation ranta, tuttu vanhastaan
'Aseista, miehistä', jonk' uudestaan
Nous' onnen tähti valtaa ennustain;
Tuoll' lepopaikka oli Tullion, vaan
Takana noiden vuorten korkeain
Maapaikka runoniekan armain."

Vähän ajan päästä alkoi Helena levottomana ja kiihtyneenä kävellä pylväskäytävässä, niinkuin ennen. Cineas yhtyi häneen ja astui hänen vieressensä. Molemmat liikkuvat tuokion äänettöminä.

Kun he kävivät oven editse, heittäysi joku taaksepäin, ikäänkuin olisi hän tahtonut välttää, että hänen läsnä-olonsa havaittaisiin. Hän meni nyt atriumiin; ja, kun Cineas ja Helena kävelivät edestakaisin, sovitti hän niin, että hän voi kuulla melkein kaikki, mitä he puhuivat. Hänen kasvojensa pinta oli tumman ruskea; hänen silmänsä mustat, terävät ja ilkeät; hänen muodossaan ilmestyi häijyys ja kavaluus. Hän oli hyvin kookas varreltansa; hänellä oli jämeät jäsenet ja hänen pukunsa ilmoitti hänen kartanon hoitajaksi. Tämmöinen oli se mies, joka heitä väijyi.

Pitkän väli-ajan päästä lausui Cineas: "no, minä arvaan, ettei minun tarvitse kysyä, mitä mietiskelet."

"Ajattelen Luciota", vastasi Helena syvästi huokaillen, sitten alkoi hän puoleksi lausua ja puoleksi laulaa itseksensä muutamia surullisia säkeitä eräästä kreikkalaisesta kööristä:

"Jota varroten ainiaan
Käyn silmissä kyynelkaste;
Mun mieltäni murheen taakka
I'äti painavi vaan."

"Muista Helena", sanoi Cineas, "mitä seuraa samassa laulussa; lohduttakoon edes tämä sinua, jollet tahdo uskoa, mitä minä olen vakuuttanut; sinä tunnet nämät sanat yhtä hyvin kuin minä:

"Oi lapsi, pelkosi poista!
Zeus valvovi korkealla,
Jumalallisin silmin nähden
Ja halliten taivaan ja maan."

"Zeus!" lausui Helena surullisesti; "voi! siinäpä vastus onkin. Minun Zeusini on filosofian Zeus, korkein, käsittämätön olento, jota ei kukaan voi lähestyä. Kaiken ikäni olen oppinut palvelemaan häntä, pelolla häntä kunnioittamaan. Mutta etkö näe, mikä äärettömän suuri juopa on minun ja hänen välillään. Oi Cineas, tuossa yhteisessä rahvaan uskossa on kuitenkin jotain, joka saattaa minun kadehtimaan sen tunnustajia. Katso kuinka köyhä ja oppimaton kansa ottaa jumalansa luokseen, rukoilee häntä ja saa lohdutuksen häntä palvellessaan. Myrskyn tullen tekee merimies lupauksiansa suojelusjumalalleen ja rauhoittuu; hän uskoo, että hän viimein pelastuu ja panee *tabula votiva'nsa* temppeleihin riippumaan. Mutta tässä minä olen pahemmassa myrskyssä eikä ole ketään, johon kääntyisin, taikka jolle lupauksia tekisin."

"Jo nyt unhotat itsesi", lausui Cineas. "Kuinka! tahtoisitko heittää omat ylevät käsitteesi ainoasta totisesta jumalasta ja turvata noihin yhteisen uskonnon yksinkertaisiin taruihin? Pitäkööt he epäpuhtaat jumalalansa, Apollonsa, Neptunonsa, Marsinsa ja Herkuleensa. Meitä on paremmin opetettu ja me voimme palvella koko maailman suurta jumalaa.

"Voi, mutta surussa, surussa, Cineas. Kuinka voimme päästä hänen luokseen? Voimmeko uskoa, että hän todella tahtoo pitää huolta meistä? Halvan sotamiehen vaimo toimittaa uhrinsa ja rukoilee jumalaansa, jolta hän toivoo apua itselleen. Mutta kuinka rohkenisin minä ilmoittaa vähäpätöiset huoleni ijankaikkiselle olenolle, taikka toivoa, että hän tahtois kuulla minun rukoukseni? Ei! ei! Etkö muista näitä sanoja:

"Etkö, ystävä, huomaa,
Kuinka heikkona hiljalleen
Unelman lailla kulkevi tää
Suku ihmisten harhaten pois tolaltaan,
Vaan ei kina, taistelo kuolevaisten
Zeun sopusointua häiritä voi?"

"Helenaseni", lausui Cineas lempeästi, "sinun nykyiset surusi saattavat sinun unohtamaan kaikki

nuoruutesi opinnot. Mistä syystä valitset runoillan synkimmät lauseet? Oletkos unohtanut koko meidän lapsuutemme ja nuoruutemme ja meidän oivallisen Theofilomme ylevät opit? Etkö muista tämän kunnioitetun opettajan korkeita mietteitä jumalan luonnosta, sielun kuolemattomuudesta, pyhydestä ja rukouksesta? Kallis sisareni, minä en ole koskaan herjennyt olemasta kiitollisena nuoruuteni ajalle, jolloin minulla oli semmoinen opettaja mieltäni semmoisilla ajatuksilla täyttämässä, jolloin sinä olit minun seuralaiseni ja kumppalini. Kun Labeo vei sinun pois, tunsin, että olin menettänyt toisen puolen luonnostani; sen jälkeen olen koettanut säilyttää tuota hehkuvaa nuoruuden intoa, tuota luottamusta jumalaan, jonka me molemmat tunsimme. Kuinka sinun laitasi on? Onko se sinulta kadonnut?"

"Oi Cineas, minä olen elänyt aivan toisin kuin se innokas tyttö, jonka sinä tavallisesti teit osalliseksi omiin harrastuksiisi ja unelmiisi. Olen elänyt aivan toisin kuin ennen Athenassa."

"Unelmiksiko sinä, Helena, näitä nimität?" kysyi Cineas leppeästi nuhtelevalla äänellä — "näitä kaikkia hyvyyden ja kauneuden ahkeruimisia, tätä pitkää jumalan olennon tutkistelemista?"

"Suo minulle anteeksi, rakas veljeni", vastasi Helena, lempeästi laskien kätensä hänen olkapäällensä ja katsellen häntä kirkkain silmin; "minä en ensinkään tuota tarkoittanut; tarkoitin sitä, ettei minulla, naimisissani, ole ollut mitään aikaa filosofian harjotukseen. Romalaisen puolisona on minun tullut voimassa pitää Sulpicius Labeon perheen arvoa. Minä olen matkustanut paljon. Olen monta vuotta oleskellut Galliassa ja erittäin Britanniassa. Minulla on poika, jota minun täytyy kasvattaa. Jääkö siis, armas veljeni, näiltä kaikilta minulle paljon aikaa filosofiallisiin mietintöihin? Mutta enpä kuitenkaan ole koskaan unohtanut nuoruuteni opetuksia. Minä kunnioitan ja rakastan tuota jaloa Theofiloa. Ken voisi 'opettajaa' unohtaa? Minä en sitä koskaan voi, vaan ainiaan muistan niitä yleviä tunteita, jotka hän meissä synnytti. Minä rakastan Platoa ja Pindaroa ja Aiskhyloa ja Sofoklesta enemmän kuin milloinkaan, ja pidän yhä suuremmassa arvossa nuo oivalliset kohdat heidän teoksissansa, joihin hän aina etupäässä käänsi meidän huomiotamme. Osaampa vielä melkoiset jaksot niistä ulkoa yhtä hyvin kuin ennen Athenassa. Eivätkä kuitenkaan, kallis veljeni, minun elämässäni, minun toimissani nämät opit minulle mitään lohdutusta tuo. Minä en tiedä, mitenkä voin lähestyä tuota korkeinta olentoa, ja elämäni päämäärä on päästä selville siitä. Voitko sanoa minulle sen? Kukaties saat minun suurimman suruni poistetuksi. Jos voit, niin sano, sinä olet edistynyt, sillä välin kuin minä olen pysynyt ennallani; sinä olet säilyttänyt koko voimakkaan rakkautesi kaikkiin, mitä on jumalallista ja pyhää. Mikä siis neuvoksi? Sano se minulle."

"Sinä teet minun voimani liian suureksi, rakas Helena", vastasi Cineas syvästi mietiskellen. "Tämmöisessä asiassa on vaikea saavuttaa mitäkään varmuuden kaltaista. Mutta minä tahdon kertoa sinulle kaikki, mitä tiedän."

"Sinä uskot, eikö niin, että jumala on viisas ja hyväntahtoinen? Hän loi koko maailman. Eikö ole luonnollista, että hän kumminkin tahtoo pitää vaaria luontokappaleittensa hyvästä ja hyödystä?"

"Kukaties", arveli Helena ajatellen; "ylimalkain hän niin tekee. Eikä tämä kuitenkaan tuota mitään lohdutusta yksityiselle ihmiselle."

"Jos hän kerta on hurskas ja hyväntahtoinen, etkö luule, että hän tahtoo edistyttää myöskin yksityisen hyvää ja hyötyä?"

"No, ehkä niin lienee."

"Hän on läsnä kaikkialla ja tietää kaikki. Muista mitä Sokrates sanoo Xenofonissa: jumala on niin suuri ja luonnoltansa semmoinen, että hän yhtäaika näkee kaikki ja kuulee kaikki, on kaikkialla läsnä ja pitää huolta kaikista asioista samalla haavalla!"

"Niin; se en tosi."

"Hän siis näkee ja kuulee meitä tänä hetkenä. Juuri tällä silmänräpäyksellä, rakas sisareni, katsoo hän sinua täällä Italiassa ja Labeota Britanniassa."

"Tuossa ajatuksessa on jotain lohduttavaa", lausui Helena vähän ajan päästä.

"Hän on meidän luojaamme, meidän synnyttäjämme; hänestä me olemme siinneet, me olemme hänen lapsensa. Miksei siis tämä olento tänä hetkenä tahtoisi kuulla meitä molempia taikka jompaakumpaa meistä? Voitko rahvaan uskossa tavata mitään parempaa kuin tämän? Emmekö voi luottaa tämmöiseen olentoon ja sydämessämme lausua hänelle: 'sinä minun loit. Surussani käännyn sinun puoleesi ja anon sinulta apua!' Eikö tämä ole parempi kuin joku lupaus Neptunolle taikka Mercuriolle?"

"Mutta taitamaton ja taikauskoinen kansa saa lohdutusta myöskin lupauksen tekemisestä", väitti Helena.

"Tähän vastaan vaan Platon sanoilla: 'jumalaa ei käy lahjominen. Hän pitää ainoastaan väliä sielullamme eikä laisinkaan uhreillamme ja juhlasaatoillamme!'"

"Uskotko siis, että me saamme pyytää häneltä kaikkia?"

"Ei suinkaan. Hän on periviisas eikä katsoisi sopivaksi suostua siihen. Hänellä on omat tarkoitukset. Hänen tahtonsa noudattaminen on jokaisen ensimmäinen ja tärkein velvollisuus, joka häntä rukoilee. Etkö muista mitä Sokrates sanoo samassa dialogissa, johon vasta viittasin: 'jos jumala, jota aiot rukoilla, yhtäkkiä ilmaantuisi sinulle ja kysyisi sinulta, ennenkuin olisit rukouksesi aloittanut, tyytyisitkö sinä siihen, että hän antaisi sinulle jotakin semmoista, josta äsken puhuimme, vai tahtoisitko, että hän sallisi sinun itse pyytää jotain; mitä luulisit parhaaksi ja etuisimmaksi itsellesi — joko ottaa vastaan, mitä hän antaisi, vai saada, mitä häneltä pyytäisit?'"

"Ei ole kuin yksi vastaus tähän kysymykseen. Periviisas tietää parhaiten:

"Älköön heikko tahtoni koskaan
Nousko kaikkien valtiasta,
Maailman haltiaa vastustamaan!"

"Sentähden", lausui Cineas, "jos hyväksyt tämän Aiskhylon juhlallisen rukouksen, niin vielä mieluisammin suostut tähän, johon Sokrates neuvoo. Se on totisin ja meille sopivin rukous. Sinä muistat kaiketi sen: 'suuri jumala! Anna meille, mitä on meille hyvää ja tarpeellista, joko pyydämme sitä taikka ei; ja pidätä meistä, mikä pahaa on, silloinkin kuin semmoista sinulta pyydämme!'"

"Mutta, Cineas, eikö tässä ole mitään vastuksia? Pääsemätkö kaikki jumalan luokse? Eikö tarvita mitään vahvistusta? Kuuleeko hän kaikkia ihmisiä ilman eroituksetta?"

"Minun luullakseni", vastasi Cineas miettiväisesti, "vaaditaan valmistusta."

"Epäilemättä; mutta minkälaista?"

"Syvä sielun aateksiminen, ja täydellinen mielen irroittaminen sinä hetkenä kaikista ulkonaisista esineistä, ynnä suurin kunnioittaminen ja mitä nöyryn alamaisuus."

"Niin", vastasi Helena; "ja sinä tiedät, mitä Sokrates tässä sanoo, koska niin suuresti luostat häneen, sillä hän sanoo, että sielun puhdistaminen on siinä: — että se tottuu peräytymään ja sulkeumaan itseensä, luopuen kaikesta yhteydestä ruumiin kanssa, niin paljon kuin suinkin mahdollista, sekä elämään itsekseen ruumiin siteissä pysymättä. Aivan niin, Sokrateelta ja Platolta ja tuolta totiselta Theofilolta tämä kävi päinsä. Jos minä olisin sinun kaltaisesi, rakas Cineas, taitaisi se olla mahdollista minullekin. Jos minä olisin suuri filosofi, niinkuin Seneca, menettelisin tällä tavalla sielunni hoitaakseni ja pitääkseni sitä puhtaana jumalan edessä. Mutta; minä olen heikko nainen keskellä äidin huolia. Jos näistä herkeisin ja eläisin aateksivaisen filosofin elämää, tekisin väärin — väärin lastani, väärin puolisoani vastaan. Etkö havaitse sitä tuskalloista ristikohtaa, johon olen joutunut?"

"Minä näen sen", vastasi Cineas; "mutta sinä voit tehdä sen kumminkin osaksi ja näin estää ajatuksiasi kokonaan niihin kiertymästä. 'Sielu kaikkein ensinnä, sitten kaikki muut asiat.' Niin sanoi 'opettaja.'"

"Voi! sinä et voi ymmärtää minun elämäni. Kaikki nämät käyvät sinulta laatuun, vaan ei minulta. Filosofiallinen tutkistelemine — minäkö romalainen vallasnainen semmoiseen rupeisin? — mahdotonta!"

"Ei juuri niin", lausui Cineas. "Hyvän-avuinen elämä, niinkuin sinun elämäsi, vietettynä parhaiten ja korkeinten velvollisuuksien täyttämässä, on jo itsestään elinaikainen sielun puhdistaminen."

"Minä koetan tehdä parastani", vastasi Helena lempeästi. "Mutta kuitenkin havaitsen, että luja rakkauteni lastani ja puolisoani kohtaan saattaa minun unohtamaan jumalan. Hän pysyy minun silmissäni majesteetillisena mielen kuvana, ylevänä tunteena. Kuinka voin lähestyä häntä? oi, jospa löytäisin jonkun tien hänen luoksensa! Elämäni muuttuisi mielestäni kahta suloisemmaksi, jos keksisin jonkun yhteyden hänen ja minun raukan välilläni. Minä palvelen jumalaa, mutta minä pelkään häntä. En tiedä kuinka kääntyä hänen puoleensa, enkä edes millä nimelläkään."

Hän herkesi hetkeksi ja jatkoi sitten suloisella, hiljaisella laululla, hyräillen sanoja noista majesteetillisistä kööreistä, jotka olivat niin mieluisat hänelle:

"Oi Zeus! — ken lienetkin — jos kuulet
Mielelläs näin sua rukoiltavan,
Sun puolehes käännyn!
Sillä kun kaikki ma mietin tarkoin,

Jos tosiaankin tahtoisin heittää
Taakan pois, joka mieltäni painaa,
Missä ois auttaja muu kuin Zeus?"

"Jatka sitä", lausui Cineas, "ja kuule mitä samassa laulussa sanotaan", — ja hän itse aloitti värsyn:

"Ainoa hän, joka kuolevaista
Viisauden tielle johdattaaapi,
Kärsimisissä tiedon antaa."

"Oi! Helenaseni, olen usein ajatellut, että jumala sillä tapaa johtaa meitä viisauden tiellä ja saattaa meille 'tiedon kärsimisestä.' Vakaasti uskon, että se halu, jolla pyrimme häntä tuntemaan, on hänelle otollinen; ja kaikista asioista, jotka sielua puhdistavat, on jumalan tavoittaminen etevin. Jos halajamme häntä, osottaa se itsestään, että olemme valmistuneet häneen kääntymään. Ystävä liittyy ystävään, kun molempain tunteet yhteen soveltuvat. Se tahto, jolla pyydämme lähestyä jumalaa, todistaa, että me tavallaan olemme hänen kaltaisensa. Niin, samanlaatuiset yhdistyvät toisiinsa ja ken vaan etsii jumalaa, se lähestyykin häntä."

"Kyllä; mutta tahtooko jumala tulla meidän luoksemme? Mitäpä siitä, vaikka me kuinka paljon häntä haluaisimme? Emme voi koskaan saavuttaa häntä. Hänen yhteiteensä ei kukaan pääse."

"Lähestymisessä on kuitenkin jotain."

"Mutta minun tilassani ei se mitään auta. Voi! Cineas, minä varon, ettei sieluni kaipaus milloinkaan saa tyydytystä. Jos vaan tuntisin hänen, menisin hänen luokseen; mutta kuinka voi mennä hänen luokseen — kuinka puhutella häntä?"

"Minun entinen elämäni", lausui hän vähän ajan perästä, "ja sinun kumppanuutesi, ja 'opettajan' opit synnyttivät minun sielussani hillittömän halun — aatteita ja ajatuksia joita ei koskaan saa tukehtumaan. Sinä, armas veljeni, menet minun sivuitseni", lisäsi hän suruisella äänellä; "minun sivuitseni. Sielusi siivillä sinä lennät tuonemmaksi, sillä välin kuin minä alkukohdalla viivyn. Sinä jo näet jumaluuden hohteen, sillä välin kuin minä turhaan häntä etsiskelen. Minä en tiedä, mitenkä häntä puhutella; ja jos tietäisin sen, olisivat ensimmäiset sanani, 'suuri jumala! opeta minua, kuinka minun tulee sinua rukoilla.'"

Ja nyt, kun hän lausui nämät sanat, tapahtui kummallinen seikka. Pylväskäytävässä astuessaan he usein kävivät edestakaisin, ja juuri tällä hetkellä saapuivat he sen läntiseen päähän, jossa oli vähäinen huone, ovi rakennuksen etupuolella. Tästä huoneesta kuului suloinen lapsen ääni, mutta tavattoman vitkaisena ja juhlallisena.

"Hiljaa!" lausui Helena laskien kätensä olkapäälle. Silloin kuului vitkaan ja juhlallisesti tämän suloisin lapsen-äänen lausumat sanat, ikäänkuin suoraan vastaukseksi äidin kaipailevaan huudahukseen:

"Isä meidän, joka olet taivaassa! Pyhitetty olkoon sinun nimesi. Lähestyköön sinun valtakuntasi. Olkoon sinun tahosi niin maassa kuin taivaassa. Anna meille tänäpäivänä meidän jokapäiväinen leipämme; ja anna meille meidän velkamme anteeksi, niinkuin mekin anteeksi annamme meidän velvollistemme. Älä johdata meitä kiusaukseen, mutta päästä meitä pahasta: sillä sinun on valtakunta, ja voima, ja kunnia, ijankaikkisesti. Amen."

Kyynet kiilsivät Helenan silmissä.

"Mitä sanoja nämät ovat?" hän huudahti. "Isä meidän;" ja, pannen kätensä ristiin, seisoi hän kuunnellen, samalla katsoen ylöspäin, ikäänkuin olisi hän himmeästi ajatellut, että hän saisi sillä tavoin nähdä "Isän."

III.

Isaak.

Kun rukous päättyi, odottivat he äänettöminä jotakin vielä. Mutta muita rukouksen sanoja ei kuultu. Iloisesti nauravan lapsen ääni kaikui pian ja Cineas katseli ylös huoaten.

"Voi, Helena", lausui hän, "tässä olen kuullut jotain, joka on parempi kuin kaikki minun

toteennäyttöni. Mistä Markus tuon on oppinut?"

"Minä en tiedä, jollei imettäjältä."

"Imettäjältäkö?"

Cineas laski käsivartensa ristiin ja seiso i ajatuksiinsa kiintyneenä. Helena jätti hänen hiljalleen ja meni sisään.

Vähän ajan päästä nosti Cineas silmänsä häntä etsien ja havaitsi, että hän oli poissa.

"Niin", virkki hän itsekseen; "äiti on varmaan mennyt lohduttamaan mieltänsä tuolla suloisella pojalla. Mutta imettäjä — mistä hän tuon on oppinut?"

Tuokion käveli hän edestakaisin, sitten astui hän hitaisesti huoneeseen ja istuutui sohvalle peristylumissa. Kotvasen kuluttua tuli Helena sinne, Markus ja imettäjä muassaan. Pojan kasvoissa, jotka olivat ihan äidinkaltaiset, kuvautui taivaallinen lempeys. Hänellä oli tämän tunkevat silmät ja suloinen, mielekäs suu. Hän ei ollut kuin seitsemän vuoden vanha ja jotenkin varteva iäksensä. Hän riensi enonsa luo; hänen muodostansa näkyi, että hän luuli itsensä mielivieraaksi. Cineas otti hänen syliinsä, likisti häntä vasten poveansa, katsoi hellästi hänen kauniisiin kasvoihinsa ja lausui tuhansia hyväilyssanoja. Hiukan ajan perästä poika juoksi ulos huoneesta ja hyppeli lauleskellen pylväskäytävässä.

Imettäjä jäi järeille. Cineas oli ennenkin ottanut vaaria hänestä, mutta nyt hän katseli häntä tavallista suuremmalla tarkkuudella. "Mistä", arveli hän, "on tuo rukous alkunsa saanut? Hänkö on opettanut nämät ihmeelliset sanat? Mistä hän ne oli oppinut? Ymmärsikö hän niitten syvän merkityksen?" Hän päätti ottaa selkoa siitä häneltä itseltä.

Imettäjä oli ilmeisesti Kreikkalainen; kenties joltakulta saarelta. Hänen kasvojensa juonteet olivat jaloksi hientyneet ja hänen hiuksensa olivat lumivalkoiset. Nuoruudessaan lienee hän ollut erinomaisen kaunis, sillä nytkin, hänen iäkkäänä ollessansa, asui hänen kasvoissaan ihmeellinen suloisuus. Hänen muotonsa vaikutti mitä voimakkaimmalla tavalla Cineasaan. Se oli niitä, jotka ilmoittavat kovia, suuria kärsimyksiä; Cineas ei ollut koskaan nähnyt mitään kasvoja, joihin suru oli suuremmat jäljet jättänyt eikä hänen mieleensä kuitenkaan tullut, että toinen oli murheissaan. Se oli enemmän; ohitse menneen surun kuvaus, semmoisen surun, jonka järkähtämätön, melkein jumalallinen kärsivällisyys oli voittanut. Se oli Nioben muoto, tyytyväinen osaansa, taipuen taivaan tahtoon. "Eiköhän tuo liene", ajatteli hän, "puhdistunut sielu". Viimeisen keskustelun esine joutui hänen ajatuksiinsa ja hän arveli, että tässä oli sielu, joka oli irroittanut itsensä kaikista aineellisista kappaleista; sielu, joka ehkä oli yhteydessä korkeimman olennon kanssa; joka ehkä käänsi hänen puoleensa niin ylevän rukouksen kuin sen, jonka Markus oli lausunut. Hän kummasteli, mikä oli synnyttänyt nuo kauheat, nyt kokonaan laantuneet surut ja mikä salainen voima oli saanut hänen kääntämään katkeruuden suloiseksi rauhaksi. Nämät silmät — tyynet kuin Egyptin Sfinxin muuttumaton katsanto — eivät osottaneet mitään nykyistä mielen liikutusta eikä kiivautta. Hän ajatteli, ettei se suinkaan ollut filosofia, joka näin oli häntä voimistuttanut, sillä ei hän koskaan ollut tuntenut ketään naista — eikä semmoisesta kuullut — joka olisi päässyt semmoiseen filosofialliseen mielen tyyneyteen, johon ainoastaan muutamat runsaslahjaiset miehet olivat ehtineet.

Mutta hänen mieltymyksensä tähän naiseen ei saattanut häntä laimin lyömään mitä tärkeitä velvollisuuksia hänellä parillaan oli. Tosin hän oli Helenea lohduttanut, mutta hän tiesi hyvin, että asiat Britanniassa olivat mitä täpärimmällä kannalla. Armeija kukaties ei koskaan ollut hämärästänsä näkyviin pääsevä, Labeo kukaties ei koskaan palaava.

Noin vuosi takaperin, kun oli päätetty hävittää Druidein uskonto, oli Labeo lähettänyt puolisonsa ja lapsensa Britanniasta Romaan. Kun hän sen teki, tiesi hän hyvin, että ratkaiseva taistelo oli tulossa. Hän ymmärsi Britannialaisten tuiman, uljaan luonnon ja oli varma siitä, että he rupeisivat kauheaan vastarintaan. Hän menetteli niinkuin vaara olisi ollut käsissä. Hän teki testamenttinsa ja määräsi Cineaan poikansa holhojaksi siinä tapauksessa, että hän itse kuolisi. Hän antoi asiakirjat Helenalle, käskien hänen jättää ne Cinealle. Tämän Helena tekikin, niitten sisältöä tuntematta.

Kun Suetonius viipyi jotenkin kauan poissa, oli Helena kirjoittanut Cinealle levottomuudestaan ja tämä oli kohta lähtenyt Athenasta Romaan. Muutkin asiat kehoittivat häntä lähtemään, mutta tämä oli pääsyy. Veli ja sisar olivat aina olleet kirjeenvaihdossa siitä saakka kuin jälkimäinen naitiin; mutta he eivät koskaan sen jälkeen olleet toisiaan tavanneet.

Se ilo, jonka Helena tunsu, kun hän rakastetun veljensä tapasi, lievitti ajaksi hänen surunsa; ja Cineaan mielen rohkaisevat sanat saattoivat hänen parhaita toivomaan. Mitä Cineasaan tuli, oli hän kohta päättänyt hankkia itselleen tiedon, kuinka kartanon talous oli hoidettu ja tehdä mitä hän voi sitä edistääkseen. Hän ei ollut oleskellut kuin kaksi viikkoa siellä, kun he saivat ne surulliset sanomat, joista

edellisessä luvussa mainittiin.

Muuan mies oli kohta alusta herättänyt hänen suurinta epäluuloansa. Tämä oli kartanon hoitaja Hegio. Hän oli syntyänsä Syrialainen, oli alhaista sukua ja orja, kun hän ensiksi tuli Romaan. Jonkunlaisilla keinoilla oli hän kohottanut itsensä parempaan tilaan ja häntä oli kiitetty hyväksi Labeon edessä, joka jätti kartanon hoidon kokonaan hänen haltuunsa. Tuskin sai Cineas häntä nähneeksi, kuin hän jo havaitsi, että hän oli ilmetty konna. Hänen kamala, karsastava katsantonsa inhoitti nuorta Athenalaista. Paitsi sitä Hegio ei ollut erittäin kohtelias Cinealle. Edellisen käytöksessä ilmestyi puoleksi salattu ynseys, jota Cineas päätti rangaista. Kuinka lieneekään ollut, Cineas näki selvään, ettei Hegiossa ollut miestä näin tärkeitä asioita hoitamaan.

Cineas oli päättänyt kutsua kartanon hoitajan puheillensa ja luovuttaa hänen suorastaan hänen virastansa. Tänä aamuna oli hän pannut hänelle sanan, että hän tulisi hänen luoksensa; mutta kummastukseksensa oli hän havainnut, että toinen oli lähtenyt Romaan. Kun ei hän tahtonut Helenaa häiritä, meni hän tapaamaan kirjaston hoitajaa, jota hän piti suuressa arvossa, vaikka tämä ei ollut muuta kuin orja.

Tämä mies oli Juutalainen, nimeltä Isaak, jonka Labeo muutamain omituisten seikkojen kautta oli Syriassa haltuun saanut. Hän oli ottanut osaa yhteen maanmiestensä kiivaasen kapinaan ja oli sentähden kuolemaan tuomittu. Syystä taikka toisesta oli Labeo säälinyt tätä onnetonta ja pelastanut hänen ristiin nautitsemisen tuskista. Sen perästä liittyi Juutalainen isäntäänsä ja tämän perheeseen suurimmalla rakkaudella ja uskollisuudella. Kuusi vuotta seurasi hän heitä eri maissa; ja joka vuosi oli saattanut heidän yhä enemmän häntä kunnioittamaan. Kun perhe saapui Romaan, oli Isaakkin muassa ja oli ihan alusta Hegiota epäillyt. Ei hän kuitenkaan ilmoittanut tunteitansa kenellekään; eikä hän ennen Cineaan tuloa puhunut asiasta mitään.

Hän oli kookas, varreltansa majesteetillinen mies, Juutalaisen vahvasti esiytyvät juonteet kasvoissa. Hänen partansa oli pitkä, hänen silmänsä kirkkaat ja terävät, ja hänen otsansa täynnä syviä vakoja. Hänen kasvatuksensa oli ollut mitä monipuolisinta laatua ja suurten luonnonlahjainsa vuoksi oli hänen mahdollista hyväksensä käyttää kaikkia etujansa. Hän oli perehtynyt Kreikan ja niin ikään Latinan kirjallisuuteen; hän oli taitava kirjoittaja ja tarkka luvunlaskia. Tämmöinen oli se mies, johon Cineas etupäässä nyt pani luottamuksensa.

Kun hän astui sisään, lientyivät Juutalaisen vakavat kasvot lempeään tervehdyksen hymyilyyn. Hän oli virkaansa toimittamassa kirjastossa. Tämä oli soma huone, seinät täynnä hyllyjä, nämät jaetut eri komeroihin, joihin itsekuhunkin oli paperikäärjä pistetty. Hyllyjen päällä seisoivat kirjailiain marmorista veistetyitä rintakuvia ja isolla pöydällä keskellä huonetta olivat tavalliset kirjoittamisen, sitomisen, kiillottamisen ja kirjojen koristamisen koneet.

Cineas silmäili hänen työtänsä ja havaitsi, että hän juuri kopioitsi Homeroa.

"Isaak", lausui hän ystävällisellä äänellä, "mikä ihmeellinen kirja tämä on! Sillä minä en tiedä, kuinka monta vuosisataa se on Kreikkalaisia innostuttanut ja eläyttänyt. Me tunnemme kaikki sen. Filosofit ja talonpojat, soturit ja esivaltalaiset, kaikki kertovat sen lauseita. Romalaisilla ei ole mitään sen veroista. Mutta meillä se on pääkirja. Me ajattelemme Homeron ajatuksia, me elämme Homeron elämää. Tunnetko sinä ketään muuta kansakuntaa, jolla on kirja, joka täyttäisi tämmöisen sijan kuin tämä?"

Näin lausuen nojauti hän huoneen toisessa päässä olevaan sohvaan ja katseli Juutalaista.

"Meillä Juutalaisilla", vastasi Isaak häveliäästi, "on yksi pääkirja. Mutta tässä on kaikki meidän kirjailiamme yhdessä koossa. Se on todestikin meidän kirjallisuutemme. Me kaikki tunnemme sen. Me viittaamme aina sen sisältöön. Se syyttää meidän sydämemme ja johtaa meitä elämän vaiheissa. Me elämme sen elämää, me kerromme sen lauseita monta vertaa enemmän kuin te, mitä Homeroon tulee."

Cineas kummastui, kun hän kuuli tämän, mutta silmänräpäyksen ajattelemisen sai hänen havaitsemaan, ettei se ollutkaan mitään ihmettä, että jollakulla kansakunnalla oli kirjallisuus, jota se piti suuressa arvossa.

"Mitä kirjoja ne ovat?" hän kysyi.

"Meidän pyhät kirjamme", vastasi Isaak.

"Ovatko ne runollisia?"

"Ne ovat sekä runollisia että suorasanaisia."

"Löytyykö niitten joukossa mitään epillistä runoelmaa?" kysyi Cineas, jota vähäisen nauratti, kun hän

ajatteli barbarilaista eposta ja kuvaili itsekseen kuinka kauheasti tämmöinen tuote tavallisia sääntöjä loukkaisi.

"Ei", vastasi Isaak. "Meillä ei ole mitään epillistä runoelmaa. Meidän vanhin historiamme ei kuitenkaan: aineensa puolesta eriä suuresta epoksesta. Sen sisältö on mitä korkeinta ja tärkeintä voi käsittää. Se kertoo, kuinka kaikkivaltias loi maailman; ja kuinka ihmiset syntyivät. Se kuvailee aikaisinten vuosisatojen tapauksia ja näyttää, kuinka kaikki ihmiset juontavat alkunsa samasta lähteestä. Se laatii kansakuntamme kummallisen sukuperän ja ihmeellisen historian. Kukaties sinun mielesi joskus tekee lukea tätä historiaa. Minä voin vakuuttaa sinulle, että siinä on paljon opin ja kummastuksen aihetta myöskin semmoiselle mielelle kuin sinulla on. Äläkä pidä sitä ainoastaan kansallisylypeytenä, jos sanon, että se mies, joka tämän historian kirjoitti, on nerokkaampi kuin Homeros ja tämä kirja suuren-arvoisempi meille kuin Iliadi Kreikkalaisille."

"Hänessä lienee kyllä ollut suuri nero", lausui Cineas sävyisesti, "mutta ei hän ole kirjoittanut mitään epillistä runoelmaa, eikä niin muodoin juuri sovi verrata häntä Homeroon. Tahtoisin kuitenkin mielellään nähdä kirjan, josta sinä puhut. Minä olen kuullut siitä jotain. Eikö sitä käännetty kreikaksi Alexandriassa?"

"Kyllä. Mutta minun ei tarvitse sanoa, että käännös on meistä, jotka alkukirjan tunnemme, tämän kauneuksia vailla."

"Tietysti; semminkin mitä runoelmiin tulee. Niitä ei saa käännettyksi. Katso Ciceroa, kun hän Aiskhyloa kääntää. Onko koskaan surkeampaa yritystä nähty? Ei Catullonkaan onnistunut suorittaa muutamia Sapphon värssyjä."

"Vaan hän vääristeli niitä", lisäsi Isaak. "Ei; runoelmia ei voi kääntää. Niitten hieno haju haihtuu, kun ne toisenkielisiksi muutetaan."

"Sinä puhuit suorasanaisista kirjoituksista", sanoi Cineas, äskeiseen puheeseen palaten. "Mitä runouden lajia teillä on? Löytyykö mitään dramallista? Jos niin on, mitä sinä tuosta kolmenlaatuisesta yhteydestä arvelet? Sinä et suinkaan liene noita sääntöjä havainnut."

"Meillä on kumminkin yksi dramallinen runoelma", vastasi Isaak. "Se ei kuitenkaan sovi julkiselle näkymölle, vaan ainoastaan totisimman mielen hiljaiselle mietinnölle. Sen sisältö on mitä syvintä ihmisen mieli voi käsittää. Sen suhteen on se enemmän 'Prometheyn' ja 'Oedipon' kaltainen, kuin minkään muun Kreikkalaisten näytelmän. Se esittelee jumalan hallinnon suurta salaisuutta. Semmoinen on, niinkuin tiedät, Prometheyn sisältö. Sinä tiedät myöskin, kuinka Aiskhyloilta on hänen äärettömän suuri yrityksensä huonosti menestynyt. Kreikkalaisten ylevimmässä runoelmassa kuvaillaan korkeinta olentoa hirmuvaltiaaksi, joka itse on helymätönten Vaiheettarien alainen; eikä 'Vapautettu Promethey' voi valaista 'Kahletetun Prometheyn' salaluontoisuutta ja hämähäyryttä. Jumala antaa hyväntahtoisen olennon kärsiä kidutuksen hirmuja juuri hänen hyvien avujensa vuoksi. Mikä on hirmuisempaa kuin tämä? Aiskhylos yrittellee liian suuria. Hän ei voinut todistaa taivasten haltian hurskautta, kun hän ensiksi oli niin voimakkaasti hänen kauheaa hirmuvaltaansa kuvaillut. Ei 'Oedipossa' ole paremmin laita. Varsin viaton mies johdatetaan pääsemättömäksi ilkeinten rikosten teentöön ja heittää viimein henkensä koviin tuskiin. Tässä on myöskin tuo suuri kysymys viritetty, mutta vastausta siihen ei saada. Tämmöiset teokset täyttävät mielen epätoivolla ja elämän synkkä salaisuus muuttuu yhä synkemmäksi."

"Mutta meidän runoelmassamme on toisin. Kysymys on esitelty samalla tavalla. Aivan hurskas ja rehellinen mies kietoontuu yhtäkkiä sanomattoman suureen onnettomuuteen. Tässä on sama ansaitsematon vääräys ja kärsintä, joka näyttää mielivaltaiselta ja kohtuuttomalta; samat seikat, jotka saattavat ihmiset syyttämään jumalaa julmuudesta — ajattelemaan kaikkivaltiaasta häijyksi ja pahansuovaksi. Mutta tässä on vastattu kaikkiin — vastattu kaikkiin. Sillä vastaus on *jumala!* Kaikki jätetään hänen haltuunsa. Hän puhuu ja osottaa itsensä ja työnsä oikeaksi. Tämä on ainoa vastaus ja on ijäti oleva ainoa", jatkoi Isaak tavallista suruisemmalla äänellä; "ainoa vastaus sille, joka kysyy: miksi minä kärsin?"

"Herra antoi ja Herra otti:
Herran nimi olkoon kiitetty."

"Kuinka! otammeko vastaan hyvää Herralta, emmekä pahaa?"

Cineas oli kuunnellut suurimmalla tarkkuudella. Isaak nojasi päätänsä kättänsä vastaan ja oli muutaman silmänräpäyksen äänetönnä.

Cineas viittasi nyt siihen, että hänestä oli näissä tunteissa jotain stoalaisuuden kaltaista.

"Stoalaisuuttako?" lausui Isaak, katsoen ylös hämmästyneenä. "Kaukana siitä. Juuri päinvastoin. Sillä stoalaiset puhuvat ihmisistä, jättäen jumalan siksensä; mutta me katsomme kokonaan jumalan puoleen

ja häneen katoomme. Sillä mitä me ilman hänettä olemme? Jos hän kerta poistuu näkyvistämme, mitä jääpi meille muuta kuin epätoivo? Hänessä kaikki asiat selkonsa saavat. Hän on ääretön, pyhä ja kaikkiviisas. Häneen minä turvaan."

Sillä välin kuin Isaak lausui nämät sanat, oli hänen käytöksensä muuttunut. Hänen äänensä kuului syvemmältä. Hän näytti enemmän ajattelevan itseksensä, kuin puhuttelevan Cineasta. Ja tässä mietinnön-tapaisessa tilassa nosti hän sanomattomalla kunnioituksella ja hartaudella silmänsä ja, katsoen ylöspäin, aloitti jonkunlaista rytmillistä laulua:

"Herra, sinä olet meidän turvamme suvusta sukuun. Ennen kuin vuoret olit syntyneet ja sinä loit maan ja mailman; olet sinä Jumala ijankaikkisesta ijankaikkiseen."

Hän herkesi; ja, pannen kätensä ristiin, katsoi hän taas äänetönnä maahan.

Olisi mahdotonta kuvailla sitä ihmetystä ja kunnioitusta, jolla Cineas kuunteli näitä sanoja. Kaikki mitä hän milloinkaan oli kuullut Egyptiläisten ja Asialaisten mystillisistä tiedoista, joutui hänen mieleensä. Olikohan paljonkin tämänkaltaista noissa pyhissä runoelmissa, joista Isaak puhui? Siinä tapauksessa eivät hänen hartaat ylistyksensä todellakaan olleet perättömät.

"Tämän", lausui Cineas, "on varmaan joku teidän runoilioistanne sepittänyt. Onko teillä montakin tällöistä runoelmaa?"

"Monta", vastasi Isaak innokkaasti; "mutta ei dramallista. Ne ovat parhaasta päästä lyyrillisiä. Aivan niinkuin teidän dramallisissa teoksissanne ylevimmät tunteet ilmaantuvat lyyrillisissä kappaleissa, löydämme mekin niistä jaloimmat käsitteemme jumalasta. Me olemme jumalista kansaa ja meidän runoiliamme olivat jumalan profeetat. Meillä, niinkuin muinoin Romalaisilla, olivat runoilijat ja profeetat samat."

"Millä kummaisella tavalla sopii toisiinsa verrata meidän ja teidän lyyrillisiä kirjailioita?" kysyi Cineas uuteliaasti. "Onko teillä mitään meidän runomittamme kaltaista?"

"Meillä on rytmillinen systemi, jonka itse olemme keksineet. Entisinä aikoina, jolloin nämät runoelmat sepitettiin ja laulettiin, oli meidän soittotaitomme epäilemättä paras maailmassa."

"Mikä niitten aine on?"

"Niissä on kaikissa vaan yksi aine", sanoi Isaak; "mutta koska tämä aine on ääretön, on laulumme sisältö alati vaihtelevaa."

"Mikä tämä ääretön sisältö on?" kysyi Cineas, ainoastaan puoleksi häntä ymmärtäen.

"*Jumala!*" vastasi pitkäänsä Isaak kavahtavalla kunnioituksella. "Meidän kielessä ei ole sallittu lausua tätä ylevää nimeä."

"Teidän runoutenne olisi siis nöyrää kunnioitusta täynnä", sanoi Cineas hämmästyneenä Isaakin käytöksestä ja taipuen noihin syviin tunteisiin, jotka ilmestyivät Juutalaisessa joka kerta, kuin vaan jumalaa tarkoitettiin.

"Minun tietääkseni ei ole missään muualla tällöisiä ajatuksia lausuttu", sanoi Isaak, "ja sinä tiedät, että minä olen jotenkin opastunut Kreikkalaisten runouteen. Mutta en ole koskaan lukenut mitään, joka vetäisi vertoja tälle kaikissa ilmestyvälle ylevyydelle, joka on meidän runoudellemme omainen. Sinä tiedät hyvin, kuinka minä ihastelen kreikkalaisen hengen ihmeellisiä tuotteita; ne ovat ihmisneron täydellisimpiä luomia. Kuitenkin on teidän runoutenne ymmärryksen kirjallisuus; meidän on sielun. Se on hengellinen, jumalinen. Jos Pindaros loistavimmalla kuvailu-keinollansa lyyrillisen intonsa kuohulla esittelisi Platon ylevimpiä ajatuksia, sinä ymmärtäisit, mitä meidän runoelmamme ovat."

Cineaan oli vähän vaikea olla nauramatta tuota, jota hän katsoi kiihkeimmäksi kansallis-ylpeydeksi. Nuot juhlalliset värsyt, jotka hän oli kuullut vähäistä ennen, todistivat, että löytyi joku syy Isaakin ylistykseen; vaan kuitenkin tuntui hänestä liialliselta, kun Isaak piti kotimaansa runoilioita etevämpänä, kuin itse Pindarota. "Lopulta", ajatteli hän, "ei tämä Asialainen voi milloinkaan kreikkalaista henkeä ymmärtää. Vaikka hän on sivistynyt, asuu kuitenkin barbarin luonto hänessä."

Jos hän olisi tarkemmin katsonut Isaakia, olisi hän havainnut, että tämä oli keskustelun aikana suuresti muuttunut. Joka hetki saatti hänen silmänsä tulisemmin hehkumaan; hän pusersi lujaan kätensä kiinni; hän hengitti rajummin. Hänen käytöksensä tuli myöskin toisenlaiseksi. Hän puhui katkonaisemmin ja usein enemmän itseksensä kuin Cinealle. Hänen äänensä oli välisti melkein käskeväinen. Hänen vankka vartalonsa olisi sopinut Moseksen kuvan kaavaksi. Hän muisti kansakuntaansa, sen kunniaa ja Israelin jumalan koko voimaa — tämä muisto paloi hänen sydämässään ja muutti hänen muotonsa. Hänkö orja? Päinvastoin hän oli niitten Hebrean sankarien

kaltainen, jotka tuomarein hallitessa olivat eri aikoina johtaneet kansaa, kun se katkaisi kahleensa ja kukisti sortajansa — hän oli niinkuin Ehud taikka Gideon taikka Jephtah.

"Minun tekee suuresti mieleni kuulla enemmän teidän runoudestanne", sanoi Cineas. "Osaatko kääntää minulle jotakin, jonka kautta saisin jonkunlaista käsitystä siitä? Jos osaat, lausu jotain samantapaista, kuin äsken, minä tahtoisin kuulla sitä."

Isaak ei vastannut mitään. Hän nousi verkalleen istuimeltansa ja seisautui Cineaan eteen. Nyt havaitsi Athenalainen ensi kerran, kuinka Juutalainen oli muuttunut. Hänen jalon komea päänsä, säihkyvin silminensä, parta aaltoina ja hiukset kiehkuroissa, koko hänen vakava katsantonsa tekivät hänen mitä ylevimmäksi olennoksi Cineas ikinä oli nähnyt. Hän ajatteli, että tällöinen pää olisi sopinut Olympon Jupiterille. Hän kummasteli muutosta eikä voinut sitä ymmärtää.

Isaak mietiskeli hetken ja alkoi sitten äänellä, joka alusta oli tyyni, mutta jälestäpäin muuttui yhä hartaammaksi:

"Minä rakastan sydämeistäni sinua Herra, minun voimani, Herra minun kallioni, linnani ja vapahtajani, Jumalani, vuoreni johon minä turvaan, kilpeni, ja autuuteni sarvi, ja varjelukseni.

Minä kiitän ja avukseni huudan Herraa; niin minä vapahdetaan vihollisistani.

Sillä kuoleman siteet ovat käärineet minun ympärillä; ja Belialin ojat peljätit minun.

Tuonelan siteet kiedoit minun; kuoleman paulat ennätit minun.

Ahdistuksessa minä avukseni huudan Herraa, ja Jumalalle minä huudan: niin hän kuulee ääneni templistänsä, ja huutoni hänen edessänsä tulee hänen korviinsa.

Maa liikkui ja vapisi, ja vuorten perustukset liikut: he värisit, koska hän vihastui.

Savu suitsi hänen sieramistansa, ja kuluttava tuli hänen suustansa, niin että hiilet siitä sytyit.

Hän notkisti taivaat ja astui alas; ja synkiä pimeys oli hänen jalkainsa alla.

Hän istui kerubimin päällä ja lensi; ja hän lensi tuulen sulkain päällä.

Hän pani pimeyden peitöksensä, ympärinsä majaksensa mustat paksut pilvet.

Kirkkaudesta hänen edessänsä hajosit hänen pilvensä rakeilla ja leimauksilla.

Ja Herra jylisti taivaissa, Ylimmäinen antoi pauhinansa, rakeilla ja leimauksilla.

Hän ampui nuolensa ja hajotti heitä: hän iski kovat leimaukset, ja peljätti heitä.

Ja niin ilmestyit vetten kuljut, ja maan perustukset ilmaannuit, Herra sinun kovasta nuhtelemisestäs, ja sierames hengen puhalluksesta.

Hän lähetti korkeudesta ja otti minun ja veti minun ulos suurista vesistä.

Hän vapahti minun voimallisista vihollisistani, vainollisistani, jotka olit minua väkevämmät.

Ne ennätit minun tuskapäivänäni; mutta Herra tuli turvakseni.

Ja hän vei minun lakealle: hän tempasi minun ulos, sillä hän mielistyi minuun."

Näitten sanojen lausuminen teki tämän kohtauksen Cinealle muistettavaksi. Ensimmäisten säitten perästä kiihtyi Isaak kiihtymistään, kunnes hän joutui hehkuvan innon ylevään mielen liikutukseen.

Hänen kirkas, väkevä äänensä vieri juhlallisesti säkeestä säkeeseen, että se Cineaan mielestä kuului niinkuin sotatorven jyminä ja valloitti koko hänen sielunsa. Nämät sanat mukaantuivat itsestään Markon rukoukseen. "Mistä kaikki nämät sanat tulivat?" hän ajatteli. Viehättyneenä kuunneskellen hän oivalsi runoillan ylevän aatteen, vaikkei hän voinut kaikkia hänen lauseitansa ymmärtää. Sillä ensiksi tämä runoilia lauloi omaa rakkauttansa luojaan, jonka perästä hän kävi kertomaan kaikkia välikappaleita, joita Ääretön koki pelastaakseen häntä — ihmistä. Tämä oli ikäänkuin uusi ilmestys Cinealle. Tässä oli korkea vakuutus siitä, mitä hän tuskin rohkeni toivoa. Hän saatti sanoa itsellensä, että se oli todenmukaista, toivottavaa; mutta tässä oli semmoinen, joka julisti, että todella niin oli ollut. Toisella oli luulo; toisella kokemus. Tämä kokemus oli tässä kerrottu; ja mimmoisilla sanoilla! Kuinka kylmältä tuntuivat Platon ylevimmät puheet näihin jumalallisiin verrattuina!

"Jatka! jatka!" huudahti hän, kun Isaak taukosi; "taikka ei — herkeä — ala uudestaan ja lausu monta kertaa kaikki päästä päähän, kunnes olen kiinnittänyt nämät kummalliset sanat mieleeni."

"Kyllä, Cineas", lausui Isaak; "mutta nämät virret ovat ainoastaan vähäinen osa noista useista muista, jotka ovat elämäni tuki ja lohdutus; eikä ainoastaan minun elämäni, vaan koko poljetun kansakuntani."

Hän katkaisi puheensa; huokaus kohosi hänen rinnastansa; ja hän näytti taistelevan ankaraa mielen liikutusta vastaan. "Ei, ei", virkki hän itseksensä: "minä en saa ajatella sitä;" ja nyt kääntyen Athenalaisen puoleen: "jalo Cineas, suo minulle anteeksi heikkouteni; mutta se voittaa minun aina, kun vaan isänmaatani muistelen."

Taas helyi hänen sydämensä; kyyneliä kumpui hänen silmistänsä:

"Kuinka veisaisimme Herran virttä vieraalla maalla? Jos unohdan sinua Jerusalem, niin olkoon oikia käteni unohdettu. Tarttukoon kieleni suuni lakeen: ellen sinua muista: ellen tee Jerusalemia ylimmäiseksi ilokseni."

Hän herkesi jälleen, koettaen asettaa tuimaa suruansa. Cineas otti suuresti osaa tämän eriskummaisen miehen liikutukseen. — Tuo kalvava koti-ikävä, ilmaantuen Isaakin sanoissa ja äänessä, salvasi syvältä hänen mieleensä. Hän arveli tätä keskustelua liian tuskalloseksi tälle sydämestä sortuneelle maan-pakolaiselle. Hän nousi seisaalleen ja astui hänen luokseen.

"Isaak", lausui hän, puhuen äänellä, joka oli täynnä hellintä ja jalointa osan-ottoa ja laskien kätensä Juutalaisen olkapäälle: "Älköön minun tähteni tämmöinen mielen liikutus syntykö. Suo minulle anteeksi, että olen herättänyt surullisia muistoja. Älä ajattele enään näitä asioita."

Isaak kokosi heti mielensä. Kiitollisuudella ja rakkaudella katseli hän Cineasta.

"Voi", sanoi hän suruisesti hymyillen, "minä ajattelen näitä asioita joka hetki ja yöllä niistä uneksin. Anna minulle anteeksi. Minä en saa itseäni hillityksi. Sinun lempeä osan-ottosi houkutteli minun unohtamaan itseni. Puhutaan toiste näistä asioista. Mutta minä kirjoitan sinulle muutamia näistä värsyistä, joita sinä pidät niin suuressa arvossa, koska en voi luottaa siihen, että kykenisin niitä ulkoa lausumaan."

Kynäänsä tarttuen piirsi hän nuot värsyt papyrus-arkkiin, jonka hän antoi Cinealle.

"Ja nyt", lausui Cineas, halullisesti kääntäen keskustelua toiselle uralle, "tahdon lyhykäisesti jutella sinulle asian jonka vuoksi tänään tulin tänne."

Tuosta kertoi hän, kuinka Labeo oli tehnyt ja kuinka hän itse oli määrätty holhojaksi siinä tapauksessa, että tämä kuolisi.

"Nyt, Isaak", jatkoi hän, "sen johdosta, mitä olen sinusta nähnyt ja kuullut, luotan sekä sinun rehellisyyteesi että taitoosi. Minä tarvitsen kelpo apumiestä siinä työssä, joka on tullut minun tehtäväkseni; sillä minä mielin kohta ryhtyä tämän perheen ja tilan hoitamiseen."

Kun Cineas lausui nämät sanat, lensivät Isaakin kauniit kasvot todellisesta ja teeskentelemättömästä ilosta punaisiksi.

"Sinäkö itse, Cineas?" hän huudahti. "Minä olen siis vapaa suuresta ja raskaasta huolesta. Minä olen kuullut, että sinun tiluksesi ovat äärettömän suuret ja että sinulla on rikkautta saman verran kuin Roman äveriäimmilläkin. Sinä voit helpommin ymmärtää tämän kartanon asiat ja mikä parempi on, sinä havaitset, onko jollakin tavalla tuhlattu täällä."

"Juuri tämän asian perille tahdon minä päästä. Sinä tiedät, että minä jo olen suuttunut Hegioon ja epäilen häntä. Hän on kolme vuotta ollut tämän talon päällysmiehenä ja hoitajana; ja hän menettelee kaikissa mieltänsä myöten. Minun täytyy katsoa, mitä hän on saanut aikaan. Minä soisin, että sinä nyt

kerrot kaikki, mitä hänestä tiedät. Oleskeleeko Hegio paljonkin Romassa?"

"Paljon."

"Minkä vuoksi?"

"Hän askaroitsee kauppatuumissa."

"Minkälaisissa?"

"Alusta myi hän harvoin nähtyjä ruokia keisarin pöytää varten — erittäinkin afrikalaisia multasieniä. Nyt on hän jonkun ajan lainaskellut rahoja muille."

"Rahojako lainaskellut?"

"Niin."

"Onko hän rikas?"

"Ei; mutta hänen hallussansa on paljon rahoja", lausui Isaak salaisella viittauksella.

"Sinä tarkoitat kaiketi Labeon rahoja, arvaan minä", sanoi Cineas.

"Niin".

"Kenties panee hän rahat lainaan kartanon hyväksi, isäntäänsä rikastuttaakseen."

"Rahat kyllä ovat Labeon. Hyötyykö hän niistä vai ei, se on ihan toinen asia. Hegion tuttavuus suurten kanssa on hänen pilannut", jatkoi Isaak jotensakin kuivankiskoisesti. "Seneca, tuo kummallinen filosofi ja moralisti on näyttänyt hänelle, kuinka hän viisaalla lainanannolta saa yhtenä vuonna tulonsa kahdenkertaisiksi. Tigellinus opettaa nyt häntä, kuinka ne tuhlata."

"Tigellinus!"

"Niin. Hegio ei toisinaan eroita Tigellinoa Labeosta, ja tuskin tietää hän, kumpi hänen isäntänsä on."

"Kuinka?" kysyi Cineas, joka ei oikein selvästi ymmärtänyt häntä.

"Sillä tapaa, että hän maksaa Labeon rahat Tigellinolle ja näyttää tilikirjat hänelle."

"Suuri Zeus!" huudahti Cineas kavahtaen seisaalleen. "Kuinka sinä sen tiedät?"

"Minun kiitollisuuteni Labeota kohtaan ja rakkauteni hänen jaloon puolisoonsa ja lapseensa ovat saattaneet minut pitämään aina tarkkaa huolta tästä perheestä. Kun me tulimme tänne, kääntyi minun huomioni tähän mieheen. Minä tiesin, ettei mikään rehellinen sydän voinut olla semmoisen ulkomuodon takana. Minä tiesin, että hän oli kamala konna ja päätin tarkoin pitää häntä silmällä. Asianhaarat olivat minulle sangen etuisat. Sinä tiedät, kuinka kansalaiseni ovat keskinäisessä yhteydessä, mihin hyvänsä heitä hajoitetaan ja kuinka me kaikki olemme toisiimme liittyneet. Me olemme eri yhteiskuntana, mihin tahansa lähdemme. Me tunnemme kaikki toinen toisemme, me seisomme toistemme vieressä ja autamme toistamme niin paljon kuin mahdollista on. Minä tunnen kaikki Juutalaiset Romassa. Moni heistä on sangen rikas ja tietää kaikki suuren maailman salaisuudet."

"Heti kuin päätin pitää vaaria tästä miehestä, havaitsin, että tarvitsin useamman silmän kuin minulla itsellä on. Hän vietti paljon aikaa Romassa, mutta mitä hän siellä toimitti, se jäi minulta salaan. Minä tiesin kuitenkin, etteivät kaikki tämän kartanon tulot joutuneet Labeon hyväksi eivätkä muulla tavalla häntä hyödyttäneet. Mihin ne siis menivät? Johonkahun tarpeesen kaupungissa. Päästäkseni selvilleen siitä, rupesin yhteyteen omien maanmiesteni kanssa. Kohta oli heidän tietonsa minun käytettävänäni; ja minä orja-raukka, sain tietoihini Hegion koko käytöksen ja kuinka hän oli viettänyt joka hetken, joka päivän elämästään."

"Tigellinus on perin kunniaton ihminen ja vaikuttaa jo suuresti Caesariin. Hän pyrkii valtion korkeimpaan virkaan, keisarillisen henkivartioston päälliköksi, mutta siihen hän ei suinkaan pääse, niin kauvan kuin Burrhus elää. Hän on kuitenkin saaliinhimoinen ja tunnoton, ja Nero on jonkun ajan suuresti häntä suositellut. Hän on pannut toimeen muutamia noista julmimmista rikoksista, jotka taannoin ovat tapahtuneet. Erittäin on hän taipusa ryöstämään iällisiä, heikkoja ja turvattomia; ja kaikista näistä syistä on hänen nimensä nykyjään yksi Roman kauhuista."

"Labeon lähdettyä Britanniaan, Hegio jäi enemmän kuin ennen itsekseen ja laveammalta ryhtyi hän omiin kauppatoimiinsa, isäntänsä rahoja niitten hyväksi käyttäen. Kun me ensiksi tulimme tänne, ajoi hän näitä asioita suuressa määrässä ja oli pannut isot summat korkoa kasvamaan. Takaisin tulomme

ensi aikoina joutui hän Tigellinon pariin. Hän luuli tässä näkevänsä arvoon nousevan lemmityn ja sentähden teki hän hänelle kunnian-osoituksensa."

"Britanniassa tapahtuneitten kommelusten perästä on hän uusia tuumia keksinyt. Hän luulee, ettei Labeo enää palaa ja niin tavoin jäänee kartano alttiiksi tunnottomalle miehelle, jota Tigellinon voima tukee."

"Mutta kuinka he voivat tämmöisiä tehdä?" kysyi Cineas. "Suurin vääryys perustuu tavallisesti johonkin tekosyyhyyn; mutta Labeo ei ole koskaan edes kateutta herättänyt. Hän ei ole kylläksi mahtava siksi."

"Ei mikään asia voi suojella ihmisiä keisarin vallasta. Jos Labeo nyt olisi Romassa ja Hegio olisi hankkinut itselleen Tigellinon avun, olisi tuiki mahdoton kartanonhoitajan menestymistä ehkäistä. Tämmöistä on usein tapahtunut. Huolimattomasti suostuu Nero Tigellinon tuumaan. Joku hovi-upseeri käy Labeon luona ja neuvoo häntä päivänsä päättämään. Hän tottelee kovemmasta kohtalosta pelastuakseen. Hän kaatuu miekkaansa. Hänen perheenä ajetaan pois häviön ja nälän käsiin. Päällekantaja jakaa kartanon Tigellinon kanssa, uhriensa kurjuudesta riemuiten. Näin tehdään joka päivä."

Kylmä väristys vavautti Cineasta, kun hän ajatteli, että niin suittaisi käydä. Vaara oli todella tarjona. Tigellinon nimi, sen hän hyvin tiesi, oli kaikenlaisten hirmujen veroinen ja harva häneltä turvassa oli.

"Kaikki nämät minä tunnen", lausui Isaak, "mutta en tiedä tarkemmin, mitä erityistä käytöstapaa Hegio on päättänyt noudattaa. Kenties lykkää hän yrityksen toimeenpano siksi kuin hän varmaan tietää, että Labeo on kuollut ja hän ja hänen suojeliansa voivat holhojina ottaa omaisuuden haltuunsa. Tämä on, arvatakseni, hänen nykyinen tarkoituksensa. Mutta minä luulen, että, jos tänään tulisi sanoma, että Suetonius on hukassa ja Labeo kuollut, kartano kerrallaan anastettaisiin ja minun kallis emäntäni ja hänen lapsensa ajettaisiin pois nälkään nääntymään."

"Toiselta puolen", sanoi Isaak, "löytyy paljon, joka pidättää Tigellinoa semmoisesta menetyksestä. Burrhus on vielä korkein arvon puolesta ja hänellä on suuri valta. Viimeistä lukua on hän juuri nyt Tigellinoa mahtavampi. Minä tiedän, että hän on sinun harras ystäväsi ja myöskin suuresti Labeon mieltynyt. Seneca on niinkään hänelle hyvä ystävä. Labeon vanha perhe; Sulpiciot, joitten päämies hän on; sinun jalon sisaresi, hänen puolionsa, korkea syntyperä — hän on, niinkuin kaikki tietävät, siinnyt Megakleidein ja Herakleidein suvusta — tekevät hänen nimensä mainioksi ja estänevät noita ennen aikojaan työhön kajoomasta taikka hurjimpiin keinoihin rupeamasta."

"Hegio lähti varmaan tänä aamuna Tigellinoa tapaamaan. Minä en luule, että nykyiset uutiset Britanniasta vaikuttavat mitään muutosta heidän käytöksessään. He vartovat."

"Mitä kartanon rahoihin tulee, ne ovat kaikki Hegion takana. Noin puolen niistä antaa hän perheen elatukseksi, mutta toisen käyttää hän kauppavehkeisin. Minulla on todistuksia, jotka voin näyttää sinulle. Yksi kartanon orjista on hänen kirjanpitäjänsä. Tämä on Juutalainen ja vihaa Hegiota. Minun oli vähäisen vaikea taivuttaa häntä näyttämään itselleni tilikirjoja ja minä tarkastelen myöskin paraikaa niitä joka päivä."

"Kuinka saat sinä niin sovitetuksi?"

"Kirjanpitäjä tuopi ne minulle, milloin hyvänsä hän vaan tietää, että Hegio on lähtenyt Romaan. Silloin me tutkimme niitä. Kaksi, kolme kuukautta mennee ennenkuin työmme päättyy. Minä olen havainnut äärettömän suuria petoksia ja voin milloin tahansa näyttää sen sinulle todeksi. Asianhaarat ovat varsin paljon auttaneet minua ja Hegio tietää niin vähän tästä, ettei hän voisi uneksiakaan, että minä olen muuta kuin viaton kirjastonhoitaja, joka olen kirjoihini kokonaan kiintynyt."

Innokkaimmalla tavalla lausui Cineas suurta kiitollisuuttansa Isaakin hyvistä toimista; kehoitti häntä jatkamaan tutkimustansa ja sanoi aikovansa sillä välin mietiskellä, kuinka hän parhaiten menettelisi noin vaarallisen konnan suhteen. Sitten erkani hän Isaakista, täynnänsä ajatuksia ja kovasti tuskautuneena.

IV.

Poika ja hänen imettäjänsä.

Kun Cineas kohtasi sisarensa, hän löysi hänen perheinsä peristylumista, joka oli komea, pylväillä ympäröity sali, aukko katossa. Hänen anoppinsa, Sulpicia, oli siellä; hänen poikansa, Markus, seisoi hänen vieressään ja imettäjät istui aivan lähellä. Taas iski tämän erinomainen muoto Cineaan mieltä. Siinä ilmestyi niin paljon nähtyjä vaivoja ja kestäväää kärsivällisyyttä.

Kun hän astui sisään, koetti Sulpicia paraikaa omalla tavallansa Helenaa lohduttaa. Hän oli vanhanpuolinen nainen, niin sanoaksemme oikeata romalaista lajia: yksivakaiset ja jalot kasvot, mukava käytös ja katsanto, joka osotti jommoistakin ylpeyttä. Hän oli niitä, jotka eivät koskaan voineet unohtaa että he kuuluivat *gens Sulpicia'an*.

"Jos olisit Romalainen, tyttäreni", lausui hän niin lempeästi, kuin hän voi, "näyttäisit suurempaa vakavuutta."

"Mutta minä en ole Romalainen", sanoi Helena jotenkin surullisesti, "enkä minä voi unhottaa, että Lucius vaarassa."

"Vaarassako?" vastasi Sulpicia halveksien. "Missä vaarassa? — noitten Britannian raakalaistenko puolelta? Ja mitä, kultaseni, voivat he romalaisen armeijan?"

"Eivätkö he jo ole liian paljon aikaan saaneet?" lausui Helena; ja hän painoi poikaansa yhä lujemmin rintaansa vastaan, niin ilmoittaen salaisen ajatuksensa, että tämä yksin on nyt hänelle jäänyt.

"Minun poikani puoliso", lausui Sulpicia aivan nuhtelevalla äänellä, "saisi oppia luottamaan enemmän Roman sotureihin. Nämät Britannialaiset ovat äkki-arvaamattomalla kapinallansa kiskaisseet muutamia etuja itselleen; mutta he eivät ole vielä Suetoniota kohdanneet."

"London, Verulam, Camaldunum!" huokaili Helena; ja puhuessansa hän hyräytyi itkuun; sillä selvään ja hirveästi kangastivat hänen silmissänsä barbarilaisen koston kaikki kauhut noilla hänelle aivan tutuilla paikoilla. Hän oli hyvin tuntenut nämät seudut. Hän oli asunut jonkun ajan niissä itsekussakin ja voi kokonaan niitten kohtalon kovuuden käsittää.

"Ainoastaan äkillisellä päällekkauksella saivat he vartiakuntamme valtaansa", sanoi Sulpicia vähän tylästi. "Tietysti saattavat Romankin soturit semmoisessa tilassa tulla voitetuksi. Mutta Suetoniota seuraa Romalaisten ydinjoukko; ja, kun hän palaa, näyttää hän heille, mitä kosto on. Ensimmäiset uutiset, jotka saamme, kertovat varmaan, että hän on kääntänyt takaisin ja rangaissut nuo viheliäiset kapinoitsijat heidän ansionsa mukaan."

"Pahin seikka on se", huokasi Helena, "että noilla viheliäisillä kapinoitsijoilla on jonkunlainen syy meteliinsä. Boadicean kärsimät vääryydet."

"Minä en usko sanaakaan tuosta; nämät ovat kaikki heidän valheitansa. Romalaiset ovat aina jalosti vihollisiansa kohdelleet. Tietysti tämä kurja nainen, jos hän tahtoi nostaa kapinan, helposti voi siihen tekosyitä keksiä."

"Olisivatko he olleet niin rajut ja leppymättömät, jollei heillä olisi ollut joku syy?"

"Tietysti he olisivat olleet", vastasi Sulpicia semmoisella äänellä, jota vastaan ei käynyt inttäminen. "Tietysti he olisivat olleet. Kapinoitseminen on barbarilaisten luonto. Ja tämä todistaa, että ankaruutta tarvitaan. Sinun on mahdoton olla turvassa tuommoisten hylkyjen joukossa, jollet lujasti heitä sorra ja alinomaan valvo. Kun heidän armeijansa taas ovat maahan ruhdotut, saavat he, toivon minä, muistomarjan, jota he eivät äkkiä unhota."

"Heidän armeijansa ovat niin suuret ja he ovat niin tuimat ja urhoolliset!" lausui Helena.

"Entä siten? Roman armeijat eivät milloinkaan katso vaan lukumäärää, kun he barbarilaisia vastaan taistelevat. Meidän soturimme voivat helposti kukistaa heidän; eikä todellakaan heidän suuri lukumääränsä muuta kuin saattaa heidän häviönsä varmemmaksi ja laveammaksi."

"Minä varon, ettei minulla ole sinun luottamuksesi", lausui Helena. "suuret vauriot ovat toisinaan Roman sotajoukkoja kohdanneet. Muista Carboa, Cassiota, Aureliota, Caepiota ja Manliota, jotka kaikki Germaneja vastaan sotiessansa joko voitettiin taikka vangittiin. Muista ennen kaikkia Varoa ja hänen kolmea legionaansa, jotka surkeasti tuhottiin."

"Hyvinpä sinä, tyttäreni, tapaturmat muistatkin", sanoi Sulpicia kylmäkiskoisesti. "Minä puolestani ajattelen mieluisammin meidän voittojamme. Eivätkö nämät Germanit ole meidän valtamme alaisina tai kumminkin peloissaan? Eikö Britannialaisia ole voitettu? Kaikki vauriomme ovat lähteneet kenraaleimme liiasta rohkeudesta. He eivät ole ymmärtäneet barbarilaisten sotatapaa. Jahka vaan varovainen kenraali menee noita vastaan, mikä toivo heille jää?"

"Eivätpä kuitenkaan meidän parhaat kenraalimme", lausui Helena, katsoen kaikkia pahimmalta kannalta, "ole suuria toimittaneet. Eikä Juliuskaan, kun hän Britanniaan lähti, kyennyt sitä valloittamaan. Hänen kauttansa saari tuli Romalaisten tietoihin, hän ei saattanut sitä heidän valtansa alle."

"Oih, kuinka järjetön sinä olet", sanoi Sulpicia suuttuen. "Vähät siitä, valloittiko hän sen vai ei. Jos hän olisi niin tahtonut, olisi hän sen helposti tehnyt. Toiset tuumat vaativat häntä muuanne. Heikkokuntoisemmat kuin hän valloittivat sen sangen kerkeästi; ja tämä kapina joutuu pian unhotuksiin. Suetonius on aivan toisenlainen kuin muut kenraalit ja hänellä on suuri armeija."

"Mutta ajattele, kuinka suunnattoman suuria joukkoja Britannialaisia löytyy", jatkoi Helena. "Kuinka vimmastuneita ja uskaliaita. Minä olen kuullut sinun kertovan heidän kuuluisasta päälliköstänsä, Caractacosta — ja sinä sanoit, että kaikki Romalaiset ihmettelivät häntä — ja Claudius päästi hänen vapaaksi. Jos heillä nyt on semmoisia miehiä, pelkään minä, että tämä kapina yltyy ankarammaksi, kuin sinä luulet."

"Sinä olet lapsi, tyttäreni, etkä tunne Romalaisten luontoa. Tämän kapinan täytyy tyrehtyä. Boadicean ja kaikkien hänen seuralaistensa täytyy rikoksistansa joutua rangaistukseen. Kenties on Suetonius jo tähän aikaan tehtävänsä tehnyt ja kurittanut häntä, niinkuin hän ansaitsee. Se tapa, jolla nämät barbarit ovat menetelleet, ilmoittaa myöskin heidän todellisen luonteensa. He käyttivät legionain poissaoloa kapinan nostamiseksi. He tekevät rynnäkön ja kaikki lakountuu heidän edessänsä. Tämmöisissä tiloissa he usein ovat vaaralliset; mutta kun aavalle tappotanterelle tullaan, silloin he eivät pysty mihinkään. Yhden taikka kahden legionan suuruinen romalainen armeija vastaa varsin hyvin heidän isointa sotajoukkoansa. Vaan, jos sinä tahdot yhä edelleen pahimpia luulla, mitä voin minä tehdä taikka sanoa sinun lohdutukseksesi?"

"Ei mitään — ei mitään. Sinä olet hyvä ja ystävällinen ja minä olen heikko ja toivoton. Jos minulla olisi sinun lujutesi, ajattelisin aivan kuin sinä."

"Minä olen romalainen vallasnainen", sanoi Sulpicia ylpeästi.

"Ja minä olen kreikkalainen", vastasi Helena.

"Mutta sinun täytyy oppia romalaiseksi", lausui Sulpicia leppeästi; ja lähestyen Helenaa hän suuteli tätä ja lisäsi: "tule, tyttäreni, toivo parasta; osota kumminkin enemmän lujutta äläkä epäile. Turvaa jumaloihin. He ovat aina Roman sotajoukkoja suosineet."

Taas hän suuteli Helenaa ja hänen kättänsä likistettyään lähti hän huoneesta. Helena nojasi päätänsä kättään vastaan ja tunteihinsa vajoten käänsi hän kasvonsa pois ja itki.

Hänen pikkuinen poikansa liihentihe äitiänsä likemmäksi ja kiersi käsivartensa hänen ympärilleen. Muutaman silmänräpäyksen istuivat molemmat siinä asemassa. Mitä Cineasaan tulee, hän ei tietänyt mitä sanoa. Sisartansa säälitellen oli hän kuitenkin epätiedossa, kuinka hän voisi hänen raskasta mieltänsä keventää. Niin istui hän äänetönnä sopivaa tilaisuutta odottaen.

Voimiansa ponnistaen sai Helena viimein tunteensa hallituksi; kääntyen syleili hän poikaansa ja katseli kauan ja lempeästi häntä.

"Äiti-kultani", lausui hän, "minkätähden sinä itket? Älä sure isää. Kyllä Jumala häntä suojelee."

Pikkuinen poika katseli häntä vakavana ja totisena lapsen-kasvoiltansa. Hänen äitinsä suuteli häntä ja silitteli hänen päätänsä lempeästi.

"Sydänkäpyni", hän lausui, "mitä sinä Jumalasta tiedät?"

"Oho, minä tiedän", vastasi Markus, "kuinka hän pitää huolta kaikista. Hän on meidän isämme ja hän rakastaa meitä."

"Rakastaa meitä!" Helena kätki nämät sanat sydämeensä ja punnitsi niitä. "Rakas poikani, sinulla on välisti kummallisia ajatuksia ja tunteita", sanoi hän vähän ajan perästä. Cineaskin ymmärsi näitten sanojen suuren merkityksen. Hän ei ollut koskaan tämmöistä Platon kirjoista oppinut. Tämä lapsi oli jo hänen kuullen lausunut sanoja, jotka tunkivat hänen sielunsa pohjaan ja häntä väräyttivät ja niin katseli hän nyt äitiä ja poikaa, kummastellen, mitä uusia lausuttaisiin.

"Minä rukoilen Jumalaa armaan isäni tähden", sanoi Markus juhlallisella äänellä, joka niin nuoren suusta kuului oudolta. "Minä rukoilen, ja Jumala kuulee minua. Ja minä uskon, että minun rakas isäni palaa sodasta. Enkä minä itke, kun ajattelen häntä, vaan olen iloinen."

"Sinäkö rukoilet suurta Jumalaa — sinä, pieni lapsi?" kysyi Helena.

"Niin; sillä hän on sanonut, että kaikki pienet lapset saavat tulla hänen luokseen."

"Minä en ymmärrä, mitä sinä tarkoitat", sanoi Helena vähän hämmästyneenä. "Minä en ole milloinkaan tietänyt, että hän on lausunut mitään. Koska hän tämän lausui?"

Markus katseli häntä jonkinlaisella nuhtelevalla kummastuksella.

"Kuinka! etkö sinä tiedä?" kysyi hän vähän ajan perästä. "Minä tunnen juuri ne sanat, jotka hän lausui ja minä rakastan niitä. Mutta tunnethan sinäkin ne?" lisäsi hän, äkkiä ajatellen, että hänen äitinsä laski leikkiä.

"En, poikaseni; minä en tiedä, mitä sinä tarkoitat. Sinä olet niin kummallinen;" ja Helena katsahti Cineaan puoleen, jonka silmät olivat häneen luodut ja havaitsi, että tämä kiinteästi tarkasti heitä.

"Minä tunnen nämät sanat", lausui Markus; "ja rakastan niitä. Tämän tähden minä rukoilenkin. Sillä hän sanoi, että pienet lapset rukoilkoot. Hän sanoi: sallikaat lasten tulla minun tyköni, ja älkää heitä kieltäkö; sillä senkaltaisten on Jumalan valtakunta; — etkö sinä ole tätä ennen kuullut."

Helena ei vastannut mitään. Cineas kuuli nämät sanat samalla kummastuksella kuin ennen. Koko lapsen ulkomuoto osotti, että hän täydellisesti ymmärsi sen asian, josta hän puhui. Hänen käyttöksessään ei ollut mitään epätietoisuutta eikä ajatusten häiriötä.

"Milloin hän tämän lausui?" kysyi Helena viimein. "Minä en ymmärrä sinua."

"No kun hän oli täällä."

"Täälläkö?"

"Niin, maailmassa. Kun hän jätti taivaan ja asui maan päällä."

"Kun hän jätti taivaan — ja asui maan päällä", toisti Helena. "Jumalaistarumme eivät sisällä senkaltaista kertomusta. Suurin osa jumalista vietti näitten tarujen mukaan eri aikakausia ihmisten parissa, mutta eiväthän ihmiset sentähden muuttuneet paremmiksi."

"Niin, mutta tämä on tuo suuri Jumala ja meidän isämme", sanoi Markus totisesti. "Hän rakasti meitä ja armahti meitä ja sillä tapaa hän tuli ja asui täällä meitä siunatakseen. Juuri silloin tulivat pienet lapset hänen luoksensa. Ja he tahtoivat ajaa pienet lapset pois. Mutta hän sanoi: Sallikaat niitten tulla, ja älkää niitä kieltäkö; sillä senkaltaisten on Jumalan valtakunta!"

"Minkä sadun lienee hän kuullut?" kysyi Cineas.

"Jonkun, joka on puhdistunut ja muuttunut hänen omissa suloisissa ajatuksissaan", lausui Helena, poikaansa hyvästi suudellen ja syleillen.

"Sanoiko hän, että sinä saisit rukoilla häntä?"

"Kyllä", vastasi Markus innokkaasti. "Hän sanoi, että me anoisimme, mitä tarvitsemme ja hän antaa sen meille ja hän sanoi, että me pääsemme taivaaseen, jos rakastamme häntä."

Rakkautta taas — häntä rakastaa. Voi, suloinen lapsien ajatus. Kaikki on vaan rakkautta taikka vihaa. Rakastaa Jumalaa. Kenties tämä lapsen mielestä on helppo; mutta miehen se on vaikea. Näin ajatteli Cineas kuunnellessaan ja arveli vielä, että Markus oli kuullut jonkun toisinnon noista monesta Jupiterin saduista. Kuitenkin häntä kummastutti, ettei hän ollut koskaan mitään tämänkaltaista kuullut.

Silla välin kuin näitä keskusteltiin, imettäjä ei ollut näyttänyt kuuntelevan. Surullisin, mutta kirkkain kasvoinensa istui hän erinänsä perheryhmästä, kädet kiinni jossakin neulomustyössä ja silmät nähtävästi siihen kääntyneinä. Kuitenkin hän oli huomannut kaikki ja kuullut kaikki.

"Mutta, armas äiti", lausui Markus hyväillen häntä, "kuinka sinä et ole kuullut siitä suloisesta ajatuksesta, että Jumala rakastaa sinua?"

"Jumalako rakastaa minua?" virkki Helena kummallisella, vitkaisella äänellä ja katsoi miettivin silmin Cineasta.

"Etkö sinä sitä tiedä? Sinä puhut niin oudosti", sanoi Markus lapsen tavallisella luopumattomuudella.

"Entä kuinka sinä sen tiedät?" kysyi hänen äitinsä.

"No, minä olen tietänyt sen aina — se on, siitä asti kuin imettäjä tuli meille. Ja niin minä tulen hänen

luokseen ja rukouksen häntä ja, kun katselen kirkasta, sinistä taivasta, luulen usein näkeväni Jumalan valtakunnan ja pienten lasten joukkoja hänen istuimensa ympärillä."

"Tämä olisi siis puhtaampi taivas kuin Olympon", lausui Cineas.

"Ja kun minä olen murheellinen, rukouksen häntä ja hän poistaa kaikki minun murheeni."

"Oi, herttaiseni, sinun sanasi koskevat minun sydämeeni. Mitä sanoja nämät ovat? Mistä sinä olet kaikki nämät oppinut? Kerro minulle enemmän, mitä tiedät!"

Helena puhui totisella, kaipaavalla äänellä. Pikaisella liikunnolla kohotti imettäjä päätänsä, mutta painoi sen kohta alaspäin ja kaksi isoa kyyneltä vieräi neulomukselle hänen eteensä.

Markus katseli kummastuneena äitiänsä.

"Kuinka, etkö sinä ole kuullut, että hän kuulee kaikki meidän rukouksemme ja pyyhkii pois kaikki meidän kyynelme? Minä tahdon kertoa sinulle, mitä hän sanoi ja mitä minä rakastan yhtä paljon kuin noita toisia sanoja, jotka jo sinulle lausuin."

"Mitkä ne ovat?"

"Hän sanoi; 'tulkaat minun tyköni kaikki, jotka työtä teette ja olette raskautetut ja minä tahdon teitä virvoittaa.' Hänen sanansa ovat hyvin suloiset, äitikultani."

"Tulkaat minun tyköni!" toisti Helena. "Mitä tämä on? Markus, mistä olet kaikki nämät oppinut? — että Jumala voi rakastaa; että hän sanoo: 'tulkaat minun tyköni;' ja ottaa vastaan myöskin pieniä lapsia. Tämä ei ole yhteisen kansan eikä filosofian taruja. Ovatko kaikki nämät sinun omiasi, lapseni? Ovatko nämät sinun omia ajatuksiasi? Mutta kerro minulle uudestaan nuo sanat."

Taas kertoi Markus nämät taivaallisen suloiset sanat ja hänen äitinsä kuunteli hartaasti ja ilostuneena, ikäänkuin olisi hän tahtonut iki-päiviksi istuttaa ne mieleensä.

Yhä liikutti imettäjä neulaansa ja näytti kokonaan työhönsä kiintyneen. Cineas kuunteli yhtä innokkaasti kuin ennen.

"Jos me vaan voisimme pitää tätä luojamme todellisena äänenä", lausui hän viimein juhlallisesti, "ja kaikki, mitä tämä armas poika on meille kertonut, hänen sanoinensa, mikä lohdutus lähtisi siitä sinulle ja minulle! Mikä lohdutus olisi siitä lähtenyt eräälle, jonka kotitalo usein on juotunut minun mieleeni! Enkö minä koskaan ole kertonut sinulle eräästä eriskummaisesta Theofilon oppilaasta, nimeltä Kleon, jolla nimellä hän oli kumminkin Athenassa tunnettu. Vuosi tai pari sinun lähtösi jälkeen tuli hän jostakusta Kretan kaupungista Athenaan ja joutui pian kaupungin huonoimpain nuorukaisten seuroissa irstaisuudestaan mainioksi. Jonakuna päivänä Theofilos paraikaa opetti, kun Kleon, parvi kumppaneita muassaan, astui sisään. He näyttivät vasta pääsneen juomingista, vaikka oli varhain aamulla. He olivat öljyltä voideltuina, seppeleet päässä ja viinin lemmut löyhyivät heidän ympärillensä. Theofilos esitteli juuri mieli-ainettansa, kuolemattomuutta. Hän puhui sielun ijankaikkisesta elämästä tämän jälkeen, hyvän-avustien ja pahantapaisten ihmisten tilasta. Hän näytti, että ne ihmiset, jotka rakastivat hyviä avuja, olivat kaikkein enemmän Jumalan kaltaisia ja että heidän täytyi aikaa voittain välttämättömästi tulla yhä enemmän hänen tapaisekseen; samalla kuin toiselta puolen rikollisten ja saastaisten piti mennä seurustelemaan muitten vertaistensa kanssa. Näitä kaikkia selitti hän sillä ylevällä innolla, joka teki meidän kuuluisan opettajamme niin kalliiksi kaikille hänen oppilailleensa ja painoi hänen opetuksensa aivan syvälle meidän sydämeemme."

"Reijailiat kuuntelivat tarkkuudella ja ihmeeksemme näytti Kleon kovasti liikuttetulta. Kun luento oli päättynyt, lähtivät hänen kumppaninsa pois, mutta hän jäi paikalle. Suurimmalla kunnioituksella kysyi hän Theofilolta, saisiko semmoinen kuin hän ruveta hänen oppilaaksensa. Theofilos käski häntä sydämellisesti tervetulleeksi. Nyt yhtyi hän meihin ja kävi kolmatta vuotta joka päivä näissä luennoissa."

"Hänestä tuli kummallinen, harvapuheinen mies. Hän kartti kaikkien muitten oppilaitten seuraa, mutta halusi mielellään olla opettajan luona. Joku kova kuorma rasitti hänen sydäntänsä. Koska minä usein kävin opettajan tykönä, satuin monasti olemaan siellä semmoisina aikoina, jolloin Kleon toi esiin muutamia omituisia kysymyksiänsä."

"Opettajan suuri tarkoitus oli opettaa, että jumala oli pyhä ja oikea ja että hyvät avut saattavat ihmiset ikuisen onneen. Kleonin teki mieli tietää, kuinka rikollinen ihminen voi muuttua hyvän-avuseksi ja kuolemattomuuden saavuttaa. Hän katsoi taaksensa semmoiseen elämään, josta hän nyt inholla kääntyi pois; mutta tämän entisen elämän muisto soimasi hänen omaa tuntoansa. Hän pelkäsi suuresti, että kosto kohtaisi häntä jostakin kauheasta työstä, jota hän ei tahtonut koskaan mainita."

"Opettaja koetti vakuuttaa hänelle, ettei hän, koska hän nyt oli erkaunut huonosta elämästään ja pyrki hyvin avuihin, voinut mitään muuta tehdä. Mutta Kleon ei tyytynyt siihen."

"Minulla on oman tunnon vaivoja! oman tunnon vaivoja!" lausui hän kerta sydämeen tunkevalla äänellä; "ne vievät minusta hengen. Olkoon, että sinun ylevät oppisi sopivat hurskaille ihmisille, jotka eivät koskaan ole langenneet. Mutta kun on langennut niin syvälle kuin minä, olisi jumalatonta ajatella jumalaa."

"Jumala kuulee sinua, jos rukoilet häntä!"

"Ei", vastasi Kleon; "minä olen koettanut. Mutta jumalatonta on rukoilla häntä. Jos voisin jutella sinulle, mitä olen tehnyt, näkisit itse, että ainoastaan kosto on minulle tarjona. Voi, kuinkapa mielelläni tekisin jotain pelastaakseni itseäni näistä oman tunnon vaivoista! Kuinka toivon itselleni Oedipon kohtaloa, jolle, tarinan mukaan, Vaiheettaret olivat näyttäneet sen paikan, jossa hän viimein saisi levon. Minä tahtoisin lähestyä noita pelottavia jumalattaria ja odottaa loppuani, tulkoonpa vaikka tuonelasta kauhea kutsumus."

"Tämä oli hänen huolensa — katumus jostakusta synkästä rikoksesta, jota hän ei tahtonut nimittää, ja ylen suuri toivottomuus, koskei hän luullut pääsevänsä sydämen vaivastaan."

"Minä tunnen", sanoi hän eräässä tilaisuudessa, "ettei minulla ole mitään toivoa. Kuolemattomuus ei ole muuta kuin kirous minulle. Ijäti eläminen on ijäti kärsiminen. Kaikkein pahinta on *jumalaa* ajatella. Minkä vuoksi minä olen olemassa? *Minäkö* rukoilla *häntä*? Mahdotonta, Ja kuitenkin *hän* yksistään voi vastata minun sieluni hirmuisiin kysymyksiin. Hän yksin voisi *anteeksi antaa*. Oi, jospa vaan voisin mennä *hänen* luokseen! Mutta hän on minulle hirveämpi kuin nuot leppymättömät Erinnyt!"

"Vihdoin näimme hänen viimeisen kerran. Eräänä päivänä tuli hän opettajan luo ja ilmoitti tälle, että hän menehtyisi, jos hän jäisi Athenaan. Hän tahtoi koettaa toista vireämpää elämää. Hän tahtoi ruveta sotapalvelukseen romalaiseen armeijaan. Kenties sodan kohina haihduttaisi hänen ajatuksensa ja vähentäisi hänen oman tuntonsa vaivaa. Ja sillä tavoin hän lähti. Opettaja ei voinut tehdä tuon onnettoman mitään. Tämä koski kovin kipeästi häneen. Synkkämielisyys valloitti hänen. Hänen entinen uskalluksensa oli kadonnut. Hän näki uusia kysymyksiä kohoavan, joita hän ei ollut ennen ajatellut ja joihin hän ei ensinkään pystynyt vastaamaan."

"No, eikö Kleon koskaan ilmoittanut rikostansa? kysyi Helena, joka oli suurimmalla huomiolla tätä kertomusta kuunnellut.

"Kyllä", vastasi Cineas; "ja myöskin todellisen nimensä."

Jos Cineas olisi tällä haavaa katsonut imettäjää, olisi hän hämmästynyt hänessä tapahtuneesta muutoksesta. Cineaan kertomuksen alussa oli imettäjä levollisesti jatkanut neulomistansa; mutta viimein hän herkesi siitä ja katseli totisena kertojaa. Mahtava mielenliikutus näytti kokonaan hänen itsehillintänsä. Hänen aina vaaleat kasvonsa kääntyivät nyt harmaansinisiksi. Hänen jäsenensä tyrmistyivät; ja pannen kätensä ristiin hän katsoa ällisteli puhujaa. Epätiedossaan hän hengähtämättä odotti kertomuksen loppua. Muut eivät huomanneet häntä ja Cineas istui, silmät syvämielteisesti käännettyinä laattiaan päin.

"Niin, hän ilmoitti Theofilolle kaikki", jatkoi Cineas. "Hän oli, niinkuin minä jo sanoin, Kretasta kotoisin. Hän oli saanut hyvän kasvatuksen, mutta aivan nuorena joutunut pahuuden poluille. Hän tuhlassa isänsä omaisuuden ja kuoletti hänen sydämensä. Silloin rupesi hän rahapeliin; ja vihdoin hän kerta kamalan kovasydämisenä vei oman äitinsä pois Kyreneen ja myi hänen orjaksi."

Helenan sydän meni kylmäksi rinnassaan. Mutta toinen seikka johdatti nyt hänen ajatuksensa toisaalle. Se oli imettäjä. Istualtaan nousten hän astui tai pikemmin hoiperteli Cineaan luokse; ja nojauten raskaasti hänen hartioillensa, huoahhti hän, kauheasti, tuimasti tuijotellen:

"Hänen nimensä — hänen oikia nimensä?"

Cineas katsahti ylös ja häntä hirvitti. Hän arvasi asian todellisen, katkeran laidan. Mutta se oli liian myöhään. Ohkaisten hän vastasi:

"Philo Kretalainen."

Imettäjä hengähti syvältä ja vaipui laattiaan. Helena äännähti, Markus juoksi imettäjän luo ja notkistui hänen ruumiinsa yli, huikeasti vaikeroiten.

"Voi!" huusi Cineas, "mitä minä olen tehnyt? Minä onneton!"

"Sinäkö? Mitä sinä olet tehnyt? Mitä nämät kaikki ovat?"

"Vie hänet hänen huoneesensa. Ja oi, Helena, ole lempeä hänelle. Hän tointukoon; hän parantukoon. Rakasta häntä ja ole hänelle hyvin lempeä, *sillä hän oli Kleonin äiti!*"

V.

Caesarin ministeri.

Imettäjä ei parantunut äkkiä. Isku oli ollut aivan arvaamaton ja tuima ja hänen ajastunut ruumiinsa kukistui siihen. Kuitenkin Helena hoiti häntä niin huolellisesti, kuin hän suinkin voi ja osotti hänelle niin suurta hellyyttä, kuin olisi tämä ollut hänen oma äitinsä. Että imettäjä oli orja, siitä ei tämä jalomielinen nainen laisinkaan pitänyt lukua.

Romalaisten orjien tila oli sekä parempi että huonompi kuin nyt. Ei ollut päältä nähden mitään eroitusta heidän ja heidän isäntänsä välillä. Heillä oli usein, niinkuin Isaakilla, suuret tiedot ja erinomaiset luonnon lahjat ja kaikissa tiedollisissa harjoituksissa olivat he isäntänsä paljon etevämmät. Orjilla oli usein korkea sivistys ja mitä siistikkäin käytöstapa. Heidän velvollisuutensa olivat yhtä laajat kutu heidän taitonsakin ja isojen kartanoin hoito jätettiin usein heidän käsiinsä. Heiltä ei puuttunut muuta kuin vapaus ja sen voivat he ostamalla hankkia itselleen. Toiselta puolen sai kohdella heitä mitä kovimmalla tavalla. Orja-raukoilla ei ollut mitään turvaa tunnottominta isäntää vastaan. Kauheinta julmuutta harjoitettiin yleiseen ja tuon tuostakin nähtiin orjain riippuvan ristillä, taikka muihin kuoleman tuskiin hiukeevan. Heitä oli summattoman suuri joukko, jopa on arvattu, että Roman valtakunnassa oli yhtä paljon orjia kuin vapaita, joitten lukumäärä nousi kuuteen kymmeneen miljoonaan henkeen.

Monta viikkoa imettäjä-parka sairasti hengen heinänä. Markoa ei saatu lohdutetuksi ja, kun hän voivotti imettäjäänsä, näkyi selvään, mistä hän oli ammentanut ne aatteet, jotka Helenasta ja Cineasta tuntuivat niin uusilta ja oudoilta.

"Voi, armas imettäjä", huudahti hän välisti, kun hän hellästi silitti hänen laihaa kättänsä ja painoi sitä huuliensa vastaan, "armaani, kuka nyt kertoo minulle Jumalasta ja taivaan valtakunnasta ja nuot suloiset tarinat, jotka sinä opetit minulle? Eikä hän puhu sanaakaan, vaikka hän kukaties ainaiseksi jättää minun. Eikö hän milloinkaan enää puhu, äiti?"

"Häneltäkö sinä, Markus, opit nuot ihanat sanat, joita olet kertonut minulle?" kysyi Helena ja hän katsoi enentyneellä osan-otolla näihin kalveihin ja murheellisiin kasvoihin, joitten muodon hän niin hyvin tunsi. Häneltäkö?"

"Niin, kaikki; ja paljon enemmän kuin minä voin kertoa sinulle. Hän puhuu niin kauniisti; kun kuuntelen häntä tahtoisin olla poissa tuossa kirkkaassa maailmassa, jonne hän lähti."

"Hän? Kuka?"

"Vapahtaja."

"Mikä vapahtaja? Minä en ymmärrä."

"No, vapahtaja on se nimi, jolla hän puhuttelee sitä kallista Jumalaa, jota hän rukoilee, sillä hän rakasti meitä ja pelasti meidän. Mutta etkö sinä tätä tiedä? Tiedät kai!"

Helena oli vaiti ja katseli mietiskellen imettäjää. Hän arveli, että hän kenties tässä tapaisi jotain, joka olisi kumminkin hänelle parempi kuin Cineaan filosofia. Kukaties löytäisi hän sen salaisen lähteen, josta tuo tyyni alttiiksi-antamus ja puhdas suloisuus vuotivat, jotka ilmestyivät kaikissa imettäjän töissä ja sanoissa.

Imettäjä meni nyt taidottomaksi. Isaak, jok'ei ainoastaan ollut kirjaston hoitaja, vaan myöskin perheen lääkäri sanoi hänen kyllä paranevan, vaikka kestäisi kauan, ennenkuin hän pääsisi entisiin voimiinsa. Niinkuin moni hänen maanmiehensä osasi Isaak hyvin parannustaitoa, siksi myöten kuin se oli niihin aikoihin edistynyt. Hän oli perin-pohjin lukenut kaikki lääkärinkirjat ja tutkinut useitten kasvien luonnon ja käytännön.

Imettäjä ei tuntenut ketään pitkään aikaan. Hänen ajatuksensa haihattelivat herkeämättä sinne tänne. Hourauksissaan hän lausui sydämensä salaiset mietteet ja Helena kuuli paljon siitä suuresta

surusta, joka vuosikaudet oli piileskellyt hänen povessaan.

Ajatustensa kierteessä hän usein puhui kodistansa Kretassa ja mainitsi kaupungeita, jotka Helena tyyni tiesi. Hän puhui paljon pojastansa ja näytti luulevan, että hän vielä kerran piti häntä, pikkuista poikaa, sylissänsä. Välisti hänen tunteensa puhkesivat ilmiin ja hän syyteli tuskan sanoja. Toisinaan hän isot ajat laususkeli: "petetty! petetty! *hänen* kauttansa petetty!"

Tuosta hän taas hetken perästä tyyntyi ja hänen häilyvät ajatuksensa kääntyivät toisaalle. Katkonaisen rukouksen sanoja — jonkun puoleen, jota hän puhutteli vapahtajakseen — alkoi yhä tiheämmin kuulua ynnä paljon muita asioita, joita ei Helena voinut ymmärtää.

Hän puhui vapahtajastansa, kuinka tämä oli elänyt kärsivän elämää; hänen tuskastaan ja suruistaan. Tämäkin oli petetty, vieläpä ystävänsä kautta.

"Mitä kaikki nämät ovat?" kysyi hän Markolta.

Ja Markus jutteli hänelle ihmeellisen kertomuksen. Siinä ei ollut täyttä johtoa, siinä puuttui jotakin, ikäänkuin ei hän olisi tuntenut sitä kokonaan, mutta se kuvaili erään kärsimyksiä, jota Markus nimitti rukoustensa jumalaksi eli vapahtajaksi.

Nämät kaikki sytyttivät Helenassa outoja toiveita. Hän halusi tietää koko tämän salaisuuden. Hän puoleksi tunsu, että siinä löytyi vastaus hänen omiin vakavimpiin mielipyyntöihinsä.

Viimein imettäjä eräänä päivänä, jolloin Isaak oli läsnä, aloitti tavalliset rukouksensa ja tällä kertaa mainitsi hän ehtimiseen semmoista nimeä, joka vaikutti erinomaisella tavalla kumminkin yhteen hänen kuulioistansa.

Se oli *Jesuksen Kristuksen* nimi.

Juuri Juutalaisessa tämä kummallinen vaikutus havaittiin. Hänen muotonsa musteni, hänen silmänsä valoivat valkeata. Pitkän aikaa taistellen jotakuta voimakasta mielenliikutusta vastaan, jupisi hän viimein tyyneiksi taivutetuilla sanoilla:

"Hän on noita kristittyjä."

Nämät sanat lausui hän verrattoman katkeralla ylenkatseella.

"Kristittyjäkö?" säisti Helena; "minä olen kuullut paljon puhuttavan heistä ja heitä vastaan. Mitä ne ovat? Minkä vuoksi tämä niin kovasti sinuun koskee?" lisäsi hän huomaten, että Isaak vielä oli mielenliikutuksensa vallassa.

Isaak rakasti Helenea suurella hellyydellä ja kunnioituksella. Hän häpesi, kun hän oli antanut tämän nähdä tunteittensa rajun kuohon ja koetti päästä tavalliseen itsehillintäänsä.

"Ei se ole mitään", sanoi hän. "Meidän kansamme on kärsinyt paljon noitten kristittyjen tähden ja minussa kytee vanha kansallisenurjuus heitä vastaan."

"Vihaatko sinä heitä?"

"Enemmän kuin kuolemaa", huudahti Isaak, silmänräpäykseksi unhottaen itsensä; mutta kohta maltti hän mielensä ja lausui: "suo minulle anteeksi; mutta joku kipinä entisistä kansallistunteistani tuikahtaa toisinaan ilmiin."

"Minua pahoittaa, että tulin jotakin sanoneeksi, joka on sen sytyttänyt", lausui Helena vähän surkuttelevaisesti. "Mutta häntä sinä et kuitenkaan saa vihata. Hän on minun uskollisin ja luopumattomin kumppanini."

"Sinun tähtesi", sanoi Isaak, "minä tahtoisin heittää kaikki viat. Mutta, nämät sikseen, sinun ei tarvitse pelätä mitään. Lääkärin toimissani minä en koskaan omia tunteitani muistele. Taiteeni on altisna sille, jonka hyväksi sitä kulloinkin harjoitan ja vaikkapa kävisin veriviholliseni luona, koettaisin, jo tieteeni vuoksi, tehdä kaikki häntä parantaakseni."

Tämmöisiä kohtauksia tapahtui usein tässä rauhallisessa huoneessa, mutta Isaak ei koskaan enää näyttänyt mitään mielenkiintymystä. Hän palasi taas entiseen hiljaisuuteensa, kävi sairastansa katsomassa, määräsi rohtoja ja pani kaikki taitonsa liikkeelle.

Näin kuluivat viikkokaudet.

Imettäjän sairastaessa Cineas ahkeraan askaroitsi omissa toimissansa. Hän oli usein kahden kesken Isaakin kanssa ja tilikirjojen tutkiminen kävi joutuisasti. Asioita alkoi kyllin ilmestyä semmoisia, jotka

synnyttivät levottomuutta ja näyttivät, että oli ollut syitä pahimpiin epäluuluihin.

Eräänä päivänä päätti Cineas käydä Burrhon luona, joka oli keisarillisen henkivartioston pää-upseeri ja valtakunnan korkein mies itse Neron jälkeen. Hän ja Seneca olivat olleet keisarin opettajina ja samalla kuin jälkimäinen selitti hänelle filosofiaa, opetti edellinen sotatieteitä.

Burrhon linna oli Roman komeimpia. Avarat puistot ympäröivät sitä ja monta auran alaa oli peitetty lavealla katolla, jota marmoripylväät kannattivat, tarjoten sade-ilmalla sopivaa paikkaa aseharjoituksille. Linna oli sängen laaja ja vestibuliin oli isännän ratsaskuva asetettu.

Linnan edustalla seisoi suuri joukko klientejä odottaen huoneenhaltian ovella *sportula'ansa* eli pientä koppaa, joka sisälsi tuon jokapäiväisen raha- tai muonamäärän, jonka mahtavain perheitten päämiehet jakoivat seuralaisillensa. Kun Cineas lähestyi, hän havaitsi jonkunlaisen hämmingin väkijoukossa. Nähtiin, että joku klienti oli muassaan tuonut umpinaisen kantovuoteen, jossa hän sanoi vaimonsa olevan. Huoneenhaltia ei tahtonut uskoa häntä, eikä luvannut antaa vaimon osaa, ennenkuin hän oli nähnyt, oliko tämä todella siinä vai ei. Turhaan vakuutti klienti, että hänen vaimonsa oli kipeä ja nukkui. Huoneenhaltia vaati jämeästi kantovuoteen avaamista ja havaitsi sen tyhjäksi. Kovasti suuttuneena hän nyt kieltäytyi klientin omaakin osaa antamasta ja ajoi hänen pois, kansaparven hihittäessä, juuri kuin Cineas tuli.

Kun hän saapui saliin, näki hän ison joukon ihmisiä, jotka vartoitivat vuorostansa päästäkseen mahtavan miehen puheille. Cineas antoi runsaan lahjan jollekulle palvelialle ja käski hänen ilmoittaa nimensä isännälle. Sana tuli, että hän kohta laskettaisiin sisään.

Cineas astui sisään ja Burrhus, jonka kasvoissa näkyi todellinen ilo, nousi istualtansa ja syleili häntä.

Hän oli ijäkäs mies, hänellä oli kaunis sotamiehen muoto ja hän oli puettu uhkean keisarillisen henkivartioston kenraalin komeaan asuun. Kaikki muut klientit käskettiin viipymättä pois ja Cineas jäi kahden kesken Burrhon kanssa.

"Kuinka! rakas Athenalaiseni. Kuinka sinä olet menetellyt, kun olet irtaunut Akropolista? Salli minun vakuuttaa, että teet minulle kahdenkertaisen hyvän työn, ensiksi siinä, että tulit minun luokseni ja toiseksi, että päästät minun klienteistäni."

Nyt seurasi paljon kysymyksiä Cineaan terveyden tilasta, tulo-ajasta ja asuntopaikasta. Lempeästi hän nuhteli Cineasta, kun ei tämä ollut ennen käynyt hänen luonansa ja pyysi saadaksensa tehdä hänen hyväksensä jotain semmoista, jota hän sai aikaan.

Kun sitten oli suoritettu kaikki nuot puheen alkajaiset, jotka ovat tavalliset, kun kaksi ystävää yhtyy, kysyi Cineas, oliko Britanniaista mitään sanomia tullut.

"Ei — ei mitään", vastasi Burrhus. "Tämä näyttää pahalta, mutta me luotamme kaikki Suetonioon. Aha! minä ymmärrän — Labeo on siellä. No, kyllä minä luulen, että hän kuitenkin eheänä palaa. Nämät barbarilaiset tekevät tavallisesti suuren rynnäkön ja antavat sitten pilkota itsensä pirstaleiksi."

Burrhus kohteli Cineasta likeisen ystävän tavalla. Nuoruudessaan oli hän itse usein käynyt Athenassa, jossa hän oli joutunut läheiseen tuttavuuteen Cineaan isän kanssa, joka oli äärettömän rikas ja eli aivan komeasti ja rehevästi. Jälestäpäin oli Burrhus silloin tällöin nähnyt tämän ja viime kerroilla Athenassa käydessänsä oli hän osottanut suurta mieltymystä Cineasaan, joka siihen aikaan oli ikänsä heiteellä. Hänellä oli sillä tapaa nyt paljon kysyttävää ja hän oli nähtävästi erittäin ihastunut vanhan ystävänsä seuraan.

Labeosta puhuen lausui hän äkkiä:

"Teillä on pahanretkinen mies tuolla maalla — kovin kelvoton mies — kartanonhoitaja Hegio."

Cineasta kummastutti.

"Mitä!" sanoi hän. "Kuinka sinä sen tiedät?"

"Kah, minulla on urkkijoita joka paikassa ja minä voin kertoa sinulle kaikenlaisia hänestä. Hän käyttää isäntänsä rahoja kauppavehkeisin ja jonakuna päivänä suittaa niistä tulla loppu. Olisi parempi, jos sinä pitäisit tarkempaa vaaria hänestä."

"Sitähän nyt teenkin", vastasi Cineas ja hän mainitsi nyt tilikirjojen tutkimista, joka paraikaa oli käsillä.

"Se on oikein. Sinun täytyy olla vähän varovainen. Kaikki, mitä sinun älykäs Juutalaisesi on puhunut sinulle, on tosi. Hegio on ruvennut yhteyteen tuon konnan Tigellinon kanssa."

"Onko Tigellinon ja keisarin väli hyvä?"

"Erinomaisen hyvä. Tigellinus on tunneton hylky ja on valmisna vaikka mihin, kun hän vaan pääsee keisarin suosioon."

Cineas oli ääneti. Hän tuli ajatelleeksi minkälainen mies keisari oli. Yksin Neron nimikin oli ihmiskunnan kauhu. Burrhon ja Senecan vaikutus oli lakannut ja vaikka he vielä olivat Neron suosiossa, hän kuitenkin oli aikaa sitten herjennyt olemasta heidän hoitonsa alaisena. Mitä törkein irstaisuus ja kauhein riettaus ja muutamain Roman jaloimpien murha, kaikki nämät rikokset oli tämä äitinsä surmaaja toimeen pannut ja perille saattanut ja ne kaikkuivat maailman korvissa. Muita rikoksia oli vielä tulossa, yhtä inhottavia kuin nämät, mutta hirmuisempia. Semmoisesta hallitsiasta ei ollut aika hiiskua mitään ja sekä Burrhus että Seneca, jotka kyllä puhuivat suoraan kaikista muista asioista, olivat tässä kohden varovaiset ja äänettömät.

Viimein alkoi Burrhus muutamien silmänräpäysten perästä:

"Minun tykönäni kävi tänä aamuna jotensakin omituinen vieras, rakas Cineas, ja minä olen pahoillani, kun et sinä tullut varemmin, että olisit ollut saapuvilla meidän yhdessä ollessamme."

"Kuka se oli?"

"No, eräs Syrialainen — nimenomaan Juutalainen; kaikkien noitten kristittyjen mahtava johtaja, joista nyt niin paljon kuulee. Hänen nimensä on Paavali."

"Paavali!" lausui Cineas, näyttäen suuresti uutetiaalta. "Mimmainen mies se on?"

"Varreltansa vähänläntäinen, hinterä ja laiha. Hänen kasvonsa ovat varsin merkilliset. Hän on erinomaisen miellyttävä mies muodoltaan. Hänen silmänsä ovat hyvin terävät, hän näyttää lukevan toisen ajatukset; ja hänen käytöksessään on jonkunlaista hehkuvaa uskonkiihkoa, joka suuresti vaikutti minuun. Hän kertoi minulle niistä pitkäällöisistä vainomuksista, joita hän yhtä mittaa oli saanut kärsiä uusien oppiensä vuoksi ja näytti olevaa aivan valmis vielä samoja kestäämään. Minä en ole koskaan kenessäkään nähnyt jalompaa henkeä eikä alttiimpaa urhoollisuutta. Mikä ennen kaikkia ihmeytti minua, oli se — ettei hänessä, vaikka hän oli täydellinen uskonkiihkolainen, ollut mitään semmoista loukkaavaa itsekyläisyyttä, jota melkein aina havaitsee senkaltaisissa miehissä. Päinvastoin hän oli erittäin häveliäs ja peräti kohtelias. Hänen käytöksensä osotti mitä suurinta sievyyttä ja hyvää kasvatusta."

"Minä aloitin keskustelun ystävällisellä tavalla; ja koska kohta miellyin häneen, johdatin tutkimustani niinkuin vanha tuttava, jolloin puhe sattumalta kääntyi kirjallisuuteen, jonka huomasin hänen juurtajaksain tuntevan. Minä sain nyt tietää, että hänen pikavihaiset maanmiehensä, moninaisesti häntä ahdistettuansa, olivat heittäneet hänen vankeuteen ja hänen viimein täytyi vetoa Caesariin. Roman kansalaisena hänen oli oikeus tehdä niin."

"Näistä sain minä kysymyksilläni tiedon. Lopulta minä käskin hänen selittää itselleni perusmietteensä. Minä olin suostunut tähän mieheen ja minua halutti kuulla, mikä se oli, jonka vuoksi hän oli kärsinyt niin paljoa. Kun hän oli saanut luvan minulta, niinkuin myöskin kehoituksen vapaasti puhua, aloitti hän mitä kummallisimman kertomuksen, jota en minä, yksinkertaisena sotamiehenä, ymmärtänyt, mutta kenties sinä taikka Seneca, jotka olette filosofeja, siitä selkoa tekisitte."

"Hän jutteli minulle, että Juutalaisten joukossa oli ilmestynyt suuri opettaja, joka julisti itsensä jumalaksi taikka oikeammin ainoaksi jumalaksi; ja vanhaa tapaansa myöten Juutalaiset vainosivat häntä, veivät hänen viimein Pilaton tutkittavaksi ja panivat hänen hengeltä. Kaikki nämät tunsin jo ennen, mutta se keino, jolla hän nämät esitteli, oli sangen erinomainen."

"Silminnähtävästi oli hän ankarasti vastustanut tämän miehen seuralaisia ja vilkkaasti ottanut osaa heidän surmaamiseensa. Mutta jonakuna päivänä, kuin hän matkusti Damaskoon, tehokkaammalla tavalla työtänsä jatkaakseen, eräs näky äkki-arvaamatta häntä kauhistutti; ja hän vakuuttaa, että hän selvään näki taivaalla tuon mystillisen Jesuksen haamun, joka käski hänen luopua hänen työstänsä. Tämä tapaus iski niin hänen mieleensä, että hän itse rupeksi kristityksi. Mutta minä en voi likimainkaan laatia tätä kertomusta, niinkuin hän. Minä tunsin, että kumminkin hän uskoi, mitä hän sanoi, huolimatta siitä, uskoinko minä vai ei. Hän oli perinjuurin rehellinen — jommoinkin ihme näihin aikoihin."

"Hän kertoi vielä minulle paljon opistansa — että tämä Jesus on jumalan poika; että sielu on kuolematon ja että tämä kuoli sitä pelastaaksensa; mutta minä tunnustan, että kaikki nämät olivat enemmän ulkopuolella minun ajatusteni piiriä, sillä minä en ole koskaan paljon sellaisista asioista huolinut. Hän puolestansa uskoi sitä; ja se juuri minua kummastutti. Hän oli altis kuolemaan uskonsa tähden. Kuinkapa monessa Roman miehessä, rakas Cineas, asuisi tällaiset tunteet?"

"Mutta minä en osaa ensinkään kuvailla sinulle, kuinka voimakkaasti hän puhui. Siinä ei ilmestynyt taide, vaan luonto. Vaikka minä en ymmärtänyt sanaakaan siitä, mitä hän puhui, tunsin kuitenkin, että kaikki oli totta; hänen käyttöksensä saattoi minun näin tuntemaan. Kuunnellen ja katsellen häntä muistin nämät vanhan Homeron tunnetut jakeet:

"Vaan kun mahtava ääni Odysseyn rinnasta raikkui,
Lausehet lensivät kuin lumihöhtyivät talvella tuiskii,
Ei hänen vertaistaan lie ollut maan asujissa;
Emmepä muotoa vaan ihastelleet sankarin silloin."

"Kuinka hänen sitten kävi?" kysyi Cineas, joka oli tarkasti kuunnellut.

"No, minä laskin hänen vapaaksi. Alusta minä tunsin tämän miehen ja tutkimus oli ainoastaan näön vuoksi. Sen tähden minä lähetinkin hänen pois, ystävällisesti häntä puhutellen ja lausuen hänelle, että mielellään tahtoisin häntä jälleen kuulla ja nähdä. Hän katseli minua kunnioituksella, vaikka puoleksi nuhtelevaisesti, ikäänkuin olisi hän ajatellut, että minä unhottaisin hänen, enkä koskaan enää kuuntelisi sitä oppia, jota hän piti niin kalliina — mutta hän ei enää tämän suhteen puhunut mitään; vaan, kun hän oli lausunut minulle sulimmat kiitoksensa kohtuullisuudestani ja oikeudentunnostani, hän jätti soveliaalla kohteliaisuudella hyvästi ja lähti."

Cineas ei hetkeen aikaan sanonut mitään. Se suuri tarkkuus, jolla hän oli kuunnellut kertomusta tästä tutkimuksesta, todisti, että se oli hänen mieltänsä suuresti viehättänyt. Burrhus näytti olevan hyvillään tästä ilmeisestä osan-otosta; sillä hän näki siitä, että hän oli tuonut esiin semmoisen aineen, josta hänen vieraansa piti paljon lukua. Viimein lausui Cineas muutamilla sanoilla, kuinka hän suuresti ihmetteli tätä Juutalaista ja mainitsi tahtovansa nähdä häntä.

"Hän huvittaisikin sinua enemmän kuin minua, rakas Cineaani", lausui Burrhus, "sillä minä olen sotamies, mutta sinä filosofi. Sinulle tämän miehen opit olisivat otolliset. Sinä voit niitä ymmärtää ja keskustella niistä. Mutta minä en kumpaankaan kykene."

Paljon haasteltiin vielä kaikenlaisista asioista.

"Sinä tahdot kaiketi päästä Caesarin tienoille?" lausui Burrhus vähän ajan jälkeen kysyvällään äänellä.

Cineas viivytti vastaustansa. "Kyllä", sanoi hän viimein, kun ensiksi olemme saaneet jotakin tietoa Labeon kohtalosta."

"Olisi etuisampi, jos menisit hänen luoksensa", vastasi Burrhus. "Sinun omituiset taidon lahjasi suostuttelisivat hänen kauneuden tuntoansa. Hänen taipumuksensa vaartaa kahtaalle — kirjallisuuteen ja hekumaan. Tigellinus koettaa päästä arvoon sillä, että hän jälkimäistä halua kasvattaa; mutta suo minun sanoa sinulle, Cineas, että sinä voit vähän aikaa kilpailla myöskin Tigellinon kanssa, jos keisarille esittelet jonkun uuden teorian runon sepityksestä."

"Paljon kiitoksia", lausui Cineas. "Kun kerta lähden, tiedän minä siis, kuinka käytän itseni."

"Kun lähdet, vie hänelle joku uusi sävel- taikka runoustaiteen tuote ja, kun annat sen hänelle, puhu innokkaasti taiteesta. Sinun asiasi menestyy kohta. Minä vaadin sitä sinulta", lausui Burrhus. "Seneca olisi vielä arvossa, jos hän vaan olisi pysynyt entisessä mielenlaadussaan. Mutta hän tulee vanhaksi, eikä ole niin suuressa määrässä runoilia kuin filosofi. Kun lähdet Caesarin luo, älä ole liian filosofillinen. Ole runoilia! — ole runoilia!"

Cineas hymyili; ja kun hän vähän ajan perästä heitti jäähyväisensä, olivat Burrhon viimeiset sanat: "muista vaan! ole runoilia!"

Cinealla oli paljon ajattelemista, kun hän ratsasti kotiin. Oli jo myöhäinen ilta, kun hän ehti huvilan portille. Kova hälinä veti hänen huomionsa puoleensa. Kuului siltä kuin se olisi tullut kiivaasta kiistasta. Hän tunsu kartanonhoitajan Hegion harmittavan äänen, joka röyhkeimmällä tavalla käski jonkun lähteä pois.

"Mene tiehesi!" huusi hän. "Enkö minä jo ole sanonut sinulle, ettei hän ole täällä?"

"Pois tieltä, riiviö!" vastasi toinen. "Päästä minut sisään, taikka rutistan pääsi murskaksi!"

"Sinäkö?"

"Juuri minä, sinä hävytön ruoskan-ruoka! sinä ilkeä hirtehin! Eikö sinun selkääsi tarpeeksi kypsetty, kun orjana riuttelit, ettei sinun olisi tarvis yllyttää minua nyt lisiä antamaan?"

Hegion kävi vihan vaahto suusta.

"Minä olen Roman kansalainen!" hän lausui. "Minä huudan orjat tänne ja pieksetän sinun."

"Sinäkö Roman kansalainen!" ärjähti toinen katkeran ylenkatseen naurulla. "Sinä Syrian sikiö! Kuinka ainoastaan pari päivää sitten sinä tarjottiin torilla myytäväksi, jalat kipsillä silattuna, niinkuin muutkin orjat, tuoreena, äsken maahan tulleet tavarana. Sinäkö, sinä hirtehininen, Roman kansalainen? — kauppakalu, tuotu tänne viikunain ja taateleihin seassa ja samaan luokkaan luettu? Pois, mieletön, taikka minä lyön sinun kuoliaaksi!"

Hän astui Hegion puoleen. Tällä silmänräpäyksellä joutui Cineas paikalle. Hän oli kuullut, mitä oli lausuttu ja havaitsi heti, että vieras itsekin kykeni puoliansa pitämään. Tämä oli roteva mies; hänellä oli sotamiehen muoto ja hän näytti olevan noin viiden kymmenen vuoden vanha. Kun Hegio näki hänen lähestyvän, peräytyi hän pari askelta ja huusi isolla äänellä orjille: "Corbalio! Storax! Hoi! ottakaat kiinni tämä mies!"

Melkein samalla jo voimakas käsi tarttui hänen kurkkuunsa. Hegio rehki ja kimpui hurjasti. Mutta hänen syrialaiset jäsenensä eivät pitäneet vastustajan vahvoille suonille, jotka olivat romalaisessa sotapalveluksessa norjonneet ja tuhansissa taisteloissa terästyneet. Väkevällä hyömäyksellä hän viskasi kartanonhoitajan taaksepäin ja paiskasi hänen maahan.

Tällä oli joukko tukevia orjia tullut saapuville. Hegio nousi seisaalle ja kiljaisi heitä käymään vieraasen käsiksi. Cineas oli astunut ratsahilta ja vieras ja Hegio havaitsivat hänen nyt ensikerran. Hän viittasi kädellensä orjia takaisin ja kääntyi vierasta päin.

"Ottakaat kiinni hänet!" Hegio taas karjasi vihoissaan Cineasta kokonaan huolimatta ja koettaen orjia yllyttää.

"Jollet sinä vaikene", lausui Cineas kylmäkiskoisesti, "ryhtyvät he sinuun". Ja suurella ylenkatseella käänsi hän selkensä päin Hegiota. Syrialainen katseli häntä synkästi.

"Terve, jalo Cineas", lausui vieras. "Minun nimeni on Aurulenus Carbo; ja minä tulin tänne tänä aamuna poikani Julion pyynnöstä, joka on centuriona Auguston armeijassa ja pitää suurta ystävyyttä sinua kohtaan."

"Juliusko?" huudahti Cineas innolla; "Julionko isä? Sydäimestä terve tullut, ystäväni. Minä olen usein halunnut tavata sinua." Ja hän syleili vierasta.

"Olit sinä kuka olit", huusi Hegio, raa'asti heitä keskeyttäen, "pois täältä, taikka —"

"Kuinka!" huudahti Cineas, "etkö sinä tiedä, että, jos minä vaan virkan sanankin, nämät orjat ilolla panevat sinun kiinni ja suomivat sinua hengettömäksi? Pois, vimmattu, äläkä saata kovempaa rangaistusta itsellesi! pois!"

Hegion silmät lantuivat maahan tulisesta katsannosta ja kirouksia mutisten kääntyi hän pois ja meni tiehensä.

"Suo minun pyytää anteeksi, ystäväni", sanoi Cineas, "tämän hultion hävyttömyydestä. Hän on konna, jota minä juuri nyt aion rangaista, niinkuin hän ansaitsee."

"Sinun ei tarvitse pitää mitään puolustuspuhetta", vastasi Carbo. "Ja olethan paitsi sitä nähnyt, että minä kostin itse puolestani. Mutta nämät tämmöiset eivät kummastuta minua. Jokainen mahtava talo on täynnä näitä heittiöitä, joitten on lupa rankaisematta koiruudellaan solvaista kaikkia, jotka eivät liiku lukuisa saattoväki muassa. Joutavia! Ollaan tästä puhumatta. Roma on täynnä näitä Syrian hylkylä. Orontes purkautuu tänne ja koko valtakunta on Idän inhoista tulvillaan. Mutta minä aion kertoa sinulle, minkä vuoksi tulin tänne. Minun poikani Julius saapui kotiin noin kaksi kuukautta sitten, eikä tietänyt ennenkuin eilen, että sinä olit täällä. Kuu hänellä tänään oli muita toimia, hän ei itse päässyt sinua tervehtimään. Sen takia minä tulin hänen sijastaan; sillä minä tiedän kyllin kaikki, mitä sinä olet tehnyt hänen hyväksensä ja minä tahdon kiittää sinua, koska olet pelastanut hänen huonoudesta ja häviön tilasta. Hän on kertonut minulle, jalo Cineas, että hän, Athenaan majoitettuna, joutui kiusauksen valtaan ja pikaisesti tuli rappiolle. Sinä tapasit hänen, jopa juuri semmoisella hetkellä, jolloin hän rahapelin kautta oli pääsemättömiin velkaantunut ja viran hukka ja perikato olivat hänen tarjonansa. Sinä tapasit hänen, kun hän oli päättänyt murhata itsensä ja sinä johdatit hänen seuraasi, maksoit kaikki hänen velkansa ja, mikä parempi on, opetit häntä hyviä avuja ahkeroitsemaan. Mitäpä puheista? Hän pelastui ja sinun kauttasi. Jalo Cineas, isä kiittää sinua poikansa pelastuksesta."

Vakava Romalainen, joka oli puhunut kaikki nämät huomaamatta, että Cineas oli yrittänyt häntä keskeyttämään taikka hänen ylistyksiänsä ehkäisemään, tarttui nyt tämän käteen ja pusersi sitä

innokkaasti.

"Sinä ylistelet minua liiaksi", alkoi Cineas; mutta Carbo katkaisi hänen puheensa.

"Tässä on kylläksi. Minä en koskaan enää viittaa siihen. Minä vihaan ylistyksiä; mutta nämät sinä olet ansainnut. Puhutaan muista asioista."

"Tule siis", lausui Cineas; "menkäämme sisään" ja he astuivat yhdessä huoneeseen päin.

"Minä luulin, että sinä asuit Romassa", sanoi Cineas, kun he kumpikin sohvaansa nojausivat ja viiniä oli asetettu heidän eteensä. "Sinun poikasi sanoi, että sinulla oli oma talo kaupungissa."

"Niin olikin", vastasi Carbo, "viime vuoteen saakka. Mutta Roma iljetti minua aina. Se on syrialainen kaupunki ja pahuus, joka siellä kaikkialla vallitsee, tuntuu rehellisestä ihmisestä hirmuiselta. Mitäpä minusta Romassa? Minä en voi valhetella; minä en voi liehakoita eikä liioin kumarrella. Kun käyn jossakussa ylhäisessä perheessä, minä en voi hetkikautia leperrellä ynseitten palveliain kanssa, kunnes isäntä huolimattomasti viittaa minua puoleensa. Sentähden minä muutin sieltä pois tänne maalle pikkuiselle tilalleni, jossa saan nauttia raitista ilmaa ja vapautta."

"Asutko sinä lähellä täällä?"

"No, asun; vähäinen taloni on ainoastaan penikulman päässä. Sinä voit nähdä rakennukset" ja hän osotti sormellansa pikkuiheen huvilaan päin, joka pilkisti kaukaa puitten välistä.

"Niin", jatkoi Carbo, ruveten uudestaan Romasta puhumaan; "siellä ei ole rehellisyydellä mitään sijaa eikä työllä palkintoa. Omaisuus hupenee päivä päivältä ja seuraavana päivänä yhä enemmän hupenee. Minä havaitsin vähäisten säästöjeni kutistuvan ja sillä tapaa päätin asettua maalle, niin kauan kuin vielä oli jotakin elinpäivistäni jäljellä, niin kauan kuin ruumiini oli terve ja vahva ja niin kauan kuin voin liikkua sauvaan turvaamatta. Jääkööt petturit sinne; asukoot ne siellä, jotka voivat muuttaa valkean mustaksi, jotka voivat varkaudella ja kavalilla koukuilla itseänsä elättää. Kaupunki kihisee kulkunuijista, jotka ennen oliat koko Italiassa tunnetut, mutta nyt Romassa hääräävät teaterein ja julkisten näytelmien johtajina. Mikseivät he kaikkia itsellensä anastaisi? Niin todella aikaa voittain käykin. Tällä tämmöisellä tavalla Onnetar meidän kanssamme leikkiä laskee. Ei, ei. Romasta ei ole asuntopaikaksi minulle. Minä en voi pettää yleisöä sillä, että sanoisin itseni tähtien selittäjäksi taikka loihtijaksi; minä en voi enkä tahdo luvata tuhlareille heidän isänsä murhaamista; minä en ole koskaan sammakkojen sikikuntaa tutkinut, osatakseni siitä onnen vaiheita ennustella; enkä minä kartanonhoitajana pitäisi varkaita luonani. Minä en siis sovi Roman asukkaaksi ja sinä näet minun täällä; ja täällä minä olen tätä haikeata virttä vetäen, joka aina on ajatuksissani. Anna minulle anteeksi, ystäväni; mutta minä olen vanhan ajan Romalaisia ja minun on katkera nähdä isänmaani perikatona."

Cineas vakuutti hänelle, että hän otti osaa hänen tunteisinsa ja ymmärsi hänen mielen-karvautensa.

"Mielen-karvausko?" toisti Carbo. "Niin, kenen sydäntä ei kivistä, kun hän näkee syntymämaansa joutuneen vapautettuun orjien ja muukalaisten tanssiattarien valtaan. Imartelia on ainoa, jolle suosionosoitukset ovat tarjona. Syrialainen pystyy siihen virkaan paremmin kuin Romalainen. Orjana tulee hän tänne; ja yhtäkkiä on hän jo päässyt suureen suosioon ja saattaa istua sinua ylempänä pöydässä. Hän on valmis valehtelemaan sinusta ja erottamaan sinun kokonaan pois seurasta."

"Köyhällä ei ole tässä mitään edistymisen toivoa. Jopa oikeudenkin edessä hänen valaansa halveksitaan. Tuo kaikkein kunnollisin mies — tuo Numa itse jonkun nykyisen romalaisen tuomioistuimen eteen ja ensimmäiseksi kysytään tulojansa. Montako orjaa hänellä on? Montako auran alaa hän viljelee? Köyhät sysätään alhaisimmille sijoille pöydässä ja huonoimmille istuimille julkisissa näytelmissä."

Yhtäkkiä hän herkesi ja alkoi lempeällä ja aivan toisenlaisella äänellä puhua jostakin muusta. Cineas havaitsi, että hän oli vakava ja tyven, kun muista asioista keskusteltiin, mutta kun vaan Romasta puhe syntyi, hän muuttui katkeraksi, kiivaaksi ja tuliseksi. Hän rakasti isänmaatansa; hänen terävä silmänsä näki sen turmion, johon se oli vaipuva; eikä mikään toivon säde hänelle koittanut. Ei myöskään Cinealle. Hänkin tunsii pääkaupungin pahat tavat eikä ymmärtänyt, kuinka kaikki viimein päättyisi. Näin päivä ehtoontui ja myöhään illalla Carbo lähti.

Upseeri, joka purjehti Paavalin kanssa.

Muutamain päivän perästä kävi Carbo taas Cineaan luona ja tällä kertaa oli hänen poikansa Julius muassa. Jälkimäinen oli melkein saman ikäinen kuin hänen ystävänsä ja kantoi romalaisen centurion pukua. Hän tuli suuresti isäänsä, mutta hänen kasvoissaan oli enemmän hienoutta ja käytöksessä enemmän kohteliaisuutta. Cineas oli ulkona, kun he ratsastivat pihaan ja kiirehti heitä vastaan. Julius astahti maahan ja syleili häntä hellästi.

"Onnea ja terveyttä, kallis ystävä", lausui Julius. "Kuinkapa iloitsen, kun taas nähdä sinua ja lisäksi täällä!"

"Iloa ja terveyttä, armas Julius, ja tuhat kertaa terve tultua:

Ken sun Italian maille jälleen
Luo jumalain kotimaasi saattoi?

niinkuin Horatiosi lausuu; mutta tule:

Siis uhriteuras Jupiterille vie!
Laskeite luonain laakerin varjohon,
Sodasta uuvuksissa, maistain
Viiniä, jonka ma sulle säästin."

"Kuinka?" huudahti Julius, hymyillen, kun hän käsitysten ystävänsä kanssa astui huoneeseen, "alennatko sinä itsesi kertomaan latinalaisen runoilian lauseita? — sinä kiihkoisa Kreikkalainen!"

"No, tämmöisessä tilaisuudessa minä mielelläni säännöistä poikkeen, Horation tavalla:

"Ma hurja tahdon olla kuin Edonit;
Suloista mun on riemuella
Ystävän tultua armahimman."

Kaikki kolme olivat ennen pitkää huoneessa ja istuivat kukin sohvassaan, viiniä edessä. Cineas kyseli ystävältänsä kaikenlaisia. Hänellä oli paljon tiedusteltavaa, sillä hän ei ollut kuullut toisesta mitään siitä asti, kuin he olivat Athenassa yhdessä.

Viimein kysyi Cineas häneltä, mikä sattumus oli hänen Romaan saattanut.

Tästä kysymyksestä muuttui Julion käytös.

"Cineas", lausui hän, "minun matkani vaiheet ovat mitä ihmeellisimpiä milloinkaan olen kuullut."

"Kerro ne kaikin mokomin minulle", lausui Cineas suurella osan-otolla.

Tuosta alkoi Julius:

"Kun olin Palestinassa, löytyi siellä merkillinen Juutalainen, nimeltä Paavali. Tämä mies oli mainio siitä rohkeudesta ja innokkaasta tavasta, jolla hän puollusti erästä uutta uskontoa. Tätä saarnatessansa oli hän nähnyt lukemattomia vaivoja ja vaaroja. Viimein ottivat hänen vihollisensa hänen kiinni ja vetivät hänen oikeuden eteen. Tällä välin oli hän käyttänyt oikeuttansa Roman kansalaisena — hän oli Tarsosta syntynyt — ja vetonut Caesariin. Festus olisi päästänyt hänen vapaaksi, jollei tämä vetominen olisi tapahtunut; asiain näin ollen hän lähetti hänen Romaan muutamien muitten vankien kanssa ja minä määrättiin heitä kuljettamaan."

"Kohta ensi näöllä vankini muoto vaikutti minuun. Hänen iloinen ja kohtelias käytöksensä, hänen tyytyväinen mielenlaatunsa ja täydellinen hyväntahtoisuus olisivat itsestensä taivuttaneet minun hänen puoleensa. Mutta hänessä oli jotakin enemmän, sillä näitten kaikkien takana oli hänellä juhlallinen ja todellinen harrastus, hänen elämänsä tarkoitus."

"Hän ryhtyi mielellään puheeseen jokaisen kanssa, jota ylimalkain kävi lähestyminen ja pian minäkin olin kiertynyt keskusteluihin noista ylevistä aineista, joita sinä, Cineas, ensiksi opetit minua rakastamaan: sielusta, kuolemattomuudesta ja jumalasta. Minä en ole milloinkaan kuullut semmoisia ajatuksia kuin ne, jotka tällä miehellä oli. Ensiksi minä vertasin häntä Sokrateeseen; jälestäpäin havaitsin, ettei Sokrateen opetukset yksikään ainoa sisältänyt mitään tämänkaltaista."

"Hän saavutti itselleen kaikki minun luottamukseni. Minä kerroin hänelle, mitä olin Athenassa kokenut, parannuksestani, sinun hyvydestäsi, 'opettajasta' ja tämän opista; joita kaikkia hän suurella tarkkuudella kuunteli."

"Tavallista kulkua myöten tulimme Lykian kaupunkiin Myraan ja täällä tapasin yhden Alexandrian haahden, joka oli matkalla Italiaan, viljalla lastattuna. Tähän laivan me kaikki nousimme."

Sitten kertoi Julius mitä kummallisimmasta matkasta, joka koskaan on muistoon pantu; meren vaaroista; satamasta, jonka turviin jo paettiin, mutta joka jälleen jätettiin; tuosta kauheasta myrskystä, jonka käsissä heidän heikko aluksensa saamatonna ajeli; kaikkien laivassa olevien epätoivosta; yhden miehen sankarin-kaltaisesta ryhdistä, joka sanoillansa loi kaikkien sydämeen tyyneyttä, miehuutta ja toivoa. Hän kuvaili, kuinka he viimein viskattiin maalle, eikä yhtäkään henkeä menehtynyt, vaan kaikki pelastuivat, niinkuin Paavali oli ennustanut. Sitten mainitsi hän Paavalin ihmetöitä Melitassa ja kaikkien kummastusta, jotka ne näkivät. Tämän jälkeen kysyi hän Cineaalta:

"Mitä sinä tästä arvelet? ja kaikki nämät minä olen omin silmin nähnyt."

"Se on ihmeellistä!"

"Se on tosi, sillä minä näin sen. Se on sen jumalan voima, jonka palvelia Paavali on."

Cineas ei lausunut mitään.

Julius jatkoi kertomustansa:

"Me vietimme talvea saarella ja monta monituista kohtausta tapahtui siellä, joka ei koskaan mielestäni mene. Tämän ajan kuluessa puhui Paavali tarkemmin minun kanssani suuresta opistansa, jota varten hän oli niin kauan voimiansa ponnistanut ja niin paljon kärsinyt. Näitä kolmea kuukautta minä ainiaan muistan; ja minulla on paljon sinulle kerrottavaa, jota minun täytyy säästää toistaiseksi, koska minä tarvitsen pitkän ajan voidakseni näin tärkeistä asioista sinun kanssasi keskustella."

"Mutta minä tahdon päättää kertomukseni. Me olimme saarella noin kolme kuukautta ja sitten, kuin talvi oli kulunut, nousimme *Castor ja Pollux* nimiseen laivaan ja saavuimme jonkun ajan perästä Puteoliin. Sieltä tulimme Romaan."

"Hänellä näytti olevan paljon ystäviä täällä, jotka vartioivat häntä, sillä joukottain tulivat he häntä kohtaamaan, jopa muutamat *Forum Appii'hin* ja *Tres Tabernae'hen* asti. Heidän yhteentulonsa todisti, että tämä eriskummainen mies oli synnyttänyt heissä mitä hartaimpia ystävyys tunteita."

"Oletko sinä jälestäpäin häntä nähnyt?" kysyi Cineas.

"Olen", vastasi Julius, "usein. Minun vartianvirikani ei oikeastaan kokonaan loppunut ennenkuin muutamia päiviä takaperin, kun vein hänen Burrhon luo. Hän otettiin hyvin vastaan. Burrhuskin kunnioitti häntä ja salli hänen asua itsekseen yhden vartioivan sotamiehen kanssa."

"Minä kuulin Burrholta tästä yhtymyksestä", sanoi Cineas.

Julius näytti kummastuneelta.

"Minä olin Romassa pari päivää sitten ja kävin hänen luonansa. Hän ylisti suuresti tätä miestä."

"Hän on ihmeellinen mies. Hänen valtansa muitten suhteen on kummallinen. Minä kuulin erään ylevän puheen, jonka hän piti Feston ja kuningas Agrippan edessä. He ihastuivat hänen jaloon käytökseensä ja kaunopuheisuuteensa. Laivalla ollessaan hän vaikutti samalla tavalla meihin kaikkiin, minusta alkaen halvimpaan merimieheen asti. Hänen ryhtinsä tuossa pitkässä ja kauheassa myrskyssä oli uljas. Hänen miehuutensa ei höltynyt tuokioksikaan. Hänen levollisissa kasvoissaan kuvautui kaiken aikaa kirkas leppeys; ja kun hän puhui, hän aina hymyili iloisesti. Kaikkein mustempana hetkenä, jolloin epätoivo täytti jokaisen sydämen, hän seiso i vankkana, ikäänkuin olisi hän ollut täydessä turvassa. Minä puolestani luulen itsessäni olevan yhtä paljon rohkeutta kuin tavallisissa ihmisissä; mutta tässä oli mies, joka sillä välin kuin me tuskailimme ja odotimme viimeistä hetkeämme, pysyi niin järkähtämättömän vakavana meidän joukossamme, että yksistään hänen muotonsa tuotti meille uskallusta."

"Hänen tarvitsee tulla Romalaiseksi", lausui Carbo. "Hän on miehen mies. Minä en huoli siitä, mitä hänen kantajansa sanovat hänestä, hän on paras miehen peri-kuva."

"Semmoinen mies", sanoi Julius, "joka vastaa Horation jaloa kuvaelmaa:

"Ei aimo miehen, sitkeämielisen,
Voi järkähyttää tahtoa kiinteää
Raivolla rahvas, käskiessään
Kehnoja, eikä tyrannin katseet,
Ei Adriankaan myrskyinen valtias,

Ei Jupiterkaan ukkosenuolineen.
Jos maa ja taivas raukeais, hän
Pelvotta raunioin alle sortuis."

"Mutta hänessä oli jotain muuta kuin paljas urhoollisuus", lisäsi hän mietiskellen; "hänessä oli tuo hengen voima, joka piti hänen pystyällä ja teki hänen muita ihmisiä mahtavammaksi. Tämän yliluonnollisen voiman kautta hän ennusti meille meidän hädästä pääsömme, pelasti itsensä kaikkein myrkyllisimmästä mateliaisesta ja paransi sairaita kätensä päälle panemisella."

"Hän on noitamies", lausui Carbo, "hän saa voimansa jostakin saastaisesta lähteestä."

"Saastaisestako? Koko hänen elämänsä on puhdas ja kaikki hänen ajatuksensa ja sanansa. Sillä, huomattaat, hän teki kaikki nämät hyvydestä ja sääliväisyydestä; hän ei ole mitään voittoa ahnehtiva velho. Hän on köyhä ja hänen täytyy usein omin käsin tehdä työtä leipäänsä varten."

"Jos hänellä olisi yliluonnollinen voima, tarvitsisiko hänen työtä tehdä? Eikö hänen sopisi muuttaa kiviä kullaksi?" lausui Carbo.

"Hän ei sitä missään tapauksessa tee; vaan kuitenkin minä tiedän, että hänellä on semmoinen voima, sillä minä olen nähnyt sen. Hän ei koskaan kerskaile eikä isottele. Mutta kun köyhä isä kantaa hänen luokseen kalvean lapsensa taikka itkevä äiti pyytää hänen tulemaan poikansa kuolinvuoteelle, silloin jumalallinen sääliväisyys kirkastaa hänen kasvonsa ja hän lähtee, hyvydestään ja hellyydestään, sairasten puolesta rukoilemaan ja heitä pelastamaan. Hän sanon: 'se on kaikki sen Jumalan työ, jota minä nöyrästi rukoilen; minä olen ainoastaan heikko ihminen, jok'en itsestäni saa mitään aikaan.'"

"Yksi hänen kumppaneistansa kertoi lisäksi minulle paljon hänestä. Hän kertoi hänen kummallisesta matkastaan maissa ja Kreikassa, — kuinka hän välisti kivitettiin melkein kuoliaaksi, mutta toisinaan häntä jumalaksi kunnioitettiin. Tämä mies, joka oli hänen matkatoverinsa, oli itse erinomainen henkilö, jossa havaittiin paljon Paavalin mielen-tyyneyttä ja syvää tarkoitusta; mutta hän näytti pitävän itsensä vähäpätöisenä ystävänsä rinnalla."

"No, tuo yliluonnollinen voima ei ole aivan käsittämätön!" lausui Carbo. "Eikö Sokrateellakin ollut tällainen suojeleva henki?"

"Sokrateen suojeleva henki oli aivan toisenlainen kuin tämä. Se oli enemmän jonkun sisällisen vartian kaltainen, joka varoitti häntä vaaroista; se ei ollut mikään itsetoiminen voima niinkuin tämä, jonka avulla Paavali sairaita paransi."

Cineas ei juuri lausunut mitään. Julion kummallinen kertomus painui syvälle hänen mieleensä. Tämä Paavali oli jo ennen hänestä erinomainen. Nyt olivat asianhaarat ympäröineet häntä uudella ja suuremmalla viehätysvoimalla.

"Mitä ne suuret opit ovat, joihin sinä niin isolla innolla viittaat?" kysyi Carbo. "Mika Paavali on? mitä hän opettaa? Mikä se uusi asia on, jota varten hän kärsii niin paljon ja on altisna kuolemaan?"

"Minä en voi juuri tällä haavaa selittää näitä", vastasi Julius.
"Ainakin hän on kristitty —"

"Kristitty!" huudahti Carbo häntä keskeyttäen. "Kuinka! ainoastaan kristitty!"

Hänen muotonsa ilmoitti ylenkatsetta ja suuttumusta.

"Minä tunnen heidän: — Roman kirouksen ja maailman hylkyjoukon. Nämähän ne miehet ja opit ovat, jotka saattavat keisarikunnan häviöön."

"Kuinka?" kysyi Julius lempeästi.

"No, he harjoittavat inhottavia salaisia paheita."

"Minä tiedän sen perättömäksi", sanoi Julius; "sillä minä olen ollut saapuvilla monessa heidän salaisimmassa kokouksessaan ja vakuutan sinulle, että heidän tarkoituksensa on puhdas ja pyhä."

"Olkoon niin, he ovat kumminkin pelkureita; he opettavat, että sodankäynti on väärä, että pelkurimaisuus on heidän jumalallensa otollinen. Roma on kylläksi jo veltostunut; mutta tämä oppi, se se voi miehuuden viimeisen kipinän sammuttaa."

"Isäni", lausui Julius totisesti, kun Carbo oli herjennyt puhumasta, "oliko se mies, josta olen kertonut, pelkuri? Hän, joka tuon hirmuisen onnettomuuden uhatessa urhoollisuudellaan häväsisi Roman soturit, hänkö pelkuri? Soisinpa useita tällaisia löytyvän."

"Ei", vastasi Carbo suoraan; "ei kumminkaan hän ole mikään pelkuri. Totta puhuen! ei mikään koeta miehen luontoa niin paljon kuin haaksirikko."

"Ja minä takaan sinulle, että kaikki muut ovat tässä kohden hänen kaltaisensa. Sinä olet kuullut heidän vihamiestensä joutavia loruja; sillä kaikista ihmisistä maailmassa kristityt kaikkein vähimmin kuolemaa pelkäävät. Aasiassa heidän on monen ollut kärsiminen ja kuoleminen; ja he menevät aina teloitettavaksi ei ainoastaan mielentyyneydellä, vaan myöskin ilolla."

"Ilollako?"

"Niin. Heidän uskonsa on semmoinen, että he ovat varmat siitä, että he pääsevät ikuisen onnelliseksi taivaassa; ja sentähden he eivät pelkää kuolemaa. Lienevätköhän semmoiset ihmiset pelkureita?"

Carbo oli vaiti.

Lopuksi päivää Cinealla ja Juliolla oli paljon haastelemista toinen toisensa kanssa. Keskustelua kristityistä jatkettiin; mutta lavealta kertoi Cineas Labeon poissa-olosta ja Hegion konnamaisuudesta. He erkanivat illalla, keskinäisesti luvaten käydä toistensa luona.

"Ja minä vien sinun jonakuna päivänä tätä kummallista Juutalaista katsomaan", lausui Julius hymyllä, jok'ei kokonaan peittänyt sitä suurta totisuutta, jolla ehdotus tehtiin.

VII.

Syrialainen saa nuhteita.

Kymmenen viikkoa oli kulunut siitä ajasta, jolloin imettäjä ensiksi sairastui ja hän alkoi nyt vähitellen tointua. Isaak piti rehellisesti puheensa ja osotti väsymätöntä huolta; hyvä menestys palkitsisin hänen taitonsa. Hän vastaan-otti tyvenmielisesti Helenan kiitokset ja ylistykset ja jatkoi tointansa paremmilla toiveilla kuin koskaan ennen.

Kun imettäjä rupesi ymmärtämään, mitä hänen ympärillensä tapahtui, hän kaikkein ensiksi huomasi Helenan hellät huolet. Eivät mitkään sanat näyttäneet kylläksi voivan ilmoittaa hänen kiitollisuuttansa. Hän vuodatti kaikki jalon sydämensä hartaat tunteet emäntänsä eteen ja vakuutti, ettei hän milloinkaan voisi tämmöistä hyvyttä kostaa.

Välisti palasivat imettäjän ajatukset siihen hänen elämänsä surulliseen tapaukseen, jonka Cineas niin äkkiä oli hänen muistiinsa johdattanut ja Helena ymmärsi sen murheen, joka ilmaantui hänen kasvoissaan; mutta sairas rauhottui, heti kuin hän alkoi muita asioita ajatella ja tuo tavallinen kirkkaus, joka ennen loisti hänen muodostaan, pääsi taas valtaansa. Helena kartti tarkasti tähän suureen suruun viittaamasta, eikä kajonnut mihinkään aineeseen, joka jollakin tapaa suittaisi siihen yhtyä. Hän puhui ennemmin hänen kanssaan hänen parannuksestaan ja siitä ajasta, jolloin hän jälleen rupeisi Markoa hoitamaan.

Mitä Markoon tulee, oli hänen ilonsa rajaton, kun imettäjä taas tunsu hänen. Hän oli ollut kovin suruissansa siitä, ettei tämä ollut ensinkään taudin kestäessä pitänyt hänestä lukua ja lapsellisella tavallansa pelännyt, että hän oli tehnyt jotain, joka oli imettäjä loukannut; mutta nyt palaava järki ja terveys saattoivat kaiken imettäjän entisen rakkauden vireille ja Markus näki, ettei hän ollut muuttunut.

"Sinä olet taas minun oma rakas imettäjäni", lausui hän, kun hän hartaasti syleili häntä ja suuteli hänen vaaleita kasvojaan. "Ja nyt sinä pian kävelet minun kanssani käsi kädessä niinkuin ennen platanipuitten alla ja kertoilet minulle tuosta kalliista Jumalasta ja Vapahtajasta ja kaikista noista kummallisista tarinoista. Enkä minä, armas imettäjä, ole yhtäkään ainoata niistä unhottanut, vaan olen ajatellut niitä joka ilta, kunnes nukuin ja sitten minä näin unta niistä aamuun asti."

Imettäjä silitti lempeästi pojan päätä laihalla kädellensä ja kyynelät nousivat hänen silmiinsä.

"Niin, lapsi kultani; minulla on paljon, paljon kertomista sinulle ja, jos Jumala suo, kävelemme taas platani-puitten alla."

"Ja minä rupean kuunteliaksi", lausui Helena lempeästi.

Imettäjä katsahti ylös tutkistellen. Kummasteleva ja suuri uuteliaisuus näkyi hänen silmissään.

"Minä olen Markolta kuullut niin paljon sinun kertomuksistasi", sanoi Helena ystävällisesti, "että minua haluttaa kuulla vielä enemmän. Tiedätkö, miltä tuntuu, kun mieli aina hehkuu ja palaa johonkuhun parempaan lohdutuksen lähteesen kuin se, jonka tämä elämä tarjoopi? Sinä tiedät, sinä tiedät! Sinä voit ymmärtää minun tunteeni."

"Sinunko tunteesi, rakastettu emäntäni?" huudahti imettäjä ja toivo hohti hänen kasvoistansa; "minä tahtoisin panna henkeni sinun tähtesi. Jospa minä vaan rohkenisin kertoa sinulle, mitä tiedän; jos sinä vaan haluaisit kuunnella."

Hän vaikeni.

"Sieluni", lausui Helena totisella äänellä, "sieluni kaipaa rauhaa. On ainoastaan yksi, joka voi sen antaa sille. Sinä olet löytänyt hänen. Hän se juuri on, jonka nimen sinä olet houreissasi maininnut, jota rukoilet, johon turvaat. Jospa vaan minä voisin tietää, mitä sinä tiedät ja tuntea niinkuin sinä tunnet, silloin saisin rauhan. Sinun täytyy opettaa se minulle. Sinun täytyy puhua minulle, niinkuin olet Markolle puhunut. Sinun täytyy ilmoittaa minulle salainen lohdutuksesi."

Imettäjä vapisi liikutuksesta ja pannen hermottomat kätensä ristiin ummisti hän silmänsä ja hänen huuliltansa kuului rukouksen sanoja.

"Siunaa Herraa, sieluni!" lausui hän viimein äänellä joka väräytti Helena. 'Siunaa Herraa, sieluni ja kaikki, mitä minussa on, siunaa hänen pyhää nimeänsä!' Hän on kuullut rukoukseni. Hän on herättänyt nämät kaikki sydämet, että ne kaipaavat häntä."

"Sieluni ylistää Herraa ja henkeni riemuitsee Jumalassa, Vapahtajassani."

Helena pidätti häntä lempeästi.

"Ei nyt, ei nyt", hän sanoi. "Sinä olet liian heikko. Vähinkin mielenliikutus raukaisee sinua ja tekee sinun heikommaksi."

"Voi kallis emäntä", vastasi imettäjä, "se ei heikennä minua, se vahvistaa."

"Ei. Katso, kuinka sinä väriset. Sinun sydän-raukkasi sykkii, niinkuin se olisi pakahtumaisillaan."

"Mutta minä viihdyn, jos puhun tästä sinun kanssasi. Juuri tässä ajatuksessa on lohdutus ja lepo."

"Aivan niin; mutta sinun täytyy pitää tämä ajatus itseksesi, kunnes olet voimistunut."

"Oi, minä halaan nyt puhua siitä sinun kansiasi!" ja innoissaan yritti imettäjä kohottamaan itseänsä kyynäspäälleen. Mutta hän oli liian heikko ja vaipui kohta takaisin huoaten.

"Tuosta", lausui Helena lempeästi, "sinä näet, kuinka heikko sinä olet. Minä olen pahoillani, että tulin tästä nyt puhuneeksi. Kun olet vaurastunut, minä tahdon ilolla kuunnella, mutta nyt täytyy minun kieltää. Ajattele, kuinka Isaak, joka niin huolellisesti ja taitavasti on hoitanut sinua, suuttuisi, jos minä malttamattomuuteni kautta saattaisin sinun uudestaan taudin käsiin. Ei, ei. Meidän täytyy molempain odottaa."

"Minä tottelen siis", sanoi imettäjä heikolla äänellä. "Sinä tiedät paremmin kuin minä ja minä teen, mitä hyvänsä tahdot. Mutta voi, minkä uuden lohdutuksen olet minulle antanut! Jos mikään asia voi väleen tehdä minun terveeksi, niin tämä se on. Se on jo poistanut minusta kaikki minun suruni."

Imettäjä luuli lujasti muutamain päivien jälkeen pääsevänsä toiveittensa perille ja kykenevänsä puheisiin emäntänsä kanssa siitä hyvästä aineesta, jonka keskustelemiseen tämä oli häntä pyytänyt; mutta hän ei arvannut voimiensa heikkoutta. Hänen ijästyneessä ruumiissansa ei ollut sitä jäntevyyttä, jonka kautta lyhyellä aikaa taudin kohtauksista toivutaan; päivä toisensa perästä kului eikä kuitenkaan mitään erinäistä muutosta havaittu, ei silloinkaan kuin parantuminen tavallista kulkuansa kävi.

"Armas äiti", sanoi toisinaan Markus, "kummallista, että rakkaan imettäjäni täytyy niin kauan kärsiä! Ensiksi minä luulin, että hän jättäisi meidän ja lähtisi tuohon kirkkaaseen maailmaan, jossa enkelit ja pyhät lapset asuvat; mutta hän ei mennyt, ja nyt, minkä vuoksi hän ei tule terveeksi?"

Helena selitti hänelle, kuinka niin vanha ihminen tarvitsee pitkän ajan kostuaksensa.

"Minä rukoilen Jumalaa hänen puolestansa, — Jumalaani ja Vapahtajaani — ja siinä on syy, minä luulen, jota vasten hän paranee; eikä hän olisi parannut ensinkään, jollen olisi rukoillut — eikö niin,

äiti?"

"Minä en tiedä, kultaseni", lausui Helena, jok'ei ymmärtänyt mitä oikein vastata.

"Mutta minusta on vaikea rukoilla ilman häntä; se on, minusta tuntui siltä."

"Kuinka?"

"No, en minä tiedä; mutta, kun hän oli minun kanssani, näytti siltä, kuin olisi koko huone ollut enkeleitä täynnä ja välisti niinkuin Vapahtajani olisi seisonut vieressäni, hymyillen minulle aivan niinkuin imettäjä ennen hymyili. Ja kun hän oli kipeä, oli huone aivan tyhjä. Mutta jonkun ajan perästä alkoivat enkelit tulla jälleen; ja nyt, kun minä rukoilen, minä luulen, että Jumala kuulee."

Näin oli Markon tapa haastella äitinsä kanssa, sillä välin kuin Helena hartaammin kuin koskaan ennen halusi tulla osalliseksi tuommoiseen puhtaaseen ja pyhään yhteyteen ja ruveta poikansa suhteen samaksi kuin imettäjä oli ollut.

Koko tämän ajan oli Cineas ollut melkein tykkönään kiinni Isaakin tutkimuksissa ja niissä erinäisissä tuumissa, jotka olivat tarjona, kun aiottiin Hegiota vastaan neuvoja nivoa. Siitä asti kuin Hegio purkasi vihansa Carboa vastaan, ei Cineas muutamana päivänä pitänyt hänellä mitään väliä; mutta viimein tuotti hän kartanonhoitajan eteensä. Syrialainen tuli sisään ja hänen kalseat kasvonsa olivat entistensä synkeämmät. Hänen tervehdyksensä osotti niin suurta halveksimista, että Cineas katsoi tarpeelliseksi siitä muistuttaa.

"Ystäväni", hän lausui, "kun astut isäntäsi eteen, sinun pitää käyttää itseäsi alamaisen tavalla."

Hegio ei puhunut mitään ja Cineas jatkoi:

"Kun solvasit ystävääni Carboa, olisit ansainnut tulla rangaistuksi ja pois ajetuksi; mutta minä en tahto menetellä väärin, vaan odotin sen vuoksi siksi kuin vihani lauhtui, että voin harjottaa kohtuutta sinun suhteesi."

"Sinun ei ole mitään tekemistä minun kanssani", vastasi Hegio jyrkästi.
"Sinä et ole minua pestannut."

"Sen perästä, mitä nyt on tapahtunut, olisi oikein, että heti kohta lähettäisin sinun matkoihisi", lausui Cineas tynesti. "Mitä minun oikeuksiini ja valtaani täällä koskee, minä luulen sinun erehtyneen. Minä olen Markon holhoja ja tämän kartanon haltia."

"Sinäkö?" huudahti Hegio kummastellen.

"Minä en tiedä, mitä myönnytyksiä tulee suoda tuommoiselle hävyttömälle konnalle, kuin sinä olet. Sinä et nähtävästi tiedä, kuka ja mitä minä olen. Sinä et näytä tietävän, että minä voisin silmänräpäyksessä tehdä lopun sinusta ja sinun viheliäisestä elämästäsi."

"En", vastasi Hegio kylmäkiskoisesti; "en minä sitä tiedä."

"Että sinä täydellisesti tyydyt ja pääset siitä huolesta, onko minun oikeuteni perustettu, minä tahdon näyttää sinulle nämät asiakirjat, jotka sinun isäntäsi on allekirjoittanut. Sinä näet, että hän on määrännyt, että, jos muutamat asiat tapahtuvat, minä rupean hänen poikansa holhojaksi ja koko hänen omaisuutensa täysivaltaiseksi haltiaksi. Nämät asiat ovat tapahtuneet ja minä olen täydellisesti uusiin toimituksiini ruvennut. Minä olen isäntä täällä."

"Sinä luulet kai, että minä aion kostaa sinun solvauksesi. En laisinkaan. Sinä olet liian huono minun huomattavakseni. Sinä olet kurjimmasta kansan suoskusta kohonnut tähän asemaan. Minä tyydyn siihen, että saan sysätä sinun siitä pois."

"Kenties sinun murheesi tämän perheen edusta saattaa sinun kummastelemaan, kuinka minä olen asetettu tänne tällaisen vallan pitäjäksi. Sillä minä voin huomispäivänä myydä nämät kaikki, jos mieleni tekee. Minä tahdon päästää sinut tästäkin surusta. Markus ei peri ainoastaan tätä kartanoa, vaan myöskin minun omaisuuteni. Tämä ei ole mitään sen suhteen, mitä minä jätän hänelle. Minun kuoltuani omistaa hän enemmän kuin kaksikymmentä kartanoa Akajassa, niistä lähtee itsekustakin enemmän tuloja kuin mitä sinun vertaisesi onneansa varten tarvitsee. Sinä näet siis, että Labeon sekä perillinen että kartano ovat hyvässä turvassa minun hoivissani. Häneltä jää pojalle tämä kartano ja viisikymmentä orjaa; minä annan hänelle enemmän kuin kaksikymmentä kartanoa ja kymmenen tuhatta orjaa."

"Sinä olet viekas konna, mutta sinä olet tyhmästi asiaasi ajanut. Keinokkaana petturina olisi sinun pitänyt hankkia tarkat tiedot minusta. Sinä olisit sitten koettanut synnyttää minussa hyvää ajatusta

itsestäsi. Pahoin sinä erehdyit, kun rohkenit röyhkeydellä kohdella miljonien omistajaa. Minä olisin enemmän hyödyttänyt sinua, kuin Tigellinus; sillä, jos olisit koettanut, olisit voinut rankaisematta pettää minua. Häntä sinä et voi pettää."

"Kuule vielä, mimmainen kaksinkertainen houkkio olet ollut. Sinä luulet olevasi Tigellinon suosikki a lemmitty. Sinä tiedät, että suojeliasi antaisi huomenna ristiin-naulita sinun, miellyttääkseen niin rikkaasta miestä kuin minä olen. Etkö tiedä vai oletko unhottanut, mitä rikkaus Romassa aikaan saa? Etkö tiedä, että tämä sinun uusi suojeliasi uhraisi tuhat semmoista kuin sinä, jos hän sen kautta voisi päästä miljonain hallitsian suosioon ja testamentin kautta saada edes osan hänen rikkaudestaan?"

Syrialainen oli kuunnellut Cineasta syvillä ja vaihtelevilla tunteilla. Alusta oli hän pitänyt tätä Kreikkalaisena, joka kenties oli suurta sukua, mutta niinkuin useammat Kreikkalaiset, vähissä varoissa. Niin paljon kreikkalaisia seikkailioita oleskeli Romassa, että paljas nimi oli samanveroinen kuin kova hätä ja näppärä petturimaisuus. Hän luuli, että Cineas oli tullut anastamaan tätä kartanoa itselleen.

Ihmeekseen ja suureksi hämmästyksekseen havaitsi hän mimmainen hölmö hän oli ollut. Ensiksi hän ei uskonut Cineaan vakuutuksia, vaan piti kaikki tyhjänä kerskauksena. Mutta kun Cineas sanoa sukaisi hänelle Tigellinon nimen — tämän nimen joka jo oli kaikkien kauhuna — kun hän mainitsi sen niin halveksivalla tavalla, niin tyvenen mahtavana muodoltansa, silloin näki hän, että Cinealla oli kaikki ne rikkauudet joita tämä omiksensa väitti. Silloin näki hän koko äärettömän typeryytensä. Cineas oli nimittänyt juuri sen asian, joka kaikkein enimmin valloitti Hegion mielen. Raha oli Hegion jumala. Miljonain valtava hallitsia oli hänestä miltei jumalallinen olento. Koko hänen käytöksensä muuttui. Hänen kasvoissaan ilmestyi mitä suurinta ja ilkeintä nöyryyttä. Cineaskin kummastui tästä muutoksesta.

"Jalo Cineas", sanoi hän, syvästi kumartaen tämän edessä, "minä olen pahasti sinua loukannut. Jos minun sopii toivoa itselleni anteeksi saamista sinulta, täytyy minun hartaasti pyytää sitä. Kuule minua: minun ainoa rikokseni oli, mitä itse nimität solvaukseksi ystävääsi vastaan. Voi' minä en tietänyt, että hän oli sinun ystäväsi. Hän tuli — ja sinä suot minulle anteeksi, jos sanon, ettei hänellä ollut sitä majesteetillista ja ylevää ulkomuotoa, joka sinun ystävillesi sopii — hän tuli ja jakeli minulle käskyjänsä niin ylpeästi, kuin olisin ollut hänen orjansa. Minun kiivas luontoni yltyi. Hän löi minua ja se vimmastutti minua. Minä unhotin itseni sinunkin läsnä ollessasi ja nöyryimmällä tavalla anon minä anteeksi pikaista ylenkatsettani. Minua oli ankarasti lyöty ja minä olin harmista hurjistunut."

"Voi! minulla ei ole mitään arvoa Tigellinon silmissä enkä minä ymmärrä, mitä sinä tarkoitat. Minä tiedän hyvin, että semmoinen mies, kuin sinä, voi tehdä, mitä hän tahtoo, köyhälle mies-rukalle, kuin minä olen. Säästä minua. Minun on henkeni sinun käsissäsi. Polvillani minä rukoulen sitä sinulta."

Ja inhoittavassa nöyryydessään lankesi Hegio todestikin maahan ja halasi Cineasta polvista.

Hänen koskemisensa vaikutti Cineasaan niinkuin jonkun matelia-eläimen.

"Nouse", lausui hän kylmäkiskoisesti; "minä en pyydä sinun henkeäsi. Minun on siinä kyllä, että ymmärrät minua niin hyvin, että tiedät minun voivani sen helposti sinulta riistää, jos niin minua haluttaa. Mutta se ei haluta minua."

Hegio nousi ja lausui hänelle ylimäärin kiitoksiansa.

"Kuule minua", sanoi Cineas, "ja lähde sitten. Koska minä nyt ryhdyn tämän kartanon hoitamiseen, tahdon tietää, millä kannalla sen asiat ovat olleet Labeon lähdön jälkeen. Laita täydellinen tili kaikista. Näytä se minulle. Varo, ettet mitään väärennä. Sillä minä sanon sinulle, että jos epäilen vaan ainoatakaan kohtaa, minä tutkin kaikki; ja voi sinua, jos niiksi kerta tulee! Mene nyt!"

Hegio yritti puhumaan.

"Anna minulle aikaa —"

"Aikaako? No, minä en tahdo sinua hoputtaa. Käytä siihen yksi kuukausi taikka kaksi. Muista vaan, mitä minä olen sanonut ja ole varovainen! Mene nyt!"

Syvästi kumartaen Hegio tuskastuneella muodolla jätti huoneen.

"Opettaja."

Niistä monesta kartanosta, jotka olivat lähellä Labeon huvilaa, oli yksi, jonka omistaja oli Aulus Plautius, korkea-arvoinen mies, joka oli tehnyt ensimmäiset valloitukset Britanniassa keisari Claudion hallitessa. Hän oli ollut maaherrana siellä; ja muut olivat laventaneet hänen valloituksiansa, siksi kuin kapina alkoi. Hänen virkansa oli ollut vaivaloinen ja hän tunsu juurta-jaksain Britannialaiset. Kohta tänne ensikerran tultuaan oli Helena joutunut tuttavuuteen Plaution puolison kanssa, mutta suru ja kivulaisuus pitivät häntä paljon kotona, etteivät he suuresti toistensa kanssa seurustelleet.

Hänen nimensä oli Pomponia Graecina. Hän oli jaloa sukuperää, ja hänen luontonsa oli vielä jalompi. Sillä aikaa kuin imettäjä hitaasti parani, joutui Helena eräänä päivänä iloisen hämmästyneeksi, kun Pomponia tuli häntä tervehtimään. Paitsi sitä iloa, jonka hänen läsnä-olonsa tuotti, toivoi Helena vähäisen, että jonkunlaisia uutisia oli Britanniasta tullut. Kun tavallisten tervehdysten perästä hiukan oli keskusteltu yleisistä asioista, lausui Pomponia:

"Minun ei tarvitse kysyä, oletko sinä levoton puolisosi tähden. Minä tiedän hyvin, mitä semmoinen tuska maksaa, sillä, niinkuin tiedät, taisteli minunkin puolisoni heitä vastaan; mutta samalla kertaa, kallis ystäväni, arvelen, että on paljon toivoonkin syytä."

Hän alkoi sitten kertoa Helenalle moninaisia, jotka suurimmassa määrässä tätä lohduttivat. Hän mainitsi Britannialaisten omituisuuksia, heidän äkki-arvaamattomia päällekkauksiansa, heidän kateuttaan ja keskinäisiä kiistojaan, heidän taipumustansa vähän ajan perästä yhteisestä yrityksestä luopumaan. Hän vakuutti, että hänen oma puolisonsa arveli, ettei ollut vähintäkään pelon syytä Suetonion armeijan suhteen; vaan että se välttämättömästi, jos edes jommoistakaan päällikkyyttä löytyi, perin juurin voittaisi Britannialaiset ja ottaisi heistä koston.

Nämät tämmöisestä lähteestä saadut sanat vaikuttivat monta vertaa enemmän kuin kaikki, mitä Helenalle oli lausuttu. Ne hänen mieltänsä rauhoittivat. Jos kukaan, tiesi Aulus nämät asiat, ja hänen ajatukseensa Helena nyt pani suurta arvoa. Pomponia ilostui, kun hän näki sanojensa vaikutuksen siinä enentyneessä vilkkaudessa, joka äkkiä Helenassa ilmestyi.

"Rakas ystäväni", lausui hän, "se aika, jolloin puolisoni oli poissa, oli kaikkein merkillisin elämässäni. Minä en unhotta sitä koskaan. Hänen sotiansa kestäessä oli keskinäinen yhteys hänen ja meikkäläisten välillä toisinaan katkaistu ja hirvuisen levottomuus vaivasi minua. Minä en tietänyt mitä tehdä, mihin mennä."

"Ja kuinka se päättyi? mitä tapahtui?" kysyi Helena, kun Pomponia tuokioksi taukosi.

"Minä tein lakkaamatta lupauksia jumalille puolisoni onnellista palausta varten. Mutta meidän uskontomme jumalat näyttivät minusta aina hirmuisilta. Minä en uskonut noita tavallisia tarinoita heistä; vaan minulla ei ollut mitään muuta tietoa heistä kuin tarinain antama. Minä noudatin menetyksessäni jonkunlaista taika-uskoa ja tunsin koko ajan, että se oli pelkkää taika-uskoa. Minun lupaukseni lausuttiin muutamille siveyttömille daimoneille, jollei niitä lausuttu sattumukselle, taikka aivan ketäkään ajattelema. Tämä se oli, joka huoletti minua. Mutta kenties minä väsyttän sinua, kun tällä tavalla itsestäni puhun."

"Minuako väsyttät? Oi, ei", huudahti Helena; "minua haluttaa kuulla kaikki. Mikä hyvä onni saattikaan sinua luokseni? Minä olen samoja epäillyt, vaikka vähäisen eri tavalla, ja myöskin nyt minä kaipaen jotakin parempaa kuin tämä yleinen uskonto taikka kreikkalainen filosofia."

"Kallis ystävä", lausui Pomponia suuresti liikuttetuna, kenties minun kertomukseni voi hyödyttää sinua. Minä en tuntenut mitäkään filosofiaa. Minä olin vaan yksinkertainen nainen, minä olin saanut aivan tavallisen kasvatuksen — mutta minä jatkan. Palvelustyttöni katseli usein minun suruani ja havaitsi viimein sen syyn ja kaikki haluni ja toivoni."

"Tämä tyttö oli Kyrenestä kotoisin ja oli jonkun ajan palvellut minulla. Hänen uskontonsa oli ihan toisenlainen kuin minun. Minä en sitä koskaan paljon ajatellut, sillä itsekullakin kansalla on oma uskonsa; ja minä luulin hänen uskonsa olevan niinkuin muitten hänen kansalaistensa."

"Mutta ennen pitkää minun oli syytä ajatella toisin. Vähitellen ja syvimmällä kunnioituksella rupesi hän uskonnostansa puhumaan. Minun huomioni oli herätetty ja osan-otoni viritetty. Siinä oli jotain, joka suuresti vaikutti minuun. Hän puhui eräästä korkeimmasta olenosta — totisesta jumalasta, joka hallitsee kaikki ja kaikkia hoitaa. Hän kertoi, kuinka tämä ainoa loi ihmiset, mutta he tekivät syntiä häntä vastaan. Hän jutteli, kuinka hän armahti heitä heidän syntiin-lankeamuksensakin perästä ja ajatteli neuvoja heidän pelastukseksien. Hän nimitti vielä monta sanansaattajaa, jotka jumala oli lähettänyt maailmaan, — miehiä, joista emme Kreikanmaalla ja Romassa ole koskaan kuulleet, mutta jotka kuitenkin jättivät sanomansa ihmisille kirjoituksissa, jotka vielä säilyvät. Ennen kaikkia hän

kuvaili, kuinka joku oli tulossa, jonka oli määrä selittää kaikki ja antaa maailmalle uusi uskonto ja uusi toivo."

"Hänellä oli paperi-kääry näitä ihmeellisiä sanomia, josta hän luki sanoja, niin täynnä rakkautta ja armoa, niin kummallisia tarkoituksensa puolesta ja sisältäen niin yleviä aatteita, että sydämeni pohjasta tunsin, että ne tulivat taivaasta. Suuren jumalan rakkaus ja armo! Tämäpä ajatus johtui mieleeni, ikipäiviksi siihen jäädäkseen. Sitten luki palvelustyttöni minulle eriskummaisia ilmoituksia ja ennustuksia eräästä, joka oli tulossa. Lopulta luki hän kijoituksen, joka ilmoitti, että hän oli tullut."

"Että hän oli tullut!" huudahti Helena, pannen kätensä ristiin ja kääntyen loistavin silmin Pomponiaa likemmäksi. "Oi, kuinka sinun sanasi painuvat sieluuni! Kuka hän on ja milloin hän tuli?"

"Se kirja, jonka palvelustyttöni luki minulle, sisälsi kummallisen kertomuksen eräästä, joka meidän tähtemme rupesi ihmiseksi ja oleskeli vuosikausia maailmassa ja viimein surmattiin!"

Helena toisti nämät sanat, kammova kunnioitus silmissään.

"Voi! kallis ystäväni, sinun on vielä opittava kaikkein ihmeellisin kertomus, joka ikinä on kerrottu — kuinka hän tuli ja syntyi maailmaan; kuinka hän eli ja opetti; mitä lempeitä sanoja hän lausui; mikä hyvyys ja sääliväisyys asui kaikissa hänen sanoissaan ja teoissaan; mikä ääretön rakkaus voimistutti häntä koko hänen elinkautensa. Sinun on vielä opittava" — ja Pomponian ääni muuttui matalammaksi ja juhlallisemmaksi — "kuinka hän petettiin ja vainottiin ja lyötiin ja ruoskittiin ja pilkattiin; ja kuinka hän kaikenlaisia häväistyksiä kärsittyään ristiin naulittiin."

Nämät sanat vavistuttivat Helena. Ne olivat hänestä jotakin uutta. Hän oli kuullut kristityistä ja tietänyt, että he palvelivat erästä, joka oli ristiin naulittu; mutta hän ei koskaan ollut ajatellut tämän tosi-asian todellista merkitystä. Hän oli pitänyt heitä halpoina ja oppimattomina uskonlahkolaisina; ja siksi kuin hän sai tietää, että imettäjä oli yksi heidän joukostaan, luuli hän heitä tavoiltansa huonoiksi. Mutta nyt heidän uskonsa esitteli henkilö, jota hän kunnioitti, tavalla semmoisella, joka täytti hänen kummastuksella ja kauhulla. Tämäkö ristiin naulittu siis oli tuo ainoa, jonka luoksi hän oli pyrkinyt? Tämäkö oli se ainoa, jota hän niin kauan oli etsinyt?

"Minä en tahdo heikoilla sanoillani jutella tätä kertomusta", sanoi Pomponia, "mutta salli minun antaa itsellesi tämä kallis-arvoinen kirja, jossa kaikki nämät ovat kerrotut. Minä tuon sen sinulle. Sinä saat sitten lukea sen. Se sopii varsin hyvin sinulle. Kaikki, mitä minä siitä löysin, kun palvelustyttöni antoi sen minulle, olet sinäkin siitä löytävä: — rauhaa, toivoa ja siunausta, jota ei voi kuin sanella."

"Voi, tuo tämä kirja minulle, jos sinulla on semmoinen", lausui Helena.
"Elämäni ainoa tarkoitus ja toivo on saada hänestä jotain tietää."

"Oi, rakas ystäväni, tässä kirjassa hän sanoo: 'oppikaat minusta, ja te löydätte sielullenne levon!' Tässä minä sain levon sieluuni ja olen sen siitä asti aina tuntenut."

"Oliko tämä se huoli, johon jälestäpäin jouduit, kun sinun puolisoni piti tuon tutkinnon?" kysyi Helena, tarkoittaen erästä Romassa hyvin tunnettua tapausta.

"Oli", vastasi toinen. "Kun hän palasi, minä kohta kerroin hänelle kaikki. Hän kysyi minulta niitä näitä uskostani, mutta ei hän juuri paljon siitä huolinut. Hän näytti kunnioittavan tämän uskonnon yleviä ja jaloja oppeja. Mutta muutamat hänen ystävistänsä ja muutamat heimokuntamme jäsenet panivat pahaksi, koska minä en enää tahtonut ottaa osaa valtion uskonnollisiin menoihin ja koettivat synnyttää nurjaa mieltä minua vastaan. He panivat liikkeelle pahoja huhuja minusta ja tuottivat minulle paljon murhetta. Puolisoni sai tietää sen ja päätti tehdä siitä lopun. Hän kutsui muutamia sukulaisia luoksensa ja tutki minua heidän läsnä ollessaan. Minä laadin täydellisen kertomuksen uskonnostani ja sen opinkappaleista. Puolisoni julisti minun juhlallisesti viattomaksi, eikä sen koommin ole minua sillä tavalla vaivattu. Minulla on minun osani suruja ja minä odotan enempiä. Kuitenkin minä turvaan häneen, joka itse on kärsinyt niin paljon; ja hänestä minä olen saanut rauhan sieluuni."

Tuesta seurasi hetkeksi aikaa syvä äänettömyys ja Cineaan tulo esti puheen jatkamista. Hän tervehti Pomponiaa suurella kunnioituksella ja lausui:

"Minä toivon, että sinun on onnistunut karkoittaa joku määrä sisareni surusta. Sinulla on ennen ollut samanlaiset huolet ja sinä olet havainnut ne perättömiksi."

"No niin", lausui Helena; sitten kuin hän tuli, tuntui siltä, kuin olisi kumminkin osa tuosta raskaasta surun taakasta mielestäni poistunut."

"Sisään tullessani minä kuulin sinun puhuvan 'sielun rauhasta.' Älä anna minun keskeyttää semmoista keskustelua. Taikka jos se on kahdenkeskeistä, suo minun peräytyä."

Mutta he kielsivät häntä menemästä, vaatiin häntä jäämään.

"Olkoon niin", sanoi Cineas, "ja jos jään tänne, otan minäkin osaa samaan keskusteluun. Olenko minä koskaan kertonut sinulle, kallis sisar, 'opettajan' elämän viimeisistä vaiheista?"

"Et sinä ote."

"No, jos sinä siis haluat kuulla niitä, tahdon minä nyt kertoa ne. Se selittää myöskin johonkin määrin syyn omaan Roman matkaani ja näyttää sinulle suuren tarkoituksen minun elämässäni. Minä niin tavoin teen täydelleen uskontunnustuksen", lausui hän hymyillen; "enkä minä rupea mihinkään anteeksi pyyntöön, sillä teidän, ettei mikään, joka vaan 'opettajaan' koskee, voi kumminkaan sisartani ikävystyttää."

Näin lausuen alkoi hän:

"Sinä tiedät hyvin, rakas sisareni, kuinka puhtaat ja ylevät oivallisen opettajamme opit olivat. Mutta sinä, jalo Pomponia, ehkä et tunne niitä ja sentähden minä nyt tahdon ne selittää."

"Opettajanvirkansa alusta oli hän tullut siihen päätökseen, että kaikkein parhaimmat nykyiset opit talletetaan Platon kirjoituksissa ja että jaloin ihmisen esikuva on Sokrateen elämästä ja luonteesta löydettävä. Nuot opit olivat hänen kaavansa. Tässä elämässä havaitsi hän neljä suurta pää-ajatusta, joita hän aina koki omassa elämässään noudattaa ja teroittaa oppilaittensa mieleen. Nämät olivat:

"1. Itsensä kieltäminen. 2. Hyväntekeväisyys. 3. Alinomainen huoli sielusta. 4. Uskollisuus jumalaa kohtaan."

"Jos olet lukenut mitään Sokrateesta, tiedät, että hän kaikissa lauseissaan ja erittäin 'Puolustuspuheessaan' panee suurinta arvoa näihin. Hän kehoitti meitä itsekieltämiseen, mainiten Sokrateen sääntöjä itsehillinnöstä ja siveydestä ja kohtuullisuudesta. Hän kehoitti meitä ihmistrakkauteen, muistuttaen meitä, kuinka Sokrates kulki ympäri, tehden hyvää — kolmekymmentä vuotta työskennellen kaikkein ihmislajien ja luokkien eduksi, laimin lyöden omia etujansa ja muitten onneksi itseänsä kokonaan uhraten. Huoli sielusta oli hänestä elämän ainoa suuri tarkoitus, ainoa, jonka kautta me voimme valmistaa itseämme siihen hengelliseen elämään, joka tämän maallisen jälkeen seuraa. 'Sielu, sielu', lausui hän usein, 'kuinka se suurimpaan täydellisyyteen ehtii — tuo on ainoa tarkoitus, joka kuolemattomalle olennolle sopii!' Voi! kuinka sydäntämme sykäytti, kun hän esitteli jumalan luontoa ja näytti että sielu oli laadultaan hänen kaltaisensa ja kuinka sen tulee olla hänen kaltaisensa tunteitten ja luonteen puolesta! Kuinka sydäntämme sykäytti, kun hän näytti meille jaloimman esikuvan semmoisesta sielusta, joka on valmis jumalansa kohtaamaan, kuvaillen Sokrateen viimeisiä hetkiä ja viimeistä keskustelua, jolloin hän jumalallisilla sanoillaan koko päivän ihastutti oppilaitaan ja sitten toivolla ja ilolla ja innostuneena joi myrkyä ja laskeusi alas — minkä vuoksi? — kuollaksensako? ei; vaan jumalansa kohdatakse! Nyt kääntyi hän tavallisesti tästä juhlallisesta voiton kohtauksesta hänen merkilliseen tutkintoonsa oikeuden edessä ja lausui, ettei jaloin aika Sokrateen elämässä ollut tämä kunniakas kuolema, vaan enemmän hänen 'puolustuksensa' loppusanat, joilla hän antaa anteeksi vainoajillensa. Tämä, hän lausui, on korkein kohta, johon ihmissielu on saapunut, kun se pyrkii luojansa kaltaiseksi."

"Ennen kaikkia juurrutti 'opettaja' mieleemme uskollisuutta jumalaa kohtaan, — hänen tahtonsa ehdotonta noudattamista. Sokrateen ylevät lauseimat näyttävät, mimmoisen jokaisen sielun asema on oleva. Hän kertoi tuomareillensa, että jumala oli pannut hänen Athenaan, että hän opettaisi kaikkia ihmisiä pitämään huolta heidän sielustansa ja että hän tahtoi mieluisammin kuolla kuin luopua tehtävästänsä. Hän vakuutti, että hän aikoi totella jumalaa enemmän kuin ihmisiä, eikä myöskään suostuisi vapaaksi pääsemiseensä, jos se myönnettäisiin hänelle sillä ehdolla, että hän jumalansa pettäisi. Tämä oli, väitti 'opettaja', mainitun perusaatteen suurin voitto, että ihminen voi näin pitää itseänsä samana kuin jumala ja ajatella ja tuntea ja tehdä, kuin olisi hän aina tämän kanssa yhdistetty."

"Täksi 'opettaja' ymmärsi Sokrateen jumalallisen äänen. Hän luuli, että jumala oli ilmestytännyt Sokrateen seurusteliakseen; ja sillä tapaa opettajankin oman elämän korkeimmaksi tarkoitukseksi tuli pääseminen johonkin sen kaltaiseen jumalan yhteyteen, jossa Sokrateen oli sallittu elää. Tämä oli hänen elämänsä päämäärä ja hän koetti vuodattaa oman henkensä kaikkiin oppilaisiinsa. Tätä varten hän ottikin rukouksekseen seuraavan ihmeellisen Sofokleen köörilaulun:

"Oi että mun ois suotu hurskautta täydellistä
Sanoista, töissä saavuttaa,
Joiden on säännöt vakaat
Laadittu taivahan korkeudessa,
Joiden on isä Olympon valtiain yksinään!
Niiden ei ole alku ihmisluonto kuolevainen,

Unehien vaivuttaa niit' ei unhotus voi;
Suuri on jumala näissä eikä vanhene milloinkaan."

"Saman laulun johdolla väitti opettaja, että itserakkaus ja luontomme ylpeys etupäässä estivät jumalan lain täyttämistä, joka oli sydämeemme kirjoitettu; ja piti vastasäkeitten loppua kaikkein parhaimpana päätöksenä:

"Jumala vartianain olkoon ainiaan!"

"Mutta noin kymmenen vuotta takaperin tapahtui kummallinen kohtaaminen, josta hänen toiveensa kokonaan raukenivat ja hänen mielensä täytyi surulla. Se oli Philon seikka."

Nyt laati Cineas Pomponialle uudestaan saman kertomuksen, jonka hän oli jutellut sisarellensa; ja kertomus liikutti mitä syvimmällä tavalla tätä naista, erittäin kun hän kuuli imettäjistä ja hänen siitä asti kestäneestä taudistaan. "Hän on yksi sinun uskolaisistasi", kuiskasi Helena — "hän on kristitty; hän on saanut rauhan — hän uskoo sinun jumalaasi — hän on luvannut, että minä saan oppia häneltä." Pomponia pusersi Helenan kättä ja näki kielin kertomattomia asioita; sillä välin kuin Cineas, joka oli liiaksi omiin ajatuksiinsa vaipunut, ettei hän havainnut heidän puhettansa, jatkoi kertomustaan.

"Tässä tuli nyt esiin semmoinen asia, joka todisti, että koko hänen filosofiansa oli mitätön. Siitä virisi kysymys, joka katkeroitti hänen elämänsä ja synkeytti hänen sielunsa. Se oli ilkeimmän synnin kamala näky ja tämän synnin hellittämättömät oman tunnon vaivat. Kumma kyllä, tämä ei koskaan ennen hänelle tapahtunut. Kenties tuo olikin tapahtunut; mutta silloin vaan teorian alalla ja se oli tämä ainoa kauhea tosi-asia, johon hänen filosofiansa meni haaksirikoksi."

"Kuinka jumala voi syntyä anteeksi antaa? Se oli hänen kysymyksensä. Hän oli ollut siinä vahvassa luulossa, että Plato ulottui kaikkiin. Hän arveli ennen, että kääntyminen pois synnistä — parannus — riitti. Nyt hän näki, että löytyi semmoinen sielun tuska, jota ei mikään elämän parannus voi itsestään lievennyttää. Hänen täytyi myöntää, ettei Platossa ollut tähän kylläksi. Plato ei tietänyt mitään neuvoa tällaiseen tapaukseen. Vaan jollei Platossa ollut tähän kylläksi, ketä muita siis oli tarjona?"

"Hän ei tuntenut ketään."

"Hän rupesi syvempään ajattelemiseen ja mietintöön; mutta hänen alakuloisuutensa heikensi hänen terveytensä. Oli aivan ikäänkuin se vankka perustus, johon kaikki hänen toiveensa olivat rakennetut, olisi murskaksi rauennut."

"Kun minä tähän saakka olin ollut hänen lempi-oppilaansa, tulin minä nyt hänen ainoaksi kumppanikseen. Sillä hän luopui nyt kokonaan opetustoimestaan, sanoen, ettei hän tietänyt mitään ja ettei hänellä ollut mitään opettamista."

"Suurin siunaus, jonka jumala voi ihmisille antaa', lausui hän kerta minulle, 'on totuuden tieto. Mutta kuinka tähän tietoon päästään? Itsestensä ei voi siihen saapua. Plato näyttää kaikki, mitä ihminen itse voi oppia — korkeimman tiedon, jonka kukaan voi itsellensä hankkia. Ei mikään filosofi Platon jälkeen ole päässyt häntä edemmäksi, eikä mitään lisättävää keksinyt!' Hän muistutti minua usein siitä kohdasta *Faidon'issa* sielun kuolemattomuuden suhteen, jossa Plato panee Simmiaan todesti tunnustamaan, ettei kukaan ihminen voi päästä kuin määrättyyn rajaan ja että ihminen edemmäksi päästäksensä tarvitsee apua joltakulta korkeammalta voimalta. 'Sillä meidän täytyy', sanoo Simmias, 'näitten asiain suhteen joko oppia muilta, mimmoiset ne ovat, taikka itsestämme ne keksiä; taikka, jos molemmat nämät keinot ovat mahdottomat, meidän täytyy valita särkymättömin ihmispäätelmä, ottaa tämä haahdeksemme ja siihen astuttuamme, niinkuin se, joka lautalla meren vaaroihin lähtee, purjehtia läpi elämän, jollei pääse kulkemaan turvallisemmalla tavalla ja vähemmällä vaaralla jollakulla tukevammalla aluksella taikka *jumalallisella sanalla!*'"

"Tähän kohtaan hän usein viittasi, siksi kuin me molenmat käytimme näitä sanoja hyvin tuttuna lausepartena, joka tarkoitti jonkunlaista suuresti toivottavaa taivaan voimaa, joka kaikki asiat selittäisi."

"Mutta kuukausien kuluessa riutui hän riutumistaan, eikä ollut mitään, joka olisi saattanut toinnuttaa häntä hänen voivuksistaan. Ja viimein minä näin, että hän oli tuonelaan lähtevä."

"Ja niin tavoin hän viimein meni pois", lausui Cineas tuskin kuultavalla äänellä. "Hän jätti minun — hän, ystäväni, isää kalliimpi; ja kun hän tällä viimeisellä hetkellä syliini nojaantui, olivat hänen viimeiset sanansa, jotka kuulin hänen lausuvan:

"Oi jumala, ilmoita itsesi!"

Kaikki olivat ison aikaa äänettöminä. Cineas oli ensimmäinen, joka alkoi puhua.

"Voi!" lausui hän, "kaikki elämä ja kaikki uskonnot ovat hämmennystä täynnä! Mikä sen poistuttaa?"

Se ei koskaan poistu, ennenkuin pääsemme siihen toiseen elämään, jota me kaikki odotamme. Siellä saamme totuuden tietää. Muistatko, Helena, noita Pindaron jaloja värssyjä, joita lauloimme, kun olimme yhdessä armaassa kodissamme Athenassa? Laulakaamme ne vielä, kallis sisareni ja palauttakaamme sydämemme lapsuutemme aikoihin ja kääntäkäämme ajatuksemme taivaasen."

Hänen pyynnöstään nousi Helena ja tarttui kanteleeseen, joka oli jollakin istuimella. Sitten laului hän lyhyen alkusoitannon jälkeen seuraavat säkeet, sillä välin kuin Cineas häntä säesti:

"Valon vainioilla autuilla,
Jossa Phoibos ainiaan
Kultasätehin kirkastaapi
Yön hiljaisuutta, päivää pilvetöntä,
Siellä riemua rauhallista
Hurskaat nauttivat, huoletonta.
Ei ole pakko vaivalla vaikealla
Kiusata maata kiittämätöntä,
Aaltoin vaaroja kauheita kestää;
Voimat ei raukea työstä raskahasta
Henkeä varten heikkoa, kurjaa;
Tuoll' asunnoissa riemun ja rauhan
Heille suodaan palkka vilpittömyyden,
I'äti hurskaiden seurassa saavat
Eloa viettää kyneletöntä."

"Eloa viettää kyneletöntä!" toisti Helena. "Ei ole koko kirjallisuudessamme mitään tämänkaltaisia sanoja. Oi tuota elämää! Mutta kuinka sen löydämme?"

"Jumala on meitä johdettava, kallis sisareni", lausui Cineas.

Ja kun Pomponia katseli näitä molempia hartain sydäminensä, menivät hänen silmänsä kyyneliin ja hän rukoili, että Jumala antaisi heille sen tiedon itsestensä, joka on ijankaikkinen elämä.

IX.

Takaisin-tulo.

Kun he muutamia viikkoja jälestäpäin paraikaa istuivat atriumissa, nousi yhtäkkiä outo hälinä ulkona. Kuului ripeä hevostaviolin kopina ja palveliain huuto. Helena vaaleni; hän kavahti seisaalleen ja astua horjui ovea kohden, ikäänkuin unissa käviä, muutamia sekavia sanoja lausuen. Cineas syöksähti hänen ohitsensa ja riensi ulos, mutta kohtasi Roman upseerin pukuisen miehen, joka juoksi sisään ja sanaakaan sanomatta syleili Helenaa. Hän likisti tätä sydäntänsä vastaan, niinkuin hän ei koskaan tahtoisi laskea häntä käsistään.

Ei sanaakaan lausuttu. Kaikki seisoivat äänettöminä. Sulpicia katseli kiinteästi vasta-tullutta ja koko hänen kehuttu mielenlujuutensa heti katosi. Isoja kyyneliä vierähti hänen poskillensa ja, pannen kätensä ristiin, katsoi hän ihastuneena ylöspäin. Helena ei muuta kuin itkeä nyhkytti ja nojautui häneen, jota hän niin hartaasti rakasti. Viimein hänen puolisonsa vienosti irroitti itsensä hänestä ja sepäili hellästi kunnian-arvoista äitiänsä. Sitten katseli hän ympärillensä, silmin poikaansa etsien.

"Missä Markus on?" virkkoi hän ja tämä oli ensimmäinen sana, jonka hän lausui.

"Tuolla", sanoi Helena, kädellään osottaen sitä paikkaa, jossa Markus seiso.

Pikkuinen poika seiso huoneen toisessa päässä, kasvot vaaleina ja samalla haavaa kummallisella tavalla ilmaisten sekä iloa että vieraksumista. Kynelet kimalsivat hänen isoissa, henkeissä silmissään, jotka hän oli luonut isäänsä.

"Minun lemmittyni!" huudahti hänen isänsä ja, ottaen hänen syliinsä, hän herkeämättä suuteli häntä. Markus kietoutui kiinni isäänsä, kätkei tuokioksi päänsä hänen olkapäätänsä vastaan, katseli taas pitkäänsä häntä ja halasi häntä ehtimiseen, kiertäen kätensä hänen kaulansa ympärille. Poika sylissä meni Labeo sitten tervehtimään Cineasta, joka juuri ikään oli tullut sisälle. Heidän tervehdyksensä todisti heidän sydämellistä rakkauttansa.

Kaikki oli iloa. Itsekullekin lausui Labeo jonkun ystävällisen sanan. Hän käski panna toimeen kolmipäiväisen juhlan uhreinensa ja tuli sitten sisään vastaamaan kaikkiin kysymyksiin, joita jokainen oli kärkeä tekemään.

Hän oli hyvin pitkä; hänellä oli jalon komea pää, jossa Romalaisen kasvonjuonteet vahvasti esiytyivät. Hänen vartalonsa oli sangen kookas — vaikei tavattoman suuri; ja koko hänen katsantonsa ja käytöksensä osottivat, että hän oli tottunut käskemään. Hän ei ollut älyn puolesta yhtä terävä kuin Cineas, mutta hän oli voimakkaampi taikka ainakin näytti siltä. Hän oli Romalaisen perikuva — vankka, lujatuuminen, malttavainen — sovelias edustamaan sitä kansaa, joka oli maailman valloittanut.

Kuitenkin asui tässä vankassa miehessä — tässä Romalaisessa — niin syvä rakkaus, ettei sitä hevoin voi kuvailla. Koko hänen sydämensä näytti hiukeevan puolison ja lapsen kaipaukseen. Hän ei laskenut Markoa sylistään, hän piti häntä siinä, kun hän istui, ja kanneskeleli häntä, kun hän käveli. Markus puolestaan osotti isälleen yhtä syvää rakkautta. Hän näytti lepäävän isänsä povella, ikäänkuin se, jok'ei mitään enää pyydä. Helena istui Labeon toisella puolella, pitäen kiinni hänen kädestään ja likistäen sitä sydäntänsä vastaan; sillä välin kuin Sulpicia juhllisena istui toisella, vaikei hän vielä ollut saanut tunteitaan kokonaan asettumaan, vaan usein varkain katseli häntä, niinkuin ainoastaan äiti jumaloittua poikaansa katselee, nuot tavallisesti tyltyt kasvot lempeämmiksi lientyneinä.

Labeolla oli paljon kertomista. Hän oli pilvistä ja pimeästä päässyt kodin valoon; hän oli tullut ikäänkuin tuonelasta; ja tämän mustan ajan tapauksia halusivat kaikki kuulla.

Hän kertoi armeijansa matkasta Monaan, druidein linnain hävittämisestä ja kuinka he kaikki luottivat siihen, että koko maa oli kukistettu. Hän jutteli siitä hämmästyksestä ja kauhusta, jotka täyttivät kaikkein mielen, kun he saivat tiedon Britannialaisten kapinasta ja siitä kiivaasta koston himosta, joka sotureissa syttyi.

"Vaikka pakolaiset liioittelivat näitä tapauksia, ei kenkään meistä kuitenkaan silmänräpäystäkään epäillyt, että saattaisimme kaikki jälleen laidallensa ja vihollisen rankaisisimme. Samaa päätä astuimme takaisin saaren poikki Londoniin, tavaten ainoastaan muutamia hajallisia barbarilaisparvia. Täällä aikoi Suetonius ensiksi koota meidän eri linnoituksiin sijoitetut soturimme; mutta me kuulumme, että äärettömän suuri britannialainen armeija oli tulossa. Suetonius oli päättänyt voittaa ratkaisevan voiton ja sentähden vetäytyi hän takaisin, kunnes hän saisi lisäväkeä armeijaansa. Me heitimme kaupungin, mutta annoimme kaikkein asukasten, jotka tahtoivat, tulla mukaamme. Britannialaiset seurasivat meitä, kun peräydyimme. Vihdoin olivat kaikki eri joukkomme yhtyneet ja sotureimme lukumäärä nousi kymmeneen tuhanteen mieheen. Silloin päätti Suetonius taistella."

"Hän valitsi metsien keskellä olevan paikan, jolla oli kaita aukko ja synkkä salo takana. Iso lakea oli tämän edessä. Täällä Britannialaiset tapasivat meidän ja varustivat itsensä ryntäykseen. He toivat esiin lukemattomia joukkoja ja olivat niin varmat voitosta, että he asettivat vaimonsa ja lapsensa vaunuihin aivan lähelle tappelutannerta, että nämät saisivat katsella miestensä urhoollisuutta. Tämä on yleinen tapa näillä Pohjan barbareilla; sillä heidän vaimonsa rohkaisevat heidän mieltänsä huudoillansa."

"Boadicea ajoi vaunuillaan ympäri heidän joukossaan, kaksi tytärtä muassaan, kertoen sotajoukoilleen kärsimäänsä moninaista vääryyttä ja kehoittaen heitä koston. Hurjina sohrivat Britannialaiset, rajusti tanssien ja hypiskellen. Me olimme kaikki innoissamme, mutta levollisina, siitä me tiesimme, kuinka tämä päättyisi."

"Viimein astuivat Britannialaiset eteenpäin, kaikki yhdessä, kauheasti riekuen ja sinkauttaen nuoliansa meitä kohden. Tuosta kaidasta aukosta he töyväisivät päällemme ja joutuivat pian oman kiivautensa kautta epäjärjestykseen. Tämän havaittuansa Suetonius asetti meidän vaajan-kaltaiseen kolmioon ja järjesti meidän hyökkäykseen. Me kävimme tuon julman joukon kimppuun vastustamattomalla vimalla. Kaikki taantui meidän tiveäin raskas-aseisten legioneimme edestä. Kevyt-aseiset soturit seurasivat. Ratsuväki lentää leimahti vihollisten keskelle, kaataen kaikki. Britannialaiset, jotka koko ajan olivat olleet sekasorrossa, sullottiin nyt taajalta kokoon ja joutuivat hirmuiseen hämminkiin. Lopulta he kääntyivät ja pakenivat. Mutta kun pakeniat ehtivät lakean äärelle, he eivät päässeet edemmäksi. Tähän oli rivitetty vaunuja pitkä jono ja niillä seisovat heidän vaimonsa lapsinensa, ikäänkuin yhtä monta Bakchantinnaa, huutaen, parkuen, rukoillen, viitaten heitä kääntymään takaisin, rintoihinsa lyöden, hiuksiaan repien ja kirouksilla nimitellen miehiänsä pelkureiksi. Britannialaiset koettivat sijoittua järjestykseen, mutta se oli mahdotonta. Tuhannet pitivät paikkansa, viimeisiin asti tuimasti tapellen. Itse vaimotkin ottivat osaa taisteluun, vaunujen vehmaroilla huimien. Mutta viimeistä lukua tämä ei ollutkaan mikään tappelu; se oli teurastus. — Näitten vaunujen luona me tarpeeksi kostimme Camaldunumin, Londonin ja Verulamin puolesta. Miehet, vaimot ja lapset saivat loppunsa, vieläpä karjatkin pantiin samaa tietä menemään. Kahdeksankymmentä tuhatta henkeä surmattiin ja muu armeija syöstiin kaikille ilmoille hajalliseksi, pelon-alaiseksi pakolais-joukoksi. Meitä ei kuitenkaan koko taistelossa menehtynyt kuin neljä sataa miestä."

"Ja kuinka Boadicean kävi?"

"Hän koetti järjestää sotureitansa, vaan havaitsi, että kaikki oli hukassa. Silloin luopui hän sotatanterelta ja myrkytti itsensä. Hänen ruumiinsa löydettiin jälestäpäin. Ei ole koskaan hirmuisempaa kosta ollut, eikä täydellisempää voittoa."

"Voiton perästä Suetonius valitsi minun viemään laakerilla seppelöidyt kirjeensä Caesarille. Minä olen ensimmäinen, joka tuon nämät riemusanomat tänne. Viime yönä minä saavuin tänne ja minun tuli käydä Caesarin puheilla."

"Kun minä laskettiin hänen eteensä, oli hän vallan hyvällä tuulella. Hän oli vastikään kuullut, että jossakin kreikkalaisessa kilpajuhlissa hän oli saanut kunniapalkinnon yhdestä runoelmastansa. Hänen ensimmäiset sanansa minulle olivat:

"'Toivota onnea minulle, Labeo. Minä olen kaikkein onnellisin ihminen. Minä olen voittanut lyyrillisen kunnia palkinnon!' ja hän rupesi sitten hartaasti Kreikkalaisten kauneuden tuntoa ja kirjallisuutta ylistämään. Viimein muisti hän minun asiani ja lausui — 'sinun sanomasi joutuvat todestansa aivan parahiksi. Samana päivänä minä voitan Britannialaiset ja saan lyyrillisen kunniapalkinnon. Lieneeköhän mitään suurempaa onnea?'"

"Myönnytykseni osoitteeksi minä hiljalleen lausuin jotain, mutta hän ei kuunnellut, — oli jotakin minun ruumiini asemassa, joka näytti hämmästyttävän häntä, kun seisoin hänen edessään. Hän katseli minua tarkkaan. Tuosta nousi hän istuvaltansa, astui verkan taaksepäin ja sitten eteenkäsien, päätänsä kallistaen ja katsoen minua, ikäänkuin olisin ollut joku taidetuote."

"'Ikijumalien kautta!' hän lopulta huudahti. 'Älä hievahda paikalta henkesi tähden. Sattumalta vielä lisäksi. No, minä vakuutan sinulle, etten kymmenen miljonan sestertin edestä olisi tahtonut olla tätä asemaa näkemättä. Älä liikahda henkesi tähden. Jupiterin kautta! Tuo on Herkules, kun hän jumalien joukkoon otettiin.'"

"Nyt hän kutsui jonkun seuralaisistaan ja pani tämän piirtämään kuvaani tässä erityisessä asemassa, tuon tuostakin neuvoja antaen ja koko ajan kieltäen minua liikkumasta."

"Sitten meni hän jälleen istumaan ja katseli minua niin kuin ennen, silmät puoleksi kiinni. Minä olin hyvin häpeissäni, mutta en voinut tähän mitään. Minä en suinkaan odottanut, että tällä tapaa joutuisin Caesarin ihmeteltäväksi."

"Tämän perästä kertoi hän minulle, että hän aikoi teettää suurenmoisen kuvapatsaan, joka kuvaili häntä itseä, ja että joku kohta minun asemassani oli johdattanut hänen mieleensä juuri mitä hän tahtoi tuohon kuvapatsaasen saada. Näitä haastellen vakuutti hän minulle, että minun tarvitsisi jäädä hänen linnaansa. Hän aikoi antaa minulle jonkun viran hovissa."

"Minä koetin sanoa jotain perheestäni ja halustani saada nähdä sitä. Hän suostui siihen kohta hymyillen ja sanoi, että saisin viipyä linnassa, niin kauan kuin mieleni teki; ja viimein kysyi hän, rakastinko minä soitantoa ja tahtoisinko kuulla sitä kappaletta, josta hän oli saanut palkinnon."

"Minä sanoin tahtovani."

"Hän otti sitten juhlallisesti vieressään olevan lyyran ja monta vertaa suuremmalla yksivakaisuudella kasvoissaan, kuin hän tähän asti oli näyttänyt, lauloi ja soitti hän erään kummallisen sävelteoksen, jota minä tuskin ymmärsin. Minun hämmästykseni näkyi ilmeisesti; mutta Caesari luuli sitä ihastukseksi ja oli hyvillään. Minä en tiedä, kuinka olisin asiasta selvinnyt; mutta meitä keskeytti kaunis, nuori tyttö, joka likeisen tuttavavan tavalla ja niinkuin hemmoteltu lapsi lähestyi Caesaria. 'Kuinka ikävä sinä olet, kun annat minun odottaa', hän lausui. 'Jo kaksi tuntia.'"

"'Kaksi tuntia', huudahti Caesari. Hän unhotti kokonaan minun ja, sen koommin minusta huolimatta, meni hän pois. Vähäisen aikaa odotettuani lähdin minä, pitäen itseäni sangen onnellisena, kun olin tullut näin sopivaan aikaan."

"Eikö hän siis kysynyt sanaakaan Britanniaasta ja tappelusta?" kysyi Helena kummastuneena.

"Ei sanaakaan. Hän ei huoli ensinkään Britanniaasta eikä tappeluista", vastasi Labeo hymyillen. "Mutta mikä onnellinen asia minun ruumiin-asentoni oli! Varmaan minä nyt ylenen virassani."

Näytti oleman yhteinen tahto, että kartettaisiin pidempää puhetta Caesarista. Itsekullakin oli omat ajatuksensa, eikä niitä aina käynyt lausuminen. Löytyi paljon asioita, jotka liittyivät Caesarin nimeen ja tekivät sen sopimattomaksi keskustelu-aineeksi.

"Minulla on vuodeksi aikaa kylläksi sinulle kerrottavaa, poikaseni", lausui Labeo Markoa hyväillen. "Villeistä ja heidän pajuvenheistään; ja kuinka he maalaavat ihonsa; ja heidän viikatevaunuistaan, jotka voivat panna miehen lahtia; ja noista hulluisista druideista ja heidän uhreistansa. Me istumme koko päivän platani-puitten alla ja puhumme ja sinä saat oppia, kuinka Romalaiset taistelevat."

"Ja minusta tulee romalainen soturi", sanoi Markus ja hänen silmänsä sädehtivät uljuudesta; "ja minäkin johdatan tappeluita — joskus."

Labeo katseli pientä poikaansa lempevällä ylpeydellä. Tämä poika oli täydellinen Kreikkalainen, hänessä ei löytynyt hiukkaakaan Romalaista, vaan sen sijaan äidin henkevyys, hienoluontoisuus ja herkkätunteisuus. Tämä erinkaltaisuus kenties vaan synnytti enemmän rakkautta isässä.

"Kerro minulle kaikki Britanniaasta", lausui Markus, painuen likemmäksi isänsä rintaa.

"Britannia", sanoi Labeo, "se on kummallinen maa. Ensiksi siellä on meri. Se paisuu joka päivä ja nousee isona tulvana pitkin koko rannikkoa ja sitten kaikki vesi taas laskee. Se on suuri ihme, sillä täällä ei ole mitään senkaltaista. Meidän vesi pysyy alallansa, niinkuin tiedät."

"Niin", lausui Markus. "Minä näin meren yhtä haavaa kohoavan; ja minä leikittelin koko päivän rannalla, siksi kuin se jälleen perääntyi."

"Oho, tokko sinä muistat tätä aikaa, muistatko? No, ei ikään siitä peräti pitkä aika olekaan. Mutta annahan kerron muutamia muita kummia. Siellä hoetaan, että kaukana Pohjassa on paikka, jossa kesän aikana aina on valoisa, sillä aurinko ei laskeennu ensinkään."

"No, mihin se menee?"

"Se menee vuorten taa, luulen", vastasi Labeo epäillen; "mutta, totta puhuen, ei kukaan ole koskaan voinut sanoa, mihin se lähtee. Ja sitten taas talvella on siellä pimeä melkein koko ajan."

"Onko tämä paikka Britanniaassa?"

"Ei; se on maa, joka on kaukana Britanniaasta ja nimitetään Thuleksi."

"Onko kukaan koskaan käynyt siellä?"

"Ei; mutta kauppamiehet ovat purjehtineet lähellä sitä, vaikkeivät ole voineet lumituiskuilta sitä selvään eroittaa."

"Tuossa kauheassa maassa on kaikei aina lunta."

"Niin; pelkkää lunta ja jäätä. Meri on alati jäätyneenä. Sieltä on kovin vaikea soutaa mitään laivaa. Moniaat sanovat, että kaikki vesi on sakeata ja raskasta eikä milloinkaan aallotu; mutta minä en tiedä, sillä minä en ole koskaan tavannut ketään, joka olisi käynyt siellä."

"Asuuko siellä ihmisiä?"

"Siitä jutellaan kaikenlaisia. Mitkä sanovat, että siellä asuu jättiläisiä, jotka ovat puetut nahkoihin. Mitkä väittävät, ettei siellä ole asujaimia ollenkaan. Sinä näet, ettei kukaan tiedä siitä mitään. Muutamat sanovat, että Britannia ulottuu tuhansien penikulmien päähän, siksi kuin ilmestyy vaan jäävuoria, jossa ainaiset lumituiskut riehuvat. Toiset päättävät, että se on saari, jonka pohjoispuolta tuo sakeavetinen meri kiertelee. Kukaties saamme joskus tästä selkoa. Sopiihan meidän lähettää laivasto kulkemaan sen ympäri, jos se on saarimaa."

"Minä olen iloinen, ettet sinä ole Britanniaassa ja toivon, ettet koskaan, koskaan enää lähde sinne", sanoi Markus vähän ajan perästä.

"Miksi niin?" kysyi Labeo.

"Sentähden että se on täynnä villejä ja lunta ja jäätä, ja minä toivon, että, jos sinä taas menet pois, niin lähdet semmoiseen maahan, johon voit ottaa meidän kaikki mukaasi."

"Pelkäsitkö sinä", kysyi Labeo, sanomattomalla rakkaudella poikaansa katsellen, "ettet koskaan saisi isääsi jälleen nähdä?"

"No, en", vastasi Markus. "Minä tiesin, että sinä tulisit kotiin."

Hän puhui vakaalla äänellä ja pudisti luottavaisesti päätänsä, niinkuin kaikki epäileminen olisi ollut mahdoton.

"Tiesitkö sinä sen? — kuinka?" kysyi hänen isänsä uuteliaasti.

"Sillä minä rukoilin aina Jumalaa ja tiesin, että hän kuulisi minua."

"Rukoilit jumalaa! — mitä jumalaa?"

"Minun Jumalaani ja Isääni."

"Sinun jumalaasi ja isääsi?" kysyi Labeo kummastellen.

Helena katseli Markoa lempeällä hymyllä, hyvin tuntein hänen viattoman, lapsellisen uskonsa suloiset tunnustussanat.

"Minun Jumalaani ja Isääni, joka rakastaa minua. Minä rukoilen aina häntä ja aina hän kuulee minua. Ja hän onkin kuullut minua. Ja sinä olet palannut. Ja minä aion kiittää häntä."

Labeo katseli poikaansa kauan ja äänetönnä.

"Mitä sinä jumalasta tiedät?" kysyi hän erinomaisen lempeällä äänellä.

"Kaikki, mitä hän on hyväkseni tehnyt", sanoi Markus, "ja turvannut. Hän on niin hyvä. Ja minä näen hänen usein unissani."

"Poika on yhtä eriskummainen kuin ennen", virkkoi Labeo vähän ajan perästä puolisolonsa. "Hän puhuu niinkuin Theofilos, mutta oivallisemmin. Theofilos kertoi, mitä hän luuli taikka toivoi; mutta Markus kertoo, mitä hän tietää. Sinulta, annas Helenani, on tämä kummallinen poika perinyt tuon ylevän, henkevän aistin. Minä olen enemmän aineellisen maailman oma, kuin koskaan ennen. Kun olen poissa sinun tyköäsi, olen minä vaan romalainen soturi. Nyt, kun taas olen sinun luonasi, rakastettu puolisoni, saat sinä minun paremmat tunteeni jälleen vireille. Sinun sopii kertoa minulle 'opettajasta'. Minä varon kuitenkin, että opettajan muisto on minulle kalliimpi, sillä kun minä olin hänen oppilaisensa, rakastuin minä sinuun."

Helenan silmät loistivat semmoisen puolison ylpeyttä, joka tietää, kuinka syvästi häntä rakastetaan. Tämä vankka romalainen sydän, jossa asui niin paljon urhoollisuutta ja voimaa, heli ainoastaan häntä. Tämä ylevä ja jalo henki, jonka lempeää uskollisuutta oli vuosikaudet koetettu, oli kokonaan hänen. Helenan kauan vaivaantunut sydän viihtyi vihdoin.

Labeon tulo muutti kaikki. Perhe heittäysi riemun valtaan. Helena liikkui ympäri kepeillä, notkeilla askelilla, alati puolisonsa vieressä taikka silmin seuraten häntä. Cineas heitti hartioiltaan sen edesvastauksen taakan, joka oli raskaasti painanut häntä, ja osotti todellisen Athenalaisen vilkkautta ja mielen hilpeyttä. Näistä kolmesta tuntui siltä, kuin olisivat he palanneet takaisin ensi nuoruuden aikoihin — poikuuden ja tyttöyden ikään. He unhottivat ajaksi elämän kaikki murheet.

Jonkun ajan jälkeen aikoi Labeo taas lähteä Caesarin puheille ja Cineas päätti seurata häntä. Hänellä ei ennen ollut mitään halua siihen; mutta nyt, kun kaikki huolet olivat poistuneet, oli hän uutelias omin silmin näkemään Neroa ja tahtoi kenties piloillaan koettaa Burrhon neuvon kelvollisuutta — "ole runoilia!"

Molemmat lähtivät siis yhdessä ja pääsivät ilman mitään vaikeutta Caesarin luo.

Hän istui paraikaa pöydän ääressä, kun he astuivat sisään. Hänellä oli kirjoitusruoko kädessään ja pergamenttilevy edessään, johon hän kopioitsi jotain. Hänen päänsä oli kallellaan, hänen silmänsä kääntyneet ylöspäin ja puoleksi ummistuneet semmoisen tavalla, joka on ajatuksiin vaipunut.

Hän oli keski-ikä, hänen kasvonsa olivat lihavahkot ja näyttivät pikemmin pöhöttyneiltä. Hänen silmänsä olivat isot ja kauniit; hänen alaleukansa kohtuullisen leveä, hänen huulensa ohuet. Ylimalkain oli hän irstaan muotoinen mies, jossa havaitsi jonkunlaisen taipumuksen mieltiväisyyteen. Hänen kasvoissaan ei ollut mitään, joka olisi ilmoittanut julmuutta taikka koston himoa; sillä Neron hirmutyöt lähtivät enemmän täydellisestä sydämen puutteesta kuin rajusta julmuudesta. Hän ei pitänyt kärsimisellä mitään väliä. Hän tuomitsi kuoleman tuskiin ja kääntyi kerkein mielin pois taiteen taikka kirjallisuuden puoleen.

Kun Cineas näki hänen, ajatteli hän Agrippinaa — ja noita muita, joitten nimi kansassa kuultiin ja joitten kohtaloita ainoastaan hiljaisella äänellä mainittiin. Hän ei huomannut tässä mitään merkkiä siitä miehestä, jonka paljas nimi sai maailman vaalenemaan.

Nero katsoi yhtäkkiä heidän puoleensa tuttavan hymyllä, joka heti ihastutti.

"Kuinka! minun Herkuleeni — ja sinä, minun Athenalaiseni — sinä olet Antinous. Lisäksi ystävät. Te näette, että minä tiedän kaikki, mitä teihin koskee. Mutta kuinka on mahdollista, että Cineas —

Megakleidi, Athenalainen, runoilia, filosofi — on ollut niin kauan Romassa minun luonani käymättä?"

Cineas hymyili ja pyysi anteeksi sievän suloisella tavalla. Hän puhui tuosta suuresta levottomuudestaan ystävänsä vuoksi, joka oli lannistanut hänen mieltänsä ja estänyt häntä pääsemästä siihen iloiseen mielialaan, joka oli ainoa sopiva, kun aikoi käydä semmoisen miehen luona kuin Caesari. Mutta heti Labeon tultua oli hän kiirehtinyt keisarin luokse.

Se hienous, jolla Cineas suoritti vastauksensa ja joka ilmestyi enemmän hänen äänessään kuin hänen sanoissaan, miellytti Neroa. Hän puhui kreikan kielellä, jota keisari osasi täydellisesti, ja hänen tarkka äännöstapansa ja luonteva lausekeinonsa tyydyttivät keisarin kauneuden tuntoa. Tässä oli mies, joka jo ensikertaa häntä puhutellessaan näytti sysäävän kaikki keisarin muut hovimiehet syrjään. Paitsi sitä oli Caesar jossakin määrässä ihastunut Kreikan muinaisuuteen ja Megakleidien heimokuntalainen oli hänen silmissään etevämpi kuin Roman jaloin aatelismies.

"Sinä olit oikeassa", sanoi Nero; "sinä osotit aito Athenalaisen hienoutta." Sitten alkoi hän haastella runoudesta ja runomitasta, toi esiin muutamia Pindaron lauseita ja otti tuon tuostakin lyyransa näyttääkseen, kuinka joku värssi oli lajillensa laulettava.

Cineas kiitteli kohteliaasti; mutta Labeo oli vaiti, koskei hän oikein tietänyt, mitä lausua näin erinomaisessa tilassa. Mutta hänen äännettömyytensä oli pikemmin Neron mieleen, joka yksin toimitti keskustelun ja oli juuri nyt kaikissa tapauksissa varsin tyytyväinen tarkkaan kuunteliaan.

Viimein ilmoitti hän Cineaalle, että hän oli keksinyt uuden systemin, jonka kautta latinankielinen runonsepitys saatettaisiin aivan toiselle tolalle.

"Teidän runoutenne", lausui hän, "on alkuperäinen^ Meidän ei ole. Te tuotte ilmi oman kielenne hengen. Meidän runoiliamme mukailevat teikäläisiä. Meidän parhaimmat runoelmamme ovat ainoastaan mukaelmia. Kuitenkin meidän kielessä löytyy kauneuksia, joita teidän kielenne on vailla. Sivistyneet kansaluokkamme ovat aina laimin lyöneet nämät. Laupiaat Vaiheettaret ovat suoneet minun saada tämän etevyyden valkeuteen ja asettaa latinankielisen runouden sen oikealle perustalle."

Cineas sanoi suuresti haluavansa tietää, mikä keksintö se oli.

Samalla astui joku muu huoneeseen. Hän tervehti Caesaria ja viitattiin istumaan lähelle häntä.

Hän oli ijäkäs, kooltansa keskinkertainen mies; hänen kasvonsa olivat hienot, hänen katsantonsa jotenkin rehevänkunniainen. Mutta kasvojen juonteissa ilmestyi jotain maailmantaitoista, joka vivahti viekkauteen ja kavaluuteen ja se vähensi hänen kasvojensa kunnian-arvoisuutta. Ylipäänsä oli hänellä ylhäinen käytöstapa; ja kun keisari lempeästi esitteli molemmat ystävät hänelle, hän tervehti heitä viehättävällä kohteliaisuudella.

Tämä oli Seneca, Neron entinen opettaja, hänen johdattajansa filosofiassa ja kirjallisuudessa. Hänen arvonsa oli nyt alenemallansa, mutta hänellä oli kuitenkin oikeus oleskella hovissa.

"Minun oli juuri aikomus kertoa keksinnöstäni runouden teossa", lausui Nero ollen vähän olevinansa. "Maailman hallitsian on sallittu tehdä ihmiskunta onnelliseksi mitä tähdellisimmällä tavalla — kirjallisuuden alalla."

Hän tarttui lyyraansa, näpähytti puoleksi hajamielisesti muutamia akkordeja ja alkoi sitten:

"Meidän Latinan kielessämme on muutamia omituisuuksia, jotka tekevät sen Kreikankin kieltä etevämmäksi. Yksi on sen rikkaus somasointuisista, saman-äänisistä sanoista. Runoiliamme on vaikea välttää niitä, niitä löytyy ylen runsaasti. Ovidius on niitä täynnä. Mutta runoiliamme karttavat aina paitsi elegioissa, tätä yhdenmoisten sanojen käyttämistä."

Sillä välin kuin Caesar näitä laverteli, Cineas ei ajatellut muuta kuin Agrippinaa ja surman laivaa ja hän viimeisiä sanojaan salamurhaajille. Hän ajatteli Senecan, kun tämän neuvoa murhan suhteen kysyttiin. Hänestä tuntui, ikäänkuin ei koko tämä hirvittävä tapaus voisi olla kuin unen kuvaelma.

Ja yhä jaaritteli Nero runomitasta. "Meidän oma alkuperäinen runoutemme", sanoi hän, "tarjoo tähän monta todistusta. Me aloitimme oikein. Runoiliamme olisi pitänyt edespäinkin viljellä tätä keinoa. Värssyjen todellisen kaikun suhteen olisi meidän runoutemme voittanut teidän, Cineas."

Cineas nyökkäytti päätänsä, mutta ei vastannut mitään.

"Cicero huomasi tämän keinon kauneuden", hän jatkoi. "Hän ihmetteli sitä. Jos hänessä olisi ollut tarpeeksi runollista neroa, olisi hän ehtinyt ennen minua; mutta se oli minulle aiottu, — niin", hän toisti,

"se oli minulle aiottu. Te näette esimerkkejä tästä hänen kirjoituksissansa. Yhteinen kansa rakastaa sitä. Tästä näkyy, että se kuuluu kieleen. Kuunnelkaat muutamia heidän laulujaan ja te näette, että he käyttävät saman-äänisiä sanoja värssyjen lopulla."

Hän herkesi silmänräpäykseksi ikäänkuin koettaen muistuttaa jotain mieleensä ja, kääntyen Senecan puoleen, hän lausui:

"Minä luulen, että muistoni on huono tänään, lausu sinä nuot Ciceron värssyt — sinä tiedät, mitä minä tarkoitan — jotain, joka alkaa sanalla 'Priamo' luullakseni.

"Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari."

Seneca lausui nämät säkeet vienolla äänellä, loppusointua huomattavaksi saattaen.

"Niin", sanoi Nero; "lausu nuot toiset, jotka alkavat 'Coelum nitescere.'"

"Coelum nitescere, arbores frondescere,
Vites laetificae pampinis pubescere,
Rami baccarum ubertate incurvescere."

Seneca lausui nämät värssyt niinkuin äsken huomauttaen loppusoinnusta, vaikka hän silminnähtävästi ei ottanut osaa Neron ihmetykseen.

"Te näette", sanoi Nero, "kuinka sointuvalla tavalla Latinan kieli voi näitä loppuvasteisia sanoja esitellä. Se on oivallista. Se on todellista runoutta."

Hän taukosi tuokioksi ja tarttui teeskennellen lyyraansa. Hän näpähytti muutamia akkordeja ja katseli sitten ympärillensä mieltymyksen osotteita vastaan ottaaksensa. Kaikki ilmoittivat ihastustansa kohteliaalla tavalla.

"Että saisitte kuulla tämän loppuvasteisuuden kummallisen vaikutuksen, kun se oikein hyvissä runoelmissa ilmaantuu, tahdon minä lausua muutamia omia värssyjäni."

Näin puhuen otti hän edessään olevan pergamentin ja luki seuraavat säkeet:

"Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis,
Et raptum vitulo caput ablatura superbo
Bassaris, et lyncem Maenas flexura corymbis,
Evion ingeminat: reparabilis adsonat echo."

"Huomatkaat", jatkoi hän uljastellen, "tuo kaunis loppuvasteisuuden vaikutus sanoissa Mimalloneis ja bombis, vitulo ja superbo; ja samoin vastaavaisissa riveissä sanoissa bombis ja corymbis, superbo ja echo. Tämä se on, jolla minä aion johdattaa latinankielisen runonsepityksen uudelle uralle."

"Mutta minulla ei ole totisia puolenpitäjiä", sanoi hän vähän suutuksissa. "Kaikkia kirjailioita riivaa ennakkopäätökset. Kreikkalaiset esikuvat ovat orjuuttaneet heidän. Minä ihastelen Kreikkalaisten runoutta ennen kaikkia; mutta minun mielestäni tulee meidän tehdä jotain saadaksemme latinankieliselle runoudelle jonkunlaista alkuperäisyyden arvoa."

"Kukaties se on juuri onni maailmalle", hän jatkoi, "että minä, joka olen keisari, olen ruvennut tämmöiseksi kirjallisuuden harrastajaksi ja että minulla on taipumus säveltaiteeseen. Tämän kautta voin niitä edistää. Jos olisin ollut vaan alhainen Romalainen, olisin kenties ollut onnellisempi. Minä olisin sepittänyt jonkun suuren epillisen runoelman —, ainakin paremman kuin Lucanon *Pharsalia*. Mutta minä olen, mikä minä olen; ja käytän maailman hyväksi taipumustani säveltaiteeseen."

"Mutta myöskin asiain näin ollen minä näytän, etteivät hallitustoimet voi neron ponnistuksia lamauttaa. Keskellä kaikkia huolia on lyyrani minun paras lohduttajani. Ei mikään voima ole soitannon vertainen. Te saatte nähdä, mikä taiteilia minä olen. Annanko teidän kuulla Pindaroa?"

Ja vastausta odottamatta hän helkytti lyyran kieliä ja heittäen päänsä taaksepäin hän lauloi hiukeevalla tavalla muinaisajan jaloimmat runosäkeet, joista seuraavat ovat paras näyte, vaikka vaan mukaelma:

Oi kannel, sielun valtias,
Sä synnyttäjä sulosävelten!
Sä poistat sumut huolien
Ja himot hurjat lemmen voimallas.

Jumala tuima taistelun
Pois heitti keihään, valjakon
Rajuutta hillitsi, kun äänes soi.
Useinpa unta loi
Se silmiin siivekkäiden kuninkaan
Kädellä kaikkivaltiaan;
Ja hiljaa sammui unehen
Nokkansa voima, leimaukset silmien.

X.

Juutalaisen toivo.

Paljon eneni Helenan ilo siitäkkin, että imettäjä alkoi joutuisammin päästä terveyteensä ja voimiinsa. Päivästä päivään hän parani. Labeon takaisin-tulo teki hänen osalliseksi nyt vallitsevaan onneen. Hän osasi paremmin hillitä itseänsä, eikä hän enää joutunut siihen suureen levottomuuteen, joka oli tähän asti myöhästyttänyt hänen tointumistansa.

Kun hän kuuli Labeon takaisin-tulosta, hän hiljalleen lausui: "se on kaikki Hänen rakkauttansa. Hän tekee sinun taas onnelliseksi ja saattaa sinun puolisisi takaisin. Ja myöskin minulle, vaikka olen ollut kovissa tuskissa, hän tuo oman rauhansa ja leponsa."

Hän puhui nyt vaan yhdestä aineesta emännällensä. Päivän toisensa perästä hän puhui Hänestä, joka rakasti meitä ja antoi itsensä alttiiksi meidän tähtemme. Helena kuunteli ja havaitsi vähitellen itsensä perehtyvän imettäjän katsanto-tapaan. Jos hän olisi ollut jätetty aivan itsekseen, olisi kukaties hänen puolisonsa takaisin-tulo vähentänyt hänen haluansa saada oppia Kristuksesta. Mutta tässä oli yksi, jok'ei koskaan herjennyt Vapahtajaansa ajattelemasta. Ja niin pysyi Helenassa totuuden halu vireänä, vaikka kohta hänen surunsa oli poistunut. Imettäjä ei ruvennut minkäänlaiseen todeksi näyttämiseen; hän ainoastaan kertoili. Naisia johdattaa usein välittämätön tieto taikka joku sisällinen aisti, joka saattaa heidät näkemään, mikä on oikea. Näin esiteltiin Helenalle kertomus Kristuksen ihmiseksi tulemisesta. Tämä ei ainoastaan näyttänyt hänestä olevan enemmän jumalan arvon mukainen kuin filosofian tai mytologian mietinnöt, vaan näytti hänestä olevan ainoa teoria, joka oli jumalan suhteen sopiva. Kaikista näistä syntyi yksi suuri aate, joka yhä voimakkaammalla tavalla tunkeusi Helenan mieleen, kunnes se täydelleen tämän valloitti, kunnes se veti puoleensa kaiken hänen uskonsa. Se oli tuo suuri totuus, että Jumala rakastaa.

Tämä se oli, josta imettäjä sai kaiken lohdutuksensa. Jumalan menetys ihmisten suhteen poisti hänen mielestensä kaiken epäilemisen tässä kohden. Ja kaikki yhtyi Kristuksessa. Hän selitti Helenalle aivan alusta Jumalan ilmestyksen ja kaikki tarkoitti tätä.

"Jumala on aina rakastanut maailmaa. Hän loi sen onnea varten ja hän harrastaa sen onnea." Näin lausui hän välisti. Luontokappaleet, jotka hän oli luonut, kääntyivät pois hänen puolestansa ja me olemme kaikki häntä vastaan syntiä tehneet; mutta hän ei milloinkaan ole unhoittanut meitä, eikä ylenkatsonut meitä. Hän rakasti meitä niin, että hän tuli meidän luoksemme, meitä pelastaakseen. Hän tuli ja eli, niinkuin jo olen sinulle kertonut ja suostui kuolemaan meitä vapahtaaksensa."

"Lepo tulee kerta", hän lausui toisella erällä. "Kaikki suru ja kaikki kaipaus ja kaikki elämän epäily taukoo. Minä saan nähdä hänen. Minä tiedän, ettei hän lopulta hylkää minua." Hänen silmänsä täyttyivät kyynelillä. "Sillä minä olen turvannut häneen ja huolissani olen yhä enemmän pysynyt kiinni hänessä. Syvyydestä olen minä huutanut."

"Kaikkein kalliin ajatukseni on se, että Vapahtajani oli surujen alainen. Ei ole koskaan ollut niin suurta surua kuin tämä. Ja keskellä tätä hän tiesi, miltä tuntuu, kun katselee sydäimestä sortunutta äitiä. Ennen kaikkia tuopi hän tämän esiin minulle, että minä tietäisin, kuinka ihmeellisesti hän rakastaa. Voi surua ja rakkautta ja Jumalaa! Mitä minun tulee tehdä muuta kuin kokonaan jättäytyä hänelle, jossa kaikki nämät olivat yhdistetyt, ja odottaa, siksi kuin hän kutsuu minun kotiin?"

Koti, lepo, rauha, taivas. Kaikki nämät sanat olivat niin alituiseen imettäjän huulilla, että ne elivät Helenan mielessä ja hänessäkin syntyi tuo ylevä aate tulevaisesta elämästä. Sillä imettäjä vakuutti hänelle, että taivas on maailman salaisuuden selitys ja ettei niillä, jotka rakastavat Jumalaa, ole mitään kotia täällä, vaan tuolla.

Tässä huoneessa oli Pomponia, Plaution puoliso, usein kolmantena. Helenan oli pian tilaisuus lukea tuo kallis käsikirjoitus, josta hän oli aivan paljon kuullut. Tässä yksinkertaisessa kertomuksessa, sen jumalallisissa sanoissa ja tärkeissä tapauksissa näki hän uusia kuvauksia tuon ainoan luonteesta, jota hän etsi. Hän kuuli sanoja, jotka painuivat syvälle hänen sydämeensä; hän näki tekoja, jotka vavistuttivat häntä. Ja kaikista näistä suoriutui hänelle, ylevämpänä kuin ennen, tuo kaikkein totuuden totuus: — Jumala rakastaa.

Hän havaitsi itsensä vähitellen vedetyksi erään puoleen, joka sillä tavoin tuli kalliiksi hänelle. Hän tahtoi antautua hänelle. Meneminen hänen luoksensa, hänen tunnustamisensa, hänen rukoilemisensa näyttivät käyvän Helenan luonnolle tarpeelliseksi. Uusi yhdistys-side äidin ja pojan välillä syntyi. Nyt saattoivat he istua yhdessä ja puhua noista asioista, joita he molemmat rakastivat. Tässä oli käsikirjoitus, josta Helena voi lukea ja Markus kuunnella, kunnes hän tiesi kaikki.

Nämät muutokset tapahtuivat hiljalleen ja melkein havaitsematta. Helena puhui usein puolisonsa kanssa niistä asioista, jotka etupäässä täyttivät hänen mielensä. Vaikka he molemmin puolin suuresti rakastivat toisiaan, eivät he kuitenkaan tiedon suhteen olleet varsin samanmiitteiset. Labeo omistutti puolisolonsa koko sydämensä ja rakasti häntä hellästi ja vilpittömimmällä uskollisuudella. Helenan rakkaus häntä kohtaan oli yhtä suuri. Mutta järjen asioissa kumpikin kävi omaa rataansa. Helena ja Cineas tajoutuivat niin täydellisesti yhteen, että he välisti voivat seurata samaa ajatusten juoksua niin, jotta toinen voi sanoa, mitä toinen ajatteli. He katselivat asioita samalta kannalta. Mutta Helena ja Labeo olivat erinkaltaiset.

Kun Helena kertoi tunteistaan ja sisällisistä kokemuksistaan, puhui hän paljon, jota hänen puolisonsa tuskin ymmärsi. Tämä kuunteli ja usein hyväili häntä ja lausui hänelle, että hän oli liian rikkiviisas ja liiaksi Kreikkalainen; pilkoillaan hän nuhteli häntä, koska hän muka vaivasi itseänsä joutavilla, ja kummasteli, mitä hän aikoi tehdä uusilla uskonnon havainnoillaan. Tämä oli kaikki häneltä salattu. Hänen oli mahdoton tätä käsittää.

Hän sanoi arvelevansa, ettei korkein olento koskaan tahtonut, että ihmiset kiusaisivat itseänsä ja saattaisivat itsensä mielipuoliksi tuon näkymättömän maailman ajattelemisella. Jos hän olisi luonut meidän semmoisia asioita miettimään, olisi hän helposti voinut ilmoittaa meille jotain varmaa.

"Mitä minuun tulee", hän jatkoi, "kun olin 'opettajan' johdatettavana ja nuori ja vaikutuksille altis, ilman mitään totista tarkoitusta elämässä, toivoen vaan oivallisen pikku Helenani kanssa saattavani kaikki kunniakkaaksi — minä silloin olin miettimiseen taipusa. Vieläpä rakastinkin 'opettajan' oppeja, sillä minä havaitsin niissä jotain varmaa. Hän opetti minulle velvollisuuteni ystäviäni, vihollisiani, perhettäni ja isänmaatani kohtaan."

"Mutta etkö sinä näe, kuinka on mahdoton päästä mihinkään päätökseen, kun jätät taaksesi siveyden opin ja käyttöpuoliset velvollisuudet? Kaikki filosofia on sekavaa. Ei ole kahta järjestelmää taikka järjestelmän haaraa, jotka olisivat yhdenkaltaiset. Filosofia sopii ainoastaan nuorille oppilaille, jotka tahtovat teroittaa ymmärrystänsä taikka tiedemiehille, joilla on joutoaikaa ja joilla ei ole mitään erityistä toimitusta.

"Minä olin nuorukainen, kun opettaja johdatti minua. Nyt olen mies — kunnianhimoinen, jäntevä, luja aikomuksessani yletä ja kohottaa perheeni arvoa. Kaikki halu miettimiseen, mitä minussa koskaan on ollut, on minulta kadonnut ja monta vertaa mieluisammin lukisin jonkun sotatiedon Corbulolta kuin jonkun Senecan esitelmän. Enkä minä antaisi Caesarin kommentarioita kaikista Kreikan filosofien teoksista."

"Mutta sinun laitasi on toisin", jatkoi hän ylpeällä, hellällä äänellä. "Sinä olet henkevä. Sinä olet yhtä paljon etevämpi minua, mitä kauneuden-tuntoon ja terävyyteen tulee, kuin minä olen sinua etevämpi ruumiillisen voiman suhteen. Minä rakastan sinua yhä innokkaammin tämän vuoksi. Minä kuulen mielelläni sinun puhuvan näistä asioista. Minä en ole koskaan kuullut mitään sinun äänesi kaltaista. Mutta, totta puhuen, minun tekee yhtä, mitä sinä puhut. Minä kuuntelen, ikäänkuin kuuntelisin soitantoa. Se on äänesi soitto, jonka minä kuulen."

Ei mikään aine kelvannut hengelliseen keskusteluun niin vähän kuin tämä. Todellakin päättyivät nämät keskustelut muuttumatta aivan samalla tavalla. Kaikki koski heidän keskinäistä rakkauttaan ja kumpikin luuli toistansa entistä rakkaammaksi.

Mutta vaikka Cineas ja Helena olivat sangen yhden luontoiset, löytyi heissä kuitenkin erinkaltaisuutta. Cineas oli harras totuuden tutkija ja etsi sitä kaikilta aloilta. Hän oli kuullut Julion johonkin määrin selittävän Kristin uskoa, eikä hän kuitenkaan katsonut sitä hyväksi. Hänen mielensä talletti runsaampia tiedon lähteitä kuin Helenan. Hän mielti tyystemmin. Hän epäili ja oli kahden vaiheilla, silloin kuin Helena oli varma. Se vaillinainen tieto, jonka Cineas oli saanut, jätti hänet hänen entiseen asemaansa.

Sattumalta eräänä päivänä Isaakin luona ollessaan hän mainitsi kristityistä jotain.

Isaak kohta osotti suurta mielenliikutusta. Cineas kysyi syytä.

"Minä vihaan heitä!" vastasi Isaak kiivaasti.

"Minkä vuoksi? Ei heissä ele mitään vihattavaa."

"On tosi-juutalaisen silmissä. He ovat väärän profeetan seuraajia, joka tutkittiin valtiopetoksesta ja ristiin naulittiin. Mutta heidän pahin vikansa on se, että he koettavat ryöstää meiltä meidän kalliimman toivomme."

"Mitä tämä on? Mikä teidän kalliin toivonne on?"

"Itsenäisyytemme palauttaminen ja kaikkien ihmisten hallitseminen."

"Luuletko siis, että teidän Juutalaisten on mahdollinen päästä maailman valloittajiksi?"

"Jumalalle on kaikki mahdollista", vastasi Isaak juhlallisesti.

"Minä tiedän kaikki", lausui Cineas, "mitä teidän pyhät kirjanne tästä lausuvat. Mutta juuri tämä asia on esteeksi minulle. Kuinka me Kreikkalaiset voimme uskoa semmoista kirjaa, joka ainoastaan lupaa tätä?" Hän muisti "opettajan" tutkimuksia, hänen kokemustaan ja pettyneitä toiveitaan, mutta ei hän lausunut tästä mitään Isaakille.

"Jumala valitsi meidän", sanoi Isaak tynnosti ja ylevällä pontevuudella. "Vuosisatoja takaperin jumala synnytti Abrahamin, meidän isämme, josta me kaikki olemme siinneet. Kansakunta yleni tästä miehestä — jumalan ystävistä — ja tämä kansakunta on aina seisonut itsekseen, jumalan noudattajana ja hänen lempikansanansa. Koko meidän historiamme on häneen kiinni kutoontunut. Hän on ollut meidän johtajamme. Me olemme nyt poljettuina — voitettuna kansana; mutta me olemme olleet vielä suuremmassa sorrossa. Hän on tahtonut johdattaa meitä semmoiselle tielle, joka näytti kolkolta."

"Sumu ja pimeys on hänen ympärillensä,
Vanhurskaus ja tuomio ovat sinun istuimes perustukset."

"Kiistetty olkoon hänen pyhä nimensä!"

"Me olemme olleet orjuutetut, masennetut, vankeuteen kuljetetut. Me olemme kärsineet onnettomuuksia, joihin jokainen muu kansa olisi kukistunut. Mutta hän on ollut uskollinen. Hän on rangaissut meitä, meitä jälleen luoksensa saattaaksensa. Rangaistuksen jälkeen olemme aina palanneet hänen puoleensa ja sanoneet: 'ylistetty olkoon hänen pyhä nimensä.'"

"Kaikkien näitten ohessa on hän ilahuttanut meitä ylevällä lupauksellansa. Hän on kertonut meille, että vuosisatojen kuluessa semmoinen aika tulisi, jolloin kaikki kärsimyksemme loppuisivat. Yksi oli ilmestyvä, joka saattaisi meidän ainaiseen rauhaan. Hänen kauttaan me voitonriemua viettäisimme. Hänen pyhä valtansa ulottuisi koko maailman ääriin. Kaikki kansakunnat tulisivat hänen kauttansa siunatuksi; niin, kaikki kansakunnat nimittäisivät häntä siunatuksi. Silloin tämän korkeimman läsnä-oloa pyhässä kaupungissa kautta maanpiirin kunnioitettaisiin. Jerusalemi tulisi pyhien vaellusten keskustaksi ja kaikkia hän hallitsisi. Tämä on ollut meidän toivomme."

"Sinä latelet Juutalaisten ajatuksia", sanoi Cineas. "Voiko muu maailma pitää sitä jumalan siunauksena, että Juutalainen sitä hallitsisi? Minkätähden katsoisin Jerusalemiä paremmaksi kuin Romaa? Romalainen harjoittaa oikeutta. Koko maailma on rauhassa hänen tasapuolisen ja voimakkaan hallintonsa alla. Jos me Kreikkalaiset jotakin jumalalta toivoisimme, toivoisimme vanhaa itsenäisyyttämme — entisen kunniamme aikaa."

"Jos minä katselen teidän pyhiä kirjojanne, yksi asia sysää minun takaisin ja se on juuri sama asia, joka niin suuresti sinua ilahuttaa. Minä en tarvitse ketään valloittajaa. Filosofia kertoo minulle jotain parempaa kuin tämän. Jos sinä katselisit kirjoituksianne meidän silmillämme, sinä et uskoisi niitä. Ei se ole mikään oikea eikä sovelias tehtävä pyhälle jumalalle, että hän antaa semmoisen ilmestyksen ihmisille, joka ei sisällä muuta kuin tämän."

"Sinä puhut valitusta kansasta ja sinä puhut kummallisesta historiastanne", hän jatkoi ja suurempi vilkkaus ilmestyi hänen sanoissaan. "Mistä, kysyn minä sinulta, tuota valittua kansaa hakisi? Romalaisten on suurempi oikeus kuin Juutalaisten. He ovat kohonneet halvasta kansasta maailman hallitsioiksi. Eikö tämä osota jumalan suosiota? Jos jumalan suosio tarkoittaa maailman valloittamista, niin Romalaiset ovat hänen kansansa. He ovat valloittaneet senkin paikan, jota te pidätte hänen omana pyhänä kaupunkinansa."

"Jos etsisin valittua kansaa, löytäisin semmoisen kansakunnan, joka on aikaan saanut jotain muuta, kuin tappeluissa voittanut. Mielen ylevyys on parempi kuin ruumiin voima, Romalaisissa vallitsee aineellisuus; mutta Kreikkalaisissa tiedollisuus. Filosofit koettavat tutkia jumalaa ja hengellisiä asioita hengelliseltä kannalta. He eivät salli, että rahvaanomaiset arvelut valloittavat heidän mielensä. Kreikkalainen henki on heistä ihmeellisin asia maailmassa. Me olemme sivistyttäneet ihmiset ja opettaneet heille kaikkia. Me olemme antaneet heille tiedon, taidon, kirjallisuuden, soitannon, filosofian — kaikki mitä elämässä on parasta ja korkeinta."

"Me olemme opettaneet ihmisille, kuinka ajatellaan. Meidän maamme on nyt Roman vallan alainen; mutta henki on vapaa ja Kreikka hallitsee maailman henkeä. Mitä on olla jumalan valitsema, jollei tämä? Jos jumala jollakin tapaa vaikuttaa maailman hallintoon, on tämä varmaan ollut hänen sallimansa. Sinä näet siis, että minäkin saatan lausua jotain valitusta kansasta. Minua pahoittaa, että minun on täytynyt kehua; mutta sinä olet pakoittanut minua siihen."

"Jalo Cineas, kaikki, mitä sinä olet puhunut, on totta", vastasi Isaak tyyneesti. "Mutta sinä et ole puhunut kylläksi. Minä myönnän mielelläni, että jumala on synnyttänyt Romalaiset maailmaa valloittamaan ja poistamaan sotaa eri kansojen väliltä; ja että hän loi Kreikkalaiset ihmishenkeä hallitsemaan. Hän antoi Romalaisille aineellisen voiman, tiedollisen Kreikkalaisille. Eikö ole vielä mitään antamista?"

"On. Löytyy voima, suurempi kuin ikinä tuo tiedollinen, ja se on hengellinen. Sen hän antoi Juutalaisille. Hän loi meidän sitä varten. Hän kasvatti meitä sitä varten ja muodosti koko meidän luontomme, että me tämän ilmi toisimme."

"Mikä tämä hengellinen voima on? Se on kyky häntä ymmärtää — häneen uskoa. Näkymättömään lujasti luottaa; henkeä palvella. Tämä on meidän sukukuntamme ominainen luonne. Me rukoilemme näkymätöntä, emmekä tarvitse epäjumalia hänen edustajiksensa. Näin ei ole ainoastaan muutamain filosofien laita, vaan koko kansakunnan. Halpa, oppimaton talonpoika, sivistymätön käsityöläinen, raaka kalastaja, kaikki meillä uskovat tuon ainoan jumalan olemista ja läsnä-oloa. Semmoista kansaa ei ole missään muualla ja, jollei se todella olisi olemassa, kaikki sanoisivat sitä mahdottomaksi, jotka eivät tunne muita kuin tavallisia sukukuntia."

"Hän loi meidän, valitsi meidän, erotti meidän muista, kasvatti meitä, että me tulisimme hänen kansaksensa. Hänen kansanansa me olemme eläneet. Koko hänen menetyksensä meidän suhteen on tarkoittanut tätä. Kun olimme hänen unhottamaisillamme, saatti hän meidän takaisin. Kun todesti epäjumalia palvelimme, hän rankaisi meitä. Polvesta polveen olemme sillä tavalla eläneet, ja sillä välin kuin koko maailma eli pimeydessä, on meillä ollut totuuden valo. Meillä on totuus ollut ja me olemme säilyttäneet sen näihin päiviin saakka."

"Mutta historiassamme löytyy jotakin muuta kuin tämä. Me olemme näin kauan totuutta tallettaneet, mutta meille on ilmoitettu, että meidän on paljon suurempia toimittaminen. Vuosisadasta toiseen on se lupaus meille annettu ja mitä juhlallisimmissa tiloissa uudistettu, että, nousevina aikoina jolloinkulloin yksi tulisi, joka tapaisi meidän kaikki valmistettuna ja levittäisi koko maailmaan Abrahamin jumalan palveluksen. Silloin saisimme palkinnon kärsimyksistämme, me valitut, me kasvatettu kansa seuraisimme Messiastamme tähän jaloon voittoon. Me olisimme kaikissa osalliset. Niinkuin me olemme ottaneet osaa suruun, niin ottaisimme osaa myöskin iloon. Koska jumalamme on saattanut meidät sodan alaiseksi, hän viimein antaa meille kunniakkaan voiton."

"Tästäpä syystä on oikein ja kohtuullista, että hän tekee meidän maailman hallitsioiksi. Meidän valtamme Messiaksen hallitessa olisi paljoo parempi kuin Romalaisten. Se aika on tuleva, jolloin kaikki nämät tapahtuvat. Silloin ei löydy mitään hirmuvaltiaita, ei ahdistettuja ja ryöstäviä armeijoita, eikä sorretuita kansakuntia, jotka kapinoita nostavat. Meidän jumalamme on silloin muuttava itse luonnonkin muodon. Korvet vihantuvat. Pedot kesyvät. Sota on tuntematon, mutta jumala hallitsee Sionin pyhältä kunnaalta."

Cineas ei virkkanut mitään; kaikki nämät olivat hänestä Juutalaisen puolettomia houereita. Nuot pyhät kirjat eivät siis sisältäneet mitään muuta. Näin hän ajatteli ja jonkunlainen pettynyt toivo sai sijaa hänessä. Hän arveli, että, jos kukaan, tiesi Isaak nämät asiat, eikä Isaakin selitys miellyttänyt häntä.

"Kaikki pyhät kirjamme ovat näitä täynnä", sanoi Isaak. "Nämät ennustukset ovat joutuneet kansamme iloksi ja tueksi ja tätä varten odotamme ja kärsimme. Tämä on, mitä ne kertovat. Kuule."

Ja Isaak alkoi:

"Iloitkaat te taivaat, riemuitse sinä maa, pakahtukaat te vuoret ihastukseen; sillä Herra on kansaansa lohduttanut, ja on raadollisiansa armahtanut.

Mutta Sion sanoo: Herra hylkäsi minun. Herra unohti minun.

Unohtaako vaimo lapsukaisensa, niin ettei hän armahda kohtunsa poikaa? ja vaikka hän unohtaisi, en minä kuitenkaan sinua unohda.

Katso, käsiini olen minä sinun pyältänyt; sinun muuris ovat alati silmäini edessä."

Isaak pysähtyi hetkeksi ja huokasi. Sitten toisti hän nuot muutamit viimeiset värsyt, samalla kuin hänen silmänsä säihkyivät liikutuksesta. Sen perästä jatkoi hän:

"Sinun rakentajas rientävät; mutta sinun kukistajais ja hävittäjäis pitää pakeneman sinusta pois.

Nosta silmäs ympäris, ja katso, kaikki nämät kootut tulevat sinun tykö. Niin totta kuin minä elän, sanoo Herra, sinä olet kaikilla näillä niinkuin kaunistuksella itses puettava, ja sinä käärit ne ympärilles niinkuin morsian.

Sinun autio, hävitetty ja turmeltu maas on silloin ahdas oleva asuakses, koska raatelias sinusta kauvas pakenevat.

Vielä sinun hedelmättömyydes lapset korviih puhuvat: ahdas on minulla sia, istu puolees, että minäkin asuisin sinun tykönäs.

Mutta sinä olet sanova sydämessä: kuka nämät minulle synnytti? sillä minä olin hedelmätön, yksinäinen, ajettu pois ja syösty ulos. Kuka nämät on minulle kasvattanut? Katso minä olin yksinäni jäänyt, kussa nämät silloin olit?

Näin sanoo Herra, Herra: katso, minä nostan käteni pakanain puoleen, ja korotan lippuni kansain puoleen, niin he tuovat edes helmassansa sinun poikias, ja sinun tyttäriäs hartioilla kannetaan.

Ja kuningasten pitää oleman sinun holhojas, ja heidän kuningattariensa sinun imettäjäs, heidän pitää lankeeman kasvoillensa maahan sinun edessä, ja nuoleskeleman jalkais tomua. Silloin sinä tiedät, että minä olen Herra, ja ettei kenkään tule häviöhön, joka minuun toivoo.

Otetaanko saalis väkevältä pois? taitaako joku päästää vanhurskaan vangit?

Sillä näin sanoo Herra: nyt vangit väkevältä otetaan pois, ja tuiman saalis irralle pääsee; ja minä tahdon riidellä riitaveljeis kanssa ja pelastaa lapses.

Ja minä annan hävittäjäis syödä omaa lihaansa, ja heidän pitää juopuman omasta verestänsä, niinkuin viinan mehusta; ja kaikki liha on tietävä, että minä olen Herra, sinun auttajas, ja sinun lunastajas, Jakobin väkevä."

Näitä värssyjä lausuessansa Isaak näytti taas, niinkuin kerta ennen, unhottavan kumppaninsa. Hän oli ikäänkuin yksin haasteleva. Lohdutus, voitonriemu olivat kaikki hänen omansa. Näissä sanoissa löytyi jotakin, jok'ei ollut Cineasaan vaikuttamatta. Se hellä yhteys, jonka ne kuvailivat olevan valitun kansan ja heidän jumalansa välillä, näytti tukevan Isaakin ylevää uskoa hänen kansansa aiottuun päämäärään. Tämä päämäärä näytti olevan selvillä sanoilla lausuttu, vaikkei koko aate Athenalasta miellyttänyt. Paljas aineellinen menestys, valloitus, voitonriemu, vaikka kohta suuret seurauksiltansa, eivät hänen mielestensä olleet jumalan korkein toimi. Näin alentuisi tuo ylevä ajatus äärettömästä järjestä. Näin tehtäisiin Jerusalemista vaan toinen Roma. Ja kuinka hänen, Athenalaisen, mielestä tällöisessä hankkeessa olisi mitään jumalallista?

"Katso tuossa", lausui Isaak, "tulevaisuuden kuvaus. Kaikki on selvään kerrottu meille; siihen me luotamme. Messias on tuleva ja meitä näihin kaikkiin johdattava."

"Se on tavallansa sangen suurenmoista", sanoi Cineas; "mutta minä en voi vielä tällöisessä tarkoituksessa nähdä mitään, joka olisi jumalalle sopivaa. Jos tämä olisi kuvaannollisesti puhuttu; jos teidän Messiaksenne olisi opettaja; jos hänen voittonsa olisivat totuuden; jos hän opettaisi mikä täydellinen hyvyys ja täydellinen kauneus on, silloin se jumalalle sopisi."

"Opettajako!" lausui Isaak sanoin selittämättömällä äänellä; "uusiko opettaja! Mitä semmoinen toimittaisi? Lukemattomia opettajia on tullut. Profeetat ja papit ovat puhuneet jumalan käskyjä. Mitä he ovat aikaan saaneet? Ei mitään. Tuskin meidänkään kesken, valitussa kansassa, heidän sanojansa kuunneltiin. Ei, me tarvitsemme jotain ylhäisempää, me tarvitsemme voimakasta hallitsiaa, joka suurilla, jumalan kaltaisilla ihmetöillä meitä voittoon johdattaa. Hän johdattaa meitä meren poikki, joka avautuu meille tietä antaaksensa ja kaikki luonnon voimat taistelevat meidän puolellemme vihollisiamme vastaan."

Cineas katseli häntä pettyneen muotoisena.

"Tässäkö siis kaikki on? Tähänkö teidän jumalallinen ilmestyksenne päättyy? Tähän verraten on Plato todestansa jumalallinen. Sokrates on jumala tämmöisen Messiaksen rinnalla. Sillä teidän turvattu johtajanne ei muuta kuin täyttää maailman hirmuisilla sodilla ja koko ihmiskunta runnottaisiin."

"Mutta ajattele, mikä suurenmoinen päätös näistä kaikista tulee."

"Mikä suurenmoinen päätös! Sekö, että Jerusalemin olisi Roman sijasta pääkaupunkimme. Tämän taistelemisen ja marssimisen ja voittamisen aate tyydyttää ainoastaan rahvaanomaista mieltä. Mikä jumalallinen olento näitä kaikkia tarvitsee? Sinä teet hänen semmoiseksi, joka uhraisi kaikki maailman kansakunnat erästä näytelmä varten. Sopikoon nämät Olympon haltialle, filosofian jumalalle ne eivät sovi."

"Hänen voittonsa", sanoi Isaak Cineaan ilmeisestä tyytymättömyydestä ja halveksivasta jyrkkyydestä vaaria pitämättä — "hänen voittonsa kuljettaa hänen kansaansa. Se täyttää maailman hänen kunniallansa. Loppu kaikista on kaikkien onni. Maailma näkee uuden *kultaisen aikakauden* ja hän hallitsee — kaikkia."

"Ja keskellä tätä hänen suuruuttansa olisi hän paljoa alhaisempi kuin meidän 'suuri opettajamme', kun tämä, kuolemaan tuomittuna, astui esiin ja lausui vihamiehilleen, kuinka hän heille kaikille anteeksi antoi."

"Sinun Messiaksesi Jerusalemin valta-istuimella, kukistuu maailman voittajana, Juutalaisten armeijam ympäröitynä olisi vähän-arvoisempi kuin Sokrates vankihuoneessansa, kun tämä riemun hymyllä tarttui pikariin ja joi myrkyn. Minä en pane mitään arvoa sinun valloittajaasi. Sano minulle, että teidän voiton ennustuksenne ovat kuvaannolliset. Sano minulle, että hänen voittonsa koskee sieluun, silloin minä tähtään tuota jumalallista teidän pyhissä kirjoissanne."

"Ei", sanoi Isaak totisesti ja kiivaalla varmuudella. "Mahdotonta. Ne ovat sanoja myöten ymmärrettävät, taikka ei mikään ole totta. Pyhäise pois tämä sananmukainen totuus ja kaikki vuosisatojen toivo kuolee. Silloin ovat Juutalaiset pilkaksi joutuneet. Tuo arvelu, että Messias olisi kuvaannollinen ihmisten mielten valloittaja, on häväistys meitä vastaan alennus-tilassamme. Ei, ei!" hän lausui ikäänkuin vimmassa, "minä olen ollut taipuvainen tähän ajatukseen, mutta se on ohitse. Minä pysyn jumalan sanassa, hänen lupauksessaan. Ei hän, joka vallitsi meidän ja saattoi meidän niin pitkällöisiin kärsimyksiin, aio koskaan pilkata meitä semmoisella valekuvalla. Ei hän, joka käski meidän toivoa, aio koskaan pettää meitä näin ja sortaa meidän sydäntämme — ei koskaan! — ei koskaan!"

"Tämä", hän jatkoi vähän ajan päästä ja semmoisella äänen katkeruudella, jota ei Cineas ikinä ennen ollut havainnut, "tämä se on, jonka vuoksi minä vihaan kristityitä. Nämät ovat ainoat, jotka tuovat meidän eteemme tämän pilkan, tämän luulokuvan ihan paljaanansa. Kuule minua".

"Eräs mies ilmestyi, joka sanoi opettavansa muutamia uusia oppeja. Hän sai seuralaisia, Aina seuralaisia saa, yhtä kaikki mitä opettaa. Nämät hänen oppilaansa sanoivat, että hän oli Messias. Hän sanoi itse samaa. Hän väitti, että hän oli sinnyt meidän kuninkaallisesta huonekunnasta ja oli Juutalaisten kuningas. Tämän vuoksi hän tutkittiin, tuomittiin ja mestattiin."

Isaak kiristi hampaitansa tätä lausueessaan. Hänen vihansa teki, että hänen sanojansa tuskin eroitti.

"Mitä — mitä, arvaappas, tästä seurasi? Hajosivatko hänen seuralaisensa? Ei. He rohkenivat panna toimeen uuden petoksen. He rohkenivat sanoa, että hän oli noussut kuolleista; ja tuhat kertaa suuremmalla innolla kuin ennen he julistivat, että tuo pahantekijä oli Messias."

"Kaikista näistä oli se todennäköisyys, joka ilmestyi heidän todistuksissansa, meille Juutalaisille katkerin. He sovittivat kaikki meidän ennustuksemme tähän mieheen. He veivät meiltä kaikki — kaikki — kaikki. Nämät ne ovat, jotka sanovat, että kaikki noissa ennustuksissa on hengellistä ja että tämä Messias on tullut opettajana ihmisten mieliä valloittamaan."

"Vielä pahempi. He veivät kaikki meidän toivomme, kaikki meidän halumme, kaikki omalta jumalalta meille, hänen valituilleen annetut lupaukset — he jakelevat kaikkia näitä muille vieraille kansakunnille. He julistavat ristiin nautitun Messiaksensa opit kaikille kansakunnille ja opettavat, ettei Juutalaisilla ole suurempia etu-oikeuksia ja toiveita kuin muilla ihmisillä. Pahin kaikista heidän opettajistaan on Paavali, joka nyt on Romassa — joka riemuitsee tästä opista — uskostansa luopunut Juutalainen, heittolainen, isänmaansa kavaltaja, jumalansa pettäjä."

"Voi meidän kansakuntamme tuskia, pitkän pitkiä tuskia, jos kaikki tähän loppuu; jos hän, joka vuodatti meidän lopullisen voittomme toivon, sen näin meiltä riistää! Mutta ei. Minä en koskaan, en koskaan anna tämän kiusaajan viedä itseltäni omaa uskoani häneen! Vaikka hän lopettaisi minun ja minun kansakuntani, häneen kuitenkin turvaan! Hän täyttää lupauksensa. Hän siunaa kansaansa. Minä ylistän ja siunaan hänen pyhää nimeänsä, niin kauan kuin minä elän."

"Ei — ei! Hän tekee, mitä hän on sanonut. Sillä meidän profeettamme ovat selvään ilmoittaneet ajan ja tämä aika on nyt käsissä. Monta vuotta takaperin me odotimme häntä, mutta nyt hän pian tulee. Kaikki, mitä tähän aikaan tapahtuu, todistaa sitä. Kaikki Juutalaiset nyt toivovat ja vartovat. He odottavat hänen tuloansa. Mutta ei! sydäntä särkee, kun täytyy odottamistaan odottaa ja yhä vielä kysyä: 'eikö hän koskaan tule?'"

Isaak keskeytti puhettansa ja, pannen kätensä ristiin, nosti hän ne taivasta kohden ja lausui ääneen loistavin silmin:

"Joska sinä taivaat halkaisisit, ja astuisit alas, että vuoret vuotaisit sinun edessä, niinkuin valkia sytyttää risu-läjän, niinkuin valkia veden kiehahuttaa.

Että sinun nimes tulis tiettäväksi vihollisilles, ja että pakanat edessä vapisisit.

Niitten ihmetten tähden, jotka sinä teet, joita ei kenkään toivonut; koska sinä menit alas ja vuoret edessä sulasit.

Ei maailman alusta kuultu, eikä korviin tullut ole, eikä yksikään silmä nähnyt ole, paitsi sinua, Jumala, mitä niille tapahtuu, jotka sinua odottavat."

Hän herkesi silmänräpäykseksi ja jatkoi sitten:

"Sillä sinä peitit kasvot meiltä, ja annat meidän nääntyä suurissa synneissämme.

Mutta nyt Herra, sinä olet meidän Isämme; me olemme savi, sinä olet meidän valajamme, ja me olemme kaikki sinun käsialas.

Älä Herra niin kovin vihastu, äläkä ajattele syntiämme; katso sitä, että me olemme kaikki sinun kansas.

Sinun pyhyytes kaupungit ovat hävitetyt, Sion on autioksi tehty ja Jerusalem on kylmillä."

Isaak peitti kasvonsa käsillään ja oli kauan aikaa ääneti. Cineas ihmetteli niitä sanoja, joita tämä oli lausunut. Näitten ilmaisemaan nöyryyteen, totiseen syntien tunnustukseen, murheesen kansakunnan kärsimysten vuoksi, yhtyi vielä luottamus jumalaan, semmoinen luottamus, joka näytti surussakin sisältävän järkähtämätöntä uskoa. Hän havaitsi vielä, että Isaakin sanat tarkoittivat suurta valloittajaa, jotakuta kuningasta, joka saattaisi maailman Jerusalemin alaiseksi. Häntä kummastutti, kuinka tällainen aate vielä kyti kansassa, joka näki edesssänsä Roman vastustamattoman vallan.

Lopulta Isaak hetken kuluttua katsahti ylös. Hän oli rauhoittunut. Vienosuruinen hymyily näkyi hänen kasvoissansa.

"Minä en tiedä, jalo Cineas", hän lausui, "kuinka puolustaa itseäni tämän liiallisen kiivauden vuoksi. Se aine, joka asetettiin eteeni, tulistuttaa minua aina vasten tahtoani. Minä menen suunniltani. Suo minulle anteeksi, minä olin tänään tuoda sinulle tutkimusteni hedelmät. Hegion tulee tehdä tiliä kymmenestä miljonasta sestertistä. Sen mukaan kuin minä hänen asiansa tiedän, hän hyvin voi palkita nämät. Katso", lausui Isaak ja toi esiin muutamia taulusia, jotka hän laski Cineaan eteen, "tässä on loppupäätös."

Nyt rupesi Isaak selittämään luvunlaskujaan ja näytti Cinealle koko Hegion menetystavan, siitä asti kuin perhe oli tullut Britanniaasta. Vailinki havaittiin semmoiseksi, kuin hän oli ilmoittanut.

Cineas otti tauluset ja sanoi:

"Se on jollakin tavalla korvattava; Labeon täytyy saada nähdä, että kaikki on maksettu", ja sitten hän sanoi jäähyväisensä.

XI.

Kartanonhoitaja rangaistu.

Hegio oli jo aikaa huomannut, kuinka suuresti hän oli erhettynyt, kun oli ynsistellyt Cineasta vastaan. Heidän muistettavan yhtymyksensä jälkeen oli hän ruvennut tiedustuksiin ja nähnyt, että Cineas tosiaankin oli semmoinen, joksi hän oli sanonut itsensä, jopa vielä mahtavampikin. Hänen rikkautensa, hänen suuret tietonsa, hänen jalo sukuperänsä ja hänen maineensa tekivät hänen mitä etevimmäksi Romassa käviäksi. Jos Hegio olisi ollut jotakin muuta kuin oppimaton vapautettu orja, olisi hän näin kuuluisan miehen tuntenut. Ei myöskään hänen suojeliansa, Tigellinus, voinut kuin sanoa häntä kouhoksi ja vakuuttaa hänelle, että hän puolestansa mieluisammin tahtois i Cineasta ystäväksi kuin vihamieheksi.

Labeon takaisin-tulo enensi Hegion hämmennystä. Sillä Labeo palasi voitonriemun ja kunnian-osoitusten tuoksinassa, suuren voiton julistajana, laakerikirjetten tuojana. Nero kerrottiin ottaneen häntä vastaan mitä kohteliaimmalla tavalla. Viran koroitus oli hänen tarjonansa, suosio ja edistyminen hovissa. Semmoisen miehen suhteen Hegio ei ollut mitään.

Kauppatuumiinsa oli hän menettänyt paljon rahaa ja menetti vieläkin. Mutta se summa, jonka hän oli ottanut Labeon rahavaroista, oli suuri ja kenties huomattaisiin tarkalla luvunlaskujen tutkimisella. Jos niiksi tulisi ja kaikki saataisiin ilmi, oli hänen rahat takaisin maksaminen. Hänen oli mahdoton paeta. Roman keisarikunnassa ei ollut karkureilla mitään turvapaikkaa. Hallituksen käsi ulottui kaikkialle; ja semmoinen mies kuin Cineas voi saada kiinni Hegion Roman valtakunnan äärimmäisistä osista. Jollei hän voisi rikostansa sovittaa, oli kovin rangaistus hänen edesssä. Tigellinus ei ruvennut semmoisessa tapauksessa välittäjäksi. Jos semmoinen mies kuin Hegio onnettomuuteen joutui, ei todellakaan Tigellinus hänestä mitään piittäisi. Hegio ei voinut kuin jättää menetystapansa asianhaarain ohjattavaksi ja, jos hänen rahan-anastuksensa tulisi ilmi, palkita sen, sikäli kuin ne sen vaativat.

Viimein tuli päätös.

Eräänä aamuna kutsui Labeo häntä luoksensa ja hän totteli käskyä. Kumma kyllä, Hegio, vaikka hän muutoin oli hävytön, kammosi ja kunnioitti Labeota ja pelkäsi häntä enemmän kuin ketään muuta ihmistä maailmassa. Tuon vaikutti kenties hänen isäntänsä ruumiillinen etevyys, tämän kasvanto ja voima, tämän rautainen vartalo ja tukeva koko, taikka vaikutti tämän jäykkä romalainen luonto, tämän levoton jäntevyys ja masentumaton tahto. Juuri nämät ominaisuudet tekivät Labeon muista erinomaiseksi ja juuri näitä Syrialainen pelkäsi. Taikka oli tuohon kenties syynä joku salainen aavistus, että tämä mies kerta määräisi hänen kohtalonsa — joku selittämätön tulevaisuuden ennakkotunne, joku tietäjän kyky vasta tapahtuvien suhteen. Oli miten oli, Hegio kunnioitti Labeota; eikä hän koskaan, isäntäänsä kohdatessaan, katsonut tätä suoraan kasvoihin; vaan loi tavallisesti semmoisissa tiloissa silmänsä maahan, voimakkaamman luonnon valtaa tunnustaen.

Saapuville tullessaan Hegio havaitsi Labeon totiseksi ja ankarannäköiseksi. Kaikki oli tullut ilmiin, sillä Cineas oli kertonut Labeolle kaikki. Hegio huomasi pian, ettei ollut mitään toivoa. Jollakin tavalla, jota hän ei tuntenut, oli Labeo saanut tietää koko vajauksen.

Hegio päätti kohta mukaantua oloja myöten. Hän ei tietänyt, kuinka muutoin käyttää itseänsä. Labeon korkea asema teki kaikenlaisen riidan heidän välillään mahdottomaksi; ja Hegio oli päättänyt pahimmassa tapauksessa uhrata kaikki, sillä hän tiesi hyvin, ettei mikään muu keino auttaisi.

Kun siis Labeo näytti hänelle tilin omaisuudestaan ja kysyi häneltä erityisten rahasummain käyttämistä, Hegio vastasi, että hän oli kuluttanut sisääntulot kartanon hyväksi. Koko se rahamäärä, jonka Labeo luuli puuttuvan, oli tallella. Hänen kauppatuumansa eivät olleet juuri hyvin onnistuneet, mutta ei hän mihinkään tappioonkaan ollut joutunut. Kaikki oli säilyssä ja minä hetkenä hyvänsä saatavissa. Kuivankiskoisesti ilmoitti Labeo hänelle, etteivät semmoiset kauppatuumat olleet hänelle mieliksi ja ettei hänen kartanonhoitajansa saanut panna hänen rahojansa tällaisella tavalla alttiiksi. Hänen oli velvollisuus kerätä kaikki sisääntulot ja pitää huolta niistä, mutta hänen ei ollut oikeus ruveta kauppatuumiin eikä saattaa hänen rahojansa vaaran-alaisiksi hurjilla kauppavehkeillä Afrikan puolella. Kaikkiin, mitä Labeo lausui, vastasi Hegio suorasti, että kaikki oli tallella; ettei hän ollut ryhtynyt mihinkään hurjiin kauppavehkeisiin; että hän ainoastaan isäntänsä eduksi oli kauppaa harjoittanut ja voisi vastata jokaisesta obolista. Asia päättyikin niin, että Hegio maksoi kaikki kaivatut rahat ja äyritönnä lähti isäntänsä talosta.

Äyritönnä, mutta koston tuumia täynnä. Sillä Labeo pani hänen pois; laski hänen häpeällä menemään; uhkasi tehdä lopun hänestä; kielsi häntä koskaan eteensä tulemasta; ja kaikki Hegion katkera viha virisi ja hän jätti kartanon, havaiten itsensä köyhtyneeksi mieheksi ja vannaen sydämessään, että hän kaikki nämät jollakin tapaa kostaisi, jos Vaiheettaret joskus hänelle siihen voimaa antaisivat.

Näin tuli Hegiosta ero.

Samana päivänä kuin tämä tapahtui, kävi Carbo Labeolla vieraisa. Hän kuuli asian.

"Vai niin, teidän konnanne on mennyt. Hyvä, antakaat hänen mennä ja liittäkööt hän ja Tigellinus onnensa yhteen. Tigellinus on oleva parempi isäntä kuin teidän jalo Labeonne. Voi näitä Syrialaisia! näitä Syrialaisia! kaupunki on niitä täynnä! Koko Syria on tullut Romaan ja tuonut tänne kielensä, menonsa ja tapansa, lyyransa ja tanssiattarensa. Tämä on Roman kirous. Enkö minä tehnyt oikein niitä paetessani? Pitääkö minun olla Romassa, kun Hegion vertaisille annetaan parempi sia pöydässä kuin minulle ja mahtavain suosio on heidän tarjonansa? Hänen kaltaisensa voivat edistyä siellä. Liehakoitsemalla ja imartelemalla he sukeltavat suurten perhetten luottamukseen, hoitavat näitten asioita ja katselevat halveksien rehellisiä, vanhan-aikaisia Romalaisia."

"Taisi häneltä mennä kaikki, mitä hänellä oli, tämän loven täyttämiseen", sanoi Cineas. "Ei suinkaan hänelle mitään jäänyt."

"Oho, hänellä on yltäkyllin — yltäkyllin. Eihän tuo herja liene suotta kauppavehkeinsä veijailnut. Ja olkoonkin köyhä, kyllä hän taas pian rikkaaksi pääsee. Hän lierittelee itsellensä jonkun muun luottamuksen. Nämät ne ovat, jotka tätä nykyä luikahtavat mahtavuuteen ja arvoon. Romasta ei ole rehellisten miesten olopaikaksi eikä köyhien, jos he ovat rehellisiä. Kaikkien köyhien Romalaisten täytyy muuttaa pois. Siitä on erä, ettei Roma ole koko maailma. Löytyy paljon paikkoja, jossa vanhan-aikainen yksinkertaisuus vielä menestyy. Meillä on Praeneste ja Gabii ja Tibur, joissa ei kenenkään tarvitse pelätä, että heidän rakennuksensa luhistuvat kokoon taikka palavat. Mutta Romassa asuu ihminen hengen kaupalla. No, suureksi osaksi pönkät kaupunkia pystyssä pitävät. Tarkastaja-koira määrää, että joku vaarallinen halkeama rakennuksen seinässä huolellisesti kalkitaan ja menee tiehensä. Seuraavana päivänä tuo vanha rakennus-raiska raukee ja rutaisee perheen hengettömäksi. Muista yöllisiä tulipaloja. Minun luullakseni Roma joku päivä kokonaan menee tuhaksi. Minua kummastuttaa, että se on niin kauan säilynyt. Mutta nyt on jouduttu siihen, että minä, kun välisti katselen kaupunkia kohden, näen kymmenkunnan taloja melkein joka yö yhtä monella eri taholla palavan. Tämä ei kelpaa köyhälle, sillä häneltä menee kaikki. Mutta rikkaalta tämä käy varsin hyvin laatuun. Jos rikas polttaa talonsa, jopa seuraavana päivänä kaikki hänen ystävänsä lähettävät hänelle kalliita lahjoja: — kuvapatsaita, koru-astioita, maalauksia, kulta- ja hopeakaunistuksia, kirjoja, vieläpä rahojakin. Nuot rikkaat saavat paremmat kalut kuin ne, jotka heiltä hävisivät; mutta jokainen ymmärtää heidän konnankoukkunsa. Kun Roma on palanut, rikkaat rakentavat sen uudestaan. Minä toivon vaan, että he kaikki yhdessä palavat."

"Romassa ei ole mitään järjestystä. Hämyssä ihmisparka lähtee hengen vaaralla liikkeelle. Silloin ikkunat avataan kahdalleen, hänen kulkiessaan, ja raskaita saviastiaien kappaleita viskataan niistä kadulle. Minä tunnen aina itseni kiitolliseksi, kun näen, että ainoastaan astiaien kappaleita nakataan ulos. Mutta tämä ei ole mitään. Ollaan hengen vaarassa paljoa pahemmistakin syistä. Yötistä aikaa on kaupunki rosvojoukkojen vallassa, jotka päihtyneinä ja viinanhaluisina kähäjävät pitkin katuja. Jos he tapaavat rikkaan miehen, jolla on pitkä jono saattajia, tietävät he hyvin pysyä kaukana hänestä; mutta jos he kohtaavat yksinäisen ihmisrukan, silloin he karkaavat häneen, ja kaikki mitä hän saattaa pyytää taikka rukoilla, on se, että hänen sallitaan lähteä kotiin, hammas taikka kaksi jälellä suussa. Tämä asianlaita on nyt huonompi kuin koskaan ennen. Nuoret miehet tekevät sitä alituisesti työksensä. Tuommoinen ei saa olluksi, jollei hän ole ketään maahan kapistanut; uni ei tule mielipahalta öisiin hänen silmiinsä. Ylhäisimmät ovat pahimmat; enkä minä pelkää sanomasta, että Caesari on kaikista pahin."

"Caesari!" lausui Cineas. "Aiotko sinä sanoa, että Caesari kuljeksii pitkin katuja ja hätyyttää ihmisiä?"

"Hämmästyttäneekö mikään, mitä Caesari tekee?" vastasi Carbo tuiman katkeralla äänellä. "Onko mikään rikos, mikään ilkityö liian suuri? Mutta ei ole viisasta semmoisesta aineesta puhua. Romalla on kumminkin hyvin sille sopiva hallitsia. Mutta eihän tätä ijäti kestäne. Juliolla oli Brutonsa, Cajolla Caereansa; Nero saa surmansa jonkun kädestä, jonka jumalat lähettävät."

Carbo rohkeni vaaralliselle alalle; mutta hän uljasteli pelottomasta puheestaan. Hän herjasi Caesarin luonnetta mitä kiivaimmalla tavalla, jutteli kaikki kertomukset hänen sanomattomista rikoksistaan ja julisti hänelle kostoa. Cineaan mieli keventyi vähän, kun hän näki Carbon lähtevän; sillä hän pelkäsi, että joku palvelioista salaa kuuntelisi tätä rajumielistä vanhaa Romalaista.

XII.

Amfiteateri.

Markus ei ollut koskaan käynyt amfiteaterissa ja hänen isänsä päätti hankkia hänelle huvituksen, jonka hän luuli poikaa suuresti miellyttävän. Sentähden Labeo eräänä päivänä vei hänen sinne. Se oli ennen tuon mainion Colosseumin aikaa; mutta tämäkin rakennus oli suunnattoman suuri, vaikkei sillä ollut jälkeläisensä kokoa.

Kun he astuivat sisään ja istuutuivat, heille ilmaantui kummallinen näky. Kaikkialla heidän ympärillensä oli lukemattomia istuimia, täynnänsä kymmeniä tuhansia ihmisiä, kaikensäätöisiä ja kaikenikäisiä. Alemmilla istuimilla siaitsivat ylhäisemmät kansaluokat samalla kun alhaiso oli tuonemmaksi asetunut. Rakennuksen toisessa päässä nähtiin keisari koroitettulla paikalla.

Useita miekkailuita oli jo pidetty, ja kun he tulivat sisään, oli juuri lyhyt loma-aika. Pian alkoivat miekkailut uudestaan. Muutamia likikäisiä taisteluita toimitettiin erilaatuisilla aseilla. Ensimmäinen ottelu loppui niin, että toinen taistelioista pisti toisen sydämen puhki. Markus näki veren purskahtavan esiin; näki miehen kaatuvan kuoliaaksi; kuuli mieltymyshuudot kaikkialta ympäriltänsä.

Hän painoi kasvonsa isänsä käsivartta vastaan ja häntä hirvitti.

"Isä, minä tahdon mennä kotiin."

Hän lausui nämät sanat tuskin kuultavalla äänellä, kun hänen isänsä kallistui hänen puoleensa kysyäkseen mikä häntä vaivasi.

"Minkätähden" Oletko sinä kipeä, poikaseni?"

"Olen; minä en saa katsotuksi, kuinka ihmisiä tapetaan."

"Vai niin! siinäkö kaikki?" lausui Lateo levollisesti. "Se ei tee mitään. Tähän sinä pian totut. Muista, että sinä sanoit, että sinusta tulee urhoollinen soturi. Sinun tarvitsee nyt jo ruveta katsomaan, kuinka ihmiset taistelevat ja surmaavat toisiansa. Sinä olet Romalainen."

Markoa kauhistutti ja hän siirtyi likemmäksi isäänsä.

"No, rakas poikani, katso ylös. He miekkailevat."

Markus kokosi kaikki lapsellisen rohkeutensa ja pakoitti itsensä katsomaan kiistakentälle. Mutta häntä ilvotti nähdä taistelevia miehiä, jotka veristyneinä ja pölyttyneinä tappelun tuimuudessa huokasivat ja vaikeroivat. Taas häntä pudistutti ja hän kätki kasvonsa isänsä rintaa vastaan.

"Minä en julkene! Oi, minä en julkene", hän nyyhkytti.

"Älä nyt, oma poikaseni, minä tiedän ettet sinä ole mikään pelkuri", sanoi Labeo ison ajan perästä. "No, ole romalainen poika! Katso, kaikki miehet ovat menneet pois ja he ovat nyt lähteneet tuomaan esiin petoja. Koetappas katsoa tätä."

Taas nosti Markus kasvonsa ja näytti väkisin irroittavan ne heidän suojapaikastansa sekä voimansa takaa pakoittavan silmänsä näkymöä kohden.

Hän näki arenan edessänsä, siinä yhden miehen. Tämä mies seiso keskikohdalla, kasvot heitä päin kääntyneenä, ainoastaan lyhyt miekka aseena. Hän oli soleva, harteakas ja runteva. Hänen rehtava ruumiinsa toi esiin hänen uhkeaksi muodostuneet jäntäreensä. Hänellä oli vaaleat, pitkät hiukset, jotka tiheinä suortuvina vyöryivät hänen päästänsä. Hänen kasvoissaan ilmestyi vakavuutta ja rohkeutta ja kun hän katseli yleisöä ympärillensä, osotti koko hänen käytöksensä tyyntä ja uljasta huolettomuutta.

"Minä tiedän kertoa sinulle kaikki hänestä", sanoi Labeo, aikoen luovuttaa poikansa tunteet tuosta kauhusta, joka oli niin peräti valloittanut hänen. "Minä tiedän kertoa kaikki hänestä. Hän on Britannialainen. Meidän soturimme ottivat hänen kiinni ja lähettivät hänen tänne muitten vankien joukossa. Hän on ollut jonkun ajan opissa ja koko Roma on kiihostunut hänen tähtensä. Hänestä näyttää tulevan oiva gladiatori."

Tässä kova kiljuna keskeytti Labeon. Se tuli *vivarium'ista*, jossa pedot pidettiin suljettuina. Labeo luuli, että Markus säikähtyisi tästä; mutta hänen ihmeeksensä kipelsi poika välkkyvin silmin hänen jalkojensa luo ja vartoi innostuneena saadakseen nähdä, mistä se tuli.

Kiljuna toisensa perästä kuului.

"Etkö sinä pelkää?" kysyi Labeo.

Markus ei kuullut häntä. Labeo ei ymmärtänyt poikansa hienoa arkaluontoisuutta. Ihmisveren näky — ihmisten kuoleminen — ne häntä olivat kammottaneet.

Ennen pitkää joku rautaristikko paiskattiin auki ja tiikeri hypähti esiin. Hän ei ollut moneen päivään saanut mitään ruokaa ja hänen julmuutensa oli hirveä. Hän seisahtui tuokioksi hiiluvain silmin ja pieksi kupeitaan hännällensä. Silloin hän havaitsi Britannialaisen.

Hän rönkäisi kauheasti.

Britannialainen silmäili häntä levollisesti. Tiikeri syöksähti häntä kohden. Viimein se kyyristyi ja karkasi sitten hirmuisella huippauksella suoraan häntä vastaan.

Mutta Britannialainen oli varoillaan. Taitavasti väistäen hän kerran lujasti iskeä sivahutti petoa. Tämä oli kuoleman isku. Kookas eläin karjahti kauheasti ja kellistyi värähdellen hiekalle.

Ikäänkuin ukkosen jyrinä kaikkuivat äärettömän katselijajoukon mieltymyshuudot. Markus yhdistyi muihin, taputtaen käsiänsä.

"Minun oma kelpo poikani!" sanoi Labeo ylpeästi. "Tiesinhän minä, että sinä vihdoinkin mieltäisit tähän."

"Kyllä; mutta en silloin, isä, kuin ihmisiä tapetaan! Se on liian kauheata."

"Odot ja katso", lausui Labeo.

Tiikerin ruumis vietiin pois ja taas kiinnitti aukenevan rautaristikon kirskena kaikkien huomion. Tällä kertaa se oli leijona. Hän astui esiin verkalleen ja katseli ympärillensä arenalle ikäänkuin hämmästyneenä. Hän oli mitä isoimpia laatuansa — oikea jättiläinen kooltaan — ja häntä oli kauan säästetty jotakuta etevää vastustajaa varten. Hänessä näytti olevan kahden semmoisen eläimen vastus kuin edellä käynyt tiikeri. Hänen vieressään oli Britannialainen niinkuin lapsi.

Leijona oli kauan nähnyt nälkää; mutta ei hän osottanut semmoista raivoutta kuin tiikeri. Hän juoksi vitkalleen arenan poikki ja kokonaan ympäri sitä, niinkuin olisi hän etsinyt jotakin pääsöpaikkaa. Havaiten itsensä joka puolelta saarretuksi, hän palasi jälleen keskikohdalle ja painaen suunsa aivan lähelle maata, hän laski niin kumajavan, niin kaikkuvan, niin kestävästi ärjynän, että koko aimfiteateri siitä järkkäsi.

Britannialainen ei liikahtanut. Ei mikään jäntäre hänen kasvoissansa vavahtanut. Hän piti päänsä pystyssä, vartoen, miekka tanassa. Viimein kääntyi leijona kokonaan häntä päin ja peto ja miekkailia seisoivat silmästä silmään toinen toistansa katsellen. Mutta ihmisen tyven katsanto näytti tuskauttavan ja vimmastuttavan eläintä. Hän ammahti takaisin, karvojen ja häntäänsä pöyristyttäen; ja harjaansa pudistaen hän lyykistyi alas hirmuisesta hpökkäystä varten. Summaton kansajoukko istui kuin lumottuna. Tässä olikin näky, jonka vertaista ei usein nähdä. Leijonan tumma haamu töytäsi eteenpäin; mutta taas heittäysi gladiator, niinkuin äskenkin, syrjään ja lyödä jämäytti. Mutta tällä kertaa miekka sattui johonkuhun kylkiluuhun. Se heltesi hänen kädestänsä. Leijona oli vaan vähäisen haavoitettu; eikä isku muuta kuin ärsytti häntä hurjimmilleen.

Ei Britannialaiselta kuitenkaan tänä kamalana hetkenä hiukkaakaan hänen kylmäkiskoisuudestaan kadonnut. Aivan aseetonna hän seiso leijonan edessä, päällekkarkasta odottaen. Kerta toisensa perästä leijona hyömäsi häntä vastaan; mutta taitava gladiator väisti aina, koettaen sukevilla liikunnoillaan päästä siihen paikkaan, jossa hänen aseensa oli ja saada sitä haltuunsa. Uskollinen miekka kädessään hän nyt vartoi nyt viimeistä ryntäystä. Niinkuin ennen leijona tulla tuoksahti; mutta tällä kertaa Britannialainen tähtäsi oikein. Miekka kävi sen sydämeen. Kauhea peto kaatui, tuskissansa sinne tänne väänneksien. Kavahtaen uudestaan kämmenilleen, hän riensi arenan poikki ja vielä kerran karjuen hän kaatui kuoliaaksi sen rautaristikon luo, jonka kautta hän oli tullut.

Mutta gladiatoria, vaikka hän oli voittanut, olivat nämät ponnistukset raukaisseet. Hän laskeusi alas, nojautuen käsivarttansa vastaan ja katsoen maahan päin. Hänen raskaan hengityksensä voivat katselijat istuimiltaan asti kuulla. Sillä tuossa kauheassa ottelussa oli leijona tuskin suonut hänelle hengen vuoroa, ja hän oli nyt kovasti uupunut.

Mutta Romalaiset eivät koskaan tunteneet sääliä. Palveliat tulivat esille ja niitten joukossa kypärällä ja miekalla varustettu mies. He heittivät yhden verkon ja kolmikärjen Britannialaiselle, jättäen hänen uuden vastustajan haltuun.

Tämä oli tuo aseellinen gladiator. Hän oli Afrikalainen, yhtä vantera kuin Britannialainen ja ruumiiltansa yhtä notkea. Ei ollut mitään surkua, ei mitään armoa, et mitään kunnollisen käytöksen tuntoa edes käsityksenäkään semmoisessa kansassa, joka näin julkeni suostua siihen, että taisteluun asetettiin vastakkain mies, joka oli väsynyt kahdesta mitä ankarimmasta ottelusta, ja mies, joka oli aivan veres.

Voivuksissaan Britannialainen nousi hitaasti ja tarttui verkkoon ja kolmikärkeen. Hän ei ollut

kolmatta taisteloa odottanut ja hänen ryhtinsä näytti lannistuvan. Hän jännitti kuitenkin voimiansa ja viskasi verkon vastustajaa kohden. Se ei tavannut. Britannialainen alkoi nyt juosta, Afrikalainen seurasi. Tämä oli mitä tavallisimpia arenan taisteloita; ja jollei Britannialainen olisi ollut uuvuksissa, olisi hän kenties voittanut. Mutta hän juoksi hitaasti, koettaa selvittää verkkoansa uutta heittoa varten. Raittiina ja vikkelänä pääsi Afrikalainen joka askeleella vähän likemmäksi. Lopulta Britannialainen kääntyi ja nosti verkkonsa sitä nakatakseen. Silmänräpäys aikaa, ja jo survaisi Afrikalainen miekkansa hänen kylkeensä. Britannialainen kaatui.

Äkkiä kuului iso, huikea huuto. Se oli Markon suusta. Hän heittäysi isänsä syliin.

"Oi, pelastakaat hänet! pelastakaat hänet!" hän huudahti. "Viekäät hänet pois! pelastakaat hänet!"

Labeo koetti viihdyttää häntä, mutta turhaan. Surunsa innoissa poika hylkäsi hänen hyväilyksensä ja huusi vaan niin kuin ennen: "pelastakaat hänet!" Labeo otti sen vuoksi Markon käsivarrellensa ja jätti paikkansa katsoakseen, saisiko hän jotain aikaan.

Tällä välin makasi Britannialainen samalla paikalla, johon hän oli kaatunut, Afrikalainen kumartuneena hänen puoleensa. Tämä oli niitä tapauksia, jossa katseliain tuli ratkaista voitettun kohtalo. Afrikalainen katsoi ylös. Hetken perästä myöskin Britannialainen vaivoin kohotti itseänsä ja nojautsi käsivarttansa vastaan. Mutta hiljalleen vaipui hänen päänsä hermotonna takaisin ja

"Kyljestä hiljaa vuoti veripisarat."

Kaikkuvat suosiohuudot tervehtivät Afrikalaisen voittoa, ja joku aika kului, ennenkuin ne heikkenivät. Noitten tunnottomien katseliain hallussa oli urhoollisen miehen kohtalo. Se päätettiin pian. Näissä katselioissa oli syntynyt korkea ajatus Britannialaisesta. Siitä oli pitkä aika kulunut, kuin he olivat nähneet semmoisen voiton pedoista, kuin hän oli näyttänyt heille. Tämä leijona, jonka hän oli tappanut, oli ollut kaikkien gladiatorein kauhu. He eivät tahtoneet kadottaa näin hyvää miekkailiaa. Hänen tarvitsi elää; hänen tarvitsi vielä huvittaa heitä. He tahtoivat antaa hänen tointua hänen haavastaan, jos hän kykeni. Kun siis Afrikalainen katsoi ylös, hän näki kaikkien käsillään osottavan, että Britannialainen saisi elää. Hän kääntyi huolimattomasti pois ja esille tulevat palveliat nostivat ylös haavoitetun ja kantoivat hänen pois.

Labeota itseä oli viimeinen taistelo inhottanut. Hän oli viettänyt suuren osan elämästensä muissa maissa; mutta vaikka hän kyllä oli tottunut amfiteateriin, ei hän kuitenkaan voinut muuttua sen ainaiseksi käviäksi. Hän ei ollut saavuttanut tuota oikeata kylmäkiskoista julmuutta, joka oli omituinen tavallisille katselioille. Britannialainen miellytti häntä ja hän päätti tehdä tämän hyväksi, mitä hän voi.

Yhdessä Markon kanssa astui hän alempia käytäviä myöten, siksi kuin hän tuli gladiatorein puolelle. Kun hän tuli sisään, sekanainen näky ilmestyi hänelle. Yltympäri oli gladiatoreja, mitkä nauraen, mitkä riidellen, mitkä viiniä juoden. Hän nosti poikansa syliinsä ja kysyi muutamilta lähellä seisovilta, missä Britannialainen oli. Hän ei tietänyt, kuinka asia arenalla oli päättynyt; mutta hän arvasi, että Britannialaista ehkä oli säästetty, koska hän oli liian hyvä tuhlattavaksi. Ne miehet, joita hän oli puhutellut, viittasivat huolimattomasti toiseen nurkkaan. Avaten itselleen tietä väki-tungon läpitse, meni hän sinne ja löysi sen, jota hän oli hakenut.

Hän oli tylästi viskattu yhteen loukkoon permannelle, että hän olisi poissa tieltä, ja oli jätetty aivan itsekseen. Ei kukaan pitänyt hänellä väliä eikä koettanut tyrehtyä hänen haavojansa. Kun Markus näki hänet hänen kurjassa tilassansa, hän päästi kestävä, matalan huudon. Hän pyrki maahan isänsä sylistä ja tarttui gladiatorin käteen.

"Oi isäni, kuinka kovasti hän kärsii! Tokko hän kuolee? Etkö sinä tahdo pelastaa häntä? Kuinka tuo on hirmuista tappaa häntä! Pelasta hänet, armas isäni! Voi katso, kuinka veri vuotaa hänestä ja kuinka vaalea hän on! Ja hänen silmä-parkansa ovat kiinni!"

Gladiator avasi puoleksi silmänsä; ja kesken hänen tuskaansa kajasti hänen kasvoistaan hieno hämmästyksi siitä, että joku ajatteli häntä.

"Oi isäni", lausui Markus kyynelsilmin, "etkö tahdo toimittaa häntä pois? Sinä tahdot pikkuisen poikasi tähden. Jos sinä rakastat minua, kallis isäni, ota hänet pois. Katso, kuinka kovasti hän kärsii!"

Koko hänen poikansa käytös — tämän kyynelet, kiihkeä levottomuus ja hellittämättömyys — niissä oli enemmän, kuin Labeo voi vastustaa. Paitsi sitä, vaikka hän oli romalainen soturi ja tottunut verta näkemään, oli tässä näyssä jotain, joka loukkasi hänen oikeudentuntoansa.

Niin kutsui hän heti muutamia vartioita luoksensa ja käski heidän viedä pois Britannialaisen. Hänen arvonsa vaati kuuliaisuutta; ja vartiat kantoivat haavoitetun gladiatorin toiseen huoneeseen, jossa he laskivat hänen oljille makaamaan.

"Lähekkää nyt joku tänne hänen haavaansa hoitamaan", lausui Labeo.

Ennen pitkää tuli muuan palvelia, joka tutki hänen haavaansa ja tukotti sen yksinkertaisella tavalla.

"Isä", sanoi Markus, "Sinä et saa jättää häntä tänne."

"Kuinka niin? No, mitä minä voin tehdä?"

"Sinun täytyy ottaa hänet pois."

"Poisko? Mihin sitten?"

"Kotiin."

"Mitä minä gladiatorilla tekisin, kallis poikani? Minä en tarvitse häntä itse edessäni miekkailemaan."

"No, ei — minä tarvitsen häntä. Anna hänet minulle, rakas isäni. Minä tahdon pelastaa hänen henkensä ja pitää häntä omanani."

"No — sinulla on kummalliset mielijuhteet", lausui Labeo, "mutta luultavasti minun täytyy tehdä, mitä sinä sanot."

"Katso — hän näkee meidän — hän tuntee, että me olemme hänen ystävänsä", huudahti Markus innokkaasti.

Gladiator avasi silmänsä puoleksi ja näytti himmeästi käsittävän asian. Hän näki nuot suloiset lapsen kasvat rakkauden ja sääliväisyyden kirkkaassa valossa; näki silmien loistavan hellästä osan-otosta, hänen omiinsa kääntyneinä. Hän katseli kummastuneena näitä kasvoja. Oli ikäänkuin uusi aate olisi syntynyt hänessä. Hän oli hämmennyksissä.

Markus tarttui taas hänen käteensä.

"Isä, kallis isäni, anna hänet minun omakseni. Etkö anna?" Sinä pelastat hänen ja annat hänen minulle — eikö niin — ja otat hänen meidän kanssamme?"

"No, ei nyt", lausui Labeo epäillen.

"Niin, mutta koska?"

"Minun täytyy ensiksi tavata muutamia ja kysyä; ja sitten, rakas poikani, hankin minä hänen pois sinulle."

"Armas isäni, tiesinpä minä, että sinä suostuisit. Ja me kohtelemme häntä hyvin", sanoi Markus, "ja hän paranee tästä kauheasta haavasta."

Koko ajan oli Markus pitänyt gladiatorin käden omiensa välissä ja haavoitettu mies makasi häntä katsellen. Hänen kasvoissaan kuvautui pian suuri lempeys hämmennyksen sijasta. Hän näytti ymmärtävän mitä tarkoitettiin. Hän havaitsi, että tämä kirkas, kaunis olento anoi hänen henkeänsä ja koetti pelastaa häntä hänen surkeasta tilastaan. Heikosti ja hitaisella ponnistuksella nosti hän Markon hienon käden ylöspäin ja painoi sen tuokioksi huuliansa vastaan. Iso kyynel puhkesi hänen silmistänsä ja vierähti hänen poskilleen.

"Oi isäni", sanoi Markus, "hän tietää, että minä olen suruissani hänen puolestansa. Katso, hän on suudellut kättäni. Koska sinä tahdot noutaa hänen pois tästä hirmuisesta paikasta?"

"Ei tänään", vastasi Labeo; "mutta minä puhuttelen heitä ja käsken heidän kohdella häntä hyvästi; ja sitten kun hän vähäisen voimistuu, minä tuotan hänen täältä."

Tämä näytti tyydyttävän Markoa. Hänen isänsä kutsui sitten palvelian, joka oli sitonut Britannialaisen haavan, luoksensa ja pistäen vähän rahaa tämän käteen, neuvoi hän, mitenkö haavoitettu mies oli hoidettava, samalla sanoen, että hänen oli aikomus muutaman päivän perästä muuttaa hänen pois, jos hän tointuisi. Palvelia arveli, että hän kyllä tulisi terveeksi, ja lupasi tarkkaan noudattaa kaikkia Labeon käskyjä. Tämän perästä isä ja poika menivät pois.

"Kallis isäni", sanoi Markus, kun he lähtivät, "mikä saattaa ihmiset niin julmiksi? He haluavat nähdä verta. Kaikista näistä sydämeni kipeentyy. Minä en tahdo koskaan tulla takaisin tänne. Ja minun tekee niin kovin mieli saada tämä miesraukka pois kotiin. Kuinka hän kärsi! Kuinka kauheata se oli! ja vaikka hän oli ollut niin urhoollinen! Oi kuinka minä toivon, että hän pian paranee. Mutta mikä saattaa ihmiset niin julmiksi?"

"No, eivät he ole julmia", vastasi Labeo, koettaen kiertää hänen kysymystään. "Se on heidän tapansa.

He ovat aina olleet semmoiset. Sinä opit kyllä rakastamaan sitä, kun vanhenet."

"En koskaan", sanoi Markus kauhistuen; ja sitten vähän ajan perästä lausui hän matalalla, nuhtelevaisella äänellä: "tokko sinä tahdot opettaa minua yhtä julmaksi, armas isäni?"

Labeo näytti hämmästyneeltä. Lopulta hän lausui:

"Rakas poikani, kun sinä rupeat sotamieheksi, sinä ajattelet toisin."

"Mutta pitääkö sotamiehen olla julma? Ethän sinäkään ole julma. Sinä et hennoisi kiusata hevosparkaa; enkä minä ole koskaan nähnyt, että sinä olet pahoin kohdellut ketään. Minä tahdon olla niinkuin sinä; enkä minä tahdo koskaan olla julma. Minä tahdon olla laupias. Tämän on imettäjä minulle opettanut. Hän sanoo: 'autuaat ovat laupiaat; sillä he saavat laupeuden.'"

"Autuaat ovat laupiaat", toisti Labeo. "Se on viisas puheenparsa. Niin, kallis poikani, ole niinkuin sinä tahdot. Sinulla on hyvä, jalo sydän; enkä minä tuo sinua tänne toisten, ennenkuin itse haluat."

XIII.

Cineas ja Helena.

Markus ei antanut isälleen mitään rauhaa, ennenkuin tämä oli tuottanut gladiatorin huvilaansa. Haava oli tuima, mutta terveydeltänsä terästyneen Britannialaisen vahva ruumis oli vammaa voimallisempi, ja hän parani nopeasti. Markus ystävöityi häneen ja gladiator puolestansa näytti rakastavan tätä viatonta poikaa melkein kuin jumalaa. Hän ei voinut puhua kuin muutamia katkonaisia latinalaisia sanoja, josta syystä Markus koetti opettaa tätä kieltä hänelle.

Britannialainen sanoi, että hänen nimensä oli Galdus, ja että hän oli ollut yksi Trinobantien päälliköistä. Oli syntynyt jonkunlaisia meteleitä viljaveron vuoksi ja muuan romalainen sotaväen osasto oli hätyyttänyt hänen kansalaisiansa. Hän teki vastarintaa. Tämän johdosta nousneessa tappelussa tuo vähäinen sotajoukko karkoitettiin. Tuosta toinen suurempi joukko ennätti paikalle ja riidan kestäessä Galdus vangittiin. Hän jätettiin henkiinsä ja lähetettiin Romaan. Soturi-muotonsa ja voimakkaan vartalonsa tähden hän valittiin gladiatoriksi. Semmoinen oli hänen kertomuksensa. Se juteltiin tuskin käsitettävällä kielellä ja ilmaisi niin tulista vihaa Romalaisia vastaan, että hänen nuori toverinsa siitä säikähtyi. Mutta sydämessään Markus taipui kokonaan Galdon puoleen. Kaikenlainen väkivalta ja sorto loukkasi häntä, ja tässä oli hänen edessään mies, joka haasteli hänelle semmoisen kertomuksen kärsimästään vääryydestä, että tästä syttyi hänessä epämääräinen halu rangaista jotakuta. Tämä semmoisesta lähteestä vuotava samatunteisuus suurensi Galdon kunnioitusta ja rakkautta Markoa kohtaan ja saattoi hänen herkeämättä omistamaan huolensa tälle suloiselle lapselle. Hänen karkea barbarilainen luontonsa ihastui kummallisella tavalla tähän nuoruuden armauteen ja hempeyteen ja Markus seisoi hänen edessään niinkuin jumala.

Uljaalla mielihyvällä ajatteli Markus tuota, että hän oli pelastanut tämän urhean barbarilaisen. Hän oli tämän suojelija. Aina, kun hän ei ollut isänsä seurassa, hän oli Galdon luona. Nämät molemmat nähtiin melkein joka hetki päivästä kävelevän yhdessä, Galdus seuraten Markoa, mihin hyvänsä tämä meni ja usein kantaen häntä hellästi sylissään. Aikaa myöten hän kertoi Markolle, ettei hänellä ollut mitään sukulaisia Britanniassa. Kaikki olivat kaatuneet sotaan ja hänen isänsä, viimeinen jäljellä oleva, oli kuollut Camaldunumissa, ennenkuin hän lähti Britanniasta.

Eräänä päivänä hirveä tapaus pelästytti koko Romaa. Se oli Labeon huvilan lähellä asuvan Pedanion murha. Murhamies oli joku hänen orjistansa. Pedanius oli aina ollut mainittu julmuudestaan. Ensimmäinen esine, jonka Cineas oli nähnyt, kun hän tuli Labeon kartanoon, oli Pedanion portilla ristiin naulittujen orjien kauhea kuva. Ei kukaan Romalainen ollut niin julma kuin hän. Suuri vääryys oli aikaan saattanut tämän hirmutyön. Muuan hänen orjistansa, joka monen vuoden kuluessa oli säästänyt rahaa ostaaksensa itseänsä vapaaksi ja jo oli maksanut suuremman osan, havaitsi, ettei hänen ahne isäntänsä tahtonutkaan pysyä kaupassa. Tämä vaati suurempaa summaa, joka yhdessä maksetun kanssa olisi tehnyt enemmän, kuin mitä alusta oli pyydetty. Olisi vielä mennyt viiden vuohen työ tämän maksamiseen, eikä sittenkään ollut varmaa, että hän pääsisi vapaaksi. Mies vaipui raskaimpaan alakuloisuuteen ja päätti viimein kostaa. Sydän-yönä hiipi hän Pedanion makuuhuoneeseen ja pisti hänen kuoliaaksi. Aamulla löydettiin ruumis, tikari vielä haavassa.

Likiseutu ja kaupunki täyttivät kauhulla. Eikä ainoastaan tämän salamurhan, vaan sen seurausten tähden; sillä laki sääsi, että tämmöisessä tilassa kaikkien orjien ilman eroituksetta piti kuoleman. Koska nyt löytyi neljä sataa orjaa kartanossa, tämmöinen lamanansa tapahtuva teloitus loukkasi itse Romalaisiakin. Roman väestö, joka sääli näin monta viatonta ihmistä, vastusti tätä menetystä niin suurella kiivaudella, että oltiin miltei täydessä kapinassa. Hirnuisin levottomuus vallitsi Romassa. Asia otettiin puheeksi senatissa ja muutamat pitivät kansan puolta; mutta enimmäkseen, joilla itsellä oli orjia ja jotka kenties eivät suuresti luottaneet näitten uskollisuuteen, tahtoivat noudattaa lakia sen suurimmassa ankaruudessa. He väittivät, ettei enään olisi mitään turvallisuutta ja että valtion etu vaati, että kaikki surmattaisiin.

Kuolemaan tuomittujen lukumäärä, heidän ikänsä ja sukupuolensa ja suurimman osan ilmeinen viattomuus synnytti sääliä senatin jäsenissäkin, vaan laista ei poikettu. Mutta kansassa nousi orjien hyväksi suurempi melu kuin milloinkaan ennen. He ryhtyivät aseisiin, täyttivät kaupungin telmeellä ja estyivät teloitusta.

Labeo oli niitten puolella, jotka vaativat lempeää menetystä ja hän kuuli kauhulla senatin päätöksestä. Mutta hän ei voinut tehdä mitään. Nero oli määrännyt, että laki piti pantaman toimeen. Hän päätti surkeilematta saattaa sen perille. Hän lähetti ulos julistuksen asiasta, käski täyttää kadut sotamiehillä, jolla tapaa kansa hillittiin, ja keskellä koko kaupungin kammoo kaikki orjaraukat mestattiin. Se on kummallinen asia, että yksi senatoreista todella tahtoi, että myöskin kaikki vapautetut orjat surmattaisiin; mutta Nero, joka sattui olemaan sillä leppeällä mielellä, johon hän välisti joutui, kielsi sitä tekemästä ja arveli, että jos kohta oli oikein, että vanhat lait koko ankaruudessaan säilytettiin, se oli väärin, että niitten kovuutta karaistiin.

Koko tämä tapaus kolkostutti Labeon asunpaikkaa. Tuossa oli aina Pedanion huvila näkyvässä ja aina se muistutti tästä inhottavan kauheasta teosta. Helena havaitsi, ettei hän enää voinut levossa asua siinä ja pyysi puolisoansa, että he muuttaisi johonkuhun muuhun paikkaan, jota eivät tämmöiset hirvittävät muistot saastuttaisi. Markoonkin oli tämä aivan syvästi koskenut. Hänen tarkka oikeudentuntonsa saattoi hänen kipeimmällä tavalla tuntemaan mestauksen armottoman julmuuden, eikä hän koskaan kävellyt lähellä sitä rajaa, joka eroitti molemmat kartanot. Hän pysyi aina kartanon toisella äärellä eikä koskaan kammoomatta katsonut tätä paha-enteistä paikkaa. Useat asiat kiusasivat hänen lempeätä luontoansa ja antoivat hänelle tietoa maailman kurjuudesta ja vääryydestä. Gladiatorein kärsimiset, Galdon ja hänen maanmiestensä näkemät vääryydet ja tuo kauhea, eroitusta tekemätön kosto, jonka saaliiksi orjat olivat joutuneet, rasittivat hänen herkkätunteista mieltänsä. Hän teki taas usein tehtyjä kysymyksiänsä: "mikä tekee Romalaiset niin julmiksi? — eikö heissä ole minkäänlaista sääliväisyyttä?" Moneksi päivää kuvautui hänen kasvoissansa semmoinen yksitotisuus ja raskasmielisyyys, jota ei ennen ollut hänessä nähty ja hänen murheellinen katsantonsa todisti jotakuta suurta sisällistä ahdistusta. Näytti siltä kuin hänen hennokas ruumiinluontonsa olisi nääntynyt elämän pimeimpien kysymysten alla, jotka liian varhain asetettiin hänen eteensä.

Tämmöisissä tiloissa Markus välisti puhui Galdon kanssa ja kertoi hänelle kaikki tunteensa; ei sentähden, että Galdus oli hänelle kalliimpi kuin kukaan muu, vaan sentähden, että tämä oli tiedossa häntä heikompi. Hän ei voinut niin vapaasti jutella tämmöisistä asioista isänsä eikä äitinsä eikä Cineaan kanssa. Hän ajatteli, että he kenties katsoisivat kaikki lapselliseksi. Mutta niin ei Galdus. Galdus uskoi kaikki, mitä hän sanoi. Galdus katsoi kunnioituksella hänen puoleensa. Sen vuoksi hän haasteli kaikki tunteensa Galdolle; ja vaikkei tämä osannut niin hyvin hänen kieltänsä, että hän olisi ymmärtänyt kaikki, voi hän kuitenkin helposti käsittää ne suuret ja yksinkertaiset oikeuden ja kohtuuden totuudet, jotka Markus hänelle lausui. Eikä ollut mikään tavan määräämä käytös vääristänyt tätä oikeudentuntoa. Toinen oli lapsi, toinen barbari, ja heidän oli siis kantansa samanlainen, kun molemmat vielä olivat luonnon helmoissa ja kaukana kujeista ja juonista.

Mutta Markon mielenliikutus ei jäänyt hänen vanhemmiltansa havaitsematta. He luulivat, että hänen terveytensä pilaantuisi, jos hän peräti kauan ja alinomaa tätä hirveätä asiata mietiskelisi; ja tämä enensi Helenan halua muuttaa muualle.

Labeo ei ollut vastahakoinen. Hän oli ruvennut melkein yhtä mittaa käymään hovissa. Nero suositteli häntä erinomaisessa määrässä, sanoi häntä aina Herkuleeksi ja yleisesti hoettiin, että hän oli aiottu suureen valtaan ja arvoon. Kaikki nämät tekivät hänen taipuisaksi hankkimaan itsellensä kartanoa kaupungissa; ja sillä tavoin koko perhe useitten kuukausien perästä tuli Romaan.

Asuntopaikan muutos vaikutti hyödyllisellä tavalla Markoon. Kartano oli jalo rakennus keskellä puutarhoja Esquvilonin kunnaan rinteellä. Sen katolta oli avara katsanto kaupunkiin. Galdon kaivatessa Markus mielellään tahtoi kävellä kaduilla, pitkin meluavaa ja väestä kuohuvaa Suburraa, taikka hällisevällä, vireällä Forumilla. Hän muisti vielä nuoat hirmuiset tapaukset, jotka olivat niin tuskastuttaneet häntä, mutta kuitenkin himmeämmin. Aikaa voittain vetivät toiset asiat hänen huomionsa puoleensa ja ystävänsä Galdon kanssa hän useasti puhui ison pääkaupungin ilmiöistä.

Siihen aikaan, jolloin he muuttivat Romaan, oli imettäjät täydellisesti toipunut ja oli nyt yhtä terve kuin koskaan ennen. Hänen suloiset, kirkkaat kasvonsa saatiin vielä kerta nähdä perheen naisten joukossa. Ne monet keskustelut, jotka hän oli pitänyt emäntänsä kanssa, olivat synnyttäneet todellisen ystäväyden, jossa imettäjän orjatila ei tullut Helenan mieleenkään. Uusi side oli myöskin heidän välillään punoutunut Helenan taipuvaisuudesta Kristin uskoon. Imettäjän ylevät ja puhtaat tunteet saattoivat hänen mitä viehättävimmällä tavalla esittelemään emännällensä sen käsikirjoituksen jumalallisia opetuksia, jonka hän oli saanut.

Cineaan ja hänen sisarensa suuri samamielisyys johdatti heidän ehtimiseen toinen toisensa seuraan. Cineas ymmärsi Helenan. Hän taipui tämän tunteisiin. Kun Helena puhui Kristin uskosta, näytti hän olevan uuteliastietämää, kuinka se oli vaikuttanut häneen. Cineas sanoi, että tämä uskonto seisoi ihmeen ihanana heidän kaikkien edessään ja että se kenties viimeiseltä oli juuri se, jota he etsivät. Mutta vaikka sen opit olivat ihmeellisellä tavalla koskeneet häneen, löytyi hänestä kuitenkin paljon vastuksia.

Helena puhui tästä aineesta semmoisella ihastuksella, jota hän ei koskaan ennen ollut osottanut; ja he olivat niin yhdenkaltaiset, että Cineas aina joutui samaan mieli-alaan, jopa toisinaan otti osaa Helenan riemuunkin siitä, että tämä viimein oli päässyt totuuden perille.

"Kuinka minä iloitsen, kallis sisareni", hän lausui, "että sinä olet löytänyt, mitä olet halannut. Minä puolestani koetan tutkia asioita tarkemmin kuin sinä. Minä punnitsen monelta taholta joka kysymystä. Kenties sinä olet oikeassa, mutta minä en voi luontooni mitään; paitsi sitä olisi minulla paljon lausuttavaa, mutta minä en henno häiritä sitä levollisuutta, jonka olet saavuttanut."

Ei kulunut pitkä aika, ennenkuin Helena antoi hänelle sen käsikirjoituksen, jonka hän itse oli niin suurella liikutuksella lukenut. Hän otti iloisesti vastaan sen ja käytti monta kuukautta sen lukemiseen, kunnes kaikki sanat ja opit olivat hänelle tutut.

"Minä tunnen, että olen puoleksi kristitty", sanoi hän kerta; "ja jollen kokonaan siksi muutu, ammennan kirjasta kuitenkin aatteita, jotka eivät milloinkaan minulta unhotu. Siinä löytyy lauseita, joita sopii sanoa jumalallisiksi ja jotka näyttävät sisältävän kokonaisten filosofiallisten järjestelmien loppujohteet ja päätökset."

"Minä en voi muuta kuin uskoa, että jumala oli lähettänyt tämän kummallisen miehen sanansaattajaksi tähän kansaan, sitä opettamaan. He eivät odottaneet hänen kaltaistansa; he vartoivat aivan toisenlaista, niinkuin Isaak usein on minulle kertonut."

"Hänen elämänsä ihmeyttää ja kummastuttaa minua. Minä olen aina koettanut ajatuksiani ohjata tosi-filosofiilliseen suuntaan ja niin välisti itsekseeni kuvailla, mimmoiseksi sellaisen olennon filosofiallinen elämä muodostuisi. Minä olen tuntenut, että hän halveksisi kaikenlaista jokapäiväistä latelemista ja kääntyisi ainoastaan ymmärryksen puoleen, mutta ei tunteitten. Minä näen tässä, mikä on enempi kuin itsekseeni olen kuvaillut: minun epäselvän kehäykseni todellisen sisällön; tihkeän, täysinäisen olennon minun miettimäni heikon varjon sijasta."

"Minä en tiedä, mitä ajatella hänen ihmetöistänsä; mutta, jos ne ovat todenperäiset, ovat ne sitä lajia, kuin niitten tulee olla. Niillä ei koskaan pyydetty yleisön hyväksymistä; niitä ei koskaan tehty kummastuttamista varten. Vaan ne tehtiin ihmisten hyväksi — sairaitten parantamiseksi, surevien lohduttamiseksi. Tämä oli Sokrateen todellinen luonne ja hänen elämänsä varsinainen laatu — käyminen kaikkien ihmisluokkien joukossa, kansan edun harrastaminen. Hän laimin löi omat asiansa ja uhrasi itsensä kokonaan lähimmäistensä hyväksi. Minun täytyy kuitenkin myöntää, että minä havaitsen tässä juutalaisessa opettajassa jotakin enemmän intomielistä, kuin meidän kreikkalaisessa opettajassamme — jotakin enemmän hellää, enemmän sääliväistä, enemmän jumalallista. Ennen kaikkia on hänessä jotain enemmän varmaa. Niinkuin kirja itsekin sanoo, hän puhuu semmoisen tavalla, jolla on taattu arvo. Hän julistaa, mitä hän tietää todeksi. Sokrates antaa viittauksia ja todistelee ja lausuu harvoin mitään varmaa. Hän noudattaa kieltoperäistä keskustelutapaa; mutta juutalainen opettaja sanoo aina suorastaan, mitä mikin on."

"Tästä syystä tunkeekin kaikki, mitä hän sanoo, suorastansa sydämeen ja mieleen. Muutamat sanat toimittavat semmoisen asian, jonka umpimääräiseen selittämiseen Sokrates jo panee paljon puhetta. Hän kuvailee myöskin jumalaa ylevämmällä tavalla. Hän sanoo suoraan, että korkein olento on meidän isämme ja kohdastaan rakastaa luontokappaleitaan. Tämmöistä Sokrates ei koskaan sano. Minä käsitan tämän, kallis sisareni; minä hyväksyn tätä; minä tahdon pitää sitä syvällä sydämessäni, niin kauan kuin elän; ja vaikka en olisi oppinut mitään muuta sinun kirjastasi, olen kumminkin keksinyt tämän ja tässä suuressa opissa riemuitsen."

"Minä en voi kertoa sinulle kaikkia ajatuksia, jotka ovat täyttäneet mieleni, sitten kuin lu'in tämän kirjan. Koko elämäni näytti muuttuneen. Kaikki mitä ikinä olen lukenut, näytti taas palaavan mieleeni;

ja lempirunoiliani jaloimmat laineet näyttivät viriävän muistissani ja asettuvan näitten sanojen äärelle, ujustellen, koska he eivät vertoja vetäneet. Kaikkein enimmäen minä ajattelin Prometheyn sanoja. Kuinka usein minä olen maininnut tätä luonnetta ihmishengen korkeimmaksi kuvaukseksi; mutta minä en milloinkaan luullut, että koskaan saisin lukea kenenkään todellisen ihmisen elämäkertomuksen, joka itse oli kaikki, mitä minä Prometheyssä ihmettelin, jopa vielä enemmänkin."

"Kun lu'in tuosta tuskan kuolemasta, minä muistin monta kohtaa tästä runoelmasta, jotka näyttivät sopivan verrattavaksi. Sinä tunnet ne hyvin, sillä kuinka usein olemme niitä yhdessä lukeneet ja laulaneet! Kuinka minä tunsin, että voin sanoa tälle kärsijälle tämän kööri-laulun ylevillä sanoilla:

"Vavisten näen sua kiusattavan
Tuskilla tuhansilla
* * *
Koska kuolevaista rakastit
Jalosti lemmellä liiallisella!"

"Niin; siinä toiseen kertaan nähtiin kaikki, mitä Aiskhylos on tuonut eteemme — olento, joka rakastaa ihmisiä, joka tekee hyvää heille, joka kärsii heidän puolestansa, joka kantaa korkeimman olennon käsittämättömän vihan. Mutta Aiskhylos korkein olento on hirmuvalti, sillä välin kuin tämä kärsivä aina puhuu rakkaudestansa."

"Kun minä näen hänen nääntyneenä yrttitarhassa, johtuu Prometheyn valitus mieleeni:

"Kun kuolevaisille ma hankin kunniaa,
Ikehen alle sallimuksen ankaran
Ma jouduin."

"Mutta minä havaitsen, että tässä juutalaisessa opettajassa asuu monta vertaa jumalallisempi henki; niin suuressa määrässä, että tämä vertaaminen käy mahdottomaksi; ja kun Prometheyn sanat ovat johtuneet mieleen, enempi ajattelu näyttää, että yhtäläisyys on ainoastaan osittainen. Kuitenkin on tässä paljon, jota sopii muistaa. Kun uhri on ristiin naulittu, hänen vihollisensa pilkaton ivaavat häntä ja muistuttavat meitä Kraton sanoista Prometheylle:

"Sä jumaloilta oikeudet ryöstäen
Ne tuhlaat noille päivän olennoille vaan!
Voivatko nämät vaivojasi huojentaa?"

"Tässä ilmestyy sama ylenkatse, jota näen kerrottavan sanoissa: 'muita Hän autti, itseänsä Hän ei voi auttaa.'"

"Ja samoin myöskin, kun minä näen tämän viattoman uhrin, tämän pyhän ja jumalallisen olennon hänen tuskissansa, lausun niitten sanat, jotka katselivat Prometheytä:

"Näen sun, Prometheys,
Ja silmäni kauhistuupi,
Se peittyvi kyynelpilveen,
Katsoessain, miten ruumiis nääntyy
Näin tuskissaan, kalliohon
Vahvoin kahlehin kiinnitetty."

"Ja kun he vielä lausuvat:

"Ma itken sun kurjaa kohtaloas, Prometheys!
Silmistäni kyynelvirrat
Alituiset viljoin vuotaa
Näin poskia kastutellen."

"Niin molemmat kärsivät rakkaudesta ihmisiä kohtaan:

"Tän tuskan sait ja rakkaudestas
Ihmistä kohtaan."

"Mutta minä huomaan suuren eroituksen näitten molempien kirjain, tämän kreikkalaisen runoelman ja juutalaisen kertomuksen välillä. Toisen mukaan on korkein olento kauhea hirmuvalti, mutta toisen hellä ja rakastava isä; edellinen synnyttää pelkoa, jälkimäinen herättää rakkautta."

"Kaikkein enimmin, sisareni, minuun on koskenut noitten tapausten tragillinen luonto, jotka seurasivat tämän mystillisen miehen kuolemaa: taivasten pimeneminen, maanjäristys ja kaikki muut kohtaukset, jotka todistavat, että itse luontokin sääliä tunsu. Samoin Prometheyssä luonto ottaa osaa ja

kaikki sukukunnat yhtyvät yleiseen vaikeroimiseen:

"Ylt' ympärillä
Koko maa jo vaikertaapi,
* * *
Yhtyvätpä kaikki kansat
Pyhän Aasian puoll' asuwait
Murhees raskaan huokauksiin;
Kolchiin asujatkin, immet
Taisteloissa urholliset,
Sekä Skythain heimokunnat
Tuolla äärillä maailman Maiotin luona;
Arabiankin urhot ovat,
Kaukason portin vartiatkin
Korkeassa linnassansa,
Jotka tuimasti taistelon rientävät keihäinensä."

"Sinä tiedät, kuinka 'opettajan' aina oli tapa sanoa, että kaikkein jumalallisin kohta Sokrateen elämässä oli se, kun hän antoi anteeksi vihollisilleen. Tätä minäkin aina katselin samalta kannalta. Minä mielistyin täydelleen tämän miehen majesteettilliseen, jumalan kaltaiseen luontoon, tämän miehen, joka niin voitti inhimillisen heikkouden, että hän kääntyi niitten puoleen, jotka silloinkin paloivat koston himoa ja lausui heille vasten kasvoja, että hän antoi heille anteeksi. Nämät sinäkin hyvin tunnet, sillä samat opit esiteltiin myös sinulle ja sinä olet tottunut katsomaan asioita samoilla silmillä kuin opettaja. Sinun on siis helppo ymmärtää, kuinka koko minun luontoani väräytti, kun pääsin siihen kohtaan tämän kummallisen miehen kärsimisessä, jossa hän rukoilee jumalaa antamaan anteeksi vihamiehilleen. Tämä korkeimmalla kunnialla seppelöitsee hänen ylevää elämäänsä. Ei olisi ollut ihmeellistä, jos tällöisessä ruumiillisessa kivussa jotain koston himon kaltaista olisi hänessä ilmestynyt ja jos nuo suuret tuskat olisivat pakottaneet häntä huutamaan kosta hänen julmille vihamiehilleen. Mutta hänessä ei ollut mitään senkaltaista; hänessä ilmestyi jotakin korkeampaa — hänessä ainiaan asui sama rakkaus ihmisiä kohtaan, joka oli ollut omituinen hänen elämällensä; ja hän puolusti heitä, sanoen, etteivät he ymmärtäneet, mitä he tekivät."

Tällöinen oli Cineaan uskontunnustus. Hän lausui sen suoraan, suuresti liikutettuna ja niin totisena, että selvään näkyi, että kirjan lukeminen, jonka Helena oli lainannut hänelle, oli vaikuttanut koko hänen olentoonsa. Helena ei virkkanut sanaakaan; eikä hän rohjennut millään lailla Cineasta keskeyttää. Hän toivoi, että Cineas päättäisi nämät kaikki sillä ilmoituksella, että hän oli löytänyt kaikki, mitä hän ikinä oli etsinyt. Cineaan tunteitten ilmeinen syvyys liikutti häntä itseä ja hän toivoi, että he riemulla yhdistyisivät tämän uuden opin tunnustamiseen. Ja kun Cineas vihdoin herkesi puhumasta, Helena siis lausui:

"Ja mitä sinä luulet tämän ihmeellisen olennon olevan? Luuletko mahdolliseksi, että hän on kaikki, miksi kristityt häntä sanovat?"

Cineas oli vähän ajan ääneti.

"Minä tiedän kaikki, mitä kristityt uskovat, ja minä saatan sanoa, etten vielä ole mikään kristitty. Kenties ei minusta koskaan kristittyä tulekaan. Minä kerron sinulle, sisarelleni, mimmoinen minun nykyinen ajatukseni on, sitä myöten kuin se minussa on selväksi muodostunut."

"Minä luulen, että tämä mies on toinen Sokrates, syntynyt muitten, kenties etuisampien asianhaarain vallitessa. Monen keskustelun kautta, joihin olen joutunut Isaakin kanssa, olen saanut tietää paljon Juutalaisista. He olivat kansakunta, jossa melkein joka hengessä liika-intoisia uskonnollisia mietteitä rehotti. He olivat kovin vakavia ja hurskaita, he kunnioitivat syvästi korkeinta olentoa, jonka he luulivat aina olevan keskellänsä."

"Toiselta puolen me Athenalaiset aina olemme olleet vilkkaita, sukkelia ja ivapuheisia, sekä suuresti rakastaneet toteen-näyttöjä ja keskusteluita. Meidän suurella opettajalla oli meidän luontomme. Keskustelut huvittivat häntä; hän oli hilpeä, leikkisä, näppärä vastaamaan ja rakensi väitöksiänsä sillä suorakohtaisella tavalla, joka on luonteenomainen sille kansalle, johon me kuulumme. Keskusteluissa häntä ei voittanut kukaan, hänen sukkeluutensa oli verraton, hänen ironiansa kaikkia kukistava. Hän oli suuri opettaja, mutta kokonaan Athenan kaavainen."

"Mutta tämä juutalainen opettaja lähti vastikään juhlallisesta, harvapuheisesta kansasta, joka oli taipusa kunnioitukseen, joka oli tottunut jumalaa perin yleväksi ajattelemaan ja oli vakuutettu hänen rakkaudestansa heitä kohtaan. Hän oli tällöisen kansan oikea lapsi. Hän oli juhlallinen, muihin vaikuttava, totinen, niinkuin he itse. Hän puhui väittöperäisesti, niinkuin he, eikä kieltopuolisesti. Hän ei koskaan epäselvästi määritellyt totuutta, hän julisti sen suoraan. Lyhyeltä puhuen, hän oli juutalainen

Sokrates, jollei tämmöinen lause olisi itse suhteensa vastakkainen; elikkä hän oli, mikä Sokrates olisi ollut, jos hän olisi ollut syntyänsä Juutalainen."

"On monta seikkaa, joita minä en voi ymmärtää, erittäin mitä hänen ihmetöihinsä ja niitten luontoon tulee. Sokrates vakuutti suoraan, että hän oli jumalan lähettämä, aivan niinkuin tämä juutalainen opettaja; mutta hän ei koskaan tahtonut käydä ihmetten tekiästä. Hänen ylikuonnollisen voimansa ainoa tunnusmerkki oli hänen 'suojeleva henkensä' — hänen daimoninsa. Mutta kenties oli parempi, ettei hänellä skeptillisten Athenalaisten joukossa ollut voimaa ihmetöitten tekemiseen. Tuo olisi varmaan ennen aikaa tehnyt lopun hänen toimestaan."

"Tämmöiset ovat minun nykyiset mielen-vaikutukseni, kallis sisareni; mutta monta vastusta on edessäni. Nämät minun tunteeni suittavat muuttua. Mutta sinä tiedät, kuinka varovainen minä olen, mikä aito Athenalainen olen, kuinka minä ensiksi kaikkia kohtia punnitsen, ennenkuin uusiin mielipiteisiin taivun. Usko minua kuitenkin, kun vakuutan, ettei se, mitä olen tässä kirjassa lukenut, äkkiä minulta unhotu. Minä tunnen nytkin, että se kummallisella tavalla vaikuttaa minuun."

Näitä oli tämä kirja Cineassa aikaan saanut. Helena ei puhunut paljon, sillä hän tiesi, että kaikenlainen yritys todistusten esiin tuomiseen vaan vahvistaisi Cineasta niissä mielipiteissä, joita tämä ottaisi puolustaaksensa. Hän jätti ennemmin veljensä itsekseen.

XIV.

Neron hovi.

Neron hovissa ihmiskunta näki hulluuden ja pahuuden verrattomalla tavalla menoansa pitävän. Keisari oli aina innolla rakastanut kaikkia, mitä kreikkalaista oli, niin taidetta ja kirjallisuutta kuin voimisteluakin. Hän ei itserakkaudessaan tyytynyt olemaan näitten suojeliana, hän koetti itse kaikissa kilvoitella. Hän pani toimeen taidon koetuksia soitantoa, painelua ja ratsastusta varten — nimeltä *Neronia* — joita pidettiin joka viides vuosi. Näihin kyllästyneenä hän päätti astua arenalle voittaaksensa muutamia noista kunnianosoituksista, joita Pindaron laulut muinoin saattivat aivan kuuluisaksi. Hän tavoitti vaunun-ajajan mainetta ja tahtoi paitsi sitä lyyralla säestäen laulaa omia runoelmiansa. Hänen oli tapa sanoa, "että tämä oli muinaisina aikoina urosten ja kuninkaitten ainainen työ." Hän riisti niitten mainioin miesten nimeä, jotka tällä keinoin olivat saattaneet itsensä eteväksi ja sanoi, että Apollolla oli vähemmän kunniaa ennustusky'ystään kuin virastaan runottarien suojeliana. Tämmöiseksi kuvapatsaat tätä jumalaa osottivat.

Seneca ja Burrhus koettivat estää maailman hallitsiaa itseään kansan silmissä alentamasta, ja alussa he osaksi häntä pidättivät. Hänen käytettäväksensä aidattiin avara ala Vatikanon juurella ja siellä hän ensiksi vähänlänntäisen seuran edessä harjoitti rakastettuja taiteitansa. Mutta hänen kunnianhimonensa ei viihtynyt näissä ahtaissa rajoissa; hän kutsui kansaa katsomaan itseään ja heidän mieltymyksensä, jossa ei ollut päättä eikä määrää, johdatti hänen toisiin puolettomuuden tekoihin.

Nyt hän päätti kaunistaa omia hullutuksiaan sillä, että hän otti muita pariinsa. Hän sai käsiinsä köyhiä ylimysperheitte jälkeisiä ja maksoi heille heidän avustansa. Hän toimitti nämät esiin julkiselle näkymölle. Menestys viehätti hänen yhä edemmäksi, ja runsailla antimilla hän houkutteli monta romalaista ritaria näytteliän toimeen arenalle.

Tuosta hän asetti erään huvituslajin nimeltä "*nuorten ajanviete*." Ylhäiset kirjoittivat itsensä tähän yhtiöön ja ennen pitkää kaikki kansaluokat pyrkivät sen jäseniksi. Näytelmällisen taiteen edistäminen oli sen tarkoituksena. Korkean-säätyiset naiset noudattivat vallitsevaa tapaa. Eräs kahdeksankymmenen vuotinen nainen nimeltä Aelia Catella unhotti itsensä niin, että hän tanssi näkymöllä. Hekuma ja turmelus hallitsivat ylimpänä täällä ja nämät hovit imartelivat pahimpia himoja.

Kaikki nämät seikat näyttivät yllyttävän Neroa toisesta hurjuudesta toiseen. Ajan turmelus rohkaisi häntä kaikkien estetten poistamiseen. Viimeiseltä rupesi hän näytteliän virkaan kansan edessä julkisella teaterilla. Lyyra kädessä hän astui näkymölle, varsinaisten soittoniekkujen taidetta tavoitellen. Joukko ystäviä ympäröitsi häntä, tribuneja ja centurioita oli saapuvilla ja osa keisarin henkivartioväestä piti vahtia häntä suojellakseen. Kaikki osottivat mieltymystä maailman hallitsialle.

Tämän ohessa Nero perusti romalaisen ritari-yhtiön nimeltä *Auguston seura*, jonka jäsenet olivat nuoria, ilkeimpiin paheisiin taipuvaisia miehiä. He auttoivat Neroa hänen huimimmassa

vallattomuudessaan, olipa sitten soitannossa taikka kilpa-ajossa. Johtajille maksettiin itsekullekin vuosipalkaksi neljä kymmentä tuhatta sestertia. Näistä sai suojelija hartaimmat puolustajansa, he ylistivät kaikkia hänen tekojansa, lausuen hänelle ylenpaltisia mielisanoja ja sakeita imarruksia; sillä jokainen heistä toivoi tämän kautta korkeammalle pääsevänsä.

Runoilian-mainie oli yksi Neron kiihkeimmistä toiveista. Kaikkia, jotka rakastivat runotaidetta, kehoitettiin yhtymään tätä varten perustettavaan seuraan. Seuran jäsenet kokoontuivat likeisten tuttavain tavalla ja toivat kokouksiinsa, mitä he olivat siittäneet. Toisinaan heillä oli muassaan kesken-eräisiä runokappalia, joita he koettivat sovittaa yhteen kekonaiseksi runoelmaksi, aina kuitenkin jättäen etumaisen sijan keisarin tuotteille.

Näin Nero kesken hirmutekojansa tuhlassi aikansa mitättömällä puuhilla yhtä paljon kuin pahoilla tavoillaan ja maailma noudatti hallitsijan antamaa esimerkkiä, jopa liian nopeastikin.

Koko tämän ajan Burrhus ja Seneca olivat hillinneet Neroa; mutta nyt tuli aika, jolloin nämät esteet poistettiin.

Burrhus kuoli yhtäkkiä jostakin kaulan kivusta. Ihmiset puhuivat keskenänsä, että joku Neron lähettiläs oli myrkyttänyt hänen ja että, kun keisari oli käynyt kuolevan ystävänsä luona, tämä oli kääntänyt kasvonsa pois hänen puolestaan.

Hänen kuolemansa jälkeen Tigellinus nousi. Burrhon virka annettiin hänelle ja yhdelle toiselle Rufus nimiselle, mutta Tigellinus oli todellinen hoitaja. Tigellinus oli kauan viettänyt tunnottoman pahuuden elämää ja tämän kautta kohonnut keisarin etevimmäksi lemmityksi. Burrhus vihasi häntä aina ja piti häntä jonkunlaisessa kurissa, mutta nyt ei mikään enään estänyt häntä toivojensa perille pääsemästä. Samat keinot, joitten avulla hän niin pitkän aikaa oli vaikuttanut Neroon, pysyttivät yhä tätä vaikutusta ja enensivät päivästä päivään hänen valtaansa.

Seneca tuns seuraukset ystävänsä kuolemasta. Ei ollut enää mahdollinen huovata hovin turmelusta vastaan, ja hän havaitsi pian sen muutoksen, joka oli tapahtunut hänen asemassaan. Salaiset vihamiehet rupesivat laskemaan juonia hänen perikadokseen. Hänen ääretön rikkautensa ja ne välikappaleet, joita hän käytti tämän suurentamiseen, olivat hänestä luovuttaneet hyvän-avuiustenkin suosion, samalla kuin ylimalkain hänen luonteensa pahantapaisia vihoitti. Tigellinon ilkeät kätyrit ja huonommat hovimiehet eivät lakanneet koskaan Neron mieltä panettelemuksillaan täyttämästä, siksi kuin Seneca viimein huomasi, ettei hänen enään ollut tilaisuus mukavasti ja turvallisesti asua hovissa.

Hän pyysi Nerolta saadaksensa peräytyä yksinäisyyteen, luetteli ne monta suosion-osotusta, jotka olivat tulleet hänen osakseen, ylisti keisaria hänen jalomielisyydestään, mainiten ikäänsä ja kivulloisuuttansa pyyntönsä puolustukseksi.

Nero vastasi häntä erittäin miellyttävillä ja kohteliailla sanoilla. Hän vakuutti Senecalle, että hänen tuli kiittää häntä kaikista, mitä hän tiesi, ja ilmoitti, ettei hän ollut koskaan sopivalla tavalla palkinnut häntä niistä hyvistä töistä, jotka tämä oli hänelle tehnyt. Nero kielsi häntä lähtemästä, sanoen, että hän vielä tarvitsi hänen viisaita neuvojansa.

Tähän sai Seneca sääntyä ja vaikka hän epäili Neron vilpittömyyttä, täytyi hänen vielä olla yhteydessä tämän kanssa. Mutta kateutta ja epäluuloa häätääkseen hän eli mitä hiljaisimmalla tavalla, kartti komeutta ja kävi vaan harvoin ulkona. Hän pelasti henkensä vähäksi aikaa, mutta hänen arvonsa oli kadonnut, eikä Nero nyt viimeisestä esteestä päästyänsä ollenkaan julmuuttansa pidättänyt. Kaikki, jotka herättivät hänen epäluuloansa, poistettiin kuoleman kautta. Hänen etevimpiä uhrejansa oli jalo Plautus, jonka kuolema täytti maailman kammolla. Kuitenkin oli yleinen mielenlaatu niin orjallinen, että Roman senati, kun tästä murhasta tiedon sai, sääsi yleisiä lupauksia ja rukouksia jumalille. Tämä senatin menetys opetti Nerolle, ettei mikään vastus kohdannut häntä yhdenkään hänen mielihalunsa täyttämässä.

Nyt Nero päätti saattaa perille yhden aikomuksen, jota hän jonkun aikaa oli pitänyt, ja tämä oli eronsaanti hänen puoliosostansa Octaviasta. Octavian puhdas elämä oli alin omaisena nuhteena toiselle ja hänen oma luonteensa saattoi hänen semmoisen miehen kuin Neron vihattavaksi. Ennen kaikkia — Nero oli kovasti rakastunut Poppaeaan ja päättänyt ottaa tämän puoliosokseen. Helposti löydettiin vääriä todistajia, jotka vannoinvat, että Octavia oli tehnyt häpeällisiä rikoksia. Hänen palveliansa pantiin kiinni ja kidutettiin ja vaikka useat kestivät vaivansa, muutamia kuitenkin löytyi, jotka tuskan voitteessa tunnustivat, mitä ikinä heiltä vaadittiin. Octavia tuomittiin, hylättiin, lähetettiin pois linnasta ja ajettiin jällestäpäin maanpakoon.

Mutta kansa rakasti ja sääli Octaviaa; murinaa syntyi ja viimein nousi semmoinen meteli, että Neron täytyi kutsua hänet takaisin hänen maankulkeudestaan. Mutta Poppaea oli vannonut hänen kuolemansa, eikä herjennyt koskaan tätä varten kaikilla juonillaan Neroon vaikuttamasta. Hän ei

katsonut vehkettänsä vaikeaksi. Toisia tuumia sommiteltiin onnetonta naista vastaan ja viimein saatiin kunniation konna, joka syytti Octaviaa uusista rikoksista, ja tämä syöstiin vielä kerta maasta pois. Muutaman päivän perästä sai hän käskyn surmata itsensä. Hän oli nuori ja arka, hän oli nähnyt paljon suruja ja tässä viimeisessä onnettomuudessa hän kuolema silmäin edessä horjui. Mutta hänen rukouksensa eivät auttaneet mitään. Hän otettiin kiinni, hänen suonensa avattiin ja kun ei veri hänen pelkonsa vilulta kyllin nopeasti juossut, hän vietiin löylykylpyyn ja kuristettiin siellä kuoliaaksi.

Koko Romaa kauhistutti, vaan kuitenkin käski senati, että tästäkin tapauksesta, niinkuin muista, jumalille kiitoksia kannettaisiin.

Mutta hovi-elämässä ei tiedetty mistäkään muutoksesta. Yhä jatkettiin iloa ja hekumaa ja yhä Nero harrasteli kirjallisuutta ja filosofiaa ja taidetta. Nerokkaita miehiä kävi vielä hovissa; he eivät tosiaankaan, vaikka olisivat tunteneet mitä hyvänsä, rohjenneet jäädä sieltä pois, sillä he pelkäsivät, että he häرنöttäisivät epäluuloista hirmuvaltiasta.

Lucanus ja Seneca, suuria nimiä sillä aikakaudella ja suuret nimet vielä nyt, kävivät usein hovissa. Niitten joukossa, joita Nero suosi, ei ollut kukaan hänelle otollisempi kuin tuo iloinen ja hilpeä Petronius. Hänellä oli kummallinen luonto, joka valaisi muutamia tämän aikakauden omituisuuksia. Hän nukkui päiväkaudet ja joi yökaudet. Käytöksessään hovissa hän osotti itsensä aivan suruttomaksi. Hän pyrki ylöspäin sillä, että hän harjoitti kaikkia tunnetuita huveja. Hän tuhlassi äsmältä rahoja, mutta ei koskaan ettänsä jättänyt; hän noudatti samaa varovaisuutta huvituksissaankin, sillä hän kartti liiallisuutta. Hän oli epikurilainen, mutta ei mikään ahmustaja; hän toimitti hienotapaisen ja siistikkään lehottelian virkaa. Hän oli viehättävä keskusteluissa, iloinen tai sukkela, osaava soitannossa ja taiteessa ja kirjailia, jonka kaikki eteväksi myönsivät. Tämmöisenä hän olennossaan yhdisti kaikki ne taidot ja tavat, jotka parhaiten voivat saavuttaa Neron kaltaisen suosiota. Hän tuli arviotuomariksi maun asioissa ja vaikutti niin suuresti keisariin, — niin suuresti tosiaankin, että Tigellinus rupesi kadehtimaan häntä enemmän kuin ketään muuta ja koetti ennen kaikkia kukistaa häntä. Petronius tunsikin hänen pahansuontinsa, mutta ei pitänyt sillä mitään väliä. Hän ei ollenkaan huolinut onnestaan, eikä liioin surrut, toiko nouseva päivä myötänsä kunniaa, vai häviötä. Tämän uljaan huolettomuuden vuoksi oli hän kukaties ainoa koko hovissa, joka oli todella niin hilpeä kuin hän näytti.

Tällä välin oli Cineaan ja Labeon asema omituinen. Molemmat katsoivat inholla Neron rikoksia. Cineasta tuntui Burrhon kuolema kuin kova onnettomuus ja entisen ystävyuden muisto saatti tämän poismenon haikeaksi. Mutta kaipaus Burrhon suhteen ei vetänyt vertoja hänen surullensa Octavia raukan puolesta. Häntä iljetti, että nämät tämmöiset teot saivat tapahtua ja että liian nöyrä senati niitä ylisti.

Kuitenkin hän vielä kävi hovissa ja erinäisistä syistä Nero otti häntä vastaan vähentymättömällä suosiolla. Jos hän olisi pysynyt poissa, olisi hän välttämättömästi synnyttänyt tyrannissa epäluuloa ja tätä epäluuloa olisivat hänen kadehtijansa kujeillaan kartuttaneet. Ainoa keino, jonka kautta hän voi luopua hovista, oli Athenaan palaaminen. Mutta tähän hän ei ollut halullinen. Hänen oli paljon syitä jäädä Romaan.

Ei mikään sisällinen pelkurimaisuus saattanut häntä hovissa-käyntiänsä jatkamaan. Jos oikea tarve vaati, Cineas olisi osottanut yhtä paljon urhoollisuutta kuin kukaan muu. Mutta, jos hän nyt olisi jollakin tavalla näyttänyt, että hän paheksi Neron menetystä, hän ei sillä olisi toimittanut mitään. Hän olisi vaan kietoutunut perikatoon, eikä hän tietysti tahtonut vaaraa kiusata. Etupäässä hän ajatteli itseään. Hänen oli elämänsä tarkoitus suuri ja hän tahtoi rauhassa tätä toteuttaa. Hän ei tahtonut päätähavin syöstä vankeuteen, eikä maankulkeuteen, eikä kuolemaan. Hän olisi voinut kestää kaikki nämät, jos hän olisi luullut, että velvollisuus pakoitti, mutta nyt hänen velvollisuutensa näytti vaativan, että hän saattaisi totuuden-etsintönsä perille. Hän tahtoi olla filosofina. Mutta, jos hän olisi ainoastaan itsestään huolinut, olisi hän epäilemättä ensi kiivastuksissaan eronnut hovista, seurauksiin tyytyen. Häntä inhotti se mies, joka oli maailman valta-istuimella, ja vaan suurella vaivalla voi hän tämän läsnä ollessa jatkaa entistä käytöstapaansa. Häntä inhottivat sykofantit, jotka täyttivät hovin ja olivat valmiit tekemään mitä rikosta hyvänsä keisarin suosioon päästäksensä. Mutta hänen täytyi ajatella muita kuin itseään. Hänen sisarensa ja Labeo ja Markus olivat kaikki hänen kanssaan ja, jos hän joutuisi epäsuosioon, se kohtaisi heitäkin. Labeon toiveet saisivat kuoleman iskun, hänen valoisa näkö-alansa himmentyisi ja vuosien työ menisi turhiin. Eikä tässä kyllin. Neron ystävyuden väheneminen, julkinen epäsuosio olisivat vaan kaikkien heidän turmionsa enteenä. Tigellinus seisoikin valmiina ahdistamaan heitä, saati vaan sovistui. Palkatuilla parvillansa voi hän tehdä minkälaisia syytöksiä hyvänsä heitä vastaan ja väärillä todistajilla niitä vahvistaa. Jos Cineas joutui Neron epäsuosioon, niin hän itse ja kaikki hänen ystävänsä takertuisivat yhteiseen onnettomuuteen.

Kaikista näistä syistä täytyi Cineaan, niin kauan kuin hän oli Romassa, käydä hovissa, niinkuin ennen. Raskaalla mielellä hän kuitenkin sitä teki. Rikokset, jotka vallitsivat siellä, olivat liian ilmeiset ja liian suuret. Se seura, jossa hänen täytyi olla, iljetti häntä.

Labeo puolestansa ei tietänyt ollenkaan siitä tuskasta, joka Cineasta ahdisti. Neron rikokset kammottivat häntä suurimmassa määrässä. Mutta hän arveli, ettei hänen tullut niistä mitään sanoa. Sotamieheksi kasvatettuna hän oli koko elinaikanaan joutunut yhteyteen semmoisten ihmisten kanssa, jotka aivan hänen silmiensä edessä tekivät ilkeimpiä rikoksia. Neron teot eivät loukanneet häntä niin paljon kuin Cineasta. Tottumus oli paaduttanut hänen.

Hänen elämänsä päätarkoitus oli virassa edistyminen. Hän oli kunnianhimoinen; mutta se oli jalo kunnianhimo, johon yhtyivät rakkaus hänen poikaansa ja hellät ajatukset tämän tulevista kunnianviroista. Hän näki vaivaa, mutta syy oli se, että hän tahtoi jättää suuren nimen ja suuren perinnön Markolle. Näitä kilvoitellessaan hän ei koskaan olisi juljennut ruveta siihen kelvottomuuteen, joka niihin aikoihin oli aivan tavallinen. Hänen sielunsa ei pystynyt mihinkään häväisevään tekoon. Häntä ilahutti, että hänen oli tilaisuus käydä hovissa ja hän toivoi, että hän sen kautta pääsisi johonkukuhun korkeaan ja arvokkaaseen virkaan.

Oli kuinka oli, näitten molempain asema ei kuitenkaan ollut niin tuskallinen, kuin tuota luulisi. Syy tähän oli Neron kummallinen luonne. Kaikessa irstaisuudessaan ja hurjuudessaan hän ei koskaan pyytänyt heitä kumppaneikseen. Hän ei todellakaan sitä edes odottanut. Hän katseli näitä kumpaakin ihan toisilla silmillä.

Cineaan kanssa Nero ei koskaan puhunut kuin taiteesta, kirjallisuudesta ja filosofiasta. Athenalaisen mainiot tiedot näissä asioissa miellyttivät häntä. Hän ei tahtonut katsoa häntä miltäkään muulta kannalta. Hän nimitti häntä runoiliakseen taikka filosofikseen. Hän erotti huvituksensa kokonaan kirjallisista pyrinnoistään; eikä hänen mieleensääkään tullut pyytää Cineasta enemmän kuin Senecaa huijensa osan-ottajaksi. Nero tavoitti mielellään filosofein puhekeinoa, hän toi esiin lauseita Platon teoksista, hän keskusteli semmoisista esineistä kuin sielun kuolemattomuudesta, *summum bonum*'ista ja muista tärkeistä kysymyksistä, joista filosofit yleiseen väittelivät. Hän tahtoi mielellään puhua myöskin runomitasta, selittää omia teorioitansa siitä ja esitteli uusia parannuksia värssyjen rakennustavassa. Nero luotti ehdottomasti omaan kykyynsä. Hän luuli itsensä jonkunlaiseksi kaikenpuoliseksi tiedetten suojeliaksi ja tahtoi ennemmin pitää itseänsä semmoisena kun maailman hallitsiana. Noissa keskusteluissa sielun kuolemattomuudesta taikka kreikkalaisista kilpaleikistä taikka vaihettelevan runomitan vaikutuksesta, hän ei sattumaltakaan ajan tapauksiin vähintäkään viitannut. Agrippina ja Octavia olivat unhottuneet. Hän eli entisyydessä. Muisnaisaikojen runoiliat, sankarit taikka jumalat olivat ainoat, joista hän huoli. Hänessä diletanttin henki muodostui erinomaisemmaksi kuin milloinkaan ennen.

Samoin kuin Cineasta arvosteli hän myöskin Labeota. Mutta Labeo seisoi hänen edessään aivan toisenlaisena luonteena. Edellinen oli hänen filosofinsa taikka runoiliansa. Jälkimäinen oli hänestä Romalaisen perikuva. Häntä ihastutti Labeon uhkea ruumiinrakennus, häntä ihastuttivat yhtä paljon, vaikka tuo kuuluu kummalliselta, tämän lahjomaton rehellisyys, tämän jalot hyvät avut ja ylevä siveudentunto. Nero nimitti häntä välisti "Herkuleeksi", mutta jälestäpäin hän mieluisammin puhutteli häntä "Catoksi." Labeon hyvät avut miellyttivät häntä aivan samalla tavalla kuin oivasti veistetty kuvapatsas. Molemmissa tapauksissa se oli ainoastaan maun asia. Nerolla oli tarkka käsitys olokappalten kelvollisuudesta. Häntä olisi loukannut, jos Labeo jossakin tilaisuudessa olisi näyttänyt taipumusta yleisiin paheisiin taikka heikkouteen. Se olisi pilannut Neron idealin. Se olisi muka osottanut niin tavattoman huonoa makua Labeossa, ettei keisari olisi koskaan antanut sitä anteeksi eikä sitä unhottanut. Ja siis tämän kummallisen miehen mielestä ne vallattomuuden työt, joihin hän pakoitti muita ja joita hän itse harjoitti, olisivat olleet anteeksi antamaton rikos, jos Cineas taikka Labeo olisi niihin ruvennut. Muille olisi rikosten karttaminen, heille rikosten tekeminen tuottanut kuoleman.

Semmoinen Nero oli.

Jos nyt Cineas olisi ollut oikein viisas, olisi hän kääntynyt pois tästä hovista ja sen seuroista erään puoleen, joka olisi kertonut hänelle paljoa enemmän, kuin hän ikinä oli oppinut sekä "opettajalta" ja Isaakilta että myös keneltäkään muulta, jonka yhteyteen hän oli joutunut.

Paavali oli hänestä näyttänyt olevan mies, jolla oli varsin merkillinen luonne, ja Cineasta oli usein haluttanut saada kohdata häntä, vaikkei hän kuitenkaan vielä ollut tätä hakenut.

Tähän löytyi moninaisia syitä, joista hänen kreikkalainen ylpeytenä oli ehkä etevin. Hän ei ymmärtänyt tämän suuren Apostolin luonnetta sen täydellisessä ylevyydessä. Hän piti häntä urhoollisena, jopa muutamissa kohden suurenakin miehenä; mutta sydämessään hän halveksi Paavalia, koska tämä oli Juutalainen. Hän ei tahtonut semmoiselta mieheltä oppia mitään. Jos Paavali olisi ollut Senecan kumppaneita, taikka jos Cineas olisi nähnyt hänen liikkuvan Roman ylimysten parissa, olisi hän kukaties pyrkinyt Apostolin puheille. Asiain näin ollen, hän ei koskaan yrittänytäkään.

Kuitenkin oli Cineas taipuvainen tuohon uuteen uskontoon, josta hän jo oli nähnyt niin kauniita ja liikuttavia ilmestymiä. Jopa hän tahtoi myöskin saada tarkempaa tietoa siitä. Hän luuli jo oppineena

kaikki, mitä kristittyin kirjoitukset voivat opettaa hänelle, mutta lisäksi halasi hän saada lähemmältä nähdä kristityitä itseä.

XV.

Centurio.

Kun he olivat olleet muutamia viikkoja Romassa, Julius tuli Cineasta tervehtimään. Keskustelun kuluessa hän kysyi jälkimäiseltä, eikö tämän tehnyt mieli lähteä kristittyin kokouksia katsomaan.

"He pitävät varsinaisia kokouksiansa", hän lausui, "viikkonsa ensimmäisenä päivänä. He noudattavat Juutalaisten tapaa siinä, että he jakavat ajan seitsenpäiväisiin osiin ja lepäävät yhden näistä seitsemästä päivästä maallisista askareistaan, aivan niinkuin Juutalaiset sabbatinansa. He eivät sinä päivänä tee minkäänlaista työtä eivätkä mitään asiaa aja, vaan katsovat sitä pyhäksi. He kokoontuvat aamulla viikkonsa ensi päivänä uskonnollisia menoja varten ja ovat valinneet tämän päivän, sillä he uskovat, että sinä päivänä heidän jumalansa, Kristus, ristiin nautitsemisensa perästä kuolleista nousi."

"Oletko sinä käynyt missään tällaisessa kokouksessa?"

"Olen kyllä; monestikin. Kristityt pitävät näitä tärkeimpinä kokouksinansa. Heidän on tapa syödä leipää ja juoda viiniä yhdessä, sillä heidän opettajansa asetti niin ja käski heidän aina tehdä tällä lailla hänen muistoksensa. He panevat siihen juhlallisen ja mystillisen merkityksen ja luulevat, että heidän kokouksensa sinä päivänä on muita pyhempi. Mutta he pitävät myöskin öisin kokouksia ja tämä yö on niitä, joita he ovat tähän tarkoitukseen määränneet."

Cineas oli iloinen tästä tilaisuudesta ja sanoikin sitä. Hän tahtoi nähdä näitä kristityitä, kun he olivat itseksensä, ja saada tietää, kuinka he jumalaa palvelivat. Hän tunsikin heidän oppinsa, niin että hän kunnioitti heitä, vaikka kohta hän ei näitä uskonutkaan. Hän tiesi, että niissä löytyi muutamia mitä jaloimpia totuuksia, joita hän koskaan oli kuullut, esimerkiksi jumalan hengellisyys, hänen kaikkivaltansa, hänen ääretön viisautensa ja monta muuta, joita hän tavallisesti ajatteli ainoastaan filosofiaan koskevaksi. Mutta näitten ohessa oli heillä hänen tietääksensä eräs oppi, paljoa suurempi kuin mitä filosofia ikinä oli opettanut; ja tämä oli tuo ylevä oppi äärettömän olennon persoonallisuudesta — hänen osan-otostansa ihmisten asioihin, hänen huolenpidostaan luontokappaltensa suhteen. Kristityt uskoivat, että hän suoraan, persoonallisesti otti osaa ihmisten toimiin; että hän katseli ihmisiä isän tunteilla; että hän piti murhetta kaikista luoduista kappaleistaan; — sanalla sanoen, että hän rakasti heitä.

Jumala rakastaa. Ihana oppi! Tämän kumminkin oli Cineas oppinut käsikirjoituksesta, jonka hän oli lukenut. Vaikka hän kyllä koetti verrata Sokratesta ja Jesusta toisiinsa, hän tunsikin, että heidän välillään löytyi joku mystillinen eroitus. Hän tunsikin, että toisen epämääräisillä lauseilla, jotka olivat epäilyksiä ja rajoituksia ja kaksimielisyyttä täynnä, ja toisen suorilla opeilla, joissa ilmestyi ihmeellinen voima ja mahti ja majesteettillisuus, että siis näillä oli suuri erinkaltaisuus. Toinen arveli, toinen selitti; edellinen epäili, jälkimäinen opetti. Jesuksen opetuksista hän vastaan-otti yhden totuuden, joka painui syvälle hänen mieleensä; semmoisen totuuden, jota hän oli usein vaivalla etsinyt, usein koettanut Platon kirjoituksista johtaa, mutta joka aina välttyi hänen käsistään ja aina oli vaikea määrätä; — tämä oli juuri se oppi, jota Jesus ennen kaikkia opetti — oppi jumalan rakkaudesta. Hän vastaan-otti tämän erinomaisella riemulla; hän tunsikin, että siinä oli totuus, siinä oli jotakin, joka tyydytti hänen epäilyksensä poisti hänen levottomuutensa ja haihduutti sen sumun, joka usein peitti hänen mielensä. Jumala voi rakastaa ja jumala rakastaa. Tämä se oli, jonka hän kristityitten kirjoituksista oppi.

Ja sentähden hän ilolla suostui, kun Julius ehdoitti, että hän seuraisi häntä kristityitten kokoukseen.

Oli myöhäinen aika ja kuun ehdastaessa aivan pimeä. He lähtivät kahden kesken, mutta, kun liikkuminen Roman kaduilla hämärän tultua oli määrällinen, oli molemmilla aseet. Kumpainenkin kantoi tulisoittoa ja niin varustettuina he menivät määrätylle paikalle.

Julius kävi edellä. Kadut olivat kapeat ja monimutkaiset. Kummallakin puolen kohosivat rakennukset kovin korkealle, välisti kahdentoista- taikka viidentoistakertaisiksi. Julius näytti täydellisesti osaavan tien tässä katujen labyrintissä. Hän kulki nopeasti eteenpäin, poikkesi milloin mistäkin kulmasta eikä koskaan epäillyt. Cineas hämmäntyi ennen pitkää niin täydellisesti, ettei hän ollenkaan tietänyt, missäpäin hän oli. Valkea loisti niistä ikkunoista, jotka olivat auki, ja vilahteli niistä, jotka olivat suljetut.

Usein joku luja huuto ylhäältäpäin säikäytti heitä. Silloin suitti joku ikkuna aueta ja joku astia tyhjennettiin kadulle.

"Jos isäni olisi täällä", lausui Julius, "hän varmaan pilkkaisi tätä yhdeksi Roman tavaksi ja vannoisi, ettei kenenkään ihmisen henki ole pimeässä näillä kaduilla turvassa. Mutta tuolla — kuuleppas tuota! Mimmoisella paukauksella se rymähti katuun!"

Kun hän puhui, joku esine tulla rytisi kadulle aivan heidän edessään. Se heitettiin jonkun rakennuksen ylimmäisestä kerroksesta ja jyrinä, jonka se synnytti, sekä voima, jolla se putosi, huomautti varsinkin Cineasta siitä vaarasta, joka iltaisin oli kaduilla tarjona. Hän oli iloinen, että hän kantoi kypärää päässänsä.

Näin he kulkivat pitkin pimeitä katuja, hypähtäen takaisin joka kerta kuin joku ikkuna heidän ylitsensä avattiin ja katsoen ympärilleen uhkaavaista vaaraa varoaksensa. Lopulta ilmestyi kaukaa valkea, ja ihmisten hälinä ja suuren väentungon tohina.

"Nyt tullaan Suburralle", lausui Julius.

He astuivat pitkin tätä; keskitse ihmisjoukkoja, jotka enimmiten tällä paikalla liikkuvat; keskitse lamppujen ja soittojen valaisemia puoteja ja aaltoilevaa väentunkoa ja kansanparvia, jotka näyttivät yhtä sakealta yöt päivät täällä hyörivän. Lukemattomat tulisoitot, joita suunnattoman suuri ihmispaljous kantoi kädessään, näitten soittojen ylöspäin pidetyt, liekitsevät huiput, jotka häilyivät ja heiskuiivat ilmassa, loivat jylhän, lumoavan valonsa näkymölle ja synnyttivät outoja tunteita Cineassa, jolle Suburran ihmeet ensi kerran yötistä aikaa esiintyivät. Toisinaan ilmestyi ihmiskihermästä jonkun aatellisen kantovuode, jonka edessä kävi pitkä jono klientejä ja jota toiset seurasivat, kaikki soittoja kantaen ja väen välitse raa'asti raivaten tietä itselleen, aivan huolimatta, kaatoivatko he kiiruisessa kulussansa muutamia henkilöitä kumoon ja tallasivat niitä jalkojensa alle. Näitten kaikkien joukosta nousi suuri pauhina ja sekavia huutoja; tuolla aatellisten saattajat räyskivät kansaa ja kansa räyski takaisin; täällä kaikenlaisten tavarain myyjät puodeistaan ääneen tarjosivat kauppakalujaan ja kutsuivat ohitse kulkevia ostamaan; täällä päihtyneet miehet tavan takaa kirkuivat hurjia laulujaan. Etäällä kaikki nämät eri huudot sekaantuivat epäselväksi ja huumaavaksi kohinaksi, sillä välin kuin likempänä jokainen yksityinen huuto kuului lujemmin kuin yleinen melu. Kauhea kumina, alhaisen hurja tuuppiminen, ihmisten rientäminen, lukemattomien valkeain välke ja tuo vaaleankeltainen väri, jolla ne valaisivat näkymöä, kaikki yhtyi Cineasta hurmaamaan ja hämmentämään. Mutta Julius oli tottunut kaikkiin näihin ja kävi ripeästi ja sievästi edellä, samalla kuin Cineaan oli vaikea pysyä hänen rinnallansa.

Viimein he kääntyivät oikeallepäin eräälle syrjäkadulle ja tulisoittojansa korjattuaan he astuivat eteenpäin.

He eivät päässeet pitkälle, kuin jo kovia huutoja kuului; uhkaavia ääniä, ankaroita soimauksen sanoja ja jonkun naisen kimeitä äikähdyksiä.

"Varmaan muutamat konnat hätyyttävät jotakuta turvatonta naista", lausui Julius ja samaa päätä hän alkoi juosta Cineaan seurattessa. Jostakin kulmasta poikettuaan he tulivat äkkiä metelipaikalle.

Kymmenkunta miehiä, jotka kaikki näyttivät olevan humalassa, piirittivät, tulisoitto toisessa, miekka toisessa kädessä, yksinäistä miestä, joka seiso i selin seinää päin, sillä välin kuin nuori tyttö kyykisteli hänen takanansa. Mies näytti noin kuudenkymmenen vanhalta ja oli puettu romalaisen centurion asuun. Paljastetulla miekallaan hän koetti torjua päällekkarkaajiansa. He karjuivat hänen ympärillään ja ryntäsivät häntä vastaan, mutta tuo paljastettu miekka, vaikka vanhan käsi sitä piteli, näytti pelottavan heitä ja pysyttävän heitä jotenkin kaukana hänestä. Ja sillä tapaa nämät, huutaen ja hyppien kuin hourupäiset, purkasivat hirveitä kirouksia tätä vanhaa miestä vastaan. Yksi heistä, joka näytti olevan johtajana, piti erittäin huolta siitä, että hän seiso i tarpeellisen kaukana, vaikka hän kyllä ahkerasti yllytti seuraajiansa. Hänen äänensä tuntui Cineasta tuttavalta.

"Hei vanha koira!" hän huusi. "Mistä kerjäläissäädystä sinä olet lähtenyt? Kenen papuja sinä olet syönyt? Puhu, taikka ota vastaan potkoa. Te pelkurit", ärjäsi hän seuraajilleen, "miks'ette kaappaa häntä kurkusta kiinni ja kurista häntä?"

Näin yllytettyinä konnat yhtä haavaa hyökkäsivät vanhuksen kimppuun. Hänen miekkansa iski yhden heistä kuoliaaksi. Toisen kävi samoin. Seuraavana silmänräpäyksenä kymmenkunta käsiä tarttui häneen. Silmänräpäys vielä ja hän olisi ollut kuoleman oma.

Mutta ääneen huutaen nyt Julius ja Cineas karkasivat heihin. Yksi, joka jo oli nostanut miekkansa sysätäkseen sitä centurion sydämeen, kaatui Julion miekkaan. Cineas työnsi toisen menemään samaa tietä. Kaikki muut peräytyivät pelästyneinä ja, kun eivät tietäneet, ahdistiko heitä joku kokonainen

sotaväen vartiokunta, painoivat he pakoon.

Vanhus nosti ylös tytön ja lohdutti häntä.

"Kallis tyttäreni, Lydia kultaiseni", lausui hän hyväillen, "kaikki vaara on ohitse. Nouse ylös. Älä pelkää. Tule ja kiitä näitä urhoollisia pelastajia, jotka ovat vapauttaneet meidän kuolemasta ja häpeästä."

Nuori tyttö nousi vielä vavisten, silmät maassa ja ujusti äsken tulleita silmäilyään hän heittäysi isänsä syliin. Vanha mies painoi häntä rintaansa vastaan.

"Jalot vieraat", hän lausui, "ketkä hyvänsä olette, ottakaat vastaan isän kiitokset. Minun henkeäni te ette ole pelastaneet, vaan tyttäreni kunnian. Olkoon teille suuren Jumalan siunaus!" ja taas hän syleili tytärtänsä.

"Mutta kuinka rohkenit lähteä ulos tämän nuoren tytön kanssa?" kysyi Julius ihmeellä katsellen kaunista nuorta olentoa, joka riippui isänsä kaulassa, vielä pelosta vavisten.

"Me olemme usein ennenkin lähteneet. Tämä on rauhaisa katu, kaukana niistä konnista, jotka pimeään tultua häiritsevät Romaa enkä minä tiedä, kuinka he tänä yönä sattuiivat tulemaan tätä tietä. Itse suhteeni minä en pelkää mitään. Minä voisin helposti pitää puoltani näitä pelkureita vastaan ja kartoittaa ne luotani, vaikka olen iäkäs. Mutta tyttäreni tähden" — vanha mies keskeytti puheensa.

"Mikä siis on saattanut tyttäresi liikkeelle?" kysyi Julius. "Mutta tulkaat, jätetään tämä. Me lähdemme teidän kanssanne. Me aioimme mennä johonkin, mutta emme nyt tahdo jättää teitä, sillä samat miehet voivat uudestaan teitä ahdistaa."

"Tunsitteko tuota ääntä?" kysyi Cineas, kun he astuivat eteenpäin.

"Mitä ääntä?"

"Johtajan."

"Aivan hyvin", vastasi vanhus. "Tämä ääni on yhtä hyvin tunnettu kaduilla kuin hovissa."

"Se oli siis" — Cineas epäili.

"Nero", sanoi vanhus totisesti. "Niin. Maailman hallitsia johtaa hämärällä rosvojen ja murhaajien joukkoja pitkin Roman katuja."

He asteksivat ääneti vähän aikaa. Lopulta Cineas lausui:

"Sinä rukoilit suuren jumalan siunauksia meille", sanoi hän tutkaellen ja äänellensä tarkoittaen tuota puhetapaa jota eivät Romalaiset käyttäneet.

"Niin", vastasi vanhus, "minä tein sen; minä olen kristitty."

Julion huulilta pääsi hiljainen ilon huudahdus. "Minä ja ystäväni me emme ole kristityitä, mutta me tahdomme oppia tuntemaan jotakin heistä ja minä olin juuri viedä hänen yhteen teidän kokoukseenne."

"Minä myöskin hankin saattaa tyttäreni yhteen kokoukseen", lausui vanhus. Hän seisahti ja tarttui Julion ja Cineaan käteen. "Voi, nuoret miehet — te pelastajani ja hyväntekiäni — jospa suuri Jumala sallisi teidän tuntea itseään Kristuksen Jesuksen kautta, niinkuin minä tunnen hänen."

Hän astui taas eteenpäin. "Minä olen kristitty ja kuitenkin olen tänä yönä vuodattanut verta. Mutta mikä muu neuvoksi? Minä en olisi tehnyt sitä itseni tähden, mutta sopiko toisin menetellä, kun tyttäreni oli semmoisessa vaarassa? Ei; ei."

Julius ei ymmärtänyt semmoisia epäilyksiä. Hän sanoi, että hänen mielensä olisi tehnyt tappaa heidän kaikki — vaikkapa johtaja itse olisi kaatunut. "Ja mitä sinä, romalainen soturi, voit muuta tehdä kuin taistella, kun vaan sinun kimppuusi käydään?"

Vanhus ei vastannut tähän mitään, vaan jatkoi puhettansa, jostakin muusta keskustellen. Viimein he saapuivat jonkun portin luo ja tähän vanhus pysähtyi.

"Te olette hiljastuneet kokoukseen ehtimästä", hän lausui, "ja minun asuntoni on mitä halvimpia; mutta jos tahdotte astua sisään hetkeksi levähtämään, katsoisin itseäni kunnioitetuksi."

Sekä Julius että Cineas sanoivat mielellään siihen suostuvansa ja seurasivat vanhusta sisään.

Rakennus oli korkea, niinkuin tavallisesti Romassa. He seurasivat vanhusta useita portaita ylös, siksi

kuin he viimein ennättivät juuri ylimmäiseen kerrokseen. Täällä he astuivat vähäiseen huoneeseen ja tämä oli heidän uusien tuttaviensa koti. Tässä huoneessa oli yksi sohva, pikkuinen syrjäkammio, jonka päässä nähtiin muutamia vähäisiä vaaseja, yksi arkku, ynnä tuoleja. Tämän huoneen vieressä oli toinen, jossa hänen tyttärensä asui. Molemmat vieraat istuutuivat; palvelustyttö toi lampun ja, kun he olivat tulisoittonsa sammuttaneet, yksinkertaisen lampun himmeä loisto yksinään valaisi huonetta.

Vanhus kertoi heille, että hänen nimensä oli Cubulos ja hänen tyttärensä nimi Lydia. Julion ja Cineaan oli nyt parempi tilaisuus katsella uusien tuttaviensa ulkomuotoa. Cubulolla oli kunnian-arvoinen katsanto, kiherät harmaat hiukset, lyhyeksi leikattu parta ja hyvin huomattavat kasvonjuonteet, jotka olisivat näyttäneet karkeilta ja tylyiltä, jollei niissä olisi ilmestynyt erinäinen suloisuus ja lempeys, johon vallitsevana yhtyi jonkunlainen surullisuus. Hänen puheensa oli vähän katkonainen, ei kuitenkaan taitamattomuudesta, vaan pikemmin sentähden, että hänen mielensä ennalta oli ajatusten hallussa. Hänen tyttärensä ei ollut ensinkään isänsä muotoinen. Lydian kasvot olivat suloiset ja lempeät, hänen silmänsä isot, mustat ja kirkkaat, jommoiset ovat etelämaille omituiset, hänen hiuksensa uhkean tiheät ja mustankiehkuraiset ja hänen ihonsa tumman olivinvärinen. Hänen kasvoissaan ilmestyi suuri naisellinen puhtaus ja hellyys ynnä vienoin herkkätunteisuus; ja noissa hänen mustissa silmissään asui semmoinen rakkauden ja alttiiksi-annon voima, joka kerran viritettynä saatti vastustaa kaikkia ja kaikkia kärsiä. Nyt hän sentään oli vapiseva ja kaino, vielä pelon hallussa, kiitollinen pelastajiansa kohtaan, vaan kuitenkin melkein peläten heitä katsella; lauhkeasti totellen isänsä tahtoa, täyttäen hänen käskyjään nopeasti mutta hiljaisesti ja sitten peräytyen, ikäänkuin arka metsäkauris, omaan huoneeseensa. Julius seurasi häntä silmillään ja katsoi siihen pimeään kammioon, johon Lydia oli vetänyt, niinkuin olisi hän katseellansa tahtonut palauttaa hänen.

"Minä olen vuodattanut verta tänä yönä", lausui centurio vähän ajan päästä; "mutta minä otan Jumalan todistajaksi, etten sitä tehnyt itseni tähden; ei, ennemmin kuolisin tuhat kertaa. Minä vuodatin verta tytärtäni pelastaakseni — viatonta ja puhdasta tytärtäni. Ei! ei! se on mahdotonta, että minä olen sillä syntiä tehnyt. Kävikö minun jättää silmäteräni noille pahoille hengille."

"Syntiäkö tehnyt?" kysyi Julius suuresti kummastuen. "Tämä isku, jonka tytärtäsi varten iskit, oli elämäsi pyhin ja jaloin teko ja itse puolestani kiitan jumalaa, että olen elänyt, vaikka vaan sitä varten, että sain kerran tämmöisessä tilassa iskun iskeä. Mitä tänä yönä olen tehnyt, sen muistan aina ilolla. Kadutko, kun mieleesi johtuu tämä suloinen tyttö, jolloin hän peläten kyykisteli sinun takanasi? Rohkenetko toivoa, että olisit heittänyt miekkasi ja luopunut tyttärestäsi? Pois se!"

Julius astui vanhuksen luo, suuttumuksesta vavisten. Cubulos tarttui häntä käteen ja painoi sen sydäntänsä vastaan.

"Jalo ystävä! Sinun sanasi viihdyttävät minua. Sinä et voi tietää, mitä kauhua verenvuodatuksen ajatus synnyttää kristityissä. Mutta sinä puhut rauhaa omalle tunnolleni. Ei — tätä suloista lasta varten tappaisin vaikka kaksikymmentä vihollista."

"Ja minä — tuhat!" lausui Julius kiivaasti. Cubulos ei vastannut mitään, mutta hänen silmänsä sädehtivät mielihyvystä, kun hän katseli nuorukaista, joka jalossa innossaan seisoi hänen edessään.

"Minua ihmeyttää, mitä sinä olet lausunut!" huudahti Cineas todesti kummastuneena. "Kristityitten vihamiehet syyttävät heitä pelkurimaisuudesta ja kehnoudesta; ja mikä suurempi kehnous löytynee, kuin se, että isä tyvenesti ja vastustamatta jättää tyttärensä rosvojoukkojen käsiin? Semmoinen uskonto, joka näitä tämmöisiä opettaa, ei saata jumalasta lähteä."

"Älä puhu sen enempää", lausui Cubulos; "minä häpeän omia tunteitani. Varmaan hän antaa minulle anteeksi, mitä olen tehnyt."

"Antaa anteeksi!" huusi Cineas. "Sopiiko tämä sana? — antaa anteeksi! Hän hyväksyy sitä. Hän kiittää sinua. Voi ystäväni, älä väärinkäytä tuota teidän uskontoanne, jossa löytyy niin paljon suurta ja puhdasta, sillä muutoin teet sen filosofiaa halvemmaksi ja vieroitat siitä mitä vakavimman sielun, joka ennen kaikkia pyrkii totuuteen. Minä se juuri olen; mutta jos minä havaitsen sinussa, joka olet kristitty, tämmöisiä tunteita, mitä ajatella? Eikö minun täydy luulla, että kaikki on vaan kehnoutta ja hengen köyhyyttä ja ylenkatsottavaa viheliäisyyttä?"

"Ei, ei", vastasi Cubulos. "Jos etsit totuutta, älä minusta eikä muista mitään päätä. Sillä kaikki ihmiset ovat heikot ja voimattomat. Me olemme syntiä ja pahuutta täynnä. Päätä Pyhän Olennon omista sanoista ja ainoastaan niistä; älä päätä hänen syntisten seuraajiensa syntisestä elämästä, kaikkein vähimmin minusta; sillä minä olen heikoin hänen palvelioistaan! Minä koetan tehdä hänen tahtonsa, mutta minä en voi. Elämäni on kulunut minun tavoittaissani parempaa luontoa; mutta, voi minua! taisteloni näyttävät kaikki olleen turhat. Sentähden on omatuntoni arka, minä varon syntiä kaikissa teoissani ja tunnen että kaikki, mitä teen, on syntistä; mutta hän on minun toivoni. Hän on ollut elämäni toivo. Hän ei hylkää minua. Häneen minä turvaan."

Cubulos peitti kasvonsa käsillään.

Molemmat ystävät viipyivät vielä vähäisen aikaa ja lähtivät viimein. He astuivat kotiin ääneti, kumpikin omissa ajatuksissaan — Cineas ihmetellen tätä uutta todistusta oman tunnon arkuudesta ja taipumuksesta oman tunnon vaivoihin taikka kumminkin katumukseen; Julius ajatellen vaan tuota kirkasta näkyä, joka oli hänen silmiään häikäissyt ja luonut ihanan loiston centurion halpaan asuntoon.

XVI.

Kristittyin kokous.

Tämän yön tapaukset synnyttivät Cineaassa suuren halun nähdä vähän enemmän kristityistä. Hän odotti jonkunlaisella maltittomuudella sitä päivää, jota nämät pitivät pyhänä, että hän Julion kanssa menisi heidän kokoukseensa ja katsoisi ja oppisi, mikä se oli, joka elähytti heidän sydäntänsä ja antoi kaikkien heidän elämällensä pyhän tarkoituksen. Hän aikoi ymmärtää sitä voimaa, jolla heidän uskontonsa vaikutti heihin, sitä voimaa, joka saatti heidän niin varovaiseksi heidän tekojensa suhteen, niin araksi syntiin, niin valmiiksi katumaan. Hän kummasteli tätä uutta ihmistunteen ilmestystä ja arveli, että jos hän itse rupeisi punnitsemaan joka ajatusta ja tutkimaan joka tekoa, hän huomaisi paljon hyljättävää ja monta kohtaa, jota hän ei voisi hyväksyä. Filosofia ei ollut koskaan tätä näyttänyt. Hän ei ollut koskaan oppinut näin katselamaan omaa sydäntänsä, tarkastamaan kaikkia sen kehoituksia ja sen kaikkia liikuntoja miettimään. Ne sisälliset taistelot, joita hän oli taistellut, olivat kaikki tarkoittaneet niitä ponnistuksia, joita hän oli tehnyt luovuttaaksensa puolestaan aineellisten olokappalten viehätysvoimaa. Hän oli koettanut elää tiedon elämää, käsittää maailmaa filosofialliselta kannalta ja ylenkatsoa sen huolia, mutta nyt alkoi hänen silmissään hämärästi siintää korkeampi tehtävä — yritys saada kaikki ajatukset ja tunteet aivan puhtaaksi ja pyhäksi. Tämä havainto täytti hänen ensiksi jonkinlaisella hämmästyksellä, sillä hän tunsu, että tuo ehdoton motiivin puhtaus oli mahdoton saavuttaa; vaan kuitenkin hän näki, että sen taukoamaton tavoittaminen oli itsestensä jalo ja jalouttaisi ihmisen kaikki ajatukset ja koko elämän.

Kaikki nämät seikat suurensivat vaan hänen haluansa saada enemmän tietoa kristityistä.

Muutamien päivien perästä he uudestaan lähtivät liikkeelle. Julius oli käynyt siellä ennen ja tunsu paikan. Huone oli kartanon ylikerroksessa, josta oli avara näky-ala Tiberiin päin. Leivän jakaminen oli jo tapahtunut ja molemmat ystävät olivat joutuneet keskelle kokoontunutta joukkoa, joka odotti muita pyhiä menoja.

Iso huone, johon noin sata henkeä mahtui, oli miehiä, naisia ja lapsia täynnä. Cineas katseli vähän kummastuneena paljaita seiniä, yksinkertaista koristamatonta huonetta. Kuvapatsasten ja maalausten poissa-olo miellytti hänen filosofiallista sieluansa; siliä aineellisia muotoja ei tarvita, kun henki palvelee korkeinta olentoa. Tällöinen hänen ajatuksensa oli. Halpa pöytä seiso huoneen yhdessä päässä ja sen takana istui useita miehiä, joilla oli huomiota kiinnittävä ulkomuoto ja joista yksi johdatti yksinkertaista jumalan-palvelusta. Cineas ei tuntenut häntä, mutta kansa näytti tuntevan hänen ja suuresti rakastavan häntä, sillä he katselivat häntä hellällä osan otolla ja kuuntelivat suurimmalla tarkkuudella jokaista sanaa, joka vuosi hänen huuliltaan.

He aloittivat jumalanpalvelusta virren veisaamisella, joka Cineaan harjaantuneeseen ja tarkkaan korvaan kuului todellakin raa'alta ja runomitan puolesta barbarilaiselta. Läsnä olijat olivatkin alhaisempaa kansaluokkaa ja värsyt olivat sovitettut heidän käsityksensä mukaan. Näille kristityille olivat suurten kansallisorunoihin hienot taidetempot osaksi taikka kokonaan oudot. He eivät ymmärtäneet mitään näitten säännöistä. Heillä oli omat rahvaantapaiset laulunsa ja heidän virtensä olivat sepitettyt semmoisten sääntöjen johdolla, jotka olivat sivistyneille tuntemattomat. He olivat tottuneet tavalliseen rytmiin, jossa oppineitten kansaluokkain kvantitatiivista runomittaa ei noudatettu ja toiselta puolen sanojen loppusointua rakastettiin. Cineas kuunteli heidän laulujaan ja muisteli Neron värssyjä. Sillä Nero oli ainoastaan koettanut kohottaa kansan käyttämiä muotoja ja antaa loppusoinnun vallita kelvolliseksi katsottujen kirjallisten tuotteitten rinnalla. Nämät kristityt käyttivät lauluissansa runomittaa ja loppusointua, jota he ymmärsivät ja arvossa pitivät ja virsissään he ilmoittivat uskontonsa jumalaiset tunteet, kaikki sen toiveet ja puhtauden ja alttiiksi-annon ja ylevyyden. Virressä, jota he lauloivat, oli kööri, johon joka säveljakso päättyi ja josta Cineas ainoastaan muisti:

"Jesu, tibi sit gloria
In sempiterna saecula."

Kun he olivat laulaneet tämän, johtaja otti jonkun pergamenttikäärin ja alkoi lukea.

Tässä oli korkeimman ja todellisimman siveyden vaatimus, lausuttuna semmoisilla sanoilla, jotka jo olivat Cinealle tutut, jotka olivat antaneet hänelle aihetta syvään miettimiseen ja juurtuneet hänen muistiinsa.

"Autuaat ovat hengellisesti vaivaiset; sillä heidän on taivaan valtakunta.

Autuaat ovat murheelliset; sillä he saavat lohdutuksen.

Autuaat ovat siviät; sillä he saavat maan periä.

Autuaat ovat, jotka isoavat ja janoavat vanhurskautta; sillä he ravitaan.

Autuaat ovat laupiaat; sillä he saavat laupiuden.

Autuaat ovat puhtaat sydäimestä; sillä he saavat nähdä Jumalan.

Autuaat ovat rauhan tekiät; sillä ne pitää Jumalan pojiksi kutsuttaman.

Autuaat ovat, jotka vanhurskauden tähden vainotaan; sillä heidän on taivaan valtakunta.

Autuaat olette te, koska he pilkkaavat ja vainoavat teitä ja puhuvat kaikkinaista pahuutta teitä vastaan, valhetellen, minun nimeni tähden."

Nämät sanat ja näitten kaltaiset ja monet muut senlaiset luki johtaja kokoontuneitten kuullen ja kaikki näyttivät suurimmalla hartaudella kiintyvän noihin elämän sanoihin. Ne olivat heidän Herransa omat sanat. Hän oli ne lausunut ja nämät hänen seuraajansa kuuntelivat niitä, vaikka ne olivat heille tutut, ikäänkuin olisivat kuunnelleet taivaasta tulevaa ääntä.

Näitten sanojen suuri merkitys, jonka Cineas oli jo ennen tuntenut, näytti muuttuvan suuremmaksi, kun hän nyt kuunteli niitä uusissa oloissa. Hän ei voinut olla vertaamatta tätä kokousta siihen filosofialliseen kouluun, johon hän oli nuorena kuulunut. Hän tunsu, että tässä oli jotakin jumalallisempaa. Kovin erinkaltaiset olivat nämät ja Sokrateen sanat.

Tuosta johtaja ojensi kätensä, nosti päätänsä ja aloitti juhlallista rukousta äärettömän Jumalan puoleen. Hän tunnusti monta syntiä ja pahantekoa. Hän pyysi anteeksi-antoa Hänen tähtensä, joka oli kuollut heidän hyväksensä. Hän rukoili ijankaikkisen Hengen apua, että he kaikki vaeltaisivat totellen hänen tahtoansa ja hurskaudessa eläisivät.

Kaikki nämät oudoksuttivat Cineasta. Hän ei vielä ymmärtänyt sitä eikä tuntenut, että hänenkin sopi ottaa osaa siihen. Hän ei tietänyt mistään rikoksesta. Ei mikään synti raskaana painanut hänen sydäntänsä. Mutta hän oli huolestunut. Jos nämät nuhteettomat ihmiset näin pitivät puutteita ja inhimillistä heikkoutta syntinä, minkätähden hän ei sitä tekisi, sillä hän ei siveytensä puolesta ollut heitä parempi? Uusi tekojen ja ajatusten ohje näytti ilmestyvän hänelle ja vanha itsetyytyväisyys, joka oli niin kauan asunut hänessä, alkoi kadota tämän rukouksen kaikkueessa. Hän alkoi ymmärtää, että voi löytyä jotakin semmoista, kuin rakkaus jumalaan ja elin-aikainen jumalanpalvelus ja harras alttiiksi-anto ja kaikkia voittava into — joista kaikista hän ei vielä tietänyt mitään. Tässä oli tieto jumalasta, aivan toisenlainen kuin se, joka hänellä oli, ja rakkaus jumalaan, suuresti eriävä siitä epämääräisestä tunteesta, jota hän oli sydämessään kantanut. Kaikki nämät seikat tunkeusivat hänen mieleensä.

Mutta viimein yksinkertainen jumalanpalvelus päättyi ja vähäinen seurakunta erkani ja Cineas lähti pois Julion kanssa monen ajatuksen ajelemana.

XVII.

Ennustuksen tarkoitus.

Jos Cineas olisi pyrkinyt Paavalin puheille, olisi kuka ties joku muutos hänen tunteissaan tapahtunut. Mutta nyt hän pysyi muuttumatta. Käsikirjoitus oli suuresti vaikuttanut häneen, mutta hän ei ollut päässyt täyteen vakuutukseen sen totuudesta. Hänen terävä, tarkka ja tutkisteleva järkensä saatti

hänen huolellisesti perustelevaan joka asiaa ja kysymään — minkätähden?

Helena ei koettanut taivutella häntä, sillä hän tiesi, että hänen yrityksensä olisi turha. Hän ei tehnyt sen enempää kuin puhui siitä onnesta, jonka hän tapasi tästä uudesta uskosta. Se oli poistanut hänen entisen pelkonsa ja levittänyt suloa tulevaisuuteen. Nyt hän vihdoin tiesi kuinka rukoilla ja kuinka ylistää. Samalla kuin hän kartti todistelemista, näytti hän, itsekään siitä tietämättä, veljellensä jotakin, joka oli tehokkaampaa kuin kaikki todistukset, — todella Jumalaa rakastavan hengen. Sillä kun Cineas katseli Helenaa ja ajatteli sitä muutosta, joka oli tapahtunut sisaren sydämessä ja vertasi hänen nykyistä tyyneyttänsä hänen entiseen alakuloisuuteensa, havaitsi hän, että tämä oli saanut jotakin, jota hän itse oli vailla. Helena oli tosiaankin saavuttanut mitä Cineas halusi — lujan uskon, vakavan uskon, täydellisen tiedon Jumalasta ja rakkauden häntä kohtaan. Cineas tahtoi tulla Helenan kaltaiseksi.

Filosofin järkipäriäinen usko ei kuitenkaan ottanut totellakseen pelkkää sydämen halua ja niin tahtoi Cineas lähestyä Kristusta, mutta yhä vielä hänen järkensä esteli ja vastusti ja työnsi hänen takaisin.

Hän ihasteli lakkaamatta käsikirjoitusta ja sitä lukiessaan hän tunnusti viimein itsellensä, että tämä pikkuinen kirja sisälsi enemmän, kuin hän oli kaikista Platon teoksista keksinyt. Se oli suora. Se koski sydämeen. Hän havaitsi, että hän vähitellen ajatteli niitä ajatuksia, jotka tästä kirjasta vuotivat ja omisti sen lausetavan. Hän puhui Helenan kanssa taivaan valtakunnasta, Jumalasta, joka oli kaikkein isä, ja pyhydestä.

Tästä pyhydestä syntyi hänessä puhdas ja täydellinen perikuva, ylevämpi ja jumalallisempi kuin kaikki filosofian sommitelmat, ja hän huomasi, että hänen perikuvansa sai sen mystillisen olennon muodon, josta tämä kirja puhui. Sokrates ironioinensa katosi Cineaan mielestä ja hänen sijaansa tuli Kristus, tämän rakkaus ja kyynel. Hän alkoi katsoa Kristusta siksi, jota kaikki hyvät ja viisaat filosofit olivat niin kauan etsineet ja jonka etsimistä he olivat niin monta vuosisataa jatkaneet — täydellisen hyväksi ja täydellisen kauniiksi olennoksi. Kaikki tämä näytti hänen mielestään Kristuksessa löytyvän.

Mutta hän ei kuitenkaan ollut niin lähellä Kristin uskon todellista tunnustamista, kuin luulisi. Kaikki nämät ajatukset olivat järkipäriäiset. Hänen kauneuden-tuntonsa oli kosketettu. Kristin usko näyttäisi hänelle estetillisessä valossa. Suuren kärsijän suru liikutti hänen sydäntänsä, mutta hän ei tietänyt minkäänlaisesta katumuksesta eikä mielen masentumisesta. Hän ei uskonut omaa synnillisyyttänsä. Itsetyytyväisyys, jota hän aina oli tuntenut, oli vielä voimissaan. Miksi hän katuisi? Mitä hän katuisi? Mikä tunnustus hänen tuli tehdä? Hän saatti pyytää jumalalta valistusta, mutta ei anteeksi-antoa.

Yhtä asiaa hän uskoi aivan lujasti ja se oli, että jos Juutalaisten pyhillä kirjoilla oli joku ylevä merkitys, koko tämä merkitys oli Kristuksessa haettava. Samalla kuin hän ajatteli Kristusta Juutalaisten kirjojen tarkoittamaksi, samalla hän teki nämät kirjat melkein jumalalliseksi. Ilman tämmöistä selitystä olivat Isaakin teoriat lapselliset ja alhaiset. Mutta hengellisellä tavalla selitettynä samat teoriat olivat hänen silmissään totisin ja korkein filosofia.

Hän viittasi tähän kerran Isaakin kuullen.

"Eiköhän sentään teidän Messiaksenne", kysyi hän, "josta te puhutte niin paljon, liene, niinkuin minä olen muistuttanut, joku pyhä profeetta — joku opettaja — joka tahtoo tehdä kansan sydämeltä puhtaammaksi ja elämältä paremmaksi? Tämä, luullakseni, olisi jumalalle sopivampi kuin että hän lähettää jonkun kuninkaan taikka kenraalin, joka vaan vuodattaisi ihmisten verta."

"Ei koskaan", huudahti Isaak kiivaasti sillä hehkuvalle innolla, joka aina ilmestyi, kun tämmöisiin viitattiin. "Ei ikinä. Ei kuuna kulloinkaan. Jumalan lupaukset ovat totiset ja oikeat ja ne täytetään. Ne ovat sanoja myöten ymmärrettävät, taikka ne ovat tyhjääntäpöiset. Hän ei ole näin pilkkaava heitä, jotka ovat vuosisadat häneen turvanneet. Hän on mitä suorimmalla ja selvimmällä tavalla turvannut tämän asian meille, niinkuin me sen ymmärrämme; vuosisadat olemme odottaneet ja uskoneet ja toivoneet. Profeetta toisen perästä on tullut ja jokainen seuraava on puhunut samalla tavalla ja vahvistanut toivomme, että *Vapahtaja* tulee. Koska jumala on uskollinen ja totinen, hän ei omaa kansaansa petä."

"Hän on ennen monta, monta kertaa luvannut sekä hyvää että pahaa ja jokainen lupaus täytettiin. Hän lupasi esi-isillemme, kun he olivat orjina Egyptin maalla, että hän johdattaisi heidät kauniiseen ja hedelmälliseen maahan; hän tekikin niin. He vaelsivat monta monituista vuotta vaivoja ja onnettomuutta nähden, mutta saapuivat kuitenkin viimein luvattuun maahan. Hän lupasi heille eri aikoina voiton monesta vihollisesta; ja voitto tulikin aina. Hän uhkasi valtakunnan jakoa; ja valtakunta jakaantui. Hän uhkasi, että viholliset valloittaisivat heidän maansa ja veisivät heidän pitkäällöiseen vankeuteen; ja valloitus ja vankeus seurasivat. Hän lupasi vapautta tästä vankeudesta; ja vapaus tuli."

"Kaikki nämät olivat selviä lupauksia, jotka eivät tarkoittaneet mitään hämärää, hengellistä täytäntöä, vaan suoraa sananmukaista, ja suoraan ja sananmukaisesti jokainen näistä lupauksista täytettiin."

"Entä nyt, jos katselen tätä suurta lupautta, joka on kaikista lupauksista kaikkina aikoina korkein,

ulottuen alaspäin meidän ensimmäisestä isästämme Abrahamista, mitä minä havaitsen? Havaitsenko muuta kuin, että jos mikään on sananmukaista, tämä on suuremmassa määrässä, kuin mikään muu? Onko hän, joka johdatti kansaansa semmoisten surujen kautta ja niin heitä rasitti, onko hän tällä tapaa heitä pilkkaava ja näyttävä, että hän on pitkin heidän historiaansa huvittanut heitä tyhjällä varjolla — turhalla toivolla — mitättömällä tarinalla? Minkä-arvoinen profeetta yksistänsä on meillä orjuudessamme? Meillä on ollut profeettoja. Me emme enää semmoisia tarvitse. Me tarvitsemme häntä, että hän nousee Davidin valta-istuimelle Jerusalemissa sieltä maata hallitakseen, vaan ei opettaakseen. Me olemme väsyneet odottamasta ja rukoilemasta ja toivomasta ja isoamasta. Me olemme väsyneet ja sydämeistä sortuneet. Voi sinä kauan odotettu! tule pian. Nouse valta-istuimellesi. Hallitse, kunnes kaikki viholliset ovat nöyryntyneet jalkojesi juureen."

"Mutta mitä minä pelkään? Minä sanon sinulle", huudahti Isaak hämmästyttävällä voimalla, "että hän tulee ja ryhtyy hallintoonsa. Aika on käsissä. Kaikki seikat aavistavat hänen tuloansa. Sinä saat itse elää häntä nähdäksesi, jopa piankin."

Cineas lausui kummastustaan tästä ja pyysi Isaakilta selitystä.

"Profeettaimme ennustuksissa", lausui Isaak, "tuo Suuri ja Ainoa ei ole ainoastaan luvattu, vaan myöskin hänen tulonsa aika ilmoitettu. Vuosisadat ovat pappimme koettaneet määrätä tämän ilmestyksen aikaa ja tietysti he alusta luulivat sen tulevan varhemmin kuin mitä oli sanottu. Itsekukin sukupolvi ajatteli mielellään, että ennustus hänen aikansa toteuntuisi. Nämät viimeiset kolme-, neljäkymmentä vuotta on kansa joka päivä vartunut hänen ilmestymistään. Vääriä Messiaksia on astunut esiin, perustaen vaatimuksiaan tähän ennustukseen ja välisti saanut monta seuralaista. Mutta he olivat kaikki valheprofeettoja. Hartaissa odotuksissaan he pusersivat kokoon epä-oikean selityksen pyhistä kirjoistamme. Tämä on syy, jonka vuoksi heidän toivonsa niin usein petti."

"Mutta nyt on aika sananmukaisessa merkityksessä tullut. Ei nyt tarvitse erehtyä, niinkuin ennen meidän esi-isämme. Meillä on pyhien profeettojen muistelmat ja suora ilmoitus hänen tulonsa ajasta, josta jokainen, joka pystyy luvunlaskuun, saa nähdä, että tämä on hetki. Tätä lukua olen ehtimiseen laskenut, epäillen erhetystä, epäillen omia toiveitani, että he hairauttaisivat minua, ja minä olen tullut siihen päätökseen, että tämä on juuri viimeinen mahdollinen aika, jolloin hän voi tulla. Hänen täytyy tulla nyt taikka ei koskaan. Jollei hän nyt viiden taikka kenties kymmenen vuoden kuluessa tule, ei hän ollenkaan tule, taikka on ennustus pelkkää vääryyttä, pelkkää petosta, ilmeistä pilkkaa, pahinta ja julminta pilkkaa. Mutta koska jumala ei voi pettää, täytetään tämä hänen sanansa."

Cineas kuunteli levollisesti. Hän ei ollut uuteliass tutkimaan Isaakin luvunlaskuja, sillä hän oli enemmän kuin koskaan ennen varma siitä, että kaikki oli erhetystä. Hän ei ensinkään taipunut Juutalaisen ahtaisin ennakkoluuloihin, eikä voinut kuin ihmetellä sitä kuolemankaltaista sitkeyttä, jolla Isaak piti kiinni arveluistaan.

"Koko maa tuntee hänen läsnä-olonsa voiman", jatkoi Isaak. "Kansa tietää, että hän on lähellä. He nousevat häntä vastaan-ottamaan; he ovat vakuutetut siitä, että hän tulee. Mahtava väenliikunto alkaa ja koko maa järisee varustusten vahvasta kuminasta."

"Millä tavoin he itseänsä varustavat?" kysyi Cineas.

"Aseilla ja sotaa varten", huudahti Isaak kiivaasti. "Silla he ovat orjina ja tuntevat, että jos mielivät sopivalla tavalla kohdata vapahtajaansa, heidän tulee olla vapaina ja itse iskeä ensimmäinen isku. Ja jokainen, joka on Judeassa oleskellut, tietää, että kaikista ihmisistä Juutalaiset ovat ne, jotka rohkenevat suurimpia ja suurimpia aikaa saavat. Sota täytyy tulla. Se on välttämätön. Romalaisten sortoa ei käy enää sietäminen. Jos Juutalaiset olisivat kärsivällisempää sukua, heidän olisi sittenkin syytä nousta ainoastaan kosta varten. Mutta he ovat kaikista ihmisistä kaikkein vähemmän kärsivällisiä, eivätkä aio nousta kosta, vaan vapautta varten; ja kaikkia varten, johon tämä vapaus heitä saattanee. He ovat kaikki samaa toivoa täynnä, sama kehoittava syy vaikuttaa kaikkiin, eikä ole sitä miestä — vai miestä? — ei ole sitä naista, eikä liioin lastakaan, joka ei ole valmis kaikkia uskaltamaan, jopa kuolemaan menemään. Mistä tämä tunto tulee, tämä into, niin yleinen, niin hurjanrohkea? Se ei ole ainoastaan inhimillinen eikä kansallinen, se tottelee suurempaa kehoitinta, kuin vaan isänmaanrakkautta. Se on jumalallinen, ylhäältä se tulee. Se on jumalan lähettämä. Tämä on hänen aikansa. Tämä on hetki, kauan toivottu, vaikka kauan viivytetty, halki vuosisatojen odotettu, varrottu rukouksilla ja kyynelillä ja nyt se tulee, ja hän tekee läsnä-olonsa tunnetuksi ja hän on siellä tuossa pyhässä maassa, vuodattaen voimaansa kansan sydämiin, että hän näin heitä herättäisi ja harrastuttaisi pyhään tarkoitukseen ja rajuun päätökseen, jonka rinnalla kaikki ainoastaan inhimilliset tunteet ovat heikot ja joutavat. Ensiksi hän saattaa kansan mahdolliseksi tähän korkeaan päämäärään ja sitten hän lähettää Messiaksen."

"Sinun puhettasi myöten", lausui Cineas, "jumala vaikuttaa tämän tunteitten kiihtymyksen, josta nyt olen kuullut. Mitä sinun luullaksesi korkein olento näillä kaikilla tarkoittaa?"

"Ensiksi vapauttamme", sanoi Isaak häntä keskeyttäen; "sitä kaikkein ensimmäiseksi. Minä uskon, että hän tahtoo, jotta kansa, jonka hän niin usein ennen on vapauttanut, vielä kerta vapautetaan."

"Ymmärrätkö täydelleen mitä voimaa vastaan heidän on taistelemisen?" kysyi Cineas. "Sinä et ole mikään juutalainen talonpoika. Sinä olet kulkenut ympäri koko maailmaa. Sinä olet oleskellut Romassa. Sinä tunnet Roman vallan yhtä hyvin kuin minä. Katsotko mahdolliseksi, että yksi sen vähäisimmistä provinseistä pudistaa hartioiltaan Caesarin mahtavan ikeen, taikka että teidän kansa uskaltaa menestyksen toivolla sotia maailmaa vastaan?"

"Jumalalle on kaikki mahdollista", vastasi Isaak.

"Kyllä; mutta etkö ole inhimillisten asiain menossa usein havainnut sitä tosi-asiaa, että heikomman kansan aina täytyy joutua voimakkaamman vallan alaiseksi, olipa sen asia kuinka oikea tahansa?"

"En", vastasi Isaak kuivankiskoisesti. "Kreikkalaiset eivät ajatelleet näin, kun Persia lähetti lukemattomat sotaparvensa heitä vastaan."

"Se on tosi", lausui Cineas; "mutta Persialaiset olivat Kreikkalaisia heikommat. Nämät samat Kreikkalaiset kulkivat sittemmin Aasian halki ja huomasivat heidän heikkoutensa. Romalaiset ovat toista laatua. He valloittivat Kreikanmaan ja pitivät sitä sangen helppona asiana. Löytyykö maailmassa kansaa, joka voi Caesarin legioneja vastustaa?"

"Löytyy", vastasi Isaak; "se kansa, jonka puolella jumala on, voi Caesarinkin legionit kukistaa. Menneessä historiassamme olemme toimittaneet yhtä suuria töitä kuin nämät. Tämä historia on täynnä voittoja, joita on saatu ankaran väkevästä sotalaumoista. Kansakuntamme varttui ja miehityi keskellä mahtipontisia vihollista. Juutalaiset ovat monesti menestyksellä taistelleet monarkkeja vastaan, jotka olivat maailman hallitsioita. He ovat eläneet ja he ovat vuosisatojen kuluessa nähneet monen valtakunnan kohoavan ja sortuvan. He ovat nähneet Roman nousevan; he saavat nähdä sen häviävän."

"Senkö häviävän?"

"Miks'ei? Onko Roma vaurioin tuolla puolen? Ovatko Romalaiset jumalia, jotta he ainaseksi ovat vastoinkäymisistä päässeet? He ovat elämänsä eläneet ja työnsä tehneet. Heidän aikansa on ohitse."

"Kun joku Roman armeija saapuu Judeaan, pelkään, että sinä huomaat sen yhtä voimakkaaksi kuin koskaan ennen."

"Minun on helppo ymmärtää Kreikkalaisen epäily", lausui Isaak. "Teidän historiassanne on kaikki inhimillistä. Meidän historiamme on jumalallinen. Se on kokonaan jumalan tekemä. Me olemme eläneet alinomaisten ihmetöitten keskellä. Hän valitsi meidän omakseen kaikista kansakunnista. Hän on ollut meidän jumalamme, kun kansakuntien kaikki jumalat olivat epäjumalia. Hän on pelastanut meidän kaikista vihollisista ja hän taas meidän pelastaa."

"Mutta", jatkoi hän, "ei sinun omaltakaan katsantokohdaltasi kapina ole niin mielettömän rohkea yritys kuin sinä arvelet. Tunnetko vaan luonnon? Se on täynnä vuoria ja määrällisiä solia ja ympäristöönsä hallitsevia paikkoja, joista jokaisesta sopii tehdä toinen Thermopylae. Etevimmät kaupungit sijaitsivat semmoisilla seuduilla, jotka antavat heille arvaamattoman suuren voiman, että ne, jos ovat muonavarjoilla hyvin varustetut, voivat kuinka kauan hyvänsä kestää rynnäköä. Ennen kaikkia on Jerusalemin asema vahva. Jos asukkailla on kylläksi elatus-aineita, he jaksavat ijät päivät kärsiä piiritystä. Vuoria on kaikkialla yli-ympäri. Sen muurit kohoavat ilmaan jyrkkien kallioin rinteiltä. Se on kaukana rannikosta."

"Mutta, jollei kansalla ole ruokavaroja tarpeeksi, kuinka sitten?"

"Ei mikään piiritys voi kestää niin kauan, että se saattaisi asukkaat nälänhätään", vastasi Isaak luottavaisesti. "Kaupungin puolustajat häiritsisivät alinomaan piirittäjiä. Juutalaisten tapporyntäysten hirmuiset hyökkäykset pyyhkäisisivät heidän pois. Paitsi sitä, samalla kuin Juutalaiset kärsisivät, eivät vihollisetkaan kärsimättä pääsisi. Koko maa täytyisi vihamielisellä ja vimmapäisellä väestöllä. Heidän olisi mahdoton ruokavarojansa lisätä. Heidän matkansa katkaistaisiin. Vaikkapa piirittävällä armeijalla aina olisikin runsaat ruokavarat, ei se sittenkään saisi Jerusalemiä valloitetuksi; mutta sitä myöten kuin minä tunnen maan ja sen asukkaat, luulen minä, ettei mikään armeija pysy ruu'assa Jerusalemin edustalla, jos kansa yksimielisesti päättää sotaa käydä. Jos Jerusalem nälkää näkee, niin piirittävän armeijan varmaan käy samoin, ja semmoisessa leikissä on helppo arvata, kumpi puoli ensiksi helpottaa. Juutalaiset saattaisivat ilolla kuolla nälkään, jos se on tarpeellista, mutta piirittävä armeija ei voisi tällaiseen kauheaan pulaan jouduttuaan tulla autetuksi."

"Mutta ennenkuin nälkä piirittävän armeijan saavuttaisi", sanoi Cineas, "olisi Romalaisten viippauskoneillakin jotain tekemistä."

"Kyllä ja ankara työ olisikin. Kaikkiin Romalaisten viippauskoneisin riittäisi Juutalaisilta tulta ja harva pääsisi muurien juurelle. Mitäs tästä? Minun luullakseni päätaistelo taisteltaisiin ulkopuolella muureja ja kaupungin kohtalo ratkaistaisiin ilman mitään muurin-särkiöitä. Mutta miksi näistä asioista puhun? Ne ovat vähäiset. Juutalaisilla on semmoinen turva, josta maailma ei tiedä mitään. Vuosisadat ovat he katsoneet ylös jumalan puoleen, pikkuisinkin lapsi palvelee hengellistä olentoa. Hän ei tiedä ensinkään epäjumalista. Halvin talonpoika rukoilee näkymätöntä luojaansa. Hän uskoo häneen. Hän luottaa häneen. Tuo ainoa, johon he kaikki näin uskovat ja luottavat, ansaitsee tätä luottamusta ja osottaa itsensä semmoiseksi. Minä en saata puhua siitä, kuinka taistelun käy ja samalla ummistaa silmiäni häntä näkemästä. Hänestä päätös riippuu. Ja sopiiko minun ajatella, että hän tekee päätöksensä omiensa vahingoksi?"

"Mutta otaksukaamme, että Juutalaiset pääsevät vapaaksi, entä sitten? Mielivätkö he jotakin suurempaa valtaa?"

"Mielivät", vastasi Isaak levollisesti.

"Mitä?"

"Maailmaa."

"Uskotko siis, että jumala kaikilla teoillansa tarkoittaa Jerusalemin joutumista maailman pääkaupungiksi?"

"Aivan hartaasti, aivan hartaasti", huudahti Isaak; "minä olen ennen näitä sinulle kertonut ja nyt takaan uskoani entistä lujemmin."

"Tämä sopii hänelle", lausui Isaak tuokion perästä; "sopii hänelle erittäin hyvin. Yksistään Juutalaisilla, hänen valitulla kansallansa, on hänestä tieto. Koko muu ihmiskunta ei tiedä hänestä mitään. Eikö siis ole hänelle soveliasta, että hän päättää tehdä itsensä tunnetuksi kautta koko maailman, niinkuin hän nyt on Juutalaisille tunnettu. Eikö tosiaankin maailma tulisi siunatuksi, jos se ainoata korkeinta olentoa kunnioittaisi? Nyt on koko maailma epäjumalinen. Jos Juutalaiset valloittavat maailman, on tämä vähän toista kuin tavalliset voitot ja se tarkoittaa jotakin suurempaa kuin tavallista keisarikuntaa veroinensa, maksoinensa. Se tarkoittaa jumalan tiedon levittämistä, että kaikki ihmiset oppisivat, että hän on heidän isänsä ja häntä rakastaisivat ja semmoisena häntä kunnioittaisivat. Tätä varten käskää hän meidän nousta. Tätä varten aikoo hän lähettää meille suuren johtajamme, jonka edessä kaikki Roman armeijat murskaksi musertuu ja koko maailman kansakunnat polviensa notkistavat. Tämä sopii jumalalle."

"Mutta millä hinnalla!" kysyi Cineas. "Verellä ja tulella ja hävityksellä ja ryöstetyillä kaupungeilla ja suitsevillä kylillä. Minkälainen olento se on, joka tällä tavoin koettaa saada ihmisiä itseänsä palvelemaan?"

"Kärsiköön maailma", lausui Isaak; "entä sitten? Se kärsii, jotta se tulisi siunatuksi. Yksi sukupolvi kärsii onnettomuutta, että kaikki nousevat sukupolvet pääsisivät todelliseen onnellisuuteen. Yksi sotihin astuu, yksi voittaa ja kaikki on ohitse. Hän on hallitseva, jonka on oikeus hallita. Hän on hallitseva merestä mereen ja virroista hamaan maailman ääriin!"

Cineas ei lausunut mitään. Hän näki kuinka Isaak oli muodostanut koko sielunsa tämän ainoan ajatuksen mukaan ja koska Isaakin ajatus ennen kaikkia muita oli vastenmielinen hänelle, katsoi hän paremmaksi puhe-aineesta luopua.

Mutta tämän keskustelun perästä katseli hän entistä suuremmalla tarkkuudella Judean maata, halukkaana kuulemaan uusia tältä haaralta ja näkemään, oliko kapina todella niin lähestymäisillään, kuin Isaak oli sanonut.

XVIII.

Britannialainen.

Cineas oli päässyt niin pitkälle, että hän huomasi Kristin uskon ihmeellisen sulon ja kauneuden. Häntä ympäröivätkin semmoiset olennot, jotka toivat hänen silmiinsä sen ihanimmat ilmestykset. Kunnian-arvoisa imettävä, joka nyt oli saavuttanut koko entisen tyyneytensä; ja Helena, jolla ei enään

ollut mitään hengellistä epäilystä eikä pelkoa; ja Markus, jonka koko elämä oli kulunut puhtaimpien vaikutusten kehässä; kaikki näyttivät hänelle, kuinka erinomainen tämä uskonto oli, joka opetti ihmiset kääntymään heidän luojansa puoleen, ei pelolla eikä epäilyksellä, vaan rakkaudella ja luottamuksella. Hän näki myös, että Julius oli heihin yhtymäisillään. Joku asia oli enentänyt Cineaan taipumuksia Kristin uskoon, joita hän oli kauan aikaa osottanut; hänen käyntinsä kristittyjen kokouksissa olivat alinomaiset; hänen käytöksensä oli muuttunut; ja joku suuri ja juhlallinen tarkoitus iti hänen sielussansa. Kaikki nämä asiat, joita hän joka päivä näki, suostuttelivat hänen tunteitaan ja hänen täytyi järjellensä hillitä näitä tunteita ja olla varoillansa, etteivät ne veisi häntä ulkopuolelle hänen positivistisista uskoista.

Ei mikään asia vaikuttanut Cineaan niin suuresti kuin Markon sanat. Hän kuunteli usein kummastellen tuota solevaa, henkeväää poikaa, kun tämä puhui Jumalasta, isästänsä ja taivaasta, jommoiset asiat olivat oudot kaikille pojille, joita Cineas oli milloinkaan nähnyt, mutta tuttavat tälle merkilliselle olenolle, jolla todestikin toisinaan, kun hän puhui näistä asioista, oli niin ilosta loistavat kasvat ja semmoinen pyhä-valo otsansa ympärillä, että näytti siltä, kuin hän itse olisi tuntenut jotain siitä maailmasta, josta hän niin mielellään puhui.

Markus piti vielä vähentymättömällä innolla vireillä ystävyystensä Britannialaista kohtaan ja nuot molemmat omituiset ystävät nähtiin vielä melkein joka hetki päivästä yhdessä joko pylväskäytävässä taikka puutarhassa, toisinaan käsi kädessä käyden, toisinaan niin, että Galdus kantoi poikaa leveillä hartioillaan.

Markus puhui mielellään Galdolle siitä, mikä niin suuressa määrässä täytti hänen ajatuksensa. Hän puhui hänen kanssaan kaikista asioista, eikä suinkaan vähimmin tästä. Britannialainen ei ymmärtänyt kuin kovin himmeästi, mitä hän kuuli, mutta aina hän kuunteli suurella tarkkuudella ja kummastuksella. Näissä tämmöisissä keskusteluissa Cineas oli tavan takaa kuunteliana ja se ihmeytti häntä vielä enemmän, kun hän kuuli lapsen selittävän hengellisiä asioita barbarilaiselle. Filosofin sopi semmoisia mietiskellä, mutta tässä oli korkein olento saattanut voimakkaan läsnä-olonsa tunnetuksi lapsen sydämessä. Ainoastaan hämähästi ja epäselvästi Britannialainen tätä korkeinta olentoa käsitti. Hän ajatteli aina tuota olentoa jollakin tavalla Markon kanssa yhdistyneeksi, ikäänkuin tällä enkelinkaltaisella pojalla olisi jonkunlainen taivaallinen luonto ja hän niin muodoin olisi jumalaa likempänä. Sillä kun Markus koetti selittää, mitä tuo suuri Ainoa oli, Britannialainen ei havainnut mitään, joka hänen mielestään vastasi tätä kuvausta niin hyvin kuin poika itse.

Tämmöistä keskustelua Cineas eräänä päivänä kuunteli, kun hän seisoi pylväskäytävässä ja Markus ja hänen kumppaninsa istuivat nurmikolla leveän lammikon edessä, jonka keskikohdasta vankka vesisuihku täytti korkealle ilmaan ja vaahtopilvinä taas säiliöön lankei.

"Katso vaan", lausui Markus, "tuota kultaista, välkkkyvää vihmaa! ja sen takana on yksi taivaan kaari ja vesi säiliössä hohtaa kuin hopea. Kun menemme taivaasen, luulen minä, että kaikki on kultaa, niinkuin tämä, mutta kirkkaampaa."

"Kaikki täytyy olla kultaa ja kirkkautta siellä, jonne sinä menet", sanoi Galdus ihmetellen; "eikä se sittenkään ole kylläksi hyvää sinulle. Mutta tuo maailma on aiottu sinulle, vaan ei minulle."

"Eikö sinulle? Miks'ei? Kyllä se on sinulle aiottu yhtä hyvin kuin minullekin. Minä kaipaaisin sinua siellä."

"Ei, ei; minä olen barbari, — sinä olet niinkuin jumala."

"Jumala! Minä olen vaan lapsi, mutta minä toivon pääseväni sinne, sillä siellä rakastetaan lapsia ja hyvin vastaan otetaan; etkö sinä soisi pääseväsi sinne?"

"Soisin kyllä, mutta minun täytyy mennä muuanne."

"Muuanne!"

"Niin, uudestaan soturina elämään taikka ehkä jonkinlaisena eläimenä. Kuka sen tietää? En ainakaan minä."

"Uudestaan elämään! Niin; mutta ei täällä, ei soturina. Ei; sinäkin tulet enkeliksi tuohon kultaiseen maailmaan, jos vaan halajat ja koetat. Etkö sinä halaja?"

"Minä halajan olla sinun kanssasi", lausui Galdus lempeästi, tarttuen Markon pieneen, valkoiseen käteen ja katsellen häntä nöyrän hellällä rakkaudella.

"Etkö sinä rakasta Jumalaa?"

"Sinä olet minun jumalani."

"Oi Galdus! Ällös rohjetko sanoa niin. Yksi vaan on Jumala. Etkö sinä rakasta häntä?"

"Minä en tiedä hänestä mitään. Minä pelkään häntä."

"Pelkäätkä häntä!"

"Niin; kaikki, mitä ikinä kuulin yhdestä Jumalasta, taikka useista jumalista, saattaa minun heitä kaikkia pelkäämään. He ovat kaikki tuimia ja hirvittäviä. Salli minun pysyä kaukana heistä ja olla sinun luonasi."

"Sinä et siis tunne häntä", sanoi Markus surullisella äänellä.

"Ne jotka parhaiten tuntevat hänen, ne kaikkein enemmän häntä pelkäävät."

"Ketkä?"

"Druidit. He ovat meidän pappimme. He ovat ainoat, jotka kertovat meille jotakin hänestä."

"He eivät tunne häntä", lausui Markus vakavasti.

"Miksei? He ovat viisaita, kunnioitettavia miehiä, joilla on harmaat hiukset ja pitkä valkoinen parta. He asuvat vehmastoissa ja näkevät hänen välisti ja hän ilmoittaa heille, mitä hän tahtoo."

"Jos hän niin tekee, etkö sinä tiedä, kuinka hyvä hän on?"

"Hyvä! hän on hirvittävä."

"Hirvittävä! millä tapaa?"

"Hän janoo verta. Ei muuta kuin verta. Minä olen nähnyt, kuinka oma veljeni laskettiin kivelle ja kuinka pappi pisti terävän puukkonsa hänen kurkkuunsa."

Markoa kauhistutti ja Britannialaista totisesti katsellen kysyi hän:

"No, minkätähden tekevät nuo murhaajat niin?"

"Sentähden, että hän himoitsee verta. Minä olen nähnyt pahempiakin kuin nämät. Minä olen nähnyt ison tarhan täynnä miehiä, naisia ja lapsin, ja papit sytyttivät sen tuleen yltäympäri ja polttivat heidän kaikki."

Markus oihkasi ja kätki kasvonsa Britannialaisen rintaa vastaan.

"Voi hirmua!" huudahti hän viimein, "mitä he näillä tarkoittavat? Mitä he ajattelevat? Luulevatko he, että he tuntevat hänen? Miksi he häntä luulevat? Se ei ole Jumala, jota he palvelevat. Se on paha henki. Hän kertoo teille valheita. Hän se juuri on, joka verta janoo."

"Hän olkoon kuka hyvänsä", sanoi Galdus tyynesti, "tätä tämmöistä he tekevät ja tästä syystä minä pelkään häntä ja ajattelen häntä hirvittäväksi."

"Mutta tämä on kokonaan väärin", lausui Markus kiivaasti. "He eivät tunne häntä. Hän rakastaa meitä. Hän vihaa verta. Nämät kauheat asiat kauhistavat häntä."

"Rakastaa meitä!" toisti Galdus pitkänsä.

"Niin."

"Minä en ymmärrä. Jumala lähettää ukkosen ja salaman ja raju-ilmat ja myrskyt. Kuinka hän voi rakastaa meitä? Kun kuulen ukkosen jyrinän, pelkään minä häntä kaikkein enimmän."

"Mutta minä", sanoi Markus, "en pelkää ensinkään, sillä minä tiedän, kuinka hyvä hän on. Miksi ukkosta pelkäisin? Jumala antaa meille elatuksen ja valon ja suloiset kukat ja kirkkaan auringon paisteen. Tämä todistaa, kuinka hän pitää huolta meistä."

"Minä en ajatellut tätä", lausui Galdus vitkaan. "Ja lisäksi, niinkuin sinä tiedät, hän on ollut täällä. Hän tahtoi saada meidän kaikki taivaasen ja niin hän tuli ja asui meidän luonamme — ja kuoli. Enkö minä ole usein tätä sinulle kertonut?"

"Kyllä; mutta minä en ymmärrä sitä", vastasi Galdus ja näytti hämmentyneeltä. "Sinä olet toisenlainen kuin minä. Minä opin pelkäämään häntä ja nyt, kun sinä kerrot tämmöisiä minulle, arvelen että ne olivat aiotut sinulle eikä minulle."

"Kaikille", lausui Markus suloisella, matalalla äänellä. "Hän koko ajan kävi ympäri köyhien ja

sairaitten ja pikkuisten lasten luona ja puhui hyviä sanoja; ja kun hän näki jonkun kärsivän, meni hän kohta sinne ja lohdutti häntä."

"Niinkuin sinä teit minun", lausui Galdus sädehtivin silmin ja vapisevalla äänellä, "tuolla paikalla, jossa makasin pelkurin kaatamana ja johon kaikki ihmiset jättivät minun yksinäni olemaan, kun olivat minun sinne viskanneet niinkuin koiran, ja sinä tulit kirkkain kasvoinesi; ja minä katsahdin ylös ja luulin, että joku näky ilmestyisi minulle. Sillä sinä seisoit kyynleet silmissä; ja silloin minä ensikerran kuulin sinun kalliin, suloisen äänesi ja sinä puhuit sääliväisesti, niinkuin äiti puhuisi ja minua kummastutti; mutta minä kunnioitin sinua sydämässä. Kun puhut minun kanssani sinun jumalastasi ja kerrot, kuinka hän kävi köyhäin ja rasitettujen luona, silloin minä ajattelen sinua, kun tulit sinne, enkä näe ketään muuta kuin sinun. Minä en tunne sinun jumalaasi, vaan minun. Sinä olet minun jumalani ja sinua minä palvelen."

Raaka, roteva Britannialainen sulki Markon voimakkaasti, mutta hellästi syliinsä; ja poika tunsu vankan sydämen sykkivän hänen jättiläis-ruumiissansa, joka nyt vapisi liikutuksesta ja hän tiesi, kuinka suuresti tämä raju, jyrkkä luonto oli häneen taipunut.

"Sinä rakastat minua, kallis Galdoni ja minä tiedän sen hyvin, mutta älä sano, että minä olen jumalasi. Minä rakastan sinua, mutta yksi löytyy, joka rakastaa sinua vielä enemmän."

"Ei ei — se on mahdotonta. Minä tiedän, kuinka sinä rakastat minua. Ja sinä olet saattanut minun unhottamaan isänmaani."

"Hän rakastaa sinua", sanoi Markus lapsen tavalla ajatustansa pitäen.
"Hän on antava sinulle paremman isänmaan."

"Minä en voi ajatella häntä. Sinä olet ainoa, jota voin ajatella, kun puhut rakkaudesta ja säälistä ja semmoisista asioista."

"No jos vaan tuntisit hänen ja voisit ajatella häntä niinkuin minä", lausui Markus, "silloin rakastaisit häntä ja tietäisit, että kaikki mitä minä olen tehnyt, on halpaa, verrattuna kaikkiin niihin, mitä hän on tehnyt! Jos minä tulin sinun luoksesi, kun olit haavoitettu ja vaivoja kärsit, tiedä, että se oli siitä, että hän lähetti minun sinne sinun tykösi. Hän oli siellä, mutta sinä et nähnyt häntä. Hän on paitsi sitä tehnyt monta vertaa enemmän kuin nämät; hän on kuollut sinun puolestasi, että sinä rakastaisit häntä ja pääsisit viimein taivaasen."

"Tällä tapaa sinä aina puhut", lausui Galdus, "mutta minä en voi nähdä, kuinka asian laita on. Minä en voi sitä ymmärtää."

Näin he puhuivat, eikä Galdus vielä, kun Markus kertoili lapsellista uskoansa, voinut muuta kuin sanoa, ettei hän sitä ymmärtänyt. Näitä kaikkia Cineas kuunteli, suuresti ihmetellen ja kummastellen, mistä Markus oli saanut sen lujan vakuutuksen, jonka hän toi esiin, puhuen siitä aina, niinkuin olisi hän puhunut jostakin selvästä totuudesta, jostakin, jonka hän oli aina tuntenut ja jota hän arveli, että kaikki muutkin ihmiset tunsivat yhtä hyvin kuin hän itse.

XIX.

Hovissa.

Labeon asema oli tällä välin tullut yhä paremmaksi. Kappale aikaa takaperin Nero oli pannut hänen tribunivirkaan — joka ammatti muinoin oli hyvin tärkeä, mutta nyt varsin vähäpätöinen. Se oli kuitenkin askel eteenpäin sillä radalla, jota hän mieli astua, ja se tapa, jolla virka hänelle annettiin, oli suuri ja tavaton kunnian-osotus, sillä häntä ei vaadittu ensiksi qvaestorin virkaa toimittamaan, niinkuin muutoin oli tapana. Tribunivirkansa vuotena hän menetteli suurella kohtuudella ja varovaisuudella, hyvin ymmärtäen ajan luontoa ja tietäen, että Neron hallitessa laimeata velvollisuuksien täyttämistä pidettiin parhaana ansiona. Tämän ajan kuluttua hänestä tehtiin praetori, jolloin hän käytti itseänsä samalla älyllä ja tyvenellä soveliaisuudella. Hänen ei ollut tilaisuus, kuten onneksi tapahtui, istua oikeutta, sillä tämä osa hallituksen toimista ei joutunut hänen puolellensa. Kaupungin prefekti piti vaaria yleisistä rikoksista, eikä mitään muuta jäänyt Labeon tehtäväksi kuin julkisten näytelmien toimeenpano ja alhaisen huvittaminen. Hän johdatti näitä samalla haavaa sekä komeudella että säästäväisyydellä, jotta hän, vaikka hän kartti liiallisia kulunkeja, kuitenkin oli varma kansan suosiosta.

Hän havaitsi itsensä yhtä tervetulleeksi hovissa kuin koskaan ennen ja yhä Nero erinomaisella sitkeydellä laski leikkiä "Catostansa." Jos keisarin mielitaipumus, taikka valtion etu, taikka kansan tahto olisivat tämän vaikuttaneet, olisi hänen suosionsa Labeota kohtaan pian herjennyt; mutta se oli vaan maun asia, oli parhaasta päästä joku entisen tasavallan luonteen taikka tribuniviran muisto, joka saatti Neron tällä tapaa suosiotansa Labeolle osottamaan.

Labeo ei kuitenkaan erittäin huolinut syystä, vaan iloitsi ylentymisestänsä ja odotti toivokkaana onnellista tulevaisuutta itselleen. Neron hurjuuden teot, jotka pikemmin enenivät kuin vähenivät, eivät suuresti Labeota huolettaneet eivätkä ensinkään häirinneet sitä kiitollisuutta keisaria kohtaan, joka todella hänessä löytyi.

Tigellinus ei ollut alusta näyttänyt ensinkään pitävän väliä Labeon edistymisellä eikä Cineaan asemalla. Hän luotti niin varmasti omaan vaikutusvoimaansa Caesarin suhteen tämän pahoja himoja yllyttäessään, ettei hän koskaan katsonut mahdolliseksi, että mikään muu asia voisi millään tapaa häneen vaikuttaa. Suurella kummastuksella hän huomasi sen vallan, jonka Cineas vähitellen oli saanut hovissa, jossa hän oli aivan etevä mies, vaikka hän pysyi ihan puhtaana siveytensä puolesta — liian rikas viroista huolimaan ja liian tyytyväinen taikka kenties liian ylpeä kunnian-osoituksia havittelemaan. Tigellinus oli kanan aikaa odottanut, että hänen isäntänsä kyllästyisi näihin molempiin; mutta kun havaitsi, ettei Nero kyllästynytään, joutui hän levottomaksi. Hän ei kokonaan ymmärtänyt sitä voimaa, jolla tieteet ja taiteet taivuttelivat Neron mieltä. Sillä keisari ylpeili tarkasta maustaan ja hienosta älystään. Hän arveli, että maailma oli menettänyt suuren runoilian, kun hän oli tullut keisariksi. Tämä oli lujimpia vakuutuksia hänen omituisessa ja ristiriitaisessa luonnossaan. Tigellinus ei pannut kylläksi arvoa tähän, sillä hän ei tuota tunnetta ymmärtänyt. Kaikkia, mitä koski tieteeseen, kirjallisuuteen taikka filosofiaan, Nero ehtimiseen jahki. Hän oli siinä vakaassa uskossa, että hänessä oli taipumus näihin kaikkiin, jopa etevä kuntokin näissä tiedon haaroissa. Tämä mielenlaatu syntyi hänessä aivan aikaisin, kun hän oli viaton, ja pysyi hänessä siihen hetkeen asti, kun hän rikosten alaisena kuoli, ja ilmestyi hänen kuolemassansakin mahtavana. Seneca oli vuosikaudet suuresti vaikuttanut keisariin ainoastaan tästä syystä ja kadotti valtansa parhaasta päästä sen vuoksi, että hänen hengelliset lähteensä kuivuivat. Hän kävi vanhaksi, eikä hänellä ollut enää tarpeeksi intoa mitä näihin harrastuksiin tuli.

Cineas täytti runsaasti Senecan sijan. Vaikka hän puoleksi ylenkatsoi niitä vaatimuksia, joita Nero piti oman etevyytensä suhteen, antoi hän kuitenkin niille arvoa, sillä ne olivat totiset. Itse puolestansa hän todenteolla rakasti kaikkia, mitä oli kaunista, ilmestyi se missä hyvänsä, ja harrasti innolla kaikkia, mitä oli ylevää taiteessa, taikka kirjallisuudessa, taikka filosofiassa. Aikaa voittain tämä into eneni eikä se milloinkaan, koska hän vielä oli nuori, näyttänyt tavoitetulta taikka luonnottomalta. Hänellä oli aina virkeä mieli ja oman-takeiset mietteet. Hänen arvostelunsa olivat aina järkevän tasaiset ja oikeat. Ennen kaikkia hän oli Kreikkalainen ja hänellä oli kummastuttavan suuressa määrässä hänen sukukuntansa erinomainen aisti, terävä ymmärrys ja kunnioitettava nero. Hänellä oli ylevämpi katsantotapa elämän suhteen ja laveampi tieto kuin Tigellinolla ja kohta alusta hän ymmärsi täydellisesti Neron kaksinkertaisen luonteen, joka jäi toiselta aivan peitteeseen. Hän tiesi, että ihmisen on mahdollinen yhtä haavaa rakastaa pahantapaisuutta ja kirjallisuutta ja olla suuri filosofian taikka taiteen harrastaja, mutta samalla julmuutensa kautta ilmeinen hirviö. Hän tiesi, että taidollinen sivistys menestyy siveydellisen epäpuhtauden rinnalla ja havaitsi Nerossa vaan mitä hän jo oli vähemmässä määrin muissa nähnyt. Niin tavoin oli hänellä pitkin aikaa se etu, että hän ymmärsi sen miehen, jonka kanssa hänen oli tekeminen ja tiesi siis aina menetellä niin, että hänen oma valtansa säilyi.

Tästä syystä Tigellinus alkoi suuresti kadehtia tuota Athenalaista, jolla oli semmoinen asema, että kaikenlainen kilpaileminen hänen rinnallansa olisi saattanut Tigellinon naurun alaiseksi siinä tapauksessa, että tämän olisi ollut joku halu siihen ruveta. Hän koetti turhaan vähentää Neron rakkautta näihin maun harrastuksiin. Hän käytti koko kekseliäisyyttänsä uusia huvituksia luodaksensa, mutta ainoa voitto siitä oli se, että kun hänen isäntänsä oli näihin kyllästynyt, vastavaikutus syntyi ja hän ryhtyi aina uudella innolla jälleen kirjallisiin toimiinsa. Viimein Tigellinus rupesi pelkäämään, että keisari kokonaan painuisi näihin, kaikki muut asiat sillensä heittäen, ja mikä hänelle itselle silloin neuvoksi tuli? Hän oli virkansa menettävä ja hänen täytyi kerrassaan vaipua entiseen vähäpätöisyyteen.

Tigellinon kateus oli niin ilmeinen, että Nero itse huomasi sen ja välisti pilkaten puhui siitä Cineaan kanssa.

"Tämä mies", hän lausui, "on peto, kesytön peto ja luulee kaikkia muita ihmisiä pedoksi. Hän ei ollenkaan ymmärrä kuinka taidolliset harrastukset voivat viehättää. Hän ällistyisi, jos kertoisin hänelle, että runoileminen miellyttää minua yhtä paljon kuin syöminen jossakin hänen komeimmassa pidossaan. Hän on kovin hyvä tavallaan ja kukaties tällä lailla aivan tarpeellinen; mutta se on kuitenkin alhainen tapa ja kokonaan raaka tapa. Kiitos jumalien, valtion toivot eivät ole koskaan häirinneet vanhaa rakkauttani kirjallisuuteen. Jos saisin uudestaan elää elämäni, minä soisin, että syntyisin Athenassa ja saisin elää leutoa filosofiallista elämää."

"Hän ei ymmärrä sinua", jatkoi Nero, "enemmän kuin minuakaan. Hän luulee sinua kilpailiakseen. Kuinka naurettavaa! Tämä olisi aivan kuin jos joku jumala tahtois jonkun koiran kilpailiakseen; sillä sinä, rakas filosofini, elät ajatuksissa jumalien elämää — semmoista elämää, joka minun mielestäni on paras kaikista elämistä; mutta hän elää niin kuin eläin, ilman mitään korkeampaa ajattelematta kuin ruokahalunsa tyydyttämistä. Kun lähtee hänen luotansa sinun luoksesi, on ikäänkuin nousisi korkeampaan elämän lajiin."

Tavallisella miellyttävällä häveliäisyydellään kiitti Cineas keisaria siitä hyvydestä, jotta tämä hänestä käytti niin ansaitsemattomia kohteliaisuuden lauseita, mutta hän oli liian ylpeä sanomaan sanaakaan, hyvää taikka pahaa, vihamiehestänsä. Hän ei pelännyt tätä yhtään, sillä hän tunsi, että hän voi keksiä keinoja viehättääkseen Neroa vielä muutamia vuosia, jos hän tahtoi.

Eräänä päivänä Cineas, kuu hän oli matkalla hoviin, kuitenkin näki jotain, joka säikähytti häntä. Hän näki Tigellinon hartaasti keskustelevan jonkun kanssa, jonka kasvot Athenalainen hyvin tunsi. Se oli Hegio.

Se ei ollut ensinkään kummallista, että Syrialainen oli osannut tien Tigellinon luokse; ja todellakin se oli varsin arvattavaa, kun Cineas tiesi, että Hegio oli ollut Tigellinon palveluksessa siitä ajasta asti, jolloin Labeo oli pannut hänen pois, vaikka ei Cineas ollut tähän saakka koskaan sattunut häntä näkemään. Näitä ajatteli Cineas ja tämän miehen näky, joka ilmeisesti oli hänen vihamiehensä palveluksessa, näytti ennustavan vasta tulevia murheita. Tigellinon oli voima kukistaa parhaimmatkin. Hänen edessään liehakoitsi joukko ilkeitä päällekkantajia, jotka olivat valmiit vannomaan vaikka mitä ja isäntänsä tähden tekemään tuhansia vääriä valoja. Cineas tunsi aivan hyvin monta, jotka tämän konnan valta oli syössyt perikatoon; muutamien nimiä kansa kuiskutteli keskenänsä, kauhistuen heidän kohtaloansa ja heidän murhaajiansa kiroten. Hegion näky teki, että hänestä tuntui niinkuin vaara äkkiä yllättäisi hänen ja hänen omat ystävänsä, kietoen heitä kaikkia yhteiseen onnettomuuteen.

Mutta pian oli Cineas päätökseen tullut, siihen päätökseen, että hän nykyistä menetysparttansa jatkaisi. Kenties oli Tigellinus jonkun ajan perästä havaitseva, ettei Cineaan asema ollenkaan vaikuttanut häneen, jolloin hän luopuisi yrityksistään. Kaikissa tapauksissa päätti hän entistä käytöstänsä noudattaa.

Cineas teki nyt itsensä Nerolle otollisemmaksi kuin milloinkaan, toi näkyviin uusia taidon lahjoja, joita hän ei koskaan ennen ollut näyttänyt ja ryhtyi likemmältä Neron erityisiin kirjallisiin mielitekoihin. Hän sepitti muutamia värssyjä kreikan kielellä, jotka ihastuttivat keisaria, sillä tämä luuli tästä näkevänsä, että se mies, jonka neroa hän piti suurimmassa arvossa, oli hänen omia aatteitansa hyväksynyt. Hän opetti Nerolle uusia runomitan muotoja ja uusia kuvanveiston salaisuuksia. Hän hankki myöskin hänelle yhden Alkaion kadonneen runoelman, joka oli säilynyt hänen heimossaan, ja tarjosi sen hänelle suurella komeudella.

Neron erinomaisen suuri halu kaikkiin, mitä kreikkalaista oli, vaikutti, että hän vastaan-otti kaikki nämät uudet ponnistukset Cineaan puolelta samalla mielihyvällä kuin lapsi, joka saa jonkun leikkikalun, jota sen mieli monta vuotta on tehnyt. Cineas havaitsi ennen pitkää, että hänen asemansa oli lujempi kuin ikinä ennen. Hän tuli todesti niin tuiki tarpeelliseksi keisarille, että se rupesi hänen omia toiveitaan ja tunteitaan häiritsemään ja saatti hänen katumaan, että hän oli ollenkaan hoviin mennyt. Hän alkoi pelätä, ettei hän koskaan saisi sitä jättää.

Ei sovi epäillä, että Neron suuri mieltymys Cineasaan oli sekä totinen että kestävä, siitä yksinkertaisesta tosi-asiasta päättäen, ettei Cinealla ollut yhtäkään kilpailiaa. Ei kenessäkään muussa ollut niin paljon viehättävää. Nero näki hänessä Kreikkalaisen ja Athenalaisen, jonka suku oli mitä jaloimpia; semmoisen miehen, joka täydelleen tunsi Kreikan taiteet ja tieteet ja filosofian; jolla oli hieno käytöksen sievyys — joka oli jalo ja jumalankaltainen ryhdiltänsä, luonteva tavoiltansa, huvittava keskustelukeinonsa puolesta ja ennen kaikkia semmoinen, jossa ei ollut kunnianhimoa. Cinealla ei ollut ainoatakaan asiata, jota hän olisi Nerolta pyytänyt. Hänen äärettömän suuri rikkautensa ja hänen historiallinen nimensä tyydyttivät häntä. Hänen ei tarvinnut pyrkiä mihinkään. Hän oli ainoa hovissa, jolla ei ollut syrjätarkoituksia. Tässä oli enemmän kuin mitä saatti Senecastakaan sanoa. Kaikkien näitten asiain johdosta ja varsinkin tämän viimeisen tähden, jonka Nero itse aivan hyvin tunsi ja johon hän usein viittasi, hän ei tahtonut vapaa-ehtoisesti uutta kumppaniansa kadottaa.

Tuhlaajapoika palajaa.

Vaikka Cineas piti keisarin huvittamista mielessään, kävi hän sentään tuon tuostakin kristittyin kokouksissa. Välisti hän niissä näki suuren Apostolin, mutta hän ei koskaan tavoittanut mitään likempää yhteyttä tämän kanssa, kuin mihin hän tavallisena kuuliana joutui. Tämä lienee tullut joko jostakin tunteesta, ettei hän voinut oppia mitään, taikka toiselta puolen pelosta, että hän kuulisi liian paljon ja semmoinen, jok'ei ollut filosofi, saisi hänen järkiperusteensa kumotuksi. Oli miten oli, yhä hän kuitenkin pysyi kaukana siitä ainoasta miehestä, joka olisi voinut tehdä enemmän kuin kukaan muu ja näyttää hänelle tien siihen totuuteen, jota hän etsi.

Kerta tapahtui tämmöisessä kokouksessa, että Cineas hämmästyti hyvin tunnetut kasvot nähdessänsä. Ne olivat yhden miehen kasvot, jota hän ei ollut vuosikausiin nähnyt ja nyt tämä ilmestyi hänen edessään kristityn seurakunnan johtajan virassa.

Se oli Philo, Kretalainen.

Sangen suuresti hän oli muuttunut. Kun Cineas viimeiseksi tapasi hänen, oli hän varsin nuori, mutta nyt hänen hiuksensa näyttivät ennen aikaansa harmaantuneen. Kasvojen entinen muoto oli kadonnut. Ennen asui näitten juonteissa jotain, joka todisti oman tunnon vaivoja hänen sydämessään, mutta nyt se oli kokonaan haihtunut eikä näissä vaaleissa, kirkkaissa kasvoissa, jotka ilmestyivät Cineaan edessä, kuvannut muu kuin rauha.

Hän oli siis viimein saavuttanut levon, jota hän kaipasi, vieläpä täällä näitten kristittyin joukossa. Tämä tapahtuma synnytti Cineassa ajatuksia, joita hän ei ollut ennen tuntenut. "Opettajalta" se ei ollut onnistunut, mutta Philo oli istunut suuren opettajan jalkain suuressa.

Kun kokous oli päättynyt, meni Cineas hänen luokseen. Philo oli myöskin tuntenut hänen ja syleili häntä hartaasti.

Vähän aikaa he katselivat ääneti toisiaan.

"Oletko sinä ollut kauan Romassa?" kysyi Cineas viimein.

"Vasta minä eilen jouduin tänne."

Tuosta taas hetken vaiti-olo. Philo alkoi ensiksi:

"Sinä näet, että minä olen muuttunut."

"Niin", vastasi Cineas; "sinusta on tullut vanha mies ennen aikojaan."

"Suurempi ja parempi muutos kuin tämä on tapahtunut minussa."

"Oletko siis löytänyt, mitä halasit?" kysyi Cineas innokkaalla osan-otolla.

"Olen, jalo Cineas", sanoi Philo suurella juhlallisuudella, "minä olen löytänyt rauhan. Minä olen oppinut viisauden, joka on suurempi kuin Sokrateen viisaus. Minä olen kuullut yhden, joka lausui: 'tulkaat minun tyköni kaikki, jotka työtä teette ja olette raskautetut ja minä tahdon teitä virvoittaa.' Minä olen tullut tämän luokse ja hän on antanut minulle rauhan."

Philo puhui puoleksi itseksensä, ikäänkuin yksin haasteleva. Yhtäkkiä hän katsoi totisesti Cineasta ja sanoi vapisevalla äänellä:

"Cineas, sinä tunnet minun elämäni vaiheet. Kautta maailman minä haen häntä."

Hän herkesi. Cineas painoi alas päänsä. Hän tiesi hyvin, ketä Philo tarkoitti.

"Minä en ole löytänyt häntä", jatkoi Philo surullisella äänellä; "en ole löytänyt, ei jälkeäkään. Minä koetan tehdä työtä Herraani varten, mutta työni on vaan puolinaista ja jää semmoiseksi, kunnes löydän hänen, kunnes kovimmat tunnen. Ja minä tahdon vaeltaa halki koko maailman, siksi kuin kuolen, mutta minä tahdon etsiä häntä."

Philo kääntyi pois ja peitti kasvonsa molemmilla käsillään.

"Oi Philo!" huudahti Cineas, kiivaasti tarttuen hänen käsivarteensa, "sinä olet päässyt etsintösi perille!"

Philo kääntyi takaisin liikutuksesta väristen ja katseli Cineasta tuimasti.

"Ethän sinä julkeisi ylenkatseella puhua tästä!"

"Hän on täällä Romassa", lausui Cineas.

Philo lankesi polvillensa ja painaen päätänsä alaspäin ja pannen kätensä ristiin hän pysyi liikkumatta, mutta hänen sydämensä vuodatti kaiken rakkautensa ja kiitollisuutensa Hänen eteensä, joka oli tällä tavoin vastannut raskaitten vuosien rukouksiin ja kaipauksiin ja etsintöihin.

Nyt hän nousi ja tarttuen Cineasta käteen lausui tuskin kuultavalla äänellä:

"Vie minut hänen luokseen."

Ja molemmat riensivät pois.

Matkalla Philo ei puhunut mitään. Hän ei edes kysynyt, kuinka Cineas tiesi, että juuri se, jonka luokse tämä nyt saattoi hänen, oli oikea henkilö. Vankasti Jumalaan uskoessaan hän kohta katsoi tätä rukouksensa kuulumiseksi, vieläpä niinkuin Cineas olisi tullut aivan Kreikasta asti vallan varten viemään häntä hänen äitinsä luo.

Hän ei virkkanut sanaakaan, mutta hänen luja kouristuksensa ja hänen kätensä kova vapiseminen osottivat hänen liikutustansa. Nämät äkkiä tulleet, ihanat uutiset olivat valloittaneet hänen mieltänsä ja ajatusten kuohu esti häntä puhumasta.

Cineas toiselta puolen ei lausunut mitään, vaan mietiskeli, kuinka hän parhaiten toimittaisi nämä uutiset imettäjälle. Hän tiesi hänen voimattomuutensa ja heikkohermoisuutensa. Jokainen suuri puuska, joko ilon taikka surun, olisi ehkä vaarallinen hänelle. Tätä hän pelkäsi. Hän ei voinut keksiä mitään keinoa ja sentähden päätti hän jättää valmistuksen toimet Helenalle.

Vihdoin he saapuivat kartanon luokse ja nyt Cineas puhui ensi kerran, siitä kuin he olivat lähteneet matkalle. Hän vei ystävänsä yhteen huoneeseen, jossa tämä saisi tuokion olla rauhassa ja lähti sitten sisarensa tykö.

Helena lupasi tehdä, mitä hän voi, mutta epäili suuresti, onnistuisiko se häneltä. Hän pelkäsi äkillisen ilon vaikutusta. Tosin kyllä imettäjä oli tullut terveeksi, mutta hänen voimansa olivat parhaallansakin ylen huonot. Äkillinen mielen liikutus saattaisi varmaan hänen sydämensä sykkimään niin rajusti, että hän tuskin voisi hengittää. Vuosien surut ja monet unettomat yöt ja katkera tuska, jota hän yksinään valvoessaan oli kärsinyt, nämä kaikki olivat hänen tämmöiseksi muuttaneet.

Kun nyt Helena haki imettäjää, epäillen voisiko hän taitavasti tuoda esiin nämä uutiset ja kovin peläten seurauksia, kääntyivät hänen kasvonsa levottomaksi ja, kun imettäjä näki hänen astuvan huoneeseen, hän katseli emäntäänsä kummastellen. Mitä Helenaan tuli, hän ei keksinyt mitään kiertoa, jolla hän saisi uutiset mukavasti imettäjälle kerrotuksi. Koskei hän tietänyt mitään sopivaa keinoa, päätti hän sanoa, mitä vaan ensiksi hänen mieleensä joutui.

Hän sanoi siis niin tyynellä äänellä kuin hän voi: "Cineas on kuullut tänään jotakin, jota hän tahtoi minun kauttani jutella sinulle."

Tuskin ennätti Helena lausua tämän, ennenkuin hän jo katui ja kesken herettyään hän katseli imettäjää ja pelästyi yksinkertaisten sanojensa vaikutuksesta.

Sillä imettäjä nojauti taaksepäin istuimellaan ja tuijotti oudon tuimalla tavalla kiinteästi Helenaa ja hänen sydämensä tykki niin rajusti ja nopeasti, että koko hänen ruumiinsa värisi.

"Hän tapasi kaupungissa yhden miehen", sanoi Helena vapisevalla äänellä ja kyynel silmissä, "ja tämä mies kertoi hänelle jotain, josta hän tahtoi antaa sinulle tiedon. Mutta, voi, rakas ystäväni, minkätähden sinä väriset näin? Tyynnyttä itseäsi! Etkö saa mieltäsi rauhotetuksi?"

Ja Helena tarttui imettäjän käsiin ja suuteli hänen vaaleita, valkoisia kasvojansa ja käski hänen viihtyä.

"Oi, kallis emäntäni", lausui imettäjä heikolla äänellä, "minä en voi hillitä tunteitani. Minä tiedän hyvin, mitä sinulla on kertomista. Ei löydy kuin yksi sanoma, jonka Cineas lähettäisi minulle. Se koskee häntä. Kerro se vaan. Älä minua sure. Sillä ei ole väliä, olenko tyyni vai ei. Kyllä minä tämän kestan. Sinä tulit kertomaan hänen kuolemastansa. Hän on mennyt enkä minä saa nähdä häntä enää tässä elämässä."

"Ei", lausui Helena.

"Ei! Eikö se koskekaan häntä?"

"Koskee kyllä."

"Ja mitä muuta kertomista sinulla olisi? Voi, minä rukoilen sinua, älä pidä minua epätiedossa."

"Hän ei ole kuollut."

"Hän — ei — ole — kuollut?" toisti imettävä, mieltänsä rohkaisten ja katsellen Helenaa kummallisella, rukoilevalla tavalla. "Eikö hän ole kuollut? Ja tulitko sinä kertomaan tätä minulle? Ja tämä mies, josta puhut, missä hän on? Kuka hän on?"

"Sinä saat nähdä hänen ja kysyä häneltä itseltä. Mutta, voi, tyyntä itseäsi." Vaan imettävä vapisi enemmän kuin ennen.

"Oi, onko hän säilynyt? Onko hän hengissä? Ja missä? Ja kuka voi tuoda hänet hänen äitinsä luokse? Mihin minun tarvitsee mennä, että saan nähdä hänen, ennenkuin kuolen? Kauan minä en enään eläne, paniko hän minulle jonkun sanan? Mainitsiko hän koskaan minun nimeäni? Onko hän lähellä minua, vai etäällä? Onko hän liian kaukana, ettei hän ehdi minun luokseni, ennenkuin kuolen? Oi, puhu, äläkä katsele minua niin oudosti. Mitä sinä tarkoitat noilla kyynelilläsi? Jos hän ei ole kuollut, minkätähden sinä itket?"

"Sentähden — sentähden", lausui Helena, "että minä pelkään sinun puolestasi. Sinä vapiset niin. Sinä et voi kestää tätä puuskaa."

"Puuskaa! Mitä puuskaa? Sitäkö sanomaa, että poikani elää? Voi, mitä kertomista sinulla on? Mitkä hirmusanat ovat jällellä? Enkö minä ole kärsinyt pahimpia — pahimpia? Voiko mitään pahempaa olla jällellä?"

Ja kova kauhistus kuvausi imettävän kasvoissa ja hän istui suorana ja jäykkänä, kädet ristissä, peläten, että hän saisi kuulla jotakin uutta.

"Voi armaiseni. Ei löydy mitään tämän uutisen kaltaista. Minä pelkään, että sinä kuolet, ei kauhusta, vaan ilosta."

"Ilostako?"

Imettävä tarttui Helenan käteen ja yritti puhumaan, mutta ei kyennyt.

"Hän on kristitty. Hän saarnaa Kristusta. Hän käy ympäri maailmaa sinua etsien. Voitko kestää tätä iloa?"

"En, en, minä en voi sitä kestää!" huudahti imettävä; ja hän vaipui maahan ja peitti kasvonsa käsillään ja purskahti itkuun. Ja siinä seisoivat Helena, käsiänsä väänneen, katsoen ystävänsä kunnian-arvoisaa kuvaa, jota nyt kova nyyhkytys pudistutti ja alinomaan itseänsä nuhdellen. Hän ei kuitenkaan tietänyt, millä muulla tavalla hänen olisi tullut menetellä. Mutta hän ei ymmärtänyt, kuinka niin heikko olento kestäisi näitä kaikkia. Hän kiirehti saattamaan asiata päätökseen.

"Voi", huudahti hän, kiertäen käsivartensa imettävän vanhan painuneen ruumiin ympärille, "mitä minun tulee sanoa? Rohkaise mieltäsi. Kerronko minä sinulle kaikki? Eikö ilo tappane sinua?"

"Enemmän iloa", sanoi imettävä, nousten seisaalleen ja yhä vavisten. "Enemmätkö? Mitä! Enemmätkö? Mitä enemmän lienee jällellä? Sekö, että saan nähdä hänen?"

"Se on se", lausui Helena. "Sinä saat nähdä hänen, jopa piankin."

"Oi, minä tiesin sen kaikki. Ja sinä olet koettanut ilmoittaa sitä minulle. Hän on Romassa. Hän tietää, että minä olen täällä. Hän tulee tapaamaan minua. Ja minä saan nähdä hänen — minun poikani, minun lapseni, minun lemmittyni, minun kallis kasvattini! Voi armas emäntäni! tuo hänet pian. Jos mikään minun kuolettaa, niin viivytyks kuolettaa. Ei mikään voi pelastaa minua, kuin hänen pikainen tulonsa. Oi, tuo minulle minun poikani. Mistä voin hänen löytää? Minä tahdon mennä häntä noutamaan. Sano minulle, missä minun poikani on."

Ja imettävä nojautui Helenan käsivarteen ja vaikeroitsi poikaansa kumman vimmatulla halulla — syvällä kaipaavalla, jota et voi sanoa sanoa — hehkuvalle äidin rakkaudella, jotka kaikki osottivat, mikä into paloi hänen tyynen ulkomuotonsa kätöksessä. Ja nyt koko tämä into puhkesi ilmiin ja leimahti kaikkien vastusten ylitse, heittäen kaikki muut tunteet.

Mutta Helena pääsi kauemmin odottamasta. Kun imettävä vielä puhui ja rukoili, kuului huokaus ja yksi mies syöksähti huoneeseen ja sulki hänen syliinsä. Huolimatta surun ja ajan hävitystyöstä — huolimatta noista harmaista hiuksista, jotka olivat yhtä harmaat kuin hänen omansa — huolimatta kasvojen muutoksesta, jonka vuosikausien oman tunnon vaivat olivat aikaan saaneet ja jonka sijaan oli astunut se rauha, jonka Kristus oli antanut — huolimatta näistä kaikista, äiti kohta tunsikin poikansa

kasvojen juonteet; ja huudolla semmoisella, joka ilmoitti vuosien halut ja kaipuut, joka kertoi viivytetystä mutta vihdoinkin täytetystä toivosta, iloksi kääntyneestä tuskasta, riemuksi muuttuneesta murheesta — tämmöisellä huudolla — Helenan mielestä menemätön, kauan jälestäpäin hänen korvissaan soiva — imettäjä heittäisi poikansa syliin ja itki siinä ja lausui epäselviä puoleksi hyväilyksen, puoleksi rukouksen sanoja.

Lempeästi poika kohotti äitinsä syliinsä ja nosti hänen sohvalle, johon hän istui hänen viereensä, yhä likistään häntä sydäntänsä vastaan, osottaen yhtä syvää ja yhtä näännyttävää liikutusta kuin hänkin, ihme kyllä, ääretön ilo oli melkein kauheaksi asiaksi muuttuva.

Helena näki kaikki nämät ja jätti huoneen noille molemmille, sillä heidän onnensa oli pyhä asia, jota ei kenenkään muun sopinut häiritä. Kuitenkin hän yhtä paljon pelkäsi seurauksia. Kestäisikö heikko imettäjä tämmöisen puuskan vaikutuksia? Hän pelkäsi ja koetti toivoa, mutta ei voinut.

Hän lähti tapaamaan Cineasta ja suuressa tuskassaan kertoi tälle kaikki ja tämän totinen muoto ja arvelukset vahvistivat hänen pelkoansa.

Meni tuntikausia, eikä vielä mitään ääntä kuulunut. Sekä Helena että Cineas olivat liian huolestuneet lähtemään levolle. He odottivat hiljaisuudessa, toinen toistansa taikka laattiaan katsoen, ihmetellen, mitä nämät tunnit tuottanevat, peläten myöskin, ja samalla kuin he halusivat, että tästä epätiedosta loppu tulisi, he tätä loppua kammoivat. Helenaa ahdisti tämä pelko kovimmin, sillä hän oli ruvennut rakastamaan imettäjää niinkuin äitiänsä.

Viimein päivä alkoi valjeta ja Helena, jok'ei voinut kauemmin kestää tätä epätietoa, luuli saavansa vielä kerran astua huoneeseen. Hän hiipi hiljaa sisään ja meni vitkaan sohvan luo.

Siinä istui Philo, samalla kuin hänen äitinsä puoleksi nojauti häntä vastaan, pitäen lujasti kiinni poikansa molemmista käsistä ja ihastuneena katsoen tämän kasvoihin. Mutta kasvot, jotka ilmoittivat ihastusta, olivat muuttuneet muodoltansa, siitä kuin Helena oli lähtenyt ja kun hän sen näki, hänen verensä hyytyi. Nämät aina laihat kasvot olivat nyt käyneet hienommiksi ja terävämmiksi ja hänen silmissään oli valo, joka näytti taivaalliselta. Hänen huolensa olivat verettömät ja mustat pyörät ympäröitsivät silmiä.

Kumartuessaan hänen ylitsensä Helena herätti hänen ja johdatti hänen huomionsa tuokioksi pois hänen pojastaan.

"Voi minun rakastettu emäntäni", lausui hän heikolla, kolealla äänellä, jok'ei kuulunut niinkuin hänen oma äänensä. "Hän rakastaa minua — minun poikani — minun lapseni — minun lemmittyni. Hän sanoo, että hän aina on rakastanut minua. Hän sanoo, että hän on vuosikaudet etsinyt minua: niin vuosikaudet."

Itkien notkistui Helena alaspäin ja suuteli imettäjän otsaa. Häntä värisytti, sillä tämä otsa oli kylmä ja kostea.

Philo ei lausunut mitään, vaan katseli hartaasti äitiänsä, mutta hänen kasvoissaan kuvautui semmoinen murhe, joka näytti ennustavan jotakin muuta kuin iloa. Hän havaitsi Helenan väristyksen ja katsoi ylös ja pudisti alakuloisesti päätänsä.

"Hän sanoo, että hän rakastaa minua", lausui imettäjä heikolla äänellä, "ja ettei hän koskaan, ei koskaan jätä minua enään — ennenkuin kuolen."

"Ennenkuin kuolet", huokasi Helena, tuskin itsekkään tietäen, että hän kertoi toisen sanoja.

Philo painoi päänsä syvälle äitinsä puoleen. Voi onneton, uupunut, riutunut kärsijä! henki kävi heikoksi ja tämän särkevän sydämen raju kolkutus oli muuttunut hiljaiseksi sykkimiseksi, joka tuli heikommaksi, vaikka nopeammaksi, sitä myöten kuin aika kului.

"Kallis äitini", lausui Philo viimein, "etkö tahdo nyt nukkua? Sinä olet niin heikko. Minä olen tuottanut sinulle kärsimistä koko sinun elinaikasi ja nyt saatan sinulle vielä suuremman tuskan takaisintuloni kautta."

"Kärsimistä?" sanoi imettäjä. "Älä nuhtelee itseäsi, lapseni; minulla on ollut rakkaita ystäviä ja tässä on yksi, joka on kaikista rakkaista rakkain."

Helena koetti nyt kehoittaa häntä lepäämään ja nukkumaan.

"Ei, ei", hän lausui. "Nyt jätä minut yksikseen. Kun uni tulee, minä toivotan häntä tervetulleeksi, mutta minä en saa vielä unta. Anna minun olla minun poikani luona. Sillä vuosikaudet minä surin häntä niinkuin kuollutta ja hän tulee minun luokseni ikäänkuin tuonelasta. Ja hän on taas minun, niinkuin

ennen, kun painoin häntä pikkuisena lapsena sydäntäni vastaan."

Hereämmästi vierivät Helenan kyynel. Eikö hän voinut ymmärtää koko tätä äidin rakkautta ja kaipausta? Ymmärsi hyvinkin. Mutta hän itki, sillä hän pelkäsi, kuinka kaikki päättyisi. Tällä välin aika kului ja jo oltiin kartanossa liikkeellä. Imettävä näytti käyvän heikommaksi, mutta yhä hän piti kiinni poikansa käsistä.

"Siunattu olkoon Hän", sanoi hän viimein, "joka on kuullut kaikki minun rukoukseni ja niihin kaikkiin vastannut; joka on luvannut taivaan ja täyttänyt lupauksensa ja antanut minun taivaani alkaa jo maan päällä."

"Minä en koskaan enää palaa suruun", hän jatkoi vähän ajan päästä; "en koskaan enään. Minä lähden tästä onnesta vielä korkeampaan onneen. Minä lähden poikani luota Vapahtajani luo; maasta taivaaseen."

Syvästi nyyhkyttäin otti Philo hänen syliinsä ja painoi häntä lujemmin rintaansa vastaan. Helena tarttui hänen kälvehtyneisiin käsiinsä ja silitti niitä. Jääkylminä ne levittivät pelon väristystä koko hänen ruumiisensa. Hän havaitsi mimmainen loppu oli tulossa.

Mutta imettävä makasi heistä vaaria ottamatta, vielä luoden kaipausta osottavat silmänsä poikaansa, ikäänkuin tämä kaipausta ei koskaan olisi voinut tulla tyydytytyksi.

"Etkö sinä tahdo nukkua, äiti?" kysyi Philo epätoivon äänellä.

"Kyllä uni ajallansa tulee", vastasi imettävä. "Älä pakoita minua. Älä jätä minua. Viivy minun luonani. Älä hellitä minusta, lapsikultani; anna minun levätä sinun povellasi. Anna minun silmäni ihastella sinun kasvojesi — voi minun poikani, minun kauan kadonneen, rakastetun poikani kasvoja!"

Hänen huulensa lausuivat sanoja, jotka tarkoittivat rakkautta ja loppumattomassa rakkaudessa oli tämä äidin sydän kiinnittänyt kaikki tunteensa ainoaan poikaan. Niin lausuen sanoja, jotka eivät kuuluneet, mutta kuitenkin ymmärrettiin — niin hän makasi, kunnes viimein uni tuli, herkkä, levoton uni, josta hän heräsi, kun vähimmäinkin koetettiin häntä liikuttaa.

Mutta uni kävi raskaammaksi ja Philo irroitti viimein itsensä äidistään ja muutti hänen mukavampaan asemaan. Sitten lankesi hän polvilleen hänen viereensä, sillä niin äiti oli tahtonut ja tämä hänen tahtonsa oli pyhä. Hän piti kiinni poikansa käsistä ja tämä makasi polvillaan hänen vieressään, ottaen vaaria joka hengenvedosta, ja ajatuksia syntyi hänen mielessään, muistoja virisi — semmoiset ajatukset, jotka särkevät sydämen, semmoiset muistot, jotka saattavat ihmiset hulluksi.

Mitä Helena voi tehdä? Hän ei voinut tehdä mitään. Hänen ainoa tunteensa oli pelko. Kuinka sopi hänen toivoa että tämä runnahtanut ruumis-raukka milloinkaan näitä kaikkia kestäisi? Hän ei koskaan ennen ollut tietänyt, mitkä tunteet tätä surevaa äitiä elähyttivät. Nyt hän näki jotakin, joka loi uuden valon menneisiin aikoihin ja sai hänen täysin määrin ymmärtämään koko sen surun, joka tämmöisestä rakkaudesta kasvoi. Sortunut sydän! voiko Helena toivoa, että sille suotaisiin mitään muuta kuin lähtö ijankaikkiseen rauhaan?

Taas jätti Helena huoneen, mutta pysyi lähellä sitä, että hän voi vähimmäinkin äänen kuulla ja odotti samoilla tunteilla, kuin tuomiotansa vartova. Sillä hänen sydämensä aavistava pelko ei voinut nyt poistua, hetkestä hetkeen se suureni.

Vihdoin kutsumus tuli.

Tuli huikeana, kauheana.

Se oli epätoivon huuto, voimakkaan mielen valitus hänen kovimmassa tuskassaan; ja Helena riensi vielä kerran takaisin ja näki kaikki.

Niin, loppu oli todella tullut.

Imettävä makasi, taivaallinen rauha ja tyyneys kasvoissa, suu kirkkaassa hymyssä; mutta tämä hymy oli kivettynyt ja nämät tyynet kasvot jähmettyneet. Hänen ylitsensä kallistuneena seisoi siinä Philo, voitotellen häntä ja ääneen huutaen: "Voi äiti! oma äitini! Sinä et saa, sinä et tahdo jättää minua! Voi äitini, minä olen tappanut sinun!"

Kaikki oli ohitse. Puhdas sielu oli mennyt pois. Niin, niinkuin hän kerta lausui: "lepo oli viimein tullut;" ja kaikki surut ja kaikki huokaukset, joita hänen elämässään oli niin suuressa määrässä hänelle karttunut, olivat nyt jääneet hänestä hengettömän ruumiin kanssa ja kasvojen hymy jäi todistamaan, että jos kohta hän oli jättänyt poikansa, hän oli mennyt Vapahtajansa luo ja maa oli taivaaseen vaihdettu.

Sillä hän oli tietänyt, että hän oli menevä, ja näin oli hän näiksi viimeisiksi silmänräpäyksiksi koonnut kaiken elinvoimansa ja kaiken sen rakkauden, jota hän oli vuosikaudet tuntenut. Hän oli runsaasti jakanut tätä rakkautta pojallensa ja hän tiesi, että tämä hetki oli viimeinen maan päällä, ja hän kiitti Jumalaa, että Hän oli tehnyt sen niin suloiseksi.

Kaikki nämät Helena sai jalestäpäin kuulla Philolta, mutta ei nyt vielä.

Sillä nyt tämä makasi tuossa polvillansa, sortuneena ja särjettynä, unhottaen itsensä, unhottaen Kristin-uskonsa, muistaen vaan tätä ainoata suurta surua ja epätoivossaan ajatellen ainoastaan sitä, että hän oli tappanut äitinsä.

Sillä tämä mies oli oppinut anteeksi-antamuksen tien ja saanut rauhan kalvavalle omalle tunnollensa; mutta kuitenkin muisti hän tuon hirveän syntinsä, jota ei mikään anteeksi-antamuksen ajatus voinut niin poistaa, ettei se olisi synnyttänyt itesyytöksiä ja oman tunnon vaivoja, jotka aina olivat valmiit häntä ahdistamaan. Nyt kun hän notkistui tämän vääryyttä kärsineen, rakastetun äidin ruumiin ylitse, syntyi hänessä kaksinkertainen kipu — hänen oman syntinsä ajatus ja eron tuska. Tämä hänen mujersi ja karkotti kaiken lohdutuksen pois hänen sydämeästään. Näin suuri synti aina tuottaa suuria oman tunnon vaivoja. Lievittääköön anteeksi-antamuksen tieto näitä oman tunnon vaivoja ajaksi, menneen ajan muisto ei kuitenkaan koskaan sammuu; ja niin kauan kuin tämä elämä kestää, niin kauan vaivaa myöskin rikoksen muisto sielua.

"Minä olen tappanut hänen", vaikeroitsi Philo; ja tämä oli hänen ainoa ajatuksensa. Hän olikin tappanut, sillä löytyikö koskaan suurempaa rikosta kuin hänen? Kaikki, mitä hän nyt kärsi, oli vähäpätöistä, kun sitä verrattiin niihin kärsimyksiin, jotka hän oli saattanut äidilleen. Niin, hän oli tappanut äitinsä ja kaiken ikänsä täytyi hänen kantaa tätä muistoa.

Surullisena ja väsyneenä meni vähäsen lepäämään, mutta Philo makasi yhä polvillansa äitinsä vieressä. Hän oli ummistanut tämän silmät. Mitä hän ajatteli tuossa polvillaan? Ajatteliko hän kaikkia noita tuskan vuosia, jotka tämä oli suuressa rakkaudessaan sanonut armaasti kuluneen hyvien ja samanluontoisten ystävien seurassa; vai ajatteliko hän pikemmin sitä suurta rakkautta, joka oli äidin viimeisessä katsannossa ja puhui hänen viimeisessä henkeyksessään? Mitä hyvänsä hän lienee ajatellut, se ei suinkaan ollut hänelle muuta kuin kova mielihaikeus. Sillä vaikka se rakkaus, jota äiti oli osottanut hänelle, lohdutti häntä, se kuitenkin pisti hänen sydäntänsä. Tätä rakkautta hän oli solvaissut. Niin, hän maatkoon tuossa polvillansa, hän valittakoon; hänen sielunsa taistelukoon tätä eron tuskaa vastaan. Hän ei kuitenkaan surussansa voi tuntea muuta kuin osan siitä, jota hänen äitinsä oli kärsinyt sen orjuuden pitkinä vuosina, johon hänen poikansa oli hänen tuominut.

Päivät kuluivat ja aika tuli, jolloin imettäjä oli haudattava. Kristityt eivät polttaneet kuolleitansa. Kuolleista nousemisen toivo saatti heidän mieluisammin kätkemään näitä hautakammioihin. He eivät tahtoneet polttaa niitä tuhkaksi, vaan arvelivat, että myöskin hautaustuli saastuttaisi ruumista, jota he pitivät Jumalan temppelinä.

Löytyi eräs paikka, jonka Roman kristityt olivat valinneet kalmistoksi ja jonka Jumala näytti laittaneen heille juuri tätä tarkoitusta varten. Niin runsaasti kansoitettussa kaupungissa kuin Romassa, jonka kartanot jatkaantuivat kauas ympäristölle, oli vaikea löytää mitään soveliaista hautauspaikkaa. Köyhät pantiin maahan ulkopuolelle Esqvilinon porttia. Rikkaat polttivat kuolleensa ja välisti hautasivat ne, mutta heillä oli yksityiset hautakammionsa. Kristittyjen mielestä, jotka olivat köyhät eivätkä suittaneet pitää yksityisiä kalmistoja, näytti Esqvilinon kenttä kammottavalta, osaksi sen huolimattoman tavan vuoksi, jolla ruumiit laskettiin maahan, osaksi paikan ahtauden tähden. Korkeampikin syy vieroitti heidän pois tästä yhteisestä kalmistosta. He odottivat yhä kuolleista nousemista ja vartoivat sitä aikaa, jolloin ruumis oli nouseva viimeisen torven soidessa. Sentähden he ennemmin valitsivat jonkun paikan omaa yksityistä käytäntöä varten, ikäänkuin olisivat he tahtoneet myöskin kuolemassa päästä pois pakanain seurasta ja olla erinänsä.

Ja nyt tämä vähäinen yhteiskunta tunteinensa, toiveinensa tapasi semmoisen paikan, joka tarjosi heille kaikki, mitä he tahtoivat — paikan, joka oli määrätty nousevina vuosisatoina täyttymään kuolleista kristityistä, jopa toisinaan, vainon aikoina, elävistäkin kristityistä, jotka siellä etsisivät turvaa, kunnes se viimein muuttui äärettömän suureksi kristittyjen Nekropoliksi, myöhempien aikojen ihmeeksi.

He eivät löytäneet tätä paikkaa kaupungin ulkopuolelta, vaan sen alta.

Vuosisadat olivat Romalaiset tästä kaupungin osasta vetäneet hiekkaa, jota he käyttivät sementiksi. Tätä hiekkaa niinkuin myöskin kovaa vulkanillista kalliota siellä löytyi isoja kerroksia; mutta paitsi näitä oli siellä suunnattoman suuri jakso pehmeätä hohkaista kalliota, jota kävi helposti kovertaminen. Käytäviä oli jo hakattu tämän läpitse, että sopi sementtiä helpommin kuljettaa, ja juuri näistä maan-alaisista louhoksista saivat kristityt mukavan paikan kuolleitansa varten.

Murheellinen saattoväki liikkui Labeon kartanosta, vieden imettäjän ruumista hänen viimeiseen lepopaikkaansa. He kulkivat suuren osan kaupungin läpitse ja lähtivät Porta Capenan kautta *Via Appia'a* alaspäin. Tämän tien toisella puolella kohosivat Roman mahtavien perheitten hautapatsaat, joista kaikista Caecilia Metellan mausoleo oli mainioin.

Lähellä tätä löytyi tien toisella puolen yksinkertainen katos, jonka alla oli aukko, josta portaita myöten pääsi maan sisään. Tämän aukon ympärillä oli hiekkaläjiä ja miehiä, joitten vaaleat kasvot osottivat, että he olivat kaivajia, jotka koversivat hiekkaa tuolta alhaalta. Näitä portaita alaspäin astui seurue; kun he olivat päässeet pohjaan, sytyttivät he tulisoittonsa ja yksi mies, joka näytti hyvin tietävän nämä paikat, saatti heitä eteenpäin.

Tämä mies johdatti heitä vakavin askelin ja toiset seurasivat. Kaamea, kummallinen näky. Käytävä oli noin seitsemän jalan korkuinen eikä kuin neljä jalkaa leveä. Seinät kummallakin puolella olivat ryhmelöiset ja niissä nähtiin koverrus-asetten jäljet. Tulisoitot valaisivat vaan himmeästi näkymöä. Pimeys, joka aukeni heidän eteensä, oli ääretön.

Viimein he saapuivat yhteen paikkaan, jossa seinät olivat peitetyt tauluilla. Tästä alkoivat kristittyjen haudat. Näissä tauluissa oli yksinkertaisia hautakirjoituksia. Usein nämät hautakirjoitukset olivat sieventämättä leikatut ja huonosti tavatut, mutta muutamissa olivat nimet ja lauseet somemmat. Kaikissa oli kuitenkin sama ajatus — ajatus, joka ilmoitti toivoa ja uskoa ja rauhaa. Sillä niissä kaikissa oli tämä sana — rauha.

Eusebia Kristuksen rauhassa.
Valeria lepää rauhassa.
Constantia rauhassa.
Laurinia, makeampi kuin hunaja, lepää rauhassa.
Domitianus, viaton sielu, lepää rauhassa.

Tämmöisiä hautakirjoituksia näkyi käytävän molemmilla puolilla, kun saattoväki verkalleen eteni, ja ne kertoivat voimakkaimmalla tavalla siitä rauhasta, jota ei järki käsittä, jonka Kristuksen evankeliumi antaa, ei ainoastaan elämässä, vaan myöskin kuoleman salaisuudessa.

Lopulta he tulivat tilavampaan paikkaan. Se oli vähäisen kammion kaltainen, jonka katto oli noin viidentoista jalan korkealla ja laattia viisikolmatta jalkaa poikkimitaten. Tähän kantajat laskivat paarensa ja kaikki seisoivat ääneti.

Julius oli siellä, sillä hän oli nyt ruvennut suuressa määrässä samanmieliseksi kuin kristityt. Cineas oli niinikään siellä, siltä hän oli tullut katsomaan sen viimeistä lepopaikkaa, jonka kohtaloon hän niin hellästi oli ottanut osaa. Philo oli myöskin siellä, yhä surusta sortuneena ja äänettömässä tuskassansa maaten polvillansa paarten vieressä.

Mutta siellä oli yksi, jonka kasvoista korkea into oli poistanut kaiken synkeyden. Hän tiesi sääliä murhettivain surua, mutta hänestä ei ollut mitään syytä itkeä kuolleita. Hän oli kuoleman salaisuuden suhteen oppinut jotakin, jonka kautta hän vahvistui voitonriemulla ajattelemaan sen kauhuja ja puhua muille sanoja, jotka vuodattivat heihin hänen oman ylevän luottamuksensa. Hänestä kuolema ei ollut mitään pelottavaa. Hän eli semmoista elämää, joka saatti hänen alinomaa urhostelemaan kuoleman kovimpia kauhuja vastaan. Hän tiesi että kuolema oli vaan toisen elämän koitto eikä ainoastaan tämän elämän loppu, ja ajatteli, ettei kenenkään kristityn tarvinnut peljätä sitä, josta Kristus oli poistanut kaiken kauhun.

Tänne siis, keskelle tätä kolkkoa maan-alaista kammiota, jota vaan tulisoittojen punaiset liekit valaisivat, tuo vähäinen seurue kokoontui kuolleen ympärille ja kuunteli Paavalin sanoja.

Juuri keskellä tätä pimeätä maan-alannetta Paavali koroitti äänensä rukoukseen ja sanat, jotka tässä rukouksessa lausuttiin, olivat semmoiset, että he hyvin sopivat tälle paikalle, sillä niitä lausui yksi, joka "syvyydestä" rukoili Häntä, joka hallitsi korkeudessa, mutta aina kuulee — niitä lausui yksi, joka kääntyi pois maailman pimeydestä, jota nuot jyhlät holvit kuvailivat, taivaasen, josta hohti sen toivon valo, joka on kuolemattomuutta täynnä. Se mies, joka rukoili tässä, oli semmoinen, joka aina kehoitti muita taukoamatta rukoilemaan; rukous oli hänen elämänsä virvoitus ja hän, joka näin rukoili omasta puolestansa, tiesi parhaiten, kuinka muitten hyväksi rukoilla. Tämä hänen rukouksensa ei ollut kuitenkaan kuolleitten vaan elävien puolesta.

Nyt rukous vaikenä ja kaikki seisoivat ihan ääneti ruumiin ympärillä. Philon suru asui myöskin näissä hetkissä, samantunteisissa sydämissä. Samoin kuin hän, hekin vuodattivat kyyneliänsä.

Mutta kesken tätä äänettömyyttä nyt kuului laulu, niin suloinen, niin surullinen, että se Cineaan sydäntä sykähytteli ja monta vuotta jälkeinpäin kaikkui hänen muistissansa.

Ensimäiset kristityt olivat alusta Juutalaisia ja kokouksissaan he säilyttivät synagogain traditionit. Vanhojen virsien sävelet olivat hyvin tunnetut heille. Pakana-kristityt omistivat nuo vanhat juutalaiset uskonmenot ja psalmi versoi hymnin vieressä.

Mutta laulu, joka nyt soi, sisälsi sanoja, joihin ainoastaan kristityt voivat panna jotakin merkitystä. Juutalainen synagogassansa ei katsonut niitä miksikään. Kristittyjen mielestä ne merkitsivät kaikki; ne olivat jumalallisia sanoja, joissa ilmestyi ylevä lohdutus kaikiksi ajoiksi; mutta nyt tämän kuolleen luona ja keskellä poismenneitten hautoja ne toivat voitonriemun sielulle.

"Minä tiedän Vapahtajani elävän: ja hän on vielä viimeisenä seisova tomun päällä.

Ja vaikka vihdoin tämä nahkani lakastuu; saan minä kuitenkin minun lihastani nähdä Jumalan.

Hänen minä olen itsekseni näkevä ja minun omat silmäni katsovat häntä, eikä kenkään outo; ikävästi kuluvat munaskuuni helmassani."

Pitkiä, holvikkaita käytäviä myöten sävelet kaikkuivat, vierien edelleen kummallisilla loppu-äänillään, kunnes ne kaukana hiljenivät koleaan huminaan. Ja toivo ja laulun juhlallinen riemastus näyttivät synnyttävän uuden tunteen kaikissa kuulioissa. Cineas painoi päänsä alas ja taipui siihen mielenliikutukseen, joka valloitti kaikki. Hän tiesi ketä ja mitä tämä laulu tarkoitti. Vapahtaja, kuolleista nouseminen, nämät olivat sen aine; ja hän näki jotain, joka teki, että kuolema kadotti kauhunsa.

Ja siinä polvillansa maaten Philo tunsi uuden tunteitten kuohon, joka keskeytti hänen oman tuntuensa vaivat ja hänen epätoivonsa. Hän kohotti päätänsä ja katsoi ylös sädehtivin silmin; mutta toivo kuvautui hänen kasvoissaan, ja kaikki tiesivät, että usko vihdoin oli voittanut hänen sielunsa tuskan.

Lähinnä lunastusta kuolleista-nousemisen suuri oppi tämän ajan kristittyjä viehätti. Päivästä päivään he odottivat Herran tuloa. He hautasivat kuolleensa ja tiesivät että nämät viimeisen torven kaikkuessa jälleen nousisivat. Niinkuin Herra itse oli noussut, niin kaikki hänen seuraajansa nousisivat. Tästä he ylistivät Jumalaa ja tästä he iloitsivat.

Tästä opista myöskin Paavali iloitsi ja saarnasi sitä kaikkialla. Se oli hänen mielestensä Kristin-uskon ylevimpiä kohtia. Se palkitsi jossakin määrässä tuon lujan luottamuksen sieluun. Ei hän kuitenkaan opettanut, että sielu nukkuisi tähän kuolleista nousemiseen asti, eikä myöskään, ettei se voinut olla ilman ruumista.

Samalla kuin hän näin lujasti harrasti tätä suurta oppia ja pani niin paljon arvoa kuolleista nousemiseen, hän ei ollenkaan ajatellut, että sielu voisi kuoleman jälkeen joutua edes väli-aikaiseen muistottomuuteen. Sillä hän puhui tavallisesti siitä, kuinka hän halasi kuolla ja asua Kristuksen tykönä, tietäen, että hänen lähtönsä tästä maailmasta olisi suora pääseminen toiseen maailmaan; ja tietäen myöskin, niinkuin hän itse sanoi, että ruumiista eroaminen oli Jumalan tykönä oleminen. Kaikkein parhaiten hän sen tiesi omasta korkeasta kokemuksestaan siltä ajalta, jolloin hän itse temmattiin pois valkeuden maailman sanomattomaan hartauteen.

Ja tämmöisistä asioista hän puhui tällä kertaa ja hänen sanansa tuottivat uutta lohdutusta äitinsä kadottaneelle pojalle.

Tämmöisiä sanoja kuunnellen ja tämmöisiä ajatuksia mielessään pitäen vähäinen seurue laski ruumiin sen viimeiseen lepopaikkaan.

Philon kädet viimeiseksi toimittivat tämän kalliin ruumiin paikallensa, hänen silmänsä loivat viimeisen katseen siihen ja hän viimeiseksi painoi huulensa sen kylmää otsaa vasten. Hän asetti pystyyn taulun, joka sulki tämän kapean kammion aukon ja tässä taulussa olivat seuraavat sanat.

"Kristuksessa — Rauhassa. Klymenen suru maan päällä saatti ijankaikkiseen autuuteen taivaassa. Hänen poikansa Philo pystytti tämän kiven kyynelsilmin."

XXI.

Noitten juhlallisten hautajaisten jälkeen Julius päätti kohta panna toimeen yhden tuuman, jota hän oli kappaleen aikaa hankkinut toteuttaa.

"Miksen minä kerrallaan yhdistyisi heihin?" lausui hän Cineaalle. "Minä olen nyt, olen kauan aikaa ollut mieltyneenä. Minun haluni ja taipumukseni ovat vaan tännepäin kääntyneet. Näitten ihmisten lempeä elämä ja keskinäinen rakkaus vaikuttaisi minuun, vaikka ei heillä olisi mitään muuta; vaikka ei heillä olisi mitään sitä tarkoitusta ijankaikkisen elämän suhteen, joka ilmestyy kaikissa heidän ajatuksissansa ja tekee, että tämä elämä näyttää olevan vaan lyhyt ja väli-aikainen maan päällä oleskeleminen."

"Ja nyt minä havaitsen, että tämä tarkoitus on minun oma hartain haluni. Minäkin pyydän hankkia itselleni sama ijankaikkisuutta ja lisäksi sitä kuolematonta elämää, johon he uskovat — onnen ja rakkauden kuolemattomuutta"

"Cineas, minun tekee suuresti mieleni yhtyä heidän seuraansa, ei ainoastaan sillä tavoin, että minä olen heidän joukossaan ulkonaisena ystävänä, vaan niin, että minä luetaan heidän seuraansa ja minä tervehdin ja minua tervehditään 'veljen' nimellä. Oliko minun mahdollinen — jollei mikään muu olisikaan vaikuttanut minuun — oliko minun mahdollinen pysyä hetyttämättä, kun näin tuon kirkkaan toivon, joka tuonain valaisi niitten sielua, jotka hautasivat kuolleensa noihin pimeihin holveihin ja tiesivät, ettei poismennyt ollut kuollut vaan elävä, tiesivät, missä tämä sielu oli ja mitä. Minä en malta kauemmin viipyä. Minä luulen, että tämä uskonto on korkeimman olennon ilmestytämä. Minä uskon, että Jesus Kristus on Jumalan poika ja että semmoisella sielulla, joka uskoo häneen, on oleva ijankaikkinen elämä."

Cineas kuuli tämän kummastumatta, sillä hän tiesi hyvin, kuinka Julius oli vahvasti kallistunut kristittyjen puoleen tuosta muistettavasta matkasta asti, jonka hän oli tehnyt Paavalin kanssa. Hänessä syntyi jonkinlainen kateus hänen ystävänsä suhteen ja hetken aikaa hän halusi, että hänellä itselläkin olisi sama tyven usko. Sillä hänellä oli semmoinen luonto, että hän tahtoi tutkistella kaikkia asioita; hän tahtoi taistella epäilystä vastaan, joka nousi joka uskon takaa ja elin-aikainen tottumus tarkastamiseen ei ottanut helposti poistuakseen.

"Minua ilahuttaa, ystäväni", lausui hän semmoisella äänellä, joka ilmoitti miettivää raskasmielisyyttä, "minua ilahuttaa, kun edes sinä olet näin päättänyt. Minun on peräti toisin laita. Minä tunnustan kuitenkin, että muisto kaikista niistä, mitä olen nähnyt ja kuullut, on syvältä koskenut sieluuni. Laulu, joka kohosi noista holveista, näytti minusta ikäänkuin kuolleen sielu, kun se nousee noista kolkoista hautakammioista ja ylenee jumalansa luo. Minä ihmettelen tätä uskoa, jota halvin ja oppimattominkin voi ymmärtää ja joka saattaa heidän uskomaan hengellistä elämää ja elämään niin, että he siihen pääsevät. Minä kummastelen myöskin sitä voimaa, jolla tämä usko muuttaa taitamattoman ja sivistymättömän ihmisen ja saa hänen kääntämään kaikki ajatuksensa ylevään hengelliseen aatteeseen. Mistä tämä tulee? Sinä vastaat, että se tulee Jumalasta. Olkoon niin. Kaikki, mitä minä tiedän, on kuitenkin, ettei hän vielä ole sallinut minulle sitä uskoa, että kaikki nämät tulevat hänestä."

"Jos minä uskoisin niinkuin sinä, joka arvelematta uskot, minä tekisin niinkuin sinä esittelet, maksoi mitä maksoi. Mutta minä en usko enkä voi niin uskoa."

"Mutta miksei?" kysyi Julius. "Eikö Plato itse todista ihmiseksi-muuttuneen Jumalan olemista? Itsekin olet usein myöntänyt, että Jumala saattaa tulla ihmisten pariin. Jos niin on laita, onko vaikea uskoa, että hän saattaa kärsiä? Minä en tiedä niin paljon kuin sinä, mutta minä olen lukenut Plattoa ja muistan hyvin, kuinka 'opettaja' usein selitti muutamia kummallisia kohtia. Etkö muista, kuinka Sokrates sanoo: — 'Se on mahdotonta, että kukaan voisi olla turvassa, joka suoraan vastustaa joko sinua taikka jotakuta muuta, ja joka estää monta väärää ja laitonta tekoa valtiossa tapahtumasta?' Sokrates vakuuttaa, että hurskasta olentoa kuolema aina uhkaa. Ja etkö muista tuota hyvin tunnettua selitystä rehellisestä miehestä keskustelussa rehellisyydestä *De republica'n* toisessa kirjassa, jossa puhuja, rehellistä miestä mainittuaan, yhä väittää, ettei rehellisellä olennolla olisi mitään muuta turvaa kuin oma hurskautensa? 'Vajatkoon hän kaikkia paitsi hurskautta; olkoon hän, vääryyttä tekemättä, lisäksi suurimmassa maineessa, semmoinen, että hänessä asuisi korkein rehellisyys eikä joutuisi paheisiin ja niitten seurausten alaiseksi vaan pikemmin pysyisi muuttumatta kuolemaan saakka, näyttäen elin-aikansa tosin olleen epärehellinen, vaikka hän todenteolla on ollut rehellinen.'"

"Etkö ennen kaikkia muista, mitä puhuja tässä dialogissa vakuuttaa olevan tarjona tämmöiselle miehelle? '*Rehellinen olento tässä tilassa ruoskitaan, kidutetaan, kahletetaan, häneltä poltetaan silmät pois ja kaikenlaisia vaivoja kärsittyään hän viimein ristiin naulitaan.*'"

Julius lausui nämät sanat semmoisella juhlallisuudella ja voimalla, joka ilmoitti, kuinka syvän merkityksen hän niihin pani. Hän vaikenä sitten hetkeksi, eikä Cineas, joka näytti aivan hämmästyneeltä, vastannut mitään. Tämä kohta oli hänelle hyvin tunnettu; se oli usein tullut puheeksi "opettajan" keskusteluissa, mutta, vaikka hän oli jonkun ajan tuntenut Kristuksen luonteen, ei hänen

mieleensä koskaan johtunut, että hän katsoisi näitä Kristukseen koskeviksi. Kun hän nyt näki ne näin käytettyinä, hän ymmärsi kokonaan Julion käsityksen. Sillä Kristus oli tämän mielestä tuo perihurskas, täydellisen rehellinen, tuo ainoa, jota hänen vihamiestensä pitivät epähurskaana, kun hän oli, joka parjattiin ja herjattiin, jolla ei ollut mitään muuta paitsi oma hurskaus ja pyhyys. Ja mimmainen hänen kohtalonsa oli? Eikö häntä ruoskittu ja kidutettu? Eikö häntä, kun hän oli kaikenlaisia kovia kestänyt, viimein ristiin naulittu? Tämä ajatus vallitsi ajaksi Cineaan, ja Julius, vaaria ottaen sen vaikutuksesta, oli mitään puhumatta.

Viimein Cineas joutui ennelleen.

"Varsin ihmeteltävä on sinun perusteesi, Julius", hän lausui. "epäilemättä saa Platosta todistuksia Kristuksen olemiseen; ja minä olen iloinen, että sinä olet näyttänyt minulle uuden tavan, jolla näitä kohtia sopii ymmärtää. Minä olen aivan taipusa ymmärtämään näitä samalla tavalla kuin sinä. Sillä minä ihmettelen sen puhdasta ja saastuttamatonta luonnetta, jota sinä niin rakastat; minä kunnioitan hänen yleviä hyviä avujansa ja hänen lujuttansa loppuun saakka. Kaikista näistä minä olen kuullut kyllin, jotta sydämeni on heltynyt. Mutta sinä vaadit minulta paljota enemmän kuin tämän."

"Minä myönnän vieläpä senkin, että jos Jumala ilmestyisi ihmisille, tällainen ilmestys sopisi itse jumaluudellekin. Tällainen elämä ei suinkaan sotisi jumalallista suuruutta vastaan. Mutta kun sinä käsket minun katsella häntä ristin puussa, minua kauhistuttaa. Lieneekö tämä, joka näin kärsi kuoleman, tuo jumalallinen olento?"

"Minä jätän sillensä häpeän, herjaukset ja tuskan. Minä katson ainoastaan sitä asiaa, että hän kuolee. Minä en huoli siitä, että hän, niinkuin sinä sanot, nousi kuolleista. Minä en voi nähdä muuta kuin sen tosi-asian, että hän on kuollut. Siinä on kyllä. Minusta se on suoraan käsittämätöntä, että Jumala semmoisessa tilassa kärsii kuoleman."

Tähän Julius vastasi, että Kristus kuoli syntiä sovittaakseen. Kaikki ihmiset ovat syntiset ja Jumalan vihan alaiset. Jolleivät he voi saada anteeksi-antamusta, heidän täytyy jäti kärsiä.

Tätä oppia Cineas vastusti ankarimmalla tavalla. "Minä tunnustan", hän lausui, "että löytyy paljon syntiä maailmassa; mutta suuri osa ihmisistä on yksinkertaista, hyvänluontoista väkeä ja kun sanoo, että he ovat Jumalan vihan ja ikuisen rangaistuksen alaiset, tuntuu tuo minusta niin kauhealta, ettei maksa vaivaa siitä puhua."

"*Synnin anteeksi-antamusta*, sinä sanot. Mikä synti?" Minä en myönnä, että kaikki ihmiset ovat synnintekijöitä. Minä tunnen paljon hyviä ja viisaita ja hurskaita ihmisiä, jotka eivät ole tehneet mitään, jonka vuoksi he ansaitisivat vastaista rangaistusta ja jotka todesti tulevassa elämässä joutuisivat autuaiksi. Mitä minuun itseän tulee, minä en voi ymmärtää, mitä olisin tehnyt, joka vaatisi tällaista kärsimistä minun tähteni. Sinä sanonet, että hän kuoli minun puolestani. Miksi hän minun puolestani kuolisi? Mitä rangaistusta minä olen ansainnut, että hän sälyttäisi sen päällensä ja kärsisi minun sijastani?"

"Aivan ensi nuoruudestani asti minä olen koettanut tavoittaa totuutta ja jumalaa. Onko se synti? Minä olen kokonaan antaunut tähän elin-aikaiseen harrastukseen. Olenko minä tuottanut itselleni jumalan vihan — sen vihan, jota minun sieluni pyytää tuntea ja koettaa rakastaa?"

"Enkö minä ole etsinyt häntä koko elämän aikaani? Enkö minä nyt pidä tietoa hänestä suurimpana siunauksena, joka voi tulla ihmisille, ja kääntääkö hän ijäksi kasvonsa pois sen tyköä, joka ennen kaikkia pyrkii tuntemaan häntä? Minä olen aina koettanut elää puhdasta elämää ja tahdotko sinä sanoa, että ijankaikkinen rangaistus on edessäni? Minkätähden? Mitä olen milloinkaan tehnyt? Uskotkohan sinä tuota ja samalla väität, että jumala on hurskas?"

Tästä virisi pitkä keskustelu. Julius koetti osottaa, että synti on ajatuksissa yhtä hyvin kuin teoissa; ja että se, joka tutkii omaa sydäntänsä ja vertaa itseään semmoiseen, kuin hänen pitäisi oleman, näkee, että hän on synnintekijä. Toiselta puolelta intti Cineas, ett'eivät semmoiset asiat ole syntiä, vaan ainoastaan vajavaisuutta, josta ei kenenkään tarvinnut vastata, taikka kuitenkin jos joku oli edesvastauksen alainen, se ei suinkaan ollut kukaan muu kuin luoja itse.

Keskustelu haaraantui sitten aavoihin kysymyksiin, mutta ei tultu mihinkään päätökseen, ei tällä eikä toisella tavalla. Heillä ei ollut mitään yhteistä kantaa. Cineas valitti, että Julius yhä näki syntiä näissä ajatuksissa ja sanoissa, joita hän itse piti aivan viattomina; ettei hän pannut mitään arvoa urhoollisuuden ja isänmaanrakkauden jalotöihin, joita ihmiset toimittavat, vaan vakuutti, ettei mikään sielu voi niitten kautta pelastua.

"Koko sinun oppisi synnistä", hän lausui, "on niin peräti ikävä, että tämä haastelo tuskastuttaa. Totta puhuen keskustelu tällaisesta aineesta näyttää minusta tarpeettomalta. Hyvä ja hupainen on maailma, jonka näemme ympärillämme ja kun nimittää 'kunnollista ihmiskuntaa' synnintekijäksi, se

näyttää siltä kuin jos sanoisi, että maailma on pimeä keskellä isoa päivää."

"Mutta, Julius", hän lausui keskustelun lopulla, "usko minua, minä en ole semmoinen, joka ilman aikojaan tuon esiin joukottain vähäpätöisiä väitöksiä puhdasta ja ylevää uskontoa vastaan. Minä olen huolestunut. Minä olen hämmentynyt. Minä tahtoisin, että tämä sinun Kristin-uskosi tulisi otolliseksi minulle. Mutta se ei voi tulla."

"Tee sinä, niinkuin aiot. Minun sydämeni seuraa sinua. Minä tahdon seisoa siinä, missä minä olen ja epäilyksessäni yhä rukoilla häntä; ja jos, niinkuin minä aina olen uskonut, hän todella kuulee rukouksia, kuulee hän epäilemättä joskus minun, vaikka kohta heikotkin rukoukseni, jollei tässä elämässä, kenties kuitenkin tulevassa."

Julius tarttui ystävänsä käteen ja pusersi sitä hartaasti.

"Monta rukousta on nouseva sinun puolestasi ja hän, joka on luvannut kuulla kaikki rukoukset, kuulee varmaan ne, jotka kantavat sinun nimesi hänen korviinsa. Mitä tähän kysymykseen synnistä tulee, minä saatan vaan sanoa, että minä kerta ajattelin niinkuin sinä; mutta hiljakkoin alkoi tuntua siltä, kuin olisin vastaan-ottanut suuren valon sielussani ja nähnyt, että olen synnintekijä. Olkoonpa sinun laitasi mimmainen hyvänsä, minä kumminkin tarvitsin kaikki, mitä Kristus on tehnyt. Minä ansaitsin kärsimistä; hän kanto sen minun sijassani. Minä uskon häneen ja antaun hänelle täksi elämäksi ja tulevaksi."

"Tämä valo, joka koittaa sinun sielussasi", lausui Cineas, "on jotakin, jota minä en ole koskaan havainnut. Minun täytyy edistyä lojillista menoa noudattaen. Minun täytyy ennen kaikkia totella järkeä. Näin monin sanoin esitetty teoria ei ole riittäväinen. Minun täytyy tutkia sitä. Jollei se tutkintoa siedä, kuinka minun käy sitä vastaan-ottaminen? Mutta minä en tahdo puhua enää itsestäni. Ajattele minua semmoiseksi, joka aina hyväksyn, mitä sinä teet ja pidän sinua onnellisempana kuin itseäni. Minun on ollut sallittu nähdä, kuinka Kristin-usko on tuonut rauhaa ja tyyneyttä monelle mielelle, jota suuret surut ovat vaivanneet. Se luopi onnea. Olkoonpa sinulle kaikki onni, jota se voi antaa."

"Tämä onni tulee kerta sinullekin, kallis ystäväni; sitä minä en epäile. Tarvitaan pidempi aika; mutta viimein sinäkin olet näkevä totuuden semmoisena kuin se on Jesuksessa."

XXII.

Isä ja poika.

Kun Julius ilmoitti isälleen päätöksensä, kohtasi häntä kiivaitten moitteitten myrsky. Vanhus vihasi Kristin-uskoa, sillä se oli Syriasta lähtenyt. Hän alkoi vanhaa tapaansa myöten soimata aikakauden paheita ja lausui, että Syria oli saattanut kaikki hukkaan.

"Älä sano minulle", hän huudahti, "että Kristin-usko on toista laatua. Se ei voi olla niin. Se on mahdotonta, että mikään hyvä asia tulee Syriasta. Kansa on perinjuurin pilaantunut. Iki-vanhoista ajoista asti se on ollut kaikkien paheitten ja riettauden ja haureuden pääpesä. Sinä olet petetty, mieletön poika. Kaunis ulkomuoto on erhetyttänyt sinun. Odota siksi kuin opit tuntemaan näitten kristittyjen oikean käytöstävän. Minä puolestani uskon kaikki, mitä kansa heistä puhuu. Minä olen varma siitä, että he harjoittavat hirmuisia paheita salaisissa kokouksissaan, noissa syrjäpaikoissa, joihin ei rehellinen ihminen koskaan yritäkään. Älä sanokaan, että minä olen väärässä. Minä olen oikeassa ja minä tiedän sen. Vielä sinä joskus huomaat sen. Kaikissa, mitä on Syriasta tullut, on paljasta saastaisuutta. Roma on sitä täynnä. Mikä muu kirous Romalla on kuin tämä? Mene kaupungin pahamaineisinten konnien luo ja kysy heiltä, mistä he ovat tulleet. On vaan yksi paikka — Syria."

Näin vanhus närkästyneenä torelli. Ei mikään asia saanut häntä kuuntelemaan Julion selityksiä. Ei mikään asia saanut häntä ajattelemaan, että kristityt millään tavalla erisivät muitten syrialalaisten hairauskojen tunnustajista, joista kaupunki kuohui. Hän uhkasi Juliolle tuiminta vihaansa. Hän vannoi, ettei hän tunnustaisi häntä pojaksensa, vaan ajaisi hänen pois ja kirosi hänen. Äkäinen ja tuskallinen yhtymys. Vanhus rajusi. Julius pyysi, että häntä kuultaisiin, mutta turhaan. Vihdoin hän sanoi lempeällä äänellä isälleen, että hän oli mies, joka vaan itse puolestansa vastasi teoistaan ja että hän aikoi tehdä tahtonsa, tuli mitä tuli. Nyt vanha Carbo vaaleni vihasta, käski pojan mennä tiehensä ja kirosi hänen.

Murheellisena lähti Julius, mutta omatunto tuki häntä. Isän kirous oli kauhea asia; mutta hän tiesi,

että tulinen vanhus kerta leppyisi. Tämä ei voinut kauan pitää vihaa eikä kiukkua. Niin Julius toivoi vastaista sovintoa. Carbo oli erhetyksensä havaitseva ja taipuisi ottamaan poikansa takaisin.

Tällä tapaa Julius yhdistyi kristittyihin, joita hän oli oppinut rakastamaan ja joitten uskoa hän viimein täydellisesti tunnusti. Kun hän kerta oli tullut tämän seururan helmoihin ja ruvennut julkiseksi Kristuksen seuraajaksi, hän joutui onnellisemmaksi, kuin hän oli koskaan ennen ollut. Hän otti nyt kokonaan osaa tämän pikkuisen seurakunnan toiveisiin, pelkoihin, suruihin ja iloihin, tämän seurakunnan, joka vielä oli luvultaan vähäinen, mutta tunsu, että heillä oli totuus, joka tuli Jumalalta. Ja mitä muuta maan päällä, paitsi tätä, hänen sopi toivoa itselleen? Kunnia ja valta ja rikkaus näyttivät halvalta siihen verrattuna, mitä hänellä todella oli.

Paavali oli oleskellut Romassa melkein kolme vuotta ja päätti viimein lähteä sieltä pois, jättäen tämän nuoren romalaisen seurakunnan muitten ja Jumalan huomaan. Toiset maat vaativat hänen työntekoansa. Hän oli ilmoittanut kuuliolleen aikomuksensa ja vaikka se ajatus, että he kadottaisivat hänen, kipeästi koski heihin, he kuitenkin lujasti uskoivat, että Apostoli noudatti Jumalan tahtoa, ja nöyrästi tähän taipuivat. He eivät tahtoneet itselleen anastaa koko Paavalin tointa. He tiesivät, että toiset maat tarvitsivat häntä, ja hartaasti halaten, että muittenkin sielut pelastuisivat, he mielellään antoivat hänen lähteä.

Oli muita, jotka menivät hänen kanssaan, mutta etevin hänen seuraajistansa oli Philo. Niinä kuukausina, jotka olivat kuluneet äidin kuoleman jälkeen, hän oli päässyt entiseen levollisuuteensa. Kun yhä palaavat omantunnon vaivat vielä usein rasittivat häntä, hän arveli, että paras surun lievike olisi taukoamaton työnteke. Palavimmalla alttiiksi-annolla hän heittäysi siihen asiaan, jota hän rakasti. Kun tämä maailma ei ollut hänestä minkään-arvoinen, hän kiinnitti sydämensä ja ajatuksensa omituisella innolla siihen maailmaan, joka on tuolla ylhäällä. Sielunsa kaipauksessa hän ajatteli, että äidin henki vielä katseli häntä ja että se rakkaus, jota tämä oli pitänyt, vielä asui hänen sydämessänsä siinä uudessa elämässä, jonka hän oli löytänyt.

Hän itse oli heikko ja voimaton. Joko siitä erinomaisesta herkkätunteisuudesta, jonka hän oli perinyt äidiltänsä, taikka entisen irstaan elämän seurauksista, taikka myöhempien vuosien suruista, taikka kaikista näistä syistä yhteensä hänen ruumiinsa oli riutunut ja hänen vaaleat, kälvehtyneet kasvonsa ja hehkuvat silmänsä osottivat, että kuolema taimi hänen povessaan. Huolimatta kärsimisestänsä ja voimattomuudestansa hän kuitenkin alinomaan työskenteli ja valitsi kumppaniksi Paavalin, sillä hän tiesi, että tällaisen miehen johdattaissa hän kohtaisi suurimpia vaaroja ja kehoitettaisiin ankarimpaan työhön.

XXIII.

Roman palo.

Eräänä muistettavana iltana Lydia ja hänen isänsä olivat yhdessä kotosalla ja Lydia luki isänsä pyynnöstä sitä lähetykskirjaa, jonka Paavali oli kirjoittanut Roman kristityille ennen siellä käytyänsä ja jota nämät aina olivat pitäneet suurimmassa arvossa.

Centurio istui tarkasti kuunnellen, ajatuksiin vaipuneena ja niin syvästi miettien, ettei hän huomannut mitään muuta kuin nuo jumalalliset sanat, jotka tapasivat hänen korviaan. Mutta lukia häirittyi kummallisesti ja pysähtyi usein.

Sillä ulkoa kuului outo melu, summattoman suuren ihmisjoukon äänet ja sekavat pelon ja kiihtymyksen huudot. Oli ikäänkuin kaikki kaupungin asukkaat olisivat liikkuneet pitkin katuja jotakin suurta tarkoitusta varten, mutta niinkuin joku pelonkaltainen syy olisi heitä ajanut. Sillä huudot olivat rajut ja kammottavat, ja äkillinen säikähdys vallitsi ja kauhistus hiipi yli ympäri.

Turhaan Lydia koetti lukea levollisesti. Levollisuus oli mahdoton, sillä joka silmänräpäys pauhina yltyi suuremmaksi ja ulkoa ihmisten riekuna tunki heidän korviinsa ja sisällä joka paikassa tuossa äärettömän suuressa rakennuksessa, jonka ylimmäisessä kerroksessa he asuivat, kuului edestakaisin rientävien ihmisten hälinä ja lujat, pelkoa osottavalla äänellä lausutut käskyt ja kaikki yleisen hädän ja hämmästyksen merkit.

Vihdoin vaaleankeltainen valo leimahti huoneesen ja Lydia hypähti ylös ja katsahti säikähtyneenä ikkunasta ulos. Valo poistui ja kaikki oli taas pimeässä. Lydia pelkäsi ja sai tuskin sanaa suustansa

lukunsa jatkamiseksi. Hänen eteensä kuvaantui tulipalo kauhuinensa, joka aina oli alati uhkaava vaara Roman väestölle. Ainoastaan suurella voimiensa ponnistuksella hän saatti jatkaa. Hän pitkitti ja luki:

"Mitäs siis näihin sanomme? Jos Jumala on meidän puolesta, kuka voi olla meitä vastaan? Eipä hän omaakaan Poikaansa armahtanut, vaan antoi hänen kaikkein meidän edestämme: eikös hän myös lahjoita meille kaikkia hänen kanssansa? Kuka tahtoo kantaa Jumalan valittuin päälle? Jumala on, joka tekee vanhurskaaksi. Kuka on, joka tahtoo kadottaa? Kristus on kuollut, vieläpä herätetty ylös, on myös Jumalan oikealla kädellä, joka myös edestämme rukoilee. Kenen pitää meitä Kristuksen rakkaudesta eroittaman? vaivanko, vai ahdistuksen, vai vainon, vai näljän, vai alastomuuden, vai hädän, vai miekan? Niinkuin on kirjoitettu: — 'Sinun tähtes meitä kuoletetaan kaiken päivää; meitä pidetään niin kuin teurastettavia lampaista.'"

"Mutta missä kaikissa me voitamme hänen kauttansa, joka meitä on rakastanut. Sillä siitä olen varma, ettei kuolema, eikä elämä, eikä enkelit, eikä esivallat, eikä väkevyydet, eikä nykyiset, eikä tulevaiset, eikä korkeus, eikä syvyys, eikä joku muu luontokappale taida meitä eroittaa Jumalan rakkaudesta, joka on Jesuksessa Kristuksessa meidän Herrassamme."

Sillä välin kuin nämät luettiin huudot ja tohina olivat karttuneet. Mutta centurio ei kuullut mitään. Hän istut käsivarret ristiin laskettuina ja silmät puoleksi ummessa, katsoen ylöspäin ihastuneena ja liikuttaen huuliansa, ikäänkuin olisi hän hiljaa toistanut tyttärensä sanoja.

Mutta kun Lydia taukosi, toinen vaaleankeltainen välähys läikähti ilmiin, jok'ei nyt väistynyt, vaan kesti yhä pidentyen ja muuttuen punaisemmaksi ja uhkaavammaksi.

Lydia huudahti ja kirja putosi hänen käsistään.

Centurio kavahti seisaalle ja kysyi, mikä hätänä oli.

Lydia osotti sormellansa ikkunasta ulos.

Tuota pikaa centurio kokosi mielensä.

Sillä kauhea näky nyt ilmestyi.

Koko taivas ruskotti tulesta; myriadeja säkeniä lentää lainehti, kiireesti kiitäen heidän ylitsensä ja vankkoja, sakeita savupilviä vyöryi edelleen, välisti hetkeksi himmentäen tulen hehkua, mutta vaan päästääkseen sitä jälleen enentyneellä hohdolla kumottamaan. Tämä hirveä loisto kasvoi joka silmänräpäys kirkkaammaksi.

Centurio paiskasi auki yhden katon-ikkunan, juoksi tikapuita ylöspäin ja seiso samalla ulkona. Lydia seurasi häntä. Väkinen pääsi vanhuksen huulilta huuto, kun hän katsahti ympärilleen. Lähellä Mons Palatinoa, tämän ja Mons Caelianon välillä, siaitsi Cirkus. Sieltä näkyi väkevä valkean valo, joka huikaisi silmiä. Tästä kaupungin osasta edeten liekit loihkahtelivat suoraan sitä katua päin, jonka varrella he asuivat. He näkivät tulen kiivaassa kulussansa pyörähtävän kartanosta kartanoon ja armahtamatta lähestyvän heidän omaa asuntoansa.

Kävi vinheä tuuli, ja liekkien räiske kuului, kun ne tämän tuulen tuiskuttamina suihkivat ihmisten asuntojen ylitse. Oli kauan aikaa ollut pouta ja joka paikka kaupungissa oli paahtunut ja kuiva. Vanhat rakennukset, joitten lukuisat kerrokset kohosivat aivan korkealle, olivat niinkuin taula ja syttyivät vähimmästään tuleen. Mitä Lydia ja hänen isänsä edessään näkivät, ilmoitti heidän omaa perikatoansa, jopa yleistäkin onnettomuutta.

Alhaalta kuului vielä kovempi kohina ja suunnattoman suuren ihmisparven juoksu pitkin kapeita katuja ja pelästyneitten naisten riahdukset. Jytinä oli hirmuisempi kuin tuli. Oli ikäänkuin koko Roma olisi ollut kaduilla, paeten julmaa onnettomuutta, joka yhtä paljon uhkasi kaikkia. Sillä vaikka Roma oli tottunut tulipaloihin, tämä kuitenkin oli kaikista suurin ja kuivat säät olivat olleet omaiset valmistamaan tietä hävittäjälle, ja kaikki ihmiset tunsivat, että nämät ankarat liekit, joita niin usein oli hillitty ja vastustettu, nyt pääsisivät voitolle.

Mutta toinen pelon huuto pääsi Lydian suusta ja tarttuen isänsä käsivarteen, hän osoitti sormellaan toiselle taholle.

Sopi syystä pelätä. Sielläkin oli valkea. Eikä ainoastaan yhdessä kohdassa, vaan useissa. Kirkkaat, hiiluvat loimut kirjavoittivat rakennusten mustia haamuja niistä paikoista, joista liekit lehahtivat ylös, ja vähenivät kietoen kaikki helmoiinsa. Tämmöisiä valkeita ilmestyi niin monta, että näytti siltä kuin olisi joku liekki-kehä heitä ympäröinyt.

"Voi isäni!" huudahti Lydia, "mitä tämä on? Joko tämä on viimeinen päivä? Katso isä, koko maailma näyttää olevan ilmi tulella. Tuleeko nyt viimeinen kutsumus?"

"Mitta en tiedä, tyttäreni — kuka sen voi sanoa?" vastasi centurio. "Mutta älä pelkää, lapseni. Niin kauan kuin minä elän, minä suojelen sinua; ja jos kohta tämä onkin viimeinen päivä, ei sinulla ole mitään pelkäämistä."

"Oi isäni", huusi Lydia vavisten. "Liekit saartavat meitä! Mihin pääsemme pakoon? Tuli on kokonaan ympäröinyt meidän, enkä minä voi nähdä mitään aukkoa."

"Ei niin", lausui centurio levollisella, miehuullisella äänellä. "Valkea liikenee Cirkosta päin; tuuli ajaa liekit meitä kohden. Ainoa vaara on tältä puolelta. Toisella puolella on tuli, jonka sinä näet, syntynyt alas-pudonneista kipinöistä, jotka ovat sytyttäneet kuivat rakennukset. Ei ole mitään vaaraa. Me pääsemme helposti pois."

"Voi, paetaan siis!"

"Todellakin", sanoi centurio, "meidän täytyy kiirehtiä. Meidän täytyy jättää kaikki. No, ei meiltä paljon tänne jää. Minä panen asuni päälleni ja pukeu sinä lämpimiin vaatteisiin. Ei tarvitse koettaakaan pelastaa mitään. Käsikirjoitus on kaikki, mitä voimme ottaa mukaamme."

He valmistivat itseänsä nopeasti. Viimein centurio täydessä sota-asussa riensi pois ja hänen tyttärensä seurasi häntä, pysyen aivan hänen vieressään.

Alas astuessaan he näkivät portaitten olevan täynnä ihmisiä, jotka juoksivat ylös ja alas, kantaen huonekalujaan ja koettaen pelastaa jotakin omaisuudestaan. Suurella vaivalla he pyrkivät tämän ihmistungon läpitse ja ehtivät viimein kadulle. Mutta täällä he havaitsivat, että oli mahdoton päästä edemmäksi, sillä lukematon kansajoukko täytti tämän kadun ja seiso alallansa, yhteen sullottuna ja pidätettynä jonkun, kadun päässä olevan esteen kautta. Kaikista kartanoista virtasi ihmisiä eikä väkijoukko joutunut paljon paikaltansa, ennenkuin kaikki rakennukset heidän edessään olivat tyhjentyneet.

"Isa, isä, me olemme hukassa!" huusi Lydia.

"Ei, tyttäreni", lausui hänen isänsä; "älä pelkää. Minä olen nähnyt monta tällaista näkyä — liian monta. Minä olen sotamies ja palaviin kaupunkeihin tottunut. Siihen menee tunti, ennenkuin liekit saapuvat tähän kartanoon ja ennen sitä kansa jo vähenee ja siirtyy pois. Luota minuun."

Aika kului, jopa hyvinkin hitaasti niiltä, jotka näin seisoivat epä tietoisina, mutta ihmisjoukko ei kerinnyt pitkälle. Ahdistettuina kokoon tuohon soukkaan katuun onnettomat pakeniat eivät näyttäneet koskaan pääsevän pois tieltä. Ja joka silmänräpäys toi liekit lähemmäksi.

Lopulta alkoivat kartanot kadun suussa palaa. Lujempia huutoja nousi ja sadottain ihmisiä, jotka eivät luulleet pääsevänsä katua myöten, riensivät takaisin kartanoihin, kiipesivät katoille ja kulkivat pitkin niitä. Suuret joukot näkivät tämän ja seurasivat heidän esimerkkiään. Kadut nähtävästi aukenivat, väentunko harveni ja näytti siltä, kuin olisi pako vielä mahdollinen.

Ja nyt olivat liekit tulleet niin lähelle, että kuumuus jo tuntui ja savu, joka tuprueli ohitse, melkein tukahutti ihmiset kadulla. Lydia alkoi selvästi ymmärtää, mikä turmio kenties kohtaisi ja odotti kuolemaa mitään puhumatta. Viimein lausui centurio:

"Minä olisin ennen yrittänyt pois kattoo myöten, mutta pelkäsin sinun puolestasi. Minä luulen kuitenkin, että olisi parempi, jos koettaisimme lähteä sitä tietä. Jolleivät ihmiset liiku väleemmin, heidän on tuho edessä. Minä en soisi, että minä suljetaan tähän väentunkoon. Jos minun täytyy kuolla, minä mieluisammin kuolisin täällä."

Lydia huudahti hiljaisesti ja painui isänsä puoleen. Näistä sanoista hän tiesi, että kuolema oli lähellä.

"Uskallusta vaan, ainoiseni. Seuraa minua ja pysy lujana. Ei ole mitään vaaraa."

Centurio kääntyi ja hänen jalkansa oli jo portaitten alimmilla astuimilla, kun hirveä jyskäys rakennuksen seinää vastaan säikäytti häntä.

Lydia melkein tointui kauhusta.

Mutta centurion huulilta pääsi ilon huuto, Kerta toisensa perästä rytinä kuului, ynnä miesten huutoja, ei kuitenkaan pelon huutoja. Hän tunsu tämän äänen. Hän oli usein kuullut sen piiritettyjen kaupunkien vallien ja porttien edessä.

"Me olemme pelastetut!" huusi Cubulos. "Apu on lähellä. Se on muurinsärkiä."

"Muurinsärkiä?" kysyi Lydia hämmästyneenä.

"Sotamiehet ovat täällä. He avaavat tien ihmisjoukolle. Jumalan kiitos!
Jumalan kiitos!"

Rynkytykset kävivät rajummiksi ja töminä likeni. Pällikön käskyt ja miesten huudot kuuluivat selvään. Tämän päällikön ääni soi tuttavalta. Lydian sydän sykki nopeammin, kun hän luuli tunteneensa sen.

Vihdoin seinä, joka oli aivan heidän takanaan, raukesi ryskähti maahan hirmuisen tölmäyksen ruhjomana ja voiton huutoja nousi sen toiselta puolen. Toinen, kolmas isku ja koko seinä oli puhkaistu. Yksi mies syöksähti raunioista esiin ja riensi portaitten luo.

Se oli Julius.

Samalla kun hän näki heidän, hän tarttui Lydian käteen ja liikutuksesta katkeavalla äänellä hän lausui: "Jumala, minä kiitän sinua!"

Nyt hän huusi kansalle kadulla:

"Tätä tietä, tätä tietä! Sotamiehet ovat raivanneet tien Suburralle."

Ilon huudot kaikkuiivat vastaukseksi.

Silmänräpäyksessä suuri ihmispaljous töyttäsi portin suuhun.

Julius nosti Lydian syliinsä, ikäänkuin lapsen ja kiiruhti pois centurion seurattessa. Lavea tie oli raivattu kokonaisen rakennusrivin läpi; vahvat hirret kannattivat sitä hirveätä taakkaa, joka oli heidän ylitsensä, estäen sitä kukistumasta ja uusi käytävä oli melkein yhtä leveä kuin kapea katu. Julius astui eteenpäin kantaen Lydiaa ja Cubulos seurasi häntä lähellä; heidän perässään tulivat sotamiehet ja näitten jälestä tunkeusi hurja väkijoukko.

Viimein he saapuivat Suburralle. Täällä lasi Julius Lydian maahan ja sotamiehet astuivat eteenpäin heidän edessään ja takanaan, raivaten heille tietä.

Ylityisin liekit punastuttivat taivaan lakea. Lydia katsoi sitä tienoota kohden, josta he olivat vastikään tulleet ja häntä hirvitti, sillä hän näki tulen leviävän juuri niitten kattojen ylitse, joita myöten he olivat aikoneet paeta. Nyt hän tiesi, kuinka perin vaikea heidän tilansa oli.

Julma häiriö vallitsi heidän ympärillensä. Sanomattoman suuri ihmisjoukko samosi edelleen, totellen yhteistä pelon vaikutusta, tietämättä mihin mennä, vaan toivoen päästäksensä johonkin väli-aikaiseen turvapaikkaan. Isot vaunut vierivät eteenpäin, täynnä huonekaluja, joita muutamat olivat koettaneet pelastaa; jonottain orjat kantovuoteilla kuljettivat rikkaampia kaupunkilaisia; ja sekaisin hyöri ratsain ajavia, jalkasin astuvia.

Mutta jalan astuvien tila oli kaikkein surkeampi, kun kansa käydä ponnisteli eteenpäin. Mitkä kantoivat huonekalun kappaleita, joita he hätähädin olivat käsiinsä siepanneet, mutta vähitellen heittivät pois, kun he alkoivat uupua; mitkä laahasivat vaatetukkuja; mitkä arkkuja, jotka sisälsivät kaikki heidän maalliset tavaransa. Moniaat kantoivat kipeitä ystäviään, joitten voivotukset enensivät yleistä ryminää; toiset pikkusia lapsia, joitten pelonhuudot kuuluivat kimeältä ja huikealta kesken tätä hurmiota.

Tässä väentungossa monen perheen jäsenet eroitettiin toisistaan ja koettivat turhaan uudestaan yhtyä. Naineet miehet huusivat vaimojansa ja vaimot miehiänsä; isät huusivat lastensa nimiä; mutta kaikista kurjin oli nähdä sadottain pieniä lapsia, jotka olivat joutuneet tähän sekasortoon ja välisti kovin rutistettiin, kaadettiin ja jalkojen alle tallattiin pelosta parkuen ja ääneen huutaen: "isä!" "äiti!" Mutta kuka heitä voi auttaa? Heidän isänsä ja äitinsä oli kadonnut väkilaumaan; ja jos jollakin oli mielenkerkeyttä ja sääliä kylläksi yhtä auttaakseen, siellä löytyi satoja ja tuhansia muita, jotka tarvitsivat yhtä paljon apua. Yleinen säikähdys vallitsi kaikkialla, kansa oli suunniltansa pelosta ja järjetön ja julma. Mutta kesken kaikkea kuminaa kuului säälimätöntä liekkien räiske, kun he tulivat takaapäin ja tanssivat ja hyppivät, ikäänkuin olisivat he ivanneet ihmisten surua ja pelkoa.

Näitten kaikkien läpitse sotamiehet vakaasti astuen raivasivat tietä ja suureksi ilokseen Lydia havaitsi, että joka askel saatti heidän vaarasta etäämmäksi. Julius talutti häntä kädestä, kulki hänen vieressään ja vanhus seurasi perässä.

"Minä näin valkean, kun se ensiksi syytti", sanoi Julius Lydialle, "monta tuntia takaperin. Minä näin, että tuuli kävi Cirkosta päin teidän kaupungin-osaa kohden ja juoksin kohta teitä varoittamaan. Mutta minä en kyennyt väkijoukolta mihinkään. Minä käänsin takaisin, noudin nämät sotamiehet ja koetin avata tietä ihmisjoukon välitse, mutta minä en voinut. He olivat niin tiheään ahtaantuneet, että oli mahdoton, sen vuoksi minä päätin murtaa rakennusten läpi, sillä minä tiesin, että tämä oli ainoa keino,

jolla voisin päästä teidän luoksenne; ja paitsi sitä minä tiesin, että vaikken löytäisikään teitä kartanosta, minä voisin johdattaa pois paljon ihmisiä tämän uuden pääsö-tien kautta ja sillä tapaa kukaties löytää teidän. Mutta, Jumalan kiitos! minä löysin teidän sieltä, oman ovenne luota."

Julion ääni vapisi, kun hän puhui ja syvästi liikuttettuna hän pusersi lujasti Lydian kättä. Nuori tyttö loi silmänsä maahan. Kesken yltympäri vallitsevaa säikähystä hän tuli levolliseksi, ikäänkuin olisi Julion läsnä-olo ollut taattu turva; ja kun Lydia ensiksi näki Julion syöksähtävän esiin rakennuksen raunioista, tämä seiso i niinkuin enkeli hänen edessään ja Julion voimakkaat sanat vuodattivat semmoista uskallusta Lydiaan, joka saatti hänen tointumaan yhteisestä pelästyksestä.

He astuivat ripeästi eteenpäin telmeessä, kunnes he viimein poikkesivat oikealle ja useita katuja kuljettuaan, joissa väentunko oli vähempi, vaikka nekin olivat hätääntyneitä ihmisparvia täynnä, he saapuivat Esqvilinon juurelle. Tästä Julius kääntyi leveää kujamoaa ylöspäin ja seisautti sotamiehensä Labeon portin eteen.

"Minulla on hyvä ystävä täällä", Julius lausui, "joka ilolla antaa teille suojaa, siksi kuin minä saan jonkun uuden asunnon teille."

Hän meni nyt eteenpäin. Lydia ja hänen isänsä seurasivat häntä ja he kaikki astuivat saliin.

Pari sanaa selitti kaikki Labeolle, joka lempeimmällä tervehdyksellä vastaan-otti isän ja tyttären. Helenakin tuli pian sisään ja kun centurio havaitsi hänen kristityksi, hän mieluisammin suostui tarjottuun vierasvaraisuuteen.

Kaiken yötä tulipalo riehui, leviten yhä laajemmalle, nielaisten kokonaisia kartanorivejä ja saartaen ja sulkien asukas-raukkoja, kunnes pako oli mahdoton. Sekaisin kuului ihmisten huudot ja luhistuvien rakennusten ryske ja liekkien tohina, ja palavan kaupungin valo säikäytti ihmisiä kaukaisissa maakunnissa Italiassa. Ihmiset toivoivat aamua, luullen että päivän valo toisi jonkun helpoituksen ja rukoillen, niinkuin Ajax, että jos heidän oli kuoleminen, he saisivat kuolla päivän-valolla.

Päivä tuli, mutta ei tuonutkaan mitään helpotusta. Kahuu vaan eneni. Kokonainen kaupungin osa oli joko palanut taikka tuomittu suorastaan häviön omaksi. Pelästyneinä ihmiset katselivat noita pilvenkorkuisia liekkejä, jotka yhä lensivät edelleen ja joitten lentoa jo palaneitten seutujen väkevä kuumuus kiidätti. Suuret ihmisparvet olivat etsineet turvaa semmoisissa paikoissa, joita he luulivat vaarasta vapaaksi, mutta he näkivät nyt tulen lähestyvän näitäkin ja heidän täytyi vielä kerta paeta. Epätoivo vallitsi kaikkialla. Pienet lapset kulkivat ympäri, nääntyneinä ja melkein hiukeemallansa uupumuksesta ja tuskasta ja vaikeroitien vanhempiaan; samalla kuin toisissa kaupungin osissa heidän vanhempansa kaikkialta hakivat heitä. Ei mitään tehty liekkien pidättämiseksi, sillä ei kukaan tietänyt, mitä tehdä. Kaikki olivat ällistyneet.

Yhä liikkui valkea edelleen. Huonerivi toisensa perästä meni tuhaksi; kadut olivat vielä täynnä pakenevia ihmisparvoja. Mutta pakeniat pääsivät nyt alttiimmin kulkemaan, sillä väestö oli varoillaan eikä tuli voinut enään yllättää heitä heidän paossaan.

Julkisten vankihuoneitten vartiat pakenivat. Amfiteaterin ja kaikkien julkisten rakennusten haltiat etsivät turvaa itselleen, peloissaan unhottaen kaikki.

Ei aikaakaan, niin jo liekit kertyivät isoimman amfiteaterin ympärille ja tuli kimmeltä i sen puoleen ja pian syntyi ääretön palo, jonka loisto oli ympäröitseviä valkeita ankarampi. Yltympäri riensivät liekit joka taholle, laskeuten alaspäin, käsittäin kaikki istumapaikat ja pyrkien alhaisimpiin holveihin. Tässä avarassa rakennuksessa, sen puukaluissa, sen lukuisissa koristuksissa, sen erinäisissä koneissa ja tuhansissa helposti syttyvissä kapineissa, joita oli sinne koottu, liekit raivosivat kauheasti, leiskuttaen korkealle ilmaan suunnattoman suurta tulipatsasta, joka tapasi taivasta ja vei voiton kaikista muista valkeista ja himmensi ne hirveän kirkkaalla kiillollaan.

Ja nyt, kun liekit etenivät, nousi niistä rakennuksista, jotka olivat yhteydessä amfiteaterin kanssa, semmoinen ääni joka vielä enemmän kammotti kaikkia, jotka sen kuulivat, sillä se oli hirveämpi kuin mitä tähän asti oli kuultu. Se oli tuskan ääni — elävien luontokappalten huuto, jotka olivat jätetyt sinne suljettuina surmaansa kohtaamaan — amfiteaterin petojen huuto. Oli jotakin melkein inhimillistä tässä huikeassa, toivottomassa pelon voivotuksessa. Leijonan syvä ärjynä kaikkui yli kaikkien muitten huutojen, mutta se ei ollut enää hänen majesteetillisen vihansa uljas ärjynä, se ei ollut enään eläinten ylpeän kuninkaan ääni. Kahuu oli poistanut kaikki hänen äänensä uhkaavat sävelet ja tulen läheneminen oli tehnyt hänen vankan sydämensä yhtä araksi, kuin pelokkaan jäniksen. Leijonan ärjynä kuului niinkuin parku, kun se nousi ja tuuli kantoi sen ihmisten kuuluvillen — epätoivon parku — huuto taivaasen sen hengen puolesta, jonka Luoja oli luonut. Kesken leijonan ärjynää kuului tiikerin ulvina ja hyenan räykynä; mutta kaikki näitten äänien julmuus oli lieventynyt tänä pelon ja hirmun hetkenä ja näitten parkujen jylinässä oli jotakin sydäntä särkevää, joka saatti ihmiset vapisemaan ja pakoitti

heidän hetkeksi kääntymään pois omista suruistaan ja kauhuistaan petojen tuskan puoleen.

Täällä, jossa liekit kilpailivat ja ajoivat toinen toistansa rakennuksen korkean kaaritetun kyljen yli, täällä, josta ihmiset olivat paenneet ja jossa ainoa elo, joka oli jäänyt, kuultiin, vaan ei nähty, eläimen kuva äkkiä ilmestyi niille, joitten oli tilaisuus katsella tätä paikkaa, kuva, jossa ihmiset näkivät sen luonnon vaikutuksen, joka tekee kaikki ihmiset sukulaiseksi; mutta tässä luonto ilmaisi voimansa emäleijonan sydämessä. Kuinka tämä leijona pääsi kopistaan, sitä ei kukaan nähnyt. Kukaties kuumuus oli paahtanut puuaineet, että hän särki ne; kenties hän oli vimmassaan murtautunut seinän; seinä ehkä oli palanut ja hän oli syöksähtänyt liekkien läpi, tehden sitä ei itsensä vaan pentunsa tähden, jota hän kantoi suussansa, pitäen sitä ylöspäin ja tahtoen voimakkaassa äidin rakkaudessaan panna itsensä kaikkien vaarojen alttiiksi pentunsa vuoksi. Hän näytti tuota hätää tulevan esiin keskeltä valkeata ja savua, kunnes hän saapui rakennuksen äärimmäiseen päähän ja siellä hän seisoi, yhä pitäen pentuansa, milloin tuijotellen likeneviä liekkejä, milloin katsellen ympärilleen havaitakseen jotakin muuta paon mahdollisuutta. Noin kolmenkymmenen jalan päässä seisoi jonkunlainen portiko, yhden basilikan etupuoli, ja tämä oli ainoa rakennus, joka oli lähellä. Tähän leijona loi silmänsä, kääntyi usein liekkejä katsomaan ja tuosta takaisin portikoa päin. Basilikan sivu oli lähinnä ja sen kaltava katto oli ainoa paikka, joka tarjosi jalansijaa. Amfiteaterin ja basilikan välillä oli seitsemänkymmenen jalan syväne ja tämän pohjassa kova kivikatu.

Lähenemistään lähenivät liekit ja emän sydämen tuska havaittiin tässä pedossa, kun hän matalalla, raskaalla vaikeromisella näki tulen tuottaman kuoleman uhkaavan. Liekit näyttivät jo ympäröivän häntä ja savupilviä tuoksui alas, toisinaan kätkien häntä näkyvistä. Viimein, kun yksi pilvi, joka oli peittänyt häntä tavallista kauemmin, hajosi, leijona ei enää näyttänyt epäilevän. Juosten taaksepäin saadakseen huippausta varten riittävää alaa, hän töyttäsi eteenpäin ja hyppäsi suoraan portikoa kohden.

Jos leijona olisi ollut yksinään ja virkeä voimiltansa, olisi kukaties harppaus häneltä onnistunut ja hän olisi päässyt kumminkin ajaksi turvaan. Mutta hän oli uupunut edellisistä vaivoistaan ja tuli oli jo kärventänyt häntä. Paitsi sitä hän piti pentuansa suussaan ja hänen tästä enentynyt painonsa voitti hänen. Näin ollen hänen etukämmenensä iskivät kiinni portikon kaltavan katon reunaan, hän tarttui siihen rajusti terävillä kynsillään ja ponnisti hirveästi voimiansa hinatakseen itseään ylös. Hän koetti saada jotakin jalansijaa takakämmentään, mutta ei ollut mitään. Tämmöisen tilan kauheata vaivaa oli mahdoton kauan kestää. Vähitellen hänen ponnistuksensa heikkonivat. Kun hän vihdoinkin havaitsi, että hän oli putoamaisillaan, hän vielä kerran väinästi väkeänsä. Kooten kaikki voimansa, hän näytti heittävänsä itsensä ylöspäin. Turhaan. Hän vaipui takaisin. Hänen jäsenensä menivät hermottomaksi. Hänen kyntensä heltisivät siitä paikasta, josta ne olivat pitäneet kiinni. Seuraavana silmänräpäyksenä musta haamu putosi ja emä ja poika makasivat hengettömänä möhkänä kivikadulla.

Kaikkein julkisten rakennusten hoitajat olivat paenneet ja jättäneet jälkeensä kaikki niitten asukkaat. Nämät asukkaat eivät olleet ainoastaan kesyttömiä petoja. Niitä oli inhimillisiäkin olentoja. Vanginvartiat olivat luopuneet vankihuoneista ja vieneet muassaan taikka heittäneet pois avaimet. Jollei väentunko kadulla olisi ollut niin suunnaton, he olisivat yrittäneet jotakin pelastaakseen noita ihmisraukkoja, joitten parkuna kuului samojen seinien takaa, joitten yli liekit uhaten liehuivat. He olisivat särkeneet ovet ja vapauttaneet suljetut vangit verrattoman surkeasta kohtalosta. Mutta kansa oli pelosta saamaton. Heissä oli vaan yksi ajatus ja tämä oli oma pelastus.

Roman iso vankihuone siaitsi aivan vastapäätä tulta, ja toisena päivänä, kun valkea lähenei, se vähitellen ympäröitsi tätä. Kappaleen aikaa sen tukevat kivimuurit vastustivat palon leviämistä, mutta lopulta yltympäri vallitseva kova kuumuus osotti täälläkin vaikutustansa. Ulkopuoliset ovet syttyivät ensiksi ja sitten tiilikaton ruotehisto.

Alussa eivät asukkaat tietäneet mitään siitä vaarasta, joka uhkasi heitä, mutta vähän ajan päästä raukaiseva vari ilma täytti heidän pelolla ja punainen valo, joka välähteli koppien ikkunoista, ilmoitti heille tulossa olevan tuhon. Isolla äänellä huudettiin vanginvartioita; mutta ei ollut mitään vanginvartioita, jotka olisivat vastanneet heille. Nyt nousi toisiinsa sekaantuneina parkuna ja kiroukset ja voivotukset ja rukoukset. Vangit näkivät hirveän vaaran ja vimmassaan he heittäisivät vankihuoneen ovia vastaan. Turhaan: valo tuli kirkkaammaksi, kuumuus kovemmaksi ja vaara likemmäksi. Eräässä isossa huoneessa oli monta sataa vankia suljettuna ja tässä tuli esiin kamalimpia seikkoja. Ikkunoina oli kaidat, ainoastaan muutaman tuuman suuruiset aukot, joihin rautaristikko oli sovitettu kovaan kivimuriin. Ne olivat lisäksi kymmenen jalkaa korkealla permannosta. Ovet olivat raudasta, kaksinkertaiset ja rautakangilla vahvistetut. Ei ollut vähintäkään pakenemisen toivoa. Tässä huoneessa vangit ensiksi saivat tietoa vaarastansa ja tämä sanoma kävi suusta suuhun, kunnes kaikki sen tunsivat. Ensiksi pelko tyrmistytti heitä; näytti siltä kuin jokainen olisi ollut maahan kiinni kasvanut. He katselivat toisiaan, tuska silmissä ja nyt kaitoja ikkunoita, joitten läpi, vaikka ei niissä olisikaan ollut mitään rautaristikkoa, ei kenkään voinut tunkea; ja sitten noita lujia rauta-ovia, joita ei mikään ihmisvoima saanut sialtansa siirtymään. He tiesivät, että liekit paraikaa saarsivat heitä; he tiesivät, että

vanginvartiat olivat paenneet; he tiesivät asian todellisen laidan.

Ensi huumetta seurasi vimmapäisyys. Mitkä syöksähtivät ovia vastaan, mitkä hyppäsivät seiniä ylös ja koettivat kaapata kiinni ikkunain ristikkoon. Yhdessä paikassa muutamat nousivat toistensa olkapäille ja koettivat irroittaa niitä jykeitä kiviä, joihin ikkunat olivat koverretut. Mutta heidän heikot ponnistuksensa olivat varsin turhat. Roman rakennukset olivat aina tihkeät laadultaan. Kivet olivat aina summattoman suuria harkkoja ja tässä vankihuoneessa ne olivat mitä kookkaimpia. Jokainen yritys, joka tarkoitti niitten irti kiskomista, oli suoraan tyhjä. Tämän vangit pian ymmärsivät, mutta yhtä kaikki he koettivat liikuttaa niitä, hakien vähempiä kiviä, jotka eivät vastustaisi heidän ponnistuksiansa.

Mutta ovet ja ikkunat olivat yhtä järkähtämättömät. Heidän ylitsensä kävi holvikas tihkeäkivinen katto; heidän allaan oli kivitetty lattia. Muutamat vangit repivät ylös kiviliuskoja, joilla lattia oli peitetty, mutta tapasivat niitten alta vaan suuria, yksinkertaisesti hakattuja travertini-möhkäleitä.

Tällä välin liekit lähestyivät ja kuumuus kävi ankarammaksi, siksi kuin ei enää halattu niin suuresti pakoa kuin ilmaa ja hengenvedäntää. Ne, jotka olivat enimmän ponnistaneet voimiansa, uupuivat ensiksi ja kaatuivat huohottaen lattialle; toiset pyrkivät ikkunoihin, mutta havaitsivat, että ilma ulkona oli kuumempi kuin sisällä. Viimein epätoivo tuli, ja kaikki seisoivat tuijottaen punaista valoa, joka leimahti ikkunoista, ja vartoivat tylysti ja tuimasti kuolemaa.

Niissä kopeissa, joihin yksityisiä vankeja oli suljettu, joka yksityinen teki, mitä nuot toiset olivat tehneet ja pyrki samalla rajulla tavalla pakenemaan ovien ja ikkunain kautta, mutta yhtä turhaan. Roma ei ollut rakentanut semmoista vankihuonetta, jota kävi hajottaminen.

Nyt koko rakennus näytti hehkuvan siitä kovasta kuumuudesta, joka lähti ympäröivistä palavista kartanoista ja katto paloi ja luhistui, saattaen tulen sen alla oleville kiville ja rautaristikot muuttuivat tulipunaiseksi. Muutamien rautaristikkojen takaa ilmestyi hirveät kasvot — tuskan kasvot, joitten juonteita kipu oli vääristellyt ja joitten hiukset olivat tulesa hellinneet ja käheät äänet yhä huusivat apua kauan aikaa siitä, kuin kaikki avun toivo oli kadonnut.

Nyt kuului kirouksia, katkeria ja synkkiä, keisaria, kansaa, valtakuntaa ja jumalia vastaan.

Vihdoin liekit hyökkäsivät kaikkialle, ja vaiennut vankihuone näytti ainoastaan muurejansa, jotka hohtivat tulipunaisina keskellä paloa.

Näin toinen päivä kului iltaan ja yö oli kamalampi kuin päivä. Tuli oli päässyt täyteen valtaan. Se oli laajennut kaikille ilmoille ja liikkui eteenpäin aavaa rataa myöten, joka oli yhtä aava kuin kaupunki itse, jotta ihmiset, kun he näkivät sen, päättivät, että koko Roma oli perikatoon tuomittu. Yksi seikka vaan voi pelastaa sen — tuulen kääntyminen taikka ankara sade.

Mutta ei mitään sadetta tullut eikä tuuli kääntynyt ja koko yön valkea levisi kartanoitten ja aatelisten linnojen ja jumalien temppelien ylitse.

Koko tämän ajan keisari oli ollut Antiumissa, mutta kun kolmas päivä tuli, hän palasi Romaan. Tähän aikaan oli tuli liikennyt keisarillisen linnan puutarhoja ja uhkasi tulvilla kaikkien puitten ja kasvien yli ja hävittää itse linnankin. Lähellä linnaa olivat Maecenaan puutarhat ja näitten molempain välillä oli rakennus, joka oli yhteydessä kummankin kanssa ja tämä rakennus oli jo joutunut tulen saaliiksi. Maecenaan puutarhoissa seisoi linna, jonka torni tarjosi avaraa näkö-alaa. Tähän torniin Nero lähti ja nousten siihen hän katsoi ympärilleen.

Kolme päivää tuli oli riehunut ja jo oli ylen suuri osa kaupunkia kukistunut. Tempelit, tornit, muistopatsaat, menneitten aikojen pyhät jäännökset, vanhojen voittojen tunnusmerkit olivat hävinneet niinkuin yhteisen kansan kartanotkin. Kauas kaupungin ylitse, sen äärimmäisistä rajoista tähän rakennukseen asti, joka oli keisarillisen linnan ja näitten puutarhojen välillä, tuhotyö oli ulottunut. Nero oli saapunut sinne hämyssä, joko siitä syystä, ettei hän voinut tulla ennen, tai taikka mikä on todennäköisempi, siitä, että hän tahtoi nähdä tulen teaterillisen vaikutuksen. Hänen oli nyt tarjonansa, mitä hän niin suuresti halasi. Liekit loistivat kirkkaasti keskellä pimeyttä, ammahtivat rajusti ylös ja vierivät niitten kartanoitten ylitse, jotka tähän saakka olivat jääneet koskematta, löytäen uutta elatusta joka pysäyspaikassaan ja sillä itseään raviten. Nuot komeat rakennukset, jotka Romassa nousivat korkeammalle kuin muissa kaupungeissa, saattivat pääkaupungin tulipalot mahtavammaksi kuin missään muualla. Tämän näköalan kauheus enentyi siitä, että kaupunki epätasaisena milloin laskeusi laaksoihin, milloin kohosi kunnaille. Siitä paikasta, jossa Nero seiso, hänen sopi nähdä kaikki parhaimmalla tavalla. Oli ikäänkuin tulta kuohuva meri, jossa liekki-aallot ja savu sekaisin vyöryivät yhä eteenpäin ja puhkesivat niihin korkeampiin paikkoihin, jotka saartenkaltaisina nousivat keskeltä. Nämät korkeammat paikat eivät kuitenkaan välttyneet valkean käsistä, sillä tuli kohahti ylös ja kulkien kartanosta kartanoon, linnasta linnaan ja temppelistä temppeliin, peitti kaikki, kunnes kaikki hehkui yhtä väkevästi. Koko taivas aimotti ja kun tuuli vielä kävi vähentymättömällä voimalla, tämä työnsi

pohjaiseen päin summattoman suuren kuumen tuhkavirran, jossa yksityiset kappaleet olivat niin isot, että ne näyttivät hiiltyneiltä hirsiltä — kaikki nämät ajelivat ohitse herkeämättä ja kipinä-kuuroja yhä laski maahan ja suuri tuhka- ja porotulva vierähti edelleen monta, monta penikulmaa, kunnes Etrurian kylien kadut peittyivät Roman vaipuvalla pölyllä. Nero seiso ilostuneena, suuresti ihmetellen. Pari kolme ystävää oli hänen kanssaan, joista etevimmät olivat Tigellinus ja Petronius.

"Maksoi vaivan tulla penikulman määriä katsomaan", hän huudahti.

"Tämä on näky, jota ei saa koskaan enää nähdä — semmoinen näky, jota sopii katsoa ja sitten kuolla."

Tämmöisillä huudahduksilla Nero tuon tuostakin keskeytti äänettömyyden ja seiso liikahtamatta monta tuntia. Viimein hän purskahti itkuun.

"Mikä komeus!" hän huusi. "Minä olen voitettu. Minä tunnen todellisen ylevyyden värähdykset. Kyyneleni kummastuttanevat teitä, ystäväni. Minä itken, sillä minä tiedän, etten saa koskaan enää nähdä mitään tämänkaltaista."

Hänen ystävänsä kiirehtivät lohduttamaan häntä. Tigellinus vakuutti hänelle, että hänen oli tilaisuus nähdä tulipaloja kaikissa maailman kaupungeissa, jos hän tahtoi.

"Voi", lausui Nero halveksien, "sinä unhotat, ettei ole kuin yksi Roma."

"No, käyhän Roma uudestaan polttaminen."

"Tuskinpa sopisi tehdä sitä liian usein", sanoi Nero, jossa joku parempi tunne äkkiä välähti esiin.

"Sinä olet Roman hallitsia ja maailman", lausui Tigellinus; "sinun tarvitsee vaan sanoa ja se on tehty."

"Se on totta", vastasi Nero; ja hän vaipui hiljaiseen mietintöön. Viimein hän kääntyi pois.

"Tulkaat", hän lausui, "käykäämme puutarhoihini, teateriin, ja minä laulan teille siellä runoelmani Trojan palosta. Te ihmettelette varmaan, kun näette, kuinka se soveltuu tähän."

He astuivat alas ja hevosilleen noustuaan ratsastivat pois. Vatikanon puutarhat olivat Tiberin toisella puolella, ja kun lähti sinne, täytyi kulkea pitkin useita katuja, jotka kuuluivat palaneesen kaupungin osaan. Nero oli ihastuksissaan. Hän katseli tarkkaan suitsevia raunioita ja sanoi hymyillen, että häntä haluttaisi tietää, kuinka monta asukasta oli jäänyt niitten alle. "Se on tyhmä lause", hän sanoi, "jonka tuo runoilia laskee:

"Mun kuoltuani, maailma tulee hukkukoon."

"Minä puolestani muuttaisin säkeen, ja teenkin sen:

"Mun eläissäin, maailma tulee hukkukoon."

"Eikö muutokseni ole hyvä?"

"Runoilia olisi varmaan kirjoittanut sen niinkuin sinä ehdottelet", sanoi Tigellinus, "jos hän olisi nähnyt tämän näyn."

Puutarhoihin päästyänsä Nero meni teateriin, pani päälleen teateripukunsa, astui näkymölle, viritti lyyransa ja lauloi runoelman, jonka hän oli sepittänyt. Hänen kuunteliensa osottivat hänelle sitä mieltymystä, jota todelliset hovimiehet aina ovat valmiit esiin tuomaan; milloin kuunnellen ilmeisessä ihastuksessa, milloin näyttäen pelon hallussa olevan ja taas laulun lopulla remahtaen hillittömiin kädentaputuksiin.

Teaterin seinät olivat matalat ja näkymöltä, joka oli kaupunkia päin, saatti helposti laettoman kehän ylitse nähdä valkean. Nero tavoitti semmoisen käytöstä, joka on innostuksissa ja melkein riivoksissa edessä olevan näyn tähden. Omasta itserakkaudestansa ja kuunteliain suosio-osuksista viehättyneenä hän lauloi useat erät runoelmansa, joka kerta ruveten yhä hurjemmasti elehtimään ja taukosi vasta, kun väsymys häntä pakoitti. Hän olisi jatkanut aamuun asti, ellei Tigellinus olisi taitavasti muistuttanut häntä, että laulaminen yö-ilmassa kenties voitaisi hänen ääntänsä ja kehoittanut häntä säästämään luonnonlahjojansa, että hän toisten laulaisi tämän runoelman uudestaan heille.

Näin katseli Roman palaessa Roman valtias ja hallitsia sen tuskaa, pitäen sitä vaan kauneudentuntonsa tyydykkeenä eikä ollenkaan apua ja sääliä ansaitsevana onnettomuutena.

Mutta onnettomuus oli niin kauhea, että vihdoinkin kärsivän kansan huudot tunkeusivat Neronkin

korviin ja vaativat huomiota.

Sillä suuria ihmisparvia oli jo kokoontunut aukeammille paikoille taikka syrjäisemmille kaduille — kodittomina ja toimeettomina — laiha, ryysyinen, hurjanrohkea joukko — tuima, kostonhimoinen — katsoen ympärilleen havaitaksensa jotakuta, jota sopisi kaikista näistä syyttää ja rangaista. Äkillisessä paossaan he eivät olleet ottaneet mukaansa mitään taikka vaan vähän. Kaikki tavalliset askareet olivat jääneet kesken, niin etteivät he voineet ansaita mitään ja nälkä katsoa tuijotti heitä kasvoihin. Ruuan puute oli jo ajanut heidän murtamaan auki yhteiset vara-aitat ja viemään mitä hyvänsä löysivät. Näin alettuansa he kääntyivät pahempiin liikatoihin; suuret joukot kuljeksivat pitkin katuja, karkoittaen perheitä pois heidän kartanoistaan ja ryöstäen mitä ruoka-aineita niissä tavattiin. Yleinen laittomuus vallitsi ja meteleitä ja ryöväyksiä ja murhiakin tapahtui kosolta. Paikottain tulenpania-joukkoja kävi ympäri, pistäen kartanoita tuleen ja torjuen puolestaan kaikkia, jotka koettivat estää heitä, ilmoittaen että he tekivät työnsä Neron käskystä ja uhaten surmata kaikki, jotka heitä häiritsivät.

Vähitellen aljettiin yleisesti hokea, että Nero oli tehnyt kaikki. Kansa tiesi hänen kunniattomuutensa eikä mitään ilkityötä katsottu hänelle halvaksi. Ennen pitkää tuskin löytyi ainoatakaan ihmistä Romassa, jok'ei uskonut, että tulipalo oli Neron toimeen panema.

Ei ole epäilemistäkään, että hurjistunut kansa olisi kostanut sille, jota se luuli syypääksi tähän onnettomuuteen, jollei tämä olisi muutamilla ajanmukaisilla hyvillä teoilla lepyttänyt sen vihaa. Nero oli saanut vihiä siitä, mitä hänestä puhuttiin. Kaikista hänen mielihaluistaan oli kansan suosion pyyntö mitä voimakkaimpia. Hän tahtoi, että rahvas ihmettelisi häntä. Hän ei huolinut niin paljon korkeammista kansaluokista; hän tyytyi siihen, että nämät vaan pelkäsivät häntä. Mutta rahvaan ja sotamiesten ystävyyttä hän tavoitti.

Kesken tätä yleistä hätää hän sentähden astui esiin ja pani paljon voimia liikkeelle sen lieventämiseksi. Hän avasi kansalle Marsin tanteren, Agrippan tilat ja rakennukset ja myöskin omat keisarilliset puutarhansa. Näitten ääretön laajuus antoi suurille joukoille mukavan asuntopaikan ja suojan. Paitsi tätä hän lähetti Ostiasta noutamaan huonekaluja ja kaikenlaisia työ-aseita. Viljan hinta alennettiin varsin huokeaksi ja kaikin tavoin puuhattiin, että yleinen onnettomuus mitä joutuisimmalla tavalla helpoitettaisiin.

Mutta sillä välin kuin näin voimia ponnisteltiin, valkea yhä liikkui edelleen. Yö tuli taas — neljäs näistä kauhun öistä — ja hävityksen linja piteni ja leveni niinkuin ennen ja vierä vakaasti eteenpäin elävänä jaksena.

Kaksi kolmatta osaa kaupungista oli nyt hukkunut ja ihmiset odottivat loppu-osankin täydellistä ja kokonaista hävitystä. Oli sama avuttomuuden ja epätoivon tunto, se vaan, että ihmiset olivat tottuneet kohtaloonsa ja niissä osissa, jotka olivat ensi päivänä palaneet, löytyi jo monta, jotka kaivoivat kartanoittensa raunioita valmistaakseen sijaa uusille rakennuksille.

Lopulta päästiin niin pitkälle, että ajateltiin, jotta nyt sopisi tehdä jotakin myös jällelle jääneen kaupungin pelastukseksi. Niin pitkältä kuin kartanoita löytyi, niitten täytyi palaa; mutta jos valkea tulisi semmoiseen paikkaan, jossa se ei kohtaisi kartanoita, sen täytyi siihen pysähtyä. Se apukeino tulta vastaan, joka johtui ihmisten mieleen, oli se, että hajotettaisiin ne rakennukset, jotka olivat tulen alla ja niin tavoin ne elatus-aineet, joista se kostui, siltä riistettäisiin.

Vähitellen tämä ajatus levisi mielestä mieleen, eikä kenkään tietänyt mistä se oli saanut alkunsa, kunnes sotaväen upseerit näkivät, että siitä jotakin hyötyä olisi. Viidentenä päivänä, kun tuli oli kovimmillaan, ruvettiin taistelemaan sitä vastaan. Suuria ihmisjoukkoja koottiin ja pantiin purkamistyöhön. Kaikki kaupungin sotamiehet kutsuttiin kokoon ja he toimittivat etevimmän osan työstä. Muurinsärkiä jyskytti monen korkean asunnon seinää, ja soturit sotaretkiensä kokemuksella osottivat itsensä yhtä kykeneviksi kukistamaan Roman kartanoita kuin piiritettyjen kaupunkien muureja. Osto-kuja viitotettiin liekkien pidättämiseksi ja tällä osto-kujalla kaikki, millä vaan oli rakennuksen muoto, maahan masennettiin.

Se tavattoman suuri joukko, joka tässä teki työtä, saatti pian voimansa näkyviin. Pitkin koko linjaa, joka näin oli hävitettäväksi merkitty, ihmisparvet reutoivat muurinsärkiällä ja kirveellä ja vipusimella, raunioksi tasottaen kaikki, kartanot ja pyhät temppelit ja komeat pylväskäytävät. Niin ankara tämä työ oli, että noin neljänä kolmatta tuntina kaikki oli päätetty. He alkoivat viidennen päivän keksivaiheilla ja tekivät työtä koko yön, muuttaen aina toisia toisten sijaan, puoliväliin kuudetta päivää.

Kuudentena päivänä liekit ehtivät aukeaan lomapaikkaan eivätkä päässeet edemmäksi. Tuskaantuneitten katseliain mielestä näytti siltä kuin tämä tuli olisi ollut elävä olento, kun se raivosi pitkin puolustuslinjaa, joka oli asetettu sitä vastaan, sillä se heitti ulos haarovat liekkikätensä, pysyen itse kiinni hirsissä ja hävitetyissä puu-aineissa, ja koettaen hiipiä esiin kukistettujen kartanoitten

jännösten välitse. Mutta salpa autti ja Romalaiset näkivät viimein, että osa kaupungista oli pelastettu.

Ei kuitenkaan vielä oltu täyteen turvaan päästy. Salvan toisella puolella tuli hehkui. Se ei enää sujauttanut liekkejensä ilmaan, vaan pysyi alallansa, mutta tuimana, kavalana ja ankarana kuumuudessaan, kiukkuisena vihollisena, yhä uhkaavana ja yhä pelottavana. Suuri ihmispaljous seisoi vartioimassa ja kun yö tuli, pidettiin vielä tarkempaa vahtia ja pitkät ihmisjonot asetettiin, joitten tuli noutaa vettä lähimmäisistä lähteistä sammuttaakseen äkillistä syttymistä.

Liekit olivat hillityt Esqvilinon juurella. Toisella puolella seisoi Labeon kartano, kunnaan rinteiltä katson yli koko valkean. Tästä kartanosta olivat asukkaat yöt päivät tähystelleet palon leviämistä. Labeo ei ollut joutilaana. Hän oli auttanut onnettomia ja antanut turvaa ja ravintoa heille. Hän oli myöskin johdattanut työmiehiä viime päivänä ja yönä. Niitten joukossa, jotka pitivät vahtia tänä yönä, oli Galdus, jonka Labeo oli lähettänyt sinne tätä tarkoitusta varten; ja kaikki muut kartanon palveliat olivat myöskin siellä.

Cineas oli osottanut itsensä yhtä toimeliaaksi kuin kukaan muu yleisessä onnettomuudessa. Hän oli käynyt ympäri hakien niitten kuljeksivien lasten vanhempia, joita kadut olivat täynnä ja jaellen ruokavaroja avuttomille. Hän oli kääntynyt Neron puoleen saadakseen lupaa toimittaa tämän käskyjä ja Nero oli hymyillen suostunut siihen, sanoen ettei hän voinut nähdä mitään filosofille soveliaampaa, koska se oli käyttöpuolinen ponnistus, joka tarkoitti *summum bonum'ia*. Cineas oli sen vuoksi käynyt Ostiassa ja muissa naapuri-kaupungeissa ja hänen puuhansa vaikuttivat suuresti yleisen hädän lieventämiseen. Tänä yönä hän oli poissa tavallisissa toimituksissaan.

Kovin väsyneenä liiallisista vaivoistaan pani Labeo maata. Kaikki näytti turvalliselta ja hän toivoi makeata unta. Helenakin, joka oli tuskaantumaan asti saanut kokea yleistä häiriötä, kävi pelotonna nukkumaan. Ensikerran he monen päivän ja yön takaa valmistivat itsensä yhden yön lepoa nauttimaan ja vetäytyivät huoneisinsa, tietämättä mikä heitä oli herättävä.

Kaikki palveliat olivat pois-lähetetyt paitsi yksi taikka kaksi, jotka olivat jääneet kartanoon. Nämät olivat yhtä uupuneet kuin kaikki muut. Markus tavallisesti makasi vähäisen erinensä vanhemmistaan ja Galdus lepäsi aina läheisessä huoneessa. Kaksi nais-palveliata makasi samassa huoneessa kuin Markus.

Näin Labeo ja koko hänen perheensä antausivat syvään uneen — uneen, jonka väsymys oli tehnyt raskaammaksi, ja turvallisuuden tunto tyveneksi.

Mutta sillä välin kuin he nukkuivat, vihollinen oli hiipinyt salvan ylitse; kuinka, ei kukaan tietänyt; mistä, ei kenkään voinut sanoa.

Mutta hän tuli — äkillisenä, rajuna, kauheana.

Tuota pikaa oli Labeon kartano ilmitulella ja leimusi kirkaasti, synnyttäen uutta säikähystä niitten mielessä, jotka olivat jokseenkin tointuneet hämmästyksestään. Avarat portikot, korkeat balkonit ja pitkät galleriat päästivät alttiisti eteenpäin nuot ahmivat liekit, jotka nyt riehuivat uutta hävitystä aloittaen.

Sydänyönä äkillinen huuto Helenan huulilta herätti Labeon. Hän kavahti ylös. Kaikki oli tulella. Hänen ensimmäinen ajatuksensa oli hänen poikansa. Hän syöksähti ulos huoneestaan siihen paikkaan, jossa Markus nukkui, mutta lieri olivat hänen edessään ja karkoittivat hänen takaisin. Helenan huudot käänsivät hänen huomionsa toisaalle. Helena oli mennyt hermottomaksi pelosta.

Labeo otti hänen syliinsä ja riensi salin kautta ulos toista suuntaa, sillä välin kuin liekit toiselta puolelta tunkeusivat sisään ovien kautta, ja pääsi viimein taivasalle.

Helena ei ajatellut muuta kuin Markoa. Hän huusi tämän nimeä haikealla äänellä. Labeo laski hänen alas, mutta hän ryntäsi hurjasti takaisin rakennukseen ja seisoi liekeiltä ehkäistynä, yhä huutaen poikaansa.

Labeo oli mennyt mieleltään niinkuin Helenakin.

Hän katsoi ympärilleen havaitakseen, oliko hänen poikansa sattumalta päässyt pakenemaan. Hän ei nähnyt ketään. Hän katseli sen huoneen ikkunaa päin, jossa Markus tavallisesti oleskeli. Liekit ympäröivät sitä kokonaan; pikkuinen hetki vaan, ja kaikki oli ohitse.

Vaan kuitenkin, mitä hän voi tehdä? Rakennus kohosi hänen edessään, korkeat pylväskäytävät ympärillään. Ei ollut mitään keinoa, jolla hän voi päästä poikansa huoneeseen. Hän tarttui yhteen pylvääseen ja yritti kiipeemään sitä ylös, mutta hän ei kyennyt mihinkään. Epätoivossaan hän nosti päätänsä ylöspäin ja kirosi jumalia.

Helena töyttäsi ulos liekkien peräyttämänä ja nähden puolisonsa epätoivon, hän kaatui maahan

tainnoksiin.

Mutta nyt ilmestyi näky, joka saatti Labeon melkein mielettömäksi.

Keskellä liekkejä, jotka kohottivat aaltoilevia päitänsä ylös kattoa kohden, semmoisella paikalla, jota tuli uhkasi, mutta ei vielä ollut koskenut — kaunis, hinterä haamu äkkiä ilmestyi, liikkuen edelleen niinkuin kummitus, jota kummaltakin puolelta lähestyvä tuli ympäröitsi — yksi poika — joka astui eteenpäin aivan katon äärelle.

Se oli Markus.

Hän seisoivat levollisena ja katseli alas. Mutta syvyys oli liian suuri. Alas kiipeeminen oli mahdoton; alas hyppääminen kuolema.

Nyt hän kääntyi ja katseli liekkejä.

Labeo vaikeroitsi tuskissaan. Kerta toisensa perästä hän tarttui pitkään pylvääsen ja kapusi ylös, mutta ei jaksanut mitään.

Markus seisoivat ja silmäili liekkejä ympärillensä. Hänen kasvonsa ilmaisivat tyyneyttä ja pelottomuutta. Hän ei vavissut, vaan laski käsivartensa ristiin ja katsoi vakaasti ja väistämättä kuolemaa kasvoihin.

Hurja valitus nousi toivottoman isän särkyneestä sydäimestä.

"Voi, minun poikani!"

Rakkauden ja epätoivon tuska, joka ilmestyi tässä huudossa, havautti Markoa. Hän katsoivat alas. Hän näki isänsä. Suruisesti hymyillen hän viittasi pienoisella kädellään.

"Jää hyvästi, isä!"

Haikeamman surun kipu viilsi Labeon sydäntä. Tämäkö se arka lapsi oli, jota amfiteaterissa kauhistutti! Isä ymmärsi nyt hänen ja tiesi tuon tyvenen katsannon merkityksen.

Mutta tätä oli mahdoton kestää.

Labeo huusi taas rakkauden ja epätoivon sanoja. Hän käski poikansa heittäytyä alas syliinsä.

Markus katsoivat alas ja pudisti päätänsä, samoin kuin ennen suruisesti hymyillen.

"Jää hyvästi, isä. Älä itke. Me yhdyimme jälleen."

Hänen äänessään ilmestyi kummallinen luottamus, joka uudestaan viilsi Labeon sydäntä.

Hän hyökkäsi eteenpäin; hän lyödi kamahutti vimmassaan kivipylväitä; hän iski päätänsä niitä vastaan.

Mutta nyt kuului jalkain astunta ja nopeana kuin tuulispää yksi mies riensi ohitse siihen paikkaan, johon portiko loppui. Täällä yhdessä kohden esiin pistävä korniisi päättyi eikä mitään ulottunut sen ylipuolelle. Mies tunsu paikan, sillä hän ei pysähtynyt katsomaan. Se oli Galdus.

Heittäen kätensä pylvään ympärille, hän kiipesi joutuin ylös aivan korkealle ja sitten tarttuen balkonin rintavastimeen, hän livitti itsensä sen paikan ylitse, jossa ei ollut mitään korniisia. Oli vielä toinenkin portiko, toinen kerros ja tätä ylös Britannialainen kapusi yhtä kerkeästi ja vikkellästi kuin asken.

Labeo, jota jalkain kopina oli vävähyttänyt, oli tuskin koonnut mielensä, ennenkuin hän näki Galdon ylimmäisen portikon katolla ja aivan lähellä Markoa.

Hänen sydäntänsä tykytti hirveästi. Turva näytti olevan tarjona hänen pojalleen, mutta mikä vaara oli vielä hänen edessään?

Kuinka Britannialainen pääsisi takaisin alas?

Liekit olivat jo lähellä Markoa. Hän seisoivat katolla, joka kohosi vain kymmenen jalkaa korkealla toisesta portikosta. Galdus käski hänen hypätä alas. Markus totteli kohta ja Britannialainen vastaan-otti hänen syliinsä.

Mutta kaikki oli liekinä heidän ympärillään. Galdus oli syössyt niitten läpitse päästäkseen pojan luo. Hänen täytyi taas syöstä niitten läpitse päästäkseen takaisin.

Mutta Britannialainen oli tuumansa tuumannut; ja paitsi muuta, etteivät liekit saisi vioittaa hiuskarvaakaan tältä pojalta.

Seisoen siellä hän tempasi tunikansa yltään ja kääri sen kiireesti pojan ympäri, että se verhosi hänen päätänsä kokonaan. Sitten hän otti nahkavyön, jota hän tavallisesti piti uumillaan ja sitoi tällä Markon kiinni selkäänsä. Nyt hän antoi pojan kietoa käsivartensa kaulansa ympärille ja käskien hänen pitää lujasti kiinni, hän hankki paluumatkalle.

Liekit olivat jo peittäneet sen paikan, josta hän oli vastikään tullut, vaikka vaan tuokio oli kulunut. Mutta Galdus ei silmänräpäystääkään epäillyt.

Hän juoksi keskelle liekkejä. Kärventyneenä ja poltettuna hän tuli esiin siinä portikon kulmassa, jota ylöspäin hän oli viimeiseksi kiivennyt. Silmänräpäys vielä ja hän oli jo heittänyt itsensä korniisin alipuolelle ja käsin jaloin kavuten alkoi laskeuta alaspäin.

Toisen jäsenet eivät olisi kestäneet tätä vaivaa; vaan metsä-elämässään Galdus oli oppinut kiipeemään puita, jyrkäniteitä ja valtameren kallioin huimaavia huippuja. Hänen hermonsensa olivat kuin rauta ja hänen suonensa lujat. Hermojen ja suonten viimeistä voimaa nyt kysyttiin, eivätkä ne tässä koetuksessa hänestä vilpistyneet.

Yhä alemmaksi, yhä likemmäksi tuli Galdus, tuoden poikaa tuolla alhaalla tuskissaan odottavan isän luo. Vihdoin hän kapusi alemman portikon pylvästä alaspäin; hänen jalkansa koskivat maata; hän seiso i kalliin taakkoinensa Labeon edessä.

Labeo ei lausunut sanaakaan. Vapisevin käsin hän tarttui poikaansa, istahti maahan ja pusersi häntä sydäntänsä vastaan. Tuossa valloitti hänen voimakas tunteitten kuohu; ja painaen päätänsä alaspäin vakava Romalainen notkistui lapsensa yli ja itki, ikäänkuin olisi hän itse ollut lapsi.

"Isä", lausui Markus, "minä olisin kuollut niinkuin Romalainen; minä en pelännyt yhtään."

Labeo likisti poikaa lähemmäksi sydäntänsä.

Mutta samalla toinen asia veti hänen huomiotansa puoleensa.

Galdus oli seisonut liikahtamatta ja raskaasti hengittäen.

Voitonriemu, joka kuvautui hänen kasvoissaan, ei saanut sitä tuskaa kokonaan salatuksi, jota hän kärsi. Yhtäkkiä hän huohti syvästi ja kaatui maahan.

Markus huudahti ja irroittaen itsensä isänsä sylistä hän riensi pelastajansa luokse. Labeo seurasi ja kumartuen maahan sortuneen puoleen, häntä kauhistutti, kun hän näki, mitä täällä ilmestyi.

Galdon pitkät hiukset ja tuuhea parta, jotka tavallisesti antoivat hänelle niin uljaan barbarinmuodon, olivat tykkönään palaneet. Hänen alaston ruumiinsa, jonka hän oli pannut alttiiksi Markoa varten, oli hirveästi poltettu; hänen käsivartensa ja rintansa, jotka olivat kaikkein enemmän kärsineet, olivat tulipunaiset, hänen kätensä olivat muuttuneet mustaksi ja veri juoksi hänen sormistaan.

Markus heittäysi hengettömän ruumiin yli ja itki katkerasti.

"Auta, isä. Joudu, taikka hän kuolee. Voi! hän kuolee minun tähteni; minun jalo, kallis Galdoni! Olenko minä tappanut sinun?"

Labeo katsoi ympärilleen etsien apua. Tällä hetkellä joukko ihmisiä riensi portista sisälle. Isaak oli etupäässä. Ijäkäs Cubulos seurasi.

Labeo sanoi nopeasti: "käskekää muutamien miesten ottaa hänet ylös ja seuratkaat minua."

Tuosta hän kiirehti siihen paikkaan, jossa Helena vielä makasi ja kannettuaan hänen likeisen suihkulähteen luo, hän valoi vettä hänen kasvoillensa. Oli kauan aikaa, ennenkun Helena virkosi. Viimein hän tointui ja katsoen ylös hän näki puolisonsa ja poikansa.

Syleillen lastansa, jota hän oli luullut kadonneeksi, Helena ummisti silmänsä ja huokaili kiitoksiansa Jumalalle.

"Kuinka sinä olet hänen pelastanut?" Helena kysyi innolla.

"Ei nyt. Minä kerron kaikki jällestäpäin", vastasi Labeo. "Nyt meidän täytyy lähteä pois. Kartanomme on palanut. Meidän on huvilaan muuttaminen."

Kantovuode hankittiin Galdoa varten ja hän kuljetettiin huolellisesti pois. Labeo kantoi poikaansa ja

Helena astui hänen vieressään. Cubulos ja Lydia seurasivat heitä, sillä Labeo oli käskenyt heidän mukaansa ja luvannut heille suojaa huvilassaan. He olivat maanneet kartanon äärimmäisessä sivurakennuksessa ja liekkien loisto oli herättänyt heidän; mutta kun huoneet olivat alikerroksessa ja varsin etäällä valkeasta, he helposti pääsivät pakoon.

Esquvilinon toisella puolella Labeo seisattui yhden ystävänsä kartanon eteen, Agrikolan, jonka kanssa hän oli Britanniassa joutunut likeiseen ystävyYTEEN, ja tämä tuli ulos ja vastaan-otti lempeästi ystävänsä. Agrikolan kartano ja tilukset olivat täynnä pakolaisjoukkoja, joille hän antoi ravinnon ja asunnon. Kun hän kuuli Galdosta ja siitä, mitä tämä oli tehnyt ja kuinka hän oli sen tehnyt, hän käski, että Britannialaisesta tarkkuudella pidettäisiin huolta ja Isaak lähti hoitamaan häntä.

Vähän ajan perästä Isaak palasi ja Labeo astui ulos portikoon hänen kanssaan.

"Kuinka Galdon laita nyt on?"

"Hän on kauheasti kärventynyt, mutta ei syvältä poltettu. Hän saa kitua kovasti muutaman tunnin, mutta kahden taikka kolmen viikon perästä hän kykenee taas käymään ulkona."

"Pidä huolta hänestä", lausui Labeo. "Pidä yhtä tarkkaa huolta hänestä, kuin sinä pitäisit minusta. Ilman hänettä, mitä minä nyt olisin? Hän on pelastanut meidän kaikkein henkemme, kun hän pelasti Markon."

"Minä olen häntä hoitava parhaalla tavalla", lausui Isaak vakaasti.

"Minä en ymmärrä tätä", lausui Labeo. "Kuinka kartanoni itsestensä syttyi? Kuinka se niin pian leimahti ilmi tuleen?"

"Se ei syttynytäkään", vastasi Isaak salaisella viittauksella.

"Kuinka niin? Mitä sinä tarkoitat?"

"Minä luulen, että se pistettiin tuleen."

"Pistettiin tuleen!"

"Niin."

"Kuka olisi uskaltanut tehdä sen? Roma on rosvoja täynnä, sen kyllä tiedän, eikä kartanossani pidetty mitään vahtia; mutta minä en kuitenkaan saata käsittää, kuinka kukaan tohtisi tehdä tällaisen työn."

"Löytyy yksi, joka on uskaltanut."

"Kuka?"

"Yksi sinun katkera vihamiehesi."

"Mikä katkera vihamies minulla on?" kysyi Labeo kummastuneena.

"Yksi, joka on vannonut kovan koston sinulle."

"Mika hänen nimensä on?" kysyi Labeo.

"Hegio."

"Hegio!" huudahti Labeo hämmästyen. "Olisiko tämä kirottu konna juljennut ajatella vieläpä tällaista?"

"Tämä konna", sanoi Isaak, "vihaa sinua niin tuimasti että hän rohkenee tehdä mitä hyvänsä koston varten."

Labeo ei virkkanut mitään, vaan seisoi ihmeeksiin vaipuneena tästä sanomasta. Viimein hän kysyi:

"Mutta kuinka sinä tämän tiedät?"

"Minä en nähnyt, että hän pisti kartanon tuleen", vastasi Isaak; "mutta yksi taikka kaksi kertaa näinä molempina viime päivinä minä näin hänen kiertelevän ympäri, ilmeisesti koettaen saada tietää, mitä täällä tapahtui, ja pahaa mielen. Minä olisin pitänyt vaaria hänestä ja estänyt häntä, mutta minä käskettiin tulla vahtimaan muitten palveliain kanssa."

"Mikset ennen minulle tätä kertonut?"

"Sentähden, että luulin, jotta sinä nauraisit epäluuloani."

"Sinä olet oikeassa — minä olisin tehnyt niin. Minut on nytkin vaikea uskoa, että asiassa on mitään perää."

"Hän on ainoa henki, jolla olisi mitään syytä."

"Se on tosi", sanoi Labeo vähän aikaa mietittyään.

"Paitsi sitä, minä tiedän, että hän jo monta kuukautta siitä asti kuin sinä panit hänen pois, on ajatellut kosta."

"Kuinka sinä sen tiedät?"

"Minun kansalaiseni", lausui Isaak, "tietävät paljon seikkoja, jotka tapahtuvat maailmassa. He liikkuvat erilaisten kansaluokkien parissa ja ollen yhteydessä toinen toisensa kanssa keskustelevat monesta asiasta. Kun olen heitä kysellyt Hegiosta, minä olen havainnut monta seikkaa: että hän on syyttänyt sinua vääryydestä ja pahasta menetyksestä itseään vastaan; että hän on julkisesti vannonut kosta; ja että hän näinä muutamina viimeisinä kuukausina on kehunut, että hänellä on uusi suojelia, joka auttaa häntä näissä hänen kostontuomisissaan."

"Uusi suojelia!"

"Niin."

"Kuka?"

"Tigellinus."

"Tigellinus! Tästä Cineaskin puhui", lausui Labeo, mietiskellen. "Minä en ajatellut sitä, mutta asia näyttää nyt vaaralliselta. Luuletko siis Isaak, että Tigellinus lähetti hänen pistämään kartanoani tuleen?"

"En", vastasi Isaak; "päinvastoin minä luulen, että Hegio teki sen itsealtaan."

"Mutta kuinka tämä saadaan toteen? Kuka näki, että hän sen teki?"

"Ei kukaan."

"Sitä ei siis saada todistetuksi."

"Ei."

"Se on vaan epäluulo."

"Niin on."

"Tämä epäluulo suittaa olla perätön", sanoi Labeo; "mutta minä luulen, että sinä olet oikeassa ja kiitän sinua, Isaak, uskollisuudestasi. Jatka vaarinpitoasi ja ilmoita minulle aika ajoin, mitä kuulet."

Tämä tieto huolestutti Labeota enemmän kuin hän tahtoi myöntää; mutta ennen pitkää toiset asiat valloittivat hänen ajatuksensa ja etupäässä hänen muuttonsa takaisin huvilaan. Cineas yhtyi heihin pariksi päivää ja valmisti itseänsä seuraamaan heitä.

Viime palo ei ollut levinnyt niin avaralle, kuin tuota pelättiin. Esqvilinon kunnas ja likeiset kaupungin osat olivat harvaan asutut, sillä puutarhat eroittivat kartanot toisistaan, että valkea, päivän parin raivottuaan, sammui. Mutta monta kartanoa tuli kuitenkin oli hävittänyt ja Labeo kadotti kaikki, mitä oli hänen omassa asunnossaan.

Sulpicia vastaan-otti heidän huvilassa innokkaalla tervehdyksellä ja kaikki olivat iloissaan, kun pääsivät kaupungin tuskallisista tapauksista. Cineas lähti takaisin muutaman päivän perästä ja rupesi entisiin toimiinsa.

Cubuloa ja Lydiaa toivotettiin tervetulleeksi ja Helenan kristillinen samantunteisuus vaikutti, että he mielellään jäivät ajaksi sinne. Juliuskin alkoi usein käydä heidän luonaan ja Lydia näytti elävän aivan uutta elämää. Labeon huvila oli hänen silmissään peräti komea ja Julion läsnäolo teki kaikki suloiseksi.

Tällä välin Galdus oli hitaasti toipunut Isaakin huolellisen hoidon kautta. Isaakin alinomaisena apumiehenä oli Markus, yhtä hellänä ja yhtä uskollisena kuin ainakin; ja Galdus kuunteli halukkaasti sen pojan lempeitä sanoja, johon hänen sydämensä oli niin hartaasti kiintynyt. Markus ajatteli ennen kaikkia Galdon alttiiksi-antoa ja tämän kärsimyksiä hänen tähtensä, jonka ohessa hän helposti ymmärrettävällä ylpeydellä viittasi omaan käytökseensä.

"Isäni luuli, että minä olen pelkuri, sillä minua hirvitti, kun näin, kuinka ihmisiä tapettiin", hän lausui, herkkä-tunteisuudessaan vielä muistaen amfiteaterin tapauksia; "mutta! minä en ole mikään pelkuri — olenko minä, Galdus? Pelkäsinkö minä kuolemaa, kun tuli lähestyi?"

Galdus vakuutti hänelle kerta toisensa perästä, että hän oli uljain ja urhoollisin kaikista pojista ja kylläksi miehuullinen Britannialaisiksikin — joka oli Galdon korkein käsitys miehuudesta.

Muutamien viikkojen jälkeen Britannialainen oli parantunut, niinkuin Isaak oli ennustanut.

Eräänä päivänä Labeo käski hänen luokseen.

"Galdus", hän lausui, "minä olen sinulle enemmän velkaa kuin koskaan voin maksaa. Minä tahdon nyt ruveta sitä suorittamaan. Kaikkein ensimmäiseksi: — sinä olet vapaa."

Nyt kun Galdus lausui kiittolisuuttansa, vaikka vähemmällä ilolla kuin Labeo oli odottanut, tämä jatkoi:

"Paitsi tätä, minä tahdon lähettää sinun takaisin omaan maahasi."

Galdus katseli alaspäin.

"Milloin tahdot lähteä?"

"Minä en tahdo lähteä."

"Kuinka! eikö sinun tee mielesi palata jälleen isänmaahasi?"

"Ei", vastasi Galdus innokkaasti. "Miksi palaisin? Kaikki ovat kuolleet — isä, äiti, veljet, sisaret, puoliso, lapset, kaikki. Galdus on yksinään maailmassa. Kaikki, mitä minä rakastan, on täällä. Puoliso ja lapset ja isä ja äiti, kaikki elävät minulle Markossa. Hän on enemmän. Hän on minun jumalani. Kiitätkö minua siitä, että uskalsin panna henkeni alttiiksi Markon tähden? — tiedä, minä uhraisin sata henkeä ja riemuitsisin sitä tehdessäni. Jos annat minulle vapauteni, jalo isäntä, minä otan vastaan sen; mutta jos minun täytyy jättää sinut, minä en suostu. Ainoa vapaus, jota minä halaan, on vapaus saada olla lähellä Markoa. Salli se minulle. Siinä on kylläksi palkintoa."

Britannialainen lausui tämän yksinkertaisilla, kiivailla sanoilla, mutta se syvä rakkaus, jota hän osotti Markoa kohtaan, ilmestyi kaikissa, mitä hän sanoi. Labeo nousi ja tarttui hänen käteensä.

"Urhoollinen Britannialainen", hän sanoi. "Sinä olisit aatelineen omassa maassasi. Ole vapaa. Ole minun vertaiseni. Tee tahtosi. Minä en ole enää sinun isäntäsi, vaan ystäväsi."

"Sinä olet Markon isä", lausui Galdus ja hänen vanha rintansa kohosi liikutuksesta; "minä tahdon olla sinun ystäväsi, taikka orjasi, taikka molemmat."

Tällä tavoin Galdus pääsi vapaaksi.

XXIV.

Ensimmäinen vainomus.

Palon jälkeen kaupunki rakennettiin uudestaan toisen kaavan mukaan leveämmillä kaduilla ja matalammilla kartanoilla. Nero alkoi rakentaa "kultaista kartanoansa", johon oli koottu rikkautta ja komeutta ennen tuntemattomassa määrässä. Mutta työn sähinässä ja puuhassa kansa ei unhottanut suurta onnettomuutta eikä hevin luopunut siitä epäluulosta, johon se oli ruvennut tämän onnettomuuden aikaan-saattajan suhteen. Nero tunsu, että yleinen epäluulo, ikäänkuin turmiokas pilvi, uhkaavana riippui hänen ylitsensä; ukonpilvi, joka saatti milloin hyvänsä puhjeta ja kukistaa hänet valta-istuimelta. Tätä epäluuloa ei käynyt nauraminen, eikä sitä saanut unhotetuksi niinkuin joutavan huolen.

Hän koetti nyt jos jollakin poistaa epäluuloa itsestään, ja katsoi ympärilleen saadakseen joitakuita, joitten hartioille hän sukevasti sälyttäisi rikoksen, josta maailma häntä syytti.

Hänen ajatuksensa kääntyivät viimein kristittyjen puoleen. Näitten lukumäärä oli viime vuosina

vähitellen lisääntynyt, ja vaikka he olivat vaan vähäinen osa väestöstä, heitä oli kylläksi paljon, että huomiota herättivät.

Sillä aikakaudella, ja myöhemminkin, kristittyjen kohtalo aina oli semmoinen, että heitä väärin ymmärrettiin. Usein jälestäpäin tapahtui eri maailman osissa, että, kun yleiset vaarat kohtasivat, alhaiso tätä viatonta, haitan tekemätöntä väkeä niistä syytti ja kosti sille hirveästi luulorikokset. Ja nyt nähtiin ensimmäinen ja mainioin esimerkki, kuinka kristityt ansaitsematta kärsivät.

Muutamit seikat kristittyin elämässä ja käytöksessä sytyttivät epäluuloa taika-uskoisen rahvaan mielessä. Heidän puheensa ja lausetapansa selitettiin väärin. He puhuivat Kristuksesta, mainiten häntä kuninkaakseen; valtakunnasta, joka ei ollut tämän maailman; ja oppimaton kansa piti tuota jonkunlaisena kavalluksena keisaria vastaan. He tulivat yhteen salaisissa kokouksissa, ja kerrottiin että he niissä keskenänsä harjoittivat ilkeimpiä paheita. Tuota mystillistä ateriaa, jota he viettivät kuolleen Herransa muistoksi, erittäin epäiltiin. Huhu kävi, että he tässä ateriassa söivät ihmislihaa ja joivat ihmisverta — kummallisesti vääristeltiin tuo kuvannollinen juhlakäytös, jossa leipä ja viini edustivat Vapahtajan ruumista ja verta. Kun Carbo soimasi kristityitä, hän ei muuta kuin toisti rahvaan arveluita. Kristityt tulivat Syriasta taikka, oikeammin, heidän uskontonsa tuli tältä kulmalta, ja kun Syria oli aikakauden kovimpien paiseitten ja riettaimpien taikauskojen lähde, se kenties ei ollut kummallista, että Romalaiset viehättyivät epäilemään Kristin-uskoa ja luulivat, että tämä oli niitten syrialaisen uskontojen kaltainen, joista he olivat niin paljon kuulleet ja nähneet.

Asiain näin ollen Nero päätti uhrata nämät viattomat, mutta luulon-alaiset kristityt kansan vimmalle. Hänen asian-ajajansa kuiskuttelivat kaikkialla syytöksiä kristityitä vastaan ja istuttivat kansan mieleen ajatuksia heidän rikollisuudestaan. Vastenmielisyys heidän suhteensa yhä suureni; heidän nimensä joutui inhottavaksi ja raivokas alhaiso häytytti kaduilla muutamia, joitten tiedettiin tätä uskoa tunnustavan.

Vähäinen joukko näki myrskyn nousevan ja vapisi. He tunsivat, että joku kauhea seikka uhkasi heitä ja neuvottelivat keskenänsä, millä tavoin parhaiten sitä vastustaa. Mutta ei mitään keinoa keksitty ja niin he päättivät kärsiä pahintakin, olipa sitten mitä hyvänsä. Muutamit heistä, jotka olivat enemmän kokeneet, kehoittivat nuorempia jäseniä pysymään lujina ja vaikka kuolemakin kohtaisi, uljaasti heittämään henkensä hänen tähtensä, joka uhrasi oman henkensä heitä varten.

Viimein myrsky riehahti irti. Keisarillinen julistus ilmestyi, jossa kristittyjä suoraan syytettiin, että he olivat polttaneet kaupungin; ja käsky annettiin, että kaikki, jotka palvelivat Kristusta, pantaisiin vankeuteen. Tämä ansaitsematon kanne loukkasi monta. Järkevämmät luulivat, että se oli Neron puolesta juoni, jonka kautta hän aikoi poistaa epäluulon itsestensä, ja päättivät sitä vaan yhdeksi hänen monista hirmutöistään; mutta suurempi, ajattelematon osa kansasta piti syytöstä tosi-asiana ja huusivat kristittyjen verta yhtä kiivaasti kuin Juutalaiset kerta huusivat Kristuksen verta.

Kristityt odottivat ensimmäistä iskua, eikä heidän tarvinnut kauan vartoa. Hallituksen käskyläiset kävivät yhtä haavaa neljään heidän kokoukseensa käsiksi, ja kaikki vietiin ilman mitään eroituksetta pois ja heitettiin vankeuteen tuomiotaan odottamaan.

Nyt aloitettiin näön vuoksi jonkunlaista tutkintoa. Keisarin käskystä joukko ilkeitä konnia astui esiin, tunnustivat itsensä kristityiksi, vannoiivat todeksi kaikki ne inhottavat rikokset, joista kristittyjä tavallisesti syytettiin ja vakuuttivat, että he ja muut kristityt olivat sytyttäneet kaupungin ja sitten pitäneet tulta voimassa.

Tämän johdosta kristityt tuomittiin kuolemaan. Ehdotettiin, että ne naiset, jotka luopuisivat uskostaan, säästettäisiin, mutta ei löytynyt ketään, joka olisi siihen suostunut. Hirveä rangaistus nyt valmistettiin heille. Se sai alkunsa keisarin keksiväisyydestä, joka sanoi, että niitten, jotka olivat aikaan saaneet niin monen kuoleman tulen kautta, niitten täytyi hukkoa samalla tavalla, sillä vasta siinä tapauksessa rangaistus ja rikos olisivat tasasuhtaiset. Hän päätti huvittaa alhaisoa samalla kuin hän rankaisi kristittyjä ja muuttaa rangaistuksen toimeenpanon suureksi julkiseksi näytelmäksi. Ajattelemattomat katselijat, kun näkivät kristittyjen kärsimiset, tulisivat vakuutetuiksi näitten rikollisuudesta, jonka ohessa näkymön uusi hankkima oli rinnakkain esiin tuova semmoista komeutta ja kauheutta, jonka kautta hän saavuttaisi yhteisen kansan suosion.

Rangaistuspaikaksi valittiin keisarilliset puutarhat Vatikanon kunnaalla virran toisella puolella; sama paikka, jossa Nero oli laulanut Roman palaessa.

Näkymö oli Neron mukainen. Paaluja vajotettiin sadottain maahan vähän matkan päähän toisistaan pitkin kujamoja ja käytäviä. Niihin sidottiin itsekuhunkin kristitty lujaa kahleilla. Jokainen uhriraukka oli kantapäältä kiireesen verhottu paksulla puvulla, joka eli tehty moninkertaisesta kankaasta ja pikeen kastettu. Risukimppuja oli pantu läjiin heidän jalkojensa ympärille.

Nuot onnettomat odottivat tuomiotansa erinkaltaisilla tunteilla. Muutamissa nähtiin Kristin-uskon voitonriemu; mutta monessa ilmestyi ihmisluonnon heikkous. Muutamia kauhu tyrmistytti; toiset rukoilivat sääliä keisarilta, vartioilta ja rahvaalta. Ansaitsee kuitenkin panna muistoon, että kaikista niistä ei yksikään luopunut Kristin-uskosta.

Tässä nyt kummankin sukupuolen jäseniä saatettiin yhteiseen kärsimiseen. Tuossa nähtiin ijäkkäitä miehiä, joitten kunnian-arvoiset kasvot, harmaat hiukset ja pitkä, valkoinen, piellä tahrattu parta teki kamalan näkymön vielä kamalammaksi. Tässä oli nuoria tyttöjä, viattomia ja puhtaita, jotka eivät olleet mitään rikosta tehneet ja heidän vaaleat, pelokkaat kasvonsa olisivat synnyttäneet sääliä jokaisessa vähemmän paatuneessa väestössä kuin Roman. Mutta ei yhtäkään pelastajaa löytynyt. Niin kaikki samalla tavoin, nuoret ja vanhat, käänsivät ajatuksensa Hänen puoleensa, joka voi heidän pelastaa.

Sinä iltana, jolloin ensimmäinen rangaistus tapahtui, Nero oli kovin ihastuksissa. Hän onnitteli itseänsä, kun hän oli keksinyt tämmöisen rangaistuksen, joka vastasi sylliseksi todistettujen rikosta ja samalla viritti uusia tunteita Romalaisissa, jotka kaikenlaisia tavattomia niin suuresti rakastivat. Hän oli asettanut niin, että rahvas laskettaisiin sisään ja sitten, merkkiä annettaissa, tulisoitot sytyttäisivät risukimput.

Nero oli usein ennen avannut puutarhansa kansalle, mutta ei koskaan tämmöistä tilaisuutta varten. Hän oli hankkinut uudenmuotoisia tulisoittoja. Juhlavalaistuksena olivat hänen saatanallisen julmuutensa palavat uhrin.

Vaunun-ajajaksi puettuna keisari ajoi edestakaisin pitkin polveilevia käytäviä, näyttäen taitoansa ihmisjoukolla ja iloiten tämän kättentaputuksista. Hän jatkoi siksi kuin hämärä joutui eikä voitu enää selittää hänen kauniita taidetempujansa,

Summattoman suuri ihmispaljous saapui paikalle. Uteliaisuus houkutteli useimpia; toiset tulivat jonkunlaisesta julmasta halusta nähdä kidutuksia, joita se mies suorastaan johdatti, joka osasi niitä laittaa. Roman alhaiso — miehet, vaimot ja lapset täyttivät puutarhat. He seisoivat kammokkaalla odotuksella katsellen uhrien muotoja, jotka olivat kiinnitettyt itsekin paaluunsa ja vartoivat merkkiä, joka ilmoittaisi onnettomien tuomion.

Vihdoin merkki annettiin.

Yhtä haavaa sytytettiin satamääriä risukimppuja, joita oli läjitetty satojen paalujen ympärille ja liekit lensivät nopeasti pihkaista puu-ainetta myöten ja paaluihin kiinnitettyjen uhrien pikisiä pukuja ylös. Jylhän punainen loisto valaisi kauheata näkymöä. Puutarhat hohtivat vaalean-keltaiselta näistä hirveistä juhlatulista, ja heiskuna nousi korkealle ilmaan, että ne, jotka olivat jääneet kaupunkiin, katsoivat poikki Tiberin ja näkivät peläten tämän julman rangaistuksen merkkejä.

Ilma täyttyi kivun ja tuskan huudoilla onnettomien paaluihin sidottujen suusta, jotka näin kuolivat hirmuisissa vaivoissa. Katselioita hirvitti. Vaikka he olivat kylmäkiskoiset ja tottuneet amfiteaterin ilkeihin kohtauksiin, he kuitenkin tässä näkivät jotakin, joka vei voiton Roman huvitusten pahimmista kauhuista. Se säikähytti heitä. Se kauhistutti heitä. Tuskan huudot viilsivät kaikkien sydäntä. Tämä ei huvittanut katselioita, se loukkasi ja inhoitti heitä.

Mutta itsetyytyväisyydessään Nero, joka arvosteli kaikkia ihmisiä itseänsä myöten ja punnitsi kaikkien muitten tunteita, ei tietänyt ollenkaan juhlatuliensa todellisesta vaikutuksesta. Kun valkea leiskahti ylös palavista paaluista, hän nousi vielä kerran vaunuihinsa ja rupesi entiseen ajo-rataansa puutarhan polkuja myöten, rientäen rajusti edelleen; milloin pysähtäen pikaisesti hevosiensa, milloin kääntäen äkkiä oikealle, milloin vasemmalle. Mutta hän ei nyt kuullut mitään kädentaputuksia. Keisari ei kuitenkaan pitänyt sillä mitään väliä, hän arveli, että kansa oli joko liian ihastunut näytelmään, etteivät ottaneet vaaria hänen ajamisestansa, taikka muutoin, että heidän ihmetyksensä saatti heidän kykenemättömäksi mitään lausumaan.

Mutta kansa oli kammaa täynnä. Kaikki ne, joissa vielä oli joku ihmistunne, säälivät kärsiviä ja pitivät Neroa ilkeimpänä tyrannina. He seisoivat sydämen ahdistuksella katsellen tuskaa edessään, kunnes kivun ulina vaikenä ja kärsijät järjestänsä pääsivät vaivoistaan.

Viimein kaikki kävi pimeäksi; liekit sammuiivat; ainoastaan vaaleankeltainen valkea hehkui, missä martyrit olivat menehtyneet; ja nyt pimeässä summaton ihmisjoukko hiljaisella murinalla lähti itsekin kotiinsa.

Neron tuuma ei ollut kokonaan onnistunut.

Kristityitä ei hätyytetty enää kaduilla. Kansa suri heidän kohtaloansa.

Mutta vainomusta jatkettiin. Joka päivä vangittiin uusia uhreja. Mitkä ristiin naulittiin; mitkä

ommeltiin villieläinten taljoihin vihaisten koirien revittäväksi; mitkä heitettiin amfiteaterin petojen eteen; mitkä moninaisella tavalla kidutettiin.

Mutta moni ymmärtäväisempi surkutteli suuresti kristittyjä heidän kärsimisissään. Heidän mielestään nämät heittäytyivät turmiollisiin tapoihin; mutta he näkivät, että he eivät joutuneet yhteisen hyvän, vaan ainoastaan yhden miehen julmuuden uhriksi. Ei kuitenkaan vielä käynyt mitään tekeminen. Keisari oli täysivaltainen hallitsija ja vaikka hänen julmuutensa hirvitti kansaa, tämä ei uskaltanut häntä estää.

Kristittyin vähäinen seurakunta oli surkeasti hajotettu. Moni pakeni itäisiin maakuntiin. Muutamat piilottelivat kaupungin ympäristössä. Toiset, jotka eivät päässeet lähtemään, odottivat levollisesti kuolemaa.

Yleinen suru ei painanut ketään niin raskaasti kuin niitä Labeon huvilassa, jotka Kristusta rakastivat. Helena oli kristitty, eikä tietänyt minä hetkenä hänkin vaadittaisiin valitsemaan, tahtoiko hän luopua Kristin-uskosta vai kuolla. Toiset asukkaat tunsivat, että he olivat suuremmissa vaaroissa. Helena suitti pelastua. Hän oli Labeon puoliso ja tämän valta saati suojella häntä tuhosta. Mutta, jos Cubulos otettaisiin kiinni, ei löytyisi mitään apua. Hän tiedettiin yhdeksi paikkakunnan etevimmäksi kristityksi. Itse puolestaan hän ei peljännyt mitään. Hän kuunteli vapisevana, kun vainomuksesta kerrottiin. Hän pelkäsi muitten, mutta ei itsensä puolesta. Hän oli altis mihin kohtaloon tahansa.

Mutta muut pelkäsivät Cubulon puolesta, kun hän itse ei pelännyt. Vaikka Julius oli itse suuressa vaarassa, hän päätti pelastaa kunnian-arvoisan vanhuksen. Cineas oli halullinen auttamaan.

Ei löytynyt mitään pakopaikkaa. Hallituksen kosta ei käynyt kiertäminen. Hallituksen käsi ulottui koko sivistyneen maailman yli; ei ollut mitään vieraita valtioita, joihin sopi turvata. Parthia, Afrikan villit, ja Germanian raajat kansakunnat — nämät olivat ainoat, joita sopi valita ulkopuolella romalaista maailmaa, eikä pako näihin barbarilaisiin kansakuntiin voinut tulla kenenkään mieleen.

Tänä epätoivon aikana ilmaantui Juliolle ja muille kristityille yksi paikka, johon helposti pääsi ja jossa samalla takaa ajaminen oli mahdoton. Tämän paikan olivat kristityt seurat jo Jumalalle pyhittäneet. Täällä kristittyin sopi erittäin etsiä turvaa, ja täällä he näkivät itsensä olevan keskellä niitten jäännöksiä, jotka olivat menneet pois ennen heitä. Tämä paikka oli katakombit.

Paikkaa oli jo suuressa määrässä kaiveltu. Harva tiesi käytävien lukumäärästä taikka niitten suunnasta. Kaikki käytävät olivat hakatut semmoiseen kivikerrokseen, joka pysyi jämeänä ja aikaa myöten koveni, vaikka se oli pehmeä, kun sitä ensiksi leikattiin. Näistä lukuisista käytävistä rakentui labyrintti, jossa takaa ajaminen ei käynyt laatuun. Oliko se joku tämmöisen aikakauden ennakkotunne, joka saati kristityt pitämään katakombeja turvapaikkana vaarassa, vai oliko se kuten sopii pikemmin päättää, ainoastaan turvallisuuden vaisto, joka vei heidän sinne, sitä ei tiedä ja vähänpä siitä; varma on, että vainomuksen ensimmäisessä julmassa leimauksessa suuret ihmisjoukot pakenivat sinne turvaa etsimään ja asettuivat asumaan noihin kolkkoihin holveihin.

Tähän paikkaan Julius päätti viedä Cubulon. Ensiksi vanhus pani jyrkästi vastaan, olen halukas, niinkuin hän sanoi, kuolemaan Vapahtajansa tähden; mutta Julius vaikutti häneen hänen rakkautensa kautta tyttärtä kohtaan ja sillä tavoin taivutti häntä lähtemään sinne. Lydia kenties olisi säilynyt Labeon perheessä Helenan turvissa; mutta hän ei ottanut ajatellaksensa eroa isästään. Kuinka ikänsä tämän kävi, Lydia päätti seurata häntä ja tahtoi mieluisammin asua noissa maan-alaisissa holveissa keskellä kuoleman lahoavia jäännöksiä, kuin saavuttaa puolustusta sillä, että hän laski ijäkkään isänsä sinne yksin menemään.

Täällä siis Cubulos ja Lydia etsivät suojaa ja Julius seurasi heitä. Julius oli suurimmassa vaarassa. Hänen nimensä oli pyhitty pois sotamiesten nimiluettelosta ja hän oli julistettu kavaltajaksi ja lainhylyksi. Mutta hän ei osottanut mitään katumusta eikä kaksimielisyyttä. Hänen uskonsa ja omatuntonsa kannattivat häntä, eikä paitsi sitä edes näissä pimeissä onkaloissa elämän valo kokonaan himmentynyt, sillä Julion silmissä Lydian läsnä-olo kirkasti pimeyden.

Sangen paljon ihmisiä oli löytänyt suojaa täällä. Pitkältä kaupungin katujen alla liikkui toinen elämä, jonka olemista ylhäällä asuva väestö vaan vähäisen tiesi arvata. Aluksi tulivat ainoastaan miehet, mutta vähän ajan kuluttua, kun huomattiin, että naisia otettiin kiinni ja teloitettiin yhtä törkeästi kuin miehiä, hekin pakenivat tänne. Kun vaan suinkin oli mahdollista, he jättivät kaikki nuoremmat lapset jälkeensä muitten hoidettavaksi, mutta usein tämä ei käynyt laatuun ja näissä kauheissa holveissa löytyi paljon pieniä lapsia, joilta oli suljettu se päivänvalo, joka on niin tuiki tarpeellinen heidän hennolla ijällensä. Tavattiinpa siellä äitejäkin, joilla oli aivan pikkuset lapset, joita heidän tuli kantaa ympäri sylissään.

Suru vallitsi kaikkien kasvoissa, mutta kaikki osoittivat kärsivällisyyttä. Ei kukaan valittanut. He olivat yhä odottaneet jotakin tämänkaltaista kohtaloa. Paitsi sitä heidän kohtalonsa alusta näyttikin paljota paremmalta kuin niitten, jotka olivat kuolleet ristinpuussa taikka tulella. Alussa näytti siltä;

mutta kun aika kului ja varjot tummentuivat heidän ympärillään, tämä elämältä hautaus tuntui kovemmalta kuin kuolema. Moni jätti nyt piilopaikkansa, osaksi epätoivosta, osaksi jostakin jalosta itseuhrauksen halusta; sillä elatus-ainetta oli vaikea hankkia ja ne, jotka lähtivät pois, arvelivat, että elämä tulisi huokeammaksi niille, jotka jäivät.

Pienet lapset tunsivat tämän kolkon ja pimeän elämä vaikutuksen kovin nopeasti ja turmioksensa. Moniaat sairastuivat kohta ja kuolivat vanhempainsa syliin. Toiset, aivan ryytyneinä, elivät elämää, joka horjui hautaa kohden. Usein näitten onnettomien viatonten vanhemmat rohkenivat lähteä pois huolimatta mistäkään vaarasta lastensa tähden. Mitkä palasivat kaupunkiin, entisiin asuntoihinsa; mitkä pyrkivät pois etäisiin seutuihin, jossa he toivoivat olevansa paremmassa turvassa; mutta pakenioista monta huomattiin, tutkittiin ja surmattiin ja tällä tapaa näytti olevan ainainen vaara uusista uhreista.

Niin tavoin murhe ja alakuloisuus vallitsi kaikkialla tässä jylhässä paikassa. Toisinaan saattivat evankeliumin sanat, joita heidän johtajansa jakoivat heille, vuodattaa hetkeksi lievitystä heihin, jopa myöskin täyttää heidän mielensä jonkinlaisella riemastuksella. Mutta ikävät tunteet olivat vaan ohitse meneviä; ei mikään ilo eikä tyytyväisyys voinut viihtyä niin hirveässä paikassa; pimeys vaikutti heidän ruumiinluontoonsa ja niinmuodoin myöskin heidän mieleensä.

Näitten kristittyin pakolaisten yleinen kanta oli kärsivällisen itsensä-kieltämisen. Heiltä katosivat kaikki toiveet tämän elämän suhteen ja he vartoivat hartaasti tulevaa elämää. He muistivat, että Kristus oli ennustanut, että suru olisi hänen seuralaisensa kohtalo; ja tässä surussa heidän tuli vaan notkistaa päätänsä ja hiljaisesti taipua hänen tahtoonsa.

Tässä murheellisessa surevassa joukossa löytyi kuitenkin yksi, joka ei näyttänyt tietävän mistään murheesta eikä surusta. Tämä oli kunnian-arvoinen Cubulos.

Hänessä tapahtui muutos tässä paikassa. Hän oli ennen ollut mieltävä ja umpimielinen, alinomaan peläten syntiä, ja epäillen uskoansa. Mutta uusi elämä toi muassaan muutoksensa ja Cubulos näytti tuntevan, ettei hänen käynyt omiin ajatuksiinsa vaipuminen.

Mutta Cubulolle oli hänen menneestä elämästään tullut yksi muistettava kokemus, jota ei ole tarpeellinen tässä kertoa. Tämä kokemus oli semmoinen, joka tuotti toivoa muille ja sen muisto lohdutti hänen omaa sieluansa. Kun hän oli haudattu tänne keskelle tätä pimeyttä, hänen totuttu mieltäväisyyden tapansa poistui ja hänen epäilyksensä niin ikään. Hän näytti halukkaasti käyvän ympärillään olevia rohkaisemassa, ja hänen lujasta uskostaan toiset tyyntyivät. Mikä hänen näin muutti? Koettiko kuolematon sielu, lähtöänsä aavistaen, pyhittää viimeistä aikaansa maan päällä voimakkaimmalla Herransa palveluksella?

Useat kristityt menivät kaupunkiin ruokavaroja noutamaan, valiten yön ennemmin kuin päivän. Näistä suuri osa ei koskaan palannut. Mutta heidän kohtalonsa ei peloittanut muita. Kaupungissa löytyi useita, jotka säälivät heitä ja auttavat heitä, välisti omankin hengen kaupalla.

Mutta heidän toimeilain ystävänsä oli Cineas. Äärettömän rikkautensa kautta hän voi palkata suuren ihmispaljouden, joka kuljetti elatus-aineita ympäristöön. Koska myöskin tiedettiin, että hänellä oli jonkunlainen julkinen virka kansan auttamista varten, häntä ei koskaan epäilty. Hänen oli siis tilaisuus tehdä paljon näitten pakolaisten hyväksi, joita hän niin suuresti hellitteli. Varsin usein hän itse meni alas ja koetti ilahuttaa heidän mieltänsä; mutta hän huomasi pian, etteivät mitkään ihmis sanat voisi tällamoisia sydämiä lohduttaa. Hänen kasvonsa ja muotonsa tulivat nyt tutuksi kaikille siellä ja he tiesivät hyvin, ettei hän ollut heidän joukkoansa; he saivat vähitellen kuulla hänestä kaikki ja monta, monta rukousta nousi taivaasen tämän jalon ystävänsä puolesta. Jos hyvien tekojen tieto tuottaa onnea, kyllä Cineas varmaan silloin tunsu suurimman onnen elämässään. Kun hän tuli, vilpitonten ja kiitollisten sydänten innokkaat tervehdykset heti häntä kohtasivat. Kaikki katselivat häntä kunnioittavalla rakkaudella ja kun hän kulki heidän joukossaan, kaikki hänen ympärillään rukoilivat Jumalan runsaimpia siunauksia hänelle.

Julion seuratessa Lydia toisinaan lähti katakombeista raitista ilmaa hengittämään, voimia maanalaiseen elämäänsä saadakseen. Ei kukaan koettanut enää houkutelaa häntä muuttamaa sieltä pois, sillä hän ei mielinnyt ollenkaan isästänsä erota.

Niitten joukossa, jotka useimpia kertoja kävivät kaupungissa, oli Julius. Hän kävi yöllä ja päivällä mitään väliä pitämättä. Pelotonna, melkein hurjanrohkeana, keinokkaana ja kerkeä-neuvoisena, hän oli nähnyt monta vaaraa ja useasti ollut juuri vankeuteen joutumallansa, mutta aina menetellyt niin, että hän pääsi pakoon. Hänen ystävänsä vapisivat hänen tähtensä, mutta he eivät voineet estää hänen uskaliasta luontoonsa ottamasta etevintä osaa ylämaailman vaaroihin.

Mutta Cubulon vankeus ei ollut pitkäallinen. Ummehtunut ja kylmäkosteä ilma ja pimeys yhtyivät

hänen terveyttänsä heikontamaan. Hän riutui päivästä päivään. He pysyivät, että hän palaisi Labeon huvilaan, mutta hän ei suostunut.

"Ei", hän lausui. "Kerran olisin ilolla jäänyt sinne kohtaloani kokemaan, mutta nyt tahdon uhrata jällellä olevat päiväni näille sureville, jotka ympäröivät minua. Minä tunnen, että he saavat lohdutusta sanoistani."

Niin vanhus jatkoi harrasta toimitustansa, eivätkä nuot synkät onkalot näyttäneet aivan pimeältä, niin kauan kuin hän jaksoi puhua.

Mutta viimein hänen äänensä vaikenä ainaiseksi.

Hän heitti henkensä yöllä. Lydia ensiksi huomasi surettavan tapahtuman. Hän havaitsi eräänä aamuna isänsä makaavan vuoteellaan liikkumaton ja kylmänä. Lydian huudot saattivat kaikki lähellä olevaiset paikalle. Täällä he näkivät vanhan miehen ruumiin, josta vapautettu henki oli ijäksi paennut.

Oli nyt yltäkyllin pimeyttä. He kaipasivat hänen kunnian-arvoisaa muotoansa, hänen jaloja kasvojaan; mutta ennen kaikkia, he kaipasivat hänen sanojansa, jotka eivät koskaan tauonneet tuottamasta muassaan toivoa ja lepoa ja jumalallista lohdutusta. Mikä oli hänen paikkansa täyttävä?

Mitä Lydiaan tuli, Cineas nyt, kun vanhus oli haudattu, yhä vaati, että hän tulisi asumaan Helenan kanssa. Surussaan ja yksinäisyydessään hänellä ei ollut mitään omaa tahtoa, vaan hän suostui vastustelematta tähän ehdoitukseen. Helena vastaan-otti hänen, ikäänkuin hän olisi ollut sisar.

Aivan pimeältä ja kolkolta katakombit nyt Juliosta näyttivät. Mutta hän jatkoi niinkuin ennen työtänsä yhteistä hyvää varten ja ainoa eroitus, jonka nämät seikat aikaan saattivat hänen ulkonaisten tekojensa suhteen, oli, että hän tuli vielä uskaliaammaksi, vielä rohkeammaksi ja vielä vähemmän kuin ennen huoli omasta hengestään. Näytti kuitenkin siltä, kuin olisi taivas häntä suojellut. Hän joutui joka päivä vaaroihin, mutta menetteli niin, että hän aina niistä suoriutui.

Cineas teki yhä ahkerammin työtä näitten masennettujen hyväksi, kun hän näki, että heidän vankeutensa pitkistyi ja heidän surunsa syventyi. Hän ihmetteli suuresti sitä päätöksen lujutta, jota tämmöisissä oloissa osotettiin ja sitä uskoa, joka oli koko tämän lujouden perustuksena. Hän ajatteli, että hän itse olisi vaan huono kristitty, sillä hänestä tuntui, ikäänkuin hän ei voisi kärsiä mitään tämmöistä minkään uskon tähden. Hän ajatteli, että hän saattaisi kuolla omantunnon tähden, mutta tämmöinen elämä näytti hänestä niinkuin kalvava kuolema, hirmuisempi kuin mikään muu, joka kohtasi ristinpuussa taikka martyrinpaalussa.

Suruissaan he ilmoittivat kaikki tunteensa niissä virsissä, joita he niin mielellään veisasivat — Juutalaisten virsissä, joita kristitytkin olivat omistaneet ja joihin he olivat panneet uuden merkityksen:

"Herra autuudeni Jumala, minä huudan päivällä ja yöllä sinun edessäs.

Anna rukoukseni tulla etees; kallista korvas huutoni puoleen.

Sillä sieluni on surkeutta täynnä, ja elämäni on juuri lähes tuonela.

Minä olen arvattu niitten kaltaiseksi, jotka hautaan menevät; minä olen niinkuin mies, jolla ei voimaa ole.

Minä makaan hyljättynä kuolleitten seassa, niinkuin haavoitetut, jotka haudassa makaavat, joita et enää muista, ja jotka kädestäs ovat eroitettuina.

Sinä olet minun painanut alimmaiseen kaivoon, pimeyteen ja syvyyteen.

Hirmuisuudes minun ahdistaa; sinä pakotat minua aalloillas, Sela!"

Tässä heidän epätoivonsa näytti saavuttavan sanansa. He sovittivat itseensä kaikki nämät lauseet ja katsoivat niitä ennustuksen-tapaiseksi. Samalla kuin he pyrkivät itsensä-kieltämiseen ja kärsivällisyyteen, he kuitenkin havaitsivat itsensä pakoitetuksi sanoin suruansa ilmoittamaan, ja missä vaan tuommoisia sanoja löytyi pyhässä kirjassa, he omistivat ne ja käyttivät niitä. Näitten joukossa oli toinenkin virsi, joka usein niihin aikoihin täällä kuultiin:

"Syvyydestä minä huudan sinua, Herra.

Herra, kuule ääneni: vaarinottakoot korvas rukousteni äänestä.

Jos sinä Herra soimaat syntiä; Herra, kuka siis pysyy?

Sillä sinulla on anteeksi antamus; että sinua peljättäisiin.

Minä odotan Herraa: sieluni odottaa, ja minä toivon hänen sanaansa.

Sieluni vartioitsee Herraa, enemmän kuin huomenen vartiat, jotka aamua odottavat.

Israel toivokoon herraan; sillä Herralta on armo, ja runsas lunastus hänellä.

Ja hän lunastaa Israelin kaikista sen synneistä."

Näitten juutalaisen kirkon virsien rinnalla kuului myöskin kristillisiä hymnejä. Nämät olivat rakennustapansa puolesta yksinkertaiset ja noudattivat loppuvasteisin laadituita, kansan-omaisia kaavoja, jonka vuoksi sen-aikaisen kulkurin synnyttämä maku kenties loukkaantui, mutta jollei sävelten sointua lukuun oteta, sielu näissä sanoissa voi oivaltaa syvän merkityksen ja saada lohdutusta:

"Kun kauhuin keskellä
Pimeessä yksinäin
Pelossa, tuskassa
Ma laakson läpi käyn,
Niin veisaa kuoleman
Vaivoissa sieluni:
'Kuss' otas, kuolo, on
Ja voittos, helvetti?"

"Mustassa murheessa,
Pimeessä yksinäin
Ma ristiinraulittuun
Vaan luotan mielessäin;
Hän saattaa veisaamaan
Vaivoissa sieluni:
'Kuss' otas, kuolo, on
Ja voittos, helvetti?"

XXV.

Kapinaliitto.

Näin oli monena vaivaloisena kuukautena kristittyin henki turvassa ainoastaan sen päivänvalon uhraamalla, jonka puutteessa elämä on vähä-arvoinen.

Cineas ei lähestynyt hovia kuin ani harvoin. Hänen velvollisuutensa yleisöä ja köyhiä kohtaan, jotka vielä suuressa määrässä olivat kodittomina ja avuttomina, olivat jonkinlaisena esteenä. Kun hän ajatteli, että hänen täytyi taas yhdistyä Neroon, häntä kauhistutti. Hän piti Neroa syypäänä kaikkiin niihin hirveihin tapauksiin, joita hän tuonain oli nähnyt: — tulipaloon; kansan suruun ja tuhoon; kristittyin julmaan rangaistukseen; näitten maan-alaiseen elämään ja kärsimiseen. Nero näytti hänestä, ikäänkuin olisi hän ollut ihmiskunnan vihollinen — Pluto itse, ihmisen haamussa, lähetettynä laittamaan tuskaa ja kipua kansalle. Tätä hallitsiaa ja tätä hovia hän katseli inholla ja tunsu että hän ennen menisi vaikka mihin vaaraan kuin jatkaisi entistä elämänsä siellä.

Tavallisessa tilassa olisi tämmöinen Cineaan käytös niin kateellisessa miehessä kuin Nerossa synnyttänyt kateutta ja epäluuloa ja näistä olisi varmaan joku omituinen kosto sukeunut. Mutta Nero oli todella unhottanut kaikki, mitä Cineasaan koski. Viime kuukausien kohtaukset olivat kokonaan sysänneet Neron pois hänen kirjallisista taipumuksistaan. Hän puuhasi juuri nyt ennen kaikkia kristittyin surmaamista. Se tosi-asia, että nämät olivat viattomat, teki hänen työnsä vain hupaisemmaksi. Mitä heidän erityiseen uskontoonsa tuli, tämä oli Nerosta yhdentekevä. Heidän palonsa salaisiin piilopaikkoihin, jossa he niin täydellisesti välttivät häntä, täytti hänen suuremmalla vihalla ja lisäsi hänen haluansa hukuttaa heitä.

Mutta nyt yksi seikka tapahtui, joka käänsi Neron ajatukset toiselle uralle ja vähensi hänen kostonhimoansa kristittyin suhteen, näyttäen hänelle uusia vihollisia, jotka olivat monta vertaa

pelottavammat.

Neron julmuudet olivat täyttäneet yleisön mielen kauhulla ja muutamat uskaliaat miehet ajattelivat, että he saattaisivat keksiä keinon, jonka kautta maailma pelastettaisiin semmoisesta hirviöstä. Kapinalliset laadittiin, johon kuului useita valtakunnan korkea-arvoisimmista ja mahtavimmista miehistä. He näkivät, että keisarikunta oli häviöön vajoamallaan ja etsivät jotakin miestä, joka, kun oli Nerosta päästy, pystyi vammaa parantamaan. Tällaiseksi muutamat arvelivat Senecaa; mutta toiset ja enemmistö, katsoivat Cajus Piso soveliaammaksi; hän oli siinnyt Calpurnion heimosta ja oli Roman parasten perhetten sukua. Hänen oli luonteena miellyttävä; hänen ystävällinen ja kohtelias käytöksensä tekivät hänen rakkaaksi hänen ystävilleen. Hän ei ollut erittäin säännöllinen tavoiltansa; mutta tämä ei ollut salaliittolaisten mielestä miksikään haitaksi. Kapinalliset solmittiin semmoisella innolla, että se tuskin oli aloitettu, kuin se jo oli kypsytetty toimeen pantavaksi. Senatorit, ritarit, soturit, jopa naisetkin rupesivat halulla siihen, sillä yhteinen viha Neroa vastaan elähytti heitä kaikkia.

Päivä oli määrätty ja kaikki asiat vähimpiinkin syrjäiseikkoihin asti järjestetyt; se, joka ensimmäisen iskun iskisi, oli valittu; mutta yhtäkkiä jonkun etevimmän salaliittolaisen huolimattomuuden kautta kaikki oli hukassa. Jonkun johtajan vapautettu orja sai tiedon tuumasta ja ilmoitti sen. Äkkiä suuri luku vangittiin ja pantiin kidutuslavitsalle. Heidän tunnustuksensa kietoutti muita. Useampia vangittiin ja käytettiin samalla tavalla. Kaikki joutui ilmiin. Yhden tunnustus aikaan sai kaikkien tunnustuksen. Kidutuslavitsa masensi heidän lujutensa. Runoilija Lucanolta katosi hänen miehuutena, kun häntä kidutettiin, ja hän syytti omaa äitiään yritykseen osalliseksi. Nyt alkoi koston työ. Kaikki, jotka tavalla taikka toisella, syytä tai syyttömästi, luultiin kapinallisiin osallisiksi, pantiin kiinni ja surmattiin. Muutamat näistä olivat todella rikokselliset. Toisten suhteen ei saatu mitään toteen. Etevin kärsivistä oli kuuluisa Seneca. Tämä mies kaikin vikoinensa, jotka eivät olleet harvat, oli aikakauden mainioin ja hänen ilman täyttä syytä määrätty kuolemansa on tuottanut suuremman loiston hänen nimellensä.

Kun kuolemankäsky tuotiin Senecalle, hän kuunteli sitä tyynellä mielellä. Hänen ei sallittu tehdä testamenttiänsä; niin hän lausui ystävilleen, että vaikka hänen ei ollut suotu palkita heidän hyviä töitään viimeisellä kunnioituksensa osotteella, hän kuitenkin saati jättää heille elämänsä esimerkin, jota he saivat muistissaan säilyttää. Kun hän näki heidän purskahtavan itkuun, hän sanoi: "missä filosofian opit ovat, jotka vuosikaudet ovat opettaneet meitä elämän onnettomuutta vakavuudella vastaan-ottamaan? Oliko Neron julmuus mikään outo asia meille kenellekään? Hän murhasi äitinsä; hän kuoletti veljensä; ja näitten hirmutöitten perästä mikä muu jääpi hänelle kuin rikostensa täyttäminen opettajansa surmalla?"

Tuosta Seneca käänsi huomionsa puolisoonsa ja tätä syleillen hän tuokioksi vaipui mielenliikutukseensa. Sitten hän, toinnuttuansa, käski hänen viihdyttää suruansa. Mutta hänen puolisonsa ei ottanut lohdutusta kuullakseen, vaan päätti kuolla Senecan kanssa. Seneca katsoi hänen päätöstänsä jaloksi ja hyväksyttäväksi. "Koska sinä niin tahdot", hän lausui, "me kuolemme yhdessä. Me jätämme yhtäläisen järkähtämättömyyden esimerkin, mutta sinulle on etevin kunnia tuleva."

Nyt heidän suonensa avattiin. Seneca oli vanha, eikä hänen verensä vuotanut pikaisesti. Hän käski avata useampia suoniam. Hänen vaivansa alkoivat jo valloittaa häntä ja peläten, että hänen kipunsa näky rasittaisi hänen puolisoansa, hän kehoitti häntä suostumaan siihen, että hän viettäisiin toiseen huoneeseen. Nyt Seneca tyvenesti kutsui kirjoittajansa luokseen ja saneli hänelle jäähyväis-puheen, joka hänen kuolemansa jälkeen julkaistiin.

Senecan puoliso ei kuitenkaan saanut kuolla. Nero pelkäsi, että tämä lisä-uhri vähentäisi kansan kunnioitusta häntä kohtaan ja hänen käskystään tämän suonet sidottiin ja hän pelastettiin. Hän oli jo tunnotonna ja heräsi semmoiseen elämään, johon hän oli väkisin pakoitettu.

Sillä välin kuin Senecan puoliso näin pelastui, hän itse hiukesi tuskissaan. Havaiten loppunsa viipyvän hän pyysi jotakin myrkyä, joka annettiin hänelle. Mutta vaikutus tuskin tuntui. Hän halasi päästä elämästään. Hän tahtoi myöskin näyttää, mitä kuoleman ylenkatsetta filosofia saati synnyttää. Kun hän siis huomasi, ettei myrky vaikuttanut, hän käski, että hän pantaisiin lämpimään kylpyyn. Tähän pantuna hän parskutti vettä orjiensa päälle ja lausui: "minä toimitan juoma-uhria Jupiterille, vapauttajalle." Nyt höyry näännytti häntä ja ennen pitkää kuolema tuli. Näin Seneca kuoli, semmoinen mies, jolla oli monta vikaa, mutta joka kumminkin osotti, ettei hän pelännyt kuolemaa, vaan pysyi lujana loppuun saakka.

Etevin hänen jälkeensä, joka uhrattiin Neron kostolle, oli Lucanus, tuo kuuluisa runoilija. Tämän rikosta ja osan-ottoa kapinallisiin ei käynyt epäileminen. Hänen suonensa avattiin ja veri juoksi alttiisti hänestä. Hänen jäsenpäänsä kävivät ensiksi hermottomaksi ja kylmäksi ja elinlämpö vetäytyi sydämeen; mutta hänen mielensä pysyi yhtä jäntevänä viimeisiin asti. Nyt hän muisti ne säkeet *Pharsalia'ssaan*, jotka kuvailevat samassa tilassa kuolevaa soturia. Hän toisti ne ja niitä lausuessaan hän heitti henkensä.

Ei saa ihmetellä, että Nero, tämmöiseen työhön kiintyneenä ajaksi unhotti taiteen ja kirjallisuuden lempeämmät sulot. Kosto veti kaikki hänen ajatuksensa puoleensa. Erittäin huvitti häntä Senecan kuolema, sillä tämän kunnioitettava luonne ja suuri maine tekivät hänen loppunsa suurimmassa määrässä merkilliseksi. Ne asianhaarat, jotka seurasivat tätä kuolemaa, myöskin Neroa huvittivat. Hän vannoi, että se oli kohtaus, jolla oli mitä suurin dramallinen vaikutus, ja jota tarvitsi näkymöllä esitellä. Hän katsoi Senecan puolison alttiiksi-antoa hyvin ihmeteltäväksi ja oli pahoillaan, että hän oli tämän kuoleman estänyt. Hän tunsi, että hän oli perinjuurin pilannut suuren tragillisen tapauksen, joka olisi sopinut Sofokleelle. Hän vakuutti, että hän vastedes tällaisessa tilassa tahtoi mieluisammin panna jotakin vaaraan kuin pilata tositragillisen pathoksen liikuttavan esittelyn.

Lucanon suhteen Neron tunteet olivat hyvin samanlaiset. Tämän runoilian kuolema ilahutti häntä, sillä Lucanus oli kilpaillut hänen kanssaan, jopa menestykselläkin, jonka tähden Nero ei koskaan herjennyt häntä kovasti kadehtimasta. Nerossa kateus oli sama kuin kosto, ja nyt tämä kosto oli tyydytetty. Kuitenkin tämän miehen luonto oli niin kummallinen, että kun Lucanon kuolema hänelle kerrottiin, hän vuodatti kyyneliä. Hän lausui, ettei hän koskaan luullut, että Lucanolla oli niin hieno maku. Ihmeteltävä oli kuolla semmoinen sovelias lause huulilla. Hän vaan muistutti, että Lucanus oli tuonut esiin lauseen omista runoelmistaan, ja ajatteli muutamia omia sepitelmiänsä, joilla tämmöisessä tilassa olisi ollut suurempi vaikutus.

Cineas ja Labeo olivat sen vuoksi kokonaan unhotuksissa ja Nero tunsi tilansa tavallaan huokeammaksi, kun Cineas pysyi poissa; sillä jos tämä olisi ollut läsnä, Nero olisi ollut puolihäpeissään laimistuneista harrastuksistaan kirjallisuuden ja filosofian suhteen. Kapinaliitto täytti kaikki hänen ajatuksensa. Onneksensa Cineas ei ollut koskaan missäkään määrässä pitänyt keskuutta Roman ylhäisten kanssa. Se pelasti hänen nyt. Sillä nyt epäiltiin kaikkia, eikä kuitenkaan kukaan tullut ajatelleeksikaan Cineaan syyttämistä; sillä se tiedettiin hyvin, ettei hän ollut milloinkaan ottanut osaa Roman seuraelämään ja että hän, vaikka hän oli johonkin määrin hovimies, oli rajoittanut kaikki kunnian-osoituksensa vaan Neroon. Tosi-asia oli, että Roman seuraelämä aina oli vastenmielinen. Hyvän-avuiset olivat liian jäykät ja yksivakaiset ja huonontapaiset olivat liiaksi paheisiin vaipuneet. Löytyi kunnan miehiä Romassa, joita Cineas todella ihmetteli, mutta joitten seurasta hän ei huolinut. Hänen kreikkalainen luontonsa vaati jotakin enemmän nerollista, enemmän leikillistä ja vähemmän totista kuin hyvän-avuisen luokan Romalainen. Hänen avara tietonsa filosofiassa olivat myöskin kokonaan kreikkalaiset, hän ei tuntenut Roman kirjallisuutta kuin vähäisen, eikä pitänyt sillä paljon väliä; elämänsä tarkoituksen suhteen hän ei havainnut siinä mitään, joka viritti hänen oson-ottoansa ja hän pani suurempaa arvoa kristittyin yksinkertaisiin kirjoituksiin, kuin kaikkiin Ciceron teoksiin. Kaikki nämät olivat pitäneet Cineasta erinänsä Roman johtavista miehistä. Burrhus, Nero ja Labeo, nämät olivat ainoat, joitten kanssa hän oli ollut yhteydessä, eikä edes Tigellinus, jos hän olisi mielinyt kannella häntä vastaan väärin todistajien kautta, olisi voinut mitään kelpavaa salavehkettä keksiä.

Nero oli niin täydelleen unhottanut Cineaan ja Labeon, että kun koroittaminen ylhäisempiin virkoihin tapahtui, jälkimäinen jätettiin syrjään ja joku Tigellinon ystävä asetettiin juuri siihen paikkaan, johon Labeo toivoi varmaan pääsevänsä. Muistutus tietysti ei olisi hyödyttänyt mitään, jos hänen olisi käynytkin semmoiseen alentuminen. Hänen täytyi voimiansa myöten kantaa tätä vastusta. Vastus oli todellakin kova. Se synkeytti hänen mieltänsä. Hän oli luullut, että hänen tulevaisuutensa oli taattu, ja tavallisten menojen mukaan hän toivoi vähän ajan perästä jotakin korkeata virkaa jossakin provinsissa, josta hän kenties pääsisi maaherraksi. Mutta nyt tämä seisahus hänen edistymisessään hävitti kaikki nämät kirkkaat näky-alat. Hän näki selvään, että jos hänen onnensa korkeimmillaan ollessa tämmöinen isku saatti kohdata, nyt hänen vastoinkäymisissään ei suinkaan mikään muutos parempaan päin ollut odotettavissa.

Pettyneissä toiveissaan hänen ei ollut nykyjään mitään muuta neuvoa, kuin palata takaisin huvilaansa, jotakin parempaa siellä vartoakseen. Kukaties hän vielä kuitenkin pääsisi korkeampaan virkaan armeijassa; kenties aikaa myöten joku parempi tulevaisuuden toivo koittaisi. Niin ankarasti olivat hänen kunnianhimoiset tuumansa loukkaantuneet, ettei hän ajatellut muuta kuin omia asioitaan. Nykyiset onnettomuudet pahoittivat häntä, mutta ne eivät synnyttäneet hänen mielessään sitä kauhua, jota Cineas tunsi. Hän tyytyi siihen, ettei hän puhunut mitään. Hän ei tuntenut mitään halua minkäänlaisiin välitystoimiin. Jos hänen edistymisensä olisi jatkaantunut, hän olisi suostunut pysymään yhteydessä hovin kanssa, vaikka kohta Nero olisi ruvennut pahempiin rikoksiin kuin koskaan ennen. Hän olisi kylläksi tyytyväinen omantuntonsa puolesta, kun hän vaan itse ei olisi mitään todellista rikosta tehnyt.

Kun aika kului ja hän havaitsi itsensä työttömäksi, hän vakaasti luuli, että joku vihamies oli ottanut himmentääkseen hänen näky-alojansa, eivätkä hänen ajatuksensa voineet kääntyä kenenkään muun kuin Tigellinon ja Hegion puoleen. Hän uskoi varmaan, että Hegio oli pistänyt hänen kartanonsa tuleen, eikä tietänyt, kuinka kauas tämän valta tuon uuden isännän suhteen ulottui. Tämmöisissä oloissa hän katsoi kaikkein parhaaksi olla varoillaan uusia, samasta lähteestä tulevia kommeluksia vastaan. Keskustellen Isaakin kanssa hän sai tietää, että Hegio oli ruvennut mitä toimeliaimmaksi Tigellinon kätyriksi ja nousi nousemistaan rikkaudessa ja arvossa. Hän luuli, että Hegio vielä ajatteli kosta, ja

että hänen täytyi varjella itseänsä häntä vastaan. Tähän hän ei voinut ajatella ketään soveliaampaa kuin Galdoa.

"Galdus", sanoi hän jonakuna päivänä, kun hän oli käsenyt Britannialaisen luokseen, "sinä et ole enää palveliani, vaan ystäväni. Eikö niin?"

"Siksi sinä olet minua nimittänyt", lausui Britannialainen vakavasti, "ja minä vaan odotan tilaisuutta, että saan osottaa itseni tämän nimen ansainneeksi."

"Minä en ole unhottanut urhoollista käytöstäsi. Tiedätkö, kuka oli syypää kaikkiin — kuka pisti kartanoni tuleen ja melkein surmasi poikani?"

"En", vastasi Galdus, tuima tuli silmissä; "kuka?"

"Hän on pahin vihamieheni. Hän oli kerta palveliani, mutta minä panin hänen pois hänen kunnianttomuutensa tähden. Hän koettaa kostaa tämän minulle."

"Hän on kuoleman oma!" huudahti Galdus julman näköisenä.

"Ei, ei; sinä olet sivistyneessä maassa eikä Britanniassa. Romassa ei käy niin helposti ihmisiä tappaminen. Minä tahtoisin, että sinä pidät vaaria tästä miehestä. Hän on Asialainen, hänellä on ruskea iho, mustat kiharaiset hiukset, mustat silmät ja konnan muoto. Hänen nimensä on Hegio. Pidä vaaria hänestä. Jos sinä joskus näet hänen minun tiluksillani, tee hänen mitä tahdot. Jos vaan näet hänen näillä seuduilla, anna minun tietää siitä. Hän koettaa yhä vahingoittaa minua ja minä luulen, että hän on nykyisin tehnyt minulle paljon pahaa. Hän tekee kukaties enemmänkin pahaa."

"Jos hän sen tekee, perii hänen kuolema", lausui Galdus pitkäänsä ja juhlallisesti.

XXVI.

Vankeus.

Eräänä päivänä kävi Labeon luona joku, jota tämä ei ollut moneen aikaan nähnyt.

Se oli Julius.

Vaaleana ja laihtuneena hän ei enään ollut sen pulskean, nuoren soturin näköinen, joka ennen oli siellä käynyt. Cineas oli alinomaa nähnyt hänet hänen uuden elämänsä alusta, mutta ei Labeo. Julion kasvoissa kuvautui semmoinen levottomuus, joka heti iski Cineaan mieltä ja synnytti pelkoa hänessä.

"Sinulla lienee pahoja uutisia?" sanoi Cineas tutkaellen, kun ensimmäiset tervehdykset olivat ohitse.

"Niin on", vastasi Julius synkkämielisesti, "enkä minä muutoin olisi astunut valtion palveluksessa olevan upseerin asuntoon."

"Semmoinen minä en enään ole", lausui Labeo.

"Se on tosi", sanoi Julius, murheellisesti häntä hetken aikaa katsellen. Sitten pikaisella liikunnolla: — "nyt ei saa hukata mitään aikaa — minä tuon pahoja sanomia teille."

"Mimmoisia?"

"Labeo, sinun puolisisi on kristitty."

Labeo ja Cineas vaalenivat ja katselivat toisiaan, samalla kuin tuskastuttava kauhu heitä vävähytti. Molemmat tiesivät sangen hyvin, että Helena oli kristitty, mutta näinä julmina vainomuksen ja maankulkeuteen tuominnan aikoina tämän lainhylyn äkillinen käynti ja tämmöiset sanat hänen suustaan, aavistivat jotakin hirveätä.

"Entä sitten?" kysyi Labeo tuskin kuultavalla äänellä.

"He aikovat panna kiinni hänen", lausui Julius.

"Panna kiinni hänen!"

"Niin. Eikä saa hukata mitään aitaa. Hänen täytyy paeta."

"Paeta! mihin?"

"Katakombeihin."

"Katakombeihin! — elävältä haudattavaksi! Ja mitä mistä syystä?" huudahti Labeo kiivaasti. "Kuka rohkenisi panna kiinni häntä? Hän ei ole mikään tavallinen, rahvaasta lähtenyt nainen. Hän ei ole mikään päällekantajien ja valapattoisten todistajien kievoteltava. Koettakoot vaan, jos he uskaltavat."

"Ei saa hukata mitään aikaa", huudahti Julius häntä keskeyttäen, "ei silmänräpäyستäkään. Minä lähdin pelastamaan häntä ja pelastamaan myöskin Lydiaa. Heidän täytyy paeta — minun kanssani — kohta — taikka he ovat hukassa!"

"Paeta! — niinkuin pahantekiät! Paeta! — minun puolisoni! ei ikinä", huusi Labeo rajusti. "Ei ikinä. Senkaltaista ei ole vielä tapahtunut. Niin huonoksi minä en ole alentunut. Niin kauan kuin minä elän, elää hänkin. Hän ei sai lähteä sinne — ei — ei milloinkaan."

"Muista Neroa, ja sinä näet, ettei mikään julmuus ole hänelle mahdoton."

"Nerolla ei ole mitään syytä vihata minua. Hän on suuresti suosinut minua nyky-aikoihin saakka."

"Muut ovat sysänneet sinun syrjäpuoleen", sanoi Julius maltittomasti. "Sinä et voi tehdä mitään. Mutta aika kuluu minulta. Joudu. Jos halajat pelastaa puolisosi, káske hänen valmistaa itseänsä; ellei, kutsu kumminkin Lydiaa."

Cineas ei lausunut sanaakaan. Labeon oli täällä valta. Hän ei tietänyt mitään sanoa, eikä sanonutkaan mitään. Äkki-arvaamaton isku hämmensi häntä.

Nyt Julius rukoili Labeota, että hän pelastaisi puolisonsa; että hän lähettäisi hänen pois, taikka itse saattaisi häntä matkalla; että hän ennemmin tekisi mitä hyvänsä, kuin sallisi hänen jäädä kotiin. Vaan Labeo kielsi lujasti. Hän ei voinut vielä ymmärtää, kuinka kukaan tohtisi panna Helenaa kiinni. Koko hänen ylpeytensä oli viritetty. Hän ei aikonut koskaan myöntyä tähän, joka näytti olevan niin suuri epäsuosio. Sillä se näytti hänestä semmoiselta häväistykseltä, joka lisäsi hänen nykyiset vastoinkäymisensä, ja hän taisteli sitä vastaan ja päätti pitää puoltansa kovan onnen suhteen.

Kun Julius siis havaitsi kaikki varoituksensa turhaksi, hän suuressa tuskassaan ja kiireessään vaati, että Lydia kutsuttaisiin. Tähän Labeo mielellään suostui. Asian-laita selitettiin nuorelle tytölle ja Helena, joka kuuli uutiset synkeimmillä, kauhunsekaisilla aavistuksilla, joudutti Lydiaa ja sanoi hänelle jäähyväisiä, ikäänkuin olisivat he viime kerran maailmassa toinen toisensa kohdanneet. Julius tuskin salli sanaakaan sanottavan, vaan lähti heti matkalle. Ratsu, joka oli tuonut hänen sinne, vei molemmat takaisin heidän määräpaikkaansa kohden.

Labeo ja Cineas olivat nyt jätetyt omien ajatustensa haltuun. Ennen pitkää Helena ilmestyi, vaaleana ja pelästyneenä. Hän heittäysi puolisonsa syliin. Labeo kiersi käsivartensa hänen ympärilleen, painoi häntä sydäntänsä vastaan, ja katseli tuimasti ylös, ikäänkuin hän olisi etsinyt jotakuta luultua vihollista.

"Ei ole mitään vaaraa", hän lausui, "eikä pelon syytä, armas puolisoni. Ken uskaltaisi panna kiinni sinun?"

Helena vapisi ja itki.

"Minä olen semmoinen pelkuri", hän sanoi, "minä en voi vastustaa vaaraa."

"Vaaraa! Ei! sinä olet liian hento joutumaan edes vaaran pelkoon. Eikä turmio koskaan kohtaa sinua, niin kauan kuin minä elän."

"Eikö olisi parempi, että pakenisin?" kysyi Helena arasti.

"Pakenisit! Voi, mihin? Mikä paikka on turvassa Nerolta? Mutta miksi paosta puhua? Ei löydy mitään syytä. Tämä on turhaa hätäilemistä. Lienee todella ollut joku vaara tarjona, mutta ei sinun. Minulla on vielä vähän voimaa ja valtaa. Minä en ole vielä aivan arvoton mies. Sulpiciot eivät ole niin halvat, että he ovat joutuneet jonkun tyrannin uhri-raukoiksi. Ei, ei. Rauhoita itseäsi, ystäväni. Katso ylös — ainoiseni — tämä vaara on vaan tyhjä luulo, se oli erehdys Julion puolesta — erehdys — siinä kaikki."

Tämmöisillä sanoilla Labeo koetti viihdyttää puolisoansa, mutta, vaikkei hän, harmi sydämessä, uskonut mitään vaaraa löytyvän, hän ei suinkaan ollut levollinen. Pahat aavistukset kiusasivat häntä. Sillä nimensä ja arvonsa puolesta etevät kristityt olivat jo kärsineet kaikkein julmimman kuoleman ja

kenties kuitenkin tapahtuisi, että Helena pantaisiin vankeuteen.

Sillä välin kuin Labeo koetti vuodattaa Helenaan luottamusta, jota hän itse oli vailla, Cineas istui kalveana ja tuskaantuneena, laattiaan katsellen. Hän tiesi tyyni vaaran. Hän oli odottanut jotakin tämänkaltaista ja hän näytti nyt havaitsevan tulleeeksi, mitä hän pelkäsi.

Kun nyt nämät kolme olivat näin yhdessä pelon ja tuskan käsissä, he kuulivat äkillisen melskeen ulkoa — hevosjalkain töminän, aseitten kalskeen. Helena kuuli tämän ensiksi. Hän havahti ja painui likemmäksi puolisoansa.

"Jumalani!" hän huusi, "tue minua. Minä en voi tukea itseäni."

Labeo piti häntä sylissä ja katseli tuimasti oveen päin. Hälinä likeni. Kuului ääniä portikosta, jalan iskua laattiata vastaan ja kenenkään kutsumatta taikka ilmoittamatta askelet lähestyivät.

Yksi upseeri astui huoneesen; useat sotamiehet seurasivat häntä. Näitten perästä tuli yksi, jonka näky täytti Labeon katkerimmalla vihalla. Se oli Hegio.

Hegio oli saanut voiton kostossaan. Labeo tiesi sen. Tätä kosta harjoitettiin hänen puolisonsa kautta. Hänen päätänsä pyörrytti hänen vimmassaan.

Upseeri tervehti Labeota suurella kunnioituksella ja pyysi anteeksi läsnä-olostaan. Hän toivoi saavansa anteeksi, kun hän täytti vaikeata velvollisuutta, ja muutamain alkupuhetten perästä hän viimein ilmoitti toimitettavansa laadun. Hän oli lähetetty vangitsemaan Helena, Labeon puolisoa, koska tämä oli kristitty ja valtakunnan kavaltaja. Tätä lausueessaan hän otti esiin keisarillisen käskykirjan.

Labeo silmäili sitä hetken aikaa ja sitten upseeria.

"Tämä on joku julma leikinteko keisarilta", lausui Labeo viimein käheällä äänellä.

"Niin minäkin toivon", vastasi upseeri; "mutta minun ei käy menetteleminen kuin yhdellä tavalla."

"Aiotko sanoa, että panet hänen kiinni?" kysyi Labeo, lujemmin syleillen puolisoansa, kun tämä peloissaan painui häntä vastaan.

"Mitä minä muuta saatan tehdä?" vastasi upseeri hämmentyneen tavalla. "Sinä tiedät, että minun täytyy totella käskyjä. Minun täytyy vangita hänet."

"Ei ikinä!" huusi Labeo rajusti.

"Kuinka?"

"Ei ikinä!"

"Sinun ei tarvitse puhua tuolla tavalla", sanoi upseeri, koettaen päästä tästä tuskalloisesta kohtauksesta sillä, että hän näytti suuttuneelta. "Sinun täytyy myöntyä. Keisari käskee."

"Minä en tee sitä ja sinä saat kertoa sen hänelle."

"Minun täytyy siis ottaa hänet", sanoi upseeri.

"Tee se omalla edesvastauksellasi."

"Se tapahtuu sinun edesvastauksellasi", vastasi toinen, jonka viha oli yltyneensä. "Miksi vastustat minua? Minä teen velvollisuuteni. Hänen sopii vanhoa, ettei hän ele mikään kristitty ja kaikki muuttuu hyväksi. Tässä kaikki, jota hänen tulee tehdä."

Nyt Helena vapisi yhä kovemmin. Hegion silmät kiilsivät. Hän astui upseerin luo ja lausui matalalla äänellä:

"Sinä et ole sanonut mitään pojasta."

"Pojasta."

Labeo toisti sanat niitä ajattelemta ja vielä suurempi kauhu tunki hänen sydämeensä.

Upseeri katseli Hegiota.

"Kuka on käskenyt sinun sekaantua tähän?" hän huusi. "Tuleeko sinun muistuttaa minua siitä, jota mielellään unhottaisin?" Kääntyen Labeon puoleen hän sitten lausui pitkäkänsä ja vastahakoisesti: "on

toinenkin — yksi poika; minun täytyy ottaa hänetkin."

Helena kuuli tämän. Huudahtaen hän irroitti itsensä ja syöksähti ulos huoneesta. Ei kukaan seurannut häntä. Labeo asettui oven suuhun ja tuijotti sotamiehiä ikäänkuin mieletön.

"Tarttukaat häneen!" lausui upseeri. "Pitäköön kaksi hänestä kiinni, ja muut seuratkoot minua. Minun täytyy tehdä loppu tästä."

Kaksi sotamiestä karkasi Labeota vastaan ja ryhtyen häneen he pitivät kiinni hänen molemmista käsivarsistaan ja vetivät hänen pois, sillä välin kuin muut, Hegio etupäässä, menivät sisään Helenaa noutamaan.

Tällä välin melu ja Helenan huudot olivat panneet kaikki liikkeelle; vaaleina ja vapisevina palveliat tulivat joukottain joka taholta. Muitten muassa tuli Galdus, joka aina uskollisena ja kiintyneenä yhteen kaikkia voittavaan rakkauteen, juoksi ensiksi Markon huoneeseen. Siellä hän näki Helenan, joka vimmassaan sulki poikaansa syliinsä.

"Pelasta hänet! Voi, pelasta hänet!" Helena huudahti, kun hän havaitsi Galdon. "Sotamiehet ovat täällä. He aikovat viedä hänen vankeuteen."

Tällä haavaa lujia askelia kuului marmorilaattialta ja kun Galdus kääntyi, hän näki sotamiesten lähestyvän Hegion johdolla. Galdus seiso i ikäänkuin vastarintaan asettuva leijona. Hänen jättiläisruumiinsa täytti oven suun. Mutta hän oli aseeton ja sotamiesten peitset ojennettiin häntä vastaan.

"Pois tieltä", huusi upseeri.

Galdus epäili vähän aikaa. Sotamiehet likenivät. Hän ei voinut tehdä mitään ja huokauksella, joka näytti halkaisevan hänen ruumiinsa, hän peräytyi heidän edestään. Siinä hän seiso i, käsivarret ristiin laskettuina, näkymöä katsellen. Hän tarkasteli Hegion kasvoja; hän tuns i, että tämä oli se mies, josta hänen oli käsky pitää vaaria; hän havaitsi hänen synkän katsantonsa ja sen voitonriemun, joka asui näissä kasvoissa.

Lyhyt aika vaan tarvittiin toimen täyttämiseksi. Helena otettiin kiinni ja pelosta melkein nääntyen hän, samalla kuin poika riippui hänessä kiinni, astui ulos sotamiesten välissä. Markus näytti säikähtyneeltä ja hämmentyneeltä, ollen mitään ymmärtämättä ja vaan tietäen, että jotakin hirveätä oli tapahtunut.

Nyt he palasivat saliin.

Upseeri kääntyi Labeon puoleen.

"Ole hyvällä mielellä", hän lausui vapisevalla äänellä. "Sinun ei tarvitse pelätä mitään. Puolisosi vannoo, ettei hän ole mikään kristitty. Hän tulee takaisin."

Labeo ei virkkanut mitään. Hän seiso i kahden sotamiehen välissä tuijotellen eteensä. Hänen vaaleat huulensa liikkuvat, vaikkei mitään sanaa kuulunut, ja kova tuska kuvautui hänen liikkumattomissa silmissään. Ei, ei löytynyt mitään sanoja tämmöistä kohtausta varten.

Tuosta sotamiehet hyvästi-jättöäkään sallimatta astuivat pois vankinensa. Ne, jotka pitivät Labeosta kiinni, odottivat siksi kuin toiset olivat jättäneet kartanon ja laskien hänen vapaaksi, hekin lähtivät.

Labeo seiso i paikallansa liikahtamatta. Poistuvien askelten kopina tuntui, kun seurue nousi hevosten selkään ja ratsasti matkoihinsa; hän seiso i ja kuuli, mutta ei yrittänyt lähtemään perästä.

Siinä seiso i myöskin Cineas, sortuneena, samanlaisia tunteita tuntien, vaikka ei niin tuimia kuin kovan onnen kohtaama puoliso ja isä. Hänkin oli hämmentynyt eikä kyennyt mihinkään toimeen.

Labeo seiso i ikäänkuin huumeissa, rajusti tuijotellen. Hänen otsansa suonet olivat paisuneet pakahtumaan asti, hänen hampaansa olivat kiristyksissä, hänen kätensä kiinni pusertuneet ja silmät hehkuivat kuin tuli. Siinä oli Cineaskin, kasvot tuskasta vaatevalkeana.

He olivat ääneti.

Mutta voimakas mies tointui viimein ja järki, joka oli tuokion levännyt, palasi jälleen valtaansa. Raskaasti huo'aten hän katso i ympärillensä ja jätti vitkaan ja haikistuneena huoneen. Hän astui ulos portikoon, katseli Romaa kohten ja kuunteli; tuosta hän astui takaisin saliin. Tämän toisessa päässä olivat hänen esi-isäinsä vartalokuvat asetettuina ja yhden tämmöisen kuvan vieressä oli tikari, jonka tämä oli pistänyt omaan rintaansa, Sulpicioita häväistyksestä pelastaakseen. Labeo otti sen. Se oli pysynyt varsin eheänä, oli kiiltävä ja terävä.

Cineas näki tämän. Hän ajatteli vaan yhtä asiata, että Labeo mietti itsemurhaa niinkuin hänen esi-isänsä.

"Ei, ei", hän huusi rukoilevalla äänellä, astuen ystävänsä luo.

"Ei vielä", lausui Labeo kolealla äänellä. "Toisen veri täytyy ensin vuotaa."

"Kenenkä veri?"

"Minä himoon kosta."

"Onhan toivoa", sanoi Cineas; vaikka toivon sana nyt kuului kuin iva.

"Toivoa!" huudahti Labeo hurjistuneena. "Luuletko sinä, että Helena kieltää Kristuksen? Sinä et tunne häntä."

"Minä menen Neron puheille."

"Neron", keskeytti Labeo, "yhtä hyvin tiikerin."

"Minä toivon, että voin taivuttaa häntä."

"Minä tiedän jotakin parempaa kuin taivuttelemisen. Pois. Vaikka sinä olet sieluni ystävä, sinä olet vihattava. Kaikki on vihavaa. Minä nostan ylös käteni jumalten puoleen ja kiroon heitä. Minä lähdän tuonen turoille, mutta minä tahdon temmata mukaani sinne konnantapaisen Neron."

Tikariansa heiluttaen hän riensi ulos huoneesta. Ennen pitkää Cineas kuuli nopean hevosen neljästyksen.

Mutta yksi oli ennen Labeota lähtenyt tästä musertuneesta perheestä. Yksi, joka rakasti vaan yhtä ainoata ja seurasi sitä nyt, kun se häneltä riistettiin. Yksi, joka oli kasvatettu Britannialaisten sodissa, joissa miehet kilpailivat hevosten kanssa nopeudessa ja jaksoivat tuntikaudet juosta heidän rinnallansa; jossa vaunun-ajajat osasivat hypätä ylös vaunujensa vehmaroille taikka täyttää riiviä laukkaavien hevosten selkään ja samalla tappelun töitä toimittaa. Verenkestäjän tavalla hän ajoi takaa. Hän oli kosta varten erottanut yhden joukosta ja tämä yksi oli Hegio.

Kostossansa Galdus saatti olla malttavainen ja uupumaton. Hän ei muistanut ollenkaan väsymystä eikä tien pituutta; hän seurasi ja piti heitä kaikkia silmällä.

Näin he viimein saapuivat Romaan ja kun he ratsastivat pitkin katuja, Galdus vielä ajoi heitä takaa.

Vaan kummoinen vangittujen tila tässä seurueessa oli? Alusta Helena tuskin oli havainnut, mitä hänen ympärillään tapahtui, mutta kylmä yö-ilma herätti hänet hänen puoli-horroksistaan ja hän alkoi ymmärtää koko vaaransa. Hän ja Markus istuivat saman hevosen selässä upseerin ja Hegion välissä. Kun Helena rupesi tarkasti punnitsemaan asemansa pahimpia kauhuja, nämät kauhut lauhkeentuivat ja hän havaitsi itsensä voimakkaammaksi ja levollisemmaksi. Hän pusersi Markoa lujemmin rintaansa vastaan ja notkistaen hänen ylitsensä, hän itki viljaltaa. Kyynelet huojensivat hänen sydäntänsä. Vaan nämät kynelet, jotka vierivät Markon kasvoille, virittivät samantunteisuutta tämän lempeässä lapsenluonnossa. Markus oli jo osottanut, kuinka uljas ja urhoollinen hän todella oli. Hän oli jo katsellut tulen tarjoamaa kuolemaa kasvoista kasvoihin ja saattanut sen hämille. Hän oli sama nyt eikä hänen ylevä mielensä hetkeksikään vipistynyt. Sillä hän oli niitä, joihin toisten kärsimykset kipeästi koskevat, mutta jotka samalla ovat miehuulliset ja kukistumattomat omassa sydämessään. Herkkätunteinen ja urhoollinen, tytön vienus, mutta leijonan hermot ja sydän — semmoinen Markus oli. Äidin hellyys ja isän voimakas luonto olivat hänessä yhdistyneet. Tällöiset luonnot ovat jaloimmat; lempeät rauhassa, uljaat sodassa.

"Äiti", hän lausui, "älä itke; minun sydäntäni särkee; älä itke."

"Se on sinun tähtesi, poikani."

"Minunko tähteni? Itketkö minun tähteni? Ja miksi? Minä en pelkää. Minä voin osottaa, että olen isäni poika. Hän on viimein tietävä, kuinka uljaasti voin kuolla."

"Minä tahdon lohduttaa sinua", sanoi Markus vähän ajan perästä. "Minä tahtoisin, että olisin vanhempi; minä olen vaan kymmenvuotinen, mutta minä en ole mikään pelkuri. Minä olen Roman poika ja isäni poika, enkä minä pelkää. Minä osaan kuolla, jopa urhoollisestikin."

Monta tällöistä sanaa Markus lausui. Ylevässä pelottomuudessaan hän koetti hyväillä äitiänsä.

Hänen luonnossaan ilmestyi ihmeen suloinen etevyys, ikäänkuin olisi hän havainnut itsessään voimakkaamman ja etevämmän luonnon; ja hänen äitinsä sai myöskin rohkeutta pikkusen pojan järkähtämättömästä pelottomuudesta, hänen uhkeasta miehuudestaan. Uskontokin tuli lohduksinensa. Helena ajatteli Häntä, joka oli kuollut hänen tähtensä; hän nuhteli itseensä heikkoudestaan. Uusia voimia vuoti hänen sydämeensä eikä martyri-paalun näky enään tuntunutkaan hänestä niin kauhealta; sitä himmensi sen taivaan loisto, joka oli tuolla puolen.

Vihdoin he saapuivat kaupunkiin. Palaneet osat eivät vielä olleet uudestaan rakennetut. Seurue liikkui eteenpäin laajalta kukistuneitten kartanoin välitse. Paikottain oli yksinkertaisia majoja rakennettu, jossa ihmisiä asui; toisaalla kohosivat paraikaa uusien rakennusten seinät. Oli aivan pimeä ja harva ihminen nähtiin kaduilla. Hetken perästä he tulivat Suburralle, joka oli ihan uudestaan rakennettu ja toi ilmiin jotakin entisen vireän ja moninaisen näkymönsä kaltaista. Tätä alaspäin he kulkivat vähän aikaa ja poikkesivat lopulta yhdelle syrjäkadulle.

Viimein he pysähtyivät ison rakennuksen eteen, jonka luhistuneissa muureissa vielä nähtiin tulen jälkiä. Se oli vankihuone.

"Tämä ei ole määräpaikka", lausui Hegio upseerille. "Heidän asuntonsa on oleva Pedentaton kartanossa Marsin tanterella. Kyllä minä johdatan ja näytän tietä."

Upseeri ei sanonut mitään. Hegio ratsasti nyt esiin ja asettuen seurueen etupäähän ajoi entistä kulkua useita katuja eteenpäin.

Lopulta he tulivat avaralle, aukealle paikalle. Se oli Marsin tanner. He ratsastivat pitkin sitä katua, joka reunusti tätä, ja saapuivat viimein yhden kartanon luo tämän kadun varrella. Se seiso i aivan yksikseen. Läheisiä kartanoita ei oltu vielä rakennettu. Se oli vanha, tukeva rakennus, jota tuli oli vaan vähän vahingoittanut ja jota oli jo korjattu. Tähän matkue seisahtui. Kaikki astuivat ratsailta. Ei mikään asuttu kartano ollut lähellä; rakennus seiso i itsekseen. Upseeri, joka näytti synkkämuotoiselta ja näreältä, joudutti miehiään heidän työtänsä päättämään. Kaksi sotamiestä jäi Hegion pariin, vaan upseeri ratsasti eteenpäin toisten kanssa. Nyt avattiin ovi, valkeata toimitettiin ja Hegio ja sotamiehet veivät vankinsa sisään.

Vähän ajan kuluttua Hegio tuli ulos, nousi hevosensa selkään ja ratsasti pois.

Hän ei tietänyt, että yksi, joka oli nähnyt kaikki, oli pitänyt häntä koko ajan silmällä.

Hän ei tietänyt, että kostaja oli hänen jäljissään.

XXVII.

Kostaja.

Niin Hegio ratsasti pois tietämättä, että yksi oli hänen jäljissään, joka aikoi vaatia hirveätä tiliä näistä kaikista.

Hän ratsasti pois hiljakseen ja huolettomasti. Hänen hevosensa ja hän itse olivat molemmat väsyksissä pitkästä ajosta ja ponnistuksesta.

Hän tahtoikin kulkea verkalleen, saadaksensa hekumoida täydellisestä kostostaan. Paljon oli tehty, enemmän oli tekemättä — kristittyin ansaittu rangaistus — Vatikanon puutarhat. Ajatus oli suloinen semmoiselle sielulle kuin hänen.

Hän ajatteli muita asioita. Tuo upseeri oli halveksinut häntä ja kohdellut häntä ylpeydellä. Hän oli myöskin epäillyt velvollisuuttansa täyttäessään. Tämä oli rangaistava. Labeonkin tuli kukistua — ja Cineaan — ja kaikkien hänen vihamiestensä.

Hän laski ohjokset suruttomasti käsistään, kun hän ratsasti edelleen — vaipuneena ajatuksiin, jotka niin suuresti huvittivat häntä — ja tässä mielentilassa hän matkusti samaa kulkua kaupungin läpitse.

Viimein hän lähestyi Esqvilinon kunnasta. Tässä oli Tigellinon mieli-asunto ja tähän Hegion oli määrä mennä. Leveä aukea ala, joka oli raivattu liekkien pidättämistä varten, oli vielä entisellään, peittyneenä hävitettyjen kartanoin jäännöksillä. Täällä oli aivan pimeä. Hegio ratsasti eteenpäin.

Yhtäkkiä musta haamu syöksähti pimeästä hänen ohitsensa ja ennenkuin hän ennätti kannustaa hevostansa, ennenkuin hän ehti edes ajattelemaan, jo voimakas käsi oli tarttunut hänen kurkkuunsa ja temmannut hänen alas hevosen selästä. Säikähtyneenä hevonen hypähti pystyyn ja kiiti pois tuulen nopeudella.

Putouksestaan musertuneena, tuntemattoman päällekkarkaaajansa kouristuksesta puoleksi kuristettuna Hegio makasi maassa; mutta muserrus ja kuristus unhottuivat siinä kuolettavassa pelossa, joka huuhoitti hänen suonissaan; sillä arempi sydän kuin hänen oli tuskin kenelläkään. Hän oli niitä, jotka saattavat kuolla pelosta, ja nyt kaikki hänen voimansa vuotivat pois pelon tyrmistyksessä.

Hän koetti huoata rukouksen sanoja, mutta turhaan.

Yksi käsi pusersi hänen kurkkuaan, toinen haperoitsi hänen uumiansa ja irroitti sen kalliin vyön, joka niitä ympäröitsi. Hetkeksi helpotti käsi hänen kurkustaan.

"Säästä minua", huusi Hegio, kun hän sai hengittää. "Minä annan sinulle kultaa, jos sitä halajat. Minä olen keisarillinen upseeri. Varo itseäsi, jos vahingoitat minua. Sinä saat kärsiä siitä! Minä tahdon maksaa jotakin — sano hintasi."

Ainoa vastaus oli piukka side, joka laskettiin hänen suunsa eteen ja sisään, ikäänkuin suukapula, joksi hänen päälle karkaaajansa oli kiertänyt hänen vyönsä ja nyt lujasti siteli hänen ympärilleen, että se todella esti häntä vähintään ääntä päästämästä.

Tuosta käänsi tuntematon päällekkarkaaaja hänet selkää ylöspäin, istahti hänen hartioilleen, tarttui hänen käsivarsiansa, väänsi ne taaksepäin ja ottaen oman vyönsä veti ne yhteen kiinni. Hegio havaitsi itsensä varsin voimattomaksi vihollisensa kynsissä.

Nyt päällekkarkaaaja nousi seisaalle ja pitäen lujasti kiinni Hegiosta käski hänenkin nousta. Sanaakaan virkkaamatta hän työnsi Hegiota edellensä. Hegion tuntui olo huokeammalta, kun hän huomasi, että he menivät Esqvilinoa päin; mutta pelko ja kauhea epäluulo valloittivat hänen, kun hän näki, että hän vaadittiin astumaan Labeon kartanon raunioita kohden.

Nämät rauniot olivat vielä jälillä. Seinät olivat useimmista paikoista lauenneet, mutta yhdellä sivulla noin puoli seinää vielä oli pystyssä. Tähän varjokkaaseen paikkaan, josta tumma seinä kohosi, Hegio havaitsi itsensä pakotetuksi menemään ja kykenemätönnä puhumaan taikka vastustamaan, hän astui eteenpäin.

Viimein he seisahtuivat yhden aukon eteen, joka johdatti rakennuksen alla oleviin holveihin. Oli pilkkosen pimeä. Tuokion aikaa Hegio rinnusteli ja yritti vastusta, mutta hänen vangitsiansa voima oli liian suuri. Hänen täytyi astua alas. Portaat olivat vielä täynnä hirsistä ja tuhkaa. Näitä alaspäin vankiraukka sysättiin ja hänen vangitsiansa seurasi. Lopulta he pääsivät pohjalle.

Hegio tunsu nyt, että hän vedettiin kappale matkaa eteenpäin umpi-pimeässä. Hänen pelkonsa oli suurempi kuin koskaan ennen. Tällä hetkellä hän maisti kuoleman katkeruutta.

Tuosta Hegio käskettiin laskeuta maahan. Hän heittäysi taaksepäin eikä totellut. Silmänräpäyksessä hän viskattiin rajusti pitkälle ja hänen vangitsiansa piti häntä taas allansa.

"Minä otan nyt pois suukapulasi", lausui vakava ja pelottava ääni raa'alla muukalais-murteella, jota ei Hegio tuntenut. "Mutta minä pidän tikan rintasi edessä ja jos päästät vähimmäkään huudahuksen, sinä kuolet. Vastaa minua, äläkä virkkaa mitään muuta."

Suukapula otettiin nyt pois.

"Säästä minua", huokasi Hegio. "Jos halajat kultaa —"

"Hiljaa, mieletön, taikka sinä kuolet. Vastaa kysymyksiini", sanoi syvä, vakava ääni.

"Mitä sinä pyydät?"

"Labeon puolison ja pojan."

Kun nämät sanat lausuttiin, huuto kuului pimeässä holvissa.

Hegio kavahti ylös ja äikähti.

Mutta päällekkarkaaajan koura pihdisti hänen kurkkuaan.

"Mieletön! jos vielä mitään äännät, sinä kuolet", huudahti hänen vihollisensa ja pidellen häntä lujemmin hän koetti tirkistää pimeään puhki. "Kuka hyvänsä lähestyy, se kuolee", hän huusi.

"Kuka täällä on?" lausui ääni, jonka sävelet olivat todesti tutut Hegiolle ja Galdolle.

Galdus päästi ilon huudahuksen. Hegio joutui uuteen pelon tuskaan.

"Isäntä! Ystävä! Labeo!" huusi Galdus. "Hän on meidän vallassa täällä. Minä tiedän missä he ovat. Ei kaikki ole hukassa."

"Mitä sinä tarkoitat?" sanoi Labeo kammottavalla äänellä. "Rohkenetko kehoittaa minua toivoon?"

"Minä sanon sinulle, että me voimme vielä pelastaa heidän. Minä seurasin heitä ja näin kaikki."

"Missä sinä olet, pelastajani ja ystäväni?" huudahti Labeo, jonka ääni sortui liikutuksesta.

"Täällä, viiniholvin ovella. Täällä; tule tänne; tule luokseni ja ota osaa ilooni, sillä minä olen saanut kiinni hänen."

"Kenen olet saanut kiinni?" sanoi Labeo hämmästyneenä saapuen paikalle ja koskettain Galdon hartioita. "Kenen olet tuonut tänne?"

"Hegion."

Tähän Hegio huudahti.

"Hiljaa, koira! — täytyykö minun tappaa sinut?" sanoi Galdus sahealla kuiskauksella.

"Oletko saanut kiinni tuon kyykäärmeen?" kysyi Labeo inholla. "Hän on sinun. Tee hänen mitäs tahdot. Minä en huoli hänestä ollenkaan. Mutta, voi jalo ystäväni — poikani pelastaja — tule, kiirehtikäämme; jos tiedät missä he ovat, pelastakaamme heidät nyt, taikka kuolkaamme; älkäämme tuhlatko mitään aikaa."

"Odota silmänräpäys. Minun täytyy kysyä tuolta koiralta jotakin", vastasi Galdus.

"Vastaa minua", hän huusi kärkeväisesti, kääntyen Hegion puoleen.

"Puhu", voihkasi Hegio.

"Tahdotko henkeäsi varten laskea emännän ja pojan takaisin hyvään turvaan?"

"Kyllä, kyllä", huudahti Hegio kiihkeästi; "anna minun vaan mennä ja minä vannon, että ennen sydän-yötä" —

"Mieletön! tätä minä en pyytänyt. Vai antaa sinun mennä. Ei, ei — ei ennenkuin emäntä ja poika seisovat vapaina edessämme."

Hegio huokasi.

"Anna meille käskykirja vartioille, että he päästävät vangit irti ja jos nämät jätetään meille, me tulemme takaisin sinua vapauttamaan."

Hegio huokasi.

"He eivät tottele mitään minun käskykirjaani. Salli minun vaan tavata Tigellinoa."

"Ei ikinä. Sinä et liikahda tästä paikasta, ennenkuin he ovat vapaat. Eiköhän sinun käskykirjasi vapautta heitä?"

"Ei. He ovat keisarillisia vankeja. Ainoastaan Tigellinon taikka Neron käsky voi vapauttaa heidän."

"Mitä sinä siis voit tehdä?"

"Päästä minut Tigellinon puheille ja minä saan hänen taipumaan."

"Ei tässä kuin tuhlataan sanoja", huudahti Labeo. "Hän puhuu totta; hänellä ei ole mitään valtaa. Hän ei ole parempi kuin orja. Jätä hänet ja kiirehtikäämme pois."

"Kerro minulle kumminkin tämä", sanoi Galdus. "Montako vartiata löytyy tuossa kartanossa?"

"Missä kartanossa??"

"Vastaa minua äläkä kysele — siinä kartanossa, jossa he ovat vangittuina."

"Ainoastaan kaksi."

"Nekö molemmat, jotka jätettiin sinne? Eikö siellä ole muita?"

"Ei ketään."

"Jos havaitsen, että olet pettänyt minun, sinun on kahta pahempi."

"Se on totta", oihkasi Hegio, "heitä on vaan kaksi."

"Pois siis!" huudahti Labeo. "Aika kuluu meiltä tämän viheliäisen tykönä. Joudu."

"Odota silmänräpäys", lausui Galdus.

Hän pani vielä kerran kapulan Hegion suuhun. Tuosta hän satoi hänen jalkansa lujasti semmoiseen asemaan, joka kokonaan esti häntä liikkumasta. Sitten hän nosti hänen syliinsä näyttäen semmoiselta, joka täydellisesti tunsu paikat pimeässäkin, ja astut yhteen paikkaan, joka oli etäämpänä aukosta. Se oli viiniholvi. Ovi oli kiskottu saranoiltaan ja makasi permannolla. Galdus nosti sen sijoilleensa ja lujitti ketjut, jotka vielä olivat paikallaan, teljellä, että tuli vahva vankihuone siinäkin tapauksessa, että Hegio pääsisi irti kahleistaan.

Kaikki nämät veivät vaan vähän aikaa. Nyt Galdus ja Labeo kiirehtivät pois. Galdus kävi edellä.

"Onko sinulla mitään aseita?" kysyi Galdus, kun he pääsivät ulos holvista.

Labeo näytti hänelle tikarinsa.

"Hyvä! Me tarvitsemme sitä."

Tästä he kulkivat joutuisasti Marsin tannerta kohden.

Viimein he ehtivät kartanon luo. Kaksi vartiaa seisoivat ovella ja kuu, joka paraikaa oli ylenemäisillään, valaisi näkymöä. Galdus ei tietänyt, olivatko nämät vartiat samat, jotka ensin olivat siihen asetetut, vai olivatko he jo vaihdetut toisiin. Mutta se ei huolettanut häntä.

Kun nämät molemmat vartiat näkivät vasta-tulleet, he nousivat ja kysyivät heiltä, mitä he tahtoivat.

"Minä olen Sulpicius Labeo, keisarillisen henkivartioston väkeä, ja olen tullut niitten vankien tähden, jotka ovat täällä."

"Sinun valtakirjasi?" kysyi vartia.

"Tässä se on", sanoi Galdus, ja tarttuen hänen kurkkuunsa hän pauskasi hänen maahan.

Labeo sieppasi toisen syliinsä ja piti hänestä lujasti kiinni.

"Älä hiisku sanaakaan, taikka kuolet!" hän lausui vakaasti.

Mies oli vaiti.

Lyhyen painelun jälkeen Galdon oli onnistunut sitoa vankinsa vahvasti. Mies makasi liikkumatta maassa.

"Tule nyt tänne", lausui Labeo, kun Galdus oli päättänyt työtänsä, "ja sido tämänkin toverin kädet."

Galdus teki niin.

"Missä vangit ovat? Sano, taikka kuolema sinun perii."

"Minä en sano, jollet lupaa säästää henkeäni", vastasi mies.

"Mieletön! Me tiedämme helposti löytää heidän. Mutta minä en tarvitse sinun henkeäsi. Ota avaimet ja saata meidät heidän luokseen."

"Kätteni ovat sidotut", sanoi vartia. "Avaimet ovat vyölläni. Ota ne, ja minä näytän tietä."

He astuivat rakennukseen. Galdus otti lampun. Muutamien askelten perästä vartia seisahtui yhden oven eteen.

Vapisevalla kädellä Labeo avasi sen. Hän otti kynttilän ja Galdus jäi sotamiestä vartioimaan. Toinen oli jätetty ulkopuolelle.

Kaikki oli hiljallaan, kun Labeo astui sisään. Mutta siellä ilmestyi näky, joka saatti hänen suruisan

sydämensä sykkimään nopeasti ilosta. Tuossa, permannolla, olkikasalla makasi tuo ylhäinen, hento nainen, kaunis poika sylissä. Hänen puolisonsa ja poikansa, kadotetut, mutta jälleen löydetyt, ei äkkipelon hallussa, eikä epätoivossa, vaan levollisessa unessa.

Labeo notkistui alaspäin ja suuteli heitä, ja kuumat kyynelputoilivat hänen puolisonsa kasvoille. Helena hykähti ylös ja huudahti.

Labeo sulki hänen syliinsä.

"Sinä olet pelastettu! Joudu! Pakene!"

"Oi Jumalani! Sinä olet kuullut rukoukseni!" lausui Helena, kun hän nojautui puolisoonsa ja nousi.

"Hiljaa! Joudu!" huusi Labeo.

Hän kieppasi maasta poikansa, joka heräsi ja havaitsi itsensä isänsä sylissä. Mutta nyt ei ollut aikaa puheisiin. Muutamat katkonaiset kummastuksen ja ilon ja rakkauden huudahukset — siinä kaikki. Labeo riensi ulos, kantaen poikaansa ja hänen puolisonsa seurasi.

"Galdus", hän sanoi, "pane molemmat vartiat tuohon huoneeseen ja lukitse ne sinne."

Galdus sysäsi sisään vartian, joka oli hänen kanssaan, meni ulos ja kuljetti toisenkin sisään.

Nyt he kaikki kiirehtivät pois.

Lähin portti oli kappaleen matkan päässä ja tähän he käänsivät askeleensa.

"Mihin me nyt lähdemme?" kysyi Galdus.

"Katakombeihin."

Matkallansa he eivät kohdanneet ketään. Heidän tiensä kävi parhaastansa yhden palaneen kaupungin-osan läpitse, jota ei vielä oltu uudestaan rakennettu. Kaikkialla äänettömyys ja häviö.

Ennen pitkää Helena valitti voimattomuuttansa. Väsymys ja mielenliikutus, jota sekä suru että ilot olivat synnyttäneet, olivat liian paljon häntä raukaisseet.

Nyt Labeo jätti Markon Britannialaisen käsiin ja ottaen Helenan syliinsä he liikkuvat edelleen niinkuin ennen.

He ehtivät pian kaupungin portille, eivätkä vartiat tehneet mitään estettä. He astuivat portista jollekin tielle taikka kadulle ulkopuolella kaupunkia ja kääntyen oikealle kulkivat yhtä sivutietä, siksi kuin he tulivat *Via Appia'lle*. Pitkin tätä he nyt vaelsivat, kunnes saapuivat siihen paikkaan, josta kristityt menivät alas katakombeihin. Cineas oli kerta näyttänyt tämän paikan Labeolle ja jälkimmäinen muisti sen hyvin.

Yksi mies seisoi vähän matkan päässä ja kun he tulivat paikalle, hän lähestyi ja katseli heitä. Kuutamalla he selittivät, että hän oli kaivaja.

"Ketä te olette?" hän kysyi lempeästi.

"Yksi meistä on kristitty", sanoi Labeo, joka oikein arvasi, että tämä mies oli jonkunlainen vartia all-olevien pakolaisten puolesta.

"Me haemme turvaa", jatkoi Labeo. "Osaatko neuvoa meille tietä? Vie minut Julion luo. Tunnetko häntä?"

Sanaakaan virkkamatta mies meni alas ja toiset seurasivat. Kun hän tuli pohjaan, hän sytytti yhden tulisoiton ja astui vähän matkaa pitkin mutkikkaita käytäviä. Viimein hän saapui yhteen paikkaan, jossa pari kolme miestä makasi. Yksi näistä oli valveilla.

Se oli Julius.

Hän katsoi ylös hämmästyneenä.

"Labeo! Kuinka sinä olet yhtäkaikki tuonut Helenan tänne. Kiitos Jumalan!"

"Löydätköhän jotakin paikkaa, jossa Helena saattaa levätä?" kysyi Labeo.

Julius nousi kohta ja alkoi käydä edellä. Mutta nyt Galdus pyysi kaivajaa johdattamaan itseään jälleen ulos, koska hänellä oli kaupungissa jotain toimitettavaa, josta hänen täytyi pitää vaaria. Julius otti vastaan Markon ja Galdus lähti. Ahkerassa leposijan etsinnässään Labeo juuri silloin tuskin ajattelikaan hänen lähtönsä. Hän ajatteli sitä kuitenkin jälestäpäin.

Julius vei heidän siihen paikkaan, jossa Lydia oli. Nuori tyttö herätettiin ja illossaan, että Helena oli päässyt hyvään turvaan, hän tuskin saavutti sanoja. Sillä hän oli kuullut Juliolta siitä suuresta vaarasta, joka uhkasi.

Pian oli paikka löydetty, jossa Helena sai levätä. Uupuneena ja heikontuneena hän kohta vaipui uneen ja Markus nukkui hänen viereensä.

Nyt Labeo kertoi Juliolle kaikki.

"Vai olet sinä todella kärsinyt näitä kaikkia siitä kuin näin sinun viimeiseksi?" Julius kysyi. "Mutta kuinka sinä ja Galdus satuitte yhteen samalla paikalla?"

"Minä", vastasi Labeo, "olin mennyt keisaria tapaamaan ja pyytämään turvaa puolisolteni ja pojalleni. Jos hän olisi kieltänyt, minä olisin pistänyt hänen kuoliaaksi ja sitten itseni. Koston ajatus, se minua tuki. Galdolla oli omat tuumansa ja hän olisi voinut vapauttaa heidän ilman minutta ja olisikin niin tehnyt; mutta minä en tiedä, mihin hän olisi kätkenyt heidän; ken ties holveihin. Niin, se lienee ollut hänen aikomuksensa."

"Vaan missä Galdus nyt on?" Labeo kavahti ylös.

"Hän on poissa! Voi Hegio! Minä näen tästä sinun kohtalosi! Niin, Britannialainen ei tahdo pettyä kostonsa suhteen."

"Mitä sinä tarkoitat?"

"Galdus lähti heti kun ensiksi tulimme tänne. Hän ei suinkaan ajatellut muuta kuin kosta Hegiolle."

Julius ei sanonut mitään. Mimmoiseksi tämä kosto tuli, heidän oli mahdoton arvata. Barbarilla oli omat keinonsa.

Labeo ei voinut nukkua; mutta suru se ei ollut, joka vei häneltä unen. Äkkinäinen muutos epätoivosta toivoon oli suuri. Kun hän ajatteli nykyistä turvallisuutta, tulevaisuus jäi häneltä näkymättömiin. Pimeys, kosteus ja nuo kolkot kalliot, jotka ympäröivät häntä, olivat kaikki unhoituneet. Yksi suuri ilo täytti hänen sielunsa, ilo siitä, että hän oli saanut takaisin puolisonsa ja poikansa.

Kun Galdus lähti katakombeista, hän astui joutuisasti takaisin kaupunkia kohden. Kolme tuntia oli vaan kulunut sydän-yöstä ja kuu kumotti kirkkaasti.

Takaa-ajossaan Galdus ilta-yön aikana oli miettinyt monta seikkaa.

Hän tiesi, mihin Hegio oli tuominnut pojan ja äidin — kuolemaan, kuolemaan tulen kautta. Tulella oli ollut etevä tehtävä Hegion hankkeissa. Galdus kantoi vielä hänen sytyttämiensä liekkien arpia. Tämä oli toinen kerta, kuin hän pelasti Markon tästä kohtalosta.

Hän oli ajatellut näitä kaikkia takaa-ajossaan. Hän oli ravinnut julmaa barbarilaista sieluansa tällä ainoalla toivolla.

Hän oli määrännyt koko käytöksensä ja tiesi kuinka kaikki päättyisi.

Hän astui kaupunkiin ja saapui Esqvilinoon ja Labeon kartanon rauniot kohosivat viimein hänen eteensä — muistuttaen häntä hänen kärsimyksistään, yllyttäen häntä hänen kiivaassa kostonhimossaan.

Holvit olivat pimeät ja hiljaiset. Hän pelkäsi, että saalis oli häneltä riistetty. Jos tämä rautakäsi milloinkaan olisi vavissut, se varmaan olisi sitä tehnyt, kun hän kärsimättömyydestään koetteli maanalaisen vankihuoneen oven pitimiä.

Ne olivat jääneet koskematta.

Hän tempasi auki oven — hän riensi sisään. Siellä hänen uhrinsa vielä makasi. Hän veti hänen ulkopuoliseen holviin.

Hegio ei voinut sanoa mitään eikä mitään tehdä. Se olikin aivan yhtä. Galdon luonto oli heltyvätön.

Hän päästi irti Hegion kädet ja riisui pois hänen päällysvaatteensa ja pukunsa. Näitten koristukset

ilmoittivat Hegiota keisarillisen perheen palveliaksi. Nämät lasi Galdus syrjään. Sitten hän otti päältänsä oman tunikansa ja pani sen Hegion ylle. Itse hän nyt pukeusi Hegion vaatteisin.

Kun Hegion kädet olivat vapaat, hän kauheasti ponnisti voimiansa suukapulastansa päästäkseen, mutta Galdus käski hänen vihaisesti luopua kokeestaan ja heritti tikariansa.

Nyt Hegio nosti ylös kätensä rukoilevaisesti, mutta turhaan. Sillä kun Galdus oli saanut itsensä puetuksi, hän vielä kerran sitoi kiinni Hegion kädet.

Tämän tehtyensä hän päästi irti hänen jalkansa.

Taluttaen Hegiota sen siteen päästä, jolla hänen kätensä olivat kiinnitetyt, Galdus nyt kuljetti häntä holveista ulos, kunnasta alaspäin ja aution seudun poikki Marsin tanterelle.

Hegio ei tehnyt mitään vastarintaa. Hän luuli, että häntä vietiin siihen vankihuoneeseen, johon hän oli sulkenut äidin ja lapsen, jotta hän olisi apuna jossakin vapauttamisen tuumassa.

Kun he saapuivat Marsin tanterelle, Hegio kummastellen havaitsi, että hänen vangitsiansa astui suoraan Tiberiä kohden, missä Vatikanon vievä silta kävi sen poikki.

Astuen sillan ylitse he ehtivät puutarhojen portille.

Tässä vartiat pysäyttivät heidän.

"Minä olen tuonut yhden kristityn, joka tänä yönä vangittiin ja on tuomittu heti teloitettavaksi."

Kun nämät sanat lausuttiin, Hegio heittäysi rajusti taaksepäin. Mutta Galdus piti hänestä lujaan kiinni. Sotamiehet astuivat esiin ja tarttuivat vankiin.

"Hän on puettava *tunica molesta'an* ja poltettava."

"Milloin?"

"Hetä."

"Kuka sinä olet ja missä sinun valtakirjasi on?"

"Tässä", vastasi Galdus, näyttäen yhtä sormusta, jonka hän oli ottanut vankinsa sormesta. Sotamies katseli sitä, vaan ei näyttänyt havaitsevan mitään siinä. Mutta Galdon puku osotti, että hän varmaan oli ylhäinen mies.

"Kuka sinä olet?"

"Hegio", lausui Galdus, "keisarillisen perheen väkeä. Tämä mies on tuomittu kohta teloitettavaksi ja minun täytyy jäädä katsomaan, että asia pannaan toimeen."

Sotamiehet arvelivat, että kaikki oli oikeassa. Kristityitä oli niin paljon tuotu sinne poltettavaksi, että tämä oli hyvin tavallinen seikka heille. Niin he sen enempää kysymättä veivät Hegion pois ja Galdus seurasi.

Sotamiehet kirjoittivat ylös sen nimen, jota Galdus sanoi Hegion nimeksi. Se oli: "Galdus, Britannialainen."

Tosi-Galdus katseli, kun nimi-Galdus kärsi.

Tämä näky ei kauhistuttanut Galdoa. Hän oli nähnyt tällaisia tapauksia ennen. Hän oli nähnyt nuot hirveät Druidein uhri-juhlat, joissa kymmenkuntia onnettomia raukkoja poltettiin pajutarhoissa. Hän oli nähnyt omien sukulaistensa kärsivän tällaisista. Hänestä ei ollut vaikea katsella, kun vihamies kärsi samaa.

Hegio-raukka ei voinut virkkää mitään, eikä mitään tehdä. Hänen tuskansa kuvautui hänen silmissään ja kasvoissaan. Hän tiesi peräti hyvin, kuinka hänen oli käyvä. Mutta tämä tuska vaan täytti Galdon riemastuksella.

Uhri peitettiin tavallisella terva- ja pellavavaatteella ja sidottiin paaluun.

Nyt pistettiin tulisoitto kylkeen.

XXVIII.

Vapaus.

Tällä välin Cineas ei ollut saanut tietoa mistäkään. Suruun vaipuneena ja pahimmilla epäluuloilla kiusattuna hän varoi uhkaavia onnettomuuksia eikä ymmärtänyt, kuinka niitä karttaa. Kun Labeo oli lähtenyt, hän jäi jälille ja painui kamalimpaan pelkoon. Käsivarret ristiin laskettuina hän käveli levottomasti tuntikaudet edestakaisin, koettaen turhaan keksiä jotakin keinoa, jolla hän vapauttaisi vangit.

Kun hän ei pystynyt mitään ajattelemaan eikä myöskään jaksanut tuskaansa kantaa, hän viimein nousi hevosensa selkään ja ratsasti Romaa kohden. Epätoivossaan hän päätti turvata semmoiseen neuvoon, johon hän ei olisi ryhtynyt, jos olisi hänen oman henkensä pelastusta kysytty. Hän päätti vetoa Tigellinoon.

Oli varhain aamulla, kun hän saapui Romaan ja hän meni suoraan Neron lemmityn asuntoon. Suuri joukko klientejä seisoskeli jo ovilla odottaen, että saisivat lausua kunnian-osoituksensa suojelijalleen. Cineas avasi itselleen tien näitten välitse ja taivutti runsaalla lahjomisella palveliat Tigellinoa herättämään ja toimittamaan tälle Cineaan anomuksen kahdenkeskeisestä puheesta.

Tuskinpa mikään asia olisi tuottanut Tigellinolle suurempaa iloa. Kun Cineas, Neron suosittu, tuo nerokas, hyvän-avuinen ylpeä Cineas, tuo mies, jonka asema oli semmoinen, ettei hän sitä koskaan saavuttaisi, kun tällainen mies rukoilevana tuli hänen luokseen — se tuntui hänestä tosiaankin suloiselta. Tigellinus näki, kuinka syvältä isku oli sattunut, koska se oli tällaisen miehen musertanut. Hänen teki suuresti mieli nähdä häntä ja hän kiirehti ulos pääsaliin, johon Cineas oli laskettu.

Cineas tervehti häntä vakavasti. Hän oli kovin vaalea, mutta levollinen ja arvonsa mukainen. Ei mitään pelkoa eikä kumartelevaisuutta ilmestynyt kopeassa Megakleidissä, vaan sen sijaan joku ylevä käytöstapa, joka oli karvas marja Tigellinolle.

Cineas rupesi kohta asiaansa. Kun hän oli pyytänyt anteeksi, että hän oli niin sopimattomasti tunkeunut Tigellinon puheille, hän lausui:

"Minulla on asia, joka koskee muitten elämää ja kuolemaa. Sisareni ja hänen lapsensa ovat vankeudessa. Minä tahdon pelastaa heidän ja käännyn sinun puoleesi. Ei kukaan tunne sinun valtaasi paremmin kuin minä. Määrää mitä tahdot tehdyksi ja minä teen sen."

Tigellinus loi silmänsä maahan Cineaan tyvenen ja tutkistelevan katsannon edessä, eikä juljennut katsoa häntä kasvoihin.

"He ovat valtion vankeja. Laki pitää vaaria heistä. Mitä minä voin tehdä?" hän vastasi.

"Sinä et ymmärrä minua", lausui Cineas. "Minun pyyntöni on tämä. Minä tulin tänne heitä lunastaakseni, maksoi mitä maksoi."

"Heitä ei käy lunastaminen. Sinun täytyy vetoa valtioon eikä minuun."

"Heidän henkensä on kalliimpi minulle", lausui Cineas siitä huolimatta, mitä Tigellinus oli sanonut, "kuin tuhansien muitten. Tahdotko sinä tuhat heidän sijastaan. Minä annan sinulle tuhat orjaa heidän edestään."

"Minä sanoin jo sinulle", vastasi Tigellinus, "että minä en voi tehdä mitään. He eivät ole minun vallassani. Sinun täytyy kääntyä Caesarin puoleen."

"Sinä et tahdo ymmärtää minua", lausui Cineas kylmäkiskoisesti. "Enkö minä ole sanonut, että tahdon lunastaa heidän keisarin varjolla?" Ja hän pani erittäin pontta näihin sanoihin. "Minä olen rikas. Sano hintasi. Mitä hyvänsä tahdot, minä annan."

Tigellinon silmät säkenöivät tuokion ahneudesta. Mutta hän vastasi kohta:

"Sinä et tiedä, mitä sanot. Min en ole heidän omistajansa. He eivät ole orjia. He ovat vankeja. Jos he olisivat minun vallassani, minä en saattaisi myydä heitä. Minä antaisin tutkistella heitä oikeuden edessä ja jos he olisivat viattomat, laskisin heidän vapaaksi."

"Sano hintasi", lausui Cineas, osottaen samaa halveksimista toisen sanojen suhteen kuin ennen. "Sano se. Voivatko miljonat ostaa heidän?"

Tigellinus katseli tuokion Cineasta ja loi sitten silmänsä maahan. Kova taistelu alkoi hänessä. Hänen ahneutensa oli suuri. Miljonnia ei leikin joka päivä käsiinsä saanut. Mutta nyt virisi toinen voimakkaampi tunne — viha; siihen yhtyivät kateus ja kosto ja nämät kaikki veivät ahneudesta voiton. Miljonnia vastasi sen miehen kukistuminen, jota hän niin vihasi. Kenties kaikki nämät miljonat muutoinkin joutuivat hänen haltuunsa ja samalla kuin kosto tyydytettiin, samalla oli kenties ahneuskin saavuttava kaikki, mitä se himosi.

Näitä tuntien ja ajatellen hän pudisti päätänsä.

"Ei", hän lausui, minä olen voimaton. Tämä ei ole mikään raha-asia; se koskee lakiin"

"*Miljonnia!*" sanoi Cineas voimakkaasti.

"Kylläksi puhuttu", vastasi Tigellinus, nousten ja koettaen näyttää varsin arvokkaalta. "Sinä et tiedä, mitä sinä teet. Sinä pyydät rikkoo lakia ministerin lahjomisella. Minä en saata suostua siihen, että minua solvaistaan häpeällisillä ehdotuksilla. Minä olen sanonut sinulle, että nämät vangit ovat lain käsissä. Tämän lain täytyy käydä täytäntöön."

Cineas ei sanonut mitään enään. Hän ymmärsi sangen hyvin ne syyt, jotka vaikuttivat Tigellinoon, ja huomasi, että kaikki ponnistukset täällä olivat aivan turhat, koska hän vaan suitti joutua häväistyksen alaiseksi ilman mitään menestyksen toivoa. Niin hän sanaakaan virkkaamatta meni pois.

Pitkäänsä ja surullisesti hän lähti, mietiskellen, mitä olisi paras tehdä. Eikö hän saattanut käyttää rikkauttansa milläkään muulla tavalla? Eikö hän saattanut palkata muutamia huimapäitä ja löytää paikkaa, johon vangit olivat suljetut ja vapauttaa heitä? Huimapäät olivat helposti saatavissa. Roma oli semmoisia täynnä. Mutta enemmän kuin tämä oli tehtävä. Jos hän vapauttaisi heidän, mitä sitten? Mihin hän pakenisi? Tosin kyllä katakombit löytyivät, mutta tämä näytti melkein yhtä kovalta kuin kuolema.

Hän ajatteli nyt Neroa. Eiköhän siellä saisi mitään aikaan? Nero ehkä myöntää hänelle tämän asian — hänen ensimmäisen ja ainoan pyyntönsä. Oli mahdotonta, että tämä seikka jollakin tapaa koski Neroon. Ilmeisesti oli Tigellinus yksistään sen toimeen pannut. Suuressa huolettomuudessaan Nero kenties myöntäisi hänelle tämän, eikä sen koommin asiasta lukua pitäisi.

Tämä näytti olevan hänen ainoa apuneuvonsa.

Tuosta hän muisti Labeon, hänen tikarinsa ja hänen vimmansa. Mitä oli näistä lähtevä? Labeo oli mennyt Neroa tapaamaan. Oliko hän tämän löytävä? Yksi oli ennen häntä vetova keisariin, vaan jollei tämä ensimmäinen vetominen onnistuisi, mitä sitten? Oliko Labeo epätoivossaan tekevä niinkuin hän oli uhannut, oliko hän käyttävä asettansa keisaria vastaan?

Hämmentyneenä ja huolestuneena hän ratsasti edelleen, mutta viimein hän arveli, että suurin keino, jolla kaikki epäilykset poistettaisiin, oli se, jotta hän heti meni keisarin luo. Hän tiesi, ettei käynyt mitään aikaa tuhlaaminen; hetken tarve vaati nopeutta ennen kaikkia.

Hän jättäysi tämän tunteen valtaan pelkästä epätoivosta. Se kenties olisi parempi; se ei saattanut olla pahempi. Hän oli kääntyvä Caesarin puoleen.

Tätä ajatellen hän ratsasti linnaa päin Vatikanon puutarhoihin. Hän saapui Marsin tanterelle ja kulkien tämän poikki lähestyi sitä siltaa, joka kävi virran yli.

Kun hän likeni siltaa, yksi mies kiinnitti hänen huomiotansa, käyden tämän poikki ja tullen häntä vastaan.

Hänen muotonsa oli merkillinen. Puettuna semmoiseen asuun, jota keisarin väki piti, hänellä oli kuitenkin jonkun pohjoismaitten tartarin kasvonjuonteet. Hänen vaaleankeltaiset hiuksensa, hänen tuuheaa partana ja viiksensä antoivat hänelle hurjan ja raa'an ulkomuodon.

Ei näitten kasvojen suhteen voinut erhettyä.

Se oli Galdus.

Kummastuneena tästä yhtymyksestä ja tuommoisesta muutoksesta Cineas tietämättä pidätti hevosensa ja tuijotti ihmeissään äsken tullutta. Toinen lähestyi, outo voitonriemu kasvoissa.

"Galdus!" lausui Cineas.

"Riemuitse!" huudahti toinen. "Kaikki ovat pelastetut."

"Pelastetut!" vastasi Cineas; eikä hän voinut sanoa sen enempää. Voimakas ilontulva vierähti hänen

suontensa läpitse — ilo joka oli niin suuri, ettei saattanut puhua mitään. Hänen kummastuksensa oli kumminkin yhtä suuri, ellei suurempi.

"Mitä kaikki nämät merkitsevät? Kuinka he ovat pelastuneet? Onko tämä aivan totta? Ja mitä tuo puku tarkoittaa? Mitä sinä täällä teet? Missä he ovat?"

Cineas olisi laskenut koko joukon tämmöisiä kysymyksiä, jollei Galdus olisi häntä estänyt.

"Seisominen ja puhuminen täällä on vaarallista", Galdus sanoi. "Meidän täytyy rientää pois, vieläpä nopeastikin. Tänä yönä olemme tehneet semmoisia asioita, jotka saattavat koko Roman kintereillemme."

"Keisari?" kysyi Cineas vapisevalla äänellä, Labeon uhkausta ajatellen.

"Minä en tiedä hänestä mitään. Meillä on ollut tekemistä toisenlaisten ihmisten kanssa. Mutta joudu — tule — seuraa minua; minä kerron sinulle, missä he ovat, minä kerron sinulle kaikki."

Näitä puhuessaan Galdus kiirehti suurin askelin pois ja Cineas kääntyi ja seurasi. Ei sanaakaan virketty, ennenkuin he olivat jättäneet kaupungin kadut. Silloin Galdus jutteli hänelle kaikki.

Hän kertoi Cineaalle kuinka hän ajoi Hegiota takaa ja otti hänen kiinni, kuinka hän tapasi Labeon ja mitenkä he vapauttivat vangit. Viimein hän kertoi hänelle hirveän pontevilla sanoilla, kuinka hän oli kostanut Hegiolle.

Tämmöinen kosto kauhistutti Cineasta kesken hänen iloansa. Hän katseli kummastuksella tätä miestä, joka rakkautensa puolesta oli yhtä hellä Markolle kuin äiti, mutta jonka kosto vihamiehen suhteen oli niin julma.

Kuinka tämä kaikki oli päättyvä? Tämä teko ei ollut mikään tavallinen. Vankien vapauttaminen oli loukannut valtion majesteettia ja tähän soimaukseen oli lisätty pahempi rikos. Näitä miettien he ehtivät katakombien aukolle. Tämä paikka oli kylläksi tuttu Cineaalle, mutta se hirvitti häntä, kun hän ajatteli, että se oli Helenan ja Markon turvapaikka.

He astuivat portaita alaspäin ja käytäviä myöten ja Cineas löysi ennen pitkää ne, jotka hän luuli kadonneiksi.

Yhdistymisen ilossa pari kolme päivää kului ja turvallisuuden tunto valaisi pimeyden. Mutta kun turvallisuuteen totuttiin, syntyi pian syvä murheellisuus kaikissa. Kuinka voi kärsiä tämmöistä elämää ja minkä arvoinen tämä elämä oli? Sitä kenties kestäisi kauan; eikä näin hennoille olennoille kuin Helenalle ja Markolle ollut mikään muu tarjona kuin kuolema.

Cineasta inhotti ja hän kävi toivottomaksi näissä jylhissä varjoissa, jossa kuolleitten hautoja näkyi joka haaralla.

Hän joutui epäilyksiin. Hän päätti panna henkenä alttiiksi niitten hyväksi, joita hän rakasti. Miksei hän niin tekisi? Nero oli aina taipunut siihen valtaan, jonka hän oli ymmärtänyt hankkia itselleen tämän suhteen. Miksei hän nyt sitä koettaisi?

Hän päätti tehdä niin.

Kolmannen päivän aamuna hän lähti liikkeelle tätä tarkoitusta varten. Nero oli palannut Romaan ja Cineas löysi hänen Vatikanon linnasta.

Hän meni uljaasti sinne, ja astui Caesarin eteen eri-oikeutetun katsannolla. Hän oli päättänyt panna kaikki alttiiksi tässä ainoassa yrityksessä.

Sisään tullessaan hän näki, että myöskin Tigellinus oli siellä.

Nero oli vasta sinä aamuna palannut Romaan. Tigellinus oli kertonut hänelle pitkän jutun. Hän oli kertonut tapahtuneesta vangitsemisesta ja vankien vapauttamisesta ja vartian kuolemasta. Toinen sotamies oli aamulla löydetty suljettuna siitä huoneesta, johon vangit oli pantu. Oli myöskin Hegio salaisella tavalla kadonnut. Nämät oli Tigellinus kertonut. Nero näytti suuttuneelta ja vihaiselta.

Kun Cineas astui sisään, Nero katseli häntä pahalla naurulla.

Cineas oli pukeutunut kasvonsa aivan loistavan iloiseen muotoon. Hän ei ollut päättänyt ainoastaan kuolla, vaan myöskin alentaa itseänsä. Hän päätti Helenan tähden taipua jonkunlaiseen liehakoimiseen, taikka oman arvon myyntiin, jos hän sillä voisi Neroa suostutella. Näin hän oli varustettu kaikkiin.

"Vai niin", sanoi Nero kuivakiskoisesti, "sinä olet vihdoin täällä."

Mikset ole ennen tullut tänne?"

Cineas veti hienotunteisuutensa syyksi. Keisari oli ollut vaarassa ja saanut työskennellä oman pelastuksensa toivossa ja vihollistensa rankaisemisessa. Ei hänen mieleensäkään ollut tullut että hän semmoisena aikana Caesarin tietoihin tyrkyttäisi niin vähäpätöisiä asioita kuin hänellä oli tarjona. Mutta hän oli tullut heti kuin hän luuli, että asianhaarat sietivät.

Kaikki nämät, joita oli lausuttu semmoisella luontevalla sievyydellä ja hienolla imarruksella, johon vaan Cineas pystyi, tuntuivat Nerosta varsin miellyttävältä. Kuitenkin hänen käytöksensä vielä oli äreänpuolinen.

"Athenalainen", hän lausui pilkkaavalla äänellä, "luuletko sinä, joka niin suuresti ihmettelet Sokratesta, luuletko sinä, että sinussa on kylläksi hänen filosofiaansa, jotta osaat kuolla niinkuin hän? Sillä, totta puhuen, minä aivan vakaasti aion koettaa jotakin senkaltaista sinun suhteesi."

Cineas hymyili iloisesti. "Luulen", hän vastasi, "minä luulen niin. Mutta ennenkuin koetat sitä, sinun tarvitsee sallia minun jutella itsellesi paras kertomus, jonka sekä sinä että minä olemme elämässämme kuulleet. Se on lisäksi ihan tosi ja minä olen vasta taannoin sen kuullut."

Cineaan iloinen huolettomuus ihastutti Neroa ja tämän uuteliaisuus oli viritetty, kun hän ajatteli jotakin kertomusta; sillä ei kukaan rakastanut kertomuksia enemmän kuin hän, eikä kenkään osannut laatia mitään kertomusta paremmin kuin Cineas.

"Sinä oivallinen filosofi!" hän huudahti, muuttaen koko käytöksensä yhtä sydämelliseksi kuin ennen. "Minä en ole koskaan semmoista miestä tavannut, joka saattaisi kuulla tällaisia sanoja minun suustani."

"Mitkä sanat?" kysyi Cineas huolettomasti. "Nuotko kuolemasta? Mitä kuolema on? Minä en huoli paljon kuolemasta enkä elämästä. Kuolema; no, kuolema on vaan jonkunlainen muutostila, jonkunlainen rupeaminen toisesta elämän muodosta toiseen. Myrkytä minut, taikka polta minut, milloin vaan katsot hyväksi. Se on minulle yhtä kaikki."

Tigellinus katsoa tuijotti typerällä ja ilmeisellä kummastuksella. Nero purskahti hillittömään nauruun.

"Sinä olet mitä suurin mies", Nero huudahti. Tuosta hän syleili Cineasta jonkunlaisella ihastuksella. "Sinun kaltaistasi ei löydy. Voi Cineas, sinun täytyy opettaa minulle uhkea huolettomuutesi kuoleman suhteen."

"Minä en osaa opettaa mitään sinun kaltaisellesi. Kun olen sinun kanssasi, minä en opeta; minä opin", vastasi Cineas. "Mutta, koska sinä aiot surmata minun, minun täytyy kiirehtiä ja jutella kertomukseni."

"Surmata sinun! Minä en surmaisi sinua koko maailman edestä. No, Cineas, sinä olet ihme ihmisten joukossa. Mutta juttele minulle kertomuksesi. Minä halajan sitä kuulla."

Tällä hetkellä Tigellinus pyysi Nerolta saadaksensa sanoa hyvästi ja lähti pois kiukkua täynnä. Hän näki Cineaan voitonriemun, ja tämä sekä hämmennytti että vimmastutti häntä. Mitä hän voi tehdä — hän, tavallinen alhainen himojen kätyri tällaisen miehen rinnalla, joka laski leikkiä kuolemasta ja nauroi kuoleman kauheata haltiaa vasten silmiä?

Nyt Cineas alkoi kertomustansa. Hän jännitti voimiansa niin, kuin hän ei koskaan ennen ollut tehnyt. Hän tiesi Neron tavattoman mielihyvän, kun joku hyvin osattu dramallinen asema taikka näkymönomainen vaikutus tuli esiin. Niin Cineas antausi kokonaan kertomukseensa. Eikä hänen älyisä eikä hänen kertomustaitonsa koskaan ollut suurempi kuin nyt. Nero kuunteli ihastuneena.

Aluksi Cineas jutteli Hegion käytöksestä — hänen ilkeydestään, konnamaisuudestaan ja yrityksistään hänen isäntänsä turmioksi, jotka olivat päättyneet niin, että hän itse pantiin pois.

Sitten hän puhui, kuinka Hegio oli koettanut kostaa. Hän haasteli kartanon palosta ja Labeon maalle muuttamisesta.

Lyhyeltä laadittuaan vangitsemisen tapahtumia hän pysytti Neron huomiota Galdossa, kun tämä seurasi ratsastajaa. Nero kuunteli hengittämättä kertomusta kostajasta, joka ajoi rikollista takaa; hän kuuli kuinka Galdus karkasi Hegioon ja veti hänet hevosen selästä ja sitoi hänen ja kuljetti hänen pois holveihin.

Nyt aikoi kertomus vankien vapauttamisesta, joka esitettiin värisyttävällä vaikutuksella. Vartiain vangitseminen näytti huvittavan Neroa, ja ihastuksen huudahuksilla hän kiitteli Britannialaista.

Mutta mikä hänen ilonsa oikein ylimmilleen saatti, oli Galdon lopullinen kosto Hegion suhteen. Sit hän kuunteli syvimmällä mielenliikutuksella ja kysyi sitä Cineaalta monta monituista kertaa.

Vaatteitten muuttaminen ja toisen paneminen toisen sijaan näyttivät hänestä ihmeteltävältä.

"Voi", hän huusi, "jospa Tigellinus olisi kuullut tämän! Hän ei tiedä sitä. Hän toimitti minulle tyhmän ja taitamattoman esittelyn tästä verrattomasta kertomuksesta. Hänen juttunsa oli kaikin puolin tavallinen. Sinun juttusi on jumalallinen. Hän ei ole kuullut parasta osaa. Se sopii Sofokleelle. Siitä saisi paremman tragedian säikeen kuin minkä koskaan olen kuullut. Siitä onkin tragedia syntyvä. Minä itse kirjoitan sen. Minä saatan tämän tapauksen tunnetuksi koko maailmalle. Minä saatan tämän oivallisen Britannialaisen kuolemattomaksi."

"Mutta missä hän on?" Nero huudahti. "Mikset tuonut häntä tänne? Minun täytyy saada hänet tänne ja katsella häntä. Hän on puolijumala. Tuo hänet heti tänne."

Cineas ilmoitti, että he olivat kaikki paossa.

"Paossa! No, leikki on loppunut. Menkööt he kotiin kaikki tyyni. Minun täytyy nähdä tämä Britannialainen ja hän saa itse kertoa minulle, miltä hänestä tuntui ja kuinka hän menetteli, kun hän katseli liekkejä. Lähetä heidät kaikki kotiin. Minä annan sinulle luvan. Minä kirjoitan armokirjan heitä kaikkia varten. He ovat toimittaneet kukin osaansa semmoisessa kertomuksessa, joka viepi voiton kaikista, mitä olen ikinä kuullut."

Ja hetken vaikutuksesta Nero kirjoitti täydellisen armokirjan ja pisti sen Cineaan käteen.

"Toimita Britannialainen minun luokseni", Nero lausui. "Minun täytyy nähdä hänet. Minun täytyy myöskin nähdä minun Romalaiseni jälleen. Minulla ei ollut mitään tekemistä tämän asian kanssa. Tigellinus ne kaikki toimeen pani. Mutta kaikki on päättynyt hyvin. Kaikki on käynyt ihmeellisellä tavalla. Meidän täytyy ryhtyä tämän tragedian tekemiseen, Cineas. Sinä saat neuvoa. Sinun älysi on oleva hyödyksi minulle."

"Minua ilahuttaa, että sinä olet tullut. Minä olen kyllästynyt noihin kristittyihin. He ovat typeriä. He eivät voi enää minua huvittaa. Minä tahdon kääntyä uudella ihastuksella jälleen taiteeni ja runouteni puoleen. Me palautamme takaisin nuo onnelliset hetket, joita meidän oli tapa viettää näissä korkeissa harrastuksissa."

Näin Nero puhui, lausuen vielä paljon tämänkaltaista, joka kaikki osotti, että kirjallinen mielenteko nukuksissa ajan oltuaan jälleen oli hänessä herännyt vanhaan voimaansa. Cineas taipui nähtävällä innolla kaikkiin tuumiin, joita Nero esitteli. Hän suostui kaikkiin. Hän piti kädessään tuota kallista kirjaa, joka lahjoitti elämän ja vapauden hänen ystävilleen. Tässä oli kaikki, mitä hän halasi.

XXIX.

Muutoksia.

He olivat viettäneet kolme päivää katakombeissa. Kuinka suloiselta ja kirkkaalta luonnon kasvat näyttivät, kun he lähtivät ulos ja näkivät jälleen iloisen ja ihanan auringon-paisteen, viheriät lehdet, uhkeat kasvit ja ihmisen asunnot. Tässä maan-alaisessa elämässä oli kaksinkertainen kauhu: sitä elettiin pimeydessä ja keskellä kuolemaa. Se oli kuollon varjon laakso. Voi! tämä varjo oli vierähtänyt heidän sielunsa ohitse.

Markus oli suuresti muuttunut. Hänen hellä ja herkkätunteinen luontonsa oli saanut semmoisen vammaan, jok'ei ollut lyhyellä ajalla parantuva. Raskas alakuloisuus, joka näytti kummalliselta ja luonnottomalta pienessä pojassa, oli valloittanut hänen mielensä. Pimeyden kauhu oli syvältä vaikuttanut hänen sieluunsa.

He rupesivat taas entiseen elämäänsä huvilassa; mutta tämä elämä, semmoisena kuin se kerta oli, ei voinut palata jälleen. Menneitä tapauksia ei käynyt hevin unhottaminen. Koko perhettä synkeytti sen murheen yön muistot, jolloin Helena turvasi Labeon ja Markus turvasi Helenaan ja isä tuskissaan näki niitten katoavan, joita hän rakasti ja jotka nyt, niinkuin hän luuli, ijäksi häneltä riistettiin. Se ei milloinkaan mennyt Helenan mielestä. Hän oli tuonut Lydian muassaan takaisin, vaalean, mieltävän tytön, joka katakombeissa eläessään oli muuttunut luonnoltansa ja jossa uuden kauhun sijaan

pysyväinen alakuloisuus oli astunut. He olivat nyt kaikki turvassa, kumminkin sillä hetkellä; mutta se suuri vaara, joka oli seurannut heitä, näytti vähentävän heidän elämänsä suloisuutta ja he menettelivät ja puhuivat, niinkuin varoisivat uudestaan joutuvansa samaan tilaan.

Galdus yhdistyi jälleen siihen poikaan, jonka hän oli kahdesti temmannut kuoleman käsistä; mutta poika oli muuttunut. Hänen iloinen naurunsa ei enää helähdellyt saleissa. Hän oli nähnyt surua ja elänyt vuosikautia. Hän oli totinen ja harvapuheinen. Ennen hän ilmoitti Galdolle kaikki tunteensa, toiveensa, pelkonsa, ilonsa, murheensa; mutta nyt hänen kokemuksensa oli suurempi ja ne tunteet, jotka asuivat hänessä, olivat kasvaneet niin voimakkaiksi, ettei niitä saanut lausutuksi.

Galdus ei puhunut koskaan Hegiosta Markon kanssa. Hän tiesi pojan luonnon ja kuinka tämä kammoi riitaa ja verta. Kertomus hänen kostostaan olisi täyttänyt pojan kauhulla. Galdus tunsu tämän omalla himmeällä tavallansa eikä jutellut Hegiosta Markolle.

Mutta yksi löytyi, jolle Galdon oli tilaisuus laatia kertomuksensa, ja tämä oli Nero. Keisari oli usein muistuttanut Cineasta tästä ja käskenyt hänen tuoda Britannialaisen luoksensa. Cineas noudatti hänen tahtoansa. Nero katseli ihmetellen vieraansa jättiläisruumista ja havaitsi tämän vakavissa, rohkeissa kasvoissa semmoisen voiman, jota hän näki harvassa seuralaisessaan. Galdus ei suinkaan ollut mikään raakalainen. Hänen mielenlaatunsa, joka oli ylevä, oli kohonnut yhä ylevämmäksi, koska hän kauan aikaa oli ollut yhdessä Markon kanssa, ja hänen uljaissa barbarilaiskasvoissaan kuvautui jonkunlainen sielun sivistys, joka synnytti kunnioitusta ja ihmetystä.

Kehoitettuna tekemään tiliä teoistaan Nerolle, Galdus laati koko kertomuksen. Hänen jutussaan ei ilmestynyt sitä sievyyttä, joka oli Cineaan kertomukselle omainen, eikä sitä niin taitavasti toimitettu eikä sen hienoimpia kohtia niin hyvin saatettu näkyviin; mutta yhtä kaikki oli sen vaikutus kumminkin yhtä suuri.

Sillä tässä seiso i mies itse ja esitteli kertomusta itse tapausta näyttämällä. Kun hän kertoili, hänen mielenliikutuksensa yhä suureni. Hän eleli tätä tapausta uudestansa. Kaikki tunteet, jotka olivat palaneet hänessä tuona muistettavana yönä, elivät ja hehkuivat vielä kerran. Hänen tuimia kasvojaan elähytti vaihetellen suru, viha, kosto taikka voitonriemu. Hänen vaaleankeltaiset hiuksensa, hänen puuhkea partansa ja hänen vankka ruumiinsa, hänen kurkkuperäinen äännöstapansa, hänen muukalainen sanankoroituksensa, hänen kummalliset liikenteensä, kaikki nämät saattivat hänen aivan merkilliseksi.

Ihastuksissaan Nero otti omasta kaulastaan kultavitjat ja pani ne Galdon kaulaan.

Hän vakuutti, että tämä kertomus oli antanut hänelle uuden runollisen into-aiheen. Hän aikoi jatkaa tragediansa ja tämä oli maailmaa kummastuttava. Hän vannoi myöskin, että Galdus itse oli tätä tragediaa näkymöllä toimittava. Semmoisella tavalla kertomus Neroon vaikutti.

Jonkun ajan perästä Labeo lähti hoviin. Hän ei mennyt mistään erityisestä syystä, vaan osaksi jostakin epämääräisestä velvollisuuden tunteesta ja osaksi vanhasta korkeamman viran halusta. Sangen vähäiseksi oli tämä halu nyt käynyt. Se kova koetus, jonka alaiseksi hän oli joutunut, oli laimentanut hänen kunnianhimoansa ja semmoisella tavalla, jota hän ei voinut koskaan unettaa, näyttänyt hänelle, kuinka kovin epävakaiset ihanimmatkin toiveet ovat. Hän käänsi ajatuksensa hartaammin kuin milloinkaan ennen puolisoonsa ja lapseensa, jotka hän oli melkein ollut kadottaa. Hän rupesi ajattelemaan semmoista onnea, jota hän saavuttaisi yhdessä näitten kanssa ilman mitään korkeampaa arvoa taikka suurempaa valtaa kuin mikä hänellä nyt oli.

Mutta hänen asemansa hovissa tuntui hovissa ennen kaikkia tuskaloiselta sen vuoksi, ettei hän voinut kärsiä silmäinsä edessäkään sitä miestä, jonka käskyn kautta niin kova onnettomuus oli kohdannut häntä, sitä miestä, jota vastaan hän oli kerta tarttunut aseisiin ja jonka hän oli vannonut surmataksensa. Sopiko hänen anoa suosion-osoituksia tältä mieheltä, taikka jos niitä tarjottaisiinkin hänelle, sopiko hänen vastaan-ottaa niitä? Hän tunsu, ettei hän voinut.

Hänen vaiti-olonsa ja hänen umpimielisyytensä jäivät Nerolta huomaamatta. Labeo oli aina ollut semmoinen ja Nero oli tottunut katselemaan häntä jonkinlaiseksi kuva-ihmiseksi hovissaan, joksikin koristeeksi, taidetuotteeksi. Eikä keisari voinut ajatella että Labeo katsoisi vangitsemisen tapauksia joltakin muulta kannalta kuin hän itse. Tämän isän ja puolison sydän oli salattuna Nerolta; että siinä kätkeytyisi katkeria muistoja ja syviä haavoja, sitä Neron kaltainen suorastansa ei voinut käsittää.

Muutamien kuukausien perästä Labeo havaitsi, ettei hän voinut kestää tätä elämää ja hän alkoi inhota sitä — inhota viheliäistä hovimiesten parvea ja sitä ilkeätä tyrannia, joka johdatti. Hän päätti muuttaa pois.

Muutkin asiat vaikuttivat häneen; mutta ennen kaikkia Markus. Kuukausi toisen perästä oli mennyt,

mutta sumu, joka oli laskenut tälle nuorelle sydämelle, ei ottanut millään tavoin haihtuaksensa. Hänen isänsä ja äitinsä katselivat kovalla huolella näitä kasvoja, jotka näyttivät päivästä päivään muuttuvan alakuloisemmaksi. Markus hauteli aina omia ajatuksiaan ja elätteli noita mustia haaveita, jotka olivat valloittaneet hänen mielensä. Se oli semmoinen sielun tila, joka saattaa miehen mielipuoleksi ja välttämättömästi kuolettaa lapsen. Tämän Labeo näki. Hän katseli pelolla tämän pojan lakastuneita silmiä, jäntitöntä liikuntaa ja hitaisia askelia, tämän pojan, jonka erittäin hilpeä luonto vähäistä ennen oli virkistytännyt koko perhettä ja täyttännyt sen ilolla. Markus oli tauonnut nauramasta ja leikitsemästä. Hänen isästänsä tuntui ikäänkuin olisi poika herjennyt olemasta itsekaltaisenansa. Hän tunsu että ennen kaikkia perin-juurinen asuntopaikan muutos oli tarpeellinen, eikä katsonut mitään paikkaa niin soveliaaksi kuin Britanniaa.

Mutta samalla kuin hän lähti takasiin sinne, samalla hän luopui kaikista toiveista pikaisen viran-lylennyksen suhteen; vaan Labeo oli alkanut pitää sitä vähässä arvossa. Britannia tarjosi heille uusia oloja. He olivat oleskelleet siellä ennen ja rakastivat sitä. Markus kenties tointuisi jälleen Pohjanmeren voimistuttamassa ilmassa ja tulisi entiselleen.

Labeon ei ollut vaikea päästä legionan päälliköksi. Nerosta oli aivan yhdentekevä, lähtikö hän vai ei; ja niin he ennen pitkää olivat hankkineet kaikki lähteäkseen semmoiseen paikkaan, jossa ei ollut mitään synkkiä, yhä vireillä pysyviä muistoja eikä mitään alinomaista pelkoa uusista vaaroista.

Sulpicia jätettiin jällelle ynnä Isaak kartanoa hoitamaan. Lydia jäi myöskin ja Cineas, joka oli päättännyt viipyä vielä jonkun ajan Romassa. Labeo otti mukaansa puolisonsa ja poikansa ja Galdon.

Aika kului ja Tigellinus oli koettanut vieroittaa Neron mieltä hänen jälleen elpyneistä taipumuksistaan kirjallisten harrastusten suhteen. Tämän miehen luonto ei sallinut minkäänlaista kilpailamista. Hän pyysi ennen kaikkia luovuttaa keisaria Cineaan yhteydestä, sillä hän tunsu, että niin kauan hänen valtansa myöskin oli vaan puoleksi taattu. Tätä varten hän vei keisarin pois Romasta useammin kuin ennen ja pidemmäksi aikaa erältänsä. "Kultainen kartano" kohosi paraikaa ja ennenkuin tämä oli valmis, Nerolla ei ollut mitään hänen suuruuttansa vastaavaa asuntoa. Muut paikat tarjosivat suurempaa vaihtelevaisuutta ja Bajaessa taikka Neapelissa Neron oli tilaisuus nähdä enemmän uutta ja yhtä suurta ylellisyyttä. Cineas tunsu olonsa suuresti huojentuneeksi, kun Nero jälleen oli poissa. Yhteys keisarin kanssa inhotti häntä. Nyt kun hänen rakkaat ystävänsä olivat turvassa, hänellä ei ollut mitään toimitettavaa hovissa eikä hän halannut mitään niin paljon kuin saada hiljaisuudessa lähteä pois. Hänen tahtonsa täytettiin, jopa parhaalla lailla, sillä hovi oli muuttanut pois ja tavallisella huikentelevaisuudellaan Nero pian unhotti pois "filosofinsa". Neron tragedia jäi kesken-eräiseksi suunnitelmaksi ja mielikuvituksen luomien sijaan astuivat tositapausten kauhut.

Tigellinus yllytti kaikkia isäntänsä pahoja intohimoja eikä mitään niin suurella menestyksellä kuin tämän julmuutta. Useat Roman parhaista miehistä kukistuivat hänen vehkettensä kautta. Cineas oli kadonnut näkymöltä eikä Tigellinus enään ajatellut häntä, vaan siirsi kaiken kateutensa Petronion puoleen. Tämä iloinen, huoleton ja hilpeä mies kävi yhä hovissa, sillä tämä oli hänen rakkain kotinsa, eikä Tigellinon juonittelemisen eikä Neron karttuva julmuus peloittanut häntä.

Viimein Petronius sai surmansa. Tigellinus syytti häntä osalliseksi suureen kapinaliittoon ja Nero uskoi taikka kumminkin katsoi sopivaksi olla uskovinansa. Nero sattui juuri silloin olemaan huvimatalla Neapelin lahden tienoilla. Petronius seurasi häntä, mutta pantiin kiinni Cumaessa. Hän havaitsi, että hän oli tuomittu ja vastaan-otti kuoleman samalla iloisella mielellä ja tyvenellä ylenkatseella, jolla hän kaiken elin-aikansa oli maailmaa katsellut. Hän kuoli omituisella tavalla. Hän ei tahtonut elää epätiedossa ja niin hän ylenkatseellisesti valmisteli lähtöänsä maailmasta eikä kuitenkaan tahtonut näyttää hätäilevältä. Hän avasi suonensa ja sidotti ne taas tavan takaa, kadottaen vähäsen verta joka kerta ja vähitellen mennen heikommaksi. Mutta koko ajan hänen ystävänsä ympäröivät häntä ja näitten kanssa hän laverteli ja laski leikkiä tavallisella huolettomuudellaan. Hänen mielensä ei tehnyt puhua totisista filosofillisista kysymyksistä, niinkuin sielun kuolemattomuudesta taikka kuoleman ylenkatseesta, vaan hän tahtoi mieluisammin kuulla soitantoa ja laulantoa, lempirunoja ja iloisia säveliä. Hän jakeli lahjoja kaikille, kävi ympäri sekä sisällä että ulkona, pani ajaksi maata, ja näin hän iloisesti ja tyvenesti laski pilaa kuoleman kanssa. Samalla kuin hän ylenkatsoi kuolemaa, hän osotti yhtä suurta ylenkatsetta tuhottajiensa, Tigellinon ja Neron suhteen, ja vietti viimeisiä tuntejansa sillä että hän kirjoitti kertomuksen Neron irstaisuudesta, jonka hän lähetti keisarille lukittuna tämän omalla sinetillä.

Tällä välin kristittyin vainoaminen oli suuresti laantunut. Useat palasivat kotiinsa ja koettivat, niin paljon kuin mahdollista oli, päästä näkyvistä. Keisarilla oli suurempia ja arvokkaampia uhreja eikä hän enään huolinut heistä. Hänen julistuksensa heitä vastaan oli kuitenkin yhä voimassa; alhaisemmat virkamiehet väijyivät vielä heitä, ja vaikka halpasäätyiset kristityt saattivat jäädä huomaamatta, löytyi sentään muutamia, joita oli mainittu nimeltä ja joitten vangitsemista vielä puuhattiin niinkuin sangen tärkeätä asiata. Etevämpiä näitten joukossa oli Julius.

Koko tämän ajan kuluessa oli vanha Carbo ollut aivan toisenlainen kuin ennen. Heti alusta hän suri poikaansa ja katui omaa kovuuttansa. Hän ihmetteli salaisesti tämän lujuuutta ja urhoollisuutta ja hankki aina itselleen tarkkoja tietoja hänen tilastaan ja rohkeista toimistansa. Hän olisi mielellään keksinyt jotain keinoa, jolla hän voisi saada poikansa takaisin ja sopia hänen kanssaan, mutta ei tietänyt kuinka. Hänen romalainen ylpeytensä esti häntä ensi askelta astumasta, eikä Julius voinut tulla hänen luokseen. Näin hän kauan aikaa taisteli suruansa vastaan, siksi kuin hän ei voinut kauemmin sitä kestää.

Eräänä päivänä hän kävi Cineaan luona ja puhui entisellä tavallaan ajan pahuudesta. Hän soimasi kovasti Neroa ja luetteli hänen rikoksiaan. Lopulta hän puhui kristittyin vainomuksesta, mainiten sitä Neron ilkeimmäksi teoksi ja vakuuttaen, että kristittyin hyvät avut olivat hänestä täydellisesti todeksi näytetyt sillä, että Nero oli valinnut heidän kostonsa esineeksi. Jos he olisivat olleet miksi hän kerta luuli heitä, he eivät olisi koskaan näin kärsineet.

Cineas kuunteli tätä kummastuksella ja ilolla. Hän ajatteli, että hän kenties voisi saattaa isän ja pojan yhteen; häntä ilahutti, kun hän ajatteli, että tämmöinen onni odotti hänen ystävänsä ja mietiskeli, kuinka hän parhaiten saisi tämmöisen yhtymyksen aikaan, kun vanha Carbo, joka oli ollut ääneti vähän aikaa, äkkiä alkoi puhua siitä, jota Cineas juuri tuumi, ja huudahti tuskin kuultavalla äänellä:

"Cineas, sinä tiedät, missä hän on. Vie minut hänen luokseen."

Tämä poisti kaikki vastaukset. Hyvin iloisena Cineas heti suostui. He lähtivät viipymättä siihen paikkaan, jossa Julius oli ollut niin kauan ja pääsivät ennen pitkää perille. Carboa hirvitti, kun hän meni portaita alas, astui pimeätä labyrinttia ja ajatteli, että tämä oli se paikka, johon hänen poikansa oli karkoitettu. Ja minkä tähden? Viattomuuden, oikean uskonnon ja hyvien avujen tähden.

Viimein isä tapasi poikansa. Jättäen Carbon taaksensa Cineas toi Julion hänen luokseen. Julius tuli, vaaleana ja laihana, jommoiseksi hän nyt oli muuttunut, kantaen kurjan elämän merkkejä ja kalvealla muodollaan ollen vielä kalveampi tulisoittojen tummassa valossa. Carbo katseli häntä tuokion ja sulki hänen sitten syliinsä.

"Voi minun poikani!" hän lausui ja purskahti itkuun.

"Isäni", sanoi Julius, joka oli yhtä syvästi liikutettu, "minä tiesin koko ajan, että olit antanut anteeksi minulle."

Vaan Carbo alkoi nyt kirotta heikkouttaan ja koetti pidättää kyyneliänsä, mutta kun hän uudestaan katseli poikaansa, kyynelät jälleen täyttivät hänen silmänsä, kunnes hän viimein kävi istumaan, peitti kasvosensa käsillään ja itki katkerasti.

Nyt, kun vanhus oli löytänyt poikansa ja painanut häntä jälleen sydäntänsä vastaan, hän ei voinut ajatella pidempää eroa. Hän vaati kiivaasti, että Julius kohta jättäisi tämän paikan ja tulisi kotiin. Hän lupasi puolustaa häntä kaikkia vaaroja vastaan ja Julius hymyili suruisesti ja lempeästi, kun vanhus vakuutti, että hän tahtoi panna henkensä alttiiksi häntä varten, jos joku yritti viemään häntä vankeuteen.

"Minä tiedän, isäni, että sinä tekisit niin, samoin kuin minäkin tekisin sinun tähtesi, mutta minun täytyy ajatella muita asioita. Pelko oman itseni puolesta ei pidätä minua täällä. Minusta ei ole mitään pelkoa. Minun olisi helppo välttää vainoajia. Mutta täällä on muutamia, joitten ei olisi helppo. He ovat vähemmän toiveliaat ja enemmän pelokkaat kuin minä. Me, jotka olemme voimakkaat, me kannamme heikkojen kuormaa. Tämmöinen meidän uskontomme on. Muutamat näistä onnettomista, pelokkaista hengistä eivät rohkenisi jättää tätä paikkaa. Niin kauan kuin yksi ainoa kallis Kristuksen lapsi löytyy täällä, niin kauaksi minun tulee jäädä tänne ja auttaa ja lohduttaa häntä. Muutamien on velvollisuus opettaa; minun on velvollisuus suojella pelkääviä ja heikkoja. Ja minä olen luullakseni tehnyt jonkunlaista hyötyä heille."

Carbon silmät sädehtivät, kun hän katseli poikaansa ja kuuli hänen sanojansa.

"Jumala varjelkoon, poikani, että he kadottaisivat sinun! Minä ymmärrän sinun. Minun täytyy suostua. Se on vaikeata. Mutta minä en voi sanoa mitään. Jos olisin nuori, minä rupeisin kristityksi ja tulisin tänne sinua auttamaan. Sinä elät kunniakasta elämää, jalo poikani. Mutta enkö minä saa koskaan nähdä sinua? Täytyykö minun mennä takaisin ja elää ilman sinua? Tahdotko antaa vanhan isäsi kuolla hänen luonansa olematta?"

"Minä tulen sinun luoksesi, milloin ikinä vaan pääsen", vastasi Julius. "Minä vietän päiväkausia sinun luonasi. Ennen pitkää minun kenties on tilaisuus jäädä kotiin. Malta vähän mieltäsi, kallis isäni. Ajattele, mitä tekemistä minulla on. Me tulemme usein yhteen nyt. Kiitä Jumalaa, että tämä eripuraisuus on ohitse."

Julius piti puheensa. Hän kävi usein isänsä luona ja viipyi toisinaan kauan. Häntä ei kohdannut koskaan mikään vaara. Tämä uusi elämä ja tämä osittainen pääsö holvien pimeydestä ja kosteudesta vaikuttivat nähtävästi häneen. Hänen vaalea muotonsa muuttui verevämmäksi ja hänen mielensä kävi hilpeämmäksi.

Mutta yksi seikka oli, joka vaikutti etuisemmin häneen kuin kirkas ilma ja auringonpaiste ja sovinto hänen isänsä kanssa.

Oli yksi, joka aina odotti hänen tuloansa ja laski hänen poissa-olonsa päivät ja kuuli hänen äänensä sykkivällä sydämellä — yksi, jonka koko olento, jolta kaikki muut siteet olivat katkenneet, nyt liittyi hellästi häneen ja sai hänessä elämänsä lohdutuksen. Tämä oli Lydia.

Lydian luona käydessään Julius alkoi viipyä yhä isomman aikaa. Suuren osan ajastansa hän vietti Labeon huvilassa. Hänen isänsä seurasi häntä. Kun Julius oli poissa, vanhus tuli toisinaan sinne, sillä hän tiesi, että tämä paikka oli kallis hänen pojallensa, ja halasi puhua jonkun kanssa hänestä. Välisti hän valitsi Cineaan; mutta ennen pitkää hän tapasi toisen kuuntelian, joka ei koskaan väsynyt kuuntelemasta, kun hän puhui tästä aineesta, joka oli taipusa kuuntelemaan tuntikaudet ja kehoittamaan häntä ja innostuttamaan häntä kysymyksillään. Carboa miellytti tämä kuuntelia enemmän kuin mikään muu. Ja niin hän viimein tuli joka päivä Labeon kartanoon puhumaan Lydian kanssa ainoasta aineestaan.

Hän taukosi Romaa soimaamasta; hänen entinen katkeruutensa ja hänen jyrkkyytensä olivat kadonneet ja antaneet tilaa lempeämmälle ja ystävällisemmälle mielenlaadulle. Nuot vakavat sotamiehen kasvot ja tuo lempeä ääni, jolla hän aina puhutteli Lydiaa, muistuttivat toisinaan tätä hänen omasta isästään ja saattivat hänen rakastamaan Julion isää.

Aika kului ja Julius alkoi päästä entiseen lujaan terveyteensä. Elämä oli muuttunut suloiseksi. Katakombeihin turvattiin vaan välisti äkillisessä pelossa. Kaikkein pelokkaimmat olivat rohjenneet lähteä pois ja ruvenneet entiseen elämäänsä. Lopulta Julion oli tilaisuus jäädä kokonaan isänsä luokse.

Nyt Julius ja Lydia olivat lähellä toisiaan. Yhdessä kestettyjen kärsimysten muistot liittivät heidän yhteen, ja näytti siltä kuin heidän surunsa olisivat ajaksi haihtuneet.

Tämä kaunis nuori tyttö oli perinjuurin vaikuttanut koko Julion luontoon. Julius oli nähnyt hänet hänen halvassa ylähuoneessaan, jossa hän asui isänsä kanssa; hän oli vartioinnut häntä noissa kolkoissa katakombeissa, jossa tämä oli ummistanut isänsä silmät. Hän oli monta kertaa pelastanut hänen henkensä.

Ulkona taivasalla taas kerta ollen Julius ei saattanut enää kärsiä sitä vähäistä estettä, joka vielä eroitti heitä toinen toisestansa. Elämä oli ikävä ja armoton ennenkuin Lydia oli hänen kanssaan kaikkiin osaa ottamassa. Hän ei malttanut odottaa siksi kuin hänen tilansa oli aivan turvallinen.

Jos minä odotan siksi, minun täytyy odottaa kuolemaan asti. Lydian täytyy ottaa minut semmoisena kuin minä olen, vaarassa, kuolema silmiäni edessä, ja meidän on oleva sama kohtalo, tulkoonpa mimmoinen tahansa. Niin kauan kuin olen kristitty, niin kauan minun asemani pysyy tämmöisenä. Ja mikä enempi on, Lydia on samassa vaarassa.

Näin Lydia pääsi turvattomasta ja yksinäisestä elämästään. Carbon kartano, muitten rinnalla varsin halpa, näytti Lydian mielestä kuninkaan linnalta. Lydian läsnä-olo saatti sen kirkkaammaksi ja hohtavammaksi Julion silmissä. Carbon ei tarvinnut enää mennä Labeon kartanoon tapaamaan jotakuta, jonka kanssa hän saisi puhua pojastansa. Julion puoliso rakasti tätä ainetta enemmän kuin kukaan muu ja niin onnellisesti kuluivat vanhuksen päivät, että hän näytti nuortuvan uudestaan eikä viimein tietänyt ketä hän enemmän rakasti, poikaansa vai vasta saatua tytärtänsä.

XXX.

Etevin martyri.

Kun Roman kristityt näin alkoivat jälleen vapaasti hengittää ja palata entisiin toimiinsa jonkinlaisella turvallisuudella, vähäinen seurakunta täyttyi ilosta yhden tapauksen johdosta, joka oli heille varsin suuren-arvoinen.

Se ei ollutkaan mikään vähäinen asia, se oli suuren Apostolin takaisintulo.

Hänen kanssansa tuli Philo, joka oli seurannut häntä kaikkialla hänen matkoillansa ja joka nyt näytti kalveammalta, heikommalta, mutta kuitenkin hehkuvammalta ja hartaammalta kuin milloinkaan.

Monta oli kertomusta, joita nuot kiusatut raukat Romassa tiesivät jutella vainomuksistaan ja kärsimyksistensä. Siinä huojennuksessa, joka nyt oli saatu raskaasta sorron taakasta, he kuitenkin varoivat vaaraa. He arvelivat kaikki, että tämä vaara kohtasi juuri etevimpiä heidän joukostaan, ja heistä kaikista Paavali oli kaikkein etevin.

Hänen puolestaan he pelkäsivät. He pyysivät häntä pelastamaan itseään sillä, että hän oli hiljaisuudessa ja poissa näkyvistä. Mutta Paavalin luonto ei sallinut tätä. Hän oli viettänyt elämänsä keskellä uhkaavia vaaroja ja kun hän lujasti luuli, että hän ennemmin tai myöhemmin saisi surmansa uskontonsa vuoksi, hän oli yhtä valmis heittämään henkensä Romassa kuin jossakin muussa paikassa.

Hän jatkoi sentähden tointansa suurimmalla julkisuudella ja menetteli kaikin puolin aivan niinkuin hallitus olisi suvainnut kristityitä. Tässä tilassa hän pian herätti huomiota; ja kun siellä löytyi useita virkamiehiä, jommoisista aina joka paikassa löytyy, jotka koettivat saavuttaa kunniaa virka-intoa osottamalla, hänen toimensa viimein päättyivät siihen, että hän vangittiin.

Tutkinnon perästä hän pantiin maan-alaiseen Mamertinin vankihuoneeseen Kapitolion kunnaan juurella.

Täällä hän valmisti itseänsä kuolemaan. Philo, hänen alinomainen seuralaisensa, oli vangittu samaan aikaan, suljettu samaan paikkaan ja tuomittu samaan kohtaloon.

Kappale aikaa kului Paavalin vangitsemisesta, ennenkuin hän teloitettiin, jotta hänen oli tilaisuus vastaan-ottaa muutamia ystäviä, lohduttaa heitä ja kirjoittaa muille kaukana oleville jumalallisen virvoituksen sanoja.

Niitten joukossa, jotka kävivät vankia tervehtimässä, oli Cineas.

Hän oli nähnyt Paavalin ennen, kun tämä toimitti elämänsä suurta työtä.

Hän katseli nyt ihmetellen tätä miestä hänen vankihuoneessansa, tätä miestä, joka seiso i hänen edessään kahleissansa, tyvenenä, maltillisena, lempeänä ja niin iloisena käytökseltään, että Cineas täytyi kummastuksella.

Apostoli sanoi, ettei hän ainoastaan täydellisesti tahtonut kärsiä vankeutta, vaan todesti halasi kuolla. Hän sanoi, että hän oli valmis menemään pois ja että pois meneminen maailmasta merkitsi taivaasen pääsemistä. Hän oli taistellut Kristuksen taisteloa ja nyt hänen sotapalveluksensa oli päättynyt. Hän lähti nyt saamaan palkintoa töistensä. Loppuvalon siunaus oli hänen edessään; kunnia semmoinen, jota ei kukaan voinut käsittää; autuus ijankaikkinen ja sanoin sanomaton. Hänen taistelonsa oli taisteltu; hänen juoksukenttensä oli päähän juostu; hän oli ollut uskollinen ja taivas oli hänen tarjonansa.

Cineas katseli suurimmalla ihmetyksellä Paavalin käytöstapaa kuoleman lähetessä. Hän ajatteli, että tämä mies, joka seiso i hänen edessään, kuolisi Sokrateen kuoleman. Hän oli aina niin mielellään muistanut tätä kuolemaa ja hän tunnusti itselleen, että löytyi semmoisia kohtia, joissa Apostoli vei voiton filosofista.

Paavali ei jäänyt pitkäksi aikaa vankeuteensa.

Muutamien päivien perästä loppu tuli.

Hänen ei tarvinnut kärsiä tulella polttamisen kovempia tuskia. Roman yleisö oli jo kauan aikaa sitten saanut kyllänsä kauhuja, ja paalussa palavien ihmisten näky synnytti toisenlaisia tunteita, kuin mitä se ennen oli synnyttänyt.

Nyt kun Paavalin vuoro tuli, arveltiin, että lakia noudatettiin, jos hän kärsisi kuoleman-rangaistuksen samalla tapaa kuin joku muu kansalainen. Tuli oli vaan erinomaisissa tiloissa käytettävä; sitä ei tässä vaadittu.

Tavallinen kuolema mestauksen kautta sallittiin hänelle.

Hänen ylevää henkeänsä tuki viimeiseen hetkeen asti korkea, järkähtämätön usko — usko, joka oli enemmän kuin usko, sitten kuin se oli lujistunut varmaksi tiedoksi ja vakuutukseksi.

Hän tiesi, että taivas oli hänelle avoinna. Hän näki kunnian-kruunun, joka oli säilytetty hänelle korkeudessa.

Tämän taivaan loisto näytti valaiseman hänen kasvojaan; ja ne, jotka katselivat häntä, luulivat näkevänsä enkelin kasvot.

Kun tämä jalo pää kaatui kirveen alla, siinä oli yksi, joka katseli ja havaitsi kaikki, joka piti tätä Kristin-uskon suurimpana voitonriemuna.

"Jää hyvästi, oi Paavali!" hän lausui. "Jalo sielu — kristitty — filosofia etevämpi! Mene ylös taivaasen heimolaistesi luo! Sinä olet jumalallinen. Sinä olet voittanut Sokrateen."

Paavalin kanssa toinenkin kärsi.

Hänen ystävänsä, hänen alinomainen kumppaninsa, hänen uskollinen ja innokas seuraajansa.

Vihdoin herkesivät Philon surut ja kyynelät, ja hän oli onnellinen, kun hän sai panna henkensä alttiiksi Kristuksen tähden ja kuolla Paavalin viereen.

Hellät ystävät ottivat ylös heidän ruumiinsa ja kantoivat ne siihen paikkaan, jota kristityt kuolleet jo olivat pyhittäneet samoin kuin niitten läsnä-olo, jotka olivat kerta vainon aikana asuneet siellä ja joille maailma ei sopinut — siihen paikkaan, joka myöhemmillä vuosisadoilla oli täyttyvä kristittyin monumenteista ja jota nyky-aika oli kunnioitava martyrein pyhillä muistoilla.

Tähän paikkaan he hautasivat Paavalin.

Tänne he hautasivat myöskin Philon, samaan kammioon, jossa hänen äitinsä lepäsi; ja hänen äitinsä päällekirjoituksen yli he piirsivät kyyhkysen, joka kantoi öljyjuun oksaa — sen rauhan kuva, jonka he olivat saavuttaneet — ja nämät yksinkertaiset sanat:

"Philon ja Clymenen Bisomum."

XXXI.

Tuonelle menneet.

Labeo oli saanut uuden asuntopaikan Britanniassa lähellä Londonia. Hänen huvilansa, josta oli avara katsanto virralle, sijaitsi kaupungin rajalla. London oli uudestaan rakennettu. Siinä ei näkynyt kuin muutamia jälkiä siitä hävityksestä, jonka alaiseksi se oli joutunut.

Labeo luuli, että Markus täällä, tässä tyvenessä ja levollisessa paikassa, kaukana Roman tuskalloisista muistoista, unhoitaisi menneet ajat; että hänen nuoren sydämensä taakka keventyisi ja taudin oraat häviäisivät. Mutta Markossa ei havaittu mitään parannuksen merkkiä. Unissaan hän vielä näki katakombien kauhut ja asui hautojen keskellä ja seisoi kuolleitten vieressä. Hänen arkatuntoinen luontonsa ei voinut helposti poistaa tuon tuskan-paikan hirveätä vaikutusta. Niinkuin hän uneksi, samoin hän ajattelikin ja isää suretti, kun hän kuuli poikansa aina puheissaan mainitsevan kuolemaa ja hautaa. Turhaan koettiin jos jotakin apukeinoa, jolla poikaa huvitettaisiin. Huvitukset olivat kadottaneet sulonsa. Hän piti liian vähän väliä niillä. Hänen vanhempansa näkivät, kuinka hänen voimattomuutensa ja tyhjiytensä eneni ja heidän levottomuutensa kasvoi. Luultiin, että kylmempi, karaiseva ilma-ala vaikuttaisi etuisasti häneen; mutta ei mitään muutosta parempaan päin huomattu.

Helenan koko olento oli kiintynyt hänen lapseensa ja tämän huono terveys piti häntä alinomaisessa levottomuudessa ja tuskassa. Hennokkaalla ja heikkohermoisella Helenalla ei ollut koskaan ollut luja terveys ja tuo kova kokemus, johon hän oli joutunut, kun hän maisti kuoleman katkeruutta, oli jättänyt jyyviä ja pysyväisiä jälkiä. Useita harmaita hiuksia ilmestyi jo tällä otsalla, joka vielä oli nuori, ja hänen kauniit kasvonsa olivat vakoontuneet, ja yhä pysyivät surun merkit. Jos Markus olisi päässyt entisiin voimiinsa, ja elämä olisi ollut iloinen — jos hän itse olisi palannut täydelliseen rauhaan ja vapauteen, jossa ei olisi ollut mitään murhetta — silloin olisi hän kenties jälleen tointunut tuon vaiherikkaan yön kauhuista. Mutta toiset surut astuivat entisten sijaan ja Markon laihat, vaaleat kasvot, jotka yöt päivät haamottivat hänen silmissään, vaikuttivat haitallisemmin kuin katakombit.

Kun poika hiukeni, äiti havaitsi, että hän itsekin hiukeni! Hän ei puhunut siitä kenellekään. Hän pelkäsi, että hän enentäisi puolisonsa surua. Hän piti salaisuutensa sydämessään, ja tätä sydäntä pakotti, kun hän ajatteli poikaansa, joka näin heiltä riistettäisiin. Hän tiesi, että hänen ja Markon elämällä oli sama juoksu.

Usein tämä ajatus tuli elävästi hänen eteensä, kun hän katseli Markoa ja silloin hän likisti häntä kiivaasti sydäntänsä vastaan ja lausui: "voi suloinen poika!" vaan sitä ajatusta, joka oli hänen mielessään, hän ei tohtinut lausua.

Mutta, kun Markon kasvat kävivät laihemmaksi ja hänen vartalonsa hoikemmaksi ja hänen silmänsä kiiltävämmäksi, Helenankin kävi samoin, ikäänkuin olisi joku hieno samantunteisuus ollut heidän välillään, joka yhdisti molemmat yhteiseen kohtaloon.

Kaikki nämät huomasi Labeo. Hän näki kaikki, kun hän murheellisena katseli sitä muutosta, jonka aika oli vaikuttanut molemmissa ja havaitsi, kuinka molemmat voipuivat yhdessä. Hän näki kaikki. Hän tiesi, mikä se salaisuus oli, jota Helena rakkaudessaan ei tahtonut ilmoittaa.

Alusta hän taisteli vastaan ja koetti kovasti epäillä, järjellään kumota pelkoansa. Turhaan. Äiti ja poika olivat hänen edessään, näyttäen, mikä oli tulossa. Hän koetti toivoa, mutta toivo kävi yhä heikommaksi, kunnes se vihdoinkin kokonaan sammui, ja hänen täytyi taistella sitä kauhua vastaan, joka ilmestyi täydellisenä hänen edessään.

Sillä Markus meni viimein niin voimattomaksi, ettei hän enää jaksanut kävellä ympäri.

Nyt Labeo kantoi häntä ympäri taivahalla; hellästi, lempeästi, samalla kuin hänen sydämensä oli pakahtumallaan ja hänen äänessään, joka aina oli hellä ja lempeä, ilmestyi uusi hellyys, uusi rakkauden hehku ja syvä kaipaus hänen sydämensä lemmittyyn. Voimakas mies kantoi vaaleata, kuolevaa poikaa ympäri puutarhaa koko päivän, taikka istui pitäen häntä sylissään, katsoen häntä kasvoihin sanomattomalla rakkaudella. Hän tahtoi aina olla poikansa luona; hän ei tahtonut kadottaa yhtä ainoatakaan sanaa eikä katsetta. Hän kokosi ne kaikki muistonsa.

Sillä välin kuin isä kantoi poikaansa ympäri puutarhaa, Helenan oli tapa katsella heitä etäältä ja ajatella semmoisia ajatuksia, joita hän ei ollut halullinen lausumaan.

Ja Labeo käänsi poikansa riutuneesta muodosta silmänsä pois toisen yhtä rakkaan olennon hoikkaan vartaloon ja havaitsi tämän kalveat, laihtuneet kasvat ja ajatteli, kestäisikö tämä kaikki, mitä oli tulossa.

Sillä hän tiesi sen — hän tiesi sen. Hän näki edessään mustan pilven eikä mitään valonsädettä. Ero, kaksinkertainen, perin vaikea, jota ei voi ajatella — tuska, joka musertaa sydämen, suru sanomaton. Ja tämän tulevaisuuden synkeys pimitti koko hänen elämänsä, jotta joka tuleva päivä toi pahemman pelon ja saatti hänen yhä likemmäksi epätoivoa.

Mutta kun Markus kävi heikommaksi ruumiin puolesta, hänen sielunsa tuli voimakkaammaksi. Hänen mieli-alansa muuttui iloisemmaksi ja hän koetti rohkaista ja lohduttaa äitiänsä; mutta ennen kaikkia hänen ajatuksensa ja sydämensä kääntyivät hänen isänsä puoleen.

Koko hänen luontonsa oli ollut lempeä. Hänen luontonsa perustus oli rakkaus ja nyt, kun maailma katosi ja elämän sulo haihtui, tämä rakkaus kohosi kaikkia korkeammaksi ja kokoontui hänen isäänsä.

Kenties tämä tuli siitä ylpeydestä, jota hän aina oli tuntenut isän suhteen; sillä Labeo oli aina ollut Markon mielestä miehuuden korkein perikuva — semmoinen, jota hän saatti suurimmassa määrässä ihmetellä ja kunnioittaa — semmoinen, joksi hän itse kerta oli toivonut varttuvansa.

Kenties hän ajatteli, ettei hänen äitinsä tarvinnut niin paljon hänen rakkauttansa; kukaties hän näki, että suru olisi vähempi, kun sitä kärsisi lyhyemmän ajan. Äiti oli surustansa pääsevä, sillä välin kuin isän täytyi kantaa kovaa onneansa ilman lohdutusta tai tukea.

Tämä se oli, joka sai Markon yhtä suurella hellyydellä palkitsemaan kaikkea sitä rakkautta, jota isä runsaasti osotti hänelle, ja kun Labeo katseli poikansa kasvoja, tämä loi häneen vakavan rakkauden katseen; hän tavoitti hyväilyksiä ja antoi isänsä pitää kiinni kädestänsä; kaikkien näitten kautta ilmoittaen, mitä sanat olivat liian heikot lausumaan.

Olipa yö taikka päivä, Labeo ei hennonut koskaan luopua pojastaan. Tämän nukkuessa Labeo valvoi hänen luonaan ikäänkuin koettaen läsnä-olollaan suojella häntä lähestyvistä vaarasta.

Aika kului ja Markus heikontui yhä, siksi kuin ei isä enään voinut kantaa häntä sylissään, vaan täytyi valvoa tämän huoneessa ja nyt Labeo vietti koko aikansa siinä huoneessa, jossa Markus makasi.

Ja kun ruumis raukeni, henki yhä vaurastui. Markossa oli vähemmin tämän maailman omaa, enemmän taivaan. Sanat, joita hän lausui, eivät olleet lapsen sanoja. Hän puhui asioista, joista ei Labeo tietänyt mitään; mutta sanat sykähyttivät koko tämän olentoa ja kokoontuivat hänen muistonsa ja virisivät jälki-vuosina.

Ne sanat, jotka useimmiten olivat hänen huulillaan, olivat muutamat yksinkertaiset sanat, jotka

lausuttiin heikolla, mutta totisella äänellä ja semmoisella syvän rakkauden katsannolla, jota ei kuolema itse saanut himmentymään.

"Isä, me olemme kaikki siellä viimein."

"Isä, minä olen ensiksi siellä."

"Isä, me yhdymme jälleen."

Silloin Labeo katsoi omaan sieluunsa ja kysyi itseltänsä: tiesikö hän tämän, niinkuin hänen poikansa sen tiesi? Oliko hän varma siitä? Tämä poika oli. Mutta oliko hän itse? Ja hän tunsi, ettei hän ollut.

Isän rinnalla äiti oli samassa tuskassa, heikkoudessaan valvoen saman vuoteen vieressä ja vaan tahtoen elää kylläksi kauan, jotta hän voisi lohduttaa isää, kun isku ensiksi tulisi — yhtä surullisena, mutta ilman epätoivoa; sillä nyt, kun tuo verkkainen, mutta varma loppu lähestyi, synkein suru peitti Labeon ja hänen sielunsa täyttyi haikeudella.

Kuitenkin jokainen hetki, joka vei osan pojan elämästä, vei yhtä suuren osan äidin elämästä.

Kesken tätä Markon oli tapa puhua yksinkertaisia sanojansa taivaasta ja Jumalasta, ikäänkuin olisi hän puhunut jotakin, joka oli jokaiselle tuttu. Labeo ei kuitenkaan tietänyt mitään näistä asioista ja Markon tunteet olivat häneltä salassa. Se Ainoa, jota Helena ja hänen poikansa niin rakastivat, oli tuntematon hänelle eikä hän uskonut Häneen. Menestyksensä ja onnensa aikana hän ei ollut kääntynyt Hänen puoleensa ja nyt, surun tullen, hän seiso i kaukana Hänestä.

"Isä", lausui Markus, "me yhdymme jälleen. Emmekö yhdy, isä? Sano, isä!"

Ja tuskissansa isä suuteli poikansa vaaleita hiuksia, mutta ei voinut vastata, siksi kuin Markus vaati häntä niin, että hänen täytyi sanoa jotakin.

"Oi, minun poikani, suokoon sen suuri jumala!"

"Hän suo — Hän suo — isäni!"

Tämmöisillä sanoilla tämä kirkas, nuori sielu kohosi puhtaampaan maailmaan, hurskaampaan seuraan ja jumalallisempaan rakkauteen, jättäen jälkeensä hiljenevien sanojensa muiston, että ne säilyisivät tämän isän särkyneessä sydämessä ja jäisivät siihen vuosikausiksi, kunnes ne viimein, ikäänkuin kallis kylvö, kasvaisivat hedelmää.

Oli varhainen aamu, kun Markus jätti heidän. He olivat valvoneet hänen luonaan koko yön. Hän makasi ääneti isänsä sylissä, hengittäen nopeasti ja pää nojautuneena tämän isän rintaan, joka aivan hervotonna vapisi niinkuin lapsi, samalla kuin hänen sydämensä ankarat tykytykset todistivat hänen tutkaansa.

Päivä koitti ja poika avasi silmänsä.

"Isä", hän lausui.

"Voi minun poikani!" huokasit Labeo tuskan äänellä.

"Suutele minua, isä."

Nämät olivat hänen viimeiset sanansa. Ja kun isä painoi huulensa kylmää otsaa vastaan, tämä lempeä sielu kaikin hellin suloinensa ja ihanteineen meni hiljaisesti pois. Vieno hymy kirkasti kuolleen marmorikasvoin juonteet. Labeo ummisti nämät silmät, jotka katselivat häntä semmoisella rakkaudella viimeisiin asti, ja lasi hiljalleen sohvaan sen ruumiin, johon hän näki kaiken toivonsa ja kaiken rakkautena ja kaiken onnensa hukkuvan.

Nyt koko hänen surunsa, kauan pidätettynä ja vastustettuna, puhkesi ilmiin ja voitti hänen. Hän hapertui taaksepäin ja kaatui lattialle.

Hellät ystävät ottivat hänet hoiviinsa. Hän tointui ja palasi kovaan kaipaukseensa, mutta ainoastaan joutuakseen uuteen suruun.

Cineas oli tullut Romasta, kun hän ensiksi kuuli, että Markon tauti oli huolettavaa laatua, ja oli nyt tässä murhettivassa perheessä. Hän näki semmoisen surun, jota hän ei voinut lievittää. Mitä hänen sopi sanoa? Ei mitään. Helenalla oli enemmän sanomista. Helena se oli, joka puhui, kun hän kumartui Labeon ylitse, joka nääntyi suureen suruunsa, vaikka hän oli horroksistaan virvonnut. Labeo istui ikäänkuin hän ei olisi kuullut mitään. Hän katsoa tuijotti eteensä. Ainoa ääni, jota hän kuuli, oli sen viimeiset sanat, joka nyt makasi tuossa, häneltä ijäksi kadonneena.

Näin Labeo ajatteli, ja jos tämä ainoa ajatus muodostui miksikään, se oli siksi — että hänen lemmittynsä, hänen silmäteränsä oli mennyt, mennyt ijäksi, iki-päiviksi; ja minkä arvoinen elämä nyt oli? Voiko hän elää tämän jälkeen? Tohtiko hän elää ja kohdata, mitä oli hänen edessään. Hän ajatteli tuota vanhaa Sulpicion tikaria, johon hän oli kerran ennen tarttunut, kun tämä sama poika vietiin häneltä pois.

Suloiselta ja hiljaiselta Helenan ääni kuului kesken tätä vimmaa ja epätoivoa.

"Hän sanoi, että me kaikki yhdymme jälleen. Ja me taidamme kaikki yhtyä. Johon hän on mennyt, sinne me kaikki menemme, jos tahdomme."

"Hän ei ole kuollut. Hän elää. Hän on jättänyt ruumiinsa jälkeensä, niinkuin me riisumme yltämme pukumme, mutta hän itse seisoo nyt lunastettujen joukossa."

"Siina on Kristuksen uskon oivallisuus, että pienet lapset pääsevät tietoon Hänestä ja tuntevat Hänen rakkautensa elämässä ja kuolemassa. Hän kutsui heidän luoksensa. Hän sanoi, että taivas oli senkaltaisia varten. Senkaltaisten on Jumalan valtakunta. Ja ken pääsee taivaasen, jollei Markus?"

"Hän on valkeudessa ja ijankaikkisessa elämässä, sillä välin kuin me olemme pimeydessä ja kuolemassa. Hän katselee suruamme taivaasta. Me yhdymme kaikki hänen kanssaan, jos tahdomme."

Mutta Labeo ei kuullut mitään. Kaikki nämät näyttivät vaan turhilta sanoilta. Cineas kuuli ja muistutti mieleensä Paavalin sanat katakombeissa Clymenen haudalla. Hänen filosofiansa ei tarvinnut mitään lohdutusta surussa, mutta tässä oli jotakin, joka hyvin saatti tuottaa lohdutusta ja lepoa. Eikö se sitä tehnyt? Tuossa poikansa kadottanut äiti istui, mutta vaikka hänen luonnollinen surunsa oli suuri, sielun usko vei siitä voiton. Hän katsoi tuonnetuksi hengettömästä ruumiista ja näki todellisen poikansa taivaassa, kirkkaudessa.

Mutta Helenan itse ei tarvinnut murhettia. Hänen eronsa Markosta ei ollut kauan kestävä ja hän tiesi sen. Hän tiesi sen, kun hän seisoj katsellen noita kalliita jäännöksiä, jotka laskettiin hautakammioon, hän tiesi sen, kun hänen sydämensä heikot tykytykset juhlallisesti ennustivat hänelle lähestyvää hetkeä; ja hän ajatteli, että lyhyen ajan perästä hänkin lepäisi siellä, ja murhettijat saattaisivat hellästi ja kynnelsilmin hänen tuhkinsa viimeiseen lepopaikkaan.

Helena liikkui ympäri heikkona, mutta yhä hän koetti pysyä pystyssä niin kauan kuin mahdollista oli. Vaan Markon hautajaisten jälkeen hän ei enää noussut. Hän vaipui vuoteen omaksi, ja puoliso ja veli saivat vielä toistakin eroa huolehtia.

Hän oli nääntynyt sekä ruumiin että sielun puolesta monen onnettomuuden ja surun ja tuon kauan kestäneen Markon hoidon kautta, jossa hän oli ajaksi jännittänyt voimiansa viimeisiin asti ja niin vaan joutunut suurempaan hermottomuuteen. Ei ollut mitään toivoa hänen suhteensa. Häntä oli mahdoton pelastaa. Hänen täytyi kuolla.

Labeo ei sanonut mitään. Hän oli arvannut sen edeltäpäin; hän oli tietänyt sen, kun hänen poikansa kuoli. Hän oli silloin ollut epätoivossa ja kärsinyt kovinta tuskaa. Nyt hän ei voinut tuntea mitään tunteita. Hänen edessään makasi hänen elämänä kumppani, jota hän niin hellästi ja uskollisesti oli rakastanut ja hän tiesi, että tämäkin oli hänen jättämäisillään. Oli semmoisia hetkiä, jolloin hän heittäisi helleytensä tai surunsa valtaan, mutta enimmäen hän istui jäykkänä, kivettyneenä, jumalien edessä nöyrytmättä.

Mutta Cineasta kauhistutti, kun hän näki Helenan näin menevän pois. Hänen äitinsä oli kuollut hänen lapsuudessaan. Hänen isänsä kuolema oli ainoa seikka koko hänen elämässään, joka oli koskaan häntä surettanut. Tämä kuolema tapahtui, kun hän oli sillä ijällä, jolloin tunteet ovat tukeat, mutta suru, vaikka kohta syväkin, pian haihtuu. Nyt hän oli joutuva suruun ja hän tunsu, että hän oli kantava sitä hautaansa asti.

Sillä lapsuudessaan ja poikuudessaan ja ensi miehuudessaan hän ja Helena olivat olleet eriamättömät, yhtyen kaikkiin taipumuksiin ja kaikkiin iloihin sillä kummallisella hengellisellä samantunteisuudella, joka saatti molemmat toinen toistansa lähestymään ja teki toisesta toisen vastikon. Hän rakasti Helenaa niin, kuin hän ei koskaan ollut rakastanut ketään muuta inhimillistä olentoa. Kaikki hänen elämänsä suloisimmat tapaukset olivat yhteydessä Helenan kanssa. Ei mikään rakkaus ollut voimakkaampi kuin tämä, eikä kestäväisempi.

Helena tiesi sen tuskan, joka uhkasi Cineasta, kuinka tämä kadottaisi hänen eikä enää löytäisi ketään, joka ymmärtäisi häntä ja hänen harrastuksiaan; kuinka alinomaisessa rakkaudessaan hän pitäisi mielessään sisarensa muistoa ja saattaisi lapsuutensa kumppanin myöhempien vuosiansa kirkkaimmaksi muistoksi. Mutta Cinealla se ei ollut oleva kuin pelkkä muisto.

Nyt, kun hän makasi tällä vuoteella, josta hän ei enää toivonut nousevansa, hänen sielunsa katseli toiseen maailmaan ja nautti näkevän jotakin sen kirkkaudesta. Helena puhui nyt niinkuin hän näkisi, mitä hänen edessään oli. Labeo ei huomannut, mitä hän sanoi; mutta Cineas kuuli kaikki ja ymmärsi kaikki ja muutamat sanat, joita Helena lausui, väräyttivät koko hänen luontoansa.

Kaikki tarkoitti Kristusta.

"Hän on totuus. Etsi häntä ja sinä pääset lepoon."

"Hän on ainoa, joka ansaitsee etsimistä. Löydä hänet ja sinä saavutat kuolemattomuuden. Hän antaa ikuisen elämän luonansa taivaassa."

"Voi Cineas, sinä olet oppinut kaikki, mitä filosofia koskaan saattaa opettaa sinulle, mutta löytyy jotakin, jota sinä et tiedä, ja sinä kaipaavat sitä. Sinä halaat sitä, sinä etsit sitä. Minä olen löytänyt sen kokonaan Kristuksen uskossa."

"Sinä tiedät kaikki Jumalasta paitsi yhden asian ja tätä asiaa sinä et voi koskaan oppia paitsi Kristukselta. Tämä oli juuri se asia, jota hän opettaa. Minä tiesin kaikki muut asiat ennaltaan; minä vaan opin häneltä tämän ainoan asian — että Jumala rakastaa minua. Sillä minä tiedän sen, minä tiedän sen ja minä rakastan Häntä, joka ensiksi rakasti minua."

"Hän poistaa kaikki pelot. Saatanko minä pelätä kuolemaa? Hän, jonka eteen minun täytyy mennä, on minun Vapahtajani, minun Lunastajani. Hän rakastaa minua ja minä rakastan Häntä. Minä saan nähdä Hänen ja saan asua Hänen luonansa ijäti."

"Cineas, filosofia voi mietityttää filosofia kuoleman tullen ja saattaa hänen kuolemaan tyvenesti; mutta Kristus voi poistaa kaiken kuoleman pelon heikoista vaimoista ja pienistä lapsista. Hänen rakkautensa se on, joka tämän tekee."

"Ja nyt minun sieluni kiintyy Häneen. Hän tukee minua. Minä rakastan Häntä ja olen peloton. Voi, jospa sinulla olisi tämä rakkaus! silloin sinä tietäisit, että kaikki, mitä etsit, löytyy Hänessä."

Tämmöisiä sanoja Helena lausui välipäisin, ei yhteen jaksoon, vaan usein heikkoudesta pysähtyen; eikä Cineas ollut koskaan kuullut mitään sanoja, jotka olisivat niin vaikuttaneet hänen sydämeensä.

Hän ajatteli itsekseen, että Helenan puhdas henki jo näki sanoin sanomattomia asioita, ja että hänen kirkas järkensä ymmärsi kuoleman synkän salaisuuden.

Tätä uutta tapausta ei tarvittu, jotta Cineas havaitsisi, ettei kuolema pelottanut Kristuksen seuraajia. Hän oli jo oppinut sen monen kautta, joka oli kuollut levollisesti viimeisessä henkäyksessään lausuen Lunastajansa nimeä. Eikä hän juuri ajatellutkaan paljasta rohkeutta eli tyvennyttä kuoleman lähetessä. Itse puolestaan hän tunsi, että hän saattaisi kuolla tyvenesti. Seneca oli kuollut jalosti; Petronius iloisesti. Mutta hän näki sen, että Helenan tyvenyys ja ilo olivat kovin eriäviä semmoisesta, jota tämä maailma saattaa antaa. Ne olivat ylevää ylevämmät — ne olivat jumalalliset.

Niinkuin hän oli ennen halannut tulla kristityksi, niin hän nyt vielä enemmän sitä halasi. Löytyi vastuksia hänen edessään. Hän ei tietänyt niitten syytä, mutta hänen oli sallittu kerta siitä selkoa saada; ja kun Helena puhui, tämä näytti kirkastetulta hänen silmissään ja hän katseli ja kuunteli, niinkuin enkeliä kuuntelisi ja halasi tunteaksensa tätä riemullista tunnetta ja puhua tällä taivaallisella tavalla.

Näin päivät kuluivat ja Helena riutui riutumistaan, puhuen yhä vähemmän, viimeisissä ajatuksissaan lausuen milloin puolison milloin veljensä nimeä.

Nyt Helena alkoi hourailla. Hänen ajatuksensa palasivat jälleen hänen onnelliseen tyttöytensä aikaan. Taas hän hyöri Cineaan kanssa kotinsa armaissa oloissa taikka istui ja puhui tuntikaudet platanipuitten alla. Hän lausui hiljaa vanhojen laulujen sanoja, lapsuuden laulujen, noitten suloisten, noitten muistista katoamattomien; ja tätä kiertelevää mielikuvitusta kuunnellen Cineas tunsi kaikkien omien ajatustensa menevän takaisin tuohon ihanaan aikaan ja kaipaava, hiuduttava koti-ikävä valloitti hänen sydämensä. Voi, jos voisi murtaa ajan sulut ja palata semmoiseen nuoruuteen keskelle semmoista onnea. Mutta nuoruus oli mennyt ja Helenan kanssa onnikin oli menevä. Jos hän vaan saisi Helenan tunteen istutetuksi sydämeensä ja voisi katsoa ylös taivaasen, niinkuin tämä niin mielellään katsoi, ja niinkuin hän nimittää sitä kodikseen. Silloin kenties entisyys katoisi tulevaisuuden suloon.

Se oli kummallista, ettei Helena houreissansa tuntenut puolisoansa, mutta aina Cineaan. Tämä tieto, että ainoa, jota hän oli aina rakastanut, enemmän kuin mitään muuta maailmassa, näin saatti unhottaa kaikki muut paitsi hänen, tämä tieto tuotti murheellisen lohdutuksen murhettivalle sydämelle. Näin lapsuuden muistot kaikista muistoista kestävät kauimmin ja houreissa entisyys elää, sillä välin kuin

nykyisyys katoa.

"Vie minut pois, Cineas, pois. Minä tahdon lähteä kotiin. Miksi sinä pidät minua täällä?"

Helena katsoi kummallisen rukoilevalla tavalla, kun hän lausui tämän. Athenalaiseen kotiinsa, lapsuutensa kotiin hän tahtoi palata. Hän ei tietänyt, missä hän oli, eikä tuntenut tätä huonetta eikä kartanoa omakseen.

"Etkö sinä pian lähde kotiin, Cineas, ja ota minua mukaasi? Minua peloittaa. Mitä minä täällä teen tässä vieraassa paikassa? Vie minut kotiin. Minä tahdon lähteä kotiin."

Voi uupunut henki, Cineas ajatteli, kun hän koetti rauhoittaa häntä. Sinä todella lähdet kotiin, mutta ei Athenaan.

"Sinä saat lähteä kotiin, voi minun sisareni!" Cineas lausui.

"Milloin?" Helena kysyi levottomasti ja kiihkeästi.

"Milloin? Pian, aivan pian", Cineas lausui, kun kuumat kyynelvet vierivät hänen silmistään.

Kotiin! Oi niin! Kauan Helenan ei tarvinnut huoata huokauksiaan ja pyytää Cineasta, että hän veisi hänen pois sieltä. Hänen kotinsa odotti häntä ja hän saavutti, mitä hän halasi, sillä hän vietiin kotiin; mutta jumalallisempaan kotiin ja kirkkaampaan ilma-alaan ja hohtavampaan seuraan kuin kaikki ne, jotka asuivat hänen muistissaan — kotiin, joka oli tähtien tuolla puolen, ijankaikkiseen kotiin taivaassa.

XXXII.

Pois sotaan.

Isku, joka oli kohdannut molempia ystäviä, sorti heidän maahan. Kumpaisellakin oli oma surunsa, eikä kumpikaan tohtinut lausua toiselle ainoatakaan lohdutuksen sanaa.

Labeon tuska näytti ajaksi kokonaan hämmentäneen hänen, ja hän oli ja liikkui ympäri melkein jonkunlaisessa huumaustilassa. Vähitellen tämä tila helpontui, mutta vaan tehdäksensä hänen suruansa katkerammaksi. Pimeys näytti laskeuneen yhä mustempana hänen ympärilleen ja jokainen valonsäde ijäksi kadonneen.

Aikaa myöten molemmat ystävät vetäytyivät toinen toisensa puoleen ja vaikka kumpainenkin alusta oli sulkeunut yksinäisyyteensä, samantunteisuuden voima kuitenkin saatti heidän yhteen. He puhuivat vähän taikka ei mitään. He kävivät tiluksia katsomassa taikka ratsastivat ympäri lähitienoilla taikka istuivat salissa, enimmäkseen ääneti, lausuen ainoastaan tarpeellisimpia ja tavallisimpia sanoja, vaan kuitenkin he tässä harvapuheisuudessaan kumpainenkin etsivät toistensa seuraa ja kaipasivat sitä.

Kaikki oli mennyt; ystävyys oli jäljellä — kahden jalon luonnon voimakas ystävyys, joka oli alkanut lapsuudessa, oli lujistunut ja vahvistunut vuosien kuluessa. Kumpikin tunsu juurtajaksain toisen luonteen ja kumpikin oli toisen uskollisuutta kokenut. Nykyisessä surussaan kumpikin tiesi, että toinen murehti. Cineaan kärsivä kato ei ollut kaksinkertainen niinkuin Labeon, mutta hänen arka luontonsa saatti hänen tunteensa kiivaaksi ja hänen tuskansa aivan haikeaksi. Hänen elämässään oli suuri aukko, eikä hän tietänyt, kuinka sitä täyttää. Sillä hän oli niin tottunut luottamaan Helenan samantunteisuuteen, silloinkin kuin he olivat erillään, että tämä näytti olevan välttämättömän tarpeellinen; ja nyt, kun hän oli kadottanut sen, hän tunsu suuresti sen arvon. Mistä hän milloinkaan löytäisi jälleen niin puhtaan ja ylevän sielun, semmoisen sielun, joka lisäksi olisi niin aivan samansointuinen hänen oman sielunsa kanssa?

Löytyi vielä kolmaskin, jonka suru ei suinkaan ollut vähemmin katkera kuin näitten — raaka, voimakas luonto, jonka epätoivo kuvaantui hänen kasvojensa äänettömässä tuskassa. Tämä oli Galdus.

Näinä viime kuukausina hänellä ei ollut kuin yksi ajatus, ja tämä oli Markus. Kun tuo pieni poika ei enää jaksanut olla liikkeellä, Labeo oli ottanut Galdolta tämän taakan, joka oli niin suloinen jälkimäiselle; syvässä rakkaudessaan ja kolkoissa aavistuksissansa isä ei kuitenkaan unhottanut sitä suurta rakkautta, joka asui Britannialaisen vankassa rinnassa. Galdon sallittiin ottaa osaa sairastavan pojan hoitoon ja kalliit ne hetket olivat, jolloin hän sai kantaa näin mieluista taakkaa.

Kun Labeo kantoi Markoa ympäri tiluksilla, Galdus seurasi poikaa silmillään ja oli aina vartioimassa, hartaasti odottaen jotakin tilaisuutta saadakseen tehdä jotakin, yhtä kaikki mitä; mutta kaikki, mitä hänen oli tilaisuus tehdä, tuotti hänelle mitä suurimman onnen.

Kun ei Markus enää jaksanut käydä ulkona taivasalla, seiso i Galdus taikka käveli koko ajan lähellä hänen huonettansa, siksi kuin Labeo viimein sääli häntä ja antoi hänen olla huoneessa. Britannialaisen käytöksessä ilmestyi se mielen vakavuus, joka on omainen luonnon ihmisille, mutta ne, jotka katselivat häntä, näkivät, että hänen voimansa usein raukeni, ja milloin hyvänsä hänen silmänsä vaan kohtasivat Markon, hänen kasvonjuonteittensa vakava tylyys väheni ja lientyi sanomattomaan rakkauteen.

Vihdoin kaikki oli ohitse, ja Galdus seiso i tuossa ilmeisenä tuskan kuvana. Hän jäi päiviksi, jopa välisti öiksikin, rakastetun ystävänsä haudalle, ikäänkuin hänen uskollisuutensa voisi kutsua takaisin pois-menneen. Hänen kiihkeä rakkautensa satoi hänen tähän paikkaan, johon hän näki tämän rakkauden hautaantuneen, ja sillä välin kuin Labeo ja Cineas kartanossa taistelivat tuskaansa vastaan, Galdus piti hiljaista suruansa haudalla. Täällä molemmat ystävät toisinaan tapasivat hänen ja näkivät tämän kolmannen surun, joka saatti kilpailla heidän oman surmaa kanssa. Tämmöisissä tiloissa he vaan näkivät ja astuivat ohitse eivätkä lausuneet mitään.

Vähän ajan perästä Labeo muuttui. Hänen ensi huumauksensa poistui, mutta sen sijaan tuli elävä tieto hänen kovasta tappiostansa. Se synnytti hänessä haikean surun, joka ilmaantui kirouksissa taivasta vastaan. Se saatti hänen jäykistelemään kohtaloansa vastaan ja suuttumaan, ikäänkuin hänen kärsimisensä olisi ollut väärä. Kun hän ajatteli kykenemättömyyttänsä, hän kävi kiivaammaksi. Mutta hän ei voinut tehdä mitään. Ei löytynyt ketään, jolle hän olisi voinut kostaa, ja se taivas, jota hän kirosi, oli ulkopuolella hänen valtaansa.

Eräänä aamuna hän yhtyi Cineasaan puutarhassa. Hän oli muodoltaan tavattoman vaalea, hänen silmiänsä veristi ja hänen kasvoissaan ilmestyi hurja levottomuus, joka säikähytti hänen ystävänsä.

"Cineas", lausui Labeo — ja tämä oli melkein ensimmäinen sana, jonka hän oli kuukausiin ehdollansa lausunut hänelle — "minä en voi kärsiä tätä kauemmin. Minä tapan itseni, jos tätä vielä kestää."

Cineas katseli häntä murheellisen kummastuneena, mutta ei sanonut mitään.

"Minä olen jo kerran yrittänyt", jatkoi toinen. "Se oli tänä aamuna — päivän koitteessa", hän lausui katkonaisesti. "Minä olen viettänyt tavattoman unetonta yötä, ja sydäntäni särki. Äkkiä yksi ajatus joukahti mieleeni. Minä tahdon tehdä lopun tästä heti ja ijäksi. Miksi minä elän, jos minun täytyy näin elää? Ja minä rupesin suuresti kaipaamaan kuolemaa."

"Minä nousin, otin esi-isäni tikarin, jota olen alinomaa kantanut, toimitin juoma-uhrin Jupiterille, vapauttajalle, ja nyt ojensin käsivarteni pistääkseni tikaria sydämeeni. Mutta" — ja Labeon ääni kävi matalaksi ja sortui liikutuksesta — "yhtäkkiä luulin kuulevani äänen — joka ei ollut mikään ihmisääni — äänen, joka vaan puhutteli sieluani — se oli *hänen* äänenä — se sanoi: 'Isä, me yhdymme jälleen.'"

"Ja tikarini heltesi kädestäni. — Voi minun poikani!" vaikeroitsi Labeo, pusertaen kiinni kätensä, "näitkö sinä minun tähtien takaa ja tulitko pidättämään kättäni? — Minä katsoin sitä hyväksi ennusmerkiksi, olipa se sitten mielikuvitukseni taikka lemmittyäni ääni. Minä en tahdo kuolla pelkurin tavalla kärsimisiä karttaakseni. Jos häväistys olisi edessäni, silloin minä seuraisin esi-isääni."

"Mutta minun täytyy tehdä loppu tästä. Minä en voi elää näin. Joka päivä saattaa tilani pahemmaksi ja minä kärsin nyt enemmän, kuin milloin isku ensiksi iskettiin."

"Tuntuuko sinusta niin, voi minun sieluni ystävä?" lausui Cineas matalalla, surullisella äänellä. "Jos niin tuntuu, löytyy yksi ehto meillä molemmilla — sinulla ja minulla: menkäämme pois."

"Pois! Mihin?"

"Pois — pois — johonkin pois täältä. Toiveliaasen elämään, jossa saatamme unhottaa kaikki nämät ja unhottaa itsemme. Judeaan."

"Judeaan!" lausui Labeo, jok'ei oikein ymmärtänyt häntä.

"Niin", vastasi Cineas oudolla innolla. "Judeaan — legioneihin — sotaan. Sillä siellä on sota. Koko maa on nousnut kapinaan, ja siellä on taistelo semmoinen taisteltava, jota ei maailma Philippi'n perästä ole nähnyt. Se on ajatuksemme toisaalle kääntävä. Me seuraamme Roman kotkia. Sinä johdatat legionejasi voittoon. Me taistelemme toinen toisemme vieressä ja ryntäämme noitten kallio-kaupunkein muureja ylös, jotka siaitsevat vuorten huipuilla. Silloin, jos kaipaamme kuolemaa, se saavutetaan pian, siitä ei ole epäilemistäkään; ja jos halaamme elämää, elämä tulee, tuottaen semmoisia ajatuksia, jotka ovat suotuisimmat kuin ne jotka täällä meissä asuvat. Sota on alkanut, ja armeijat ovat jo menneet sinne

kostamaan Cestion tappiota. Minä kuulin tämän eilen kaupungissa."

Nyt Cineas, joka pelkäsi, että Labeo olisi vastahakoinen, puhui hänen vanhasta legionastaan, joka oli mennyt sinne, ja noista vanhoista teltakumppaneista, joitten kanssa Labeo oli jo kokenut sotaretkien vaaroja ja sodan ankaraa kiihoitusta. Hänen viehättävää puhettaan kuunnellen Labeo havaitsi koko entisen sota-intonsa syttyvän rinnassaan; muistot, jotka olivat kauan olleet sammuksissa, virisivät jälleen; koko hänen sotamiehen luontonsa nousi; hän muisti entisten kunniakkaitten sotaretkien päiviä ja taisteloin hehkuvaa kuumuutta; Roman sotaliput ja välkkyvät aseet ja valkoiset teltat kuvaantuivat hänen eteensä; hänen silmänsä säihkyivät, hänen sieramiensa värähteli ja hänen sydämensä sykki nopeasti.

"Menkäämme pois", hän huudahti, Cineasta keskeyttäen. "Tuo on miehelle ja Romalaiselle sopiva elämä. Miksi minä seison täällä vaikeroiten niinkuin lapsi, kun kaikki nuot ovat edessäni? Kiiruhtakaamme. Me menemme yhdessä. Sinä et ole sotamies, Cineas, mutta sinä olet urhoollinen ja osaat käyttää aseita, ja minä näytän sinulle, kuinka Roman armeijoita johdatetaan."

"Minä lähden sinun kanssasi eikä kenenkään muun kanssa, elämään tai kuolemaan maailman ääriin saakka. Jos kuolemme, kuolkaamme somasti, niinkuin miehet tappelussa eikä vuoteellamme."

Tämä uusi ajatus elähytti molempia ystäviä, kun he hankkivat poislähtönsä. He ilmoittivat pian päätöksensä Galdolle ja pyysivät häntä seuraamaan itseään.

Tämä ajatus vaikutti yhtä paljon Britannialaisen mieleen kuin Labeonkin.

"Te lähdette sotaan?" hän kysyi.

"Niin."

Galdon silmät sädehtivät.

"Ja minä olen vapaa?"

"Yhtä vapaa kuin minä."

"Siinä tapauksessa minäkin lähden, mutta ei teidän kanssanne." Voi Labeo, minulla on toiset sodat. Minä olen Britannialainen, minä en taistele Roman sotalippujen alla."

"Minä olen Britannialainen ja olen isieni maassa. Minä kuulen isieni äänen unissani, ja he vaativat minua koston. Minä olen unhottanut heidän ja ummistanut korvani heidän käskyiltänsä. Minä kuulen heitä nyt ja tottelen."

"Kaikkialla Britannian vuorilla heimokuntamme vielä asuvat, ja pohjoisessa he ovat kaikki vapaat. Jos minä olen vapaa, minä tahdon elää vapaata elämäni heidän kanssaan."

"Tuo ainoa, jota minä palvelin niinkuin jumalaani, on jättänyt minun", hän jatkoi sortuvalla äänellä. "Mitä jääpi minulle kuin lähtö takaisin vanhojen jumalieni luo? Kansani tarvitsee minua. He tarvitsevat vielä puolustajia. Minä tahdon taistella heidän puolestaan ja kuolla heidän tähtensä."

Labeo ei lausunut mitään. Hän luuli, että Galdus lähtisi takaisin heimokuntaansa ja heittäisi henkensä jossakin turhassa kapinassa. Mutta hän tunsu Galdon eikä koettanut muuttaa hänen päätöstänsä.

"Minä en tahdo odottaa siksi kuin te lähdette", lausui Galdus. "Minä menen ensiksi ja heti. Voi sinä, jonka poikaa minä jumaloitsin, anna minun viimeistä kertaa syleillä sinua, jätä minut sitten haudalle ja ennen päivän koittoa minä lähden."

Britannialainen syleili nyt Labeota ja lähti. Koko yön hän makasi Markon haudalla. Aamulla he menivät katsomaan häntä, mutta hän oli poissa.

Labeo ja Cineas eivät enää viipyneet kauan. Muutamina päivinä he olivat päättäneet vähäiset valmistuksensa. He jättivät kartanon ja näkivät ennen pitkää takanansa Britannian valkoiset rannat, kun heidän laivansa riensi laineitten ylitse.

Matkan tapaukset hajottivat heidän ajatuksensa ja estivät heitä muistamasta suruansa niin alinomaa kuin tähän asti.

Ennen pitkää he saapuivat Romaan.

Nyt Labeo syleili äitiänsä ja kertoi hänelle päätöksensä. Kunnian-arvoisa nainen suostui tähän, sillä hän piti sitä aivan luonnollisena asiana. Ottaen osaa poikansa syvään suruun hän oli iloinen, että

Labeon oli tilaisuus välttää sitä kiivaan sodan toimissa.

Ennen lähtöänsä Labeo asetti äitinsä tilan mukavalle kannalle. Hän pani Julion kartanon hoitajaksi, joka luottamus suuresti edisti nuoren centurion arvoa, ja käski hänen pitää hellää vaaria Sulpiciasta. Lydia oli tullut kalliiksi Sulpicialle, joka oli ruvennut rakastamaan häntä, kun hän asui huvilassa, ja Labeo tunsu, että hänen äitinsä elämä tämän seurassa olisi onnellinen.

Nyt Labeo ajatteli sitä rehellistä palveliaa, jonka uskollisuus oli nähty monessa tilaisuudessa monena vuotena, ja kun kaikki hänen valmistuksensa olivat suoritettut, hän päätti tehdä Isaakin vapaaksi.

Kun hän ilmoitti päätöksensä Juutalaiselle, hän suuresti hämmästyti tämän sanoman vaikutuksesta. Hänen kasvonsa lensivät liikutuksesta punaiseksi ja kääntyivät kohta kalman-vaaleaksi. Juutalainen lankesi Labeon jalkain suureen.

"Suokoon Abrahamin, Isaakin ja Jakobin jumala sinulle runsaimmat siunauksensa, hän pitkittäköön sinun elämäsi ja täyttäköön kaikki sinun toiveesi ja halusi."

Labeo keskeytti häntä ja vakuutti hänelle, että hän jo oli tehnyt kylläksi sitä ansaitakseen ja että kiitollisuus, jota hän oli osottanut, yltäkyllin palkitsi sen vapauden, jonka hän oli antanut. "Mutta miksi tämä ilo? Minä luulin elämäsi olevan onnellisen täällä. Sinä näytit aina tyytyväiseltä."

"Jalo Labeo? Maanpakolainen ei ole koskaan onnellinen eikä tyytyväinen. Hänen sydäntänsä särkee alinomaa. Juutalaiselle isänmaa on kalliimpi kuin kenellekään muulle. Ja mitä minuun tulee, yöt päivät minä olen itkenyt, kun muistin Sionia. Mutta minä olen turvannut jumalaani ja Hän on minun vapahdukseni kallio. Hän on kuullut minun rukoukseni. Kiitetty olkoon hänen nimensä."

"Mutta sinä et voi nyt palata Judeaan."

Isaak loi silmänsä maahan.

"Siellä on nyt sota."

"Minä kuolisin mieluisammin siellä, kuin eläisin missään muualla", vastasi Isaak.

"Tahdotko siis lähteä sinne?" kysyi Labeo kummastuneena.

"Sinä et estä minua?" kysyi Isaak hartaasti.

"Estää sinua? ei suinkaan, jos tahdot lähteä."

Isaak nosti päätänsä eikä sanonut mitään, mutta hänen kohoavassa rinnassaan ja säihkyvissä silmissään oli jotakin, joka ilmoitti sanoin sanomattomia asioita. Labeo ei ymmärtänyt sitä silloin. Hän ymmärsi sen jällestäpäin.

XXXIII.

Nero Kreikassa.

Ennenkuin Cineas jätti Roman lähteäkseen Britanniaan, Neron taiteelliset ja tieteelliset taipumukset olivat erinomaisella tavalla virvonneet. Hän oli viettänyt jonkun aikaa osaksi hekumallisissa huveissa osaksi uhkeissa tuumissa keisarikunnan rajojen laventamiseksi, kun yksi seikka tapahtui, joka käänsi kaikki hänen ajatuksensa toiseen suuntaan.

Lähetyskunta toimitettiin Kreikan kaupungeista, joka toi Nerolle voitonseppeleen hänen etevyydestään soittotaitteessa. Ei mikään asia olisi voinut miellyttää häntä enemmän kuin tämä. Se oli odottamaton, ja saatti hänen ylen iloiseksi. Hän vastaan-otti lähettäjäitä lempeimmillä tervehdyksillä, käski heidän pöytänsä ja tuhiasi heihin kaikki kunnian-osoitukset, joita hän suinkin voi keksiä. Hän puhui heidän kanssaan omituisella tavallaan taiteesta ja kirjallisuudesta; hän lauloi heille, ja he kuuntelivat ihastuneina ja palkitsivat häntä innokkaimmilla kädentaputuksilla. Kreikkalaisina ja Caesarin vieraina he eivät säästäneet imartelemista, ja heidän hieno hyväilemisensä täytti hänen ilolla. Hän puolestaan ihmetteli heitä heidän kauneuden-tuntonsa tähden, joka saatti heidän ymmärtämään hänen kauniita taidonlahjojansa, ja innoissaan hän laimin löi kaikki muut huvitukset ja kaikki julkiset toimitukset. Kreikkalaiset noudattivat kokonaan hänen taipumustaan ja vaativat viimein vahvasti, että

hän kävisi Kreikassa ja antaisi tämän maan asukkaille tilaisuutta kuulla hänen jumalallista ääntänsä, sanoen hänelle, ettei se ollut oikein, että hän piilotti mainiota neroansa semmoisessa maassa kuin Italiassa, jossa ei häntä millään lailla ymmärretty, ja vakuuttaen hänelle, että jos Kreikkalaiset vaan saisivat nähdä hänen ihmeelliset taitonsa, he jakaisivat hänelle korkeimmat palkinnot kaikissa kilpaleikeissä.

Tämmöisen loistavan maineen toivo häikäisi Neroa täydellisesti ja karkoitti kaikki muut asiat hänen ajatuksistaan. Hän päätti lähteä Kreikkaan ja ryhtyi matkansa valmistuksiin. Nämät toimitettiin mitä komeimmalla tavalla. Viisituhatta korkeasukuista nuorukaista, joitten päällikkö Tigellinus oli, määrättiin häntä saattamaan. Näihin yhtyi summattoman suuri joukko kaupungin irstaimmista ja huonoimmista asukkaista. Mutta tämä saatto-armeija ei kantanut aseita; he ottivat vaan mukaansa soittokoneet, että kaikki matkan tarvekalut olisivat yhdenmukaiset. Tuhat vaunua kuljetti ruokavaroja ja hopealla peitetyt muulit vetivät näitä vaunuja. Kaikki hevoset olivat koristetut uhkeimmilla valjailla, ja merkillinen omituisuus tässä prameudessa oli suuri joukko afrikalaisia orjia, kaikki puettuina kauniisiin vaatteisiin, ja kalliit rannerenkaat käsivarsissa.

Nämät hankkeet veivät jommoisenkin ajan, mutta viimein he nousivat maalle Kreikassa. Nyt he panivat toimeen mitä yrityksen menestymiseen tarvittiin. Kreikan kilpaleikkejä pidettiin ikivanhan tavan mukaan eri vuosina, mutta Nero ei malttanut odottaa niitten säännöllistä vietäntö-aikaa. Hän julistutti sentähden käskyn, että kaikki pidettäisiin hänen käyntinsä aikana, ja että joka paikassa odotettaisiin siksi, kuin hän saapui sinne. Kadehtien niitten mainetta, jotka olivat saaneet palkintoja entisinä vuosisatoina, hän käski, että kaikki heidän kuvapatsaansa hävitettäisiin; hän kutsui kuitenkin kaikki etevimmät silloin elävät taiteilijat kilpailemaan jokaisessa taiteen taikka voimistelun haarassa, olipa runoilemisessa taikka soitannossa taikka juoksemisessa taikka vaunun-ajossa.

Sitten hän aloitti kummallista matkaansa ympäri Kreikkaa, käyden kaupungista kaupunkiin ja antaen kansan ihmetellä itseään. Joka näytännössä pidettiin huolta siitä, että odotetut mieltymys-osoitukset saataisiin. Hänen omat seuralaisensa asetettiin kuunteliain joukkoon muitten suostumus-osoituksia johdattamaan. Eikä suostumus-osoituksia puuttunut. Joka kerta, jolloin keisari astui näkymölle, oli loistava voitto, ja Nero jättäysi täydelleen hetken viehättävään valtaan. Kaikki läsnä-olevat kilpailijat tunnustivat, että maailman hallitsian suurempi nero oli voittanut heidän, ja kun eräs onneton raukka pyrki kilpailemaan Neron kanssa, liktorit veivät hänen pois kaikkien katseliain nähden. Halveksiminen rangaistiin niinkuin maankavallus. Vespasianus sattui kerta olemaan läsnä jossakin tämmöisessä näytännössä ja meni nukuksiin sen kestäessä. Suuttunut keisari ajoi hänen pois hovista, ja hän olisi ehkä saanut surmansa huonon makunsa tähden, jollei Judean sota olisi vaatinut hänen tointansa.

Samalla kuin kansa näin ilmoitti mieltymystensä, heidän oli vaikea taistella sitä tunnetta vastaan, jolla Kreikkalaiset heti havaitsivat, mitä oli naurun-alaista. He näkivät Neron astuvan esiin ja tavoittelevan suositun taiteilijan kaikkia temppuja, he näkivät, kuinka hän ponnisti ääntänsä, mullisti silmiänsä, nousi varpailleen, hengähtyi ja vaivasi ruumistansa siksi kuin hänen ennestäänkin punainen ihonsa kävi karmosini- ja purpuraväriiseksi. Hän kilpaili kaikissa taidon harjoituksissa; milloin soittoniekkana, milloin murhenäyttelijänä, milloin vaunun-ajajana. Vaunun-ajajana hän yhdessä tilaisuudessa noissa suurissa Olympian leikeissä suljahti pois vaunuistaan, ja hänen täytyi jättää ajokertansa kesken. Kuitenkin hän sai palkinnon.

Näin Nero voitti voittonsa, ja Nemean, Python, Isthmon ja Olympian leikkien suuren-arvoiset kunnian-osoitukset annettiin kaikki hänelle. Kaikkiansa hän näytännöillään voitti kahdeksan sataa eri seppeltä. Senati kantoi, niinkuin tavallisesti, kiitos-uhreja jumalille ja teki hänen voittonsa päivät yhteisiksi juhlapäiviksi.

Ei sentään Neronkaan voitonriemu ollut täydellinen. Kesken kaikkia juhlamenoja hänkin toisinaan tunsu syllisen omantuntonsa soimaukset. Hän kantoi vuosikaudet äitinsä murhan kauheata muistoa, ja tunnusti kerta, että tämän haamu ajoi häntä takaa ja vainosi häntä ruoskinensa, käärmeineen, ikäänkuin joku koston jumalatar. Näitten omantunnon vaivojen vuoksi hän ei juljennut käydä Athenassa, sillä hän tiesi, että hän siellä näkisi noitten kammottavien jumalattarien vanhan temppelin ja tarhan. Ei Spartaakaan hänen käynyt lähestyminen, koska Lykurgon lait erittäin ja ankarasti rankaisivat semmoisia rikoksia kuin hänen. Hän ei uskaltanut käydä Eleusin mysterioita katsomassa, sillä kuuluttaja käski pois kaikki murhamiehet ja vanhempansa surmaajat. Tämmöinen tuskalloinen pelko pidätti häntä juuri niistä paikoista, joihin hänen mielensä etupäässä olisi tehnyt.

Tällä matkalla hänen puolettomuutensa työt olivat varsin suunnattomat, ja hänen vaatimuksiensa tyydyttämistä varten syntyi entistä pahempi sorto Romassa. Ne, jotka hän oli jättänyt poissa ollessaan hallitsemaan, olivat vaan iloissaan, koska heidän oli tilaisuus omaksi hyödykseen harjoittaa tyranniutta. Äärettömät rahasummat koottiin kovimman julmuuden ja kiskomisen kautta, ja Roma näki lakkaamatta ryöstöjä ja verenvuodatuksia. Kaupungin rikkaimmat ja kuuluisimmat miehet määrättiin uhriksi ja käskettiin lähtemään pois — tavallinen käsky näihin aikoihin, jota ei kukaan koskaan rohjennut olla

tottelematta. Mutta Neron julmuus ulottui avarammalle kuin vaan Romaan. Hänen rakkautensa Kreikkaa ja kaikkia kreikkalaista kohtaan ei estänyt häntä ollenkaan hänen rakkautensa maata rystämistä. Juuri ne kaupungit, jotka olivat häntä kuunnelleet ja jakaneet mieltymys-osoituksia hänelle, juuri ne tehtiin hänen saaliinhimonsa uhriksi, ja etevimmät asukkaat ajettiin maankulkeuteen taikka murhattiin, jotta sopi anastaa heidän omaisuutensa.

Tällä välin tila Romassa alkoi käydä arveluttavaksi. Kansan mielestä Neron käskyläisten tyranniutta ei käynyt sietäminen; luja ja kiivas murina nousi. Sanansaattajia lähetettiin keisarille, jotka varoittivat häntä asiain laidan vuoksi ja käskivät hänen palata. Mutta uusi tuuma oli tähän aikaan viehättänyt Neroa. Hän aikoi kaivattaa kanavan Korinthon kannaksen poikki. Hän viipyi kauemmin sentähden että tämä työ todella toimitettaisiin ja hän sen kautta saavuttaisi ikuisen kunnian. Tässä vehkeessä ollen hän vielä jatkoi julkisia näytäntöjensä ja vietti aikansa verisillä tragedioilla todellisessa elämässä ja tekotragedioilla julkisella näkymöllä.

Viimein vaara kuitenkin yltyi joka taholta. Roma oli kapinaan nousemaisillaan. Liekki alkoi levitä muuallekin. Valtionhoitaja Helius lähti pelästyneenä Romasta ja kiirehtien Kreikkaan tuli Neron luo Korinthon. Kertomus, jonka hän toi tullessaan, esti suorastaan Neroa kauemmin Kreikassa viipymästä, ja tämän täytyi jättää loistavan maineensa kilpatanner, jossa hän oli noin vuoden aikaa oleskellut.

Nero saapui ensiksi Neapoliin ja astui kaupunkiin semmoisella triumfilla, joka sopi tälle ihmeteltävälle nerolle, joka oli saavuttanut niin monta kunnia-palkintoa. Muut kaupungit panivat toimeen samanlaisia triumfeja, ja vihdoinkin kaikki juhlamenot kohosivat korkeimmilleen Romassa. Hänen edessään kulki pitkä juhla-seurue, kantaen niitä seppeleitä ja kukkakiehkuroita, jotka hän oli voittanut, ja pitäen korkealla ilmassa kirjoituksia, jotka julistivat sen suuren Romalaisen mahtavaa neroa, joka oli voittanut kaikki Kreikkalaiset heidän nimen-omaisella alallaan. Kaupunki kaikkui ylistyslauluista ja pyhistä hymneistä Apollon, soitannon ja runouden etevimmän jumalan puoleen. Pitkän juhla-seurueen jälkeen nähtiin ne triumfivaunut, joita Augustus kerta oli käyttänyt. Niissä Nero istui, ja hänen vieressään Diodoros, soittoniekka. Kukkia sirotettiin kaduille keisarin eteen. Pyhiä teuraita kannettiin alttareille, uhrien ja suitsutusten savu nousi ilmaan, ja kaduilla kuului niitten ilon- ja suosion-huudot, jotka koettivat soveliaalla huutamisella soveliaimmalla tavalla tervehtiä tammöistä voittajaa.

Kesken näitä kaikkia yksi asia täytti Neron harmilla ja vihalla, ja se oli Cineaan poissa-olo. Hän oli odottanut, että tämä olisi ollut ennen muita halullinen seuraamaan häntä Kreikkaan, ottamaan osaa hänen triumfeihinsa ja ihastelemaan hänen taidonlahjojaan. Sen sijaan Cineas ei ollut ensinkään tullut näkyviin eikä edes lähettänyt mitään anteeksipyyntöä. Tämänkaltaisella matkalla Cineas olisi ollut kaikki kaikissa. Se kunnioitus, jota Cineaan mainiot tiedot olivat synnyttäneet Nerossa, vaikutti, että tämä vielä halukkaammin tahtoi, jotta Cineas olisi saapuvilla, ja kartutti hänen suuttumustansa Cineaan poissa-olon vuoksi. Alusta Nero luuli, että Tigellinon kateus oli syypää siihen, ja syytteli tästä lemmittyänsä; mutta jälkimäisen selityksistä hän näki, ettei asian laita ollutkaan semmoinen.

Keskellä Kreikan matkansa huvituksia hän ei ollenkaan kysynyt Cineasta, vaan yhä, aivan viimeisiin asti ajatteli, että Athenalainen saapuisi sinne. Hän luuli vahvasti, että Cineas jäi korkeinta nautintoa vailla, johon hän milloinkaan pystyi, kun hän ei kuullut hänen omaa jumalallista ääntänsä; ja usein, kun kolmenkymmenen-tuhannen ihmisen mieltymys-huudot raikauttivat teateria, hän ajatteli itsekseen: — voi, jospa vaan Cineas olisi täällä!

Mutta kuukausi toisen perästä kului eikä Cineas vielä tullut, ja yhä vaikeammaksi kävi tätä poissa-oloa puollustaa. Alussa Nero ei suuttunut, sillä hän luuli, että Cineas tulisi kylläksi rangaistuksi, kun hän saisi täydelleen tietää, mitä hän oli jäänyt paitsi. Mutta ennen pitkää Nero vihastui ja alkoi vähitellen ajatella, että häntä halveksittiin, siksi kuin tämä ajatus muuttui todelliseksi epäluuloksi, ja epäluulo varttui vakuutukseksi. Nyt hänen vihallaan ei ollut päätä eikä määrää, ja tulinen kostonhimo täytti hänen sielunsa.

Vasta Romaan tultuansa Nero kysyi Cineasta. Silloin hän sai tietää kaikki — että Cineas oli matkustanut Britanniaan ja sitten palaten Labeon kanssa tämän seurassa lähtenyt Judeaan.

Tämä saatti Neron vimman pahimmilleen. Cineas oli tietänyt, että hän oli Kreikassa, vaan kuitenkin mieluisammin lähtenyt Judeaan. Miksi? Tyhjästä uuteliaisuudesta. Ei suinkaan taistelemista varten. Ja hän oli osoittanut itsensä kylmäkiskoiseksi Caesarin neron suhteen. Tämä oli halveksimista, häväistystä. Cineaan täytyi kuolla!

Kaikkein ensimmäinen toimi, johon hän ryhtyi, oli se että hän käski vangita Cineaan ja tuoda hänen Romaan tutkittavaksi.

"Hänen täytyy kuolla tällä kertaa", sanoi Nero Tigellinolle. "Minä aion koettaa, eikä voi saada kuolemaa kauheaksi hänellekin."

Neron loppu.

Ne suostumushuudot, jotka Nero oli kuullut Roman kaduilla olivat määrättyt olemaan viimeiset, jotka osotettiin tälle miehelle, jonka elämäänsä tragedia ja komedia olivat niin omituisella tavalla yhteen kutoontuneet. Tuskin hän oli palannut, kuin hän sai tiedon mitä vaarallisimmasta kapinallisuudesta. Tämän hän kukisti, ja nyt, luullen että hänen tulevaisuutensa oli varma, hän päätti jättää pääkaupungin vaarat ja huvitella jossakin turvallisemmassa paikassa. Hän lahti sentähden Neapoliin ja antautui ajaksi himoihinsa ja soittotaitoon. Siellä hän tapasi kaikki, mitä hänen taipumuksensa vaativat. Hänen sotamiehensä jaksoivat pitää vähemmän kaupungin rahvaan pelossa. Lähiseutujen kauneus viehätti häntä. Neapolin näky-alat olivat aina mieluisat hänelle ja Baijaen huvitukset aivan tarjona.

Mutta hänen ilonsa täällä kesti vaan lyhyen aikaa. Koko maailma oli herännyt ja nousi vapauttamaan itseänsä sorrosta, jok'ei ollut ainoastaan kauhea vaan myöskin häpeällinen. Gallit olivat jonkun aikaa olleet levottomina ja täällä ensimmäiset metelit alkoivat. Täällä löytyi mies, nimeltä Vindex, joka oli siinnyt Aqvitanian vanhoista kuninkaista ja joka nyt astui mahtavana esiin maailmaa vapauttamaan. Joko viha tyrannia vastaan yllytti häntä taikka kunnianhimo taikka molemmat yhteensä, hän päätti sysätä Neron siltä valta-istuimelta, jota tämä oli häväissyt. Hän lähetti kirjeitä ympäröivien provinsien maaherroille ja paitsi muita Galballe, joka piti valtaa Hispaniassa, ja ehdotteli, että Nero tuhottaisiin. Galba oli voimakkain ja etevin heistä. Hän kuului Sulpicioin heimoon ja oli sen kautta jossakin määrässä sukua Labeon kanssa. Hän oli kuuluisa soturi ja hänen nimensä oli aikakauden merkellisimpiä. Hän vastaan-otti Vindexin ehdotukset suurella epäneuvoisuudella; hän ei suostunut niihin eikä suoraan niitä hylännyt. Mutta kaikki muut maaherrat kieltäysivät yhdistymästä Vindexin kanssa, joko pelosta taikka uskollisuudesta ja lähettivät hänen kirjeensä Nerolle.

Vindex pani kuitenkin tuumansa toimeen. Hän kävi ympäri Gallein joukossa ja kiihoitti heitä. Ennen pitkää liitto laadittiin ja hän pääsi suuren armeijan päälliköksi.

Galba pysyi varovaisena ja kaksimielisenä. Viimein hän kutsui kansan kokoon Uuteen Karthagoon ja havaitsi heidän niin vihamielisiksi Neroa vastaan, että he kohta tervehtivät häntä keisariksi.

Nero kuuli kaikki, mutta koetti ummistaa silmänsä vaaralta. Hänen oli tapa puhua joka päivä vähän aikaa ystäviensä kanssa valtion asioista ja sitten havaiten tämän aineen kovin ikäväksi, hän vei nämät luokseen ja soitti heidän kuullen taikka näytti heille muita sieviä taidonlahjojansa. Hän kehui erittäin yhtä konetta, joka veden voimalla toimitti soitantoa ja muistutti piloillaan, että hän aikoi näyttää sitä näkymöllä, kun vaan Vindex heittäisi hänen rauhaan.

Mutta vähitellen uutiset alkoivat yhä enemmän huolettaa. Galba oli vihdoinkin suoraan päättänyt nousta Neroa vastaan. Vindex tuli päivästä päivään yhä voimakkaammaksi ja oli joka paikassa levittänyt kapinallisia julistuksia, joissa Neroa nimitettiin "Aenobarboksi" ja "kehnoksi komediantiksi." Nimi "Aenobarbus" koski Neron isää ja harmitti erittäin, mutta liikanimenä se ei ollut mitään verrattuna noihin toisiin sanoihin, "kehnoon komedianttiin." Kun Nero ensiksi kuuli ne, hän oli juhlapäivällisillä ja vihoissansa hän hypähti ylös ja kaatoi ruokapöydän. Hän kirjoitti heti senatiin ja kehoittaakseen sitä vielä enemmän hän lisäsi: "Katsokaat, Patres conscripti, Vindexin hävyttömyyttä... Hän on juljennut sanoa, että minulla on huono ääni ja että minä huonosti soitan lyyraa." Senati ryhtyi kohta keisarikunnan vallan harjoittamiseen. He julistivat Galban valtion viholliseksi ja määräsivät hinnan Vindexin hengestä.

Käskeyä annettiin eri kenraaleille, että he lähtisivät kapinoitsioita vastaan. Muitten joukossa Virginius Rufus oli saanut tällaisen käskyn ja varusti itseänsä sitä tottelemaan. Hänen omat sotamiehensä vihasivat Neroa ja tarjosivat hänelle keisarin arvoa. Mikä hyvänsä hänen päätarkoituksensa lienee ollut, hän päätti kuitenkin mennä Vindexiä vastaan ja tekikin niin. Armeijat tulivat yhteen ja seisovat toinen toistansa vastaan, kun Vindex pyysi keskustelun-pitoa. Keskustelu tapahtui ja Virginius teki jonkunlaisen suostumuksen kapinoitsiain päällikön kanssa ja alkoi peräyttää armeijaansa, kun yhtäkkiä sotamiehet, väärin ymmärtäen tätä liikuntoa ja yltyneinä vihasta Galleihin, itse-altansa ryntäsivät näitä vastaan. Tappelu tuli pian yleiseksi. Gallit voitettiin ja pakenivat ja alakuloisuudessaan Vindex lankesi miekkaansa.

Galba kuuli tämän epätoivolla, mutta Nero riemuitsi. Kun uutiset olivat tulleet yhä pahemmaksi, Nero oli havainnut vaarallisen asemansa ja oli lähettänyt käskyn eri armeijoille, että ne palaisivat ja kokoontuisivat yhteen paikkaan yhteistä vihollista vastaan. Hän oli myöskin jättänyt Neapolin ja tullut takaisin Romaan. Silloin saapuivat sanomat Vindexin ja hänen armeijansa tuhosta, ja ilon innossa keisari tarttui lyyraansa ja virittäen sitä rupesi voitonriemua laulamaan.

Mutta koko maailma oli nyt herännyt. Koko Roma oli tyytymätön ja kapinaan valmistunut. Itsetyytyväisyydessään Nero ei ollenkaan tietänyt, että hän oli synnyttänyt vihaa, vaan tahtoi ennemmin pitää itseänsä mitä ihmeteltävimpänä ja pikemmin kansallisena miehenä, joka ehkä oli syyllinen pariin kolmeen rikokseen, mutta ylimalkain ansaitsi ihmetystä. Hän arveli, että hänen voittonsa Kreikassa itsestään toimittivat hänelle suunnattoman suuren oikeuden kansan kiittolisuuteen. Mutta hovimiehet ajattelivat toisin. He näkivät uhkaavan myrskyn eikä kukaan heistä kaikista nähnyt sitä niin selvään kuin Tigellinus. Luontoansa noudattaen tämä mies, kun hän näki isäntänsä huononevan aseman, päätti että hän ei ainoastaan hylkäisi häntä, vaan myöskin jouduttaisi hänen perikatoansa. Toisen, Nymphidius nimisen kanssa he tekivät salaliiton ja heidän onnistui yllyttää keisarillisen henkivartioston soturit kapinaan. He julistivat Galban asian oikeaksi ja luovuttivat antimilla ja lumoavilla lupauksilla nämät miehet heidän uskollisuudestaan. Ennen pitkää kaikki oli toimitettu ja Neron paras turva oli kadonnut.

Tällä välin Nero alkoi huomata yleisen tyytymättömyyden. Senati osotti sitä, kansa ja henkivartiosto. Pelko valloitti hänen sielunsa. Kahu ja kostpuhimo vaikuttivat vuorotellen häneen. Hän aikoi kerta uudestaan syyttää kaupungin tuleen ja laskettaa amfiteaterin pedot kansan joukkoon, sillä välin kuin hän yleisessä hämmästyksessä pakenisi Egyptiin. Tämä saatiin ilmi, kerrottiin julkisesti ja suurensi vaan kansan vihaa.

Tigellinus ja Nymphidius havaitsivat nyt, että sopiva aika oli tullut. Mutta heitä ei haluttanut astua suoraan esiin, vaan he tahtoivat mieluisammin vaikuttaa Neron pelkoon. He sentähden menivät hänen luokseen, näyttivät murheellisilta ja kertoivat hänelle, että kaikki oli hukassa; että kansa ja henkivartiosto olivat nousemaisillaan; että pako oli hänen ainoa pelastuksensa ja ettei hän saanut silmänräpäystäkään menettää.

Epätoivo valloitti nyt vaipuvan hallitsijan. Hänen ei enään ollut mitään toivoa entisen mahtavan asemansa suhteen. Sotamiehet, joita hän oli kutsunut takaisin, olivat osaksi saavuttamattomissa ja osaksi tyytymättömät. Hän etsi apua kaikkialta, mutta ei löytänyt. Hän käveli ympäri linnassa eikä tietänyt mihin paeta eikä mitä tehdä. Silloin hänen rikostensa muistot virisivät ja ennen kaikkia hänen mieleensä tuli, kuinka hän oli ilkeästi surmannut kalliimmat sukulaisensa. Vielä hänen tuskassansakin hänen elämänsä suurin mielihalu tuli näkyviin ja kun hän saati epätoivonsa sanoiksi, hän käytti yhtä Sofokleen Oedipon säettä, jota hänen oli tapa lausua näkymöllä:

"Mun kuolla käski isä, äiti, vaimoni!"

Hän koetti saada jotakin laivaa, joka veisi hänen Egyptiin ja käski, että yksi varustettaisiin Ostiassa. Turhaan. Ei kukaan tahtonut totella hänen käskyjään. Yksi hänen sotamiehistään, joka näki hänen kauhunsa, lausui hänelle tämän säkeen Virgiliosta:

"Onkohan kuolema siis niin kauhea?"

Hän koetti nyt juoda myrkkyä, jota oli laitettu häntä varten, mutta hän ei saattanut rohkaista mieltänsä. Hän meni huoneesensa ja heittäysi sohvalleen. Hänen tuskansa oli hirveä. Hän käski jonkun surmata itseänsä, mutta kun hän ei saanut ketään, hän huudahti: "ystäväni luopuvat minusta enkä minä voi löytää ketään vihollista." Tuosta hän riensi Tiberin rannalle hukuttaakseen itseänsä, vaan palasi takaisin, kykenemätönnä sitä tekemään ja päätti purjehtia Hispaniaan Galbalta henkeänsä rukoilemaan. Mutta ei mikään laiva ottanut häntä sinne viedäkseen. Hämmennyksissään hän juoksutti päässään kymmenkuntia tuumia, mutta ei mikään ollut mahdollinen. Hän mieli astua esiin puettuna armonanojaksi ja mainiolla kaunopuheisuudellaan pontevasti vetoa kansaan; mutta pelko tämän kansan vimhasta esti häntä. Tuolla seisoj maailman hallitsia linnassansa; ei mikään vihollinen ollut näkyvissä, mutta hän tiesi, että koko maailma oli nyt hänen vihollisensa, eikä ollut mitään paon eikä pelastuksen toivoa.

"Eikö löydy mitään piilopaikkaa, jossa minulla olisi aikaa ajatella, mitä minun on tekeminen?" hän huudahti.

Yksi hänen vapautettu orjansa, nimeltä Phaon, tarjoutui viemään häntä eräaseen paikkaan, joka oli muutamain penikulmien päässä kaupungista, jossa hän saisi jonkun aikaa piileskellä. Nero suostui kiihkeästi tähän tarjomukseen. Hän riensi pois ilman kengättä, ilman päällysvaatteetta, eikä mitään muuta kuin tunika päällä. Phaon heitti vanhan vaipan hänen yllensä ja peitti hänen kasvonsa, ettei häntä tunnettaisi. Kolme miestä paitsi Phaonia seurasi häntä. Tällä tapaa Nero vietti viimeistä yötänsä.

Päivän koitteessa keisarillisen henkivartioston soturit kokoontuivat ja julistivat Galban keisariksi. Senati vahvisti heidän päätöksensä. Nyt he ilmoittivat Neron valtion viholliseksi ja tuomitsivat hänen kuolemaan vanhan tasavallan ankaraa lakia myöten.

Tällä välin Nero kiirehti Phaonin huvilaan. Ratsastaessaan hän kuuli huudot, jotka nousivat praetorianein leiristä. Muuan työmies tien vieressä kavahti ylös, kun he ratsastivat ohitse, ja lausui:

"katso, nuot miehet ovat Neroa takaa ajamassa." Edempänä kuolleen ruumis makasi tiellä. Tämän nähdessään Neron hevonen säpsähti. Kartanon lähelle tultuansa he seisauttivat hevosensa ja nousten ratsahilta lähtivät astumaan siinä kasvavan kaislikon poikki. Phaon tahtoi nyt kätkeä Neron yhteen hietakuoppaan, siksi kuin hän valmistaisi maan-alaisen käytävän kartanoon. Mutta Nero ei suostunut, sillä hän arveli, että tämä oli yhtä kuin elävältä hautaantua. Aukko tehtiin ennen pitkää rakennuksen seinän alipuoleen ja Nero könti siitä sisälle. Hän vietiin halpaan huoneeseen, jossa hän laskeusi alas yksinkertaiselle vuoteelle, repaleinen peite päällensä. He toivat hänelle vähäisen leipää, mutta tämä inhotti häntä; ja ainoa vesi, jonka he voivat hankkia, oli kovin likaista. Sitä hän kuitenkin joi pikkuisen.

Kaikki huomasivat, että piileskeleminen taikka turvallisuus oli mahdoton. Jonkun ajan päästä he kertoivat sen Nerolle ja neuvoivat häntä surmaamaan itseänsä. Ainoastaan tällä tavalla hän voi välttää vihamiestensä kostoja. Hän tiesi sen hyvin, mutta kuolema oli hirveä ja hän koetti viivittää sitä niin kauan kuin mahdollista.

Ennen Romasta lähdettyänsä Phaon oli käskenyt yhden hänen palvelioistaan tuoda uutisia kaupungista. Heidän odottaessaan sanansaattaja tuli, tuoden muassaan muutamia asiakirjoja. Nero tarttui halukkaasti niihin ja luki senatin julistuksen, jossa säädettiin, että hän oli rangaistava vanhan tasavaltaisen lain mukaan.

"Mikä kuolemanlaji se on?" hän kysyi. "Mikä entinen tapa on?"

Phaon ensiksi epäili, mutta viimein, kun häntä vaadittiin, hän vastasi:

"Tasavallan lain mukaan sidotaan sen miehen pää, joka kuolee valtion vihollisena, kahden paalun väliin. Hän on aivan alaston ja piestään tällä tapaa kuoliaaksi liktorin vitsoilla."

Neroa vavistutti eikä hän sanonut mitään. Nyt hän veti esiin kaksi tikaria, jotka hän oli tuonut muassaan ja nousi seisaalleen, heiluttaen niitä kummassakin kädessä. Tuosta hän koetti niitten kärkeä, jonka jälkeen hän ojensi vielä kerran käsivartensa ja seiso tuokion, kooten koko rohkeuttansa. Kaikki, jotka olivat läsnä, luulivat, että hän tällä hetkellä surmaisi itsensä.

Mutta muutamain silmänräpäysten perästä Nero pisti tyvenesti molemmat tikarit jälleen tuppeen ja kääntyen yhden saattajansa puoleen, lausui:

"Laulakaat ruumiinlaulu ja toimittakaat viimeiset juhlamenot ystävällenne."

Se, jonka puoleen hän kääntyi, lauloi ruumiinlaulun ja Nero kuunteli nähtävällä mielenliikutuksella. Tätä seurasi äänettömyys.

Viimein Nero huudahti:

"Miksei kukaan teistä tapa itseänsä ja näytä minulle kuinka kuolla?"

Ei kukaan heistä kuitenkaan suostunut tähän pyyntöön vaan kaikki istuivat lattiaan katsellen.

Nyt Nero pani käsivartensa ristiin ja katsellen heitä jokaista purskahti kyyneliin.

Mutta vähän ajan päästä hän hypähti ylös ja lausui:

"Nero, Nero, tämä on häpeä! Sinun viivyntösi on kunniaton; nyt ei ole aikaa surullisiin liikutuksiin; aika vaatii miehen mieltä."

Mutta rohkeus, jota hän halasi, ei näyttänyt tulevan, ja hän seiso epäneuvoisena, milloin haparoiten tikariansa, milloin kävellen edestakaisin vähäisessä huoneessa.

Vihdoin hän seisahtui ja katseli tuimasti saattajiansa.

"Te", hän lausui, "olette pelkureita ja pettäjiä. Jollei, te näyttäisitte, kuinka tulee kuolla. Voi, jospa täällä olisi yksi, jonka olen tuntenut. Sillä minä olen tuntenut miehen ja ainoastaan yhden koko elämässäni, joka nauroi kuolemaa. Oi, jospa hän olisi täällä! Cineas! Cineas! missä sinä nyt olet? Miksi luovuit ystävästäsi? Sinulla ei kumminkaan ole mitään valitusta minua vastaan. Voi Cineas, jos sinä vaan olisit täällä, kuinka hyvin sinä näyttäisit minulle tien tuonelaan! Voi! mimmainen taiteilia minussa kuolee!"

Kun hän näin puhui, joku melu kiinnitti hänen huomiotansa. Se oli hyvin tunnettu. Se oli ratsasjoukon töminä. Oltiin häntä takaa ajamassa.

Nero kavahti ylös. Hän värisi pelossaan. Mutta pelko ei voinut kuolettaa hänen päähimoansa. Hän ei lausunut omia sanojaan, vaan Homeron:

"Ratsujen joutuisain mun korvani rientävän kuulee."

Tarttuen yhteen tikariinsa hän kokosi kaiken rohkeutensa ja pisti sen kurkkuunsa. Yksi saattajista auttoi häntä toisen iskun iskennässä. Tämä oli kuolemanhaava. Nero kaatui taakse päin kuullen. He nostivat hänen sohvalle.

Vähän ajan kuluttua takaa-ajajat, jotka tavalla taikka toisella olivat saaneet tiedon hänen piilopaikastaan, saapuivat kartanoon ja riensivät huoneeseen, centurio etupäässä. Centurio koetti pidättää veren juoksua.

Nero nosti hiueten silmänsä.

"Liian myöhään", hän lausui; ja sitten hän lisäsi tuskin kuultavalla äänellä: "tämäkö teidän uskollisuutenne on?"

Seuraavana silmänräpäyksenä kaikki oli ohitse.

Hän makasi kuolleena, mutta vielä kuolemassakin hirveänä, sillä hänen rajujen intohimojensa vaikutus säilyi vielä pelottaen katselijoita. Näitten intohimojen valta, jotka olivat hallinneet häntä vuosikaudet, olivat jättäneet jälkensä hänen kasvonjuonteihinsa. Nuot kasvot, jotka hänen nuoruudessaan eivät olleet rumat, olivat muuttuneet julmannäköiseksi ja myöskin kuolemassa kauheus pysyi ja kammotti niitä, jotka seisoivat lähellä.

XXXV.

Judea.

Sillä välin kuin Lännen armeijat näin kapinoitsivat keisaria vastaan, Idän armeijat olivat toista kapinaa kukistamassa.

Vespasianus jätti Neron Kreikkaan ja käytti Roman voimaa Judeassa. Hän ei kohdannut mitään tavallista vihollista. Juutalaiset olivat sotaisia kansa, urhoolliset ja uskaliaat ja he puolustivat isänmaatansa. Luonto oli muodostanut tämän maan helposti puolustettavaksi. Kaikkia tasankoja ympäröivät vuoret, jotka olivat ikäänkuin linnoitus päällekkäisiä vastaan, jossa urhoolliset miehet harjaantumattominakin saattivat tehdä lujaa vastarintaa ja usein armeijojakin päältänsä torjua. Vuorten välillä oli solia, joitten läpitse ei kukaan voinut ilman ankarinta taisteloa tunkea ja rohkeita miehiä löytyi, jotka olivat valmiit joka solasta tekemään toista Thermopyleä.

Näissä miehissä oli jotakin enemmän kuin tavallinen urhoollisen kansan uljuus. Suuri aate innostutti heitä. Jokainen heistä luuli, että jumala oli hänen puolellaan; jokainen muisti entiset kunnian ajat, jolloin tämä jumala oli tullut heidän avukseen ja antanut heidän voittaa yhtä mahtavat viholliset kuin Romalaiset. Nuot pyhät virret, jotka kuuluivat heidän jumalanpalvelukseensa, puhuivat entisistä kansallisista voitoista, eikä kukaan, joka lauloi niitä, saattanut epäillä, että ne tulevaisuudessa toistettaisiin. Eivät edes tappiotkaan, vaikka niitä monta perätysten tapahtui, voineet järkyttää heidän lujuuksiensa eikä vähentää heidän luottamustansa jumalaan. He yhä odottivat sitä aikaa, jolloin hän astuisi esiin ja jolloin hänen apunsa tulisi yhä tuntuvammaksi siitä syystä, että se oli kauan viipynyt. Niin jokainen tappio tapasi heidän yhtä uskaliaina kuin milloinkaan; ja jos he vetäytyivät pois yhdestä paikasta, se oli vaan uudistaakseen taisteloa toisaalla.

Tämä Juutalaisten kiivas uskonvimma innostutti yhtä paljon kaikkia — miehiä, naisia, jopa lapsiakin. He olivat syntyneet ja kasvatetut semmoisessa kansassa, jossa yksi aate oli yleinen ja tämä aate oli tuo lujaa vakuutus, että he olivat korkeimman olennon valittu ja suosittu kansa. Antaumista ei koskaan ajateltu. Taisteloissaan he voittivat tai kuolivat. Ei löytynyt mitään keskikantaa. Heidän rohkeutensa suurensi, jos sitä kävi suurentaminen, niitten vankien katala kohtalo, jotka joutuivat Romalaisten käsiin. Nämät tehtiin mitä kurjimmiksi orjiksi ja lähetettiin tekemään työtä Korinthon kanavalle. Joka uusi sodan vaihe, olipa voitto taikka tappio, vaan vahvisti Juutalaisten jäykkää mieltä ja saatti heidän sotimaan suuremmalla hurjuudella ja palavammalla innolla.

Tavallinen kenraali kenties ei olisi pitänyt tällaisille vihollisille — niin tulisille, niin suruttomille, niin vähän omasta hengestään huoliville, niin kestäväisille ja niin valppaille; viholliselle, joka ei odottanut päällekkäystä, vaan rajulla rynnäköllä töyttäsi vastustajia kohti, toisinaan kukistaen kaikki; joka ei tyytynyt taisteluun päivällä, vaan kävi yhtä ankarasti yölläkin kimppuun; joka perääntyi vaan

hyökätäkseen uudestaan esiin ja kuolemassakin uljasteli voittajien edessä.

Mutta Vespasianus ei ollut tavallinen kenraali. Hänen miehensä olivat mitä parhaimmalla tavalla harjaantuneet ja hän tiesi kuinka käyttää heitä suurimmalla edulla. Juutalaisten uskonvimmaa vastaan hän asetti Roman legionain harjaantuneen urhoollisuuden ja oman neronsa. Vähitellen jälkimäiset pääsivät voitolle ja hitaasti mutta vakaasti Roman sotailijat siirtyivät eteenpäin Judeassa, sillä välin kuin Juutalaiset synkkämielisinä vetäytyivät takaperin, yhä taistellen ja yhä vartoen kauan odotettua vapauttaansa.

Tähän sotaan Labeo ja Cineas olivat heittäytyneet ja tämän kenraalin johdolla he taistelivat. He eivät ajatelleet asiansa oikeutta, sillä he katsoivat varmaksi, että se oli oikea, koska se oli sota kapinoitsioita vastaan. Roman nimessä oli heillä kyllin. Syytä he eivät etsineetkään: heidän tarkoituksensa oli sota, jonka vimmassa ja hehkussa he toivoivat saavansa helpoitusta siitä surusta, joka heitä rasitti. Työ, ankara työ, se estää ajatukset mieltä kalvamasta; ja työtä he halusivat, vähän huolien siitä, mimmoinen tämä työ oli.

Heti Judeaan tultuansa he olivat tavanneet, mitä he halusivat — vireän sodan tuiman kiihoituksen, sodan, jota käytiin valppaita ja miehuullisia vihollisia vastaan. He rupesivat kohta tähän uuteen elämään semmoisella innolla, semmoisella kiivaudella ja suruttomuudella, joka teki heidän molemmat mainioiksi. Heidän järkähtämätön ystävyytensä, heidän likeinen kumppanuutensa ja heidän yksimielisyytensä sekä tappelussa että muualla saattivat heidän kuuluisaksi niin omien miesten kuin vihollistenkin joukossa. He ryhtyivät mitä rohkeimpiin yrityksiin, eikä toinen pitänyt enemmän väliä hengestänsä kuin toinenkaan. Mihin hyvänsä toinen meni, toinen meni myöskin ja tämä yhteys ystävyudessa ja urhoollisuudessa teki heidän niin tunnetuksi, että romalaiset armeijat pitivät näitä molempia parhaina sotureinaan, ja leiri kaikkui heidän maineestaan. Cineas ylennettiin nopeasti ja olisi päässyt legionan päälliköksi, jos hänen olisi tehnyt mieli; mutta Labeo oli jo korotettu semmoiseen päällikkö-virkaan, eikä Cineas halannut mitään niin suuresti kuin saada olla niin lähellä ystävänsä kuin vaan mahdollista. Viran-ylennyksestä hän ei huolinut. Hän oli vaan iloinen, että hänen edistymisensä oli ollut kylläksi pikainen, jotta hän sai pysyä Labeon luona, asua samassa teltassa ja olla lähellä häntä taistelossa. Viran-ylennys ei muuttanut heidän käytöstään tappelussa. Labeo osoitti suurempaa huolettomuutta henkensä suhteen kuin mitä muut katsoivat viisaaksi legionan komentajalta, ja johdatti miehiänsä vaarallisimpiin yrityksiin; ja Cineas, jolla oli vähemmän edesvastausta, pani vielä vapaammin henkensä alttiiksi.

Sodan jyminä, alinomainen valvonta, lakkaamattomien marssien vaiva, voiton kiihoitus — kaikki nämät olivat soveliaat vetämään heidän ajatuksiansa puoleensa ja poistamaan heistä noita muistoja, jotka olivat niin tuskalliset. Labeo ei miellynyt enään itsemurhaa. Siitä huolesta, jolla hänen täytyi hoitaa virkaansa, hän havaitsi, että tämä elämä vielä tarjosi alaa hänen ajatuksilleen ja tarvitsi hänen tointansa. Isänmaanrakkaus vaatimuksineen virisi. Sota-into alkoi kilpailla hänen haikean surunsa kanssa ja pääsi voitolle, koska se oli vilkkaampi ja kiihkeämpi. Se suuri edesvastaus, joka hänellä nyt oli, tuotti omat huolensa ja omat tuskansa; hänen täytyi suunnitella päällekkarkauksia ja puolustuksia; hänen täytyi ottaa osaa toisten kenraalein neuvotteluun ja muistuttaa mieleensä kaikki kokemuksensa entisiltä ajoilta, tehdäkseen sitä hyödylliseksi nykyisyydelle. Tämmöisissä asioissa hänen ajatuksensa parhaasta päästä askaroivat — ainoastaan vähäinen aika jäi muita asioita varten. Kun hän pystyi ajattelemaan, nämät esineet tunkeusivat itsestensä hänen mieleensä ja vaativat miettimistä; ja kun hän ei kyennyt ajattelemaan niitä, väsymys ja vaiva voittivat hänen ja hän kääntyi usein pois virkatoimistaan unen helmoihin.

Samoin kuin Labeon oli myöskin Cineaan laita. Uusi ajatusten työksenteleminen tuotti uudet huolet ja uudet mietteet; nämät kenties eivät olleet niin tärkeät kuin Labeon, mutta kuitenkin kylläksi tärkeät, että ne kiinnittivät suureksi osaksi hänen huomiotansa. Alhaisemmassa virassaan hänellä oli myöskin vähempi edesvastaus ja suurempi tilaisuus osoittaa itsepuoleista urhoollisuutta. Hän oli päällikkönä rajuissa väkiryännäköissä, hän johdatti rohkeita partioitakin, ja joka yrityksessä, jossa erityistä miehuutta ja oman hengen halveksimista kysyttiin, hän aina kävi etupäässä. Näin olivat molemmat eri tavalla, mutta samassa toimessa saavuttaneet, mitä he enimmin halusivat — huojennusta surusta.

Sota jatkaantui, ja vaikka Juutalaiset tekivät mitä miehuullisinta vastarintaa, heidän täytyi yhä peräytyä Roman armeijan edestä. Vespasianon sotataito voitti heidän huiman urhoollisuutensa. Vuorisola toisensa perästä läväistiin, linna linnan perästä valloitettiin. Vespasianolta sotaretki oli alinomainen työnteke. Ainoastaan lyhyt lepo-aika sallittiin sekä omille että vihollisen sotamiehille.

Ei kuitenkaan tämmöisessä sodassa, jossa niin moninaisia tapahtui, ollut mahdollista, ettei olisi muutamia lepohetkiä suotu. Vaikka ne olivat lyhyet, niitä kuitenkin oli, ja sotamiehet asettivat leirinsä ja lepäsivät ajan vaivoistaan. Tämmöisiä aikoja Cineas ja Labeo kaikkein enimmin pelkäsivät.

Sillä nyt, kun kaikki oli turvassa, kun armeija lepäsi hyvin varustetussa leirissä ja kaikki toimitukset olivat osaksi lakkautetut, se mielenjännitys, jonka sodan puuhut olivat synnyttäneet, taantui, ja vireästä

elämästään heidän täytyi palata joutilaisuuteen ja kaikkiin niihin ajatuksiin, joita työttömyys kasvatti.

Sillä heiltä oli ajatus semmoisina aikoina sama kuin muisto, ja muisto oli tuska. Kaikki, mitä oli ollut suloista heidän entisessä elämässään, kääntyi nyt katkeraksi sen vuoksi, että kaikki oli kadonnut, ja jokainen mieluisa muisto vaan viilsi sitä sydäntä, joka vielä kaipasi entisyyttä ja ikävöitsi sen autio-maille. Koko entisyyttä pimitti mustana pilvenä se suru, johon se oli päättynyt, ja ajatus, joka palasi menneeseen elämään, kulki tämän elämän läpitse, kunnes se saapui tuohon synkkään kuolinhuoneeseen Britanniassa.

Ainoa rauhan ja levon mahdollisuus oli herkeämättömässä työssä, ja kun tämä taukosi, silloin kaikki heistä muuttui mustaksi ja kolkoksi. Cineaan eteen ilmestyi silloin sen pois-menneen muoto, johon koko hänen sielunsa oli niin likeisesti liittynyt, ja kaikki tämän entisen, kerta niin suloisen elämän ilot kääntyivät nyt suruksi, jota ei voinut lausua, kun ajatteli, että kaikki oli päättynyt kuolemaan. Labeon eteen astui hänen rakastetun poikansa muoto, tämän viimeiset hellyyden ja kaipauksen sanat — sanat, jotka viipyivät vielä ja soivat aina hänen suomissaan, ikäänkuin vaatien huomiota ja kehoittaen häntä niitä tottelemaan.

Semmoisina aikoina molemmat ystävät vaistomaisesti etsivät toinen toisensa seuraa, saaden toistensa sydämen äänettömästä samatunteisuudesta sitä lepoa ja lohdutusta, jota ei mikään muu voinut antaa. He eivät lausuneet monta sanaa toisilleen; he istuivat ääneti; mutta välisti he puhuivat matalalla, surullisella äänellä entisestä elämästään Athenassa, ja jutellessaan niistä ajoista, jolloin he olivat poikina yhdessä, toisinaan melkein heistä tuntui, kuin olisivat he jälleen poikia. Tänä lapsuuden aikana Athenassa löytyi kuitenkin yksi, joka aina oli läsnä, valaisten näkymöä, yksi, jonka tyttömäinen nauru kaikkui heidän korvissaan puhki vuosikausien, ja jonka kaunis, hieno muoto ilmestyi heidän eteensä keskeltä sen entisyyden kuvia, josta nämät niin suuresti muistuttivat. Ei kumpikaan heistä maininnut koskaan hänen nimeänsä, mutta kumpainenkin tunsu, että hänellä oli etusija toisen ajatuksissa, ja vaikka he eivät uskaltaneet nimittää häntä, he kuitenkin kantoivat häntä sydämessään ikäänkuin keskustaa, jonka ympärille kaikki muut muistot kokoontuivat.

He eivät koskaan puhuneet Romasta eikä Britanniasta. Tämä oli eri asia. Sillä nämät paikat olivat yhteydessä semmoisen ajan kanssa, jolloin Helena oli Labeon luona, oli kokonaan hänen omansa, ja jolloin hänen kotinsa täyttyi sen pojan kirkkaan kauneuden loistosta, jota he niin rakastivat. Labeo ei koskaan viitannut mihinkään, joka jollakin tapaa, vaikkapa kuinka vähässä määrässä, oli yhteydessä Markon kanssa. Tämä aine oli liian pyhä, ettei siihen saanut edes vähänkään kajota; tämä suru oli kokonaan hänen omansa, eikä Cineas saattanut käsittää isän rakkauden ja kaipauksen pohjatonta syvyyttä.

Näin kuuluivat levon hetket, molemmille ikävinä ja tuskalloisina, ja he koettivat sotatuumien miettimisillä haihduttaa ajatuksiaan; mutta heidän yrityksensä olivat usein turhat, ja ainoa lievike oli uudistettu työ.

Työtä ei kuitenkaan milloinkaan kauan puuttunut. Levon lyhyet hetket menivät pian ohitse, leiristä lähdettiin ja vielä kerta alettiin marssia, ja taistelo vaaroinensa, vaiheinsa vaati omalla tavallaan heidän mieltänsä uusiin ponnistuksiin.

Tähän taisteluun he riensivät uudella innolla, paeten surullisia ajatuksiaan, paeten itseänsä ja tavottaen taas sitä lievikettä, jonka he olivat ennen löytäneet.

Näin sotaa kesti, kuukausi toisen perästä kului, ja Juutalaiset yhä perääntyivät, alinomaa päällekkarkaaajia vastustaen ja mielten viimeisiin tapella. Sillä nyt koko kansakunta oli nousnut semmoisella voimalla kuin ei milloinkaan ennen, ja koko sen entisyyden kaikki kärsivällisyys ja varronta ja kaipaus etsivät nyt tyydytystä. Usko odotti nyt tuota suurta vapauttajaa ja vartoi yhä, tappiossa ja häviössä, hänen ilmestymistään.

XXXVI.

Jotapata.

Roman armeija oli viikkokaudet ollut pidätettynä Jotapatan edessä. Sama kaupunki oli mitä vahvimpia koko maassa, ja tähän olivat kaikki ne eri tahoille hajonneet juutalaiset sotajoukot turvanneet, jotka olivat perääntyneet päällekkarkaaajien alta. Romalaiset piirittivät sitä suurimmalla taidolla ja voimalla,

mutta Juutalaiset taistelivat niin tuimasti — he olivat niin valppaat puollustuksessaan ja niin rajut uloshyökkäyksissään — ettei saartotyö edistynyt kuin vähän. Toisen päivän voitto meni toisena hukkaan.

Romalaisten armeija seisoi näin kaupungin edustalla, yhä varustaen noita heittokoneita, jotka olivat niihin aikoihin tavalliset, käyttäen kaikkia silloin tunnettuja rynnäkkökeinoja ja jatkaen yritystään sillä kärsiväisellä sitkeydellä, josta he aina olivat erinomaiset.

Labeo oli tavallisuutta myöten ollut hyvin toimielias kehoittaessaan miehiänsä ryntäyksiin. Hänen muurinsärkiänsä vietiin useimmin esiin ja jyskyttivät kaikkein ankarimmin tukevia muureja; hänen miehensä riensivät hurjimmin vihollista vastaan, joko rynnäkköportailla tai liikkuvilla torneilla; ja livitin- ja nakinkoneet, joita hän käytti, tekivät alinomaa työtä. Toiselta puolen, jos hän enemmän altisti Juutalaisia, hänellä myöskin oli kaikkein enemmän räsitystä heistä; häntä kohtasivat useimmat päällekkarkaukset, ja hänen täytyi pitää tarkinta vahtia.

Eräänä päivänä oli kiihkeästi taisteltu. Juutalaisissa oli syntynyt uusi into, kun oli tullut taitava johdattaja, joka ennen muita nähtiin muureilla, kehoittaen miehiänsä erinomaisiin urhotöihin. Palavia aineita mätettiin niitten saturein ylitse, jotka käytäyttivät muurinsärkiöitä. Tulista öljyä kaadettiin niitten päälle, jotka yrittivät kiipeemään muureja ylös. Yksi liikkuva puutorni, joka vaivaloisen työn perästä juuri oli valmistunut, poltettiin poroksi. Uupuneina ja nääntyvinä täytyi Romalaisten vetäytyä takaisin leiriinsä.

Täällä he menivät levolle. Väsyneenä päivän työstä laskeusi Labeo sohvalleen. Voipuneet vartiat pitivät uutelosti vahtia.

Yhtäkkiä huuto kuului, hirveä hädän melu, jota heti vimman ja koston karjuna seurasi. Huima säikähdyks levisi leiriin. Sotamiehet kavahtivat jaloillensa. Labeo oli ensiksi liikkeellä ja kiireesti tarttuen aseisinsa hän riensi meteli-paikalle.

Hämminki täytti leirin. Joka taholta tuli sotamiehiä parvittain, muutammat puoleksi aseissa, toiset aseettomina, hätäntynyt joukko. Vartiakunnat perääntyivät; jo oli päävalliin sisäpuolella joukko Juutalaisia, jotka julmassa rynnäkössään kaatoivat kaikki edessään. Heidän päällikkönänsä oli se johdattaja, jonka urhoollisuus oli ollut niin mainio sinä päivänä muureilla. Hän se oli, joka oli tuumannut tämän yöisen päällekkarkauksen, ja hän johdatti miehiänsä voittoon.

Labeo huomasi heti kaikki. Silmänräpäyksessä hän kokosi miehensä. jakeli käskyjään, järjesti miehensä ja tarjosi vahvan esirinnan riemuitsevalle viholliselle. Juutalaiset töyttsivät eteenpäin. Romalaiset kestivät tätä ryntäystä. Tänä hämmästyksen ja kauhun hetkenä he seisoivat jämeinä ja uljaina, puoleksi vaan aseistuneina, mutta kuitenkin pelottomina, ja heitä innostutti Labeon tyvenet käskyt ja heidän oma vankka sotataitonsa. Kerta toisensa perästä karkasivat Juutalaiset vihollisiansa vastaan, mutta Romalaiset pitivät paikkansa. Nyt aikoi likikätkäinen taistelu, jossa jokainen päällekkarkaaaja valitsi miehensä ja kävi hänen kimppuunsa.

Tässä tappelussa Juutalaisten johdattaja oli erittäin merkillinen. Hänen äänensä elähytti hänen seuraajiansa, ja hän vei heidän uudella vimmalla taisteluun joka kerta kuin he työnnettiin takaisin. Hän oli puettu komeaan sota-asuun, joka kerta oli ollut jonkun romalaisen upseerin. Hän ei tyytynyt käskyjen antamiseen, hän astui itse etupäässä, käyttäen aseitaan turmiokkaalla vaikutuksella, missä hyvänsä vaan sopi.

Labeolla oli vaan puolet leirin sotamiehistä. Ensimmäisessä hätärymäkässä hän oli laittanut linjansa niistä, jotka ensiksi ilmestyivät. Toiset olivat hajallaan, joko vielä maaten taikka liikkuen ympäri epäjärjestyksessä. Vaara kohotti hänen urhoollisuutensa korkeimmilleen. Hän seisoi sotajoukkonsa etupäässä, pannen uljaasti henkensä alttiiksi. Kenraalin esimerkki vaikutti kaikkiin sotamiehiin. He seisoivat vääjämättä eivätkä vihollisten rajuimmatkaan päällekkarkaukset voineet heitä hajoittaa.

Vihdoin Juutalaisten johdattaja rupesi ratkaisevaan ryntäykseen sitä paikkaa vastaan, jossa Labeo seiso. Tämän hirveän hyökkäyksen edestä, jossa jokainen Juutalainen oli halukas uhraamaan henkensä kansakuntansa hyväksi, nuot lujat Romalaisetkin perääntyivät. Epätoivossaan Labeo sieppasi yhden sotalipun, käski miestensä seurata ja syöksähti keskelle vihollisten rivejä. Romalaiset riensivät lippunsa ja kenraalinsa jälkeen. Taistelu, joka nyt alkoi, oli hirveä. Tuimasti töytättiin molemmilta puolin lippua kohti; toiset toivoivat valloittavansa sitä, toiset tahtoivat sitä puollustaa. Silmänräpäyksessä Juutalaiset ympäröivät sitä rohkeata johdattajaa, joka oli leimahtanut heidän keskellensä ja heitä vastaan vyöryttänyt Roman legionain titeät rivit. Labeo iski ympärillensä, kehoittaen miehiänsä, ja hänen miehensä koettivat avata tietä hänen luokseen vihollisten läpi.

Viimein Labeo kaatui. Lippu temmattiin hänen käsistään. Haavoja täynnä hän makasi kentällä, kasvat ylöspäin kääntyneinä. Hänen hermoton kätensä heilutti vielä heikosti miekkaa. Kuolemaa uhkasi

kymmenet peitset.

Äkkiä kaikkui huuto kesken tappelun jyminä.

"Pois! Säästäkää häntä! Ryhtykää Romalaisiin! Hän on minun."

Se oli Juutalaisten johdattaja. Hänen seuralaisensa tottelivat ja karkasivat Romalaisiin.

Juutalaisten johdattaja heittäysi polvillensa ja koetti nostaa ylös Labeota.

"Voi Labeo!" hän huusi äänellä, jonka toinen hyvin tunsu. "Minä olen pelastanut sinun. Kiitetty olkoon jumala!"

"Isaak!" huudahti Labeo hämmästyneenä.

"Minä se olen", vastasi toinen. "Voi! että minä nostin kättäni semmoista vastaan, jota minä rakastan. Minä tunsin sinut äänestäsi pimeässä. Jumalan kiitos, minä olen pelastanut sinun."

"Minä en halua mitään turvallisuutta — kuolemaa minä halaan. Jätä minut, ja anna heidän tappaa minut."

"Ei millään muotoa. Minä tahdon pelastaa sinun. Minä kannan sinun johonkin pois melskeestä."

Ja Isaak kumartui nostaakseen haavoitettua syliinsä. Mutta samalla kuului huuto, ja suuri joukko aseellisia Romalaisia töyttäsi esiin syrjästä päin, ahdistuen päällekkäisiä kylkipuolesta. Heitä johdatti Cineas, joka oli ollut leirin toisessa päässä eikä kuullut ensin telmettä. Mutta kun sähinä saavutti hänen korvansa, hän kavahti ylös, kokosi kaikki sen puolen sotamiehet ja vei ne taisteluun. Hänen kerkeä mielensä oli heti havainnut koko asian laadun ja hän oli niin asettanut rynnäkkönsä, että hän kävi Juutalaisten kylkiväkeen käsiksi ja ajoi heidän takaisin hirveässä epäjärjestyksessä. Toiset Romalaiset riensivät esiin uudella innolla, ja Juutalaiset näin jouduttuansa kahden päällekkäis-joukon väliin perääntyivät pelästyneinä.

Tähän ei mennyt kuin muutama silmänräpäys.

Isaak laski Labeon maahan ja syöksähti esiin.

"Eteenpäin!" hän huusi. "Abrahamin jumalan nimeen, joka taistelee meidän puolestamme, nyt on aika. Eteenpäin!"

Mutta Romalaiset pauskasivat heidän joka haaralta takaisin, ja Juutalaisten hurjimmat ponnistukset olivat turhat. Edelliset lennätettyinä esiin ensimmäisen ryntäyksen tuimuudesta sylväsivät syrjälle kaikki edestänsä; ja jälkimäiset, vaikka vielä taistelivat, eivät kuitenkaan kyenneet vastustamaan tämän ryntäyksen koko ankaruutta. Cineas astui miestensä etupäässä, keskellä kahakkaa, käskien heitä kostamaan tätä häväistystä ja palkitsemaan heidän vahinkoansa. Yhtäkkiä hän näki valloitetun sotilapuvun heiluvan korkealla keskellä Juutalaisjoukkoa. Tämän luo hän koetti miekallansa raivata tietä itselleen. Hän osoitti sitä sotamiehilleen, hän käski heitä heidän sotamiehen valansa, Roman nimen ja heidän miehuutensa kautta voittamaan takaisin tuota kadotettua lippua.

Yhä rajummin ponnistivat Romalaiset voimiansa, ja nyt kun he joka taholta karkasivat Juutalaisiin, he laajemmalla kumosivat näitten rivejä.

Keskellä taistelevain tunkoa seiso i Isaak lähellä lippua, kehoittaen miehiänsä. Häntä kohti Cineas vei valitun joukon seuralaisistaan — miehiä, joita hän oli tottunut johdattamaan rohkeimpiin yrityksiin. Lyhyt, kiivas taistelo avasi heille tien heidän päämääräänsä — kymmenkunta käsiä tarttui kadonneeseen lippuun — Juutalaiset, jotka koettivat puollustaa sitä, ruhdottiin maahan.

Nyt Cineas riensi eteenpäin, etsien Juutalaisten johdattajaa, itse otellakseen hänen kanssaan.

Isaak seiso paikallansa, vähäinen joukko Juutalaisia ympärillään. Kaikki muut peräytyivät epäjärjestyksessä. Hänen äänensä kaikkui voimallisena ja väkevänä keskellä taisteloä, milloin rukoillen, milloin soimaten. Mutta hänen miehensä eivät voineet kokoontua, ja ennen pitkää Romalaiset olivat gliympäri.

"Cineas!" huusi heikko ääni keskeltä sekanaista ihmishälinää.

Cineas kuuli ja tunsu Labeon äänen. Hän makasi kentällä, ja taistelevat sotamiehet tallasivat häntä. Silmänräpäyksessä Cineas kaappasi ystäväänsä syliinsä ja kantoi hänen pois vaarasta.

"Voi Labeo! tämmöisessäkö tilassa minä löydän sinun?" huudahti Cineas surullisesti.

"Jätä minut", sanoi Labeo vihaisella äänellä. "Viskaa takaisin nuo kirotut Juutalaiset. Mutta älä vahingoita Isaakia."

"Isaakia!" huudahti Cineas kummastuneena.

"Hän on heidän johdattajansa. Hän pelasti minun. Pelasta hänet. Jätä minut. Joudu, taikka tulet liian myöhään."

Vaikka hämmästyneenä Cineas heti ymmärsi asian laidan. Hän kiiruhti siihen paikkaan, jossa Isaak vielä taisteli. Hän käski sotureitansa ottamaan Juutalaisten johdattajaa vangiksi.

Uupuneena vaivoista ja haavoista Isaak taisteli heikosti, mutta yhä hän piti puoltansa, sillä hän oli päättänyt kuolla tässä leirissä; vaan Romalaiset karkasivat häneen. Miekka väännettiin hänen kädestään. Samalla hän paiskattiin maahan, ja lujat kädet tarttuivat kiinni häneen.

Tällä välin Romalaiset yhä ajoivat Juutalaisia takaa, ja nyt asiat kävivät tavallista tietänsä. Päällekarkaajista oli tullut järjestämätön lauma säikähtyneitä pakenioita, jotka leirissä kokoon sullottuina tuskin pääsivät peräytymään. Moni jaksoi hypätä vallien ylitse, mutta enimmät tuhottiin surmaa tuottavan tarhan sisässä. Harva palasi kaupunkiin.

Vihdoin kaikki oli ohitse; viimeinen pakolainen oli päässyt pois; viimeinen päällekarkaaja oli kaatunut. Romalaiset ryhtyivät haavoitettujen vankien korjaamiseen, kuljettivat heidän pois ja hautasivat kuolleitaan. Työksentelevien sotamiesten hälinä täytti leirin.

Labeo vietiin teltaansa ja hänen sota-asunsa riisuttiin pois. Cineas tiesi Isaakin taidon ja toi hänen haavoitettua tutkimaan. Isaakin käytös oli jalo ja tyven niinkuin ennenkin, eikä hänessä huomannut minkäänlaista alakuloisuutta.

Labeo oli kovasti haavoitettu monesta paikasta, mutta päävaara oli hänen hirveissä rutistuksissaan. Isaak tutki niitä hellästi ja huolellisesti ja ilmoitti Cineaalle, että Labeon tila oli varsin vaarallinen, mutta että hän alinomaisen hoidon ja täydellisen levon kautta kuitenkin suitti kostua. Labeon teltasta hän löysi semmoisia yksinkertaisia lääkkeitä, joita siihen aikaan käytettiin haavoja ja tauteja vastaan. Hän tukotti Labeon haavat ja vetäytyi sitten likeiseen teltaan, johon Cineas oli majoittanut hänen.

"Sinäkin olet haavoitettu.", hän lausui Isaakille. "Sinun tulee pitää huolta itsestäsi. Sinä olet täydessä turvassa, sillä Labeo ja minä suojelemme sinua. Älä ole murheissasi. Sinä olet vähän ajan perästä taas vapaa."

"Vähän ajan perästä!" huudahti Isaak syvällä liikutuksella. Hänen silmänsä loistivat; kyynelät puhkesivat niihin. Hän tarttui Cineaan käteen ja lausuen muutamia tuskin kuultavia sanoja kääntyi pois.

XXXVII.

Surun virka.

Labeon haavat olivat niin kovat, ettei hänen parantumisestaan ollut mitään tietoa. Ensi työksensä Cineas siirsi ystävänsä pois sodan liikkumasijoilta; ja koska hän itse tahtoi olla tämän luona, hänkin ajaksi jätti armeijan ja otti Isaakin mukaansa. He lähtivät vähäiseen, Akkonin lähellä olevaan kylään, joka sijaitsi korkean vuoren kukkulalla. Aava meri levisi heidän eteensä, ja lounaasta siinsi jalon komea Karmelin vuori. Täällä, tässä puhtaassa vuori-ilmassa, jossa viileät merituulet alinomaan kävivät, Labeo löysi paikan, jossa hän voi pian toipua. Ainoastaan muutamat naiset ja lapset olivat jääneet kylään. Melkein kaikki miehet, jopa pojatkin olivat menneet taistelemaan. Noissa huolestuneissa kasvoissa Cineas näki sodan surkeat jäljet. Näitten asukas raukkojen puoliset, veljet ja isät olivat jättäneet heidän; ja vaikka he hartaasti uskoivat, että Juutalaisten jumala viimein antaisi voiton valitulle kansallensa, he kuitenkin vielä pelkäsivät omien rakkaitensa turvallisuuden puolesta.

Täällä Isaakin herkeämättömät huolet aikaan saattivat Labeon parantumisen. Isaak näytti jälleen joutuneen entiseen mieli-alaansa — tulleen tyveneksi, itseään hillitseväksi. Ei mitään jälkeä näkynyt siitä uljaasta johdattajasta, joka oli vienyt tuimat seuralaisensa tuohon mainioon yötiseen päällekarkaukseen. Kun Cineas välisti katseli häntä, häntä ihmeytti, oliko tämä todella sama mies; mutta hän oli nähnyt kyllin sitä syvää tulta ja niitä intohimoja, jotka kytivät tämän tyvenen pinnan alla, että hän ymmärsi, kuinka tämä mies saatti tuoda esiin kaksi aivan erinäistä luonnetta.

Vihdoin Labeo virkistyi niin, että hän jaksoi liikkua ulkona raitista ilmaa hengittämässä, hänen paranemisensa ei vaatinut kuin aikaa.

Eräänä iltana, kun Labeo oli mennyt levolle, Cineas ja Isaak istuivat ulkona katsellen merelle päin, jossa Karmel vuori kohotti jättiläishaamuansa, kangastaen mahtavalta hämyssä. Isaak oli vaipunut omiin ajatuksiinsa eikä puhunut paljon.

"Isaak", sanoi Cineas yhtäkkiä, "tahdotko tulla vapaaksi?"

Isaak hykähti. "Vapaaksi!" hän huudahti eikä sanonut sen enempää.

"Se on mahdollista."

"Mahdollista! puhutko täyttä totta'? Päästä vapaaksi! Oi Cineas, minä mielelläni antaisin koko sen elin-ajan, joka lienee minulle suotu, jos vaan saisin olla vapaana yhden kuukauden — niin, ainoastaan yhden kuukauden."

"Yhden kuukauden! sinä pääsnet vapaaksi niin kauaksi kuin elät. Silla sinä olet pelastanut Labeon hengen ja hän on kiittolisuuden velassa sinulle ja minäkin hänen puolestaan. Niin Isaak, sinä ansaitset vapautesi."

Isaak istui kiinteästi katsellen Cineasta, kädet kiinni pusertuneina ja rinta kohoten voimakkaasta liikutuksesta.

"Mutta, jos olisit vapaa, mitä sinä tekisit? Tahtoisitko jäädä tänne luoksemme?"

"Voi Cineas", vastasi Isaak, "minä tahdon viipyä täällä niin kauan kuin te pidätätte minua lähtemästä; mutta jos sinä kerta sanot, että minä olen vapaa, minun täytyy mennä."

"Etkö sinä viipyisi täällä vapaana?"

"Ei hetkeäkään."

"Etkö edes Labeon tähden?"

"On toinen, jota minä rakastan enemmän kuin Labeota."

"Kuinka! onko sinulla sukulaisia?"

"Israel!" huudahti Isaak syvästi liikutettuna; "isänmaa, kansakuntani; niitä minä rakastan ennen kaikkia, — niitten hyväksi minä ilolla uhraan henkeni."

"Israel", lausui Cineas surullisesti; "etkö sinä tiedä, että maanmiehesi kaikkialta perääntyvät Roman armeijain edestä?"

"Juuri sentähden minä tahdon yhdistyä heihin"

"Jos sinä sen teet, elämäsi ei kestäne kuukauttaakaan."

"Minun henkeni on arvoton. Henkeäni minä en rakasta, vaan isänmaatani."

"Mutta, jos maanmiehesi tekevät turhaa työtä, miksi tahtoisit yhdistyä heihin?"

"Heidän työnsä ei ole turha."

"Romalaiset ovat joka paikassa olleet voittosat tähän saakka."

"Niin, mutta aika on tuleva."

"Mikä aika?"

"Se aika, jolloin kaikki nämä muuttuvat. Jumala vallitsee, kansakunnat vaviskoot."

"Teidän jumalanne ei ole vielä tehnyt mitään."

"Meidän jumala malttaa odottaa. Hän on kärsivällinen. Hänellä on oma aikansa. Hän hoitaa maailmaa rajattoman viisautensa mukaan ja rupeaa avuksi omalla määrätyllä ajallansa."

"Mutta kohta ikään ei löydy mitään pelastettavaa."

"Löytyy kyllä; semmoinen aika ei koskaan tule."

"Eikö silloinkaan, kun Jerusalemi itse valloitetaan ja temppeli joutuu

Romalaisten soturien käsiin?"

"Jerusalem!" huudahti Isaak nousten seisaalleen. "Pyhä kaupunki! Sitä ei koskaan valloiteta — ei koskaan! Temppeleä ei milloinkaan häväistä. Ei; jos Romalaisten armeijat todella tunkevat niin pitkälle, silloin hän tulee avuksi ja näyttää maailmalle, että hän vielä vallitsee. Voi, jospa minun olisi sallittu elää vaan siihen asti; silloin aivan ilolla kuolisin."

"Sinä olet taipumaton aikomuksessasi, Isaak", lausui Cineas synkkämielisesti, "ja yksipintainen toivossasi. Minä voin kuitenkin ymmärtää sinun synkän rakkautesi isänmaatasi kohtaan. Vaikka sinulla ei olisikaan mitään toivoa, sinä et tahtoisi elää nähdäksesi isänmaasi perikatoa."

"En", vastasi Isaak juhlallisesti; "jos minulla ei olisi mitään toivoa, minä tahtoisin kuitenkin mieluisammin heittää henkeni Sionin pyhällä kummulla, korkeimman jumalan temppeleissä, kuin elää nähdäkseni tämän temppelein häväistystä. Mutta sitä ei häväistä. Minulla on toivo, uljas toivo; vieläpä enemmän kuin toivo, koska se on luja vakuutus, usko, johon koko olentoni perustuu, jossa minä pysyn huolimatta mistäkään onnettomuudesta; kunnes kuolema itse tulee. Minun uskoani häneen ei mikään asia voi järkähyttää. Minä tiedän, että vapauttajani elää ja että hän viimein on tuleva maailmaan."

Cineasta vävähytti, sillä hän oli kuullut nämät sanat ennen.

"Sinä luulet siis, että tämä ainoa, josta puhut, viimein tulee johdattamaan armeijoitanne?"

"Joka päivä vaan suurentaa uskoani. Mitä kauemmin hän viipyy, sitä kunnialliskampi hänen ilmestyksensä on oleva. Ja nyt minä luulen, että se on parasta ja viisainta häneltä, että hän näin koettaa meitä. Hän tutkii uskoamme. Hän tietää kaikki ja menettelee parhaalla tavalla. Me emme ole mitään hänen käsissään. Kiitetty olkoon hänen pyhä nimensä!"

"Isaak", lausui Cineas vähän ajan perästä: "sinä olet vapaa."

"Vapaa!"

"Aivan vapaa. Minä pyydän, että sinä menet, jos mielesi tekee, taikka jäät tänne, jos halajat. Sinä et ole enää mikään vanki. Kuuletko sinä?"

"Minä kuulen", vastasi Isaak; "mutta tunteeni voittavat minun. Sano se uudestaan", hän huudahti rukoilevan äänellä. "Sano minun kuullakseni se vielä kerta. Anna minun tietää, etteivät korvani petä minua."

Taas Cineas lausui nuot sanat.

Isaak lankesi polvillensa ja katsahtaen ylöspäin kiitti Israelin jumalaa. Sitten kääntyen Cineasaan, hän koetti lausua kiitollisuuttansa. Turhaan; liikutus valloitti hänen. Hän ei voinut puhua. Hän heittäisi Cineaan puoleen ja syleili häntä.

Nyt hän sanaakaan virkkaamatta meni kiireesti pois. Cineas näki hänen haamunsa poistuvan pimeään. Hän katseli häntä, kun hän pyrki nopeasti sitä vuorta ylöspäin, joka kohosi kylän takaa, ja viimein hän kokonaan katosi näkyvistä.

Niin kauan kuin Labeon tila oli peräti arveluttava, Cineas oli semmoisessa mielen levottomuudessa, joka antoi hänelle yltäkyllin aihetta ajatuksiin. Mutta nyt, kun vaara oli mennyt ohitse, nuot vanhat tunteet, joita hän oli niin kauan vastustanut, palasivat uudella voimalla. — Parantumisen tila tuskastuttaa aina mieltä. Labeo havaitsi itsensä siirtyvän takaisin semmoiseen elämään, jota hän vierosi. Joka päivä vaan enensi hänen synkkämielisyyttänsä, sillä hänen eteensä astui elävämpänä kuin ennen se suuri suru, jota sodan toivot olivat vaan viihdyttäneet, mutta eivät koskaan kokonaan tauottaneet.

Isaakin poislähtö saatti heidän enemmän kuin ennen heidän omien ajatustensa valtaan. Ei löytynyt mitään, joka voi huojentaa niitä taikka niitä poistaa. Kun he istuivat yhdessä, he havaitsivat, että he vaipuivat entiseen alakuloisuuteen ja entiseen epätoivoon.

"Voi!" lausui Labeo kerta, äkkiä keskeyttäen pitkää vaitiota, "miksi minä pelastuin? Miksen saanut kuolla tuonne?"

Cineas huokasi, mutta ei sanonut mitään.

"Minä katson eteenpäin", jatkoi Labeo, "ja korkein toivoni on kuolema. Se kunnianhimo, joka minulla kerta oli, on aikaa kadonnut. Ei mikään kehoita minua eikä mikään sulostuta elämäni. Kun olin taistelotanterella, minulla oli sotamiehen tunteeni ja sodan innoitus. Nämät ovat nyt menneet."

"Älä ole murheissasi", lausui Cineas. "Sinä pääset ennen pitkää takaisin legionasi luo. Joka päivä

tekee sinun voimallisemmaksi."

"Kyllä; mutta sillä välin kuin minä odotan voimieni palaamista, suru kalvaa sydäntäni ja minä käyn heikommaksi. Ruumiin on vaikea tointua, kun sielu sairastaa."

Näin heidän oli tapa puhua. Cineas huomasi, ettei hän voinut toista lohduttaa.

Hän näki, että filosofia oli muutamia valituista varten, ja mikä enempi oli, ainoastaan silloin, kun he olivat terveinä taikka onnellisina. Mitä se hänelle nyt antoi, taikka mitä hän oli siltä oppinut, jota hänen sopi antaa Labeolle. Ei mitään. Kaikki mitä hän voi sanoa, oli vaan mitä halpa sotamies saatti sanoa kipeälle kumppanillensa: — "älä ole murheissasi. Sinä pääset pian terveeksi."

Hänelle ja hänen ystävilleensä Plato ei antanut mitään lohdutusta. Kaikista tämän kirjoituksista hän ei löytänyt mitään, joka voi viihdyttää sydäntä sen vainoissa ja surevaan vuodattaa virvoitusta ja rauhaa. Tuossa, joka sivulla seisoivat Sokrates välisti ylevänä, mutta useimmiten ivaavana, väitteliäänä, pilkallisena, semmoisena, joka ei sopinut tauti- eikä kuolinvuoteelle. Cineaan sielu vaati sanoja, jotka olivat hellempät ja enemmän samantunteiset. Hän kaipasi jotakin semmoista, jota hän voi tallettaa sydämessään.

Hänen mielensä eteen ilmestyi, ikäänkuin vanha muisto, yhden muoto, josta hän oli kerta lukenut ja joka, kuten hän oli ajatellut, oli paljoa etevämpi kuin Sokrates; yksi, joka aina oli hellä, aina myötätunteinen — joka katseli rakkaudella koko ihmiskuntaa ja valitsi kumppanuksensa ei ylpeitä, ei rikkaita, ei mahtavia, vaan köyhiä ja alhaisia ja ennen kaikkia niitä, jotka kärsivät. Surevaa ja rasitettua sydäntä tämä enimmäkseen tahtoi lähestyä ja puhutella hellän lohdutuksensa sanoilla. Hänen eteensä kuvaantui nuot kasvot, murheellisina, huolestuneina, mutta jokaisessa kasvonjuonteessa ilmoittaen loppumatonta sääliä, rajatonta rakkautta, ääretöntä lempeyttä ja armeliaisuutta. Eikö tämä ollut hänen opettajansa nyt hänen surussaan? Sokrates, tuo rautainen mies, oli poissa ja hänen sijassaan seisoivat Kristus suruineen.

Hänen mielensä eteen ilmestyi se olento, joka oli puhunut tästä elämästä ja tulevasta semmoisen äänellä, joka oli molemmissa Herra ja Mestari; joka hellässä sääliässä tämän elämän surun suhteen ei koskaan herjennyt viittaamasta toiseen elämään, jossa surut kokonaan katosivat ja kaikki Häneen yhtyivät. Tämä Ainoa tuli murehtivan luo ja käski, ettei hän suruansa tukahuttaisi eikä sitä mielestään luovuttaisi, vaan ennemmin katsoisi ylöspäin ja saavuttaisi helpoituksen ja havaitsisi, että Jumala ja taivas, ne kaikelta pahalta tutkaimen katkaisivat ja surusta poistivat tuimimman kivun.

Tämä Ainoa oli itse kärsinyt ja surrut, ja tiesi sentähden parhaiten, kuinka ottaa osaa muitten suruun.

Ja Cineas tiesi hyvin niistä muistoista, jotka nyt tunkeusivat hänen mieleensä, kuinka todellinen se lohdutus oli, jonka tämä Ainoa voi antaa. Hän oli nähnyt sen. Hän oli havainnut sen katakombien kolkkuudessa, jossa ne, jotka olivat keskellä pimeyttä, kyynelissä ja pelossa, kuitenkin kestivät kaikki: ja toisinaan osoittivat suurta tyyneyttä, puhdasta ja ylevää malttavaisuutta, joka todisti, että he olivat uskonsa voimalla voittaneet oman sydämensä.

Hän oli nähnyt sen saman surun rasittaissa, jota hän nyt kantoi — oli nähnyt sen, kun ero tuli ja puoliso temmattiin pois ja jälkeen elävä jäi yksin maailmaan. Hän oli nähnyt jälkeen jääneen seisovan rakkautensa haudalla, pyhä rauha kasvoissa ja sydämessä, ja laskevan lemmittynsä hautakammioon ja lähtevän pois eikä kuitenkaan sortuvan.

Hän oli nähnyt äitien imettävän kuihtuneita lapsiaan, jotka nääntyivät ja kuolivat kauheaan piilopaikkaansa; eivätkä kuitenkaan nämät äidit nurkuneet eikä heidän sydämensä pakahtunut. Usko sai heidän luomaan silmänsä siihen jumalalliseen lohdutukseen, jota he olivat sydämessään pitäneet, ja omansa kadottaneet saattivat seisoa haudalla ja yhdistyä kristittyjen lauluun — lauluun, jossa ilmaantui rakkaus, voimakkaampi kuin kuolema, usko, joka voitti surun ja toivo iankaikkisuutta täynnä.

Ennen kaikkia hän muisti Helenan sanat, joita tämä lausui, kun hänen poikansa oli erkaantunut hänestä. Silloin hän makasi taidotonna surusta ja Cineas oli ääneti; vaan Helena seisoivat voimakkaana, surevana, mutta levollisena, ja puhui sanoja, joita Cineas oli säilyttänyt sydämessään:

"Hän sanoi, että me kaikki yhdymme jälleen. Ja me taidamme kaikki yhtyä. Johon hän on mennyt, sinne me kaikki menemme, jos tahdomme."

"Hän ei ole kuollut. Hän elää. Hän on jättänyt ruumiinsa jälkeensä, niinkuin me riisumme yltämme pukumme, mutta hän itse seisoo nyt lunastettujen joukossa."

"Siinä on Kristuksen uskon oivallisuus, että pienet lapset pääsevät tietoon hänestä ja tuntevat hänen rakkautensa elämässä ja kuolemassa. Hän kutsui heidän luoksensa. Hän sanoi, että taivas oli senkaltaisia varten. Senkaltaisten on Jumalan valtakunta. Ja ken pääsee taivaaseen, jollei Markus?"

"Hän on valkeudessa ja ijankaikkisessa elämässä, sillä välin kuin me olemme pimeydessä ja kuolemassa. Hän katselee suruamme taivaasta. Me yhdymme kaikki hänen kanssaan, jos tahdomme."

Cineas muisti hyvin nämät sanat, yksinkertaiset, mutta sydämeen painuvat sanat, jotka ilmoittivat mikä tuki häntä ja tuotti hänelle rauhaa; mutta vielä paremmin hän muisti ne sanat, joilla hän ilmoitti oman uskonsa, jolla hän pysyi kiinni hänessä, jota hän sanoi Jumalaksensa ja Vapahtajakseen:

"Hän on totuus", lausui hän noissa sanoissa, joita Cineas ei ollut koskaan unhottanut; "hän on totuus. Etsi häntä ja sinä löydät rauhan."

"Hän on ainoa, joka ansaitsee etsimistä. Löydä hänet ja sinä saavutat kuolemattomuuden. Hän antaa ikuisen elämän luonansa taivaassa."

"Voi Cineas, sinä olet oppinut kaikki, mitä filosofia koskaan saattaa opettaa sinulle, mutta löytyy jotakin, jota sinä et tiedä ja sinä kaipaat sitä. Sinä halaat sitä, sinä etsit sitä. Minä olen löytänyt sen kokonaan Kristuksen uskossa."

"Sinä tiedät kaikki Jumalasta paitsi yhden asian ja tätä asiaa sinä et voi koskaan oppia paitsi Kristukselta. Tämä on juuri se asia, jota hän opettaa. Minä tiesin kaikki muut asiat ennaltaan; minä vaan opin häneltä tämän ainoan asian — että Jumala rakastaa minua. Sillä minä tiedän sen, minä tiedän sen ja minä rakastan Häntä, joka ensiksi rakasti minua."

"Hän poistaa kaikki pelot. Saatanko minä pelätä kuolemaa? Hän, jonka eteen minun täytyi mennä, on minun Vapahtajani, minun Lunastajani. Hän rakastaa minua ja minä rakastan Häntä. Minä saan nähdä Hänen ja saan asua Hänen luonansa ijäti."

"Cineas, filosofia voi miehistyttää filosofia kuoleman tullen ja saattaa hänen kuolemaan tyvenesti; mutta Kristus voi poistaa kaiken kuoleman pelon heikoista vaimoista ja pienistä lapsista. Hänen rakkautensa se on, joka tämän tekee."

"Ja nyt minun sieluni kiintyy Häneen. Hän tukee minua. Minä rakastan Häntä ja olen peloton. Voi, jospa sinulla olisi tämä rakkaus! Silloin sinä tietäisit, että kaikki, mitä etsit, löytyy Hänessä."

Kaikki nämät sanat, usein muistettuina, saattivat Cineaan hartaasti toivomaan, että hän tuntisi niitten merkityksen niin kuin Helena oli tuntenut.

Hän piti vielä kalliina muistona tallella sitä käsikirjoitusta, jonka Helena oli lainannut hänelle. Hän oli usein lukenut sitä entisinä aikoina. Nyt, surussaan, hän kääntyi vielä kerta sen puoleen.

Hän luki sitä ääneen; ja Labeokin kuuli kertomuksen tuosta jumalallisesta olennosta. Tämän mystillisen olennon surut eivät olleet häneen vaikuttamatta.

Cineas oli muuttunut entisestään. Hänen vanha itsemyönteisyyksensä oli kokonaan kadonnut. Tuo itserakkaus, tuo luottamus itseensä, omaan sukkeluuteensa ja terävään järkeensä, tieteisiinsä ja neroonsa, olivat kaikki poistuneet hänestä. Hän alkoi epäillä itseään. Hän alkoi varoa, että hän oli ollut tyhmä, kun hän kerta luuli, että hän oli viisas. Kaikki nämät nöyryyttivät häntä. Hän tunsu, että hän kuitenkin oli kurja, heikko kuolevainen, joka elämän tosi-koetuksessa, kärsimisen kiirastulessa, ei ollut parempi kuin halpa työmies, jommoista hän ennen niin ylenkatsoi.

Tuo Ainoa, josta hän luki, näytti hänestä olevan tosi-viisas.

Eikö hänen ollut mitään tarvetta tulla hänen luokseen? Eikö hänessä ollut mitään anteeksi annettavaa syntiä? Synti — sepä kysymys, joka virisi hänen eteensä. Katsoen taaksensa menneisiin aikoihin ja katsoen omaan sydämeensä, hän nyt havaitsi itsensä peräti toisenlaiseksi. Hän oli herjennyt itseensä uskomasta. Hänen tunteittensa virta oli muuttanut suuntaansa. Hän alkoi tarkastella, mimmainen hän oikeastaan oli. Koko elin-aikansa oli hän luullut, että hän noudatti Sokrateen perus-ohjetta; "tunne itsesi". Mutta hän tunsu, ettei hän ollut koskaan alkanut tuntea itseänsä ennenkuin nyt. Nyt koko hänen turha itserakkautensa, hänen täydellinen itsetyytyväisyytensä, hänen väärä luulonsa hänen oman filosofillisen puhtautensa suhteen, hänen todellinen heikkoutensa ja vähämielisyytensä, kaikki nämät esiytyivät hänelle.

Kun hän ajatteli, kuinka kauan hän oli pysynyt erinänsä siitä Ainoasta, josta hän luki, hän alkoi pelätä, että tämä näin loukattu Ainoa ei enää taipuisi häntä kuulemaan. Tästä pelosta syntyi suuri suru.

"Voi, jospa minä tietäisin, mistä löytää hänen!" Tätä hän alkoi ajatella. Ennen kaikkia hän halasi tuntea häntä, niinkuin Helena tunsu hänen — mennä hänen luokseen ja saada rauhaa sielullensa.

Labeolla oli omat ajatuksensa, joita hän ei ilmoittanut.

Mutta hänessä tapahtui suuri muutos, joka ei jäänyt Cineaalta huomaamatta. Hänen epätoivonsa katosi, hänen ankara surunsa helpontui. Viimein hän eräänä päivänä ryhtyi semmoiseen aineeseen, jota hän tähän saakka oli pitänyt pyhänä, ja mainitsi ensi kerran poikansa nimeä.

"Cineas, minä en tiedä, mitä sinä löydät tästä kirjasta, mutta minusta se näyttää ikäänkuin ääni taivaasta. Ennen minusta ei olisi tuntunut niin, mutta minä olen suuresti muuttunut entisestäni."

"Cineas, ystäväni, veljeni", lausui Labeo, ja puhuessaan hän tarttui toisen käteen ja piti siitä lujasti kiinni. "Kuule minua, ja minä kerron sinulle, mitä sydämässäni on."

"Cineas, muistatko nuo sanat, jotka hän lausui minulle? Muistatko? Tokko muistat sitä aikaa, jolloin kerta yritin surmaamaan itseäni ja kuulin Markon äänen:

"'Isä, me yhdymme jälleen!'"

"Cineas, nämät sanat eivät ole koskaan herjenneet kaikkumasta korvissani siitä asti kuin hän jätti minun. 'Isä, minä menen sinne ensinnä.' 'Isä, me yhdymme jälleen.'"

"Se ei ollut ainoastaan hänen sanansa, vaan hänen äänensä ja se sanomaton lempeys, jota hän aina osoitti, kun hän puhutteli minua."

"Cineas, tämä ääni on seurannut minua kaikkialla. Minä olen kuullut sen yöllä teltassani, matkoillani, taistelossa, aina. Minä olen kuullut sen unissani."

"Voi ystäväni ja veljeni, mikä tämä ääni on? Se on sen jumalallisen äänen kaltainen, josta Sokrateen oli tapa puhua. Se kääntää minun pois pahasta. Eikö se johdata minua hyvään?"

"Sillä, kun minä kuulen sinun lukevan tätä kirjaa, minä huomaan, mikä minä olen. Minä olen syntinen. Tahtooko se Ainoa, josta sinä luet ja jota Markus rakasti, tahtooko hän katsoa minun kaltaiseni puoleen?"

Cineas ei lausunut mitään. Kyynelet vierivät hänen silmistään, hän pusersi Labeon kättä ja osotti sormellansa kirjaa.

"Niin, niin, kallis ystäväni. Sinä et voi sanoa minulle mitään. Me etsimme molemmat samaa Ainoata. Lukekaamme tätä kirjaa yhdessä. Olkaamme poikina taas ja istukaamme sen Opettajan jalkain suuressa, josta me tässä olemme lukeneet."

Näitten uusien kaipausten vaikuttaessa elämä muuttui. Molemmilla ystävillä oli nyt tarkoitusperänsä, etsintö, päämäärä yhtä korkea kuin taivas.

Labeo tunsu vaikutuksen tästä. Hänen paranemisensa kävi nopeasti ja ennen pitkää hän oli kokonaan terve.

Nyt he lähtivät Akkoniin ja sieltä Caesareaan.

Täällä he kuulivat ne kummastuttavat asiat, jotka olivat Romassa tapahtuneet. Yksinäisessä kylässään he eivät olleet tietäneet niistä mitään.

Nero oli kuollut. Galba oli kuollut. Otho niinikään. Neljäs oli nyt valta-istuimella — Vitellius.

Judean sota oli keskeytynyt, sillä sotamiehillä oli toiset hankkeet. He eivät sallineet, että Lännen armeijat muuttivat keisarin valtaa milloin minkin kenraalin käsiin. He arvelivat, että Idänkin armeijoilla oli jotakin sanomista.

Kaupunkiin tultuansa Cineas sai tietää, että muutamia kuukausia takaperin käsky oli tullut, että hän vangittaisiin. Hän oli kuitenkin jäänyt vangitsematta osaksi syrjäisen olopaikkansa tähden ja osaksi Neron kuoleman vuoksi. Cineas ei tahtonut millään lailla olla tällaisen vaaran alaisena. Hän koetti nyt päästä Vespasianon puheille ja pyysi tämän välitystä. Tähän Vespasianus heti suostui ja lupasi hävittää keisarillisen käsky-kirjan.

Vespasianus oli ennen pitkää itse julistettava keisarillisia käskykirjoja. Armeijan silmissä hän oli soveliaim pyrkimään keisarin-istuimelle. Tämä suuri kenraali kääntyi Judeasta Romaa päin, ja asiansa Idässä vakavalle kannalle asetettuaan hän purjehti Italiaan. Ainoastaan lyhyt aika kului siitä kuin hän perille saapui, ennenkuin hän pääsi keisariksi.

Tällä välin Cineas ja Labeo vartioivat Caesareassa.

Jerusalemin hävitys.

Vihdoin Vespasianus oli tukevasti asettunut maailman valta-istuimelle. Roman armeijoilla oli aikaa uudistaa valloituksiansa joka taholla, ja Titus kiirehti päättämään Judean sotaa.

Jerusalem oli sotaretken päätarkoitus. Koko taistelo kertyi sen ympärille. Kaikki muut vahvat paikat olivat valloitetut taikka saatetut käyttämättömäksi; vaan jälellä oli vielä kaikkein lujin linnoitus, tärkeä asemansa puolesta, mutta Juutalaisille vielä tärkeämpi korkeimman olennon suosioon katsoen.

Taaksepäin, yhä taaksepäin olivat Juutalaisten armeijat tungetut, siksi kuin ne vaivoin olivat kaikki joutuneet tuohon yhteiseen keskipaikkaan. Mutta Jerusalemin täytyi vastaan ottaa paljon muitakin, jotka tulivat ja vaativat sisään päästäksensä. Pääsiäisjuhla lähestyi, ja sukukunnat kokoontuivat pääkaupunkiin sitä pitämään. Suuria joukkoja tulvaili sinne; he eivät pelänneet ajan vaarallisuutta eivätkä ajatelleet onnettomuutta. He tulivat vaarin ottamaan esi-isiensä tapoja ja viettämään pelastustansa Egyptistä. Oli kolmatta miljoonaa henkeä, jotka täyttivät pyhän kaupungin kapeat kadut ja sulloantuivat vallin sisäpuolelle, asuen majoissa taikka väli-aikaisissa suojissa ja toivoen saavansa muutamien päivien perästä palata kotiinsa.

Mutta tätä näin yhteen tunkeunutta väkeä tapasi äkkiä sanoma Romalaisten lähestymisestä. Aluksi he eivät uskaltaneet lähteä, kun pelkäsivät vihollisia; viimein he eivät päässeet lähtemään, sillä vihollinen seisoi heidän silmiensä edessä.

Vihdoin ilmestyi kauan pelätty vihollinen. Sillä puolella kaupunkia, jossa vuoret olivat loivemmat ja jossa Bezetha sijaitsi, Romalaisten armeijat hankkivat asettamaan leiriään.

Jos Jerusalem olisi ollut, mitä se kerta oli, järjestys ja laki ylinnä, se kenties olisi pilkaksi saattanut yksin Titonkin neron ja Roman armeijat. Mutta järjestys ja laki olivat jo aikaa kadonneet. Kiihtyneen kansan raivo teki kaiken hallituksen mahdottomaksi, kaupunki joutui hourupäisyyden ja uskon vimman alaiseksi. Vallattomuus oli ohjaksilla, ylhäisimmät virat tallattiin jalkojen alle, ja hurja alhaiso oli oppimattomalle maamiehelle antanut ylimmäisen papin ikäkausina kunnioitetun arvon. Romalaiset olivat karkoitettut kaupungista, mutta heidän sijaansa tuli niitä, jotka olivat paljoo pahemmat kuin Romalaiset — miehiä, jotka koettivat käyttää isänmaansa vaurioita omaksi edukseen ja täyttivät kaupungin kansalaissodan verenvuodatuksella, samalla kuin vihollinen oli heidän porteillansa.

Jerusalemilla oli muitakin vihollisia kuin Romalaiset. Se taisteli itseänsä vastaan.

Vallien sisäpuolella oli kolme eri leiriä ja kolme vihollis-armeijaa. Eleazer piti temppeleä vallassaan, Johannes kaupungin ylipuolta ja Simon sen alipuolta. Nämät kolme ottelivat alinomaa keskenänsä semmoisella hellittämättömällä urhoollisuudella ja jäykällä julmuudella, joka olisi varmaan tuottanut voiton heidän kansakunnalleen, jos sitä olisi käytetty yhteistä vihollista vastaan.

Lakkaamatonta sotaa kävivät nämät kolme johdattajaa seuralaisineen toinen toistansa vastaan. Ei mikään yhteinen puollustustuuma Romalaisten suhteen ollut mahdollinen. Kaupunki oli taistelevien lahkokuntien käsissä ja asukas-raukkojen täytyi kärsiä paljon näitten kunnottomien väkivallasta. Riitelevät puolueet eivät vimmassaan ajatelleet mitään eivätkä mitään säästäneet. Heidän hurjuutensa nousi ylimmilleen, kun jossakin heidän tappelussaan ne aitat, joissa viljavarat pidettiin, syttyivät tuleen ja toive Jerusalemin elättämisestä sammui liekkeihin.

Tämmöiseen paikkaan Isaak tuli, kun Cineas oli laskenut hänen vapaaksi. Hän tapasi maanmiehensä sen väli-ajan vietännössä, jonka Vespasianon lähtö Italiaan oli tuottanut. Hän havaitsi kaupungin olevan täynnä eripuraisuutta, täynnä koko maakunnan huimapäitä, jotka olivat tulleet sinne etupäässä kunnianhimon taikka saaliin vuoksi eikä suinkaan turvallisuutensa tähden. Hän näki semmoisten miesten, joita hän inhosi ja ylenkatsoi, kohonneen korkeimpiin virkoihin; hän näki kaupungin jaetuksi puolueisin, kun yksimielisyys oli kaikkein tarpeellisin; hän näki näitten puolueitten kuluttavan Israelin voimaa, eikä löytynyt ketään, joka tahtoi taikka kykeni järjen ääntä kuuntelemaan.

Sillä puolueriidat olivat päässeet voitolle ja isänmaanrakkaus oli mennyt näkymättömiin. Simonilla Johanneksella oli kummallakin seuralaisensa, jotka pitivät heidän puoltansa. Kaikki muu kansa seisoivat avotonna, molempien saaliina. Kaupunki oli täynnä laittomuutta ja hämminkiä. Riitauntuneena itsensä kanssa se odotti Roman mahtavaa armeijaa.

Tämmöiset asiat täyttivät Isaakin katkeruudella. Hän koetti tehdä kaikki, mitä rehellinen ja palava

mieli saatti tehdä. Oli aikoja, jolloin hänen innokkaat sanansa saivat toimeen jotakin, mutta tavallisesti oli niillä, joita hän puhutteli, omat harrastuksensa. Hän ei voinut tehdä Simonin seuralaisten mitään, ja koko muu kansa oli saamaton. Oli kuitenkin yksi seikka, jonka hän olisi tainnut helposti aikaan saattaa. Hän olisi ehkä voinut nostaa Bezethan miehet Simonin tyranniutta vastaan ja johdattaa heitä. Kenties hän olisi karkoittanut tämän miehen; kukaties hän olisi päässyt edemmäksi ja karkoittanut Johanneksenkin. Mutta tämän asian toimeenpanoa Isaak ei koskaan ajatellut. Hän ei ollut se mies, joka tahtoi pahentaa kaupungin onnetonta tilaa neljännen puolueen synnyttämällä. Hän koetti ennemmin sovittaa; täydellisemmin julistaa vanhaa uskoa tulevaan Messiakseen; kehoittaa kaikkia yhdistymään hänen tähtensä, että kun hän tulisi, hän löytäisi heidän valvomasta.

Mutta Isaakin ponnistukset yksimielisyyden ja rauhan ja uskon suhteen olivat kaikki turhat. Kummallinen mielenhämmennys ilmestyi kansassa, rehellisiä miehiä oli harvassa, kansankiihoittajat ja älyltään menneet uskonvimmaisat hallitsivat kaikkia asioita. Isaakin oli vaikea säilyttää sitä lujaa uskoa, jossa hän aina tähän saakka oli pysynyt. Taistelo uskon ja epätoivon välillä oli hirveä. Järki osotti hänelle, että kaupunki oli perikatoon tuomittu; se ei osottanut mitään pelastuksen keinoja; usko koetti vaan heikosti riippua kiinni entisessä luottamuksessaan. Israelin Jumala näytti kääntäneen pois kasvonsa, ja vaikea oli ajatella, että hän kuitenkin aikoi pelastaa valitun kansansa. Mutta vielä vaikeampi oli ajatella, että vastoin kaikkia hänen lupauksiansa valittu kansa hukkuisi. Tämä oli taistelo Isaakin povessa, ja taistelo täytti hänen tuskalla. Hän koetti pitää kaikkia kauhuja ympärillensä kansan syntien rangaistuksena. Mutta semmoinen rangaistus, joka tuli jumalalta, kuritti, ja Isaak näki, ettei tässä ilmestynyt mitään puhdistavaa eikä kurittavaa. Nykyolot näyttivät pikemmin siltä vimmapäisyydeltä, joka käy hävityksen edellä, näyttivät olevan kansallisen elämän kukistus, Israelin hukka ja kuolema.

Kaikki seikat hänen ympärillensä suurensivat hänen epäuskoansa. Sinä päivänä, jolloin hän saapui kaupunkiin, hän havaitsi erään haamun valleilla — laihan, raantuneen olennon, joka näytti vanhalla hebrealaiselta profeetalta, mutta kiivaalta ja rajulta, palavat silmät yhä tuijottavina, aivoiltaan riivattu. Hänellä oli ainoastaan yksi sana, ainoastaan yksi lause, eikä hän milloinkaan herjennyt tätä kertomasta. Nämät sanat, jotka Isaak nyt ensi kerran kuuli, synnyttivät hänessä kammottaman pelon, täyttivät hänen mielensä semmoisella aavistuksella, jossa hän ei rohjennut antaa ajatustensa viipyä, ja pudistuttivat hänen ruumistansa kauhun väristyksellä.

Nämät olivat ne sanat, joita tämä hurja profeeta lausui, kun hän astui pitkin muureja, jossa hän mielellään käyskeli, huutaen kamalia sanojansa käheällä ja kauhistuttavalla äänellä, yksitoikkoisella sävelellä, joka ei koskaan muuttunut:

"Huuto idästä, huuto lännestä,
Huuto kaikista neljästä tuulesta,
Huuto Jerusalemista ja templistä,
Surkea valitus yljän ja morsiamen ylitse,
Huuto myös kaiken kansan ylitse.
Voi, voi, voi sinuas! Sinä vaivainen Jerusalem!"

Isaak oli ennen kuullut tästä miehestä. Kansa tunsu hyvin hänen huutonsa. Seitsemän vuotta hän oli huutanut sitä kautta koko Judean. Häntä oli suomittu ja kidutettu ja monin tavoin rangaistu. Turhaan. Hän ei lausunut muuta kuin: "voi Jerusalem!" ja vielä yöt päivät sama huuto kaikkui: — "voi, voi Jerusalem!"

Vaikka enimmäkseen asukkaat olivat tutustuneet tämän miehen kanssa ja pitivät hänen huutoansa kurjan, viattoman mielipuolen lauseena, vaikuttivat hänen sanansa eri lailla niihin, jotka ensikerran hänen kuulivat. Isaakista ne tuntuivat hirveältä ja kuuluivat ikäänkuin jonkun Jumalan profeetan ääni.

Ei muitakaan kauhuja puuttunut. Kun Isaak ensitulonsa iltana surullisena kävi ympäri väentungossa, hän havaitsi, että kaikki ihmiset pelästyneinä katselivat taivasta kohden. Hän katsahti ylös ja yhteinen pelko levisi hänen omaan sydämeensä. Keskeltä taivasta hän näki miekanmuotoisen pyrstötähden, joka osotti kaupunkiin päin, häviötä ennustaen. Alusta syntyi vaan äkkipelko. Yö toisensa perästä tuli, ja tuo kammottava kuva kasvoi yhä suuremmaksi ja vilkkaammaksi, tulipunaisena leimuten tummalta taivaalta ja kauheana ja uhkaavana ulottuen ilman rannalta sen keskikohdalle.

Suuressa rakkaudessaan Israelia kohtaan ja vankassa uskossaan Israelin jumalaan Isaak, kun ensimmäinen säikähdys oli asettunut, ei tahtonut pelolta katsella tätä merkkiä.

"Ei", hän huudahti ja hän puhutteli kansaa joka paikassa, "ei, tämä ei ole mikään hirmun merkki, vaan toivon. Se on vapauttajan lupaus. Sillä kuinka Israel on pelastettava? Niinkuin se aina on pelastettu — miekalla. Ei kuitenkaan ihmisten miekalla, vaan sen taivaallisen olennon, joka asettaa sen tuonne silmiemme eteen, tähtien keskelle, kertomaan meille, että hän on uskollinen. Valmistakaamme itseämme häntä varten. Hän on tulossa!"

"Meidän silmämme näkevät hänen tulonsa julkisen kunnian. Halleluja!
Ylistetty olkoon hänen nimensä!"

Ja Isaakin innokkaat sanat, semmoisen uskon lauseen, joka tuokioksi vilkahti esiin epätoivon pimeydestä, kohoten toivoon ja taivaasen, sytyttivät kansan sydämet. Hekin tahtoivat toivoa ja uskoa ja ylistää. He yhdistyivät hänen sanoihinsa ja kymmenet tuhannet äänet huusivat: "Halleluja!"

Mutta vimmassaan ja kiihkossansa kansa ei voinut aina pitää toivoa. Heidän tunteensa vaihtelivat. Toivo kääntyi epätoivoksi. Äkillinen säikähdys vierähti heihin. Ihmisten mielet sekaantuivat. Näkyjä havaittiin ilmassa; haamuja liikkui pimeässä; äänet, jotka eivät olleet kuolevaisten, näyttivät vaikuttavan monen häiräntyneisin aisteihin.

Sadottain kulkupuheita kävi joka päivä suusta suuhun, täyttäen kaikki ylenluonnollisella pelolla. Loistavat valkeat paloivat temppelin ympärillä; yksi porteista aukeni itsestänsä; ihme seurasi toisensa perästä, jokainen enentäen pelkoa tai toivoa: ja niin usko ja epätoivo, ilo ja pelko taukoamatta vaihtelivat, kunnes ihmiset uskoivat mitä hyvänsä, ja samanlainen kiihtymys vaikutti kaikkein aisteihin; kunnes kaikki näkivät ne ennusmerkit, joita yksi luuli näkevänsä; kunnes kokonaiset joukot katselivat ylös taivaasen päin ja näkivät ilmassa taistelon asetettuja sotalaumoja ja vaunuja ja armeijoita ja kuulivat tappelun pauhinan ja sodan jyminän.

Tämmöisessä tilassa olevan kaupungin luo Romalaiset tulivat. Kun Romalaisten legionain välkkyvät rivit ensiksi ilmestyivät, kansa ei peljännyt. He uskoivat, että tällä tapaa Israelin viholliset olivat saatetut Jerusalemin eteen, jotta kaikki hävitettäisiin ja korkein olento kostaisi valittujensa puolesta. Jumalan kansa oli saatettu kasvoista kasvoihin vihollisiansa vastaan, ja päätös olisi näitten vihollisten täydellinen turmio.

Tätä Isaak julisti, koettaen rohkaista kaikkein sydäntä ja toivoen, että jos Romalaiset asettuisivat piirittämään, sisälliset riidat herkeisivät. Vihollisten armeijain ilmestys ei tuottanut hänelle kuin toivoa ja levollisuutta. Puolueitten täytyi, niin hän ajatteli, hävitä sodan syttyessä.

Romalaiset alkoivat rakentaa leiriänsä sille ainoalle puolelle, josta piiritys kävi laatuun, kaupungin alipuolelle. Täällä, heidän ja kaupungin välillä oli kolme tukevaa vallia, itsekukin ympäröiten eri kaupungin osaa; vaan tämänpuoliset vallit olivat ainoat, joita Romalaisten heitinkoneet voivat ahdistaa. Toisella puolella oli jyrkänteitä.

Mutta kun Romalaiset alkoivat sijoittaa itseänsä ja varustaa leiriään, Juutalaiset eivät olleet joutilaina. Ensikerran tämän vihollisensa nähdessään, joka näin tuli pyhän kaupungin eteen aseilla ja heittokoneilla, koko tuo hurja väestö vimmastui.

Isaak näki, että nyt oli paras aika ryhtyä toimeen, semmoinen aika, jolloin sopi käydä Romalaisten kimppuun päällekkarkauksen ankaruudella ja jolloin Juutalaisten saturein oli tilaisuus panna voimansa liikkeelle noissa äkillisissä ja rajuissa hyökkäyksissä, joista he olivat niin mainiot.

Häntä itseä oli ylistetty omista sankariteoista ja erittäin urhoollisuudesta Jotapatassa. Suuri paljous tunsu hänen hyvin ja seurasi häntä, mihin hän vaan johdatti. Asuen Bezethan puolella, jonka hän tiesi ensiksi joutuvan rynnäköön alaiseksi, hän päätti puolestansa ottaa toimekseen vihollisen torjumisen, toivoen, että sisälliset riidat viimein lahoisivat.

Nyt ensimmäinen suotuista tilaisuus ilmestyi hänelle, ja innokkailla sanoilla, välkkyvin silmin ja ripeillä liikenteillä hän kävi ympäri kehoittaen kaikkia itseänsä seuraamaan. Ääretön paljous valmisti itsensä häntä tottelemaan.

Romalaiset olivat paraikaa leiriänsä varustamassa. Kymmenes legiona seisoi lähinnä.

Yht'äkkiä portit aukaistiin, ja lukemattomat joukot hyökkäsivät ulos.

Aukiolla rivejänsä järjestettyään ensiksi tulevat, urhoollisuutensa ja vahvuutensa tähden valitut miehet, lähestyivät Romalaisia. Näitä seurasi summatomat parvet, muutamat järjestyksessä, toiset sekaseuroin, mutta kaikki rientäin eteen päin, kunnes koko lakea musteni ihmisistä, ja yhä virtaili porteista vähentymättömiä joukkoja. Sillä tämän ryntäyksen huuto kuului kautta kaupungin, ja kaikki ottivat osaa; ja semmoiset, jotka eivät koskaan olleet nähneet eikä kuulleet mitään Isaakista, nyt töyttäsivät vihattua vihollista vastaan.

Kaikkien etupäässä kävi Isaak.

Romalaiset eivät olleet kerinneet varustustoitään päättämään. Lakea oli avoinna. Tavallisella nopeaneuvoisuudellaan ja jonkunlaisella ylenkatseella edessänsä olevan paljouden suhteen he asettuivat sotarintaan ja odottivat päällekkarkausta.

Se tuli.

Huudolla semmoisella, joka kohosi ikäänkuin vahvat, peräkkäin seuraavat ukkosen jyskeet taivasta kohden ja kaikkui ympäröivistä kunnasta, siksi kuin se ammahti takaisin ja vierähti koko kaupungin ja koko Romalaisten leirin yli, semmoisella huudolla Juutalaiset syöksähtivät vihollisiansa vastaan.

Romalaiset olivat jo oppineet tuntemaan Juutalaisten hurjaa uskaliaisuutta ja tuimia päällekkarkauksia; mutta he eivät olleet koskaan nähneet mitään tämänkaltaista. Sillä tässä Juutalaiset tulivat kaikki kaatavana laumana, raivolla, joka kauhisti. Sotajärjestyksestään luopumatta Romalaiset laittoivat linjojansa peitsillä ja kilvillä ja kestivät ensimmäisen rynnäkönnön. Mutta Juutalaiset eivät huolineet peitsistä eikä kilvistä, vimmassaan joka mies unhotti kuoleman, unhotti itsensä ja kiirehti vaan heittäymään vihollisten peitsiä kohti, että hän niin murtaisi heidän hyvin järjestetyt rivinsä ja avaisi tietä kumppanilleen.

Romalaiset seisoivat ajan väistymättä. Ensimmäinen ryntäys oli torjuttu, ja toinen, ja kolmas. Mutta Juutalaiset perääntyivät vaan uudestaan esiin töymätöksensä ja joka kerta töymäys kävi hirveämmäksi, koska se toi muassaan sen lisääntyneen pontevuuden, joka lähti niistä enenevistä joukoista, jotka yhä riensivät eteenpäin ja toivat vauhtinsa voiman ensimmäisten rivien hyökkäykseen. Vihdoin joku julma Juutalaisten hyömyä sai Romalaisten keskirinnan vetäytymään vähän takaperin. Satoja Juutalaisia sylvähti sinne. Isaak sieppasi käteensä romalaisen sotilaspun ja huusi miehiänsä. He ryntäsivät eteenpäin uudella innolla. Romalaisten linja katkesi, ja silmänräpäyksessä ääretön joukko Juutalaisia tulvasi aukosta sisälle, kiersi legionan ja kävi siihen käsiksi sekä edestä että takaa.

Juutalaiset olivat siitä erinomaiset, että heidän vimmansa pysyi laimentumatta, jopa pikemmin yltyikin heidän taistellessaan. Romalaiset hämmästyivät. Heidän vihollistensa tuimuus kammotti heitä. Heidän rohkeutensa höltyi, ja heidän hajoitettut rivinsä pelottivat heitä. He havaitsivat, että heitä ahdistettiin joka taholta. He eivät voineet enään pitää paikkaansa. He taantuivat. He vetäytyivät takaperin. Äkillinen säikähdys masensi heitä, ja he pakenivat kaikille ilmoille samalla kuin Juutalaiset ajoivat takaa, Isaak etupäässä, kantaen valloitettua lippua.

"Halleluja! Jumala on antanut meille voiton! Israelin jumala taistelee puolellemme!"

Tämmöinen huuto kaikkui kesken taistelun jyminä, ja Juutalaiset uskoivat nyt täydelleen, että heidän vapahduksensa hetki oli tullut ja että heidän vihollisensa olivat heidän vallassaan.

Mutta ainoastaan yksi legiona oli karkoitettu. Toiset olivat jälellä, lujina sotataidossaan, säikähtymättä, pelkoon joutumatta.

Kymmenennen legionan takana seisoivat Labeon väki. Sotamiehet tunsivat hyvin Juutalaisten ryntäykset, ja heitä oli koetettu mitä rajuimmassa tappelussa. Taistelun kohina oli havauttanut heitä kaikkia, ja Labeo oli järjestänyt heidän; ja kun kymmenes legiona pakeni ja Juutalaiset ajoivat takaa, Labeon sotamiehet astuivat esiin taisteloa uudistamaan.

Koko Romalaisten armeija oli varoillansa. Titus itse oli komentanut kaikki sotamiehensä tappelua laidallensa asettamaan. Legiona toisensa perästä pantiin liikkeelle ja astui vihollisia vastaan.

Mutta Juutalaisten ryntäystä, jota voiton hehku ja usko Israelin jumalan läsnä-oloon riennyttivät, ei voitu helposti pidättää.

Labeon sotamiehet seisahtuivat tämän päällekkarkauksen yhä vyöryvien aaltojen eteen.

Heidän esirinnassaan raivosi kauhea taistelo. Juutalaiset vielä heittäisivät vihollisten peitsiä vastaan, tyytyväisinä, jos he kuolemallansa voivat avata tietä muille, ja niitten takaa, jotka kaatuivat, toiset tunkivat eteenpäin, hurjina, vimmapäisinä, ja ilma täyttyi huudoilla, ikäänkuin mielettönten riekunalla.

Juutalaisia kaatui sadottain ja tuhansittain, mutta Romalaisia kaatui myöskin, ja vaikea oli heidän jämeitten riviensä pysyä järjestyksessä ja henkiin jääneitten liittyä yhteen, että kaatuneitten sijat täytettiin.

Vihdoin Romalaiset horjuivat. Turhaan Labeo koetti pysyttää miehiänsä. Tässä näin jatkettussa, näin vilkkaassa päällekkarkauksessa oli Romalaisille liiaksi. Labeo seisoivat miestensä ensimmäisenä ja pani rohkeasti henkensä alttiiksi; hän vannotti heitä kaikkien kautta, mitä he pitivät pyhänä, olemaan järkähtämättä. Rivin toisessa päässä taisteli Cineas sillä urhoollisuudella, jota hän aina osotti. Mutta Romalaiset väistyivät, ja vaikka heidän rivinsä pysyivät muuttumatta, he yhä tungettiin taakse päin — tosin vaan askel askelelta, mutta itse perääntyminen oli omainen heitä lannistamaan.

Taakse päin, yhä taakse päin he havaitsivat itsensä työnnettyksi.

Keskeltä tappelua Cineas eroitti Isaakin, joka yhä johdatti miehiänsä ja piti valloitettua lippua

korkealla ilmassa. Hän näytti olevan ikäänkuin lumottu, sillä vaikka hän liikkui taajimmassa taistelossa, ei mikään häntä tavoittava isku pystynyt häneen. Kaikkialla hänen ympärillensä hänen miehensä kaatuivat, mutta yhä Isaak taisteli ja kehoitti miehiänsä, ja hänen huutonsa kaikkui lujana ja selkeänä:

"Halleluja! sillä Israelin jumala on täällä!"

Nyt Cineas ajatteli, että hän oli aikaan saattanut kaikki nämät, koska hän oli laskenut Isaakin vapaaksi, ja hän syytteli katkerasti itseänsä.

Legiona toisensa jälkeen astui esiin. Titus seiso keskellä miehiänsä, kehoittaen heitä pysymään paikallansa, käymään eteenpäin, kostamaan noita kurjia Juutalaisia, joita he olivat niin usein voittaneet. Ja muutamat seisoivat vääjäämättä; mutta keskirinta, jossa ankarimmin taisteltiin, alkoi taantua. Peräytyessään he painuivat jonkun rinteeseen juurelle, jota ylöspäin heidän täytyi nousta. Täältä sotamiesten sopi nähdä koko sen sotavoiman laajuus, joka ahdisti heitä. Heidän ja kaupungin välillä lakea oli musta inhimillisistä olennoista, jotka kaikki ryntäsivät eteenpäin. Tämä näky täytti heidän kammolla.

Yhä he peräytyivät.

Epätoivossaan Cineas oli rientänyt Labeon puolelle, ja kesken tappelua molemmat ystävät nopeasti neuvottelivat, mitä oli tehtävä. Kauas ja aavalle taistelo ulottui. He näkivät Romalaisten vetäytyvän takaisin tulisen vihollisensa edestä.

He näkivät kuitenkin, että koko taistelo oli esirinnalla; että Juutalaiset olivat harjaantumattomat ja saavuttivat etunsa paljaalla ruumiillisella voimalla ja huolettomalla alttiiksi-annolla enemmän kuin sotataidolla.

Heidän kylki- ja takaväkensä olivat jääneet kokonaan suojelematta. Silmänräpäys, ja kalkki oli selvillä.

Sievän liikehdyksen kautta Labeo vei miehensä pois taistelosta ja perääntyen hän astui nopeasti kunnaan vieremän ylitse vasemmalle. Juutalaiset töyttäsivät eteenpäin, muutamat vielä hätyyttäen hänen legionaansa, toiset koettaen saartaa toisia Romalaisia. Mutta Labeo kuljetti kiireesti miehensä kappaleen matkaa eteenpäin, ja nyt hänen soturinsa lujalla huudolla iskivät Juutalaisten kylkeen.

Tämmöisen kiinteän ihmisryhmän ryntäyksen edestä kaikki kumoontui. Juutalaiset eivät odottaneet päällekkäystä tältä kulmalta. He kääntyivät sitä vastustamaan, mutta turhaan. Heidän alttiiksi-antonsa, heidän suruttomuutensa ei heikentynyt, mutta heillä ei ollut samat edut. Esirinnalla paino oli yhtä suuri kuin ennen ja ne, jotka olivat takana, sysäsivät eteenpäin niitä, jotka olivat esirinnalla. Nyt kaikki hämmästyivät ja saatettiin epäjärjestykseen.

Avuttomina Juutalaiset syöstiin hajalle.

Romalaiset astuivat suoraan koko lakean poikki, käännähtivät ja kävivät takaapäin vihollisten kimppuun.

Suljettuna kahden vihollisrivin väliin Juutalaiset perääntyivät joka taholla. He havaitsivat pian vaaransa. Nyt Romalaisten sotataito osotti turmiollista vaikutustansa heidän omien epäjärjestykseen joutuneitten joukkojensa suhteen. Ne Romalaiset, jotka olivat esirinnalla väistyneet, kääntyivät kerran vielä, kun he näkivät omat miehensä vihollisten takana.

Juutalaiset voitettiin.

Äkillinen säikähyys levisi heihin. He koettivat paeta. Ainoastaan yksi tie oli mahdollinen, ja tämä saatti jyrkälle vuorenrinteelle. Sinne he työnnettiin. Suurin parvin he viskattiin sitä alaspäin, ja Romalaisilla, jotka seurasivat lähellä, oli kaikki korkeamman aseman edut.

Tänne, tätä vuorenrinnettä alaspäin Juutalaiset hämmentyneinä, epäjärjestyksessä ja lannistuneina kaikki syydettiin kokoon, samalla kuin Romalaiset ajoivat heitä takaa. He kykenivät tuskin mihinkään vastarintaan. Taistelo kääntyi kauheaksi veren-vuodatukseksi.

Tuhansia, jotka pääsivät tungosta pois, pakeni pitkin laaksoa takaisin kaupunkiin ja pelastui; mutta tuhansia kaatui Romalaisten alla.

Oli yksi joukko, joka ei joutunut säikähyksiin. Työnnettynä takaisin he yhä taistelivat ja perääntyivät vakaasti sille portille, josta he olivat tulleet. Nämät olivat ne miehet, joita Isaak oli johdattanut.

Heidän etupäässään Isaak seiso vielä pitäen valloitetun sotalippua. Turhaan Romalaiset karkasivat näihin, koettaen voittaa takaisin lippuansa. Juutalaisten järkähtämätön urhoollisuus taannutti heidän. Ja

niin vitkoin ja vastustellen vei Isaak miehensä takaisin, ja portit avattiin; ja vaikka kohta he olivat voitettut, heidän oli kumminkin onnistunut saada sotalippu valtaansa.

Tämmöinen oli tuo kiivaan taistelun päätös.

Mutta Juutalaisten mieli ei ottanut masentuaksensa. Päivä toisen perästä kului, ja yhä he tekivät päällekkarkauksiansa. Romalaiset olivat nyt päättäneet varustuksensa eikä heitä voitu helposti karkoittaa asemiltansa. Joka päivä taisteltiin vaihetellen milloin menestyksellä milloin vahingolla. Alinomaa Romalaiset kuitenkin voittivat, ja alinomaa Juutalaiset joutuivat tappioon, siksi kuin viimein Romalaisten heitinkoneet olivat valmiit valjeja kohden vieritettäväksi.

Nuot raskaat heitinkoneet, Romalaisten tykistö, kuljetettiin esiin; nakin- ja livitinkoneet lennättivät heittokeihäitensä ja kiviänsä perikatoon tuomittuun kaupunkiin; muurinsärkiä jymähytteli vahvoja valjeja.

Kiviä ja heittokeihäitä sateli lakkaamatta. Aluksi muutamien näitten kivien suunnaton koko ja niiden kauhea vaikutus, kun ne putosivat maahan ja ruhtoivat kaikki murskaksi, säikäytti Juutalaisia. Oli yksi heitinkone, joka sinkahutti hirveän isoja kiviä. Kun nämät tulivat vonkuen ilmassa, valjeilla olevien Juutalaisten oli määrä antaa merkki ja pyrkiä suojaan.

Häviön profeetta käveli ympäri muureilla taistelevien miesten välitse, julistaen turmiota niinkuin ennen. Harva piti nyt lukua hänestä. Mutta eräänä päivänä yksi seikka tapahtui, joka saatti monen ajattelemaan sekä häntä että hänen ennustuksiansa.

Kun hän astui pitkin muureja, hän yht'äkkiä seisahtui ja kertoi paha ennustavaa huutoansa:

"Voi Jerusalem!
Voi, voi Jerusalem!"

Hän herkesi tuokioksi.

"Kivijyrkäle tulee!" huusivat juutalaiset sotamiehet, kun he näkivät yhden äsken mainituista vahvoista heittomöhkäleistä tulevan.

Kaikki sotamiehet juoksivat eri suunnille suojaan.

Profeetta seiso i liikahamatta.

Nyt hänen äänensä kaikkui hirveällä voimalla:

"Voi Jerusalem!
Voi, voi Jerusalem!
Voi minuakin!
Voi, voi minuakin!"

Kauhea kivi tulla suhisi ilmassa. Se tapasi puhujan ja rutaisi hänen mähyksi.

Häviön profeetan ääntä ei kuultu enään, sillä häviö itse oli tullut.

Muurinsärkiät jyskyttivät muureja, ja alinomaisista tösmäyksistä nuot vankat kehät järkkyivät. Taukoamatta Juutalaiset ponnistivat voimiansa vaaraa häätääkseen. He tekivät rohkeita uloshyökkäyksiä. He polttivat muurinsärkiät. He karkoittivat pois vihollisen. Mutta kaikista Juutalaisten rajuista ryntäyksistä sai Romalaisten sotataidon hellittämätön lujuus aina voiton.

Vihdoin saatiin suuri rikko valjeihin. Romalaiset riensivät rynnäkköön. Hirmuinen taistelo syntyi. Romalaiset tunkeusivat kaupungin sisään ja raivasivat tietä itselleen pitkin katuja. Vaikka Juutalaiset taistelivat urhoollisesti, he perääntyivät ja etsivät viimein turvaa Akra nimisessä kaupungin osassa, jota toinen valli ympäröitsi. Alakaupunki oli Romalaisten vallassa. Titus asetti leirinsä sen keskelle ja valmisti nyt itseänsä toista muuria valloittamaan.

Alakaupungin valloittaminen lannistutti Juutalaisia, mutta he eivät kuitenkaan joutuneet epätoivoon. He ajattelivat, että ylikaupunki vielä voisi heitä suojella. He luottivat sen tiheihin muureihin ja jyrkkiin rinteisiin. Kansaa tuki toivo, että se hetki nyt tulisi, jolloin heidän johdattajansa ilmestyisi. Etevin niistä, jotka semmoisilla toivoilla koettivat kehoittaa heitä toimeliaisuuteen, oli Isaak. "Aika ei ole vielä tullut", hän lausui; "jumala ei tule, ennenkuin ihmiset ovat tehneet parastansa. Mutta viimein, kun emme enää voi tehdä mitään, silloin hän on ilmestyvä."

Ja kansa rohkaisi jälleen mielensä.

Mutta sillä välin kuin Romalaiset ahdistivat ulkoapäin, eripuraisuus ei sammunut. Ei ulkonainen

vihollinen eikä yhteinen vaara voinut tukahuttaa sitä kiivasta kiistaa, joka riehui muurien sisäpuolella. Toisinaan molemmat puolueet yhdistyivät, mutta kun sovinnon syy oli poistunut, he palasivat jälleen entiseen vihamielisyyteensä, ja Simon ja Johannes jatkoivat hurjaa taisteloansa.

Näin kaupunki tuhlassa voimansa. Loppumattomat kauhut seurasivat toisiansa muurien sisäpuolella.

Yhä useammin Isaak joutui epätoivoon. Hänen uskonsa horjui. Hän ei voinut katsella, kuinka tämä loppui. Hän ei saattanut silmänräpäystäkään uskoa, että kaupunki valloitettaisiin. Jumalan temppelin häväistys ei näyttänyt todennäköiseltä eikä mahdolliselta. Vapauttajan täytyi tulla — mutta milloin, voi! milloin?

"Kuinka kauan, oi Herra, kuinka kauan!"

Tämmöinen huuto pääsi Isaakin epätoivoon vaipuneesta sielusta, kun hän näki kauhut ympärillensä. Tällaiset kauhut näyttivät liian suurilta. Tällaisia kauhuja ei voinut hänen mielestään edes se lopullinen kunnia palkita, jota hän odotti.

Hänen ainoa lohdutuksensa oli sota. Taistelun tuimuus saatti hajottaa hänen ajatuksiansa, ja hän tunsu jonkunlaisen huojennuksen, kun hän syöksi takaisin Israelin viholliset.

"Mutta, oi Herra, kuinka kauan?"

Voi, hän ei tietänyt sen tuskan suuruutta, joka vielä oli kohtaava kaikkia perikatoon tuomitussa kaupungissa.

Hirveissä kärsimyksissään kansa tällä välin ei tietänyt, mitä tehdä. Useat koettivat paeta. Titus, jonka lempeys ja sääli onnettomia Juutalaisia kohtaan ei koskaan vähentynyt, vastaan-otti laupeasti suuret joukot. Mutta jonkun ajan perästä Juutalaiset koettivat kauhean tilansa kautta vaikuttaa Titon tunteisiin ja houkutella Romalaisia pauloihinsa. Useat Romalaiset olivat saaneet surmansa hellien tunteittensa tähden. Semmoiset seikat tekevät lopun kaikesta säälistä. Ei kukaan Juutalainen enää päässyt pakenemaan. He olivat suljetut kaupunkiin, ja poislähtö oli mahdoton.

Leiristään alikaupungista Titus hankki väkiryynnäköä toista muuria vastaan. Hänen muurinsärkiänsä tekivät viimein suuren aukon valleihin, ja hänen intoisat soturinsa syöksähtivät ylikaupunkiin.

Ensiksi Juutalaiset perääntyivät ja antoivat romalaisten tunkeuta melkoisen kauas. Oman intonsa väessä Romalaiset astuivat pitkin katuja, karkoittaen vihollisiansa ja luullen, että he olivat voittaneet.

Mutta yht'äkkiä karkasi ääretön joukko Juutalaisia heihin lähellä särjettävä valla. Aukko oli jäänyt semmoiseksi kuin se oli. Sitä ei oltu lavennettu, että suurempi joukko olisi yhtä haavaa päässyt sen läpitse, eikä voitu helposti tuoda apuväkeä niille, jotka jo olivat vallien sisäpuolella. Tähän Juutalaiset hyökkäsivät. Suuri paljous asettui joukon luo, ajaen takaisin niitä, jotka yrittivät tulemaan sisään. Toiset ryhtyivät niihin Romalaisiin, jotka jo olivat vallien sisäpuolella. Yht'äkkiä joka rakennus näytti täyttyvän vimmatulla väestöllä. Jokainen syrjäkatu näytti puuskaavan esiin taisteluun rientäviä Juutalaisia. Romalaisia ahdistettiin joka taholta. Ylt' ympäriltä heidän vihollisensa töyttäsivät heitä vastaan. Kartanoitten katolta isot joukot viskasivat alas kiviä ja keihäitä ja palavia heitto-aseita.

Romalaiset taistelivat tavallisella vakavuudellansa, mutta heidän vihollistensa lukumäärä oli liian suuri ja heitä hätyytettiin hirveän haitallisessa asemassa. He perääntyivät joka paikassa vihollistensa edestä. Kaikkialta heidän ympäriltänsä ja heidän päältänsä näkyi vihollisia. He koettivat vetäytyä takaisin, mutta heitä saarrettiin kapeihin katuihin, ja takaisinlähtö oli mahdoton. Muutamat pääsivät pois, mutta enimmäkseen joutuivat Juutalaisten koston uhriksi.

Eräässä paikassa yksi romalainen upseeri seiso, joka selin seinää päin kauan aikaa torjui luotansa vihollisjoukkoa. Hänen pitkällöinen vastustamisensa uuvutti häntä viimein, ja vaikka hän vielä taisteli, hänen iskunsa kävivät heikommaksi.

Yht'äkkiä yksi Juutalaisten kiivaimmista johdattajista karkasi kohotetuilla aseilla häntä vastaan.

Romalainen piti kilpeänsä ylöspäin ja valmistti itseänsä otteluun tämän uuden vihollisen kanssa.

Mutta äkkiä hänen vihollisensa lasi peitsensä alas.

"Cineas!"

"Isaak!"

Molemmat tunsivat samalla toinen toisensa.

"Takaisin! takaisin!" huusi Isaak seuralaisillensa. "Tämä on minun vankini."

Mutta hänen seuralaisensa eivät näyttäneet tahtovan totella. Vimmassaan he töyttäsivät esiin, silmänräpäys vielä, ja Cineas olisi ollut kuoleman oma. Mutta, kun Cineas alkoi puollustaa itseänsä, Isaak heittäysi hänen eteensä.

"Takaisin", hän huusi. "Ensimäinen, joka koskee häneen, kuolee. Hän on minun."

Isaakin äänessä ja ryhdissä oli jotakin, joka näytti synnyttävän pelkoa Juutalaisissa. He peräytyivät.

"Tätä tietä!" lausui Isaak Cineaalle. "Joudu, taikka olet hukassa."

Ja hän syöksähti yhden oven luo. Cineas seurasi.

Isaak riensi ylös katon harjalle ja astui pitkin monta kattoa. Kerta häntä pidätettiin; mutta hän lausui pidättäjille, että Cineas oli hänen vankinsa, jota hän kuljetti pois. Nyt hän pääsi menemään, vaikka kyllä vastuksella.

Tuosta Cineas kulki useitten rakennusten ylitse kokonaisen kadun alaspäin. Kaikkialta hänen ympäriltänsä kuului taistelun tohina, Juutalaisten riemuhuudot ja haavoitettujen ja kuolevien vaikeroiminen.

Vihdoin Isaak saapui yhteen rakennukseen, jonka katon aukosta hän aikoi astua alas.

Cineas seurasi ja havaitsi viimein itsensä olevan eräässä huoneessa. Kartano näytti olevan autiona. Katsoen ulos ikkunasta hän näki pihalla kasan kuolleita ruumiita.

Isaak huomasi, että Cineas säpsähti nämät nähdessään, sillä ruumiit olivat naisten ja lasten ruumiita.

"He kuolivat nälkään!" lausui Isaak käheällä kuiskauksella, joka värisytti.

"Täällä", lausui Isaak vähän ajan perästä, "täällä sinä olet turvassa."

Cineas ei sanonut mitään, vaan seiso katsoen ruumiita.

"Voi!" hän huudahti viimein. "Kuinka te kärsitte!"

"Kärsimme!" sanoi Isaak; "meidän kärsimisiämme ei voi sanoa sanoa eikä ajatella."

"Miks'ette tahdo antautua hyvään aikaan?" kysyi Cineas huoaen.

"Antautua! ei ikinä!" huusi Isaak entisellä kiivaudellaan. "Jokainen Juutalainen on ensiksi kuoleva. Koko kansakunta panee olemisensa alttiiksi tässä taistelossa — koko kansakunta, miehet, vaimot ja lapset."

"Ei voi tulla kuin yksi loppu", lausui Cineas. "Ken voi Romaa vastustaa?"

"Juutalaisilla on toivo, josta Romalaiset eivät tiedä mitään."

"Toivo!" huudahti Cineas, mutta ei sanonut sen enempää.

"Toivo — niin. Enemmän — usko, vakuutus. Me tunnemme hänen, johon me uskomme. Abrahamin Jumala ei koskaan riko liittoansa. Hän rankaisee meitä kovasti, mutta hän kuitenkin pelastaa meidän."

"Kovasti, kovasti hän rankaisee meitä. Meillä on ollut kärsimisiä, jommoisia ihmiset eivät ole ennen nähneet. Voi! Miksi kaikki nämät? Miksi on meidän tuskamme niin suuri? Mitä olemme tehneet sinua vastaan, voi sinä kaikkein korkein?"

"Mutta kuitenkin, miksi minä puhun? Hänellä on omat tarkoituksensa. Kenties tämän tuskan muisto tästälähin eroittaa meidän paremmin pakanoista ja saattaa meidän, hänen omansa, enemmän tunnetuksi. Mutta, oi sinä, joka vallitset korkeudessa! eikö tässä ole kyllin? Miksi enemmän vaatia? Kuinka kauan täytyy meidän kärsiä? Kuinka kauan on vihollinen riemuitseva? Kuinka kauan, voi Sierra, kuinka kauan?"

"Titus on armelias. Hän säälii teitä", lausui Cineas. "Hän koettaa poistaa teidän tuomiotanne. Mutta mitä hän voi tehdä, jos te yhä häntä vastustatte? Ettekö voi palata entiseen kuuliaisuuteen Roman alle, joka kuitenkin tuotti teille niin paljon vapautta? Teidän temppelinne olisi kuitenkin teidän hallussanne."

"Roman alle! Ei ikinä. Nyt on se aika tullut, jolloin tämän maailman valtakunnat joutuvat Herran ja hänen valitun kansansa käsiin. Kärsimistemme suuruudesta sinun sopii päättää, kuinka loistosa tuleva voitonriemu on oleva. Niin, jos enemmän kärsimistä tarvitaan, me voimme enemmän kärsiä. Me emme ole vielä vuodattaneet kaikkia kyyneliämme. Me voimme vuodattaa useampia. Me voimme menettää

enemmän verta. Me voimme tehdä yhtä paljon kuin olemme tähän asti tehneet, hänen tähtensä, joka on meidän vapahtava."

"Hän on tulossa. Päivä on aivan lähellä. Se päivä on käsissä, jolloin Titus herää kohtaamaan sitä, joka on suurempi kuin hän itse, ja jolloin Juutalaiset rientävät voittoon taivaallisen vapauttajansa jäljissä."

Cineas ei puhunut sen enempää. Hän ihmetteli tätä uskoa, niin väärää, mutta kuitenkin niin lujaa, joka näin pysyi kiinni luottamuksensa keskellä epätoivoa. Hän tiesi parhaiten, kuinka perättömät Isaakin toiveet olivat. Sillä Vapahtaja oli jo tullut niinkuin Cineas tiesi, ja tehtävänsä tehnyt. Jesuksen ennustukset kaikkivat hänen korvissaan, ja hän tiesi hyvin, mimmainen loppu oli tuleva. Tälle sielulle, sen erehdyksille, sen toivoille, sen kaipaukselle ja sen ylevälle uskolle olivat kuitenkin hänen myötätunteisuutensa ja kyynelensä tarjona.

Hänen tilansa oli perin vaikea. Hänen henkensä oli pelastettu; mutta kuinka kauaksi? Hän oli semmoisessa kaupungissa, jossa kansa joka päivä kuoli nälkään, jossa ihmiset taistelivat keskenänsä ruoastaan, ja nälänhätä tuhosi paljon enemmän väkeä kuin Romalaisten miekka. Hän oli yksinäisessä asunnossa, mutta jos häntä kerta havaittaisiin, hän oli hukassa. Isaak itse ei tietänyt mitä tehdä. Mahdoton oli laskea hänet vapaaksi. Valleilla pidettiin nyt niin tarkkaa vahtia, että jokainen paon yritys olisi huomattu.

Mutta yksi pelastuksen keino ilmestyi ennen pitkää. Vaikka Romalaisten oli täytynyt peräytyä, he kuitenkin varustivat itseänsä voittamaan takaisin, mitä oli kadotettu. Uusi rynnäkkö tehtiin. Muurinrikko lavennettiin ja summattomia joukkoja tulvaili siitä sisälle, valloittaen kaikki. Pitkäänsä, vakaasti ja täydessä järjestyksessä he astuivat katuja myöten, ajaen Juutalaisia edessänsä, varjellen itseänsä äkillisestä päällekkarkauksesta sillä että he lähettivät sotamiehiä pitkin rakennusten kattoja ja tappaen kaikki, jotka olivat huoneissa. Näin he tekivät toisen rynnäkkönsä ja valloittivat koko Akra nimisen kaupungin-osan, siksi kuin viimein Juutalaiset karkoitettiin pois ja turvautuivat ylimpään kaupungin-osaan, johon kuului Sion, Morian vuori temppeleineen, ja Antonian torni.

Kun Romalaiset tunkeusivat joka kaupungin osaan, he kulkivat pitkin sitä katua, johon Cineas oli suljettu. Hän juoksi rakennuksen harjalle, kun hän kuuli heidän huutonsa. Hän näki Romalaisten sotalippujen välkkeen. Hän oli pelastettu.

Mutta vaikka Romalaiset olivat näin valloittaneet Bezethan ja Akran, vaikein tehtävä kuitenkin oli jälellä. Sionin vuori oli melkein mahdoton valloittaa. Temppeleli oli mitä lujimmalla tavalla linnoitettu; ja Antonian torni oli yksistään kyllin vahva vastustamaan kokonaista armeijaa, vaikka kohta kaikki muut paikat olisivat valloitetut. Tällainen työ oli Titon edessä.

Ennenkuin Titus saati piirityksen perille, hän kuitenkin vielä tarjosi armoa. Vimmattu kansa hylkäsi halveksien hänen tarjomuksensa.

Niitä tosin oli monta, jotka kurjuudessaan eivät halanneet mitään niin paljon kuin heittämystä. He katsoivat omia johdattajiensa mitä viheliäisimmiksi ihmisiksi. He eivät nähneet ainoatakaan miestä, jossa olisi ollut rehellisyyttä ja todellista isänmaanrakkautta ja jonka ympärille heidän olisi sopinut kokoontua. Mitä Johannes ja Simon olivat, että he olisivat heihin luottaneet? Näitten miesten lähettiläät kävivät alinomaa ympäri, ryöstäen ja murhaten ja yleistä onnettomuutta enentäen. Se kansa, jota tällaiset johdattivat, ei näyttänyt olevan ne valitut, joitten luo joku vapauttaja tulisi. Heiltä katosi miehuus ja uskallus. Usko kuoli, ja tuhannet ajattelivat, että jumala oli hylännyt Israelin.

Näin tungettuina kokoon Sioniin Juutalaiset alkoivat nähdä mitä kauheinta nälkää. Elatus-aineita ei voitu hankkia kuin varkain, ja mitä saatiin vallien sisäpuolelle, sieppasivat ne usein käsiinsä, jotka olivat lähinnä. Useat koettivat paeta, ja niin he karkasivat oman onnensa nojaan Romalaisten luo. Monta näistä Romalaiset surmasivat heidän maanmiestensä entisen petollisuuden rangaistukseksi, mutta kuitenkin suuri paljous pelastui. Vaan sisällisessä tyranniudessaan Johannes ja Simon lähettivät kaikkialle suuria miesjoukkoja pakoa estämään. Nämät kävivät kartanosta kartanoon ja missä hyvänsä he löysivät jonkun, joka halasi lähteäksensä pois taikka oli edes tyytymätön, he löivät hänen kuoliaksi. Jokainen kartano oli jäänyt kuljeksivien laumojen saaliiksi. Muutamat tulivat ryöstön, mutta useimmat elatus-ainetten vuoksi. Monta vähäistä ruokavarastoa, jota jonkun perheen isäntä oli vaivalla säästänyt, veivät tällaiset konnat ja heittivät perheen kuolemaan kovinta kuolemaa.

Vihdoin Titon heitinkoneet olivat valmiit ahdistamaan Antonian tornia. Tämä oli mitä tukevimmalla tavalla rakennettu ja sijaitsi ympäristöä hallitsevalla paikalla. Suunnattoman suuria koneita varustettiin täällä ja mahdottoman isoja muurinsärkiöitä kuljetettiin muureja kohden. Mutta Juutalaiset työskentelivät yhtä suurella innolla. He kaivoivat perustukset pois heitinkoneitten alta ja täyttivät onkalot syttyväisillä aineilla, joihin he pistivät tulta. Tuli poltti kaivettujen käytävien kannatuspuut, ja akka-arvaamatta nuot kauhean isot heitinkoneet roiskahtivat liekkeihin, jotka leimahtivat ylös pirstaleita

myöten ja nielaisten kaikki panivat tuhaksi Romalaisten pitkällisen työn.

Heitinkoneet näyttivät turhilta, ja toista neuvoa täytyi koettaa. Titus päätti saartaa kaupunkia nälänhädällä ja niin tavoin pakoittaa asukkaita antaumukseen. Legionat asetettiin pieniin joukkokuntiin yltymäri kaupunkia. Joka mies teki työtä, jopa semmoisella innolla, että erittäin lyhyessä ajassa, kolmessa päivässä, semmoinen salpa ympäröitsi koko Jerusalemia, jonka ylitse ei kukaan päässyt.

Nyt nälänhätä näytti todellakin välttämättömältä. Tähän saakka oli elatus-aineita tavattomalla rohkeudella tuotu kaukaisilta seuduilta, ja ihmiset saattivat pimeällä päästä kaupunkiin; mutta nyt nämä vartioilla varustettu romalainen valli esti kaikenlaisen yhteyden ulkopuolen maailman kanssa.

Kun saarros oli saatu valmiiksi, Titus lähti käymään sitä yliympäri; häntä seurasivat useat upseerit, joitten joukossa Cineas ja Labeo. Kun he tulivat siihen paikkaan, jossa Hinnomin syvä laakso oli heidän allansa, he näkivät näyn, joka puhui äänekkäämmin kuin sanat piirityksen kauhuista. Hautaamattomia ruumiita makasi siellä tuhansittain, peittäen laakson pohjaa ja vietoja, johon niitä oli kaupungista kannettu ja huolimattomasti viskattu. Näitten mätänemisestä lähtevä paha haju täytti ilman. Tita pudistutti, ja hän huusi jumalia todistajiksi, ettei hän ollut syypää tähän.

Kaupungin sisässä nälänhätä nyt kohtasi kaikkia. Koko perheitä kuoli.

Cineaan sopi nähdä tämän suuren tuskan merkit, kun hän katsoi alas Hinnomin laaksoon; mutta kaupungin sisässä Isaak näki ja tunsu itse tuskan.

Päivästä päivään joku kauhun kertomus tuli hänen kuuluviin; kertomuksia, joita ei voinut uskoa, luonnottomia, inhottavia; kertomuksia, joitten toden-näköisyyttä täytyi epäillä, siksi kuin yksi seikka tapahtui, joka saatti hänen uskomaan kaikki, ja ensiksi synnytti hänen mielessään sen ajatuksen, että jumala oli ijäksi kääntänyt kasvonsa pois Israelista.

Nälästä vimmastuneena eräs nainen tappoi oman lapsensa elättääkseen itseänsä sen lihalla. Ne nälästyneet raukat, jotka tulivat hänen huoneesensa ruokaa etsimään, näkivät tuon julman atrian ja lähtivät pois kauhistuneina. Kaupunki kaikkui tästä hirveästä kertomuksesta.

Isaak kuuli sen ja havaitsi, että se oli tosi.

"Voi Abrahamin jumala!" hän lausui katkeralla sydämellä, "jos tämmöisiä sallit, mikä se on, jonka et salli tapahtua?"

Silloin Isaakin usko horjui. Hän katsoi temppeliä kohden, jonka kultaiset seinät välkkyivät auringon säteissä yhtä kirkkaasti kuin ennen.

"Sinä korkeimman olennon asunto!" hän lausui; "Israelin pyhä paikka! Kun nämät seikat ovat tapahtuneet, ei sinulla ole mitään toivoa. Oi Israelin kunnia! Minä en tahdo elää sinun jälkeesi. Minä tahdon kuolla sinun raunioihisi."

Isaak taisteli, mutta se ei ollut enää toivon taistelo. Se oli epätoivon taistelo, jossa se, joka tietää, että kaikki on hukassa, koettaa myydä henkensä niin kalliiseen kuin mahdollista on.

Romalaiset huomasivat, etteivät heidän heitinkoneensa voineet tehdä Antonian tornin mitään, ja niin he koettivat toisia keinoja. Vähäinen joukko uskaliaita miehiä lähti omasta ehdostaan eräänä pimeänä yönä matkalle, kiipesi varkain muureja ylös ja pääsi torniin. Juutalaisten vartiat nukkuivat. Ne tapettiin. Romalaisten sotatorvien toivotus ilmoitti sekä ystävälle että viholliselle, että torni oli valloitettu. Tuhansia Romalaisia ryntäsi edellisten jälkeen. Juutalaiset hämmentyivät ja joutuivat säikähyksiin. Torni oli heiltä mennyt.

Tornin vieressä oli temppeli, ja käytävä yhdisti molemmat. Tätä myöten riensivät Romalaiset ensi menestyksen hehkussa, toivoen saavansa senkin samassa rynnäkössä valtaansa. Mutta Juutalaiset olivat nyt hereillä ja syöksähtivät esiin joka kulmalta pyhää paikkaa puolustamaan. Pitkällöinen ja kiivas oli taistele. Lopulta Romalaiset tungettiin takaisin.

Antonian torni oli kuitenkin heidän, ja tämä oli suuri askel lähemmäksi täydellistä voittoa.

Katsoen temppelin äärettömään lujuteen ja kuinka vaikea heidän oli päästä sen luo koneillansa, Titus käski, että torni jaotettaisiin, jotta leveä tie saataisiin temppelin muurien luo, johon sopisi asettaa heittokoneet ja jota myöten hänen sotamiehensä saisivat astua kylläksi suurin joukoin Juutalaisia kukistamaan. Tämä oli jättiläis-yritys, mutta Roman armeijain ponnistukset olivat aina mitä innokkainta laatua. He työskentelivät tavallisella uutteruudellaan ja ennen pitkää syntyi semmoinen tie temppelin vallein luo, joka oli sovelias heidän tuumillensa.

Ennen lopullista rynnäkköänsä Titus kuitenkin viivähti; koko piirityksen kestäessä säälön ja armeliaisuuden tunteet olivat asuneet hänessä. Hän tahtoi vielä kerran hankkia pelastuksen tilaisuutta näille onnettomille ja perikatoon tuomituille kärsiväisille. Hän tahtoi myöskin säilyttää tätä kunniakasta temppeleä, joka kimalsi niin kirkkaana hänen silmiensä edessä — maailman ihmettä — Israelin pyhää paikkaa.

Kerran vielä hän tarjosi heittämyötä, mutta se hylättiin.

Sinä päivänä suuri kauhu valloitti Juutalaiset.

Ilmoitettiin, että *jokapäiväinen uhraus* oli jäänyt tekemättä. Uhriteuraita ei löytynyt enään.

Jokapäiväinen uhraus, jota oli toimitettu vuosisatojen kuluessa, oli loppunut, side, joka sitoi Israelin jumalaansa, oli iki-päiviksi katkennut.

Isaak kuuli nuot uutiset, mutta ne eivät häntä kummastuttaneet. Hän oli valmistanut itseänsä kaikkein pahimpiin. Syvempi synkkämielisyys vallitti hänen. Hän kuuli monen, joka vielä pysyi vuosisatojen rakkaassa uskossa, vakuuttavan, että nyt, koska uhraus oli loppunut, vapauttajan täytyi tulla. Hän kuuli tämän, mutta hymyili vaan katkerasti.

"Vapauttaja", hän lausui. "Niin — niin, vapauttaja on lähellä; mutta meidän kaikkein vapauttaja on kuolema."

Muurinsärkiät jyskyttivät päivät päätänsä temppelellin valleja; mutta näitten kauhean isojen kivien, jotka entisinä vuosisatoina olivat pystytetyt ja näyttivät jättiläisten työltä, ei voitu mitään. Muurinsärkiät eivät voineet järkyttää entisten Juudan kuninkaitten kiviä.

He ryhtyivät nyt muihin neuvoihin ja sytyttivät isoja valkeita porttien eteen. Tuli levisi. Nuot tukevat portit eivät kestäneet ankaraa kuumuutta. Ne hiiltyivät, kouristuivat ja viimein luhistuivat.

Tuskin maltoivat Romalaiset odottaa valkean asettumista. Niin kiivaasti he halusivat ryhtyäkseen rynnäkköön. He syöksähtivät porteista sisälle, mutta tapasivat täältä Juutalaiset seisomasta lujina, yhtä väijäämättöminä kuin ennen, uudesti rohjentuneina, koska he taistelivat pyhällä alalla. Tuli levisi pylväskäytäviin ja hävitti puu-aineen. Mutta keskellä valkeata Juutalaiset yhä pitivät puoltansa, ja viimein Romalaiset pakoitettiin perääntymään.

Mutta rynnäkkö uudistettiin seuraavana päivänä. Romalaiset töyttäsivät esiin yhä lisääntyvissä joukoissa. Juutalaiset voitettiin vihdoin. He vetäytyivät sisemmälle temppelellin pihalle.

Nyt viimeisen taistelun päivä tuli.

Sinä päivänä oli kaikki ratkaistava. Titus oli antanut ankaran käskyn, ettei pyhää rakennusta saisi vioittaa ja että niitä tulia, joita he käyttivät ryntäyksessään, pidettäisiin syrjällä tästä paikasta.

Tämän päivän aamu koitti. Oli kymmenes päivä Ab nimisessä kuukaudessa, vuosipäivä, jona muinoin Aabelin kuningas poltti temppelellin.

Tänä aamuna ilmestyi kiihottuneille Juutalaisille jotakin, joka osotti heille, että kaikki oli hukassa.

Päivä valkeni varhain ennen auringon nousua, samalla kuin näkymö yliympäri peittyi himmeään aamuhämärään.

Yht'äkkiä kuului kumina, summattomien joukkojen juoksun kaltainen sähinä, ynnä lukemattomat äänet, matalina, juhlallisina, äärettömän surullisina:

"*Lähtekäämme täältä!*"

Nämät sanat kuulivat Juutalaiset, kun he laihoina ja nääntyneinä ja epätoivoon joutuneina katselivat ja kuuntelivat:

"*Lähtekäämme täältä!*"

Noitten joukkojen juoksu kävi yhä mahtavammaksi, koko ilma ja koko pyhä kunnas tuntuivat olevan täynnä niitten läsnä-olosta.

Viimein ne muuttuivat silmin nähtäviksi samoin kuin ne ennen olivat korvin kuultavat.

Yht'äkkiä nähtiin tummassa hämärässä lukemattomia haamuja, jotka täyttivät ilman ja tiiskuivat edelleen pitkässä juhlakulussa, päät alaspäin, ikäänkuin huolehtien ja kasvot kätkeytyinä vaatteisin, ja

yhä kuului vaikeroiminen.

Varjokkaista reunustoista nyt selitettiin niitten kalujen pyhät kuvat, joita käytettiin temppelissä jumalan palveluksessa — näkyleivän pöytä, kultainen kynttiläjalka ja ennen kaikkia tuo pyhä liiton-arkki, joka kerta seisoj vanhassa temppelissä, jonka armoistuimen yli oli Pyhimmän varjo. Kaikki nämät erotettiin. Ja Juutalaiset, joitten aisteja pitkälliset yövalvonnat ja paastoamiset olivat häirinneet, huomasivat ne, kun ne näyttivät liikkuvan ilmassa.

Viimein kaikki katosi, ja aurinko nousi ja valaisi noita kauhun kasvoja, jotka tuijottivat sitä paikkaa kohden, jossa näky oli hävinnyt.

Epätoivon huuto pääsi kaikkein huulilta. He tiesivät, että heidän hetkensä oli tullut.

Romalaiset hyökkäsivät rynnäkköön. Koko armeijan sotakuntoinen väki tuotiin esiin tekemään tätä ryntäystä ratkaisevaksi ja vastustamattomaksi. Suunnattoman suuria joukkoja liikkui rinnettä ylöspäin ja virtaili noihin aukkoihin, joita liekit olivat tehneet.

Juutalaiset tiesivät, että kaikki oli hukassa, mutta he taistelivat niin, kuin eivät olleet koskaan ennen taistelleet. Joka mies halasi kuolla, mutta oli päättänyt oman henkensä palkinnoksi panna yhden Romalaisen hengeltä.

Taaksepäin, vielä taaksepäin he tungettiin, mutta yhä he taistelivat. Etenevät Romalaiset seisoivat viimein pyhän rakennuksen edessä. Tämän ympäri taistelo raivosi. Juutalaiset tahtoivat ennen kaikkia kuolla lähellä sitä.

Cineas ja Labeo olivat tuossa, keskellä tappelua, ja huomasivat Juutalaisten epätoivon ja koko heidän alttiiksi-antonsa. Yht'äkkiä joku romalainen soturi sieppasi kekäleen käteensä ja syöksähti temppelin luo. Hän piti sitä ylöspäin yhtä ikkunata vastaan. Liekit rupesivat temppeliin. Ne levisivät käsittämättömällä nopeudella pitkin puu-ainetta ja kalliita ikkunavaatteita. Valkean valo seisautti kaikki.

Kauhun huuto pääsi Juutalaisten suusta. Yhteisestä mielenvaatimuksesta he töyttäsivät kaikki pyhän rakennuksen luo.

Romalaiset itse pysähtyivät tuokioksi.

Liekit leimahtivat ylös, peittäen kaikki, kunnes koko toinen puoli oli tulella. Juutalaiset nostivat ylös kätensä epätoivossa. He riensivät sisään ja ulos, muutamat rajusti huutaen toisia pelastamaan tätä paikkaa.

Viimein näky ilmestyi, joka veti kaikkien huomion puoleensa.

Temppelin katolla yksi mies seisoj, pitäen kädessään miekkaa, jota taistelun veri ja palavan rakennuksen savu olivat tahranneet. Hän seisoj tuokion liikkumatta, ollen sillä puolella, jota tuli ei vielä ollut saavuttanut ja katsellen liekkejä, jotka toiselta puolen ammahtivat taivasta kohden.

Kun Cineas katsoj ylös alla olevasta joukosta, hän tunsj nämät kasvot. Se oli Isaak.

Muutamia silmänräpäyksiä Isaak seisoj liikkumatta. Nyt hän astui eteenpäin ja viskasi miekkansa liekkeihin.

Tuosta hän nosti puristettua nyrkkiänsä taivaasen päin, ja katsellen ylös huusi korkealla ja ankaralla äänellä:

"Voi Abrahamin jumala! Miksi pilkkasit sitä kansaa, joka luotti sinuun!"

Silmänräpäys — hän riensi eteenpäin ja hypähti riehuviiin liekkeihin.

XXXIX.

Loppu.

Kaikki oli ohitse!

Romalaisten hellittämättömyys oli vienyt voiton Juutalaisten uskonvimmasta. Pyhä rakennus oli poltettu tuhaksi. Romalaiset pitivät voitonriemua Sionin raunioilla. Juudan kansa kadotti vanhan asemapaikkansa ja aloitti vuosisatoja kestävästä maankulkeuttansa.

Romalaisten armeija päätti työnsä, kokosi kurjat kansan tähteet ja lähetti ne maanpakolaisuuteen. Ne Juutalaiset, jotka jäivät maahan, olivat pakotetut etsimään piilopaikkoja — lymyttelemään vuorenloukoissa — ja odottamaan siksi kuin tämä onnettomuus taukoisi.

Kuukausi kului toisensa perästä.

Vähitellen muutos tapahtui. Turvaton ja kova-osainen kansa rohkeni palata takaisin rakastettuun Jerusalemiinsa ja rakentaa uudestaan hävinneitä asuntojansa.

Niitten joukossa, jotka näin palasivat, olivat kristityt, joille Jerusalemi oli yhtä kallis kuin Juutalaisille. He olivat paenneet heti myrskyn lähetessä, sillä he tiesivät, mimmoinen loppu oli oleva. Kun nyt loppu oli tullut, he pyrkivät kerran vielä siihen paikkaan, joka oli niin pyhä heidän silmissään sen kautta, että heidän Herransa oli siellä oleskellut.

Labeo ja Cineas katselivat Jerusalemiä semmoisilla tunteilla, joita ei mikään muu paikka voinut synnyttää.

Täällä se ihmeellinen olento kerta asui, jota he olivat oppineet pitämään toivonansa, lohdutuksenansa ja kaikkein etsintönsä päämääränä.

Täällä oli vielä Hänen askeltensa jäljet; täällä näytti vielä Hänen läsnä-olonsa varjo pysyvän; ja Hänen sanansa tuntuivat vielä soivan ilmassa.

Kaikkiällä heidän ympärillensä hävitys vallitsi. Ne harvat asukkaat, jotka yrittivät asumaan siellä, ne vaan enensivät paikan surkeata näkyä. Muurit olivat jaotetut. Rakennukset raunioina. Kuolleitten ruumiita oli haudattu; mutta milloin ikänensä Cineas katsahti alas Jerusalemin ympärillä oleviin syviin laaksoihin, hän ajatteli sitä näkyä, jonka hän kerta oli nähnyt, kun ruumiita tuhansittain makasi siellä.

Kun he katsoivat ympärillensä kaikkiin näihin, heidän mieleensä muistui Kristuksen sanat, joita tämä oli lausunut, kun hän itki Jerusalemiä.

Jerusalemi! hyvinpä se kaipasi kyyneliä; myöskin jumalallisen olennon kyyneliä.

Niin kristityt palasivat kerta vielä elämään entisillä asuntopaikoillansa ja vielä kerta etsimään noita seutuja, jotka olivat heille niin kalliit. Näitten joukosta Cineas ja Labeo tapasivat monta, jotka voivat antaa joka paikalle sen oman sulon ja palauttaa jumalallisen olennon elämän heidän eteensä koko sen sanomattomalla, liikuttavalla voimalla.

Tuossa he näkivät öljyvuoren; tuossa he näkivät Gethsemanen; ja tuossa he näkivät ennen kaikkia Golgatan vuoren.

Kaikki nämät seikat ja monet muut molemmat ystävät näkivät, kun he kävelivät nöyrinä, täynnänsä kunnioitusta ja puhdistettuin sydämin keskellä näitä näkymöitä, kuunnellen noitten leppeitten kristittyin kertomuksia, jotka niin hellästi seurasivat Herransa jälkiä sen kaupungin ympärillä, jota Hän rakasti ja johon Hän oli kuollut. Tämän kaupungin rauniot kuvasivat heidän eteensä jotakin, joka puhui Hänen jumaluudestaan; siinä kammottavan ankarassa kohtauksessa, joka oli tapahtunut heidän silmiensä edessä, he näkivät vanhan ilmestyksen lopun, jonka jälkeen uusi oli tuleva. Se Vapahtaja, jota Juutalaiset odottivat, oli todella tullut. Hän oli tehtävänsä tehnyt. Hän oli mennyt pois. Mutta Juutalaiset eivät tietäneet sitä. He olivat sokeuttaneet silmänsä ja paaduttaneet sydämensä; ja sillä välin kuin he jäykällä itsepuhdistuksella vartoivat aineellista kunniaa kansakunnallensa, he olivat syöstyneet pohjattomaan kurjuuteen.

Kun aika kului, tuntui näistä molemmista vihdoon ikäänkuin kaikista esineistä, jotka voivat vetää heidän ajatuksensa puoleensa, ainoastaan tämä asia ansaitsisi heidän etsimistänsä, ja se oli Hänen löytämisensä, jota he nyt alinomaan halusivat oppiakseen, rakastaakseen, jolle he tahtoisivat antaa kaikki tunteensa ja koko elämänsä.

Viimein Romalaisten armeijat määrättiin toisiin asemapaikkoihin, ja Cineas ja Labeo, joitten oli täytynyt tähän asti pysyä Palaestinassa, saivat nyt vapaasti palata ja noudattaa omaa mielitekoansa. Eivätkä he tämän suhteen halanneet mitään niin paljon kuin ristiin naulitun Jesuksen Kristuksen tuntemista.

Pergamossa he löysivät opettajan, joka kertoi heille kaikki, mitä he tahtoisivat tietää.

Hänen jalkainsa juuressa he istuivat, tyytyväisinä häntä kuunnellen ja vastaan-ottaen häneltä

kertomuksen siitä *Jumalallisesta sanasta*, josta Cineas oli kerta lukenut filosofien kirjoissa, joissa tätä nimeä käytettiin ihmisten kaipausten ilmoittamiseksi. Nyt he oppivat, että *Sana* oli muuttunut lihaksi ja että ihmiset olivat nähneet Hänen kunniansa, Isän ainosyntyisen pojan kunnian, joka on täynnä armoa ja totuutta.

Tältä opettajalta he kuulivat suuremman ja jumalallisemman opin, kuin mikä koskaan oli Athenassa kuultu.

Ja kaikki tarkoitti vaan tuota yhtä ylevätä totuutta: "Jumala rakastaa!"

Jumala rakastaa! Tämä oli koko ilmestyksen päämäärä. Kaikkivaltias on myöskin kaikkia-rakastava. Oi jumalallinen ja ääretön totuus! täytyi olla Jumala itse, joka antoi tämän ihmisille.

Pergamus näytti pyhäältä paikalta, kun he kuuntelivat kertomusta Kristuksesta — Kristuksesta Hänen teoissaan, sanoissaan, rukouksissaan; Kristuksesta Hänen voimassaan ja laupeudessaan; Kristuksesta Hänen viisaudessaan ja tiedossaan; ennen kaikkia Kristuksesta Hänen rakkaudessaan.

Ja he oppivat, että Kristus, kun Hän meni pois, ei jättänyt omiansa lohdutusta vaille.

Hän oli mennyt, mutta Yksi oli jäänyt ja oli aina jäävä, kautta vuosisatojen, loppuun saakka; Yksi, joka on jumalallisen rakkauden ja hellyyden olemus; Yksi, joka itsessään käsittää kaikki rajattoman armon syvyydet; jonka toimi on ihmisten saattaminen Jumalan luo, anteeksi-antamisen ja taivaan tien aukaiseminen, rauhan lausuminen murehtivalle, toivon tuottaminen ja epätoivon karkoittaminen: Pyhä Henki, Lohduttaja.

Kaikki näitten miesten mielipyyntöt näyttivät yhdistyvän tähän. He tyytyivät asumaan siellä. He olisivat mielellään unhottaneet kaikki muut asiat ja viettäneet elämänsä hurskaassa mietinnössä.

Mutta tämä ei sopinut heille.

Toista kuin hiljaista mietintöä tarvittiin. Heidän velvollisuutensa oli toisenlainen.

Tämä velvollisuus oli ennen kaikkia Kristuksen seuraaminen; ja niinkuin Hän koetti kaikista enimmin kutsua ihmisiä Jumalan luo ja pyhyyteen, niin tuli myöskin kaikkien Hänen oppilaittensa, itsekunkin omalla tavallansa tehdä.

Ja niin Cineas ja Labeo vaadittiin saattamaan muille ihmisille sitä totuutta, jonka he olivat oppineet.

Cineas lähti Athenaan ja siellä filosofian oppilaitten ja opettajien kesellä hän kulutti elämänsä julistaessaan ylevempiä oppeja kuin Platon. Omasta kokemuksestaan hän tiesi parhaiten osoittaa, missä filosofia ei riittänyt; ja jossa Plato epäröitsi, hän näytti, että Kristus oli aivan kylläinen.

Tämä tuli hänen elämänsä työksi: kansan eteen astuminen, ristiin naulitun Kristuksen julistaminen tuossa ajatuksen keskustassa, vanhan maailman neron ja tiedon pääkaupungissa. Hän ajatteli, jopa syystäkin, että koko hänen mennyt elämänsä, hänen moninaiset tunteensa, hänen laveat kokemuksensa muissa sekä filosofiallisten että juutalaisten oppien laaduissa, hänen avara maailman havaintonsa, kaikki ilmoittivat Athenaa hänelle sopivaksi paikaksi.

Hänen työnsä ei ollut turha. Hän kävi ympäri kaikissa kansanluokissa, puhuen, saarnaten, keskustellen, kehoittaen, siksi kuin Athenalaiset pilkalla rupesivat nimittämään häntä "uudeksi Sokrateeksi"; mutta Cinealla oli aivan toisenlainen esi-kuva kuin Sokrateen, ja hän koetti muodostaa koko elämänsä Jesuksen elämän mukaan.

Hän sai kärsiä paljon vastusta ja ivaa. Hän sai kuulla monta pilkkapuhetta, ja vuosikausina ihmiset eivät herjonneet ihmettelemästä, kuinka kukaan Megakleidi ja nerollinen mies, joka tunsikin hyvin kaikki Kreikan taiteet ja kirjallisuuden ja filosofian, oli koskaan saattanut ruveta ristiin naulittuun barbarilaiseen uskomaan.

Eivät kuitenkaan kaikki olleet ilkastelioita. Oli monta, joilla oli samat tunteet kuin kerta hänellä. Näitten luona hänen lähetystoimensa onnistui, ja hän iloitsi, kun hän näki, että monet sydämet vastaanottivat sen lohdutuksen, jota ainoastaan Kristus voi tuottaa.

Labeolla oli eri vaikutus-ala. Hän ei ollut luonnon eikä kasvatuksen puolesta sovelias liikkumaan pilkkaavien sofistain ja väittelevien filosofien parissa. Hän tahtoi jutella tuota yksinkertaista ristin kertomusta yksinkertaisille ihmisille.

Sillä mitä muuta hänellä elämässä oli, kuin tämä. Suuren surun muisto oli vielä hänessä eikä mikään,

jota maailma saatti tarjota, häntä miellyttänyt. Hän oli saavuttanut rauhan, ja hänen ainoa halunsa oli, että hän saisi antautua rauhan evankeliumin julistamiseen.

Mutta ennenkuin hän lähti siihen paikkaan, jossa hän aikoi viettää järeillä olevat päivänsä, hän kävi viime kertaansa Romassa.

Juliolta oli tullut kirje, joka ilmoitti, että Labeon kunnian-arvoisa äiti oli kuolemallansa.

Yhdessä Lydian kanssa eläessään ijäkkään Sulpician oli tilaisuus nähdä paljon Kristin uskosta. Huomaamatta sen yksinkertaiset opit koskivat hänen sydämeensä. Yksinäisyys saatti hänen surulliseksi, sillä tuo suloinen lapsen lapsi, jota hän piti niin rakkaana, oli kuollut: hänen lemmitty poikansa oli poissa, tehokkaasti ottaen osaa vaaralliseen sotaan; ja hänen nykyinen murheensa teki hänen kokonaan soveliaaksi vastaan-ottamaan sitä uskoa, joka ennen kaikkia tuottaa lohdutusta. Omassa uskonnossansa hän suorastaan ei löytänyt minkäänlaista lohdutusta. Kansallis-uskonnon tarun-omaiset jumalat, joita hän jollakin tapaa muodoksi tunnusti, eivät olleet miksikään avuksi hänen kaltaisellensa. Ei siinä kyllin, että he eivät voineet vetää murehtivaa puoleensa; he sysäsivät tämän pois luotansa. Tässä uskossa, jos sitä sopi uskoksi sanoa, tulevaisuus oli kokonaan synkkä, ja kun Sulpicia havaitsi itsensä lähestyvän toisen maailman rajaa, hän ei nähnyt muuta kuin pimeyttä.

Mutta Kristuksen usko, joka oli Lydialla ja jota tämä rakasti, tuli hänen tarjokseen tänä pimeyden aikana, ja kun hän katsoi eteenpäin, hän näki, että se valaisi koko tulevaisuuden. Se lupasi toivoa ja taivasta ja kuolemattomuutta. Se oli semmoinen, jota lientyneen sydämen oli vaikea hylätä; jonka puoleen se oli harras kääntymään. Lydian suusta, joka pitkin koko elin-aikaansa oli vastaan-ottanut opetusta isältänsä, kertomus Kristuksesta tuli mieluisana Sulpicialle, kunnes hänkin viimein uskoi.

Mutta hänen iso ikänsä ei sallinut pitkää viipymistä maan päällä; ja se kirje, jonka Labeo sai, kutsui hänet hänen äitinsä luo.

Kaikki ne lapsen tunteet, joita hän ikinä oli tuntenut, virisivät jälleen, kun hän seiso iäidin vuoteen vieressä; mutta suru, jota hän tuns i, lauhkeni kun hän kuuli ne rakkauden ja lujan luottamuksen sanat, joita Sulpicia viimeisessä hengähdyksessään lausui.

Se suloinen voima, joka oli ollut Lydialla Sulpician suhteen, vaikutti myöskin Carboon. Ijäkkään miehen entinen tyylys oli suureksi osaksi kadonnut. Hän oli jo aikaa oppinut katselemaan Kristin-uskoa kumminkin kunnioituksella; hän oppi viimein katselemaan sitä rakkaudella. Häntä ilahutti, kun hän sai auttaa poikaansa tämän työskennellessä kristityn seurakunnan hyväksi. Samanlainen työ tuli hänen elämänsä tarkoitukseksi.

Sulpician kuolema katkaisi viimeiset siteet, jotka kiinnittivät Labeota Romaan. Hän näki, että Julius oli etevä kristittyin joukossa hyödyllisten tointensa puolesta ja päätti tehdä nämät kestäväisiksi. Hän antoi sentähden huvilansa ja tiluksensa Juliolle, ja kun tämä ei tahtonut vastaan-ottaa niitä, hän vaati sitä ja sanoi, ettei hän antanut sitä hänelle, vaan Kristukselle. Nyt Julion ei käynyt kauemmin kieltäminen. Tilukset tulivat hänen omakseen, mutta kaikki, mitä ne tuottivat, oli altisna kristityille heidän tarpeittensa täyttämiseksi taikka heidän yritystensä edistämiseksi.

Koko Labeon sydän oli kiintynyt yhteen paikkaan ja tämä oli Britannia.

Siellä hänen puolisonsa, siellä hänen poikansa lepäsi, yhä rakastetut vähentymättömällä voimalla — yhä kaivatut. Siinä maassa, jonka haltuun nämät kalliit jäännökset olivat jätetyt, hän päätti viettää elämänsä.

Kun hän tuli tuolle hyvin tunnetulle paikalle ja seiso i kerta vielä haudalla ja kyynelsilmin luki sydämensä lemmittyjen hautakirjoituksen, kauhea tuska iski hänen mieltänsä. Hänen tunteensa valloittivat hänen. Hän lankesi polvillensa ja huokasi huolissaan.

Epätoivo näytti vielä kerran voittavan hänen. Hän oli väärin arvannut voimansa. Hän ei tietänyt kuinka vanha suru jälleen sytty, kun palajaa sen entisille näkymöille.

Mutta kun hän makasi tuossa polvillansa, kädet kiinni puseruneina, silmät veristyneinä ja rinta kohoilevana, kaikki ajatukset täynnä tätä entisten vuosien tuskaa, toiset asiat vähitellen johtuivat hänen mieleensä sitä viihdyttämään ja lohduttamaan. Keskeltä menneitten aikojen näkyjä uudet ilmestyivät. Kiihtyneessä mielenkuvituksessaan hän näki puolisonsa ja lapsensa seisovan vieressään, mutta näitten molempain välillä oli Kolmannen haamu, haamu, joka kantoi kauheita arpia, mutta jonka kasvoissa asui ääretön rakkaus. Nämät kasvot katselivat häntä ja katseinensa ne puhuivat — rauhaa.

Ja taas hänen poikansa ääni kuului, niinkuin se oli niin usein ennen kuulunut, suloinen lapsen ääni, joka sanomattoman rakkauden sävelillä lausui:

"Isä, me yhdymme jälleen!"

Silloin suuri ilo valloitti Labeon, ja koko hänen epätoivonsa katosi ja tuossa, poikansa haudankin äärellä, hän tunsu rinnassaan täydellisen rauhan.

Kautta Britannian hänen kasvonsa ja muotonsa ja äänensä tulivat tutuiksi niin Romalaisille kuin maan omillekin asukkaille, olivatpa ystävällisiä tai vihamielisiä. Paljon hän kärsi. Hän oli usein kovasti haavoitettu, toisinaan kuolema näytti välttämättömältä; kuitenkin hän yhä jatkoi tointansa ja koetti kertoa kaikille sekä Romalaisille että barbareille rakkauden kertomusta. Näin vuodet kuluivat.

Täällä Britannian maalla löytyi toinen, jota Labeo usein ajatteli ja jota hän halasit kohdata.

Tämä oli Galdus.

Kun Britannialainen oli jättänyt Labeon, hän oli jättänyt koko romalaisen maailman taaksensa. Hän kääntyi peräti pois tämän puolesta ja lähti pohjoiseenpäin niitten heimokuntien luo, jotka vielä olivat vapaat. Hän kulki heimokunnasta heimokuntaan, ja havaiten monta näistä romalaisen vaikutuksen alaiseksi hän yhä jatkoi tietänsä.

Vihdoin hän tuli Kaledonian heimokuntien luo. Suru saatti hänen etsimään rauhaa taistelossa. Tuo hiljainen, vuosikausia pitkä elämä, jota hän oli viettänyt keskellä sivistystä ja hientynyttä maailmaa, synnytti nyt hänessä suuren muutoksen. Surun painossa koko hänen barbarilaisuutensa nousi, ja sodan ajatus tuli hänen mieleensä niinkuin Cineaan ja Labeon. Hänen urhoollisuutensa, hänen voimansa ja rohkeutensa, hänen sotataitonsa, joka oli kaksinkertaisella tavalla varttunut, ensiksi pitkällisestä kansallis-aseitten käyttämisestä ja toiseksi hänen gladiatorikasvatuksensa kautta, kaikki nämät tekivät hänen soturina eteväksi, ja se heimokunta, johon hän vaan asettui, valitsi hänen päälliköksi. Sivistynyt elämä ja yhteys älykkäitten ihmisten kanssa olivat laajentaneet ja karaisseet hänen luonnosta terävää järkeänsä. Hän oli myöskin liikkunut maailmassa. Suru oli tehnyt hänen totiseksi ja tyveneksi. Hän oli sovelias hallitsemaan. Hänen vaikutuksensa havaittiin läheltä ja kaukaa. Heimokuntien riidoissa hän vaadittiin ratkaisiaksi, kunnes viimein useat niistä vapaaehtoisesti valitsivat hänen johdattajakseen.

Suuri aate valloitti hänen mielensä, ja tämä oli kaikkien heimokuntien yhdistäminen liittokunnaksi, joka vastustaisi Romalaisia ja ajaisi heidän armeijansa pois Britannian. Tämä aate elähytti häntä. Hän kävi ympäri kansassa, sytytti heidän sydämiänsä, muistutti heitä Boadicean kärsimistä vääryyksistä, luetteli Romalaisten rikoksia ja kehoitti kaikkia yhtymään. Hänen sanansa painuivat syvälle maan-asukasten sydämeen, ja hänen oma henkensä innostutti kaikkia. Hän pääsi kaikkien yhteiseksi johdattajaksi. Maan-asukkaat nimittivät häntä "*Gald cachach*", se on "*Gald, taistelosten taistelia*." Romalaiset kuuluivat hänen maineensa ja antoivat hänelle omalla kielellänsä nimen "*Galgacus*."

Tämä nimi annettiin hänelle, koska hänen aikaisemmat ponnistuksensa Romalaisia vastaan olivat onnistuneet. Sillä nyt Romalaiset yrittivät päättämään Britannian valloitusta, ja Agrikola johdatti varovaisesti legionejansa semmoista vihollista vastaan, jonka sotatempu hän hyvin tunsu. Hän havaitsi, että Galdus paraikaa vehkeili liittoa, ja päätti itse iskeä ensimmäisen iskun. Hän lähetti laivaston tutkimaan noita lahtia, joita sanottiin Clotaksi ja Bodotriaksi. Kun Kaledonialaiset näkivät laivaston, he pelästyivät ja aloittivat heti sodan. Galdon johdattaessa saavutettiin monta etua. Kerta eräässä yötisessä päällekkarkauksessa he menestyivät niin, että Romalaisten armeija ainoastaan häidin tuskin pelastui.

Vihdoin molemmat armeijat sattuivat yhteen Grampianin vuorilla, ja täällä taisteltiin ratkaiseva taistelo. Galdus puhutteli miehiänsä kaikella sillä palavalla kaunopuheliaisuudella, joka teki hänen niin mainioksi siinä puheessa, joka on säilynyt Taciton kirjoituksissa ja seisoo niissä mitä jaloimpana vapauden ja isänmaan-rakkauden todistuksena, jota aikakirjat koskaan ovat tallettaneet.

Tuo suuri taistelo oli taisteltu; maailma tietää, kuinka se päättyi. Isänmaanrakkaus, urhoollisuus, vimma, epätoivoo, nämät eivät yksikään auttaneet mitään Romalaisten sorajärjestyksestä ja sotataitoa vastaan. Kaledonialaisten liittokunnan armeija oli kukistettu. Heimokunnat vetäytyivät synkkämielisinä yhä pohjoisemmaksi odottamaan siellä myöhempää aikaa, jolloin he kerta vielä kävisivät Romalaisten kimppuun.

Galgacus katosi näkymöltä. Gald, taistelosten taistelia, ei enää nostanut heimokuntia.

Hän näki toivojensa hävinneen ja tuumiensa rauenneen. Halu, joka oli elähyttänyt häntä, kuoli. Mikä jäi jällelle?

Suru, joka syntyi siitä hänen suuresta rakkaudestaan, joka vuosikaudet oli yhä säilyttänyt sen suloisen pojan muistoa, jota hän kerta piti jumalanansa, jonka sanat hän hyvin muisti, jonka muoto näkyi hänen unissaan. Vielä nytkin, kesken kiihtymystä ja tappelua, nämät kasvot ilmaantuivat, täynnänsä lempeätä

lapsen sääliä, niinkuin ne kerta olivat näyttäneet tuossa julmassa amfiteaterissa, kun ne tulivat hänen sammuvien silmiensä eteen, ja hän tunsikin hellät kädet ja kuuli rakkauden sanoja.

Kaikki nämät pysyivät hänen muistissaan.

Kosto, sota, kunnianhimo, kaikki oli mennyt; rakkaus oli jälellä — semmoinen rakkaus, joka asuu voimakkaassa, uljaassa, kiivaassa luonnossa — rakkaus vankka, katoamaton. Eikö hän ollut pitänyt tätä rakkautta vuosikausia, kun hän kantoi tätä poikaa sylissään ja unhotti isänmaansa ja heimonsa rakkaudessaan häntä kohtaan?

Oli noin vuosi kulunut Grampianin taistelosta, kun Labeo, joka oli käynyt pohjoisempana kuin koskaan ennen, palasi vanhan tapansa mukaan paastoamaan ja rukoilemaan poikansa haudalla. Kun hän tuli tämän luo, hän näki yhden miehen haamun penkerellä haudan edessä. Tämä mies oli aivan liikkumatta. Labeo katseli häntä kauan ääneti kummastuen.

Vihdoin hän lähestyi ja tarttui mieheen, joka makasi siellä. Toinen käänsi päätänsä puoleksi häntä päin ja katsahti ylös kiivaasti ja tuimasti.

Ne kasvot, jotka hän näki kuun valossa, olivat vaaleat ja kovin laihat. pörheä parta ja viikset peittivät niitten alipuolen, ja sykertyneet hiussuortuvat vierivät alas otsalle. Kuitenkin Labeo heti tunsikin ne. Hän tunsikin ne siitä surusta, jota ne osoittivat. Kuka muu saati murehtia hänen poikansa haudalla kuin tämä?

Labeo heittäysi polvilleen hänen viereensä ja syleili häntä.

"Galdus!" hän huusi. "Ystävä, veli, sen pelastaja, jota me molemmat kerta rakastimme, taivas on saattanut meidän yhteen. Me emme saa enään erota."

Nämät sanat lausuttuina vapisevalla äänellä ja syvällä liikutuksella huomauttivat Britannialaista, joka hämmentyneenä katseli Labeota.

"Etkö sinä tunne Markon isää?" kysyi hän.

Galdus heittäysi Labeon syliin. Koko hänen ruumiinsa vapisi.

"Hän lähetti sinun", hän lausui viimein. "Hän, josta Markon oli tapa puhua. Minä olen maannut täällä polvillani monta yötä, ja minä olen koettanut muistuttaa mieleeni, mitä Hänestä kuulin. Hän otti pois minun poikani — minun jumalani. Minä en koskaan ymmärtänyt häntä. Minä olen vaan barbari. Hänkö tämän teki? Hänkö sinun tänne lähetti?"

"Hän sen teki, teki varmaankin", huudahti Labeo, kun kyynel puhkesivat hänen silmiinsä. "Hän se on, eikä kukaan muu."

"Ystäväni ja veljeni", lausui Galdus, "minä en jätä sinua koskaan. Minä olen löytänyt sinun, ja jos sinä sallit minun jäädä luoksesi, minä annan sinulle rakkauteni ja elämäni. Minä tahdon kuulla Hänestä, jota Markus rakasti. Hänen täytyy olla Markon kaltainen, ja Hän suonee minun nähdä poikani tuossa kirkkaassa maailmassa, johon Markus sanoi menevänsä. Voitko sinä kertoa minulle Hänestä? Taikka voitko kertoa minulle, mitä Markus tarkoitti? Minä tiedän kaikki ne sanat, joita hänen oli tapa lausua; mutta minä olen vaan barbari enkä voi niitä ymmärtää. Sinä osaat selittää ne minulle, ja minä tahdon sanasta sanaan toistaa, mitä minä kuulin, että opin niitä ymmärtämään."

"Tule", sanoi Labeo. "Me emme koskaan enään eroa. Minä kerron sinulle Hänestä, ja Hän, joka johdatti meidän yhteen tänne, Hän saattaa sinun ymmärtämään."

* * * * *

Aika kului, ja Britannialainen kuuli Labeolta kertomuksen siitä Ainoasta, jota Markus rakasti. Vähitellen koitti hänelle sen totuuden valo, joka on yhtä selkeä halvimmalle kuin viisaimmalle, koska sen tarkoitus on rakkaus.

Britannialainen, jossa asui niin voimakas rakkaus, saati paremmin kuin moni kylmäkiskoisempi luonto tuntea jumalallisen rakkauden täyden voiman, kun kerta sen aate oli tullut hänen mieleensä. Löytyi vielä toinenkin rakkaus, joka palkitsi hänen oman rakkautensa — rakkaus, laajempi ja syvempi kuin se, jonka hän oli kadottanut. Aate tuli ensiksi himmeänä, mutta se tuli; ja mitä hän sai, sen hän piti, ja se kasvoi hänessä, kunnes se viimein varttui väkeväksi — loistavaksi valoksi, joka kirkasti koko hänen elämänsä.

Hän kiintyi Labeoon. Matkoillansa, keskusteluissaan, vaaroissaan, hädän uhatessa Labeolla oli kumppanina tämä uskollinen, samatunteinen sydän, — sidottuna häneen kaksinkertaisen siteen kautta — sillä hän rakasti samaa kadonnutta ja samaa Vapahtajaa. Galdus oppi viimein tekemään jotakin

enemmän kuin tuntea samoja tunteita. Hän osasi puhua kansalaisilleen omalla raa'alla, yksinkertaisella tavallansa totuudesta ja taivaasta ja siitä Jumalasta, jota Druidit eivät olleet koskaan tunteneet ja Druidein seuralaiset eivät koskaan olleet odottaneet.

Näin nämät miehet kestivät yhdessä iloa ja surua ja vaaraa ja vaivaa, tarjoten Romalaisille ja barbareille sitä totuutta, jonka he olivat oppineet; työskennellen vuosien vierieessä, kunnes työ päättyi ja lepo tuli.

Galdus pääsi tähän lepoon ensiksi.

Kun Labeo hankki hänen ruumistansa hautaa varten, hän huomasi kultaisen kotelon, joka riippui hänen kaulassaan. Se oli kerta ollut Markon. Tämä oli kantanut sitä, niinkuin romalaisten poikien oli tapa. Galdus oli ottanut sen ja pitänyt sitä lähinnä sydäntänsä kaikki nämät vuodet.

Labeo pani sen omaan kaulaansa ja kantoi sitä kalliina muistona pojastansa, kunnes he yhdistyivät taivaassa.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HELENAN PERHE ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You

can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.